Narodna in univerzitetna knjižnica
v Ljubljani

1 - 12322

AKCIJSKO RAZISKOVANJE MLADOLETNIŠKIH PRESTOPNIŠKIH ZDRUŽB

LJUBLJANA 1982

1. Naslov URP: Šifra URP: C5-0208
POLITICNI IN EKONOMSKI SISTEM
SFRJ

2. Naslov programskega sklopa: Šifra pogodbe: 504-82
Akcijsko raziskovanje mladoletniških
prestopniških združb

3. Izvajalec: Inštitut za kriminologijo Pravne
fakultete

4. Koordinator: dr. Janez Pečar

5. Sodelavci - raziskovalci: Bojan Dekleva, Vito Flaker

6. Predmetna oznaka:
mladinska kriminologija, mladoletniške prestopniške
skupine, skupinsko delo, izveninstitucionalno obravnavanje
prestopnikov, preprečevanje mladoletnnega prestopništva,
socialno skrbstvo, akcijsko raziskovanje

FINANCERJI: RSS

Podpis individualnega
poslovodnega organa:

prof.dr. Janez Pečar, l.r.

Inv. 12322

INŠTITUT ZA KRIMINOLOGIJO PRI PRAVNI FAKULTETI V LJUBLJANI

Raziskava štev. 62

AKCIJSKO RAZISKOVANJE MLADOLETNIŠKIH PRESTOPNIŠKIH ZDRUŽB

Ljubljana, julij 1982

Za izvajanje naloge je bila sklenjena pogodba z Raziskovalno skupnostjo Slovenije in Posebno raziskovalno skupnostjo št. 11, z enkratnim denarnim zneskom pa je izvajanje naloge podprla tudi Skupnost socialnega skrbstva Slovenije.

V S E B I N A

Stran

PREDGOVOR ..... V - IX

I. TEORETIČNA IZHODIŠČA ZA RAZUMEVANJE NEKATERIH (PREDVSEM) SOCIOLOŠKIH ZORNIH KOTOV MLADINSKEGA PRESTOPNIŠTVA - Bojan Dekleva 1

1. Zakaj nas zanima (skupinsko) prestopništvo mladine 1
2. Mladoletniško (skupinsko) prestopništvo pri nas 5
3. Mladinsko prestopništvo kot skupinski pojav: odstopajoč in nepovezan ali povezan in kontinuiran 10
4. Razlage mladoletniškega (skupinskega) prestopništva 15
5. Opombe 38

II. MLADOLETNIŠKE PRESTOPNIŠKE ZDRUŽBE, KI SO BILE V DVOLETNEM OBDOBJU OBRAVNAVANE NA LJUBLJANSKEM SODIŠČU - Bojan Dekleva (razen 7.2. do 7.4.) 58

1. Namen analize in vzorec 58
2. Postopek in uporabljena sredstva 70
   2.1. Izbor časa, kraja in načina vabljenja mladoletnikov na intervju 70
   2.2. Vrste uporabljenih psihodiagnostičnih in drugih sredstev in način uporabe 73
   2.2.1. Intervju 74
   2.2.2. Sociometrični vprašalnik 75
   2.2.3. Osebnostni test HANES 76
   2.2.4. Buss-Durkeejev vprašalnik agresivnosti 77
   2.2.5. Jessnesov osebnostni vprašalnik 79
   2.2.6. Projekcijski preizkus nedokončanih stavkov 81
   2.2.7. Ravenove progresivne matrice 82
   2.2.8. Vprašalnik za vnašanje sekundarnih podatkov 83
3. Uporabljene spremenljivke, njihovo poimenovanje in vsebina 84
4. Značilnosti vzorca 100
5. Združbe 116
   5.1. Značilnosti združb 116
   5.2. Primerjava med podskupinami združb 143
   5.2.1. Večje in manjše združbe 143
   5.2.2. Trajanje kriminalne združbe: čas med prvim in zadnjim kaznivim dejanjem 147
   5.2.3. Povprečna kriminalnost posameznika: združbe, ki (povprečnega) člana bolj ali manj kriminalizirajo . 151
   5.2.4. Delež sodnih povratnikov v združbi 152
   5.3. Faktorska analiza značilnosti združb 153

Stran

6. Člani združb 162

6.1. Značilnosti članov 163

6.1.1. Socialno demografske značilnosti in značilnosti kriminalne dejavnosti 163

6.1.2. Osebnostne značilnosti 180

6.2. Primerjave med poskupinami storilcev 206

6.2.1. Socialne značilnosti mladoletnikov in njihovega obravnavanja 211

6.2.2. Mladoletniki in njihove združbe 213

6.2.3. Mladoletniki in osebnostne razlike 216

6.3. Faktorska analiza značilnosti članov združb 218

7. Strukturiranje združb in vlog njihovih članov 233

7.1. Okvirna tipologija združb 235

7.2. Analiza strukture vlog v združbah - Bojan Dekleva in Tilka Klančar 261

7.2.1. Sestava vprašalnika 264

7.2.2. Postopek in izbor skupin združb za analizo 266

7.2.3. Analiza strukturiranja vlog 267

7.3. Značilnosti odgovarjanja na sociometrični vprašalnik - Bojan Dekleva in Tilka Klančar 278

7.3.1. Analiza stopnje odgovarjanja postavke iz obeh sklopov (višji in nižji položaj)- v celoti in po združbah 279

7.3.2. Analiza stopnje odgovarjanja na posamezne postavke 280

7.3.3. Primerjava samoocene in heteroocene 282

7.4. Razlike med člani združb z višjim in nižjim položajem - Bojan Dekleva in Tilka Klančar 282

8. Opombe 290

III. AKCIJSKO-RAZISKOVALNI DEL: "OBRAVNAVANJE" MLADOLETNIŠKIH PRESTOPNIŠKIH SKUPIN - Bojan Dekleva (razen 5.) 293

1. Izhodišča, namen in vprašanja (hipoteze) akcijsko-raziskovalnega dela 293

2. Nekatera metodološka izhodišča oziroma značilnosti akcijsko-raziskovalnega dela naloge 308

2.1. Akcijsko raziskovanje in kvalitativna metodologija . 308

2.2. Metodološki pripomoček - shema za opazovanje in interpretiranje skupinskega dogajanja 314

2.3. Organizacijski okvirji izvajanja akcijsko raziskovalne dejavnosti 319

2.3.1. Raziskovalni team naloge 319

2.3.2. Stiki s predstavniki strokovnih ustanov 320

Stran

2.3.3. Sestajanje z mladostniki 322

2.4. Izvajalci naloge 324

2.5. O "metodi" dela z mladoletniškimi skupinami 325

3. Štiri prestopniške skupine in delo z njimi 335

3.1. Značilnosti štirih skupin 335

3.2. Značilnosti in razvoj skupinskega dela 339

3.2.1. Začetek sestajanja s člani skupin 339

3.2.2. Prostor sestajanja 340

3.2.3. Prvotno strukturiranje skupine in članstva 341

3.2.4. Časovna ekstenzivnost akcijsko-raziskovalne intervencije 342

3.2.5. Odprtost nasproti izoliranosti sestajanja skupine .. 343

3.2.6. Stiki s starši mladoletnikov 343

3.2.7. Tematski angažmaji skupin 346

3.2.8. Odnos okolja do skupin 349

3.2.9. "Prestrukturiranje" skupin 351

3.2.10. Zaključek skupinskega dela 353

3.3. Značilnosti skupin in njihovega obravnavanja 354

4. Skupinsko delo s skupino mladostnikov iz starejše naseljenega mestnega območja 356

4.1. Tematski angažmaji skupine 357

4.2. Struktura skupine 367

4.3. Odnos skupine z okoljem 370

4.4. Temeljna nasprotja v skupinski tematizaciji 375

4.5. Delna ocena učinkov dela 379

5. Obravnavanje mladinske problematike v KS Triglav - Vito Flaker, Radmila Pavlović, Mojca Peček 384

5.1. Pregled vsebine in uvodne opombe 384

5.2. Delo z mladino v KS Triglav 387

5.2.1. Izhodiščne misli 387

5.2.2. Struktura življenskega prostora mladostnikov z dvorišča v KS Triglav 390

5.2.3. Formalne ustanove kot dejavniki tvorjenja življenskega prostora 394

5.2.4. Protislovja in anatagonizmi med skupinami na dvorišču 397

5.2.5. Tematika in dejanja, ki izvirajo iz protislovij 400

Stran

5.2.6. Možnost deobjektivizacije 404

5.2.7. Subjekt: stvarna možnost ali iluzija 406

5.3. Priloge 408

5.3.1. Izhodišča za delo na področju mladinske problematike v KS Triglav 408

5.3.2. Poročilo o delu z mladimi v KS Triglav 410

5.3.2.1. Izhodiščna načela 410

5.3.2.2. Potek akcije 410

5.3.2.3. Opis ustanov, organov, posameznikov in njihove udeležbe v akciji 417

5.3.3. Skica dvorišča in osnovni demografski podatki soseske 428

5.3.4. Razvoj raziskovalčevega pojmovanja socialnega prostora obravnavane skupine mladoletnikov 429

5.3.5. Pogled na domete akcije 433

5.3.6. O (ne)možnosti prenašanja specifičnih izkušenj in modelov iz te akcije v druga okolja 434

6. Ocena uresničevanja zastavljenih ciljev akcijsko-raziskovalnega dela 436

6.1. Vprašanja uresničevanja načel in ciljev dela s skupinami oziroma obstoja "modela" dela s prestopniškimi skupinami 436

6.1.1. Uresničevanje zastavljenih načel in ciljev dela z mladoletniki 436

6.1.2. Učinki skupinskega dela 438

6.1.3. Ali obstaja "model" dela s prestopniškimi skupinami? 440

6.2. Uresničitev kriterijev akcijskega raziskovanja ... 441

6.2.1. Minimalni kriteriji AR 441

6.2.2. Vprašanje odnosa med naročnikom, raziskovalcem in "objektom" 443

6.2.3. Razvoj raziskovalčevih pojmovanj in zunanje dejavnosti 444

6.3. Poudarki "razvitega" problema in primerjava z izhodiščnim stanjem 445

7. Opombe 449

VI. POVZETEK IN SKLEPNE TEZE - Bojan Dekleva 467

1. Povzetek ugotovitev 467

2. Teze za pojmovanje mladinskega (skupinskega) prestopništva 477

3. Opombe 488

Literatura 494

Priloge

P R E D G O V O R

Za predmet pričujoče raziskave (proučevanje mladostniških združb, še posebej storilcev kaznivih dejanj) je značilno, da o njem v dostopni jugoslovanski in slovenski literaturi obstaja zelo malo del. V povojnem obdobju sta nam znani - po prvem prispevku skupine piscev "Druščina mladoletnih delinkventov z Jesenic" (Ivanuša in drugi, 1957) - le dve obsežnejši deli, ki sta se ukvarjali posebej s pojavom združb: raziskava "Nekateri problemi mladoletniških združb" (Šelih, 1969) ter "Sociologija maloletničke bande" (Todorović, 1973). Poleg teh dveh del obstajajo še mnogi prispevki, ki pa se s problemom združb ukvarjajo le kot s postranskim predmetom, ali le na ravni navajanja dela obstoječih uradnih podatkov, ali pa je tematika prestopniških združb implicitno vključena v razpravljanje o mladoletniškem prestopništvu nasploh.

Dejstvo nekake obrobnosti obravnavanja združb pa se ne zdi v skladu s spoznanji, ki govorijo o tem, da je velik del kaznivih dejanj mladoletnikov izvršen v skupinah (ali sostorilstvu). Večina (socioloških) teorij mladoletniškega prestopništva predpostavlja, da je prestopništvo mladoletnikov pojavno in vzročno značilno skupinski pojav, in ga zato tudi razlagajo na način, ki dejstvo "skupinskosti" bistveno upošteva. Po tretji strani tudi javno mnenje in stereotipi v zvezi s prestopništvom vsebujejo sliko o nenadzorovanih skupinah nasilnih mladostnikov kot osnovni pojavni obliki mladoletniškega prestopništva nasploh, ter o "slabi družbi" kot eni njegovih osnovnih vzročnih značilnosti.

V Sloveniji je bilo po vojni mogoče tako v javnosti kot dejavnosti družbenih ustanov opaziti periodično naraščanje in upadanje zanimanja za mladinsko prestopništvo oziroma združbe. To zanimanje je pogosto spremljalo pojavljanje in družbeno oblikovanje posebnih stereotipnih oznak oblik "problematične mladine". Zanimanje javnosti se je vzbujalo tudi ob posamičnih bolj odstopajočih in odmevnih dogodkih, ob pojavljanju novih "stilov" (vedenjskih in življenskih) in drugega.

V času izvajanja naloge se je v delu javnih občil in javnega mnenja razvijala še ena taka stereotipna podoba, ki je (problematično) mladino

povezovala z elementi nasilnosti, uničevalnosti in nerazumljivega zavračanja vsega obstoječega. Ta stereotipna podoba se je začela povezovati z oznakami "punk" stila, v skrajnem primeru pa je prišlo tudi do identificiranja te mladine z nacističnimi simboli in težnjami. V zvezi z opisanimi periodičnimi naraščanji javnega zanimanja pa so tudi občasne strokovne in širše družbene akcije, namenjene preprečevalnim načrtom, ukrepom in dogovorom.

Povedati je potrebno, da se raziskava in njene posamične faze niso odvijale časovno skladno z omenjenimi tokovi rasti in upadanja družbenega zanimanja za "prestopništvo". Prvi predlog raziskave (ki ga je sestavil dr. Skalar) je bil namreč oddan s prošnjo za financiranje že leta 1972 (takrat zavodu za mednarodno tehnično sodelovanje). Zaradi številnih razlogov-finančnih, tehničnih in kadrovskih - pa je bila naloga ponovno predlagana in sprejeta šele šest let kasneje, tako da se je začela izvajati leta 1978 s prvim nosilcem dr. Vinkom Skalarjem, v letu 1980 pa je zaradi menjave delovnega mesta prvega nosilca prevzel nosilstvo Bojan Dekleva. Izvajanje naloge je naletelo na poseben "problem": zaradi upadanja števila sodno obravnavanih mladoletnikov (v letih 1972 - 1980) je kazalo, da ne bo mogoče za analizo najti tolikšnega števila mladoletniških združb, kot je bilo v raziskovalnem predlogu načrtovano. Kot nemogoča se je izkazala tudi načrtovana zamisel, da bi našli v Ljubljani štiri razmeroma strukturirane in trajne sodno obravnavane združbe z zadosti velikim številom članov. Posebna "skrb" raziskovalcev, da bi raziskava zaradi začasnega stagniranja pojava postala družbeno manj relevantna pa se je zmanjšala ob že omenjenem povečanju družbenega zanimanja za prestopništvo (ne da bi se ob raziskovalnem delu dejansko srečevali mladoletniki, ki bi ustrezali prej opisanemu stereotipu).

Poročilo o raziskovanju objavljamo pod deloma spremenjenim naslovom. V predlogu ima raziskava naslov "Akcijski eksperiment z ...", objavljamo pa jo pod naslovom "Akcijsko raziskovanje mladoletniških ...". Razlogi za to spremembo so opisani v III. delu raziskave v poglavju 1. in 2.1.

Raziskava ima tri dele, ki so plod dela različnih skupin ljudi in ki se predmeta raziskovanja dotikajo na različne načine. Prvi del opisuje del teoretičnih izhodišč za razumevanje (predvsem) sociološkim zornih kotov mladinskega prestopništva. Omejitev podajanja teoretičnih izhodišč na pretežno sociološke zorne kote je v zvezi z namenom raziskave, ki se je usmerjala na proučevanje skupin mladoletnikov v okolju, v interakciji z institucijami in drugimi skupinami v okolju. Po drugi strani pa je v raziskavi posebno poudarjen pogled na mladoletnika in njegovo skupino kot dejavne subjekte v interakciji s svojim okoljem. Ne glede na različna pojmovanja o možnosti posameznikove smiselne dejavnosti ter ne glede na različne stopnje omejenosti takega delovanja pa smo želeli tako vlogo posameznika poudarjati tudi kot razmeroma najprimernejše izhodišče za "delo" z njim. Eden od namenov raziskave je bil s tem v zvezi raziskovanje možnosti in stopnje tovrstne posameznikove dejavnosti, oziroma posledic in razrešitev zunanje omejenosti posameznikove tovrstne vloge. Z omejevanjem opisovanja teoretičnih izhodišč le na določene sociološke zorne kote torej nismo imeli namena zmanjševati ali zanikati pomena drugačnih izhodišč ali vzročnih dejavnikov (kot so na primer biološki, psihološki in drugi; glej Dekleva, 1981), temveč le poudariti pomen izbranih izhodišč za razumevanje prestopniških skupin.

Drugi del naloge je nastal kot delo skupine, v kateri so sodelovale absolventke psihologije: Vilma Baldaš, Cvetka Demšar, Lučka Germovšek, Irena Japelj, Lidija Nartnik, Marta Pajer, Darka Verbič, Tilka Klančar, Branka Rant, Vlasta Rusjan, Alenka Štolfa. Ta del naloge predstavlja razmeroma netoeretično analizo podatkov o vseh mladoletnikih, ki so bili v dvoletnem obdobju obravnavani na Ljubljanskem sodišču kot člani združb. Omenjene študentke, posebej pa še zadnje štiri, ki so na osnovi svojega dela izdelale tudi diplomske naloge, so v pomembni meri pripomogle k dokončanju zelo obsežnega dela.

Tretji del naloge predstavlja plod teamskega dela skupine, v kateri so bili: Janez Bečaj, Gorana Flaker, Vito Flaker, Sabina Leskovec, Radmila Pavolović, Vlasta Rusjan, Janez Štambergar, Marjan Vončina in kasneje Mojca Peček. Ta del naloge opisuje rezultate akcijsko- raziskovalnega posega - skupinskega dela z mladoletniki. Vsi omenjeni člani

skupine (razen Janeza Bečaja, ki je sodeloval v vlogi svetovalca) so se v parih srečevali s prestopniškimi skupinami in dejavno sodelovali pri vseh oblikah in fazah akcijsko-raziskovalnih dejavnosti.

Poleg omenjenih sodelavcev se posebej zahvaljujemo še:

- skupini socialnih delavcev iz centrov za socialno delo (predvsem iz referatov za mladoletniško prestopništvo) s katerimi smo vzpostavili trajno sodelovanje, ki je bilo več kot formalne narave in ki je pogosto vsebovalo tudi naporno preverjanje lastnih izhodišč posameznikov in diskusijske skupine kot celote. Posebno zahvalo dolgujemo tov. Antonu Kavčiču, ki nam je prijazno posredoval različna gradiva, ki smo jih v raziskavi uporabili, in ki nam je velikokrat nudil neprecenljivo osebno podporo;
- delavcem ljubljanskega sodišča (sodnikom, socialnim delavkam in delavcem iz kazenske pisarne), ki so bili ob vsakem času pripravljeni posredovati podatke o mladoletnikih ter razpravljati o nekaterih vsebinskih vprašanjih;
- delavcem iz RSNZ in UJV (ki se ukvarjajo z mladoletniškim prestopništvom), s katerimi smo izmenjali mnoge informacije in misli, ki so sooblikovale raziskavo;
- zahvaljujemo se VŠSD in njenim delavcem, ki so omogočili del usposabljanja sodelavcev raziskave; v več pomembnih trenutkih nastopili v vlogi svetovalcev oziroma nudili raziskovalnim dejavnostim tudi drugačno podporo; in ki so omogočili časovno in konceptualno nepogrešljivo sodelovanje enega od delavcev VŠSD pri raziskavi;
- delavcem in zunanjim sodelavcem inštituta za kriminologijo, ki so ob več priložnostih sodelovali pri usposabljanju teama sodelavcev raziskave oziroma izpolnili pomembno svetovalsko vlogo. Med njimi gre posebna zahvala prvemu nosilcu raziskave dr. Vinku Skalarju, ki je dal raziskovalni dejavnosti prvo usmeritev in zagon;
- tovarišicama Fani Klašnja in Slavi Stopar, ki sta opravili večino strojepisnih opravil;
- tovarišici Ivanki Sket, ki je poskrbela za ureditev bibliografije;

- strokovnim, družbenim in drugim delavcem iz krajevnih skupnosti, organov DPO in šol, s katerimi smo prihajali v stik in katerih sodelovanje je omogočilo izvajanje naloge;
- Republiški skupnosti socialnega skrbstva Slovenije, ki je z enkratnim denarnim prispevkom podprla izvajanje raziskave, ki je bila sicer financirana iz sredstev Raziskovalne skupnosti Slovenije.

Zahvaljujemo se vsem mladoletnikom, ki so nekateri bolj, drugi pa manj prostovoljno prispevali k rezultatom raziskave. "Dolžnost zahvale" pa je obratno povezana z možnostjo mladoletnikov, da so se v odnosu z izvajalci raziskave v večji ali manjši meri uveljavili v vlogi "subjekta". Predvsem pri mladoletnikih, ki so sodelovali v "obravnavanih" skupinah, si upamo domnevati, da so se njihove socialne in osebne "koristi" vsaj približale njihovim "stroškom" ob sodelovanju.

Bojan Dekleva

I. TEORETIČNA IZHODIŠČA ZA RAZUMEVANJE NEKATERIH (PREDVSEM) SOCIOLOŠKIH ZORNIH KOTOV MLADINSKEGA PRESTOPNIŠTVA

1. Zakaj nas zanima (skupinsko) prestopništvo mladine

V sodobnih družbah, ki doživljajo tako hitre spremembe na področju znanosti, tehnike, življenjskih načinov, vrednot, morale in družbeno-političnega življenja kot nikdar poprej, vzbuja prestopništvo mladine veliko pozornost. V vseh teh družbah postaja življenje tako s strani posameznika kot s strani "upravnih podsistemov družbe"[1] vedno bolj zapleteno in nepredvidljivo. Vedno bolj se poudarjajo kvalitete učljivosti, permanentne prilagodljivosti in hitrega odzivanja na zaznane in predvidene spremembe v družbenem okolju. Zdi se, da se v zvezi s tem v današnjem svetu mladini dodeljuje vloga nosilcev bodoče družbe v tolikšni meri, kot to ni bilo značilno za prejšnje družbeno-ekonomske sisteme. Ustvarjanje nove vrednote adolescence[2] in novih življenjskih načinov mlajših skupin prebivalstva je povezano s celovitimi spremembami družbeno ekonomskih in proizvodnih značilnosti sodobnih družb, ki so se med drugim odražale tudi kot demokratizacija nekaterih področij življenja. Ta demokratizacija življenja, ustvarjanje takoimenovane enovite mladinske kulture[3] in družbeno poudarjanje vrednosti mladih pa se kaže kot dvojno: po eni strani implicira poseben način integracije mladine v obstoječe družbe, po drugi strani pa so se v povojnem svetu taka izhodišča pokazala že tudi kot ideološke hipoteke, ki v trenutkih kriz pokažejo svojo relativno nekritost in občasno grozijo, da se sprevržejo v nasprotno smer - v ojačevalce odklonskih ravnanj.

Predstava mladih, kot s svojo mladostjo posebej označenih in določenih prebivalcev, se tako izraža z gesli, ki se ponavljajo tako v družbenem življenju ("mladi so bodočnost družbe", "družba stoji na mladih", "bodočnost je v rokah mladine") kot tudi v odnosih med otroci in starši, ki morda še bolj iskreno in zavzeto včasih predpostavljajo svoje otroke samemu sebi ("meni je bilo slabo, tebi naj bo boljše",

"rad se odrekam, da boš ti več dosegel"). Pri vseh takih frazah bi lahko ocenjevali njihovo intimno-čustveno noto, njihovo ideološko sporočilo, pa tudi njihovo formalno - logično vsebino. Na vsak način pa take izjave izražajo več kot le slednjo (to je dejstvo, da bodo tudi današnji mladi jutri starejši) plat: predvsem izražajo prepričanje ali željo, naj bi naša mladina imela tako bodočnost, ki bi bila po uveljavljenih kriterijih "vredna"; naj bi jo kot "vredno" dojemala tudi mladina, kar še z drugimi besedami pomeni, da naj bi se tudi mladina sama videla v tej bodočnosti, oziroma naj bi jo videla kot "svojo". Tudi kot starši in posamezniki si želimo, naj bi naši otroci imeli več "dobrega" kot ga imamo mi, oziroma naj bi dosegali tisto, za kar se nam zdi vredno živeti[4], oziroma za kar bi se mladim zdelo vredno živeti. Poleg vseh teh vsebin pa že samo dejstvo, da so taka sporočila velikokrat dana s stališča staršev napram otrokom oziroma s položaja institucij in organizacij napram njihovemu članstvu, pomeni posebno sporočilo, namreč to, da naj bi bodočnost mladih in njihovo delovanje v sedanjosti za dosego te bodočnosti potekalo v določenih okvirih, naj bi upoštevalo tudi druge, ki v tej delitvi izpadejo kot "ne-mladi", oziroma naj bi se naša skupna bodočnost izkazala kot nadaljevanje naše sedanjosti. To nadaljevanje pa naj bi potekalo s čim manj težavami, čim manjšimi stroški in nasprotji, bodisi da gre za težave na ravni posameznikov in njihovih primarnih skupin ali pa na ravneh družbe kot celote. Nasprotja in težave pač - ne glede na njihovo vlogo pri dialektičnem razvoju stvarnosti - niso prijetna in si jih običajno ne želimo.

Skladnost med željami in zaznavami stvarnosti pa se lahko zmanjša, ko se pojavljajo mladi, ki v svojem doživljanju ali vedenju na kak način odstopajo od vedenja, ki bi jim ga lahko pripisovali na osnovi predpostavke o njihovi integriranosti v skupno predstavo bodočnosti. Primeri različnih težav in neuspehov mladih, njihovih notranjih konfliktov in negotovosti, še posebej pa njihovega očitnega ali celo dejavnega odstopanja od vzpostavljenih družbenih (vedenjskih) norm zahtevajo tako od posameznikov, ki se s takimi primeri osebno srečujejo, kot od družbe, kot (bolj ali manj) organiziranega in upravljanega sistema človeške dejavnosti, da to zaznano nasprotje razloži, oziroma

nanj reagira v skladu z različnimi zahtevami svojega položaja. Ne glede na to, na kakšen način se ta razkorak obrazloži (obrazložitev je lahko takšna, da ostane osnovna predpostavka "sodočnosti" nedotaknjena), pa že sam obstoj odklanjanja od norm, oziroma že sama misel, da je sočlovek v svojem doživljanju in vedenju morda v nekih temeljnih predpostavkah drugačen od nas samih, vzbuja negotovost, vzburjanje, težnjo po miselnem in dejavnem "popravku" - stvarnosti ali predpostavk o tej stvarnosti.[4a]

Najbolj običajen "popravek" te vrste je ta, da odklanjajoče se mladino miselno dojamemo kot posebno kategorijo mladine, ki jo označujemo kot prestopnike, vedenjsko neprilagojene, motene,[5] itd. S to posebno oznako po navadi implicíramo prepričanje, da je ta del mladine drugačen, oziroma da je potrebno njegovo drugačnost raziskati in (jo skozi to raziskovanje) določiti.[6] Na tako posebno oznako in določitev narave drugačnosti pa je vezan tudi celoten sklop ukrepov, s katerimi želi družba (med drugimi težnjami[6a]) pomagati posamezniku pri integraciji v družbo.

Na bolj osebni ravni odklanjanje mladih od družbenih norm sili tudi ocenjevalce k preverjanju svojih osebnih stališč in pojmovanj o svojem življenju, svojih vrednotah, sprejetih pravilih in ciljih. Odklonski fantje in dekleta v opazovalcih vzbujajo občutke in misli, ki so lahko toliko čustveno nasičene in nasprotujoče, kolikor je nasprotujoč položaj mladih[7], ki so zaradi svoje specifične starostne opredeljenosti in družbene ureditve sodobnih družb[8] hkrati v položaju, ko družba izraža za njih posebno skrb, varstvo, vzgojne interese, po drugi strani pa od njih zahteva marsikaj, kar pomeni sprejemanje vnaprej pripravljenih rešitev, pa tudi nujnosti, katerih vzroki ležijo v ekonomskih, političnih in drugih "objektivnih" dogajanjih v družbi, ki pa so včasih različne od izraženih "idealnih" vzgojnih in podobnih smotrov. Na najbolj osebni ravni se torej opazovalci sami lahko znajdejo v položaju, ko se jim vzbujajo asociacije in spomini na njih same v drugi starosti ali drugih položajih.

Omenjeni obliki "popravkov" implikacij zaznane odklonskosti - na ravni institucionalnega označevanja drugačnosti oziroma intimnega srečevanja z adolescentom v sebi - pa pomenita tudi najbolj neposredni obliki součinkovanja družbe in (neodklonskih) posameznikov pri ustvarjanju družbene vsebine "prestopništva". Z izrazom "ustvarjanje" tu mislimo v najširšem smislu besede na najrazličnejša družbena in medosebna dogajanja, ki pomenijo kontekst, podlago, izhodišče v obravnavanju navidez enovitega lika prestopništva.

Poleg omenjenih kakovostnih značilnosti dojemanja odklonskega vedenja mladih pa obstaja še en razlog za pozornost mladoletniškemu prestopništvu: zdi se, da se je v povojnem času "v celoti gledano ta pojav gibal v smeri vse pogostejšega in vse bolj drastičnega pojavljanja".[9] Tak vtis laične in tudi strokovne javnosti še močneje podpira "spektakularnost"[10] in masovnost občasnega pojavljanja vedenj, ki jih ocenjujemo kot nezaželjena, čeprav nekateri pisci menijo, da nimamo trdnih dokazov za sklep, da je v današnjem času kaj več odklonskih in socialno patoloških pojavov kot jih je bilo kadarkoli v zgodovini.[11] Ocene o pogostosti in družbeni nevarnosti odklonskih vedenj mladih so pogosto pod močnim vplivom selektivnega poročanja javnih občil o posebno ekscesnih primerih, ki jih v skladu s prevladujočim pojmovanjem "mladosti" ocenjujemo pogosto čisto drugače, kot pa enaka dejanja odraslih ljudi.

Kot posebno "težjo obliko napadov na družbene dobrine in vrednote"[12] ocenjujemo združevanje mladih pri odklonskih vedenjih. Razlog za tako oceno družbene nevarnosti združevanja mladih lahko morda vsaj deloma iščemo v nekaki arhetipični reakciji človeka, ki se srečuje kot posameznik ali kot član neke skupine z navidez trdno "drugo" skupino, ob kateri se čuti nemočnega in tujega, deloma pa v dejstvu, da skupina pomeni vsaj možnost obstoja sistema nekonvencionalnih, nelegalnih vrednot, motivacij in aspiracij, ki bi lahko obstajala poleg ali celo nasproti prevladujočemu, konvencionalnemu, legalnemu sistemu. Sistem pa pomeni celoto elementov (ljudi, dejavnosti, odnosov), ki je prav zaradi svoje povezanosti običajno trdnejša in močnejša, kot pa je lahko osamljeni posameznik in s tem predstavlja večji izziv urejeni družbi oziroma družbeni ureditvi.

V današnjih družbah mladina preživlja vse večji del dneva oziroma vse daljše starostno obdobje v starostno segregiranih ustanovah (na primer šola), kar pomeni, da so kot posebna starostna skupina lahko določljivi, oziroma kot skupina v izvajanju odklonskih vedenj razmeroma lahko vidni.[13] Način življenja (razpad široke družine in razmeroma pozno vključevanje v proces dela) tudi navidez implicira neodvisnost mladine kot posebne zaključene in enovite celote in s tem kaj lahko prispeva k označevanju mladinskega prestopništva kot nečesa - z ostalo družbo - nepovezanega in ogrožujočega.

Dojemanje pojava odklonskega vedenja mladine kot tolikšnega, ki že resneje ogroža priznane in zaščitene dobrine in vrednote družbe, vodi k povečanju občutljivosti za takšna vedenja in k povečevanju odzivanja nanj.[14] Procesi povečevanja občutljivosti in odzivanja družbe za probleme mladinske odklonskosti pa običajno prinašajo tudi nevarnosti stereotipnega[15] in iracionalnega ocenjevanja pojava in reagiranja nanj. V skladu s takšnim razvojem avtorji uvrščajo prestopništvo mladine "med najtežje socialne probleme"[16] oziroma ugotavljajo, da je mladina postala prvič v zgodovini socialni problem sama po sebi.[17]

2. Mladoletniško (skupinsko) prestopništvo pri nas

Čeprav je ob različnih priložnostih mogoče slišati različna mnenja o obsegu in strukturi mladoletniškega prestopništva pri nas in morda tudi primerjave s stanjem v drugih državah,[18] pa je taka mnenja izrazito težko argumentirati oziroma statistično neoporečeno dokazati. Problemi primerjav in ocen nastajajo zaradi različnega načina zajemanja odklonskih vedenj in posameznikov (različne opredelitve starostnih obdobij, različne definicije in upoštevanje dejanj), zaradi različne notranje strukture vedenj, zaradi različnih ustanov, ki obravnavajo problematično mladino, oziroma zaradi različnih reorganizacij ustanov za zbiranje podatkov in obravnavanje mladine, kar otežkoča primerjave tudi znotraj ene države tekom časa. Dodatna problema sta še ta, da poteka ugotavljanje in evidentiranje nekaterih vrst odklonskosti mladih na manj formalne načine, ali pa podatki niso dostopni javno-

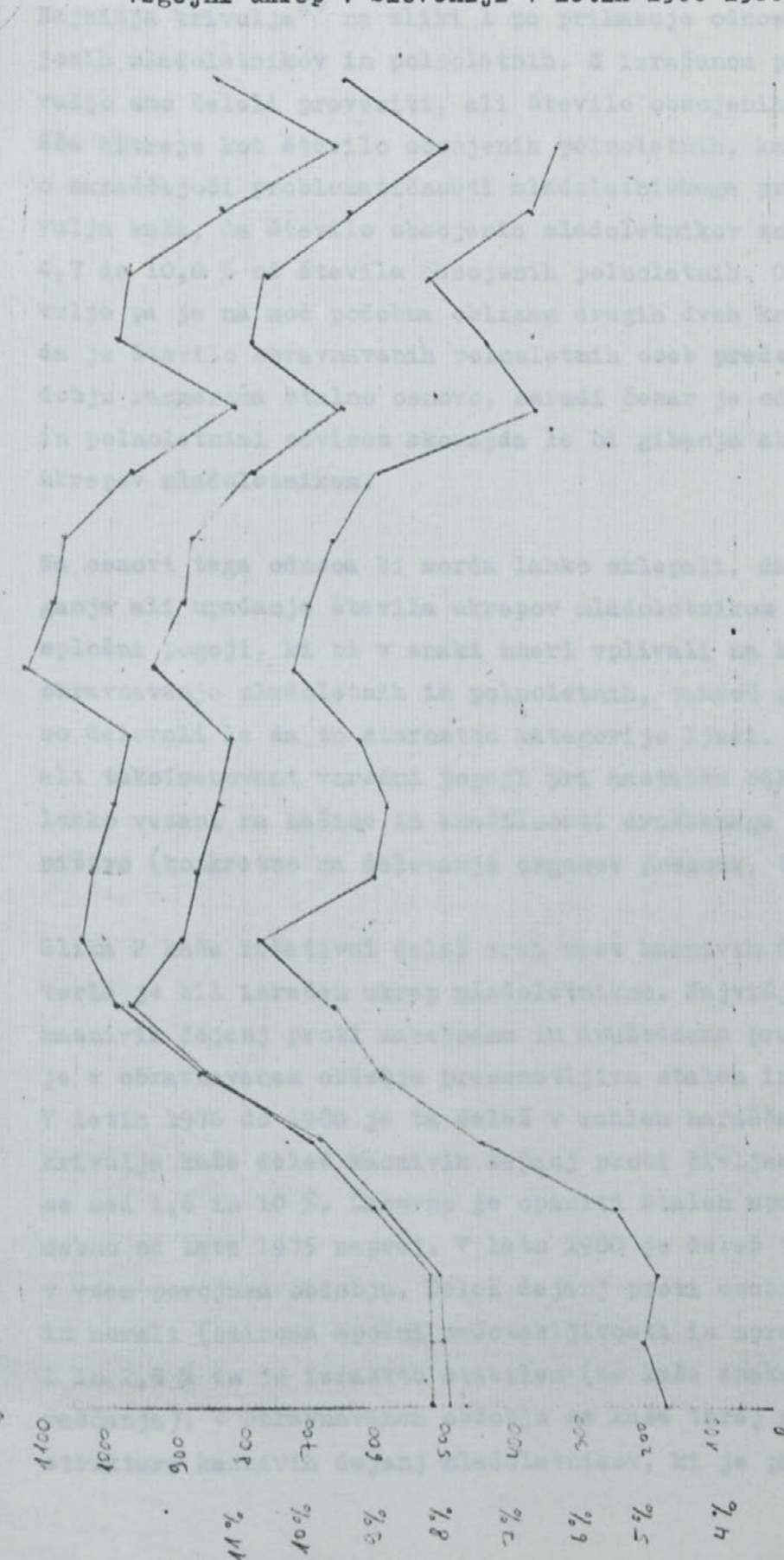
sti, oziroma da moramo pri vseh socialno patoloških pojavih računati še na večje ali manjše "temno polje"[19] neodkritih in neznanih primerov.

V tem poglavju bodo prikazani le nekateri podatki o kazensko obravnavanih mladoletnikih. Podatki o tem delu mladine bodo prikazani zaradi formalnega prepričanja, da prav ti predstavljajo tiste posameznike oziroma vedenja, ki so najbolj odklonska oziroma družbeno ogrožujoča, ter tudi zato, ker bo ravno tak vzorec predmet naslednjih delov te raziskave. Gotovo pa je, da ti mladoletniki ne pomenijo reprezentativen pregled "mladine kot socialnega problema" in da se različni strokovnjaki oziroma ustanove ne bi brez pridržkov strinjale z mislijo, da so prav ti mladoletniki družbeno potencialno najbolj ogrožujoči.

Prva krivulja na sliki 1 prikazuje časovni trend števila mladoletnikov, ki jim je bil na slovenskih sodiščih izrečen kakšen od vzgojnih ukrepov (ta krivulja je do leta 1964 srednja, nato pa najvišja). Krivulja kaže od leta 1960 do leta 1967 vzpon, nato do leta 1973 nekakšen plato, in do leta 1979 počasno padanje z občasnimi nihanji. V letu 1980 se kaže ponoven dvig, ki pa ga še ni mogoče opredeliti kot dolgoročen trend ali pa kratkoročno nihanje. K sliki je potrebno pripomniti, da je bilo leto 1960 dejansko leto, v katerem je bilo po vojni izrečeno najmanjšemu številu mladoletnikov kakšen od vzgojnih ukrepov, oziroma da je od leta 1948 pa do leta 1960 število ukrepov počasi padalo, da bi se nato začel ponoven vzpon.

Število obsojenih mladoletnikov je lahko varljivo v tem smislu, da je v njem upoštevano tudi naraščanje števila vseh živečih mladoletnikov te starosti. Druga krivulja (od leta 1965 naprej je to srednja krivulja, do leta 1964 pa najvišja) kaže število obsojenih mladoletnikov na 100.000 živečih mladoletnikov te starosti v Sloveniji. Ker je število mladoletnikov v tem času naraščalo, je tudi dvig te druge krivulje v primerjavi s prvo počasnejši oziroma padanje opaznejše. Obe krivulji nakazujeta v obdobju od leta 1966 do leta 1980 razmeroma zadovoljivo gibanje[19a] (če kot zadovoljivo znamenje ocenjujemo upadanje števila sodnih ukrepov).

Slika 1: Število in relativni delež mladoletnikov, ki jim je bil izrečan vzgojni ukrep v Sloveniji v letih 1960-1980

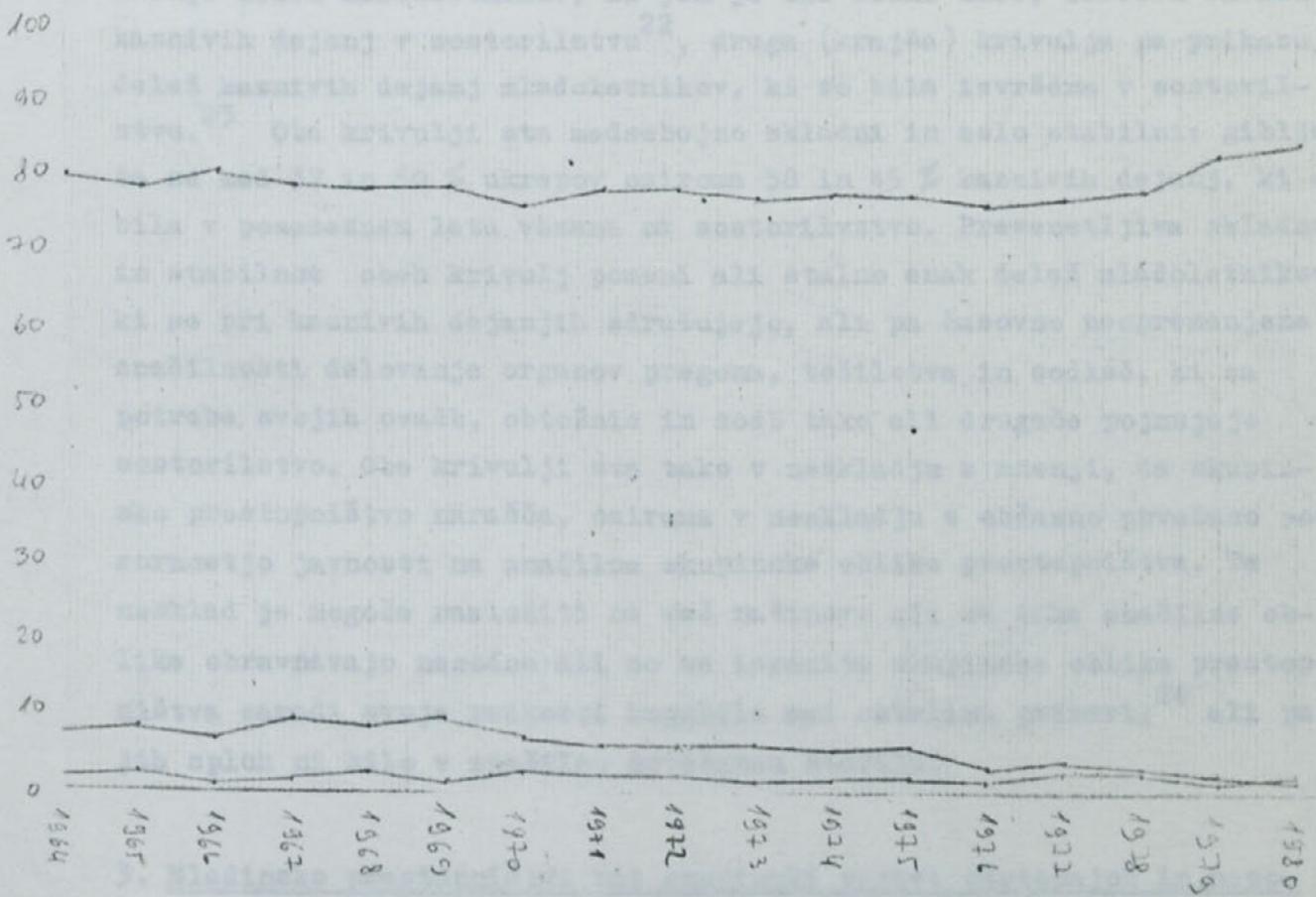

Najnižja krivulja[20] na sliki 1 pa prikazuje odnos med številom obsojenih mladoletnikov in polnoletnih. Z izračunom podatkov za to krivuljo smo želeli preveriti, ali število obsojenih mladoletnikov narašča hitreje kot število obsojenih polnoletnih, kar bi potrjevalo vtis o naraščajoči problematičnosti mladoletniškega prestopništva. Krivulja kaže, da število obsojenih mladoletnikov znaša v tem obdobju od 4,7 do 10,8 % od števila obsojenih polnoletnih. Oblika te tretje krivulje pa je na moč podobna oblikam drugih dveh krivulj. To pomeni, da je število obravnavanih polnoletnih oseb predstavljalo v tem obdobju razmeroma stalno osnovo, zaradi česar je odnos med mladoletnimi in polnoletnimi odvisen skorajda le od gibanja absolutnega števila ukrepov mladoletnikom.

Na osnovi tega odnosa bi morda lahko sklepali, da na morebitno dviganje ali upadanje števila ukrepov mladoletnikom niso vplivali nekakšni splošni pogoji, ki bi v enaki smeri vplivali na kriminaliteto in sodno obravnavanje mladoletnih in polnoletnih, temveč posebni pogoji, ki so delovali le za to starostno kategorijo ljudi. Ti pogoji pa so lahko ali takoimenovani vzročni pogoji pri nastanku odklonskosti ali pa so lahko vezani na načine in značilnosti družbenega odzivanja na prestopništvo (konkretno na delovanje organov pregona, tožilstev, sodišč).

Slika 2 kaže relativni delež treh vrst kaznivih dejanj,[21] zaradi katerih je bil izrečen ukrep mladoletnikom. Najvišja krivulja kaže delež kaznivih dejanj proti zasebnemu in družbenemu premoženju. Ta delež je v obravnavanem obdobju presenetljivo stalen in znaša od 77 do 86 %. V letih 1976 do 1980 je ta delež v rahlem naraščanju. Druga (srednja) krivulja kaže delež kaznivih dejanj proti življenju in telesu. Giblje se med 1,6 in 10 %. Časovno je opaziti stalen upad teh dejanj, še posebno od leta 1975 naprej. V letu 1980 je delež teh dejanj najmanjši v vsem povojnem obdobju. Delež dejanj proti osebnemu dostojanstvu in morali (oziroma spolni nedotakljivosti in morali) pa se giblje med 1 in 2,8 % in je izrazito stabilen (ne kaže znakov upadanja ali naraščanja). V obravnavanem obdobju se kaže torej splošna stabilnost strukture kaznivih dejanj mladoletnikov, ki je prej v nasprotju kot

Slika 2: Struktura kaznivih dejanj mladoletnikov v Sloveniji v letih 1964 - 1980

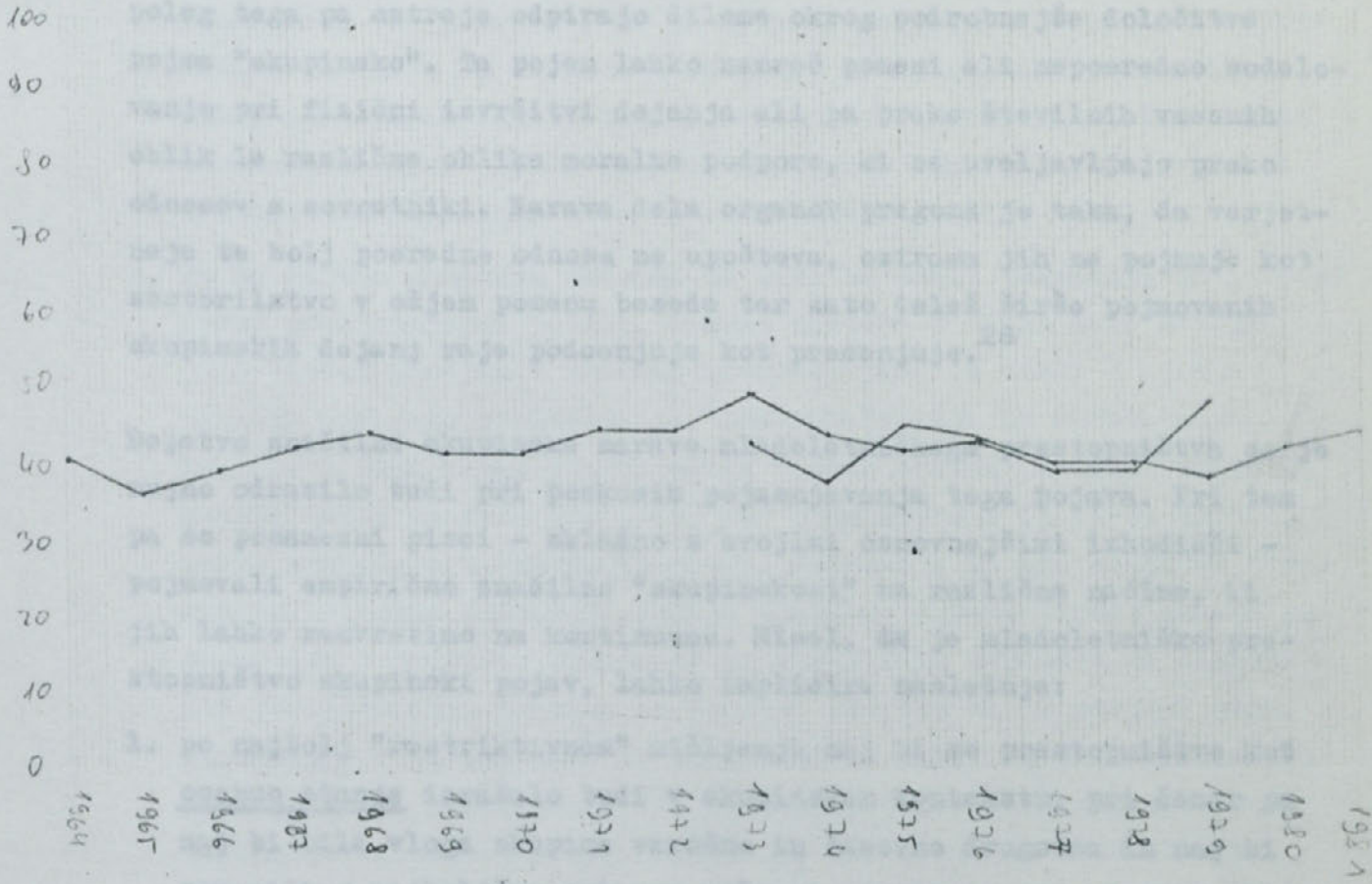
ne z občasnim razburkanim javnim mnenjem, ki na osnovi posameznih ekscesnih primerov sodi o bolj pravilnem naraščanju dejanj fizične nasilnosti med mladimi.

Krivulji na sliki 3 prikazujeta odnos med mladoletniki, ki so kaznivo dejanje storili v sostorilstvu ali pa ne. Prva (daljša) krivulja prikazuje delež mladoletnikov, ki jim je bil sodni ukrep izrečen zaradi kaznivih dejanj v sostorilstvu[22], druga (krajša) krivulja pa prikazuje delež kaznivih dejanj mladoletnikov, ki so bila izvršena v sostorilstvu.[23] Obe krivulji sta medsebojno skladni in zelo stabilni: giblje-ta se med 37 in 50 % ukrepov oziroma 38 in 45 % kaznivih dejanj, ki so bila v posameznem letu vezana na sostorilvstvo. Presenetljiva skladnost in stabilnost obeh krivulj pomeni ali stalno enak delež mladoletnikov, ki se pri kaznivih dejanjih združujejo, ali pa časovno nespremenjene značilnosti delovanje organov pregona, tožilstva in sodišč, ki za potrebe svojih ovadb, obtožnic in sodb tako ali drugače pojmujejo sostorilstvo. Obe krivulji sta tako v neskladju z mnenji, da skupinsko prestopništvo narašča, oziroma v neskladju z občasno povečano pozornostjo javnosti na značilne skupinske oblike prestopništva. Ta nesklad je mogoče razložiti na več načinov: ali se take značilne oblike obravnavajo nesodno; ali so se izrazite skupinske oblike prestopništva zaradi svoje redkosti izgubile med ostalimi primeri;[24] ali pa jih sploh ni bilo v značilno povečanem številu.

3. Mladinsko prestopništvo kot skupinski pojav: odstopajoč in nepovezan ali povezan in kontinuiran?

Mladoletniško prestopništvo je sodeč po empiričnih podatkih[25] značilno (ali pretežno) skupinski pojav. Ta izraz se nanaša na dejstvo, da je izvrševanje kaznivih dejanj po mnogih opazovanjih običajno vezano na več kot enega storilca, da se pri sami izvršitvi dejanja pogosto pojavljata skupaj dva ali več storilcev, oziroma da so vrstniki vpleteni na bolj posredne načine v izvajanje dejanj. Posamezni pisci navajajo rezultate svojih empiričnih preveritev, po katerih se pojavlja mladoletniško sostorilstvo v 40 do 90 odstotkih vseh dejanj oziroma storilcev, pri čemer ta ocena pri večini piscev znaša od 60 do 90 %.

Slika 3: Delež mladoletnikov, ki so kazniva dejanja izvajal v sostorilstvu, oziroma delež kaznivih dejanj, ki so storjena v sostorilstvu v Sloveniji v letih 1964 - 1981.

Večina teh podatkov izvira iz policijskih statistik, in torej ne odražajo nujno skupinskih struktur, v katerih se kazniva dejanja[26] izvajajo. Vendar tudi opazovanja z udeležbo[27] dajejo podobne rezultate, poleg tega pa ostreje odpirajo dileme okrog podrobnejše določitve pojma "skupinsko". Ta pojem lahko namreč pomeni ali neposredno sodelovanje pri fizični izvršitvi dejanja ali pa preko številnih vmesnih oblik le različne oblike moralne podpore, ki se uveljavljajo preko odnosov s sovrstniki. Narava dela organov pregona je taka, da verjetneje te bolj posredne odnose ne upošteva, oziroma jih ne pojmuje kot sostorilstvo v ožjem pomenu besede ter zato delež širše pojmovanih skupinskih dejanj raje podcenjuje kot precenjuje.[28]

Dejstvo značilne skupinske narave mladoletniškega prestopništva se je nujno odrazilo tudi pri poskusih pojasnjevanja tega pojava. Pri tem pa so posamezni pisci - skladno s svojimi osnovnejšimi izhodišči - pojmovali empirično značilno "skupinskost" na različne načine, ki jih lahko razvrstimo na kontinuumu. Misel, da je mladoletniško prestopništvo skupinski pojav, lahko implicira naslednje:

1. po najbolj "restriktivnem" mišljenju naj bi se prestopništvo kot osebno stanje izražalo tudi v skupinskem kontekstu, pri čemer pa naj bi bila vloga skupine vzročno in časovno drugotna in naj bi pomenila v najboljšem primeru možnost spreminjanja pojavnih oblik prestopništva.

   S takim pojmovanjem vloge skupine se po navadi združujejo individualno osebnostne razlage, ki v dejstvu skupine vidijo nekak slučajen, povsod prisoten in zato nevažen dejavnik, ki je manj bistven pri izražanju odklonskih teženj osebnostno zaznamovanih posameznikov ali pa se - še pogosteje - s pojmom skupin sploh ne ukvarjajo.[29]

2. Po širšem pojmovanju naj bi skupina ne bila le razmeroma nevažen medij izražanja prestopništva, ampak naj bi se v njej nahajal tudi del vzročnosti prestopništva. Skupinska dogajanja in značilnosti naj bi tako postali "nosilci" prestopništva oziroma enote proučevanja, ki jim lahko bolj upravičeno kot posamezniku pripišemo oznako odklonskosti.

Taki pristopi pojasnjujejo prestopništvo kot pogojeno s tistimi skupinskimi dogajanji, ki so načelno enaka pri vseh skupinah, v vseh okoljih. Taka dogajanja so na primer diferenciacija vlog, oblikovanje skupinskih norm, medskupinska nasprotja, itd. Ob vsej stvarnosti teh procesov, pa je njihova omejitev v tem, da prestopništvo izvajajo le iz narave skupine, ne da bi mogli razložiti, zakaj prihaja do skupinskega prestopništva ravno v določenem starostnem obdobju, v določenih urbanih predelih, pri mladoletnikih z določenim socialnim izvorom in položajem, itd.

3. Po še širšem gledanju skupina ni niti le medij izražanja niti nekak izvor prestopniških teženj, temveč nastopa v vlogi dela okolja, ki je s širšem okoljem v stalnih interakcijah, je torej z njim v odnosih stalnega prilagajanja, uravnoteževanja in sovplivanja. Skupina v taki vlogi pomeni nekak vmesen sistem (oziroma enega od mnogih takih vmesnih sistemov) med posameznikom in širšo družbo, lahko posreduje posamezniku vzorce dojemanja in odzivanja na širše okolje, oziroma posreduje okolju značilne (stereotipne) oznake posameznika v skupini. Izhajajoč iz dinamičnih pogledov na odnose med posameznikom, skupino in družbo, skupina ni le pasivni odraz posameznikov in/ali družbe, ne pomeni le mehaničnega posredovanja zahtev okolja posamezniku (in obratno), temveč lahko pomeni tudi dinamično ravnotežje, prevrednotenje ali drugačno kombiniranje značilnosti in teženj posameznika in družbe v nove celote. Z ozirom na odnos med posameznikom in družbo torej skupina ne pomeni le odnosov skladnosti, odražanja, pogojenosti, ampak lahko implicira tudi odnose nasprotovanja, preseganja, ustvarjanja novih prostorov[30] (v najslabšem primeru fantazijskih) za uveljavljanje v danih družbenih pogojih.

Enota proučevanja po takem pristopu ne more biti niti več posameznik, niti ne izolirana skupina, temveč sistem odnosov skupine z okoljem in svojimi člani. Z ozirom na različne poudarke, ki jih različni teoretiki dajejo različnim področjem in ravnem odnosov skupine z okoljem, lahko praktično postanejo enote, oziroma področja proučevanja širše plasti, področja, ravni v družbenem življenju, ali pa njihove celostno združene kombinacije (na primer področje

vrednot). Sama prestopniška skupina postane v takih razlagah pogosto bolj odmaknjena, ker se večjo pozornost posveča širšim družbenim odnosom in dogajanjem, katerih ena od posledic oziroma izraz je lahko tudi prestopniška skupina.

S takim, širšim pristopom je skladna večina novejših sociooloških teorij prestopništva. Izrazit primer je teorija podkulture, ki v eni od variant predpostavlja določen socialni sloj ali območje, znotraj katerega naj bi se razvile take norme, vrednote, običaji, ki v različni stopnji odstopajo od prevladujoče kulture. Subkultura kot posebni del kulture pa je seveda odvisna od strukturiranosti in odnosov v širši družbi. S pojmom podkulture se odpira možnost za razlaganje prestopništva kot dejanj posameznikov, ki se vršijo v skupinskem kontekstu, kjer pa podkultura predstavlja nekako okvirno polje njihovih življenjskih (vedenjskih) možnosti.

Teoretična izhodišča in specifične usmeritve v okviru tega pristopa k skupinskemu prestopništvu so izredno raznolike, kar se tiče obsežnosti zajemanja družbenih področij, usmeritve na proučevanje mikro - ali makro - sistemov okolja, večjo ali manjšo statičnost ali dinamičnost razlage, zaprtost ali odprtost razlagalnih pojmov, itd. Vsi ti pristopi v večji ali manjši meri lahko v razlago vključujejo tudi pojme in pristope iz prej omenjenih dveh ravni pojmovanja "skupinskosti" prestopništva, kar pa v obratni smeri ne velja.

4. Dodaten element pristopanja (tudi) k mladoletniškem skupinskem prestopništvu predstavlja upoštevanje dejavnika časa, ki prinaša pojmovanja razvojnosti v prej omenjen sistemski pristop. Pojmovanje odnosov (skladnosti in konfliktnosti) med posameznimi deli (ustanovami, posamezniki, sloji, razredi) družbe namreč vključuje tudi razumevanje njihove zgodovinske pogojenosti oziroma zgodovinskih perspektiv. Odnosi med deli celotne družbe so namreč nekakšna ravnotežja v določenih časovnih trenutkih, ki so pogojena s preteklimi odnosi in z družbenimi napori za doseganje bodočih odnosov. Upoštevanje razvojnosti odnosov v družbi omogoča na nov način tudi upoštevanje razvojnosti skupin in drugih posamičnih delov družbe, oziroma tudi

razvojnost in zgodovinsko pogojenost pojmovanja temeljnih pojmov (na tem področju): prestopništva, tretmana, preventive, itd. Taka raven pristopanja k prestopništvu (in drugim družbenim pojavom) omogoča tudi v kar največji meri naslonitev na marksistično misel oziroma na celovito in dialektično pojmovanje družbe.

S pristajanjem na vse bolj kompleksne ravni razmišljanja o prestopniških skupinah so podani tudi osnovni elementi odgovorov o povezanosti ali nepovezanosti tega pojava z družbo v celoti in z njenimi posameznimi deli. Mnoge opredelitvene značilnosti mladinskega skupinskega prestopništva se v taki analizi pokažejo kot kontinuirane - na primer kontinuiranost med odklonskim in neodklonskim vedenjem, med mladinskim prestopništvom in kriminaliteto odraslih, med skupinami in posamičnimi storilci - pa čeprav so lahko deloma tudi posledica nekontinuiranih družbenih pogojev (nasprotujočih silnic, interesov, možnosti). V skladu s sistemskim pojmom homeostaze pa tudi osnovna opredelitvena značilnost pojma prestopništva - njegova negativna moralna ocena - postane relativna in - z določenih aspektov vprašljiva. Če lahko pojav prestopništvo namreč z določenega aspekta pojmujemo kot homeostatsko točko,[31] se nam odpre možnost analiziranja tistih odnosov med elementi v družbi, pri katerih izpolnjuje prestopništvo pozitivno funkcijo (pozitivno s stališča ocenjevanja stvarnih ciljev sistema). Po drugi strani pa je na ta način mogoče spoznavati tudi tista dogajanja v "neodklonski" družbi, ki vzdržujejo tudi odklonske pojave.

S sprejemanjem pojmov sistemske analize v razumevanje odklonskosti pa nimamo namena utemeljiti tudi celotne družbe kot zaprtega homeostatskega mehanizma. Dojemanje odklonskosti kot ne vedno in ne izključno družbeno škodljivega pojava[32] nam omogoča analizirati delovanje mikro-sistemov družbe v tistih aspektih, kjer dejansko delujejo kot razmeroma zaprti homeostatski podsistemi. S tem si odpiramo vrata k stvarnejšemu zaznavanju, razumevanju in načrtovanju odklonskosti, izvajanja družbenih odzivov nanjo in tudi spoznavanju posledic teh družbenih odzivov. Stvarnejše razumevanje pa je verjetno pogoj za to, da presegamo pojmovanje in delovanje družbenega sistema kot pasivne homeostatske tvorbe in da doprinesemo k pojmovanju in razvijanju družbenega sistema kot perspektivnega, aktivnega in deloma usmerjenega dogajanja.[33]

4. Razlage mladoletniškega (skupinskega) prestopništva

O tem, kateri so vzroki, pogoji in spodbujevalne ali preprečevalne okoliščine mladoletniškega prestopništva obstoja nepregledno število razlag in teorij.[34] Sellin govori o več kot sto "odkritih" posplošitvah, ki naj pojasnijo etiološke zveze z mladinskim prestopništvom.[35] Vse te razlage je mogoče razvrščati po različnih kriterijih v ožje podskupine, ki naj vnesejo nekakšno sistematiko v do sedaj poznano teoretiziranje o vzrokih prestopništva.

Johnson[36] tako razlage deli v tri razrede: tiste, ki so osnovane na zdravem razumu oziroma laičnem pojmovanju; druge, ki izvirajo iz opaženih ali predpostavljenih zvez med delinkventnostjo in še kakim drugim pojavom (psihopatologijo, nezaposlenostjo, zaposlitvijo mater, itd.); ter tiste, ki so del sistematično razvitih (sociooloških) teorij, ki pa so same povezane s širšimi teorijami v družbenih vedah. Mnogi pisci delijo teorije na antropološko-biološke, psihološke in sociološke[37], možni pa so še številni drugi kriteriji, po katerih je mogoče razlage med seboj združevati in ločevati.[38] Vodopivčeva[39] sodobne sociološke teorije o socialno patoloških pojavih deli na tiste, po katerih naj bi "primarna socializacija otroka potekala v subkulturnem okolju" in na druge, po katerih naj bi šlo za "zavedno ali nezavedno odklanjanje povprečno sprejetega vrednostnega sistema". Te druge pa deli nadalje na tiste, "ki odsevajo racionalistično pojmovanje družbenih dogajanj" ter tiste, "ki relativirajo racionalistična pojmovanja družbenih dogajanj". V skladu s poznano delitvijo sociooloških teorij nekateri pisci ločujejo med razlagami, ki izhajajo iz osnovne predpostavke "družbene ureditve - soglasja" ali pa "družbene konfliktnosti - razvojnosti".[40]

Raziskovanje in teoretiziranje v zvezi z mladinskimi skupinami se je začelo v svoji sistematični obliki šele v 20. stoletju,ko so se pojavile vse za to potrebne družbene in znanstvene okoliščine. To pa ne pomeni, da tega pojava prej ni bilo; Short in Strotdbeck pišeta, da je "gang kot oblika človeškega združevanja ter kot socialni problem,

kot predmet radovednosti in razlaganja obenem sodoben in starodaven. Verjetno ni bilo generacije, ki bi bila brez svojih sodnikov, in posebno odstopajoče skupinske oblike članov vsake mlade generacije so bile podvržene takim ocenam".[41]

Do leta 1920 sta največji interes za mladino kazali razvojna psihologija in pedagogika. V dvajsetih letih se prvič pokaže interes za mladino kot urbani socialni problem.[42] Največji boom je doživelo teoretiziranje in raziskovanje mladinskega prestopništva po drugi svetovni vojni, deloma zaradi mnenj o naraščajočem obsegu in spreminjajočih se oblikah tega pojava, deloma pa zaradi razvijajočih se znanstveno teoretičnih in metodoloških osnov.[43] Po takoimenovanih mladinskih gibanjih šestdesetih let se je interes za to problematiko še poglobil, predvsem pa postal bolj raznolik, s tem, da so se bolj opazno začele razvijati razlage in pristopi, ki so ocenjevali tudi bolj neposredne politične pomene in vzroke teh gibanj in ki so v razlage začeli vključevati v večji meri tudi "subjektivistične" aspekte prestopništva in odklonskosti.[44]

Začetke empiričnega sociološkega raziskovanja lahko iščemo v ZDA; tudi danes največji del empiričnih raziskav in teoretičnih del o mladinskem (skupinskem) prestopništvu izvira iz anglosaksonskega sveta in še posebej iz ZDA. Razloge za to mnogi ocenjevalci iščejo v posebnostih družbenega življenja v ZDA, ki so doprinesla k opaznejšemu pojavljanju takoimenovanih "gangov". Za ZDA je (bilo) značilno izrazito etična raznolikost njegovega prebivalstva, ki se je priseljevalo še v 20. stoletju v velikem številu. Imigranti so se deloma in počasi integrirali v prevladujočo "ameriško" kulturo, deloma pa so si izgradili svoja zaprta naselja in ohranjevali svoje tradicionalne (kulturne in socialne) ustanove iz svojih prejšnjih okolij. Dodatno heterogenost je pomenilo mešanje ras z ostanki tradicionalnega rasizma. Ob vsem tem pa je razviti kapitalizem s poudarjeno izraženimi vrednotami družbene mobilnosti, tekmovanja in napredovanja, povzročal tudi geografsko mobilnost, hitro menjavanje načinov življenja in s tem slabljenje posamičnih tradicionalnih vrednot in referenčnih skupin. V

pogojih hitre industrializacije in urbanizacije ter odsotnosti močnih in skupnih tradicionalnih socialnih ustanov in struktur, so se v začetku stoletja začele množično pojavljati mladinske prestopniške skupine. Z nastopom prohibicije ter razvojem organiziranega podzemlja so take skupine dobile tudi možnost prehoda v"organizirane kriminalne življenjske kariere" zaradi česar je postala problematika mladinskega prestopništva še bolj pereča. V času pred drugo svetovno vojno se je začela v ZDA tudi najmočneje razvijati empirična (pozitivistična) sociologija, psihologija in socialna psihologija, kar je pomenilo nastop možnosti za raziskovanje teh pojavov.

Pionirske raziskave v ZDA v letih 1900 do 1930 so po mnenju Hardmana[45] izgradile pojmovno osnovo za vse bodoče raziskovanje. Le nekaj piscev tega obdobja je namreč obravnavalo skoraj vse teme, zbralo podatke in razvilo zametke teoretičnih razlag, ki so jih kasnejši pisci v tem stoletju le še potrjevali in dopolnjevali. Med temi osnovnimi opažanji in ugotovitvami je bila misel o normalni naravi druženja adolescentov v skupine, o kontinuiteti med "prilagojenimi" in "neprilagojenimi" skupinami, o konfliktnosti kot pogoju strukturiranja in zapiranja delinkventne skupine.

V času družbene krize (v letih med 1930 in 1940) je bilo najbolj plodno in vplivno raziskovanje čikaške sociološke šole, ki ga običajno povezujejo s pojmom "socialne ekologije mesta". Delo teoretikov te šole pomeni odmik v raziskovanju od pojmov psihološke patologije ter uvajanje pojmov socialnega ravnotežja, homeostaze ter ekološkega determinizma.

S tem so v teoretiziranje eksplicitno uvedli probleme družbene vzročnosti, družbenega neuspeha in razpada (dezorganizacije). Opažanje, da so za določene predele mesta značilne visoke stopnje prestopništva (ki pa se značilno povezuje tudi z drugimi socialnimi problemi, kot so: revščina, alkoholizem, duševne bolezni, razpad družine, itd.), ter da take visoke stopnje ostajajo nespremenjene tudi po menjavi skoraj celotnega prebivalstva teh delov mesta (na kar ob veliki stopnji

migracij ni bilo treba dolgo čakati) so privedle na sklep, da prestopništvo ni odvisno od značilnosti posameznikov, temveč je pogojeno z organizacijo in strukturo skupnosti oziroma dela mesta. Značilnosti take (dez)organizacije teh delov mesta pa so raziskovalci našli v obstoju mnogih kultur, razpadu tradicionalnih oblik socialne kontrole, velikih migracijah in (manj v) značilnih vrednotah ameriške družbe. Na ta način so teoretiki čikaške šole - sicer zavedajoč se družbenih neenakosti - pojasnili prestopništvo kot nekako neravnotežno stanje družbe, vendar brez uporabe psihopatoloških pojmov.

Poglaviten prispevek čikaške šole je bil v povezovanju značilnosti okolja (sosesk) kulture (in normativnih sistemov) in organizacije skupnosti. S tem ter z drugimi vzporednimi opažanji so odprli izhodišča za številne kasnejše smeri teoretiziranja (tako za teoretike subkulture, pristaše konfliktnih teorij, itd.). Kritiki tej šoli očitajo tavtološke razlage, predvsem pa funkcionalizem oziroma na ravni konkretnejših raziskovalnih problemov odsotnosti povezovanja dejstva teh "prirodnih okolišev" (natural area) s procesi in strukturo lokalne ekonomije in politične oblasti.

V letih od 1930 naprej je z nadaljnim razvojem pozitivizma in empirizma v družbenih vedah eksponencialno raslo število raziskav in del, ki so iskale številne faktorje prestopništva (Hardman raziskovanje v letih 1940 - 1950 imenuje za fazo faktorskih studij). Značilno za vse njih je, da (v nasprotju s čikaško šolo) niso imele enotnega teoretičnega ozadja ter je zato vsem skupen le empiricizem - v smislu krožnosti razlag, raziskovanja številnih med seboj nepovezanih mikrodejavnikov ter "družbeni neosveščenosti" implikacij raziskovanja. V teh letih (trend empiricizma se nadaljuje še danes), narašča število razlag, ki - po besedah Johnsona - povezujejo prestopništvo še z nečim drugim; z razvojem biologije, medicine in še posebno psihologije so teretiki poskušali prestopništvo navezovati na vse poznane biološke ali psihološke manjvrednosti, ekstremnosti, oziroma nasploh značilnosti. Značilno in verjetno najbolj odmevno je bilo raziskovanje zakoncev Glueck,[46] ki sta v enem od svojih bolj poznanih del poiskala

na stotine razlik (osebnostnih, družinskih, socialnih, antropoloških, itd.) med delinkventi in nedelinkventi in na osnovi dolgoletnega raziskovanja izdelala metodologijo za najboljše napovedovanje prestopništva otrok. Ta metodologija[47] je bila (v eni od svojih variant) uporabna za napovedovanje otrokovega mladoletniškega prestopništva že pri njegovih treh letih in je bila osnovana predvsem na značilnostih njegovega družinskega okolja in odnosov.

To obdobje, oziroma tak način pristopanja k prestopništvu mladih in njegovi rezultati so pomenili predvsem razpršeno preverjanje povezanosti prestopništva s pojmi in pojavi, ki so jih obravnavale najrazličnejše teorije (malega dosega) v družbenih vedah. Na ta način so imele pomen nekakega ponovnega preverjanja vloge različnih teorij v psihologiji in sorodnih vedah, oziroma so pokazale na domete in možnosti mikro-raziskovanja prestopništva. V primerjavah več sto raziskav, ki so našle pomembne (osebnostne) razlike med prestopniki in neprestopniki kasnejši ocenjevalci tega področja niso našli nikakršnega skladanja ali pravilnosti; ugotavljajo, da ostaja vprašanje odnosa med osebnostjo in prestopništvom še nadalje odprto.[48] S tem pa kažejo, kolikšna je danes relevantnost takega raziskovanja za pojasnjevanje prestopništva kot (predvsem) družbenega pojava. Kljub dejstvu, da se takšno raziskovanje lahko pokaže kot bolj koristno v raziskovanju prestopništva kot individualnega pojava, pa obstajajo trdni razlogi "za sklep, da ta izhodišča ne omogočajo izboljševanja sedanjih načinov preprečevanja prestopništva".[49]

Po drugi svetovni vojni je postajalo mladinsko prestopništvo vse bolj predmet zanimanja in raziskovanja tudi v drugih državah sveta. Vzporedno z razvojem javnih občil in "internalizacijo mladinskega prestopništva"[50] je prišlo do občasnega masovnejšega[51] pojavljanja odklonskih vedenj mladostnikov tudi v drugih državah sveta, zaradi česar je narasel tudi interes za njihovo razlaganje in obravnavanje. V zahodnih državah (predvsem v ZDA) se v tem času začenjajo poleg že omenjenega naraščanja in diferenciranja faktorsko-empiricističnih raziskav razvijati tudi razmeroma bolj izdelane sociološke teorije prestopništva,

ki izhajajoč iz dosežkov prejšnjih avtorjev in šol (Durkheim, Merton, Sutherland, čikaška šola) ter v navezovanju na sodobne teoretične sisteme poskušajo pojasnjevati (predvsem) mladinsko prestopništvo (Hardman zato obdobje od 1950 do 1960 poimenuje za desetletje teorije).

V istem času pa se začenja pojavljati vrsta raziskav, ki v metodološkem pogledu uporabljajo metodo opazovanja z udeležbo, etnometodologijo, kvalitativno metodologijo. Pozornost teh raziskav je bila usmerjena predvsem na skupinsko dinamiko, na formiranje, razvoj in dejavnost skupin bolj kot pa na vzroke njihovega druženja in delovanja. Gre torej za značilno opisne za razliko od razlagalnih raziskav. Te raziskave izhajajo iz metodoloških in teoretičnih nastavkov čikaške šole, so pa pod močnim vplivom razvijajoče se socialne psihologije skupin in akcijskega raziskovanja. Težnja mnogih izmed avtorjev teh raziskav je bila zagotoviti praktično uporabo zbranih podatkov in posplošitev, zato jih je mnogo med njimi ostalo tudi kasneje povezanih tako z akademskimi dejavnostmi kot z delovanjem na področju preprečevanja ali tretmana mladostnikov, organizacije socialnih služb, itd.

Ta skupina raziskav je preko kvalitativne metodologije prinašala pogled na razvoj in dejavnost skupin "od znotraj", obenem pa je pomenila tudi približevanje raziskovalcev in terenskih delavcev vrednotam, zaznavam in sploh stvarnosti članov skupin. Klasično tovrstno delo je Whytovo"Street corner society"[52], v katerem opisuje življenje spontano nastalih skupinic starejših adolescentov - mlajših odraslih v italijanskem slumu. Empirični doprinos te in mnogih kasnejših študij je v prikazovanju načinov, na katere splošnejši socialni dejavniki interferirajo z načini vodenja in strukturiranja skupin, njihovo dejavnostjo, ter življenjskimi potmi posameznikov. S približevanja subjektivistične perspektive objektivni sociologiji so te raziskave pomagale razgraditi mnoge teoretične abstrakcije v konkretne raznolikosti skupin oziroma pokazati na mnoge aspekte kontinuitete v mitih, ki so po svoji naravi diskontinuirane narave.

Raziskave te skupine so - čeprav ne vse izključujoče teoretično orientirane - pripeljale do mnogih podobnih rezultatov. Vsaka od raziskav je v delu svojih ugotovitev potrdila del skoraj vsake od prevladujočih sociooloških teorij, ki so nastale v tistem času (in ki bodo opisane v nadaljevanju) vendar nobenega od takratnih teoretičnih sistemov empirija ni potrdila izključno in v celoti. Metodološka izhodišča takih raziskav in vse implicirane družbene vsebine metode so pripeljala do novih pristopov k socialnim problemom mladih. Ta pristop bi lahko označili kot spajanje raziskovanja, preprečevanja in ("poboljševalnega") obravnavanja, iz katerih so se razvile oblike "detached work"[53], "street gang work"[54] in podobne. Tradicijo takih raziskav in oblik dela lahko sledimo v naslednjih desetletjih vse do danes[54a] in sicer v navezovanju na skupnostno usmerjene programe, raziskave in teorije, v stikanju z izhodišči interakcionistične kriminologije (in ustreznem prevrednotenju izhodišč), pa tudi v razvijanju velike raznolikosti preprečevalnih programov (kot institucionalizirane dejavnosti).[54b]

Leta od 1950 do 1960 označujejo nastanek večine najbolj pogosto citiranih (ameriških) sociooloških teorij prestopništva. Med najbolj vplivnimi teorijami te vrste je Cohenova[55] teorija prestopniške subkulture. Izhajajoč iz Mertonove ideje o strukturnem neskladju med družbeno razglašenimi cilji (ki veljajo za vse prebivalce enako) in družbenimi možnostmi za doseganje teh ciljev (ki pa niso porazdeljene enakomerno) je razložil mladinsko prestopništvo kot obliko odziva na tako občuteno nasprotje. Pri tem je njegova razlaga uporabna pretežno za mladoletnike nižjih slojev, ki naj bi jih družinska socializacija ne usposabljala v enaki meri za doseganje šolskega uspeha kot usposablja njihove vrstnike iz višjih slojev. Glede na izredno pomembnost šolskega uspeha za vse nadaljnje življenje naj bi mladoletniki doživljali pomembne statusne probleme, ki naj bi jih silili k novemu načinu adaptacije. Kot rešitev tega problema pa Cohen ni predlagal kakega od Mertonovih načinov adaptacije, temveč jo išče na osebni ravni v obrambnem mehanizmu reaktivne formacije[56], na medosebni ravni pa kot združevanje z vrstniki z istimi problemi - v subkulturo prestopništva. Preko reaktivne

formacije naj bi mladostniki začeli zavračati družbeno deklarirane cilje in vrednote in naj bi sprejeli tem ravno obratne vrednote. Cohen je dokaz svoje teorije videl v vedenju mladoletniških skupin, ki naj bi bilo značilno ne-utilitarno, negativistično in zlobno.

Cohena so kritizirali po več plateh: empirija ni vedno kazala na izrazito ne-utilitarno in negativistično vedenje, prav tako pa ni bilo jasno, ali obstoja med pripadniki najrazličnejših slojev res soglasje o vrednotah družbenega uspeha, kot je predpostavljala teorija reaktivne formacije. Miller[57] je postavil Cohenu nasproti teorijo, po kateri ni bil več pomemben mladostnikov relativni položaj v socialni strukturi (ki naj bi povzročal pritisk družbenih vrednot), temveč mladostnikov absolutni položaj, ki naj bi preko njegove vsajenosti v starševsko kulturo določal tudi njegove "osrednje interese potrjevanja". Ti naj bi odražali enostavno vrednote nižjih slojev, kot so "usodnost, vzburjanje, avtonomija, moškost, zvitost"[58] itd. Po tej razlagi naj bi prestopništvo mladine izviralo iz njihove težnje potrjevanja svojih vrednot (nižjega razreda), ne da bi pri tem stremeli po vrednotah srednjih in višjih slojev.

Cloward in Ohlin sta razvila teorijo "strukture legalnih in ilegalnih priložnosti".[59] V njej izhajata iz Mertonove ideje neenakomerne razpodeljenosti legalnih sredstev za dosego soglasno sprejetih družbenih ciljev, sprejemata pa tudi Sutherlandovo idejo različnih možnosti navezovanja stikov in sprejemanja ilegalnih sredstev za doseganje istih ciljev. Na osnovi različnih možnosti dosegljivosti legalnih in ilegalnih sredstev sta Cloward in Ohlin predpostavila možnost treh tipov[60] mladinskih subkultur oziroma skupin, ki naj bi se razvile v pogojih blokiranih legalnih možnosti za doseganje ciljev. V okoljih, kjer je možno navezovanje stikov z ilegalnimi družbenimi strukturami (mreža razpečevalcev, starejši vzgledi) naj bi se razvile kriminalne skupine oziroma subkulture; kjer so odsotni tudi ilegalni viri sredstev, se razvijejo konfliktne skupine (pretepaške, nasilniške); umikalne skupine (narkomani) pa naj bi tvorili mladostniki, ki ne bi - zaradi osebnih

in drugih značilnosti - mogli uspevati v nobeni od prejšnjih vrst skupin.[61] Kobrin[62] se je približal idejam te teorije v razlikovanju med integriranimi in neintegriranimi soseskami, kjer naj bi šlo za integracijo legalnih, konvencionalnih in nelegalnih, kriminalnih vrednot (podzemlja). V razmeroma stabilnih soseskah, kjer so obojne vrednote nekako institucionalizirane, živijo skladno ena poleg druge ali celo v povezavi, naj bi se "neuspeli" mladostniki združevali v kriminalne skupine, ki bi pomenile tudi njihovo iniciacijo v kriminalno podzemlje, v novejših in dezorganiziranih soseskah s hitro migracijo prebivalstva pa naj bi se podobno neuspeli mladostniki združevali v nasilniške in konfliktne gange, ki bi črpali svoje izvore in hierarhije statusa iz nasilniških dejanj. Cloward in Ohlin (in drugi) so v takem pristopu nadomestili Cohenovo poseganje za psihološkimi razlagami s pojmi ekonomskih instrumentalnih koristi.

Vsi dosedaj omenjeni avtorji sociološkib teorij so pri svojih razlagah izhajali iz predpostavke prestopništva kot izključno pojava nižjih družbenih slojev, in tak socialni izvor tudi vse upošteval kot bistven pogoj za veljavnost teorije. V kasnejših letih je vedno bolj v ospredje pozornosti prihajala tudi misel o prestopništvu mladostnikov srednjih in višjih slojev,[63] ki naj bi bilo ravno tako pogosto, vendar naj bi se izražalo v drugih oblikah. Razvijati so se začele teorije, ki naj bi pojasnile tudi prestopništvo višjih slojev. Med znanimi ameriškimi teorijami te vrste je teorija Blocha in Niederhofferja.[64] V zanikanju pomembnosti razrednih razlik za prestopništvo sta kot osnovni pojem razlage sprejela - v osnovi biologistični - pojem adolescence kot genetično pogojenega obdobja v razvoju človeka. Gangi naj bi razvili zaradi pomanjkanja družbenih ritualov dozorevanja in naj bi pomenili nekako biološko-psihološko pogojeno skupinsko preizkušanje vedenjskih in vrednostnih meja. Ta proces naj bi se kot - primarno biološko pogojen - odvijal takorekoč neodvisno od razrednih in družbenih pogojev, njegovi izrazi (vrste kaznivih dejanj) pa naj bi bili deloma odvisni od razpoložljivih sredstev, ki so na voljo mladoletnikom različnih slojev (zato "avtomobilska" odklonskost pri mladostnikih srednjega razreda).

Matza sam in skupaj s Sykesom[65] sta razvijala smer razmišljanja, ki so jo poimenovali za ameriški naturalizem. S tem izrazom je implicira-ran fenomenološki okvir raziskovanja subkultur, znotraj katerega postaja Matzi in Sykesu najpomembnejše, kako člani prestopniških skupin sami vidijo in razumejo svoj položaj in svoja dejanja. Njuna razlaga je vsebovana v treh mislih. Po prvi naj bi značilne prestopniške vrednote, kot so iskanje vznemirjenja, trdnost in zavračanje dela pomenile le izrazito (ali karikirano) podobo prevladujočih vrednot prostega časa v ameriški družbi. Te vrednote naj bi torej družile prestopniške in neprestopniške sloje prebivalstva, le da jih prestopniki uresničujejo mnogo bolj okdrito (in bolj v skladu z idealizirano podobo teh vrednot, kot jih prikazujejo sredstva javnega obveščanja). Te vrednote (prostega časa) naj bi pomenile podzemeljsko polovico deklarirani polovici delovnih vrednot protestantske etike, oziroma naj bi sploh protestantske vrednote"nadomestile z "na cilj - orientiranimi" vrednotami, ki jih zahteva in spodbuja moderni potrošniški in masovno industrijski način življenja."[66]

Po drugi od zamisli Matze in Sykesa naj bi prestopniki ne bili popolnoma vdani prestopniškim vrednotam, temveč naj bi celo sprejemali širše vrednote. Prehod h kaznivim dejanjem naj bi postal mogoč šele z uporabo "tehnik nevtralizacije" (zanikanje odgovornosti, zanikanje škode, zanikanje žrtve, obsojanja obsojajočih, sklicevanje na višjo moralo)[67], s katerimi naj bi prestopnik nevtraliziral moralno vezo s širšimi vrednotami, ne da bi te vrednote same zanikal.

Pojmovanje prestopnika kot človeka, ki ne glede na socialni izvor sprejema prevladujoče moralne norme in vrednote družbe (pa čeprav se njihovim omejitvam izmika s tehnikami nevtralizacije ali pa čeprav sprejema v večji meri le prevladujoče podzemeljske vrednote) je pripeljalo Matzo do pojmovanja prestopništva kot nestalnega, lebdečega, premikajočega se posameznikovega angažmaja (drift) v prestopniški skupini in dejavnostih. V času [illegible]ogočasja občutja frustracije vodijo mladostnike, da "zdrknejo" v prestopništvo in iz njega. V tem svojem dejanju pa niso "niti prisiljeni niti osebno zavezani dejanjem, niti

jih ne izbirajo svobodno". Matza pravi: "(drift) obstaja med svobodo in prisilo. Njegova osnova je področje v družbeni strukturi, v katerem se oslabljeno nadzorstvo pojavlja obenem z neuspehom poskusov mladoletnikov, da bi si organizirali avtonomno subkulturo in z njo pomemben vir nadzorstva organiziran okrog ilegalnih dejavnosti".[67a]

Poseben povzetek oziroma združitev elementov mnogih od omenjenih teorij s posebnim poudarkom je napravil Hirschi.[68] V svoji razlagi je odklanjanje od norm povezal s splošnim slabljenjem posameznikovih vezi s konvencionalno družbo. V tej - razmeroma zelo abstraktni teoriji - je združil elemente teorije anomije subkultur, deferencialne asociacije in drugih. Njegova teorija je primer razreda takoimenovanih kontrolnih teorij,[69] ki predpostavljajo zadrževalna ali preprečevalna dogajanja in pojave tistim, ki naj bi posameznika motivirali za kaznivo dejanje.

Do sedaj omenjene (ameriške) teorije predstavljajo le najpogosteje omenjene teorije in imena; poleg omenjenih je še mnogo drugih piscev podajalo svoj pogled na odnose in povezave med temi teorijami in poskušalo razviti njihove nove sinteze ali variante. Za vse omenjene teorije velja, da so njihove empirične preveritve dale neskladne ali nepopolne potrditve. Očitajo jim, da so pojmovno neprimerne za empirično preverjanje, da so parcialne, neizdelane, da obravnavajo vsaka le majhen delček prestopniške populacije in podobno. Brez dvoma pa vse omenjene razlage spadajo med racionalistične[70] in pretežno funkcionalistične teorije. Kljub nekaterim poskusom odmikanja od determinizma (predvsem ameriški naturalizem in implicirane vsebine kvalitativne sociološke metode), pa za vse teorije velja, da so uveljavljale izrazito deterministični pogled na etiologijo prestopništva, oziroma da so implicitno (preko uporabljene empirične metodologije in teoretičnih izhodišč) pojmovale prestopništvo kot razmeroma objektivno določljiv pojav, ki ga pri posameznikih pogojujejo določeni (večinoma) družbeno škodljivi vplivi. Funkcionalizem in racionalizem teh teorij se odraža kot mišljenje, da bi bilo mogoče z določenimi popravki obstoječe družbene strukture prestopništvo kot objektivni pojav preprečiti ali vsaj zelo zmanjšati.

Monod je leta 1967 opisal vso takratno (ameriško) sociološko raziskovanje kriminala kot povsem določljivo s "prestopniško perspektivo"[71]; s stališča strukturalizma se je zavzemal (implicitno) za družbeno perspektivo, ki "naj bi ne izkrivljala pogleda na mladinske gange kot obenem normalen in specifičen družbenozgodovinski pojav"[72]. Kriminologija je tako v šestdesetih letih začela odražati premik, ki ga opisujejo kot ponovno pripisovanje "pomembnosti zlasti družbenemu pogledu na odklonsko vedenje",[73] kot "preokupacijo s konfliktno teorijo"[74] in drugo. Pripadniki interakcionistične teorije, ki je prišla v ospredje kriminološke misli, so začeli zavračati tiste kriminološke smeri, ki so se ukvarjale s "proučevanjem storilcev kaznivih dejanj, ki iščejo vzroke za odklonsko vedenje v storilčevi osebnosti in ga skušajo v času obravnavanja prilagajati družbeni stvarnosti, kakršna je".[75]

Teorija simboličnega interakcionizma razlaga, da človekovo pojmovanje samega sebe in družbe ter tudi njegovo delovanje raste iz njegovih interakcij z drugimi ljudmi in družbenimi ustanovami. Pomen stvarnosti in dejanj je prav tako stvar odnosov in interakcij med ljudmi, oziroma njihovega razvijajočega se pojmovanja in delovanja v svetu. V kriminologiji je ta teorija ponovno[76] poudarila časovno in prostorsko relativnost vrednostnih in kazenskih norm. Kaznivo dejanje naj bi se kot tako vzpostavilo šele skozi določen odnos (zavračanja, obsojanja, označitve) med ljudmi, oziroma posamezniki in ustanovami, pri čemer naj bi kaznivo dejanje ne imelo nobenega drugega objektivnega obeležja kot ravno določen medosebni odnos. Znotraj teorije simboličnega interakcionizma pa je osrednja in v kriminologiji že zelo dolgo poznana hipoteza označevanja, po kateri naj bi družbena dogajanja, ki vodijo do označitve človeka kot odklonskega, imela tudi močen vpliv na njegovo samopojmovanje, oblikovanje njegovih objektivnih življenjskih možnosti in njegovih subjektivnih zaznav in izbir. Teorija označevanja običajno implicira negativne posledice družbene stigmatizacije, ki v nasprotju z deklariranim namenom družbene reakcije lahko privede do nadaljnje, sekundarne odklonskosti.

Priznanje oziroma uveljavitev teorije simboličnega interakcionizma izhodišč nove kriminologije po šestdesetih letih oziroma sploh v kri-

minologiji razlagajo z različnimi družbenimi dogajanji. Vodopivčeva piše, da je iskati "filozofsko izhodišče ... nove kriminologije v bistvu (osmišljenosti človeka)... v njegovi neovirani avtentičnosti... možnosti svobodne izbire ... zavedanju posledic in prevzemanju odgovornosti zanje".[77] Obrat kriminologije naj bi bil pogojen z razočaranjem nad filozofskim racionalizmom 19. stoletja in znanstvenim pozitivizmom 20. stoletja, ki je v kriminologiji pomenil enostransko deterministično miselnost. Simbolični interakcionizem v kriminologiji naj bi "v bistvu pomenil sintezo fenomenološke filozofske miselnosti z eksistencializmom in strukturalizmom"[78], kar naj bi šele dopuščalo tesnejšo naslonitev na marksizem.

Odnos med strukturalističnim in fenomenološko-eksistencialističnim aspektom simboličnega interakcionizma je povezan tudi z dvema vsebinskima področjema te teorije: socialnopsihološkim in sociološkim[79]. Socialno-psihološki aspekt pomeni proučevanje in razumevanje odnosov med posamezniki in skupinami, na osnovi katerih se stigma kot medosebno dejstvo vzpostavi. Tu gre za proučevanje sprejemanja stigme in odzivanja nanjo, za vprašanje drugotne odklonskosti, subjektivnih načinov poravnavanja s svetom okrog sebe. Sociološki aspekt pa išče odgovore na vprašanja družbeno strukturne pogojenosti vsebine in vrst stigem, proučuje te procese z ozirom na strukture družbenih ustanov, razredov, moči.

Teorija simboličnega interakcionizma in stigmatizacije je po pisanju ameriških avtorjev[80] prinesla v kriminologijo možnost nedeterminističnega in procesnega (v nasprotju s faktorskim) pojmovanja odnosa med posameznikom, njegovim dejanjem in širšo družbo. Kljub temu pa ravno ti avtorji v raziskovanju uporabljajo pojme teorije označevanja v okviru pozitivistične raziskovalne paradigme[81] oziroma ekstremnega determinizma. Tudi razlaga označevanja je skladna s funkcionalističnim izhodiščem, če se ga presoja glede na potrebe sistema. "Radikalno neinterveniranje"[82] lahko odraža le pragmatično spoznanje "cost/benefit" (stroški/koristi) analiz, po katerih se utegne izkazati, da so določene vrste interveniranja (sodnega, tretmanskega, preventivnega) predrage.[83]

Drugačna, bolj široka in celostna interpretacija terapije simboličnega interakcionizma, ki se ne umika tudi socialno-strukturnim vprašanjem je nastala v Angliji. Knjiga treh piscev "Nova kriminologija" je poskušala "iz marksističnega zornega kota izraziti kritično stališče do dosedanjih kriminoloških teorij in razviti prvine nove, na marksizmu utemeljene kriminološke teorije".[84] Omenjeni pisci so v zaključku izdelali predlog za popolno družbeno teorijo, ki naj bi obsegala več elementov in zveze med njimi. Ti elementi so:

"1. Širši izvori odklonskega vedenja (politična ekonomija kriminala);
2. Neposredni izvori odklonskega dejanja (socialna psihologija kriminala);
3. Dejanje samo (socialna dinamika dejanja);
4. Neposredni izvori družbene reakcije (socialna psihologija družbene reakcije);
5. Širši izvori družbene reakcije (politična ekonomija družbene reakcije);
6. Posledice družbene reakcije za prihodnje vedenje devianta;
7. Odklonski proces kot celota".[85]

Osnovna misel dela je, da "razlaga družbenih pojavov terja družbeno razčlembo pomena, ki ga ima vedenje za ljudi, to je, da je tudi odklonsko vedenje smiselno in pomeni za osebo dejavno reševanje družbenega konfliktnega položaja"[86].

O pomembnosti sprejemanja ideje smiselnosti[87] (tudi) odklonskih dejanj za devianta samega govorita Bailey in Young pri tem poudarjata zgodovinski kontekst, zavestnost dejanj in njihovo ustvarjalnost[88], predvsem pa pomembnost neposrednega konteksta interakcij med deviantom in načrtno usmerjenimi reakcijami ustanov družbenega nadzorstva.[89]

Opisana teoretična in metodološka usmeritev nove kriminologije[90] se je odrazila tudi na področju britanskega raziskovanja mladinskega prestopništva[91]. Skupina piscev zbranih v okviru CCCSB[92] ter NDC je v okviru kritičnega preverjanja izhodišč pozitivistične sociologije in pod vplivom ameriškega interakcionizma sprejela subkulturno usme-

ritev v kriminologiji obenem s implikacijami teorije označevanja. Kasneje, pod vplivom "občutka teoretične izpraznjenosti nekaterih od idej takoimenovane skeptične revolucije"[93], pa so začeli iskati še druge izvore odklonskosti mimo javnega ožigosanja. Pri tem so sprejeli strukturalistično in zgodovinsko metodo, s katerima umeščajo probleme odklonskosti v okvir temeljnih struktur in razvojnih potencialov družbe. Iz takšnih izhodišč ti pisci razčlenjujejo in razlagajo predvsem povojne mladinske subkulture v Britaniji.

Subkulturni pristop v razlaganju prestopništva je prvi in v največji meri razvil A.K. Cohen[94]. Subkultura in s tem prestopništvo naj bi pomenila kolektivno rešitev mladostnikov, ki se znajdejo v enakem položaju. Subkultura naj bi izhajala iz njihovih statusnih problemov in v glavnem te tudi reševala. Velika zasluga Cohena (in drugih ameriških teoretikov, ki so prevzeli podobno subkulturno izhodišče) je v tem, da je s svojo teoretično razlago opozoril na pomembnost družbenih razlik v pojavljanju prestopništva. Njegovo merilo družbenih razlik med ljudmi pa je - skladno s funkcionalističnim izhodiščem - enostavna premočrtna lestvica socialno-ekonomskih položajev, ki je običajno sestavljena iz hierarhično ocenjenih in oštevilčenih vrednosti izobrazbe, poklica, dohodkov in drugega. Tako pojmovana "razrednost" je seveda nezgodovinska in nič ne pove o temeljnejših odnosih v družbi. Kritika britanskih piscev je bila usmerjena predvsem na to nezgodovinskost Cohenovega pojmovanja subkulture, oziroma na njegovo izhajanje iz vrednost srednjega razreda, ki naj bi jih sprejemali tudi vsi ostali razredi.

Britanski pisci[95] so v največji meri kritizirali in empirično dokazovali neresničnost zamisli univerzalno sprejetih vrednot srednjega razreda v Britanskih razmerah. Obstoj razvidnejše in trdnejše kulture nižjega razreda v Britaniji v primerjavi z ZDA so obrazložili z dejstvom, da obstaja v Britaniji daljša in močneje organizirana tradicija delavskega razreda in njegovega organiziranja, s tem pa tudi zavest o razrednosti. V skladu s tradicionalistično usmeritvijo britancev ima v njihovem življenju veliko večji pomen tudi lokalna delavska

soseska in skupnostna dogajanja. Odsotnost številnih manjšin in ras, predvsem pa manj intenzivna ideologija napredovanja in družbene mobilnosti pomenijo tako tudi odsotnost splošno sprejetih vrednot uspešnosti in življenjskega smisla.

Ob sprejetju zamisli subkulture kot kolektivnega reševanja problemov sta Brake in Murdock[96] pomen in nastanek subkulture namesto v okviru "struktur priložnosti"[97] analizirala v okviru razrednih odnosov. Po Brake-ovi razlagi "subkulture nastanejo kot poskus reševanja določenih problemov v družbeni strukturi" ti problemi pa nastanejo kot posledica vrojenih nasprotij v družbeno ekonomski strukturi, ki se jih posamezniki začnejo zavedati".

Murdock je subkulturo definiral še bolj eksplicitno: "Poskus razrešitve nasprotij v sferi dela skozi ustvarjanje smiselnih načinov preživljanja prostega časa se značilno dogaja v kontekstu podkulture. Subkulture dajejo kolektivno rešitev problemom, ki se pojavljajo zaradi skupnih (skupno doživljenih - op. B.D.) nasprotij v sferi dela, in dajejo družbeni in simbolični kontekst za razvoj in spodbujanje kolektivne identitete in samospoštovanja posameznika."[99]

Takšno pojmovanje subkulture so še kasneje kritizirali in dopolnili Clarke in drugi.[100] Po njihovem mnenju se v obeh definicijah zares poskuša subkulture opredeliti v razrednem kontekstu, vendar je premočno poudarjen element trenutnega, situacijskega, časovno neopredeljenega reševanja problemov, ob tem ko definiciji zanemarjata druge elemente. Med temi elementi so predvsem razvojna dinamika posebnih subkultur, odnos in posredovanost (socializacija) starševske kulture, oziroma kulture družbenih institucij, skupnosti. Zaradi neupoštevanja teh elementov je bilo po mnenju kritikov mogoče subkulture pojmovati le kot produkt odzivanja mladostnikov, ne pa tudi kot produkt interakcije med družbo in mladostniki. Z upoštevanjem še tega aspekta naj bi prišlo do pojmovanja subkultur kot posredujočih in posredovanih "spogajanih "[101] dejavnikov med razrednim izvorom (družbeno strukturo),

tradicionalno kulturo in obstoječimi družbenimi institucijami (prevladujočo, hegemonično kulturo).

Osnovo za tako pojmovanje je dal P. Cohen[102], ki je v raziskovanju delavskega naselja v Londonu analiziral odnos med tradicijami, vrednotami in kulturo staršev (le to so vzdrževali odnosi v tradicionalno organizirani skupnosti) ter strukturami in spreminjanji lokalne ekonomije. Razvoj ekonomskih pogojev (spreminjanje možnosti zaposlovanja, pogojev dela, šolanja, transporta, sprejemanje priseljenske delovne sile - kar je vse skupaj pomenilo dezintegracijo tradicionalne skupnosti delavskega naselja) je postavil mlade ljudi pred probleme, ki jim jih njihova starševska kultura (tradicije, socializacija, vrednote) ni mogla pomagati rešiti. Subkultura je zato nastala kot poskus izražanja in reševanja (subjektivno dojetih) strukturno določenih problemov v novih družbenih pogojih.

Izhajajoč iz P. Cohenovega dela CCCSB razvija "kulturološko" strukturno razlago subkultur. Po tej razlagi naj bi bilo izhodišče posameznikove miselne knnstrukcije sveta njegov razreden izvor, ki ga izpostavlja določeni množici institucij, odnosov in ki ga - preko različnih obstoječih kultur v skupnosti - opremlja tudi s sistemi pomenov in interpretacij sveta in njegovega doživljanja. Posamične skupine ljudi razvijejo razlikujoče se oblike in načine življenja, skozi katere izražajo svoje videnje pogojev in problemov življenja in jih poskušajo tudi reševati.[103] Obstoječi (kulturno posredovani) sistemi pomenov (ali ideologije) so vedno pod vplivom prevladujoče (hegemonične)[104] kulture, ki je povezana z obstoječo družbeno strukturo (oziroma, ki ščiti vladajoči razred). Hegemonija pa nikoli ni popolna, ampak vedno pomeni določeno gibljivo ravnotežje. Razvoj subkulture zato pomeni stalno iskanje novih ravnotežij, oziroma dejavno spoprijemanje določene skupine ljudi z obstoječimi kulturnimi in ideološkimi vzorci.

V razlagi nastanka in narave subkulture je temeljnega pomena analiziranje in spoznavanje stila. Le-ta ni le zunanji znak skupine in skupinske identitete, temveč je smiselen poskus izražanja problemov in komuniciranja njihovih rešitev. Stil ni berljiv neposredno, temveč

le strukturno, to je znotraj okvira odnosov kultur, družbene strukture, tradicije, predhodnih stilov, generacijskih izkušenj, itd.[104a] Proces razvijanja stila opisuje Levi-Straussov pojem "bricolage"[105], ki pomeni preurejanje in drugačno konceptualizacijo objektov z namenom komunikacije vsebin, ki v prejšnji ureditvi niso bile sporočljive. Strukturna odvisnost stila se odraža v pojavu homologij[106], ki obstajajo med elementi stila, objekti in identitetami, in ki pomenijo enega od ključev za strukturno interpretiranje stila.

Pomen stila oziroma domet stilnega reševanja problemov je nakazal P. Cohen, ko je rekel, da"je latentna funkcija subkulture - izraziti in razrešiti, čeprav le na magičen način nasprotja, ki ostajajo nerešena v starševski kulturi".[107] Stil kot kulturni in ideološki pojav seveda lahko rešuje objektivna nasprotja le na imaginarni, magični, nestvarni ravni. Kljub temu pa stil in subkulture "tudi stvarno "osvojijo" prostor[108] za mladostnike: predvsem kulturni prostor v soseski in ustanovah, čas za rekreacijo in prosti čas, prostor na cesti". Imaginarnost subkulturnih rešitev ob hkratnem občutju dosegania kulturnega prostora pa lahko pomeni celo "reproduciranje prepada med stvarnimi "spogajanimi" pogoji življenja in simbolično premeščenimi rešitvami".[109] Zato tudi Brake v svojem naštevanju problemov, ki jih subkulture rešujejo za svoje člane, navaja predvsem prispevke zelo individualne[110] in ideološke (kulturne) narave, kot so:[111] Subkulture "ponujajo skupno identiteto, ki vključuje določene kulturne elemente..."; "ponujajo skozi izrazne in prostočasne elemente smiselen način življenja, ki je oddaljen od instrumentalnega življenja dela"; "dajejo rešitev posameznikovim eksistencialnim problemom." (problem adolescence kot problem izgrajevanja samoidentitete).

Interakcijski aspekt subktultur[112] oziroma vpletenost subkultur v stalni družbeni proces vzdrževanja hegemonije se odraža razen v neposrednem stigmatiziranju posameznikov tudi v odnosu med subkulturami in množično kulturo (ki poskuša graditi mit o enotni mladinski kulturi). Javna občila ter vsa tržno orientirana industrija namreč stalno poskušajo vse nove subkulturne stile vključiti v masovno kul-

turo. S tem poskušajo dati nov zagon potrošnji in proizvodnji, stil pa - očiščen konfliktnih vsebin in nasprotujočih pomenov - legitimizirati (s tem gre za poskus širjenja in izgubljanja izvornega pomena subkulture). Kot proces javnega stigmatiziranja (ki vedno predhodi potrošniškemu sprejemanju) nasprotuje procesom širjenja izoliranih elementov stila v potrošniško življenje, tako tudi subkulture v določenih trenutkih ne pomenijo le družbeno prepovedanih pomenov, a tudi družbeno izbrane; niso le v nasprotujočem odnosu s hegemonijo, a jo tudi pomagajo ohranjati; se umeščajo znotraj celovitega ideološkega diskurza dobe in so tako dejansko odraz celotne družbene strukture.

Kulturološki pristop raziskovalcev CCCS pomeni nadaljevanje tradicije subkulturnih raziskav z naslonitvijo na marksistično misel ter novejše poskuse razlaganja razvite zahodne družbe. Pisci uporabo pojma subkulture razlagajo kot vmesno raven pri prehodu od analiziranja posamičnih stvarnih dogajanj k analiziranju celovite družbe. Odnos med razredi in subkulturami s tem postavljajo v bolj dinamičen zgodovinski okvir. Določujoče dejavnike tako vidijo šele "v celotnem sklopu odnosov med razredi, izkušnjami in odzivi na spreminjanje družbe znotraj posameznih razrednih frakcij".[113]

Poglavitno vrednost tega pristopa lahko zato vidimo v njegovi dinamičnosti, dialektičnosti in celovitosti, ki omogoča analizirati tako ravnotežna kot razvojna dogajanja; tako relativno avtonomnost in razločljivost kot tudi spremenljivost povezanost in minljivost subkultur; posameznika in skupino tako z aspekta njihove lastne dejavnosti in iniciativnosti kot z aspekta njihove strukturne in razvojne določenosti; tako strukturno kot tudi subkulturno in individualno raven dogajanja.[114] Kulturološki pristop ponovno prinaša v osredje pozornosti dejstvo izredne raznolikosti in številčnosti subkulturnih "rešitev" in s tem opozarja na aspekte kontinuiranosti med njimi, oziroma na morebitne politične pomene in implikacije različnih od njih.[115] Prav v tej točki pa obstaja težnja strukturno kulturološke razlage, ki jo je Woods kritiziral kot "pristop romantiziranja delavskih subkultur", oziroma ki so jo drugi označili kot "hermenevtičnost" razlage.

Hebdidge (ki sicer izhaja iz iste "šole")se v zaključku svoje knjige, ki je pravzprav vsa posvečena uvajanju v "hermenevtično" spretnost čitanja stila, eksplicitno ograjuje od misli, da "bi prikazal subkulturo kot skladišče Resnice, da bi v njenih oblikah iskal nekakšen nejasen revolucionarni potencial".[116] Tako pojmovanje subkulture bi namreč v isti meri kot subkultura sama pomenilo raziskovalčevo ali teoretikovo "magično" iskanje rešitev.

Razlage mladoletniškega prestopništva v slovenskem oziroma jugoslovanskem prostorskem in družbenem okviru so delno določene z dejstvom, da pri nas kriminološka misel ni imela večje tradicije. Kriminološko raziskovanje se je v Jugoslaviji začelo v sredini petdesetih let, ko so bili ustanovljeni prvi raziskovalni inštituti.

Razlage prestopništva v prvem povojnem obdobju so bile pod vpl. "teorije o kriminaliteti kot ostanku starega". Po tej teoriji naj bi pojavljanja kriminalitete v socialistični družbeni ureditvi pogojeval ostanek "starega" v zavesti ljudi, oziroma posledice dejavnosti narodnih sovražnikov in tujih agentur".[117] Taka razlaga je (v Sovjetski zvezi) implicirala nepotrebnost empiričnega proučevanja vzrokov in pojavnosti kriminalitet, saj jo je pojmovala kot predvsem idejni odklon ter se je zato borila proti njej predvsem z administrativnimi ukrepi in na področju idejne borbe komunistične partije in drugih družbenopolitičnih organizacij.

Povojna leta v razvoju kriminološke misli (na zahodu) pomenijo velik optimizem glede graditve nove družbe na izhodiščih naglo razvijajoče se znanosti in moralne prerojenosti ob izkušnjah vojnih grozot. "Gibanje družbene obrambe (ki je nastalo po drugi svetovni vojni - op. B.D.) pomeni v kriminologiji v bistvu obrambo družbe, ki se je rojevala".[118] Izhajajoč iz pozitivističnih znanstvenih tradicij, ki so iskale vzroke kriminala, je to gibanje zagovarjalo kriminalno politiko, ki naj se opira na ugotovitve znanosti in ki naj na tej osnovi preprečuje in omejuje iracionalno in družbeno škodljivo odklonsko vedenje. S tem gibanjem je prišla tudi ponovna usmeritev na posameznika

ter v penologiji tretmanska usmeritev. V tem času je tudi kriminološka misel v Jugoslaviji[119] sprejela nekatere od idej tega gibanja, postala odprta za sprejemanje "znanstvenih" razlag prestopništva ter uveljavljanje bolj humanih in k pomoči posamezniku usmerjenih odzivov na odklonskega posameznika.

V prvem obdobju kriminološkega raziskovanja je na področju etiologije mladoletniškega prestopništva opazen vpliv teorije frustracije[120], ki jo je teoretično in empirično dograjevala razmeroma močna skupina strokovnjakov, med katerimi so bili zastopani psihologi, sociologi, zdravniki. Omenjeni strokovnjaki so to (ameriško) teorijo navezovali predvsem na psihodinamske psihološke sisteme[121]. Skozi razlikovanje motiviranega in frustracijsko stereotipnega prestopništva so opozarjali na različen odnos med motivacijo, kaznivim dejanjem in ustreznim (kaznovalnim ali tretmanskim) ukrepom.[122] Pojasnitev določenega dela prestopništva preko psihodinamskih mehanizmov je implicirala potrebnost tudi drugačnih (nekaznovalnih) ukrepov kot pogoj spremembe prestopniškega vzroka vedenja. Proučevanje izvorov frustracij je pisce vodilo k napakam in "pomanjkljivostim ožjega in širšega okolja" ter k krepitvi "socialno preventivne službe z enotnim in strnjenim naporom vseh družbenih sil".[123]

Nadaljni razvoj kriminološke misli pri nas je preko sprejemanja rezultatov empiričnih sociloških raziskav (naših in tujih) pomenil ponovno razkrivanje prepada med iluzijami in stvarnostjo[124], kritično preverjanje nekaterih od izhodišč gibanja za družbeno obrambo ter soočanje s ponovno razvijajočim se in vplivnim družbenim pogledom na odklonsko vedenje.

Jugoslovanski pisci v sodobnejših delih navajajo takorekoč vse (predvsem sociološke) etiološke prej omenjene teorije prestopništva mladoletnikov in jim priznavajo določeno veljavo v okviru "kompleksnega in dinamičnega" oziroma "multifaktorskega"[125] pristopa k prestopništvu kot družbenemu in individualnemu pojavu. Pisci umeščajo pomen in uporabnost posameznih od teorij v okvir marksističnega pogleda na svet, čeprav kaže, da

"imajo v naši kriminološki literaturi prevago empirična raziskovanja, ter da imamo znatno manj teoretičnih del, ki obravnavajo temeljne probleme".[125]

Po mnenju Milutinovića je potrebno v okviru zgodovinsko-materialističnega pojmovanja "razlago kriminalitete iskati v družbenomaterialnih pogojih razrednih oblik družbe, v njihovih razrednih strukturah, iz katerih se zakonito rojevajo in razvijajo"... v družbenih pogojih, ki odločujoče učinkujejo na dezintegriranje in odtujitev človeka, ga motivirajo in spodbujajo k taki dejavnosti, ki daje njegovi individualnosti odklonsko, oziroma prestopniško družbeno usmeritev v vedenju". "Splošni materialni pogoji življenja, o katerih je bilo prej govora, iz katerih se rojeva kriminalna dejavnost, so - na koncu koncev - značilni za bolj ali manj vse razredne formacije in prehodne razredne oblike". "Obdobje izgradnje socialistične družbe tudi rojeva različne pojave, procese in vplive, ki nujno pogojujejo pojavljanje kriminalne dejavnosti... Z eno besedo, to prehodno obdobje vsebuje elemente, "ki čuvajo trudicijo kapitalizma" v vsakem pogledu, a z druge strani rojevajo nove negativne in kriminogene vplive iz lastnih pogojev". "Iz zgornjega razpravljanja se vsiljuje zaključek, da - s stališča preprečevanja kriminalitete - kljub vsemu ni vse v odpravljanju razredne strukture družbe, čeprav to predstavlja - konec koncev - enega od bistvenih splošnih vzrokov kriminalitete v vseh razrednih oblikah družbe".[127]

Razlaganje pojavljanja kriminalitete v okviru obstoječih materialnih pogojev in določilnic življenja v različnih družbenih sistemih pa navaja k razmišljanju o najsplošnejših pogojih (ali zunanjih vzrokih) kriminalitete. Horvatić razvršča splošne zunanje pogoje med tiste, ki bi jih lahko specifično pripisali kapitalistični ali socialistični družbeni ureditvi ter med tiste, ki jih pripisuje človeštvu nasploh. Pri misli, da "je celotno človeštvo potopljeno v splošne družbene pogoje, ki obstajajo v svetu" izhaja iz pojmovanja, da se "od nastanka kapitalizma naprej oblikuje pojem celotne človeške družbe, enotne skupnosti vseh ljudi na Zemlji - človeštva". "Proces rojevanja človeštva

kot enotne družbe"[128] naj bi izhajal iz istih in skupnih eksistencialnih vprašanj, medsebojnih vplivov posameznih elementov splošnih družbenih pogojev različnih družbeno ekonomskih formacij, značilnosti razvoja proizvodnje, komuniciranja, itd.

Med (racionalističnimi) teorijami socialno patoloških pojavov, ki jih razvijajo jugoslovanski pisci in ki omogočajo navezovanje na marksistični pogled na svet, je teorija alienacije. Po Marxu je obstoj razredne strukture družbe pogoj takih načinov proizvodne dejavnosti in na njej utemeljenih drugih družbenih elementov, ki človeka odtujujejo proizvodu svojega dela, ki ga preko tega odtujujejo tudi svojemu generičnemu bistvu. Odtujenost pa ni samo značilnost materialnih sfer življenja temveč prežema tudi oblike človekove zavesti in duhovne reprodukcije. Izhajajoč iz Marksovega pojmovanja alienacije[129] Bavcon izvaja, "da različnih oblik devijantnega, socialnopatološkega vedenja ni mogoče razumeti, če ne izhajamo iz tistih temeljnih produkcijskih odnosov in s tem torej iz temeljnih življenjskih razmer, ki oblikujejo človekovo zavest, njegovo pojmovanje samega sebe in vsega, kar ga obdaja. Odtujenost... je bistvena značilnost človekovega položaja v družbi. Ta položaj se kljub silnemu civilizacijskemu napredku v obdobju znane človekove zgodovine ni bistveno spremenil."[130]

Jugoslovanski pisci torej v skladu z zgoraj povedanim v materialistično-zgodovinskem pogledu povezujejo kriminal (in druge socialno patološke pojave) z različnimi družbenimi pogoji celovitih družb ter tudi človeštva kot celote, le te pa izvajajo iz značilnosti materialnih pogojev človekove eksistence. Med koncepti, ki posredujejo med temi najsplošnejšimi pogoji ter kriminalom, pa je človekova alienacija,[131] kot posledica in spremljajoča značilnost materialne baze človekovega bivanja.

5. Opombe

1 Bučar (1981)

2 Christie (1978). O opredelitvi pojma "mladine" glej Ule (1982).

3 O razvoju pojmovanja mladine, enovitega mladinskega razreda, generacijskega prepada in z njimi povezanih predpostavk glej Murdock in McCorn (1977), Mesec (1968) in opombo 17.

4 V tem primeru gre za osmišljanje in ovrednotenje lastnega življenja potom življenja in dosežkov svojih otrok. Požarnik (1979) govori o tem pri poglavju "Bolna družina".

4a Ule (1982) govori, da si je zlahka mogoče predstavljati družbo brez težnje ljudi po odpravljanju "miselne disonance" (Festinger, 1957). A tu gre za vprašanje normativnih, ideoloških, pravnih, ekonomskih okvirov družbe, ki v določenem trenutku veljajo za splošno sprejete.

5 Označitev odstopajočih oseb in dejanj kot odklonskih, motenih, patoloških, izpolnjuje funkcijo obnavljanja miselne, ideološke, strokovno-teoretične družbene enotnosti. "Hegemonija je možna samo toliko časa, dokler je mogoče vključiti vse možne definicije v prevladujoči okvir" (Clarke, 1977).

6 Refleksivnost in družbeni pomen raziskovanja se kaže tudi v tem, da se predmet raziskovanja ali njegovo posebno vrednotenje konstituira že z odločitvijo za raziskovanje (v fazi izbora problema). Ne glede na rezultate raziskovanja je predmet raziskovanja torej že z dejstvom, da to je, postavljen v določeno vlogo.

6a Gre za pomoč človeku kot del specialne prevencije znotraj delitve na specialno in generalno prevencijo.

7 Tako nasprotja v doživljanju posameznika kot tudi nasprotja med položaji podskupin mladih.

8 Tu mislimo na (tudi) starostno določene (gradirane) načine družbenega uveljavljanja mladih.

9 Jašović (1978)

10 Habdidge (1980)

11 Jašović (1978) navaja egiptovske zapiske izpred skoraj 6000 let ter Sokrata, po katerih naj bi stopnja prestopništva in nedisciplino mladih bile v njihovem času toliksne, kot še nikoli poprej. Vodopivčeva (1972) o vprašanju dinamike pojavljanja socialno patoloških pojavov pravi: "Toda koliko več je teh pojavov v primerjavi s preteklostjo, je mogoče samo ugibati, saj je znano število teh in podobnih pojavov odvisno predvsem od razvojne stopnje tistih služb, ki so na voljo za njihovo preprečevanje in omejevanje, od moči njihovega delovanja in evidenčnih zmogljivosti... Morda je vendarle mogoče postaviti tudi domnevo, da se število socialnih patoloških pojavov v sorazmernih okvirih in zgodovinskih razsežnostih ne povečuje tako zelo, kakor pogosto mislimo. Vsekakor pa se spreminjajo oblike in načini odstopanj od tistih povprečij, ki jih različne družbene skupnosti v različnih časovnih obdobjih sprejemajo kot splošno veljavna".

12 Jašović (1978)

13 Čeprav večina piscev meni, da je moč pogostost mladoletniškega prestopništva pripisati ravno odsotnosti ali zmanjšanemu družbenemu nadzorstvu v mestnih okoljih, pa obstaja tudi drugačen vpliv gostote naselitve ter stereotipne segregiranosti preživljanja prostega in delovnega časa: določena območja ali določene grupacije ljudi postanejo zaradi razvijanja javnega mnenja in stereotipov in drugega bolj dostopnega za stigmatizacije in njihove posledice.

14 Tako stanje je po mnenju Jašovića (1978) "značilno za največje število držav v sodobnem svetu".

15 Na tak sterectipen način je problematika mladih opisana tudi v tem poglavju. V njem ne ločujemo različnih vrst odklonskega vedenja niti na različnih vrst storilcev, različnih okoliščin ali vzrokov. Zaradi tega izpade prestopništvo neresnično kot imanenten problem mladine, s čimer je krog senzitivizacije zaključen.

16 Jašović (1978)

17 Brake (1980) pravi, da je mladina postala v očeh javnosti socialni problem sama po sebi takrat, ko se je začel uporabljati pojem (mladinske) subkulture v razlagi prestopništva. Monod (1967) pravi,

da je mladina postala socialni problem takrat, ko se je izkazalo, da so njeni problemi/ - problemi moderne družbe. Clarke in drugi (1977) v poglavju z naslovom "Mladina kot metafora družbenih sprememb" povezujejo povojno ideološko predstavo o takoimenovanih "postindustrijskih brezrazrednih zahodnih družbah" z nastankom ideje o novem, nerazslojenem "mladinskem razredu", ki naj bi v največji meri užival enakomerno razporejeno blagostanje potrošniške družbe. S pojavljanjem mladinskih subkultur ter drugih pojavov nevklapljanja mladih v svoj generacijsko določen "razred" po njihovem mnenju propade tudi zamisel brezkonfliktne družbe blagostanja; (odklonska) mladina postane označena kot socialni problem, v nadaljni analizi pa se pokaže zamisel generacijsko določenega enotnega razreda "mladine" kot razredna mistifikacija.

18 Med takimi mnenji so na primer: da je naraščanje mladoletnega prestopništva pri nas manjše kot v nekaterih drugih (predvsem zahodnih) državah; mnenje, da je skupinskega prestopništva vse več; trditve, da so oblike prestopništva vse bolj nevarne in odstopajoče; itd.

19 Glej Pečar (1981)

19a Bavcon (1981) v sklepnem razmišljanju o trendih pojavljanja kriminalitete polnoletnih oseb v povojnem obdobju pravi: "Glede na tako interpretirane podatke nam pogled v nazaj in v primerjavi s podatki o gibanjih kriminalitete v razvitih državah zahodnega sveta ponuja sklep, da smo živeli v zadnjih skoraj trideset let razmeroma varno in da je bila količina in intenziteta te, recimo ji pravosodne represivnosti, zlasti glede na vzhodnoevropske socialistične države, relativno umirjena".

20 Izvor podatkov za vse tri krivulje na sliki 1 je bil statistični Letopis Slovenije (1960 do 1981)

21 Vir: Statistični letopis Slovenije (1960 do 1981)

22 Vir: Kazensko-sodna statistika SR Slovenije (1960 do 1981)

23 Vir: Statistični podatki o kriminaliteti (1973 do 1981)

24 Razred "sostorilstvo" vključuje tudi (in predvsem) izvajanje kaznivega dejanja le z še enim mladoletnikom. Dvojice mladoletnikov pa običajno še ne obravnavamo kot skupine.

25 Short in Strodtbeck (1965) navajata 60 do več 90 % mladoletnikov, ki so kazniva dejanja izvajali v skupini; Lamar (1967) citira šest raziskav iz ZDA in Anglije, po katerih sodi, da je prestopništvo tipično skupinski pojav; Hood in Sparks (1977) govorita o 70 do 90 % storilcev v skupinah; Sveri (1965) citira 13 raziskav iz Nemčije, Švice, Francije, Anglije, Norveške in celotne Skandinavije, ki ugotavljajo 40 - 90 % skupinske kriminalitete. Kot univerzalno značilnnst navaja dejstvo, da mladi storilci ne izvajajo dejanj sami. Podatki tujih piscev zajemajo obdobje od leta 1931 pa do najnovejšega časa.

Bašičeva (1981) navaja, da je od vseh raziskanih kaznivih dejanj mladoletnikov na področju UJV Ljubljana v letu 1971 bilo le 38,8 % takih, kjer je bil storilec le eden. Simović (1962) navaja 49 % mladoletnikov, ki jim je bil v letu 1960 in 1961 v Jugoslaviji izrečen ukrep sodišča, ki so dejanje storili sami. Šelihova (1960) pa je takih mladoletnikov v Ljubljani v letu 1966 našla 53 %.

26 Skupinska narava izvajanja kaznivih dejanj pa je seveda odvisna tudi od vrste dejanja: tako Sveri (1965) s pregledom sodnih statistik kot Hindelang (1967) z uporabo vprašalnika samoprijave sta na primer našla pri dejanjih poškodovanja tuje lastnine oziroma vlomu v hišo ali trgovino značilno pogostejše sostorilstvo kot pri drugih, manj značilno skupinskih dejanjih.

27 Miller (1967) je tako v opazovanju z udeležbo našel, da tipični primer kraje vključuje dva sodelavca. Podobne rezultate so našli skoraj vsi ostali opazovalci.

28 V daljši polemiki, ki se je odvijala na straneh angleških kriminoloških revij nekateri pisci trdijo obratno: da je narava dela miličnika taka, da se pogosteje "loti" mladoletnikov, če jih vidi v skupini kot če so sami. Zaradi te značilnosti naj bi bilo skupinsko prestopništvo v uradnih statistikah predimenzionirano (glej Hindelang, 1967). Seveda pa ta argument ne zmanjšuje vrednosti misli, da je potrebno vlogo odnosov med vrstniki pri izvajanju kaznivih dejanj presojati širše kot pa le neposredno sostorilstvo.

29 Z zavrnitvijo takega pojmovanja prestopniških skupin ne zavračamo veljavnosti individualno-osebnostnih, psihopatoloških in podobnih

razlag na splošno. Gotovo obstaja del prestopnikov, za katere so take razlage razmeroma relevantne.

30 Ideja, da je prestopništvo lahko ustvarjanje "novega prostora" se lahko zazdi čudna in neverjetna vsakemu, ki je imel opravka z mladoletnimi prestopniki in je morda dobil predstavo o njihovi deprivi-ranosti, utesnjenosti, brezizhodnosti ter o posledicah njihovega prestopništva, ki morda pogosteje njihove življenjske možnosti zožuje, kot pa jih razširja. V odgovor na to nasprotje semiotiki (Hebdidge, 1980) trdijo, da pomen odklonskosti (stila podkulture) ni "razviden", da ga je treba znati "čitati". Potrebnost te posebne zahteve morda odraža stopnjo, v kateri je ustvarjanje novih prostorov s prestopništvom le fantazijsko.
Še po drugi strani pa se zdi, kot da je družbeno odzivanje na odklonskost v nasprotju z njegovo fantazijsko naravo, saj družba (oziroma njene institucije, njeni člani) jemlje odklonskost kot zelo stvarno zlo, tudi v primerih, ko odklonskost nima stvarnih materialnih posledic.

31 Če odklonskost običajno ocenjujemo kot izrazito moteč, škodljiv in splošno negativen pojav, pa ga-v tem trenutku, s posebnega aspekta - lahko pojmujemo tudi kot koristen ali vsaj nevtralen pojav. Prvo stališče je pretežno normativno, drugo - dinamično. Bavcon (1971) v zvezi z obema izhodiščema trdi, da imata oba svoj izvor v resničnosti in sta zato tudi obe opravičeni, čeprav se zdita vsaka zase in če ne upoštevata tudi druge strani - enostranski. "... očitno ne moremo niti mimo dejstva o družbi kot neprestanem in dinamičnem spopadanju različnih interesov, niti mimo dejstva o relativni statičnosti družbe, kot določenega sistema družbenih, političnih, gospodarskih in vrednostnih odnosov".

32 O kriminaliteti kot normalnem pojavu je obsežno pisal Durkheim (1968).

33 Pomen stvarnih dojemanj in usmeritev sledi iz misli, da čeprav je družba po eni strani "konflikten in protisloven pojav", po drugi strani pa "določena ureditev", jo vseeno "ustvarja človek, in sicer tako, da deluje, se ravna, in reagira ne samo na ravni svoje individualne in skupinske biološke in materialne reprodukcije, temveč tudi tako in zato, ker si postavlja svoje cilje, ideala in vizije". (Bavcon (1971).

34 Mnogi kritiki očitajo avtorjem "teorij", da njihove razlage ne dosegajo take znanstveno-logične ravni, da bi jim lahko rekli teorija ali hipoteza. Mnogim od "teorij" očitajo znanstveno empirično neprevrljivost oziroma abstraktnost, drugim tavtološkost razlage, tretjim pa očitno parcialnost in drobnjakarstvo. Za nekatere od razlag njihovi avtorji trdijo, da imajo le položaj paradigme, oziroma najsplošnejšega okvirja usmerjanja pozornosti. V tem sestavku uporabljamo izraze razlaga, teorija, hipoteza izmenljivo, ne da bi hoteli s tem implicirati raven njihove formalno-znanstvene izdelanosti.

35 Sellin, cit. po Vodopivec (1972).

36 Johnson, (1981).

37 Na primer Jašović (1978).

38 Dekleva (1981) poleg omenjenih razdelitev teorij navaja še naslednje: delitev na odprte ali zaprte razlagalne sisteme, nativistične in empiristične teorije, faktorske ali procesne, eno ali večfaktorske, determnistične ali nedetermnistične, in druge,

39 Vodopivec (1972).

40 Pelfery (1980) pravi: "Večina piscev soglaša, da v današnji kriminologiji obstaja gigantsko nasprotje med prej prevladujočo funkcionalno in sedaj razvijajočo se konfliktno paradigmo". Za obsežno obravnavo narave obeh vrst teorij v kriminologiji glej prispevke Bavcona in Goričarja v delu: Bavcon (1971) ter Horton (1966).

41 Short in Strodtbeck (1965).

42 Brake (1980).

43 To velja še posebej za neameriško raziskovanje in teoretiziranje. Tako na primer Patrick (1973) in Downes (1966) pri razgrinjanju razvoja teorij o mladinskem prestopništvu v ZDA in Britaniji sploh ne citirata nobenega dela, ki bi nastalo pred drugo svetovno vojno.

44 Razvoj kriminologije po drugi svetovni vojni je šel v smeri širjenja meja vede in njenega prehajanja v vedo o "družbeni odklonskosti"

(na primer Sagarin (1975) in Suchar (1978)). Tak razvoj, ki se je začel s časom, "ko so strokovni delavci osvojili sociološke in psihološke implikacije dejstva, da so kazensko pravne norme podvržene spremembam" (Vodopivec 1974) je pripeljal do "spodkopavanja kriminala kot predmeta sociološkega raziskovanja" (Parker in Giller (1981)) in s tem do "diverzifikacije in fragmentacije" raziskovanja. V raziskovanju je prišlo do izrazitega ločevanja narave različnih subkultur (Brake, 1973) do razločevanja pogojev njihovega nastanka in do različnega ocenjevanja njihovih posledic. Ponovno odkritje raznolikosti odklonskosti in sploh sprejemanje odklonskosti kot področja raziskovanja morda odraža določen širši "civilizacijski" problem pluralizma v sodobnih družbah, v pogojih masovne proizvodnje in javnih občil, internacionalizacije (potrošniške) kulture in obenem odsotnosti socialnega nadzorstva v anonimnih družbenih pogojih.

45 V nadaljnem navajanju zgodovinskega razvoja proučevanja gangov deloma upoštevamo časovno razporeditev po Hardmanu (1967), ki navaja pet faz: 1. Pionirske raziskave (1900-1930), 2. Raziskave v času družbene krize, ki so poudarjale družbeno vzročnost (1930-1943), 3. Desetletje faktorskih raziskav (1940-1950), 4. Opisne raziskave (1942-1962), 5. Desetletje teorije (1950-1960), 6. Ostale raziskave na prelomu stoletja.

46 Glueck in Glueck (1950).

47 Craig in Glick (1963).

48 Johnson (1981) povzema med drugimi tudi Schuessler-ja in Cressey-a, ki sta pregledala 113 raziskav osebnostnih razlik med prestopniki in neprestopniki, ter Waldo in Dinitza, ki sta pregledala 94 takih raziskav. Na osnovi njunih in številnih drugih ugotovitev Johnson pravi, "da lahko s preudarnostjo sklepamo, da do sedaj ni bilo mogoče dokumentirati nobenih povezav med osebnostjo in prestopništvom".

49 Johnson in drugi (1981)

50 Monod (1967) pravi, da je vtis o "homogenizaciji (odklonskih grup - op. B.D.) po vsem svetu, obliki univerzalne civilizacije" očitno pritegnil pozornost raziskovalcev bolj kot pa nenehno spreminjanje in razvoj manifestacij gangov. Monod to slednje pojmuje kot bolj bistveno in značilno.

51 Takoimenovani "masovni" pojavi niso bili nikoli masovni: zajemali so le zelo majhno manjšino mladostnikov določene starosti in sloja. Te manjšine pa so v pogojih mestnega življenja in javnih občil postale zelo opazne.

52 Whyte (1943).

53 Izraza "detached work" in "street Work" pomenita obliko dela z mladino, v kateri so poklicni (ali nepoklicni) delavec giblje v življenjskem okolju mladostnikov, na cesti, v lokalih, in je torej fizično oddaljen od svoje ustanove, ki mu posreduje družbene cilje dela z mladino. O izhodiščih "detached work" in slabih posledicah oddaljenosti delavca od ustanove glej Leisser (1971).

54 O teoriji in metodiki "street work" glej Spergel (1966).

54a Parker (1981) v opisovanju razvoja britanskega raziskovanja prestopništva po šestdesetih letih navaja, kako je v obdobju prevrednotenja kriminologije (s teorijo simboličnega interakcionizma) postalo empirično raziskovanje "razpršeno" in področje raziskovanja kriminala "opustošeno". V tem času pa najde kontinuiteto med starejšimi (pozitivističnimi) sociološkimi tradicijami v kriminologiji (predvsem subkulturna in ekološka tradicija) in z novimi izhodišči oplojenim raziskovanjem - v treh smereh:-v marksističnemu usmerjenemu raziskovanju mladinskih subkultur,- v raziskavah mladostnikov v procesu šolanja, - ter v opazovanju z udeležbo "pocesnih gangov".

54b Wall in drugi (1981) analizirajo uspešnost različnih programov preprečevanja prestopništva v ZDA. V letu 1979 so našli 875 takih delujočih programov (pri čemer gre le za tiste programe, katerih opise so njihova vodstva prostovoljno poslala: upravičeno lahko torej sklepamo, da je programov v resnici veliko več) z najrazličnejšimi izhodišči in obsegi. LEEA (Law Enforcement Assistance Agency) v zadnjih letih intenzivno raziskuje in spodbuja te programe (tudi s financiranjem) in letno izdaja po več monografij o tem področju. Upravičeno sklepamo, da gre za zelo obsežno institucionalizirano družbeno dejavnost v ameriških razmerah.

55 Cohen (1955).

56 Reaktivna formacija je naziv ene od oblik obrambnih mehanizmov, ki se je pojmovno razvil v okviru psihoanalitičnega pristopa. Izraz pomeni "vzpostavljanje poteze ali stalnega načina obnašanja, ki je direktno nasproten močni nezavedni težnji posameznika" (English in English (1972).

57 Miller (1966).

58 Miller (1966).

59 Cloward (1960.

60 Po kritiki svoje subkulturne teorije je tudi Cohen skupaj s Shortom razvil idejo o splošni "starševski" subkulturi fantov nižjih slojev, ki pa (posebej) v času šolanja generira tri vrste subkultur: na konflikt in nasilje usmerjeno, na mamila usmerjeno ter pol-profesionalno tatinsko subkulturo, ki naj bi nudila možnost prehoda v organizirani kriminal.

61 Empirični poskusi preveritve zamisli treh vrst subkultur niso potrdili njihovega obstoja: niti ni bilo mogoče najti mladoletniške skupine, ki bi bile v svoji kriminalni usmerjenosti specifične, niti ni bilo mogoče najti območij, ki bi vzpodbujala nastanek izključno ene od vrst subkultur.

62 Kobrin (1966).

63 Prestopništvo višjih slojev je prihajalo v ospredje pozornosti predvsem preko uporabe raziskav samoprijav prestopniškega vedenja in s pojavom značilnih in "masovnih" gangov srednjega razreda.

64 Bloch in Niederhoffer, cit. po Renterman in drugi (1973).

65 Matza in Sykes (1966), Matza (1961), Matza (1964).

66 Po Brake (1980).

67 Matza in Sykes (1966).

67a Matza (1964).

68 Hirschi (1969).

69 Tipičen primer visoko abstraktne kontrolne teorije je Recklessova "splošna zadrževalna teorija" (1961), ki da je le najsplošnejši pojmovni okvir za upoštevanje dejavnikov, ki posameznika zadržujejo pred kaznivimi dejanji. Med kontrolne teorije spadajo še številne situacijske, ekološke in podobne teorije.

70 Po Vodopivec (1972).

71 Monod (1967).

72 Monod (1967).

73 Vodopivec (1974).

74 Rich (1979).

75 Vodopivec (1974). Ob formulaciji, da se je v kriminologiji zgodil premik, ter da je prišla v ospredje interakcionistična teorija, lahko navedemo drugačno mnenje Parkerja (1981), ki piše: "pregled raziskovalnih del... zadnjih 15 let kaže, da - nasproti mnenjem nekaterih - ni bila zradikalizirana kriminologija, a le nekateri kriminologi. Ironično je v tem času... postalo odzivanje na prestopništvo bolj represivno, in pomen raziskovalnih del - posebno kritične narave - je upadel".

76 Pelfery (1980) pravi, da so mnoga izhodišča teorije simboličnega interakcionizma vsebovana v teorijah kulturnega konflikta in tudi v drugih. Vodopivčeva (1974) pravi, da so prvine te teorije znane že dolgo; novo v šestdesetih letih pa je bila pripravljenost, da je več ljudi sprejelo vpliv te teorije v smeri nekakšnega celostnega preobrata v kriminologiji. Nekateri pisci zato dajejo teoriji simboličnega interakcionizma bolj pomen znanstvene revolucije (v Kuhnovem smislu znanstvene paradigme) na tem posebnem področju, kot pa položaj teorije v ožjem smislu besede (Schur (1973).

77 Vodopivec (1977).

78 Vodopivec (1977).

79 Janković (1973).

80 Na primer Suchar (1978).

81 Bahovec (1982) v kontekstu analiziranja družbenih predpostavk in povezanosti sodobne psihologije primerja "eksternalistično" in "internalistično" kritiko. Meni, da je smiselnejša in plodnejša "internalistična" kritika, ki ni - tako kot "eksternalistična" - vezana na golo negacijo in s tem na "protiodvisnost" od predmeta kritike. Bistva možnosti ideologizacije psihologije analogno s tem ne izvaja iz di-

rektnega potrjevanja stvarnosti ali kake druge "hudobne"(zlonamerne) uporabe psihologije, temveč "še iz samega znanstvenega postopka, prav v njegovi občosti". Umestitev znanosti v širši družbeni konteks je torej utemeljena znotraj (določene) znanstvene paradigme, in ne le preko njenega zunanjega manipuliranja.

82 Schur, (1973).

83 Taki (funkcionalistični) razlagi upravičeno lahko očitamo, da se ne sprašuje po širših družbenih izvorih stigmatiziranja, da "preveč poudarja subjektivni element v analizi odklonskega vedenja... in da takorekoč relativizira cel problem, pri čemer spregleduje dejansko bistveno plat v njegovem reševanju..." Milutinović (1973).

84 Vodopivec (1975). Po mnenju Gouldnerja (citirano po Pelfery (1980) "je to mogoče prva zares celovita kritika, ki jo imamo na voljo o pretekli in sedanji evropski in ameriški misli o kriminalu in odklonskosti".

85 Taylor in drugi (1973).

86 Vodopivec (1975).

87 O pomembnosti upoštevanja subjektivnega ocenjevanja smislenosti (vsaj na deklarativni ravni)nikoli ni bilo dvoma pri večini teoretikov in praktikov psihoterapije, svetovanja in drugih oblik psihološke pomoči človeka (to velja predvsem za pristaše takoimenovane prve in tretje smeri v psihologiji; psihodinamske analitične in humanistične; med različnimi sistemi pojmovanja človeka in psihoterapije obstaja sistem humanističnega psihodinamika Frankla, ki človeka in psihoterapijo razvija iz pojma smisla življenja, glej Lamovec (1975); seveda pa je to veljalo v večji meri za subjekte-kliente srednjih slojev ter na problemskih področjih, ki niso pomenila neposrednih konfliktnih razmerij med subjektom in družbenimi ustanovami. Upoštevanje občutij smiselnosti pri odklonskih osebah pa bi pomenilo za praktika (ki se ne bi mogel poskužiti načinov selekcije "primernih" oseb; Goldstein in Simenson opisujeta v svojem socialno psihološkem pristopu k proučevanju psihoterapije, da so običajni "primerni" klienti, ki gredo skozi vsa izbirna sita in jih vključijo v psihoterapijo - pretežno belci, inteligentni, bogati, mladi) tudi možnost sprejemanja dejstva

družbenih nasprotij (ki bi se kazala konkretno kot nasprotja med deviantom in strokovnjakom) kot legitimnih, pri čemer bi moral svojo vlogo in svojo prakso izpostaviti kritični presoji. Običajnejša pot je zatekanje v "korekcionalistično ideologijo, ki pelje nujno v identificiranje odklonskosti z (osebnostno) patologijo" (po Taylor-ju in drugih (1973)). Šele opuščanje "korekcionalizma" omogoča družbeno delovanje s ciljem "razvijanja take družbe, v kateri dejstvo človeške raznolikosti - bodisi osebne, organske ali socialne - ne bo predmet procesov kriminalizacije" (Taylor in drugi 1973).

Debuyst (1979) se zavzema za vpeljavo pojmo smisla kot izhodiščnega pojma tudi v raziskovanju etiologije. Pri tem naj bi pojem smisla nadomestil izhodiščno navajanje osebnosti kot vzroka kaznivih dejanj. "Smisel" je mogoče iskati v prepletanju treh ravni: ravni uveljavitvenih ciljev osebka, ravni medosebnih dogajanja in ravni različnih psihičnih dogajanj. Smisel naj bi bil pojem, ki bi omogočal zares proučevati človeka v njegovem okolju in tako omogočal vpeljati v raziskovanje strukturne in dinamične/nasprotju z mehanično linearnimi modeli vzročnosti.

88 V konkretnem in neposrednem dopuščanju ustvarjalnosti odklonskega vedenja prihajajo do izraza zamisli o kontinuiteti med negativnim (destruktivnim) odklonskim, povprečnim in pozitivnim (konstruktivnim) odklonskim vedenjem (Wilkins po Vodopivec 1971).

89 Bailey in Young (1973) v uvodu v knjigo Contemporary social problems in Britain podajata tako teoretično izhodišče: "Značilno za ta pristop je, da socialnih problemov ne razumemo kot patološke odklone značilne za motene osebnosti, temveč kot smiselne poskuse reševati probleme, s katerimi se srečujejo ljudje na različnih mestih v družbeni strukturi. V skladu s tem je potrebno socialne probleme razlagati v njihovem zgodovinskem kontekstu, kot produkt ljudi, ki se zavedajo - čeprav le nepopolno razčlenjeno - svojih socialnih težav in razvijajočih se vedenjskih vzorcev, ki jih lahko razumemo le glede na njihovo prejšnje kulturno ozadje in zgodovino. Odklonskemu posamezniku je treba pripisati zavest o preteklosti, dojemanje sedanjih problemov in načrtovanje v prihodnost. Čeprav je posameznik svoboden v svojem dejavnem iskanju rešitev problemov, pa vseeno živi v svetu

okoliščin, ki si jih ni sam ustvaril. Njegova svoboda je omejena s pogoji in možnostmi, ki si jih ni sam izbral.

Zato je potrebno spremljati deviantovo pojmovanje svoje situacije in njegove ustvarjalne poskuse, da bi presegel omejujoče družbene ovire. Potrebno je razčleniti naravo totalne družbe, ki je povzročila te probleme in postavila ovire za njihovo reševanje. Tako subjektivna dejavnost kot objektivna družbena struktura, v kateri se nahaja, morata tvoriti prepletajoči se predmet analize odklonskosti. Poleg tega je treba raziskati tudi interakcijo med deviantnvimi poskusi doseganja ciljev in usmerjanimi odzivi ustanov družbenega nadzorstva, ki posameznika obkrožajo. Moralno kariero posameznika je treba proučevati z ozirom na vzorce interakcij z njegovim družbenim okoljem. Osnovna izhodišča take analize morajo biti zgodovina, zavest, pomen in kariera (osebni razvoj - op. B.D.) v okviru vseobsežnega razumevanja totalne družbe".

90 Takšno usmeritev predstavljajo sociologi in drugi raziskovalci, ki so v poznih šestdesetih letih ustanovili NDC (National deviancy conference), v okviru katere predvsem organizirajo posvetovanja in druge oblike strokovnega povezovanja. Glej Cohen in Toylor (1975).

91 Viri, iz katerih črpamo informacije za prikaz te usmeritve so: Bailey in Young (1973); Cohen in Taylor (1973); Brake (1980); Cohen (1971); Habdidge (1980); Hall in Jefferson (1977);

92 Center za medkulturne raziskave pri Univerzi v Birminghamu.

93 Hall in Jefferson (1977).

94 Cohen (1955).

95 Največjo zaslugo za kritično presaditev ameriške subkulturne teorije v Britanijo ter za vzdrževanje kontinuitete med starejšimi in novejšimi britanskimi raziskavami pripisujejo Downesu (1966). Downes je odločno zavrnil zamisel, po kateri naj bi šolsko neuspešni mladostniki na svoje želje po statusu srednjega razreda reagirali z reakcijsko formacijo, ter jo namesto tega pojma uporabil pojem disociacija. Pojem prevzema iz starejših britanskih raziskav mladostnikov nižjih slojev, ki v odnosu do šolanja, v katerem ne morejo uspeti ter v

odnosu do nezanimivega in odtujajočega dela razvijejo izključno instrumentalni odnos do šole in dela. Da bi se zavaroval pred implikacijami nezadovoljenih aspiracij, se mladostniki "izmotajo iz prepričanja, da bi lahko imelo delo še kakšen pomen razen enostavnega služenja denarja in prenesejo vse svoje aspiracije v področje, ki je bilo imenovano "ne - delo" (rajše kot prosti čas)". "Zadovoljstvo z delom in pomen, ki se delu pripisuje ni odvisen samo od narave dela, a tudi od posameznikovih pričakovanj... Za manj sposobnega otroka ... nastane podoba šole kot izvora dolgočasja in frustracije. V mnogih šolah izvajanje dolgočasnih in mehaničnih nalog, ki so brez vsake razvidne pomembnosti ali relevantnosti za življenje otroka, učenca uspešno pripravlja za sprejem rutinskih zahtev industrije ... Nezadovoljstvo je merilo prepada med aspiracijami in dosežki. Za mnoge pa takega prepada sploh ni - njihova pričakovanja in aspiracije so osredotočene na življenje izven tovarne".

96 Brake (1973); Murdock (1973).

97 Po Clowardu in Ohlinu (1960)

98 Brake (1973).

99 Murdock (1973).

100 Clarke in drugi (1977)

101 Izraz "pogajanje" (ali "barantanje", angl. bargaining) se nanaša na proces, za katerega je opozorilo smer simboličnega interakcionizma v socialni psihologiji. Gre za (medosebno) dogajanje preko katerega "vpletene stranke" prihajajo do soglasja o stvarnosti. V širšem smislu gre za izoblikovanje norm dojemanja, za izoblikovanje skupne osnove dojemanja legitimnosti dogodkov in oseb. Pogajanje je stalna igra akcije in reakcije, pri kateri vsak od udeležencev izhaja iz prejšnjih doseženih skupnih pogledov na stvarnost in norme in poskuša v prihodnje doseči zase več. To je proces, v katerem prihaja s stališča posameznika do izraza tako njegova spretnost, zvitost in dejavnost, kot tudi zunanja določenost (prejšnjih spogajanjih stvarnosti, predvsem pa tudi določenost preko uporabe sredstev prisile drugega).

102 Cohen, P. (1972), cit. po Clarke in drugi (1977).

103 Kulturo Clark in drugi (1977) opredeljujejo kot način strukturiranja in oblikovanja družbenih odnosov skupine, oziroma kot način doživljanja, razumevanja in izražanja oblik in struktur svojega življenja. Dejstvo razvojnosti in konfliktnosti družbe zato spremlja tudi razvojnost in konliktnost kultur (ali podkultur). Kulture pa pomenijo obenem tudi vhodne točke v posebne sklope pomenov in interpretacij. V družbenih razmerah razslojevanja podkulture tako pomenijo različne družbene kontekste zavedanja in skupinske identitete; kultura (ali kulture), v okolje katerih je človek rojen, mu torej ponujajo prvi material za orientacijo v svetu, oziroma ga usmerjajo na določene izbire dejavnosti.

104 Avtorji izhajajo iz Gramschi-jevih in Althausser-jevih pojmovanj hegemonije in ideologije. Hegemonija "... učinkuje predvsem z vključevanjem podrejenih razredov v ključne institucije in strukture, ki podpirajo moč in družbeno avtoriteto prevladujoče ureditve. Predvsem v teh strukturah in odnosih podrejeni razred živi svojo podrejenost". Clarke in drugi (1977).

104a Zahteva po strukturalnem in kontekstualnem tolmačenju simbolov, implicira dejstvo, da so simboli stila "neprozorni". Hebdidge (1980) je pokazal, kako je simbol kljukastega križa v očitnem nasprotju s hipotezo, da je punkovsko gibanje v Britaniji nastalo kot "antitetični odgovor na ponovno pojavljanje rasizma v sredini sedemdesetih let" (in tudi v nasprotju z antifašističnimi družbenimi angažmaji pripadnikov te subkulture). "Označevalec (kljukasti križ) je namerno ločen od pojma (nacizma), ki ga konvencionalno označuje; toda če je bil postavljen znotraj alternativnega podkulturnega sistema, sta njegova primarna vrednost in privlačnost izvirali iz njegovega pomanjkanja pomena: iz njegove možnosti, da prevara".

105 Po Clarke (1977).

106 Vsebina pojma "homologija" navaja na kontekstualno razumevanje elementov stila (vrednot, argota, vedenjskih vzorcev, itd.) in implicira notranjo urejenost strukture subkulture (Habdidge, 1980). Zaradi te notranje urejenosti ima lahko subkultura za svoje člane pomen "celovitega načina življenja" in mu lahko osmišlja svet.

107 P. Cohen, cit. po Clarke in drugi (1977). Podobno opisuje "magičnost" "gangovske" rešitve Monod (1967):"medtem ko miti oskrbujejo gang s kompromisom med preteklostjo in sedanjostjo, tako rituali podobno izgledajo kot kompromis med sedanjostjo in bodočnostjo". "Mitološko mišljenje" Monod opredeljuje tudi kot tisto, ki v gangovskih subkulturah preskrbujejo člane s simboličnimi posredovalci med anatagonističnimi koncepcijami življenja, "rituali" pa lahko ustrezajo "stilu".

108 Monod (1967) pravi, da je njegovo analizo vodila hipoteza, da "so mladinske gangovske subkulture produkt globokih strukturnih omejitev v sodobni družbi, ter da težijo znotraj starostnega razreda k ponovnemu razvoju kulturne raznolikosti, ki je sicer ogrožena s široko razširjeno difuzijo javnih občil".

109 Clarke in drugi (1977).

110 Monod (1967) zavrača funkcionalistični pogled na subkulture kot načine reševanja problemov prilagajanja in namesto tega pravi: "... v reševanju enega aspekta posameznikovih problemov subkulture poudarjajo strukturne probleme, tako za posameznika kot za skupino". S tem tudi Monod poudarja pomen zavestne dejavnosti.

111 Brake (1973).

112 Dela avtorjev NDC so poskušala "poudarjati take značilnosti odklonskih skupnosti, kot so njihova prehodnost, začasnost in odvisnost od reakcij javnosti". S tem so hoteli spodbijati javno mnenje o nenavadnosti, ekscentričnosti in stalni in popolni opozicionalnosti odklonskih kultur. S. Cohen in Taylor (1975).

113 Clarke in drugi (1977). Dejstvo, da je mogoče pomen subkultur analizirati šele v okviru celotnega sklopa odnosov med družbeno-strukturnimi, vedenjskimi, kulturnimi in drugimi elementi navaja na misel (ki jo bolj ali manj eksplicitno potrjujejo vsi omenjeni pisci), da narava navidez iste subkulturne rešitve (stila) v različnih okoljih (državah) ni enaka. Enak (ali bolje - na zunaj podoben) stil ne pomeni isto v različnih okoljih; ne zajema nujno članov podobnega socialnega izvora; ne nastaja nujno kot odgovor na enake strukturne

probleme. Kakor enak stil v različnih okoljih ne pomeni enakih vsebin, velja podobno za ocenjevanje razrednosti subkultur, ki jih je mogoče tolmačiti le v okviru konkretne analize življenjskega polja njenih članov.

114 Clarke in drugi (1977) in Critcher (1977) v analizi subkulturnih odgovorov razlikujejo med strukturami, kulturami in biografijami. Strukture so "seti družbeno organiziranih položajev in izkušenj razreda v odnosu na glavne institucije. So objektivni aspekt posameznikove življenjske situacije, ki se zdijo izven njegovega nadzorstva in so odvisni od porazdelitve moči in dobrin v družbi". Ljudje se na strukturno pogojene izkušnje odzivajo z "ustvarjanjem načinov mišljenja in delovanja, ki vsebujejo ideje, verovanja, vrednote, moralne ozire". Ti načini zajemajo kulturni aspekt. Biografije kot pojem individualizacije pa so "kariere posameznikov skozi te strukture in kulture - načini na katere so posameznikove identitete in življenjske poti tvorjene na osnovi kolektivne izkušnje... so mreže osebnih okoliščin, odločitev, izhodov situacij, ki so že močno družbeno strukturirane znotraj okvira omejenih kulturnih možnosti".

115 Ob Yingerjevi (1960) ugotovitvi, da je našel več kot 100 definicij podkulture, ki da prav zaradi različnosti v definicijah kot pojem v znanstvenem raziskovanju ni najbolj primeren ter ob Clarkovi (1974) ugotovitvi, da pojma subkulture zaradi njegove nejasnosti - če bi se danes pojavil - verjetno ne bi sprejeli v repertoar znanstveno uporabnih pojmov - v tem prispevku nismo poskušali razmejiti ali povezati pojma prestopniške skupine in subkulture. Nekateri avtorji uporabljajo izraz subkultura za označevanje normativnih posebnosti posamičnih skupin mladostnikov (kot "small group cultures"); drugi s subkulturo označujejo posebnosti obsežnega družbenega sloja. Eni s subkulturo razumejo tisto, kar je Yinger imenoval kontrakultura, drugim subkultura pomeni pravzaprav tudi odraz kontinuiranosti s konvencionalno "sredinsko" družbo.

A. Cohen in drugi ameriški avtorji s subkulturo izražajo značilnost kolektivnega reševanja problemov, britanski pisci vidijo v subkulturi širšo in bolj celovito družbeno strukturno pogojenost.

Medtem ko večinoma avtorji pišejo, da je subkulturno reševanje problemov kljub vsemu še manjšinsko (Brake piše o veliki večini

konformne mladine med vso mladino; Downes piše o manjšini subkulturnega prestopništva med vsem prestopništvom), pa britanski pisci dejstvo, da je večina prestopnikov nižjega socialnega izvora, interpretirajo kot razmeroma trajno prestopniško subkulturo nižjega razreda, ki jo ločijo od drugih subkultur srednjega razreda. V tem smislu naj bi kultura in življenjske možnosti mladoletnike nižjega razreda predestinirala, za razmeroma pogostejšo odločitev za "prestopniško" (kot klasično kriminalno) subkulturo, za razliko od "kulturnih upornikov" in "politično aktivne mladine". Posebnost britanskega pristopa je torej v tem, da različne oblike in vrste subkultur (različnih razredov in njihovih frakcij) postavljajo - kljub njihovi manifestno očitno različni podobi in kljub njihovemu tradicionalnemu različno pojmovanemu družbenemu pomenu (nevarnosti) - v enovit analitični okvir. Znotraj (prestopniške) subkulture nižjega razreda pa kazniva dejanja (ki sicer kot taka ne pomenijo osrednje značilnosti teh subkultur) povezujejo ravno tako z njihovo generacijsko izkušnjo in kulturnimi možnostmi v določenem družbenem trenutku (Corrigan (1977) govori o "doing nothing" kot najpogostejši britanski subkulturi nižjega razreda).

116 Habdidge (1980). V razpravljanju o izpolnitvi vsebine subkultur Monod (1967) opozarja na koristnost razlikovanja med mladinskimi subkulturami z ozirom na stopnjo njihove politične odtujitve.

117 Vodopivec in drugi (1966). Ta razlaga je nastala v obdobju stalinizma in je povzročila "obravnavanje kriminalitete kot strogo pravnega problema - normativistično in dogmatsko".Čeprav se je tudi v SSSR po letu 1958 začela razvijati empirična kriminologija vključno s področjem etiologije, pa se še tudi v novejših delih sovjetskih piscev pojavlja podobna teza. Saharov in Bolucina pišeta o "kriminaliteti kot zgodovinski dediščini predhodnih informacij ". Tak splošni pristop pa se v konkretnem raziskovanju približa navezovanju kriminalitete na konkretne družbene pojave. To praktično pomeni, da sovjetski kriminologi pridejo do stališča, "da je kriminaliteta v osnovi proizvod sovjetske družbe, kar je edino pravilno in znanstveno". (Vsi citati iz Milutinović, 1981).

118 Vodopivec (1974).

119 Vodopivčeva (1974) pravi, da so ideje družbene obrambe sprejeli tudi znanstveni delavci pravne fakultete in inštituta za kriminologijo v Ljubljani, ter citira Bavcona (1958): "... idejo o preventivni družbeni dejavnosti zoper kriminaliteto lahko uspešno realizira postopoma in v skladu z materialnimi in subjektivnimi pogoji samo socialistična družba, ki je že storila odločilen korak s prevzemom politične oblasti po novem razredu. Še bolj ima taka družba dolžnost polagoma odpravljati samo zastraševalno represijo, kolikor je že storila tudi prvi korak v procesu odmiranja države in družbenega osvobajanja človeka".

120 Izhodišča teorije prikazujeta dva zgodnja prevoda v Reviji za kriminalistiko in kriminologijo: Jenkins (1959a)in (1959b)

121 Kobal (1970), Skalar (1957), Saksida (1961).

122 Skalar (1961).

123 Citat je iz prvega nam dostopnega dela o mladoletniških prestopniških združbah pri nas, Ivanuša in drugi (1959).

124 O konkretni vsebini teh iluzij in stvarnosti piše Vodopivec (1974).

125 Jašović (1978).

126 Milutinović (1981) še piše, da "celotna dejavnost pri izgradnji marksistično zasnovane kriminološke misli kljub vsemu ni zadovoljiva, ter bi bilo zato treba - kljub mnogim vrednim delom pri nas in svetu - vložiti še večje napore in razviti iniciative za njeno nadaljnje razvijanje".

127 Milutinović (1981).

128 Horvatić (1981).

129 "... če upoštevamo, da Marks alienacije ni vezal le na kapitalistične produkcijske odnose, temveč na vsako obliko produkcijskih odnošajev, v katerih se proizvodi človekovega dela spreminjajo v blago in s tem delo v odtujeno delo" Bavcon (1967).

130 In naprej: "Tako torej vidimo, da družba, njena struktura in njena gibanja delujejo na posameznika v dvojnem smislu. Po eni strani se v družbi oblikuje najsplošnejša človekova podoba, ki smo jo označili

kot odtujeno, alienirano. Po drugi strani se ta splošna podoba konkretizira in se kaže v določeni konkretni, dinamični družbi, ki obdaja posameznika z normami in institucijami ter mu lako ustvarja zapovedi in prepovedi, ovire in spodbude, torej teren, na katerem naj se tak, krakršen je, znajde, bori in zmaga ali pa propade."

Odtod izpeljujemo hipotezo, po kateri je treba šteti človekov položaj v družbi, katerega najglobja značilnost je njegova odtujenost, za bistveni in splošni vzrok, ki neprestano poraja možnosti za nastajanje in obstajanje socialnopatoloških pojavov". Bavcon (1967).

131 Bavcon (1981) se pri razlaganju časovnih trendov kriminalitete v Sloveniji sklicuje na dva aspekta družbenega življenja, ki sta v zvezi s stopnjo alieniranosti oziroma konkretnih pritiskov na posameznika: eno je področje ekonomskih pogojev in značilnosti, drugo pa so gibanja na politični ravni. O tem drugem piše: "V skladu s tako videnim položajem delovnega človeka pri nas, so morda svoje prispevala tudi gibanja na politični ravni, pri čemer imamo v mislih razvoj samoupravljanja, ki ga tu vidimo kot razvoj možnosti človeka, da vsaj sovpliva na svoj družbeni položaj in na svojo osebno usodo. Če je človekova odtujenost, se pravi njegova nebogljenost in odvisnost od njemu tujih družbenih sil, v skrajni posledici nemara poglavitni dejavnik človekove deviantnosti in družbenih deviantnih pojavov in če je dosedanji razvoj samoupravljanja deloval v smeri človekove dezalienacije, potem ga smemo prišteti med dejavnike, ki so povzročili položaj, ki utegne biti tudi v tem pogledu v zgodovini označen kot zlata doba Jugoslavije".

II. MLADOLETNIŠKE PRESTOPNIŠKE ZDRUŽBE, KI SO BILE V DVOLETNEM OBDOBJU OBRAVNAVANE NA LJUBLJANSKEM SODIŠČU

1. Namen analize in vzorec

Namen tega dela naloga je statistično analitično proučevanje značilnosti mladoletniških prestopniških skupin z ozirom na pogoje in značilnosti njihovega razvoja ter z ozirom na možnosti njihovega obravnavanja(najširšega družbenega odzivanja na prestopništvo). Statistično analitični način proučevanja je poudarjen zaradi dveh razlogov: po eni strani tako proučevanje implicira zajemanje širših vzorcev prestopniških skupin ali mladostnikov, po drugi strani pa tudi zajemanje večjega števila značilnosti, ki so bolj "površinske" narave. Ti dve značilnosti proučevanja prestopniških skupin označujeta ta del naloge v nasprotju z naslednjim,akcijsko raziskovalnim delom, ki se osredotoča na bolj poglobljeno in časovno daljše proučevanje manjšega in statistično manj reprezentativnega vzorca prestopniških skupin.

Široko oblikovan namen naloge je v svojih dometih določen in omejen (glede na možnosti posplošljivosti) s svojo metodo, izborom vzorca, uporabljenimi sredstvi, svojim psihosocialnim kontekstom, itd. Med najvažnejšimi določilnicami stvarnih dometov naloge, njenih rezultatov oziroma že samega predmeta raziskovanja sodi opredelitev vzorca in statistične enote. Opredelitev vzorca naj enoumno določi vsebino vzorca za potrebe raziskave in preko tega okvirja-izbor metod in načinov zbiranja podatkov, njihove razčlembe in interpretiranja.

Kriteriji opredeljevanja vzorca raziskovanja zajemajo tako bolj načelne kot bolj pragmatične aspekte. Med njimi so:

1. opredelitev vzorca (ali statistične enote) naj bo vsebinsko-teoretično smiselna, omogoča naj teoretično plodno naslonitev na obstoječe znanje;
2. opredelitev vzorca naj omogoča družbeno smiselno raziskovanje; statistična enota naj bo tako določena, da bo z njo mogoče povezati družbene interese v najširšem smislu te besede;

3. opredelitev vzorca naj določa tako statistično enoto, ki bo praktično dosegljiva, ki bo za raziskovanje sploh dostopna;

4. vsebina proučevanega pojava (statistična enota) mora biti določena operacionalno, to je konkretno in nedvoumno;

5. obseg in narava vzorca morata biti v ekonomskem in organizacijskem smislu ustrezna sredstvom raziskovanja;

6. kot sintezo več prejšnjih kriterijev lahko oblikujemo kriterij, po katerem naj bi statistična enota ne bila le analitična abstrakcija, temveč naj bi nečemu v stvarnosti ustrezala, imela določeno socialno vsebino, bila povezana s pojmovanji in sprejemanjem določenih proučevanih posameznikov ali skupin. Ta kriterij pogojuje tako možnost, da bo vzorec raziskovalno dostopen, kot tudi možnost družbene smiselnosti raziskovanja;

7. opredelitev vzorca in statistične enote naj bi skupaj z uporabljenimi metodami raziskovanja bila skladna z interesom vanj vpletenih ljudi. Kot minimalno etično zahtevo lahko ta kriterij preoblikujemo kot zahtevo po tem, naj bo opredelitev vzorca (in z njo povezane metode raziskovanja) taka, da ne bo dopuščala ali v sebi predpostavljala možnosti različnih škodljivih posledic raziskovanja za vanj vključene ljudi.

Z ozirom na namen naloge mora opredelitev vzorca pojasniti operacionalno vsebino pojmov "mladoletniških prestopniških združb", le-ta pa nato določa teoretično in stvarno vsebino teh pojmov in rezultatov, dobljenih na osnovi njihove definicije.

Pričujoča raziskava se proučevanja mladoletniških prestopniških skupin loteva pretežno na ravni takega opisovanja, pojasnjevanja, razumevanja, napovedovanja, ki se naslanja na, in uporablja pojme socialne psihologije, bodisi v zvezi z obravnavanjem razvoja, vzročnosti, posledic, možnosti tretmana in fenomenologije prestopniških mladoletniških skupin. Druge ravni in druga izhodišča obravnavanja teh problemov bodo pretežno bolj postranske in tej podrejene.

Najširši predmet naloge - prestopništvo mladostnikov - se, kot je tu

pojmovan, umešča po definiciji v območje izrazitejše družbene formalne institucionaliziranosti in posredovanosti. S tem je mišljeno dejstvo, da se izraz prestopništvo najpogosteje uporablja v zvezi z intervencijami formalnih institucij družbenega nadzorstva, kot so milica, sodišča in tudi socialno delo. Deloma mimo ter deloma vzporedno s to posredovanostjo pojma prestopništva obstaja še sfera neformalnega družbenega nadzorstva, sistemi medosebnih interakcij in definiranj, ki pomenijo na eni strani eno od osnov formalnega družbenega nadzorstva, po drugi strani pa z njim deloma povezan vir za vsebino pojmov prestopništva, delinkventnosti, motenosti, odkonskosti itd. Medtem ko je sistem formalnega družbenega nadzorstva izrazito enoten (a to nujno bolj v sferi pravnega konstituiranja kot v sferi njegovega izvajanja), pa je sistem neformalnega družbenega nadzorstva že po definiciji notranje razčlenjen, socialno, prostorsko in še kako drugače različen, razslojen, deloma konflikten.

Z ozirom na izbor vzorca raziskovanja se pojavlja dilema, katerega od teh dveh virov vsebine pojma prestopništva in na kakšen način uporabiti kot izhodišče. Izhodišče formalnega družbenega nadzorstva omogoča ekonomičnejše in enostavnejše raziskovanje, saj so podatki o institucionalno obravnavanih ljudeh v veliki meri že zbrani in dostopni, po drugi strani pa sprejetje teh izhodišč in organizacijsko "priključevanje" raziskovanj na obstoječe sisteme formalnega nadzorstva podeljuje tudi raziskovanju (raziskovalcem) del njihove družbene moči, ki je potrebna v odnosu raziskovanja. Tako raziskovanje na nek način tudi utrjuje kriterije formalnega družbenega nadzorstva oziroma jih ne problematizira (najneposrednejši primer takega utrjevanja je zaznavanje prestopnikov, ki svojo vključitev v raziskovanje na osnovi svoje sodne obravnavanosti lahko razumejo predvsem kot dejstvo, da je njihova obravnavanost družbeno podprta in upravičena še z enim dodatnim virom - ne glede na to, ali priznavajo legitimnost tega vira ali ne).

Pojav neformalnega družbenega nadzorstva kot izhodišče za opredeljevanje vzorca z ozirom na prestopništvo nosi seboj drugačne težave. Glede na dejstvo raznolikosti in razslojenosti neformalnih definicij in opredelitev prestopništva bi lahko postal osnovni problem raziskovanja ravno problem teh raznolikosti in njihovega izvora. Na vsak način pa bi morala

raziskava natančneje opredeljevati odnos neformalnega in formalnega družbenega nadzorstva, predvsem v stiku s proučevanimi ljudmi - mladostniki. Raziskovanje bi zato postalo mnogo neekonomičnejše (s stališča ustaljenih kriterijev presojanja raziskovanja) in raziskovalci bi morali iskati drugačne vire in osnove moči, ki je potrebna za izvajanje raziskovalnega procesa.

Omenjena dva izhodišča sta v tesni zvezi z vprašanjem vzorčenja - kako določiti stopnjo in vsebino prestopništva, ki naj bi določala vključitev skupine mladostnikov v vzorec. Konkretneje: ali je zadosten pogoj za vključitev mladostnikov v vzorec dejstvo, da so obravnavani s strani ene od institucij formalnega družbenega nadzorstva? Katere? Ali naj bo pogoj ta, da se mladostniki sami opisujejo in doživljajo kot prestopniški? Ali pa dejstvo, da jih njihova okolica tako označuje? Pri vsakem od omenjenih treh kriterijev bi imeli najverjetneje opraviti z izredno raznoliko populacijo mladostnikov, posebno enovitost pa bi lahko pripisali le vzorcu formalno obravnavanih mladostnikov, pri čemer bi bil vir te enovitosti pravno-formalna enovitost izhodišč in načel (iste) formalne institucije.

Ob tem se odpira vprašanje o predmetu proučevanja. Uvodno je bil predmet opisan kot "značilnosti mladostniških prestopniških skupin ter možnosti njihovega obravnavanja", vendar pa bi bila stvarna vsebina tega predmeta bistveno različna, če bi za izhodišče definicije prestopništva izbrali formalno ali neformalno družbeno nadzorstvo. Razlike bi lahko pričakovali na dveh področjih: glede odnosa obsegov skupin prestopnikov, določenih potom formalnih ali neformalnih (pri čemer zanemarjamo problem raznolikosti slednjih) kriterijev in njihovih vsebin, ter glede virov teh kriterijev in njihovih posledic. Glede na prvo omenjeno področje si lahko hipotetično predstavljamo, da predstavljajo institucionalno obravnavani prestopniki nekako selekcionirano populacijo neformalno določenih (s tem izrazom mislimo na medosebne odnose obsojanja, zavračanja, neodobravanja) prestopnikov. Kot selekcijske točke pa si lahko predstavljamo vsa časovna ali prostorska

mesta, v katerih se v okviru delovanja institucij dogajajo odločitve o nadaljnem obravnavanju posameznikov (bodisi da so te odločitve glede na obstoj notranjih pravil institucije formalizirane ali ne; slučajne ali sistematične; zakonite ali nezakonite). Formalizirano obravnavanje prestopnikov običajno poteka v določenih predvidljivih fazah, pri vsaki od katerih se populacije na določen način zmanjšujejo (ali preusmerjajo v kake druge institucionalne poti). Z ozirom na to dejstvo lahko ugotovimo, da bi formalno izhodišče opredeljevanja vzorca pomenilo, da sprejmemo v pogoje določanja vzroca vse obstoječe selekcijske filtre institucij formalnega družbenega nadzorstva, od katerih so nekateri bolj, drugi manj, tretji pa morda sploh nepoznani. Obseg tako določenega vzorca je nujno manjši kot pri neformalnem izhodišču, posplošljivost pa je možna-z ozirom na le delno poznano naravo selekcijskih sit-predvsem na samo formalno obravnavano populacijo, manj pa na populacijo formalno neobravnavanih prestopnikov.

Resnost te omejitve je določena tudi s stopnjo selekcije ter s področjem, na katerem želimo rezultate vzorca interpretirati (tako je posplošljivost ali uporabnost spoznanj o formalno obravnavanih prestopnikih za načrtovanje ustrezne primarne preventive majhna, kajti obseg ter delovanje pomembnih dejavnikov se pri obeh populacijah preveč razlikuje).

Dejstvo selekcije vzorca nujno vodi k vprašanju kriterijev te selekcije. Proučevanje selekcioniranih skupin v primerjavi s proučevanjem neselekcioniranih lahko pomeni (predvsem ob odsotnosti reflektiranja ali kontroliranja narave in vpliva selekcijskih kriterijev), da se raziskovanje nehote usmerja na samo institucijo, ki je vir selekcijskih kriterijev, namesto na problematiko, ki naj bi jo institucija obravnavala. Konkretneje bi lahko rekli:

proučevanje sodno obravnavanih mladostnikov v primerjavi s proučevanjem sodno neobravnavanih pomeni (še posebej pod pogojem, da ni znan odnos med obema populacijama), da se pravzaprav proučevanje usmerja na neeksplicirane kriterije sodnega obravnavanja, ter torej rezultati odražajo v veliki meri delovanje institucije nasproti značilnostim ljudi.

V tem smislu torej odločitev za formalno izhodišče opredeljevanja vzorca pomeni vzporedno odločitev za tako vsebino predmeta, pri katerem se bodo (na razmeroma neizražen način) prepletale značilnosti problematike prestopništva in njegovega obravnavanja, oziroma bo prihajalo do interakcije obeh vrst in virov značilnosti in vplivov.

Odločili smo se, da bomo pri opredelitvi vzorca v tem - statistično analitičnem-delu naloge sprejeli izhodišče formalnega družbenega nadzorstva. Taka odločitev je pogojena deloma z ekonomsko-organizacijskimi razlogi, deloma pa z dejstvom, da je bil za drug - akcijsko raziskovalni - del naloge izbran pristop, ki je na nek način komplementaren statistično analitičnemu pristopu. Kombiniranje dveh deloma nasprotnih pristopov pa obeta možnosti za celovitejše možnosti interpretiranja. S sprejetjem formalnega izhodišča opredeljevanja vzorca moramo seveda upoštevati tudi vse (zgoraj opisane) omejitve, ki se v zvezi s tem postavljajo pri interpretiranju rezultatov.

Znotraj sistema formalnega družbenega nadzorstva smo se odločili za zajemanje mladostnikov v fazi sodnega postopka. Izbor te faze obravnavanja je bil pogojen z dejstvom, da smo želeli z raziskavo predvsem razmišljati o možnosti socialno-pedagoškega obravnavanja mladoletniških skupin (v predlogu raziskave je bilo načrtovano delo s skupinami v okviru vzgojnega ukrepa strožjega nadzorstva), ki so že odkrite in (s sodnim postopkom) stigmatizirane. V začetku raziskovanja je bil torej razmeroma močneje poudarjen kurativni kot preventivni pristop. Drugi razlog je bil ta, da smo s pogojnim sprejetjem ustreznosti selekcijskih kriterijev organov pregona pričakovali, da bodo pred sodiščem obravnavani v večji meri tisti mladostniki, pri katerih bo šlo za družbeno nevarnejše oblike prestopnikov. Tretji razlog - deloma etične, deloma pa organizacijske narave - je bil, da smo želeli vključiti v vzorec le mladostnike, pri katerih je bilo mogoče s čim večjo gotovostjo sklepati, da je bilo izvajanje kaznivih dejanj resnično. Neizbežne (!?) dodatne obremenitve ali preostale možnosti negativnih posledic raziskovalnih postopkov naj bi torej zadele le tiste mladostnike, ki

jih zadevajo tudi posledice sodnega postopka (ta skupina pa je z ozirom na stopnje delovanja institucij formalnega nadzorstva najbolj selekcionirana in torej najmanjša).

Tako sprejeta opredelitev pojma "prestopniške" je v največji meri določila tudi vsebino pojmov "mladostnike" in "skupine". Problematika mladoletniških skupin kot posebnih starostno določenih skupin stopa v središče pozornosti deloma zaradi njihove empirične pogostnosti v modernem urbaniziranem in industrializiranem svetu, deloma pa je tudi narava mladoletniških skupin (fenomenologija, vzročnost) značilna in drugačna kot pri drugih starostnih skupinah. Glede na prevladujoče etiološke razlage, ki posebno naravo mladostniških skupin izvajajo iz posebnega družbenega položaja mladine v sodobnih družbah, je seveda smiselno obravnavati take skupine kot posebne celote (dele strukture). Pri določanju narave teh skupin oziroma izbiri kriterijev za njihovo proučevanje je verjetno samo dejstvo njihove kronološke starosti le manj pomembno, pomembnejše pa postanejo kombinacije kriterijev njihovih socialnih, ekonomskih, osebnostnih in drugih značilnosti. Starostni kriterij (kot število let starosti) je operacionalno s tem v zvezi pomemben le, v kolikor odraža posebne značilne kombinacije omenjenih značilnosti.

Jugoslovanska zakonodaja kot posebno starostno skupino kazensko odgovornih storilcev kaznivih dejanj opredeljuje skupino mladoletnikov. Določena specifičnost ciljev kazenskega prava v zvezi s to skupino naj bi odražala posebnosti vzročnosti in fenomenologije kaznivih dejanj mladoletnikov, ti cilji pa naj bi se dosegali preko specifičnosti kazenskega postopka, specifičnih možnosti sodnih ukrepov in njihovega izvajanja.

Z ozirom na predmet te raziskave, ki smo ga doslej opredelili kot "proučevanje značilnosti skupin sodno obravnavanih mladostnikov z ozirom na možnosti njihovega obravnavanja" se postavlja problem na kakšen način opredeliti pojem "mladostniki". Čeprav bi bilo glede na socialno psihološko usmerjenost raziskovanja najbolj smotrno izbrati vsebinske

(socialne, psihološke) kriterije za določitev skupine mladostnikov, pa se pri tem pojavlja kot dodaten dejavnik dejstvo njihove sodne obravnave ter iz nje izhajajočih vzgojnih ali drugih ukrepov. Ob že omenjenem dejstvu, da se pri sodno opredeljenem vzorcu storilcev v vsebino predmeta proučevanja vpletajo tudi značilnosti in pogoji institucionalnega obravnavanja, ter da so tudi možnosti obravnavanja mladostnikov v tesni zvezi z njihovo kazensko pravno starostno opredelitvijo, je bilo potrebno v večji meri izhajati tudi iz pravne opredelitve starostnih kategorij. Zato je bilo kot izhodišče za opredeljevanje mladostnikih skupin izbran njihov mladoletniški status.

Tako kot vsaka mehanična, formalna razvrstitev, tudi posebna kazensko pravna razvrstitev storilcev v skupino mladoletnikov (in nadrobneje v skupini mlajših in starejših mladoletnikov, ter kasneje mlajših polnoletnikov) ne more povsem odgovarjati posebnemu bio-psiho-socialnemu položaju vseh storilcev - mladoletnikov. Odločitev za zožitev vsebine pojma "mladostniški" in "mladoletniški" zato do določene mere omejuje tudi domete raziskovanja (kot raziskovanja socialno-psiholoških dejavnikov, pogojev in značilnosti mladostniškega prestopništva), po drugi strani pa omogoča bolj enoten pogled na sodno obravnavanje mladoletnikov.

Opredelitev zahteva še pojem "skupine". Če smo pri pojmih "prestopništva" in "mladostniških" lahko našli ustrezne pojme iz kazensko pravne terminologije, pa je bilo iskanje ustrezne kazensko pravno vsebine pojma "skupine" manj uspešno. Izhodišče kazenskega prava je v tem oziru gotovo osebna odgovornost. Izhodišče osebnega odnosa do vedenja pa je izhodišče, ki je na prvi pogled težje uskladljivo s smermi razlaganja večine obstoječih teorij in hipotez v zvezi s prestopništvom skupin. V sodnem postopku se zato verjetno le malo in nesistematično zbirajo informacije o medosebnih odnosih in psihičnih dogajanjih, ki bi bila specifična za člane skupin, oziroma bile povezane z življenjem skupine mimo (za potrebe sodnega postopka umetno določenega in izločenega) področja izvajanja kaznivih dejanj. V tem dejstvu se je najmočneje kazal omejujoč vpliv odločitve za statistično analitično obravnavanje formalno (sodno) obravnavanih članov skupin.

Z odločitvijo za sodno obravnavane mladoletnike je namreč postalo nujno, da se (vsaj kot izhodišče) uporabljajo informacija iz sodnega spisa kot informacije za določanje skupinske narave kaznivih dejanj oziroma obsega skupine. Osnovna informacije te vrste je bila informacija o vključenosti več mladoletnikov v isti sodni spis. To dejstvo je pogojeno z dejstvom, da so že delavci milice ali UJV v raziskovanju kaznivih dejanj miselno konstruirali določeno število mladoletnikov kot skupino, oziroma da so jih metodika preiskovanja kaznivih dejanj ter najbolj neposredne tehnike preiskovanja pripeljale do določene "skupine" mladoletnikov. Sodni postopek je najpogosteje tako pogojeno in "spoznano" skupino uvrstil v skupni spis, in vsi nadaljni postopki so bili okvirno določeni s to osnovo.

V postopku vzorčenja smo si kot izhodišče izbrali skupni spis več storilcev. S tem smo se glede na tvorbo raziskovalnega predmeta opazno (vendar neznano koliko) odmaknili od socialno-psiholoških definicij skupine, ki poudarjajo dejstvo strukturiranosti skupine, dejstvo neposrednih medosebnih odnosov in skupnih ciljev kot potrebnih pogojev za skupino, ter smo sprejeli drugo vsebino, ki bi jo morda še najbolje označil pojem sostorilskih združb. Predvidevati moramo, da so te združbe (kot spoznavni rezultat delovanja institucij formalnega družbenega nadzorstva) tvorjene kot odraz načel in prakse preiskovanja (kar se tiče ustreznih organov za notranje zadeve) oziroma načel pravnega pojmovanja in določanja odnosov sostorilstva in združevanja in da le drugotno upoštevajo tudi druge značilnosti in področja udejstvovanja in bivanja skupin mladoletnikov.

Z vsem zgoraj povedanim smo predmet proučevanja opredelili kot "združbe mladoletnikov, ki so sodno obravnavani v skupnem spisu" (pri čemer se izraz združbe nanaša le na vsoto posameznikov) in ne implicira nujno določene vrste psihosocialnih odnosov med njimi. Tako določitev vzorca lahko ocenimo glede na uvodoma navedene kriterije opredeljevanja vzorca:

1 - tako opredeljen vzorec omogoča teoretično povezovanje bolj z znanstvenim področjem raziskovanja značilnosti kazensko pravnega obravnavanja mladoletnikov kot pa s področjem spoznavanja naravnih mladoletniških združb. Dejstvo, da večina raziskovalnih del, ki si za

predmet raziskovanja izbirajo prestopniške skupine, sprejema podobna formalna izhodišča, sicer pomeni možnost primerljivosti rezultatov te raziskave z drugimi tovrstnimi raziskavami, ne spremeni pa te omejitve predmeta;

2 - možnosti navezovanja rezultatov raziskovanja s takim vzorcem na družbene interese lahko torej iščemo predvsem v zvezi z obstoječim načinom obravnavanja mladoletniških združb;

3 in 4 - tako opredeljena statistična enota je operacionalno določena in verjetno stvarno dosegljiva (v isti meri kot je dosegljiva na primer sodišču);

5 - obseg vzorca je glede na številna selekcijska sita obravnavanja razmeroma majhen ter glede na obravnavanje na sodišču tudi organizacijsko ustrezen;

6 - predvidevati je mogoče, da je tako opredeljena statistična enota v mnogočem le abstrakcija - plod sodnega postopka in da je le v omejeni meri povezana s stvarnimi življenjskimi povezovanji ljudi oziroma z njihovimi pojmovanji. Posebej to velja še glede na trajanje postopka od odkritja kaznivih dejanj do sodne obravnave, med katerim se te življenjske povezanosti spreminjajo. Po drugi strani pa pomeni vzorec nekako skupino ljudi v navidez enakem položaju z ozirom na sodni postopek in morebitne njegove pozitivne in negativne posledice;

7 - glede na etične kriterije tak izbor vzorca pomeni pristajanje na možnost dodatnega stigmatiziranja vanj vključenih mladoletnikov, oziroma na obremenjevanje (časovno, psihično, materialno), ki presega običajno postopke in posledice sodnega obravnavanja. Vprašanje stopnje tega dodatnega obremenjevanja je tesno povezano s konkretnimi uporabljenimi metodami raziskovanja in bo zato obravnavano v ustreznem poglavju.

Podrobnejša določitev vzorca

V vzorec so bili izbrani vsi mladoletniki, ki so bili vključeni v skupni spis, v zvezi s katerim se je pripravljeni postopek začel na ljubljanskem sodišču v dvoletnem intervalu med 15.6.1978 in 15.6.1980.

V tem intervalu je bila izvedena reorganizacija sodstva, tako da so obravnavani mladoletniki do 31.12.1978 bili v pristojnosti takratnega občinskega in okrožnega ljubljanskega sodišča, do tega datuma pa v pristojnosti ljubljanskega temeljnega sodišča. Omenjena reorganizacija je povzročila sicer nekaj organizacijsko tehničnih nevšečnosti, ni pa ogrozila vsebinske enotnosti vzorca. Kot določujoči datum je služil datum vpisa o začetku pripravljalnega postopka v vpisniku kazenskih spisov za mladoletnike.

Kot primerne za vzorec smo izbrali tiste spise, na osnovi katerih je bilo mogoče sklepati na vsaj tri storilce, oziroma tri osebe na različne načine povezane v odnose sostorilstva. Ob tem pa nismo upoštevali le mladoletnikov, temveč tudi polnoletne in otroke, vendar s tem dodatnim pogojem, da so morali biti mladoletniki v večini. Zaradi tega pogoja je bilo potrebno pregledati tudi spise z dvema mladoletnikoma, kjer so polnoletni bili izločeni v posebno obravnavo ali pa kjer otroci niso bili sodno obravnavani.

Dodaten kriterij za izbor združb je bil povezan z namenom, naj bi vzorec vsebinsko predstavljal prestopništvo mladoletnikov v mestu, to je v Ljubljani. Izhajajoč iz spoznanj o različnosti pogojev in pojavnosti prestopništva v ruralnih in urbanih okoljih, ter iz večine obstoječih raziskav, ki prestopništvo obravnavajo posplošeno, je bil namen naloge spoznati skupinsko prestopništvo mladoletnikov v specifičnem kontekstu srednje velikega mesta (v primerjavi z velikimi evropskimi in svetovnimi mesti). Kot vzorec takega mesta je služila Ljubljana, pri čemer predvidevamo, da je mogoče rezultate ljubljanskega vzorca mladoletnikov deloma posplošiti na druga mesta podobne velikosti v podobnih družbenih okoliščinah.

Ta kriterij smo operacionalizirali kot zahtevo, da morajo storilci živeti v Ljubljani. Po možnosti naj bi se tudi spoznali oziroma delovali v tem prostorskem okviru. Kot deloma kompromisno zahtevo smo postavili pogoj, da naj bi vsaj večina članov združbe, vključene v vzorec, živela v Ljubljani.

Omenjene opredelitve so predstavljale nekak minimalni operacionalizirani okvir izbora vzorca. Zaradi nepopolne operacionalizacije pa so se pojavili pri konkretnem izboru združb še dvomljivi primeri, ki so zahtevali določeno poljubno diskrecionarno odločanje. Obseg in narava teh primerov bo opisana pri poglavju o analizi vzorca.

Glede na vrste načrtovanih analiz smo s tako opredelitvijo določili dva vzorca: eden je vzorec sodno obravnavanih združb, drugi pa je vzorec v sodno obravnavane združbe vključenih mladoletnikov oziroma članov. Glede na ti dve razdelitvi bodo tudi razčlenjeni in interpretirani rezultati.

2. Postopek in uporabljena sredstva

Zbiranje podatkov o mladoletnikih oziroma združbah je potekalo prostorsko in časovno ločeno v dveh oblikah. Takoimenovane primarne informacije smo zbirali v neposrednem stiku z mladoletniki, sekundarne informacije pa smo zbrali kasneje (po končanem sodnem postopku) iz sodnih spisov. Obe obliki se razlikujeta glede na vrsto zbranih informacij, zahtevanih sredstev in (etičnih) dilem.

Namen neposrednega zbiranja podatkov v osebnem stiku z mladoletniki je bil zbrati podatke, ki se jih sicer v okviru pripravljalnega postopka ne zbira, po drugi strani pa dopolniti (oziroma z aspekta namena naloge - preveriti) podatke, ki se sicer zbirajo v okviru pripravljelnega postopka s stališča mladoletnika. Na novo zbrani podatki so zajemali večinoma podatke o mladoletnikovi osebnosti, stališčih in osebnih težavah, dodatno zbrani podatki pa so zadevali predvsem razčiščevanje in pojasnjevanje odnosa lastne zaznave strukture skupine vrstnikov s podatki o združbi, ki so bili vsebovani v kazenskem spisu.

2.1. Izbor časa, kraja in načina vabljenja mladoletnikov na intervju

Pri izboru časa in kraja zbiranja primarnih informacij se je kot osnovno pričakovano nasprotje pojavila dilema med potrebami raziskave in morebitnimi škodljivimi posledicami oziroma neetičnimi dodatnimi obremenitvami mladoletnikov. Zaradi narave statistično analitičnega pristopa so se te dileme ter možnosti za njihovo razreševanje kazale bolj kot vprašanje nekaterih vnaprejšnjih formalnih odločitev, manj pa kot vprašanje v metodološki postopek sam organsko vgrajenih dejavnosti, kar v večji meri velja za akcijski del raziskave.

Zahteve, ki bi jih lahko uvrstili pod oznako "potrebe raziskave" so tiste, ki pomenijo čim večje približevanje uresničitve opredeljenega vzorca, to pomeni zahtevo po tem, da bi bilo mogoče zares v čim večji meri zbrati informacije od vseh v vzorec vključenih mladoletnikov. V zvezi s posameznikom pa je zahteva po tolikšni motivaciji mladoletnika, ki bo zagotavljala z raziskavo predviden obseg in kvaliteto in-

formacij. Z drugega vidika - morebitnih škodljivih posledic - je bilo potrebno upoštevati zahtevo po čim manjšem dodatnem stigmatiziranju mladoletnika, pa bodisi da bi šlo za zunanje stigmatiziranje ali pa za razvoj njegovih lastnih pojmovanj o sebi. Z "optimističnega" stališča gledano pa gre tudi za vprašanje možnosti, da bo mladoletnik tekom stika z raziskovalcem tudi kaj pridobil.

Konkretno smo v zvezi s krajem intervjuvanja izbirali med sodiščem, Inštitutom za kriminologijo ter Centrom za socialno delo, kjer bi bilo mogoče organizirati srečanja. Odločitev za inštitut ni pomenila le organizacijsko najenostavnejše poti. Domnevali smo, da bi intervjuvanje na sodišču budilo pri mladoletnikih neupravičene asociacije na kaznovalno vlogo sodišča v celoti, oziroma da bi jih to oviralo pri svobodnejšem odgovarjanju. Vabljenje na Centre za socialno delo bi po drugi strani morda interferiralo z odnosi, ki se ali se še bodo razvijali delavci Centra v primeru izreka ustreznega sodnega ukrepa. Vabljenje na inštitut je tako najbolj ustrezalo naravi raziskovanja, ki neposredno nima kaznovalne vloge niti ni imelo v tej fazi možnosti nudenja osebne pomoči. Predvidevali smo tudi, da pojem "Inštitut" lahko implicira zaželjeno anonimnost postopka.

Z izborom časa intervjuvanja smo poskušali vplivati na čim večjo motivacijo mladoletnikov za odziv na vabilo ter na to, da bi se morebitni dodatni stigmatizacijski vplivi postopka časovno zgodili v najbolj ustreznem času (na način, ki bi v najmanjši možni meri pomenil dodatno stigmatiziranje). Videli smo naslednje možnosti časovnega načrtovanja intervjuja: pred pripravljalnim postopkom, med pripravljalnim postopkom, po glavni obravnavi.

Odločili smo se za čas takoj po uvedbi pripravljalnega postopka. Z ozirom na reprezentativnost vzorca je ta odločitev pomenila srednjo pot med večjim vzorcem ovajenih mladoletnikov in tistih, ki jim je bil na obravnavi izrečen kakšen od ukrepov. Z ozirom na pričakovani osip vzorca smo domnevali, da faza pripravljalnega postopka pomeni fazo največje motiviranosti mladoletnika, ki takrat pričakuje razplete

svojega problema "s sodiščem", medtem ko bi po glavni obravnavi motivacija upadla. Po drugi strani pa smo morali pričakovati, da bo ta motiviranost tudi razmeroma močneje usmerjena v prilagajanje odgovorov z namenom vplivanja na rezultat glavne obravnave. S stališča morebitnega dodatnega stigmatiziranja smo menili, da bi vabljenje mladoletnikov pred pripravljalnim postopkom pomenilo vabiti določeno število mladoletnikov, za katere se pripravljalni postopek (in vse spremljajoče socialne posledice) sploh ne bo začel, medtem ko bi vabljenje mladoletnikov po glavni obravnavi pomenilo "pogrevanje" njihove preteklosti in dejanj, za katera so že družbeno odgovarjali. Dodatno bi intervju lahko mladoletnikom z različnimi izrečenimi ukrepi impliciral različne raziskovalčeve namene oziroma bi v različnih psihosocialnih kontekstih dobil različen pomen. Zdelo se nam je, da čas po uvedbi pripravljalnega postopka torej pomeni v največji možni meri izenačene ostale pogoje.

Mladoletnike smo vabili s tako oblikovanimi vabili, ki so dajale kar najmanj možnosti za dodatno stigmatiziranje, ki pa so po drugi strani nudila čim več informacij o resnični naravi intervjuja. Vabila so bila naslovljena na mladoletnike osebno. Vabili smo jih-če je bilo le mogoče - v času, ko niso bili v šoli ali službi, čeprav smo jim ponudili tudi možnost, da se telefonsko drugače dogovorimo (izraz "če je bilo le mogoče" se nanaša na dejstvo obstoja informacij o šolskem turnusu mladoletnika). Vabilo je impliciralo prostovoljnost odziva, čeprav je po drugi strani omenjalo tudi dogovor s sodiščem.

Po opravljenih intervjujih lahko "v pogledu nazaj" naše postopke izbiranja časa in kraja postopka ter oblikovanja vabila opišemo takole:

pri oblikovanju postopka smo v veliki meri izhajali iz - do neke mere neresnične - predstave o možnosti "optimalnega postopka", oziroma iz predstave o tem, da kot raziskovalci lahko neposredno bistveno vplivamo na večji ali manjši odziv, večje ali manjše stigmatiziranje. Zdi se, da je bila večina odločitev te vrste pogojena z osnovnimi izhodišči in predhodnimi odločitvami v zvezi s predmetom tega dela raziskave

in da je bilo v okviru teh odločitev večina vplivajočih dejavnikov izven možnosti raziskovalne kontrole.

2.2. Vrste uporabljenih psihodiagnostičnih in drugih sredstev in način uporabe

Zbiranje primarnih informacij je potekalo tako, da se je mladoletnik z vabilom oglasil v sobi v stavbi ljubljanske Univerze, kjer ga je pričakal strokovni sodelavec raziskave. Le-ta se je predstavil, podal uvodno obrazložitev, temu pa je sledil delno strukturiran intervju in nato uporaba različnih psihodiagnostičnih instrumentov.

V uvodnem nagovoru je strokovni delavec obrazložil namen raziskovanja. Poudaril je prostovoljnost sodelovanja mladoletnika in s tem prostovoljnost odgovarjanja na posamezna vprašanja, s tem v zvezi pa tudi dejstvo, da smo sicer dobili imena mladoletnikov s sodišča, sodišču pa povratnih informacij ne posredujemo. Kot posebna možnost je bilo nakazano, da lahko na mladoletnikovo željo sodišču kake dodatne informacije osebno posredujemo. S tem v zvezi je bilo tudi uvodno opozorilo, da nas načelno kazniva dejanja ne zanimajo, ter da se o njih ne bi radi pogovarjali, pač pa da nas zanima mladoletnikova družba, njene dejavnosti, nastanek, itd. Poleg splošnih vodil pri intervjuvanju (kot na primer pravilo, da intervjuvar ničesar moralno ne obsoja, da pa vendar opozarja na morebitne neskladnosti v odgovorih - kolikor se tičejo predmeta raziskovanja) je bila posebna pozornost v uvodnem nagovoru in tekom cele preizkušnje posvečena morebitnemu obstoju mladoletnikovih zaskrbljenosti in bojazni, ki jih ima na splošno v zvezi s postopkom na sodišču ali intervjuju (kot na primer: Zakaj me vse to sprašujete? Kolikokrat bom pa moral še priti?). Na takšna vprašanja smo mladoletnikom poskušali - ob splošnem spodbudnem in odprtem medosebnem odnosu - ponovno pojasnjevati naravo intervjuja, pri čemer smo posebej poudarjali njegovo neodvisnost od sodnega postopka oziroma prostovoljnost odgovarjanja. Pri zaključku pogovora je intervjuvar posvetil še nekaj časa morebitnim mladoletnikovim vprašanjem in mu ponudil možnost, da se mladoletnik še kdaj oglasil na inštitutu z morebitnim vprašanjem, prošnjo za nasvet ali pomoč, itd.

Med celotnim postopkom je intervjuvar poskušal delovati posplošeno spodbudno v zvezi z odgovarjanjem mladoletnika na vprašanja ali izpolnjevanjem vprašalnikov. Splošno pravilo, ki smo se ga držali, je bilo, da v primeru obotavljanja ali odklonitve izpolnjevanja vprašalnika intervjuvar le enkrat ponovno ponudi mladoletniku vprašalnik v reševanje, po ponovni zavrnitvi pa ga opusti. Izjema temu pravilu je bil postopek pri izpolnjevanju sociometričnega vprašalnika, ki je bil najbolj zapleteno zamišljen in sestavljen in je zahteval od mladoletnika razmeroma največ lastne dejavnosti. Intervjuvar je zato v zvezi s tem vprašalnikom uporabil po potrebi več načinov pojasnjevanja njegove sestave, namena in načina odgovarjanja.

2.2.1. Intervju

Uvodni intervju je imel najsplošnejši namen prve vzpostavitve stika z mladoletnikom, obrazložitve namena raziskovanja, informacije o načinu in trajanju postopka ter usmerjanja v vsebinska področja postopka. Specifično je imel intervju namen eksploriranja narave mladoletnikove skupine, njegovih odnosov do članov te skupine ter njene razvojne poti. Pri tem je bila osnova za to eksploriranje, razjasnjevanje odnosov med to skupino in v sodnem spisu omenjeno združbo. Ob ustreznih pogojih je bil namen intervjuva tudi pridobiti si približen vpogled v strukturo mladoletnikove skupine, v vloge njenih članov, njene aktivnosti, itd. Ta delno strukturiran pogovor je imel tudi vlogo priprave mladoletnika na objektivizirano izpolnjevanje sociometričnega vprašalnika.

Pri intervjuju smo uporabljali sledeč okvirni razpored vsebinskih področij:

1. Članstvo in struktura združbe
   - odnos članov združbe iz sodnega spisa (če jih mladoletnik sam pozna) in mladostnikov, ki jih sam navaja kot člane svoje(ih) skupin
   - odnos mladoletnika do članov svoje skupine: v kolikšni meri je v skupino vključen oziroma mu je ta pomembna
   - stopnja povezanosti skupine, kako člani pojmujejo svojo skupino in kako jo pojmuje okolica

2. Nastanek in razvoj skupine
   - kronologija nastanka, razvoja, trajanja, razpada skupine
   - okoliščine in pogoji nastanka in razvoja skupine
   - vplivi in interakcije med okoljem in skupino na eni strani ter med člani in okoljem na drugi strani
   - vpliv sodnega obravnavanja na sestav skupine in njen razvoj

3. Dejavnosti skupine
   - čas, kraj, pogostost, način sestajanja
   - dejavnosti skupine
   - dejavnosti posameznikov v odnosu na dejavnosti skupine
   - dejavnosti podskupin in odnosi med njimi

4. Vloge
   - mladoletnikov odnos do posameznih članov skupine
   - diferenciacija članstva, vlog
   - značilnosti diferenciacije vlog v različnih kontekstih

5. Odnos specifičnih okolij do mladoletnika in skupine
   - v kolikšni meri je skupina (in članstvo v njej) poznano staršem, šoli, sosedom, krajevni skupnosti, ostalim mladincem
   - kako ta okolja na druženje reagirajo, kako je druženje povezano s posebnimi pogoji teh okolij.

V večini primerov se je intervju končal s pripravo na izpolnjevanje sociometričnega vprašalnika, ki se je tekoče navezoval na pogovor. V manjšini primerov pa se je intervju zaključil z nepopolno obravnavo posameznih vsebinskih področij in je po končanem izpolnjevanju vprašalnikov na mladoletnikovo iniciativo stekel pogovor naprej o omenjenih vprašanjih. V razmeroma velikem številu intervjujev pa ni bilo mogoče zadovoljivo obdelati vsa področja.(Pri intervjuju, ki smo ga pojmovali predvsem kot sredstvo razbremenitve mladoletnika, intervjuvar ni poskušal uporabljati tehnik konfliktnega pogovora ali na kakšen drug način dosegati ciljev intervjuja preko povečevanja napetosti v mladoletniku).

2.2.2. Sociometrični vprašalnik

je zaradi svoje zapletene sestave in načina obdelovanja rezultatov posebej opisan pri poglavju 7.2.1.

Med razpoložljivimi preizkušnjami, ki naj bi zajemale osebnost v ožjem pomenu besede, smo izbrali tri osebnostne vprašalnike. Med njimi je eden, ki vključuje najsplošnejše osebnostne poteze in značilnosti, ter dva, ki zajemata razmeroma bolj specifična področja osebnosti. Le eden od njih je bil razvit posebej za uporabo pri mladoletniški prestopniški populaciji.

2.2.3. Osebnostni test HANES

smo uporabili v slovenski obliki, kot so ga prevedli in priredili Bele-Potočnik, Hadžiselimović in Tušak po nemškem izvorniku avtorjev Buggle, Gerlicher in Baumgartel.[1] Nemški izvornik je bil sestavljen na osnovi različnih angleških vprašalnikov, ki pa so večinoma povezani z imenom Eysenck[2] in njegovo osebnostno teorijo. Po Eysenckovi osebnostni teoriji vprašalnik meri dve najtemeljnejši (na katero so deloma izvedljive vse ostale) osebnostni značilnosti, ki sta druga od druge neodvisni in ki ju Eysenck teoretično utemeljuje in dokazuje tudi na osnovi njunih nevrofizioloških substratov. Ti značilnosti - nevroticizem in ekstrovertnost - naj bi odražali biološko pogojeno, deloma dedovane značilnosti delovanja avtonomnega živčnega sistema ter struktur možganske skorje ter zato opredeljevali osnovne parametre razmeroma širokega spektra človekovih dejavnosti. Drugo izhodišče - poleg nevrofiziološkega - pa je izhodišče teorije učenja[3] in sicer v svoji klasični obliki pogojevanja. Ker naj bi bile značilnosti obeh nevtrofizioloških podsistemov v zvezi z labilnostjo čustvovanja (ter torej povezano z motivacijskimi dejavniki) in z značilnostmi pogojevanja (torej povezano s procesi učenja) je razumljivo, da je teorija uporabna tudi za razlago odklonskega vedenja. Eysenck in sodelavci v številnih delih razvijali svojo teorijo prav na področju razlage kriminala oziroma kaznivih dejanj, pri čemer trdijo naj bi posebna kriminalna osebnost imela značilno zvišano nevrotičnost in ekstravertnost. Čeprav za tako Eysenckovo razlago kriminala lahko velja oznaka skrajno konzervativnega biologizma in psihologizma (behavioristične variante), pa se je ob njegovem delu nabrala množica empiričnih preveritev, ki pa dajejo nasprotujoče rezultate. Zdi se, da sta osebnostni lastnosti nevrotičnosti

kot koncepta razlaganju
in ekstrovertnosti /najbolj neposredno uporabljivi ravno pri/odklonskega vedenja mladoletnikov v kontekstu šolskega ali podobnih okolij, na katera naj bi jih manj vezale dolgoročne socialne opredelitve in angažmaji (v kolikor je to sploh mogoče). V takšnih okoliščinah - odsotnih drugih dejavnikov - se zdi, da se tudi osebnostne značilnosti najbolj neposredno povezujejo z določenimi oblikami (ne vsebinami) vedenj, ki so lahko označene za odklonska. Vprašalnik je vzor modernega psihometričnega instrumenta, saj je strogo faktoriziran, ima razmeroma ugodne merske karakteristike in je premišljeno prilagojen za čim lažjo in enostavnejšo uporabo. Namenjen je za starostno obdobje predvsem od 8 do 16 let, v dodatku pa so navedene tudi norme do 18 let, za katere pa pisci priporočajo previdno uporabo.

2.2.4. Buss-Durkeejev vprašalnik agresivnosti

je drugi uporabljeni vprašalnik osebnosti. Uporabili smo vprašalnik v prevodu in priredbi Lamovčeve. Vprašalnik v jugoslovanskem prostoru prej ni bil velikokrat uporabljen.

Ne glede na razlage o izvoru in naravi agresivnosti vprašalnik izhaja iz predpostavke o različnih vrstah agresivnosti, ki naj bi imele deloma različne vzroke, psihofiziološke korelate, ter socialne inhibirajoče ali vzpodbujajoče kontekste. Buss loči med fizično in verbalno, direktno in indirektno, aktivno in pasivno, ven in vase usmerjeno agresivnostjo. Na osnovi teh delitev vprašalnik vsebuje osem lestvic različnih oblik agresivnosti in sicer:

"1. Fizično agresivnost, ki se nanaša na pripravljenost za pretepanje oziroma za fizično obračunavanje med osebami, ne vključuje pa uničevanja predmetov.

2. Indirektno agresivnost, ki vključuje neusmerjeno agresivnost, kot npr. napade besa, loputanje z vrati, skratka tiste oblike agresivnosti, ki niso usmerjene na neki specifični cilj. Sem pa spada tudi indirektna agresivnost v ožjem smislu, ki se kaže v opravljanju ter zbijanju šal na račun osovražene osebe, kar predstavlja posredni napad.

3. Razdražljivost se kaže v pripravljenosti izbruhniti ob najmanjši provokaciji in vključuje naglo jezo, ogorčenost, grobost in slabo voljo.

4. Negativizem vključuje vse oblike nasprotovalnega vedenja, ki je navadno usmerjeno proti avtoriteti in predstavlja odklonitev sodelovanja, ki lahko variira od pasivnega nestrinjanja do odkritega upora proti zakonom ali konvencijam.

5. Sovražnost vključuje ljubosumnost in sovraštvo do drugih. Nanaša se na občutek jeze na ves svet zaradi resničnega ali umišljenega zapostavljanja.

6. Sumnjičavost predstavlja projekcijo sovražnosti na druge in lahko variira od nezaupljivosti in previdnosti v odnosu do ljudi pa do prepričanja, da ga drugi zaničujejo ali pa mu želijo škoditi.

7. Verbalna agresivnost se nanaša na negativni odnos, ki se izraža bodisi v načinu ali vsebini govora. Način govora je lahko prepirljiv ali kričav, vsebina pa vključuje grožnje, preklinjanje ter pretirano kritičnost.

8. Občutki krivde predstavljajo navznoter obrnjeno agresivnost in se odražajo v prepričanju posameznika, da je slab, da ni pravilno ravnal, in ga zato muči slabo vest."[4]

V teoriji se agresivnost obravnava kot ena od splošno razširjenih in normalnih človekovih lastnosti, ki je pravzaprav predpogoj za kakršnokoli človekovo uveljavljanje in dejavnost. Svojo posebno uporabo ima njena agresivnost tudi v razlagi prestopništva. V petdesetih letih sta se razvijali dve frustracijski teoriji kriminala in sicer teorija frustracijske agresivnosti[5] in frustracijskega stereotipa.[6] Prva je predpostavljala frustracijski izvor agresivnosti in razlagala agresivne oblike prestopništva s široko razprostranjenimi družbenimi frustracijami, ki so jim izpostavljeni sloji prebivalstva, iz katerega se rekrutira največ prestopniških oseb. Nasproti tej teoriji, ki je poudarjala mehanično in neposredno biološko (ali psihodinamsko) pogojeno agresijo, se je kasneje izoblikovala teorija socialnega oblikovanja agresivnosti,[7] ki poudarja predvsem dejstvo, da je agresivnost največkrat naučena (v svojih oblikah, ciljih, in nadzorstvenih dražljajih) ter tako socialno

kontrolirana in posredovana. Z obzirom na to spoznanje proučevanje agresivnosti prestopnikov ne more biti toliko zanimivo v smislu potrjevanja stereotipa "agresivnega prestopništva" kot v smislu proučevanja načina usmerjanja posledic prestopnikovih frustracij, ki so - v kasnejših fazah - močno pogojene tudi z reakcijami okolja, stigmatiziranjem itd. Eno od osrednih vprašanj je tu vprašanje smiselnosti prestopnikove agresivnosti kot načina povezovanja njegovih možnosti, vedenja in posledic ter prestopnikovo zaznavanje teh odnosov. Bussov vprašalnik je za tako proučevanje - zaradi upoštevanja najrazličnejših oblik agresivnosti-zelo primeren. Vprašalnik ni faktoriziran, osnovna metoda njegove sestave je bila item analiza z upoštevanjem logične veljavnosti.

2.2.5. Jessnesov osebnostni vprašalnik

je bil od vseh treh edini sestavljen z izrecnim namenom uporabe v zvezi s prestopništvom mladostnikov. Izdelan je bil v sklopu večletnega obsežnega raziskovalnega programa v kalifornijskem sistemu vzgojnih domov za namene diagnoze, klasifikacije prognoziranja in spremljanja tretmana motenih otrok in prestopnikov. Vprašalnik je sestavljen izrazito pragmatično, torej brez oslanjanja na določeno teorijo osebnosti ali tretmana, pa tudi z uporabo najrazličnejših principov veljavnosti. Posebnost vprašalnika predstavlja dejstvo, da po avtorjevem mnenju vključuje principe občutljivosti (za potrebe merjenja menjanja stališč kot posledice tretmana) in stabilnosti (za potrebe diagnoziranja razmeroma nespremenljive osebnosti in njenih značilnosti). Navedemo lahko naslednje bistvene značilnosti vprašalnika:

"- da je z njim mogoče meriti stališča. Kot veljaven instrument zaznava razlike v spremembah stališč tudi v relativno kratkih časovnih presledkih;
- testna vprašanja so razumljiva za poskusne osebe nad kronološko starostjo 8 let;
- inventar je uporaben instrument za odkrivanje večih osebnostnih dimenzij in je mogoče z njegovo pomočjo klasificirati osebnostne tipe;
- predvideva poseben indeks asocialnih tendenc, s pomočjo katerega je mogoče napovedovati socialne in osebnostne probleme pri posameznikih;

- posebej je pomembno, da je uporaben pri adolescentni delinkventni populaciji iz različnih stratumov socialnega okolja. Itemi se nanašajo bolj na osebnostne dimenzije in na abstrahirane socialne situacije, kar je vsekakor ugoden moment pri procesu presajanja instrumenta v naše razmere."[8]

Vprašalnik sestavlja 10 lestvic, ki naj bi vsaka posebej odkrivale taka stališča o sebi in drugih, ki so potencialno pomembna za prilagojeno uveljavljanje oziroma na drugi strani za tako čustvovanje, motivacijo, samopojmovanje in vedenje, ki se povezuje s prestopniškim vedenjem. 11. lestvica pa predstavlja na osnovi diskriminativne analize tako sestavljeno kombinacijo vseh ostalih 10 lestvic, ki naj bi v največji možni meri razlikovala med prestopniki in neprestopniki. Po mnenju avtorja naj bi ta lestvica odražala posplošeno težnjo k vedenju, ki krši družbene norme. Glede na način izračuna te lestvice "posplošene težnje k prestopništvu" jo avtor opisuje kot "odražajočo relativni razkorak med splošno mladostnikovo socialno neprilagojenostjo ter obstoječimi inhibitornimi težnjami osebnosti".[9]

Vsebina lestvic vprašalnika je:

"1. Socialna neprilagojenost zejema množico stališč, ki so povezana z nezadovoljenimi potrebami, ki pa so posledica posameznikove nesposobnosti, da bi se na družbeno priznan način uveljavljal v skladu z zahtevami okolja.

2. Vrednostna orientacija se nanaša na težnjo posameznika, da bi vzdrževal vrednosti sitem, kot je značilen za osebe nižjih družbenih položajev.

3. Nezrelost. Stopnja izražanja stališč in zaznav samega sebe in drugih, ki so značilne za osebe manjše starosti.

4. Mutizem. Lestvica odraža tako težnjo, ki v mišljenju in zaznavanju izkrivlja stvarnost v skladu s posameznikovimi željami ali potrebami.

5. Alienacija pomeni prisotnost nezaupanja in odtujitve v posameznikovih stališčih do drugih, še posebej do likov avtoritete.

6. Menifestna agresivnost se nanaša na prisotnost neprijetnih občutij, predvsem jeze in frustracije, ter težnjo k neposrednemu odzivanju v skladu s temi čustvi. Lestvica odraža tudi nezadovoljstvo, ki posameznika spremlja ob zavedanju prisotnosti teh čustev in nemožnosti njihove kontrole.
7. Umik vključuje zaznan primanjkljaj zadovoljstva s seboj in drugimi in težnjo po pasivnem begu ali izolaciji od drugih oseb.
8. Družbena anksioznost odraža nezadovoljstvo in zaskrbljenost povezano z medosebnimi odnosi.
9. Represija pomeni izključevanje takih čustev in občutij iz zavesti, ki bi jih posameznik normalno moral zaznavati. Lestvica zajema tudi nesposobnost poimenovanja takih čustev.
10. Zanikanje odraža neuspeh soočenja z neprijetnimi dogodki ali aspekti stvarnosti, ki so sicer normalno prisotni."[10]

Test je bil za ameriške razmere standardiziran[11] za mladostnike v starosti od 8 do 19 let, ter je bil uporabljen v originalni obliki v več državah. Pri nas je bil prvič uporabljen v raziskavi "Nekateri specifični učinki permisivnega in tradicionalnega tretmana vedenjsko motene in delinkventne mladine v specialnih zavodih", sedaj pa se uporablja večinoma v vzgojnih zavodih kot eden od instrumentov pri (pretežno) klinični obravnavi posamičnih primerov. V omenjeni raziskavi je bil vprašalnik uporabljen kot instrument merjenja sprememb na gojencih kot posledica permisivnega tretmana, manj pa kot diagnostično ali prognostično sredstvo. Avtor raziskave ni posebej preverjal veljavnosti instrumenta v naši priredbi in naših razmerah.

2.2.6. Projekcijski preizkus nedokončanih stavkov

je četrti uporabljeni instrument. Vprašalnik je priredil Bras na osnovi Sacksovega izvirnika (ameriškega). Ta preizkus naj bi bil uporaben predvsem v splošni klinično psihološki diagnostiki, pri analizi medosebnih odnosov, poklicnem usmerjanju in sorodnih področjih. "Z njim ugotavljamo posameznikovo prilagojenost (konflikte) v odnosu do staršev

in celotne družine, izven domačega okolja v medosebnih odnosih pri delu, z nadrejenimi sodelavci in podrejenimi, ter na področju spolnosti, posameznikovega doživljenja in pojmovanja samega sebe, njegovega odnosa do preteklosti, sedanjosti in prihodnosti."[12] Teoretično je osnovan na ameriško orientirani psihodinamični teoriji osebnosti, po mnenju slovenskega avtorja priročnika pa je preizkus mogoče interpretirati tudi na osnovi drugih globinsko orientiranih psiholoških teorij.

Preizkus je projekcijski, kar pomeni, da domnevamo, da bo preizkušena oseba s svojimi odgovori projecirala v testni material predvsem svoje težave, usmerjenosti, konflikte, pa tudi čustvene in motivacijske značilnosti svoje osebnosti. Preizkus je namenjen predvsem mladostnikom in mlajšim odraslim.

Preizkus nedokončanih stavkov se uporablja pogosteje klinično kot kvalitativni indikator kot pa psihometrično kvantitativno. Problemi v zvezi s psihometričnim uporabljanjem so v tem, da je številčno izredno težko izraziti psihodinamsko osnovo problemov prilagojevanja, ki se ne ravnajo po aritmerični logiki seštevanja in odštevanja. Za namen te raziskave je bil preizkus uporabljen psihometrično, tako da smo na vsakem od štirih uporabljenih področjih prilagojevanja sešteli vse rezultate problematičnosti odgovora vsake postavke (0-2) ter skupni rezultat obravnavali kot pokazatelj intenzitete prilagojevalnih težav na tem področju.

2.2.7. Ravenove progresivne matrice

so bile četrti uporabljeni psihodiagnostični instrument. Ta test predstavlja "neverbalno serijo za merjenje splošne inteligentnosti".[13] Faktorsko je izredno "čist", le v majhni meri test vključuje tudi naloge, ki odražajo tudi vizuelno-prostorski faktor inteligentnosti. Test je bil pri nas izredno široko uporabljen zaradi česar je postal razmeroma znan in zato lažji. Uporaben je za starosti oseb od 6 let naprej, po rezultatih domačih in tujih raziskav pa najbolje diferencira osebe mlajše od 14 let. Prav zaradi manjše težavnosti testa ter enostavne aplikacije in razmeroma zanimivega reševanja smo se odločili za uvrstitev testa v raziskavo.

2.2.8. Vprašalnik za vnašanje sekundarnih podatkov

je služil za prenašanje podatkov iz sodnega spisa na računalniške kartice. Vprašalnik je bil prirejen obliki računalniške kartice. Omogočal je takojšnje določanje oziroma šifriranje značilnosti združb, ki jih je bilo potrebno izračunati na osnovi podatkov o posameznikih. Spremenljivke, ki jih ta vprašalnik zajema, so naštete v poglavju o spremenljivkah.

3. Uporabljene spremenljivke, njihovo poimenovanje in vsebina

V statistični analizi smo uporabljali spremenljivke, ki so bile dobljene deloma v osebnem stiku z mladoletnikom, deloma pa prenešene iz sodnega spisa. Del spremenljivk se nanaša na posameznika, drugi del pa na združbo, s katero je obravnavan (za skupna dejanja) v istem kazenskem postopku (pripravljalnem postopku).

A. Spremenljivke, ki so bile tvorjene na osnovi osebnega anketiranja (se torej nanašajo le na tiste v raziskavo zajete mladoletnike, ki so se odzvali na vabilo za anketiranje):

a. Vprašalnik HANES

N1	prva podlestvica nevrotičnosti
N2	druga podlestvica nevrotičnosti
E1	prva podlestvica ekstrovertnosti - družabnost
E2	druga podlestvica ekstrovertnosti - aktivnost
L	"iskrenost" odgovarjanja

b. Buss-Durkee-jev vprašalnik agresivnosti

A-VA	verbalna agresivnost
A-R	razdražljivost
A-IA	indirektna agresivnost
A-FA	fizična agresivnost
A-OK	občutki krivde
A-SU	sumničavost
A-So	sovražnost
A-N	negativizem

c. Jesnessov vprašalnik socialne neprilagojenosti

JSN	socialna neprilagojenost
JVO	vrednostna orientacija
JNE	nezrelost
JAU	avtizem
JAL	alienacija
JUM	umik

JMA	manifestna agresivnost
JSA	socialna bojazen
JRE	represija
JZA	zanikanje
JASOC	skupni indeks asocializacije

d. Projekcijski preizkus "Nedokončani stavki"

NSDRUZ	družinsko področje prilagajanja
NSSPOL	področje spolnosti
NSODN	področje medosebnih odnosov
NSSEBE	področje odnosov do sebe
NSTOT	skupni rezultat

f. Sociometrična anketa

Obdelava odgovorov na sociometrični anketi je razmeroma zapletena in upošteva tudi mnoge kvalitetivne aspekte. Opis te obdelave glej v poglavju 7.2.1. in 7.2.2.

Vrednosti vseh spremenljivk pod točko A. so enostavni točkovni rezultati posameznika, dobljeni po - v priročnikih - predpisanih načinih vrednotenja odgovorov.

B. Spremenljivke, ki so bile tvorjene na podlagi sodnega spisa skupine storilcev in se nanašajo na posameznika:

ZACSTAR	starost ob prvem kaznivem dejanju iz sodnega spisa (v mesecih)
STAROBR	starost ob glavni obravnavi (v mesecih)
STEVKD	število kaznivih dejanj, pri katerih je sodeloval mladoletnik v tem spisu
KDSAM	število kaznivih dejanj od STEVKD, ki jih ni storil v sostorilstvu
FIZON	število kaznivih dejanj zoper življenje in telo (členi 46. do 59, KZ SRS)
VANDON	število kaznivih dejanj, ki odražajo destruktiven odnos do materialnih dobrin (členi KZ SRS 177, 178, 181)
TRAJSAM	čas od storitve prvega do zadnjega dejanja v tem spisu (v mesecih)

VREDON — vrednost škode, ki je nastala z vsemi kaznivimi dejanji, pri katerih je bil posameznik soudeležen (tu je všteta vrednost poškodovane ali uničene tuje stvari in tudi vrednost ukradenih predmetov).

Vrednosti spremenljivke so bile šifrirane na naslednji način:

1 - vrednost do 500 din
2 - " 2000 din
3 - " 8000 din
4 - " 24000 din
5 - " 100000 din
6 - " nad 100000 din

DOKIZO — Dokončna izobrazba. Vrednosti spremenljivke so bile šifrirane na naslednji način:

1 - mladoletnik je ob nedokončani osnovni šoli iz šole izstopil in se ne šola več
2 - se še šola v osnovni šoli
3 - po zaključeni osnovni šoli ni nadaljeval šolanja
4 - šolanje na poklicni šoli
5 - šolanje na srednji šoli
6 - zaključena poklicna ali srednja šola (uporabljeni izrazi odražajo izraze, ki so navedeni v socialnih poročilih).

STANJE — Zaposlenost mladoletnika v času postopka

1 - se šola
2 - redno zaposlen
3 - neredno zaposlen
4 - menja šolo
5 - se ne šola niti ni zaposlen

Za potrebe parametrične statistike (korelacije, faktorska analiza) je bila spremenljivka dihotomizirana:

1 - mladoletnik se redno šola ali je redno zaposlen
2 - mladoletnik ni redno vključen niti v proces šolanja niti v delo

ZAOST — Število let šolskega zaostanka. Spremenljivka je tvorjena kot število let, v katerih je posameznik bil nekje všolan, vendar njegovo šolanje ni imelo za posledico uspešno dokončanega šolskega razreda.

RECIDIV Spremenljivka opisuje dejstvo, da je bil mladoletnik že sodno obravnavan, bodisi kazensko ali pri sodniku za prekrške, bodisi za isto ali drugačno dejanje. Kot povratništvo pa smo šteli tudi dejstvo, če je bil mladoletnik vzporedno s - v vzorec vključenim - pripravljalnim postopkom vključen v še kak pripravljalni postopek, ki pa se je začel pred tem.

KDOTROK Spremenljivka opisuje dejstvo, da je posameznik kot otrok storil kaznivo dejanje, ki je bilo bodisi obravnavano s strani milice ali centra za socialno delo, ali pa o katerem poročajo starši (tu smo upoštevali le izrazitejše in nedvoumnejše primere)

OBRAV Spremenljivka opisuje dejstvo, da je mladoletnik že bil kdaj pred kaznivimi dejanji obravnavan zaradi kakršnihkoli psihopatoloških pojavov ali pa šolskih, vedenjskih, čustvenih, učnih, socialnih ali drugih problemov nesodne narave. Vendar pa ta spremenljivka vključuje tudi spremenljivko RECIDIV po odnosu:
če je RECIDIV = 1, je tudi OBRAV = 1, medtem ko obratno ne velja.

OCEIZO Spremenljivka opisuje izobrazbeno-poklicni položaj očeta (ali očima, rejnika, pod pogojem, da mladoletnik živi pri enem od njiju pretežni del življenja ali pa vsaj zadnja leta). Kvaliteta teh podatkov v sodnih spisih je razmeroma slaba. Včasih je bil v spisu poznan podatek o poklicu, drugič o izobrazbi, pa tudi sami razredi uvrščanja so bili včasih neskladni in metodološko neenotni. Odločili smo se za uporabo šeststopenjske lestvice, ki je upoštevala tako poklicne kot izobrazbene statuse. Vendar je v podatkih večinoma mogoče najti bolj zanesljive (ali edino) podatke o izobrazbi očeta, zato lestvica odraža bolj izobrazbeni kot poklicni status. Šifra 1 pomeni nedokončno osnovno šolo, oziroma poklic najožjega profila, šifra 6 pa poklice, ki zahtevajo visoko ali višjo izobrazbo

MAMAIZO Spremenljivka opisuje materin izobrazbeni(poklicni) status. Vrednosti se točkujejo in imajo enak pomen kot pri prejšnji spremenljivki.

OCEZAP Spremenljivka opisuje zaposlitveno stanje očeta mladoletnika.

MAMAZAP Spremenljivka opisuje zaposlitveno stanje matere mladoletnika.

DRUZSTRU Spremenljivka družinske strukture mladoletnika.
Šifre pomenijo:
1 - popolna družina
2 - nepopolna družina
3 - dopolnjena družina
4 - drugo

Za potrebe parametrične statistične obdelave podatkov je bila spremenljivka dihotomizirana:

1 - popolna družina
2 - nepopolna ali dopolnjena družina

DRUZPRO Spremenljivka, ki opisuje obstoj družinske psihopatološke ali vzgojne problematike. Gre za psihopatologijo enega ali obeh od staršev, za hujše motnje družinskih in vzgojnih odnosov. Za obstoj družinske problematike smo se odločili, kjer je bilo v poročilu CSD ali intervjuju sodne socialne delavke s starši opaziti nedvoumno prisotnost težjih oblik omenjenih motenj.

SOCPOR Spremenljivka opisuje stopnjo ekstenzivnosti (glede na število področij) in/ali intenzivnosti (glede na poglobljenost) poročila socialnega skrbstva o mladoletniku. V skladu s problemom naloge so bila s to spremenljivko ocenjena socialna poročila le z ozirom na problematiko mladoletniških skupin , torej glede na navajanje in upoštevanje problematike prostega časa, druženja z vrstniki, skupinske dinamike neposredne prestopniške združbe ali sosednjih skupin v mladoletnikovem okolju. Pri ocenjevanju poročil smo se poskušali izogniti ocenjevanja obširnosti (števila

strani) poročila, ampak smo poskušali zajeti predvsem sintetični vidik poročila; v kolikšni meri so iz poročila razvidne tiste značilnosti mladoletnika in njegovega življenskega okolja, ki bi utegnile biti važne pri nastanku prestopniške skupine, kaznivih dejanj, bodočega obravnavanja, itd. Naraščajoča vrednost spremenljivke naj bi torej odražala stopnjo sintetičnosti upoštevanja vseh teh pogojev. Pri pilotnih poizkusih se je pokazalo, da ta stopnja sintetičnosti grobo odgovarja navajanju podatkov iz različnih življenjskih področij mladoletnika (čeprav obstajajo tudi izjeme):

1 - ni podatkov
2 - poročilo le implicitno govori o prostem času mladoletnika
3 - v poročilu so tudi eksplicitno omenjeni pogoji in značilnosti v zvezi z mladoletnikovimi prijatelji
4 - poročilo poleg vsega prejšnega govori tudi o potencialnih možnostih mladoletnikovega okolja za različno vrstniško druženje
5 - poročilo navaja tudi značilnosti skupinske dinamike v prestopniški skupini mladoletnika v odnosu do okolja
6 - poročilo kompleksno in sintetično združuje vse omenjene vidike

PREDUK Predlog za izrek ukrepa, ki se nahaja v poročilu službe socialnega skrbstva. Šifre so:

0 - ni predloga
1 - ukor
2 - disciplinski center
3 - strožje nadzorstvo staršev ali druge družine
4 - strožje nadzorstvo organa socialnega skrbstva
5 - vzgojni zavod ali drug zavod za usposabljanje
6 - prevzgojni dom
7 - mladoletniški zapor

Naraščajoče vrednosti šifer načelno odražajo naraščajoče trajanje oziroma intenzivnost obravnavanja otroka (in ustrezne družbene posledice) v okviru izrečenega ukrepa.

IZHOD Spremenljivka zajema možne izhode iz pripravljalnega postopka, oziroma izrečene ukrepe na glavni obranvavi. Šifre od 1 do 7 pomenijo isto kot pri prejšnji spremenljivki, ostale pa pomenijo:

0 - postopek še ni končan

7 - postopek ustavljen zaradi pomanjkanja dokazov ali iz razlogov smotrnosti

8 - mladoletnik med postopkom dopolnil 18 let; ni možnosti za izrek ukrepa

9 - mladoletnik je bil iz tega postopka izločen in je obravnavan drugje

Na osnovi teh - izvornih - podatkov pa sta bili matematično tvorjeni še dve dodatni spremenljivki:

TRAJ Spremenljivka je tvorjena kot razlika med STAROBR in ZACSTAR in odraža trajanje med prvim kaznivim dejanjem in časom glavne obravnave (oziroma izhoda mladoletnika iz postopka) v mesecih.

UKREP Je spremenljivka, ki zajema (enako šifrirane vrednosti) le tiste mladoletnike, ki so pri spremenljivki IZHOD dobili šifre od 1 do 7, torej tiste, ki jim je bil na glavni obravnavi izrečen kakšen od ukrepov.

C. Spremenljivke, ki so bile tvorjene na osnovi skupnega sodnega spisa skupine storilcev in ki se nanašajo na mladoletnikovo združbo kot celoto. Ti podatki so tvorjeni večinoma s seštevanjem ali drugačnim enostavnim matematičnim združevanjem podatkov vseh posameznikov - člana združbe:

MLADOL Število mladoletnikov, ki so obravnavani v skupnem spisu.

OTROCI Število otrok, ki so sodelovali pri izvrševanju kaznivih dejanj (podatki iz ovadbe).

ODRASLI Število polnoletnih oseb, ki so po podatkih ovadbe sodelovali pri izvrševanju kaznivih dejanj.

VSEHKD — Število vseh kaznivih dejanj, ki jih sodni spis omenja. To so vsa dejanja, pri katerih izvajanju so sodelovali v spisu omenjeni mladoletniki v skupini, parih ali posamič.

SKODA — Skupna škoda, ki je nastala z vsemi kaznivimi dejanji skupine. Spremenljivka je šifrirana enako kot VREDON (za posameznika).

CAS — Trajanje v mesecih od prvega v spisu omenjenega kaznivega dejanja pa do zadnjega.

POVPKD — Povprečno število kaznivih dejanj, ki je izračunano kot: VSEHKD/MLADOL.
Spremenljivka govori o intenzivnosti kriminalne dejavnosti skupine, kot povprečno število kaznivih dejanj, ki jih je storil en mladoletni član združbe.

VSAKKD — Spremenljivka je izračunana kot povprečno število kaznivih dejanj, pri katerih je sodeloval vsak mladoletnik. Izračunana je kot vsota STEVKD vseh mladoletnikov v skupini deljeno s številom mladoletnikov.

Razlik med spremenljivkama POVPKD in VSAKKD je več: prva pomeni v večji meri statistično abstrakcijo, medtem ko druga bolj neposredno govori o konkretni soudeležbi konkretnih mladoletnikov pri kaznivih dejanjih. Vrednosti prve spremenljivke so navzdol omejene z vrednostjo 0 (teoretično bi lahko veliko število mladoletnikov izvršilo le eno kaznivo dejanje in bi torej vrednost POVPKD bila zelo majhna), medtem ko je najnižja možna vrednost spremenljivke VSKKD = 1, saj mora vsak mladoletnik izvršiti vsaj eno kaznivo dejanje, da je lahko obravnavan v skupnem spisu.

Vsebinsko gledano bi se pri vseh enakih ostalih pogojih morali obe spremenljivki spreminjati soskladno (njuna korelacija bi morala biti enaka 1), odstopanje od njunega soskladnega spreminjanja pa kaže na različnost vzorcev sostorilstva pri izvajanju kaznivih dejanj.

Rezultati različnih raziskovanj kažejo, da pri skupinah mladoletnikov poteka izvrševanje kaznivih dejanj le po majhnih podskupinicah, med katerimi so tudi velike razlike v tem smislu, da le manjši del mladoletnikov često naredi večino kaznivih dejanj. Spremenljivka VSAKKD pa se razlikuje od POVPKD ravno po tem, da je posebno občutljiva na ta aspekt strukturiranja skupinic pri izvajanju dejanj. Čim večji del skupine se združuje pri izvajanju čim večjega dela kaznivih dejanj, tem višje vrednosti bo spremenljivka VSAKKD zavzemala v primerjavi z POVPKD.

Obe spremenljivki sta bili pred statistično obravnavo razdeljeni v razrede (s približno geometrično naraščajočim intervalom) in šifrirani.

STRDOM Spremenljivka opisuje strnjenost domovanja mladoletnikov. Šifrirana je bila takole:

1 - vsi iz iste ulice ali bloka

2 - iz iste ali sosednje ulice ali sklopa blokov

3 - iz iste občine, vendar iz bolj oddaljenih ulic ali različnih sosesk

4 - iz različnih občin, predelov mesta.

Vrednotenje te spremenljivke je bilo seveda razmeroma neobjektivno. Pomen izraza "iz sosednje ulice" je lahko zelo dvoumen, po drugi strani pa ima lahko pri različnih združbah zelo različno vsebino: sosednji sta lahko dve majhni uličici, ali pa dve ulici, ki se razprostirata skozi več občin. Podobno velja tudi za vse ostali razrede. Drug problem je vpliv konteksta. Sosednji sta lahko na primer dve ulici znotraj zelo ekološko zaprtega dela okolja (izrazito strnjene soseske), ali pa ti dve ulici spadata v dva različna, med seboj strogo ločena kompleksa stanovanjske izgradnje (ki ju na primer loči zelo prometna ulica). Tretji problem je statistično-verjetnostne narave in zadeva dejstvo, da ima skupno domovanje vseh članov skupine v sosednjih ulicah različen pomen, če gre za skupino treh članov, ali pa za skupino 15 članov.

Ta vprašanja so se pri šifriranju reševala do določene mere intuitivno, s tem da smo poskušali glede na vse omenjene probleme zagotoviti nekako vsebinsko primerljivost. Tako smo na primer v primeru tričlanske skupine, pri kateri sta dva člana živela v isti hiši, tretji pa na drugem koncu Ljubljane šifrirali spremenljivko s številko 4, če pa je šlo za 8 člansko skupino, kjer je prav tako sedem članov živelo v istem kompleksu blokov, eden pa v sosednji občini, smo jo šifrirali s številko 1. Izraz "iz različnih občin" tudi ni pomenil strogega upoštevanja občin kot geografsko strogo omejenih upravnih področij Ljubljane, temveč smo tudi tu upoštevali dejansko oddaljenost ter "prehodnost" naravnih in socialnih ekoloških meja.

Z istim ciljem - zagotoviti primerljivost podatkov - smo tudi drugače upoštevali izraze glede na naseljenost področja. Tako smo v razmeroma redko naseljenih področjih predpostavljali, da mladoletniki lažje prihajajo v stik z razmeroma bolj fizično oddaljeno stanujočimi sovrstniki, kot bi to veljalo v gosto naseljenih predelih.

STRDEL Spremenljivka opisuje strnjenost delovanja mladoletnikov (to je izvajanja kaznivih dejanj). Šifre pomenijo:

1 - kazniva dejanja le (ali večinoma) v neposredni okolici domovanja (v isti ulici, v sosednji ulici)
2 - širše v občini, v obsežnejšem predelu mesta
3 - v več občinah (predelih mesta) ali daleč od kraja domovanja.

Pri tej spremenljivki so bili pereči isti viri neobjektivnosti vrednotenja kot pri prejšnji, in poskušali smo jih reševati na podobne načine.

Pomen te spremenljivke je dvojen: po eni strani smo z njenim vrednotenjem poskusili zajeti razprostranjenost delovanja članov skupine, po drugi strani pa smo enako vrednotili tudi izrazito strnjenost delovanja, pod pogojem, da je bil kraj izvrševanja kaznivih dejanj močno oddaljen od kraja domovanja. Spremenljivka naj bi na ta način odražala prostorsko gibljivost skupine v izvrševanju kaznivih dejanj.

Odnos med spremenljivkama STRDOM in STRDEL bi načelno moral biti pozitiven že zaradi njune vsebinske - logične povezanosti. Lahko bi predpostavljali, da če stanujejo člani skupine bolj prostorsko razpršeno, bodo nujno morali tudi razpršeno izvajati kazniva dejanja (vsaj s stališča enega dela članov skupine). Tudi pri tem pa smo nekajkrat pri vrednotenju napravili izjemo, ko smo na primer pri skupini, katere polovica članov je stanovala tesno skupaj, druga polovica pa v širši okolici, medtem ko so bila vsa dejanja članov skupine izvrševana v neposredni bližini domovanja prve polovice članov, spremenljivko STRDEL ovrednotili s šifro 1 (čeprav to ni bilo formalno ustrezno glede na drugo polovico članstva). Predpostavljali smo, da dvorišče pred blokom, kjer stanuje prva polovica članstva predstavlja stalno zbirališče za vse in da je torej v tem smislu ustrezno presojati razpršenost delovanja glede na to zbirno točko. Pri presojanju teh dveh spremenljivk smo se velikokrat oslonili tudi na podatke, dobljene v intervjuju.

SEZNAN Spremenljivka opisuje način seznanjanja članov skupine. Šifre pomenijo:

1 - v soseski, na dvorišču na osnovi bližnjega bivanja
2 - v šoli, obiskovanje iste šole
3 - v organizacijah, društvih - na osnovi skupnega članstva
4 - drugje, drugače

Tudi vrednotenje te spremenljivke (pri kateri smo se razmeroma najmočneje oslonili na intervjuje) ni bilo povsem objektivno. V nasprotju s prejšnjimi spremenljivkami gre pri tej za podatke, ki so s stališča mladoletnikov bolj subjektivne narave, zaradi česar lahko prihaja do zelo različnih zaznav, nasprotujočih podatkov. Ta spremenljivka je tudi tista, o kateri je bilo v sodnih spisih tako rekoč nemogoče dobiti odgovor.

Spremenljivko smo vrednotili na ta način, da smo upoštevali dane objektivne podatke (na primer: če vsi člani skupine stanujejo v istem bloku, ni verjetno, da bi se spoznali šele

takrat, ko so skupaj pri 15 letih začeli hoditi v nogometni klub) in jih primerjali z izjavami intervjuvanih mladoletnikov in deloma z implikacijami podatkov iz sodnih spisov (intervjuji s starši, socialno poročilo).

Spremenljivka za razliko od prejšnjih ni intervalne narave (naraščajoče vrednosti šifer ne ustrezaju naraščanju neke količine).

TATVIN Spremenljivka je tvorjena kot število kaznivih dejanj iz člena 165. KZ SRS

VLOMOV Spremenljivka predstavlja število kaznivih dejanj članov skupine po členu 166. KZ SRS.

VANDAL Spremenljivka predstavlja število kaznivih dejanj članov skupine po členu 177, 178. in 180. KZ SRS.

PRIKRIV Spremenljivka predstavlja število kaznivih dejanj članov skupine po členu 176. KZ SRS.

FIZIC Spremenljivka predstavlja število kaznivih dejanj članov skupine po členih 46. do 59. KZ SRS

ROPOV Spremenljivka predstavlja število kaznivih dejanj članov skupine po členih 167, 168, KZ SRS.

STARSKL Spremenljivka opisuje starostno skladnost članov skupine (po podatkih iz ovadb) glede na pravno razmejene starostne kategorije. Šifre pomenijo:

1 - le mladoletniki
2 - mladoletniki in otroci
3 - mladoletniki in polnoletni
4 - vse tri kategorije

Za potrebe parametrične statistične obdelave podatkov smo spremenljivko dihotomizirali:

1 - le mladoletniki
2 - mešanje starostnih razredov storilcev

DEJSTSK ·Spremenljivka opisuje starostno raznolikost članov skupine glede na njihovo kronološko starost. Šifre pomenijo:

1 - člani skupine se medsebojno ne razlikujejo po starosti za več kot eno leto

2 - razlika znaša do dve leti

3 - " " do tri leta

4 - " " do štiri leta

5 - starostni interval članov skupine znaša nad štiri leta

SOCSKL Spremenljivka opisuje raznolikost socialnega izvora članov skupine. Kot edini razmeroma zanesljiv podatek o socialnem položaju staršev mladoletnikov je bilo mogoče v sodnih spisih najti podatek o izobrazbi, poklicu staršev. Šifre pomenijo:

1 - starši mladoletnikov imajo nedokončano ali končano osnovno šolo z največ polkvalifikacijo

2 - starši mladoletnikov - članov skupine imajo največ kvalifikacijo ali visoko kvalifikacijo

3 - starši mladoletnikov imajo najvišjo doseženo izobrazbo - dokončano višjo ali visoko šolo.

Čeprav naj bi glede na vsebino šifer ta spremenljivka odražala izobrazbeno heterogenost staršev mladoletnikov pa obenem odraža tudi stopnjo dosežene izobrazbe staršev. Višja vrednost tako pomeni bodisi večjo izobrazbeno heterogenost staršev ali pa višjo doseženo izobrazbeno stopnjo ob lahko zelo majhni heterogenosti.

ZAPSKL Spremenljivka opisuje zaposlitveno skladnost mladoletnikov, pri čemer šifre pomenijo:

1 - se vsi šolajo

2 - so vsi redno zaposleni

3 - ni nobeden niti zaposlen niti všolan

4 - zaposlitveni status mladoletnikov je različen.

Za potrebe statistične parametrične analize smo spremenljivko dihotomizirali:

1 - vsi mladoletniki se ali šolajo ali so zaposleni

2 - med mladoletniki ni take skladnosti.

Na osnovi izvornih spremenljivk smo računsko tvorili še tri izpeljane:

VSICLA Je sestavljena kot vsota mladoletnih, polnoletnih in nedoletnih članov združbe.

RELREC Spremenljivka pomeni delež vseh članov mladoletnikov združbe, ki so že bili sodno predobravnavani (ki so imeli na spremenljivki RECIDIV šifro 1). RELREC je izračunan po formuli:

RELREC = vsota RECIDIV x 100 / MLADOL

RELOBR Spremenljivka odraža delež mladoletnikov - članov združbe, ki so bili predhodno že kakorkoli strokovno obravnavani. Izračunana je po analogiji z RELREC.

D. Vse spremenljivke pod točkami A., B. in C. se nanašajo na opis značilnosti mladoletnika in njegove združbe. Združbe pa smo analizirali tudi kot samostojne statistične enote. Za njihov opis so služile vse spremenljivke, ki so omenjene pri posameznikih pod točko C.

Opombe:

1. Pri šifriranju vseh spremenljivk je bila upoštevana še šifra, ki je pomenila, da podatka ni, oziroma da so podatki protislovni, nepopolni, nezanesljivi.

2. Med različnimi dokumenti v sodnih spisih je prihajalo včasih pri različnih spremenljivkah do manjših neskladnosti. Praviloma smo zato podatke za različne spremenljivke (navedene pod točko B. in C. oz. D.) črpali predvsem iz naslednjih dokumentov:

   a. Iz obtožnice javnega tožilstva spremenljivke:
   ZACSTAR, STEVKD do VREDON (glede na vrstni red navajanja spremenljivk na prejšnjih straneh), MLADOL, VSEHKD do STRDEL, TATVIN do DEJSTSK;

   b. iz socialnih poročil organov socialnega skrbstva spremenljivke:
   DOKIZO do ZAOST, KDOTROK do PREDUK, SOCSKL;

c. iz ovadb postaje milice ali UJV spremenljivke:

OTROCI in ODRASLI;

d. iz predloga za razpis in zapisnika glavne obravnave spremenljivke:
STAROBR, IZHOD;

e. iz različnih virov (tudi iz osebnih intervjujev z mladoletniki) - glede na razpoložljivost in zanesljivost - spremenljivke:
RECIDIV, STRDEL, SEZNAN.

4. Značilnosti vzorca

Dejanska sestava vzorca (na osnovi katerega rezultate posplošujemo) je odvisna od več dejavnikov: del dejavnikov lahko nadzorujemo v času načrtovanja raziskovalne metodologije, drugi del predstavljajo dejavniki, ki v proučevani stvarnosti delujejo tako, da omogočajo ali onemogočajo uresničitev raziskovalnega načrta. V prvo vrsto dejavnikov bi lahko uvrstili predvsem probleme nepopolne operacionalizacije vzorca oziroma opredeljevanje nedostopnega vzorca, kot najpomembnejši problem druge vrste pa se pogosto omenja problem osipa raziskovane populacije.

Problem osipa je še posebno pereč pri raziskovanju tistih pojavov, ki so družbeno obsojani, zaničevani, preganjani. V skladu s tem je razumljiva težnja vsakega posameznika, da tako svoje vedenje ali oznako skriva, o njej daje čim manj informacij, oziroma se ne želi udeleževati kakršnihkoli družbenih dogajanj, ki bi bila v osnovi določena in strukturirana z njegovo negativno oznako. V skladu s tem smo pričakovali močan osip[14] opredeljenega vzorca mladoletnikov, posebej še zato, ker je bila udeležba pri intervjuju formalno prostovoljna (v vabilu je bilo obljubljeno celo skromno denarno nadomestilo kot eden od znakov prostovoljnosti odziva). Po drugi strani pa smo že tudi vnaprej poznali dejavnike, ki naj bi vseeno prispevali k uresničitvi vzorca: mladoletniki so bili vključeni v sodni postopek in so verjetno v fazi izostrene pozornosti na svoje dejanje in njegov družben pomen dojemali tudi intervju kot del dogajanj, ki "naravno" izhaja iz njihovih dejanj. Tudi njihova manjša starost in manjše izkušnje o delu institucij v primerjavi s polnoletnimi prestopniki so morda prispevale k njihovem večjem odzivu.

Pričakovali pa smo, da bodo vsi omenjeni in še drugi - za osip vzorca pomembni - dejavniki učinkovali različno glede na sodno povratništvo mladoletnikov, njihov socialni izvor in položaj, starost, udeležbo pri dejanjih, itd.

Spoznavanje in razčlevanjevanje vseh teh dejavnikov je pomembno zato, ker na njihovi osnovi spoznavamo omejitve in domete rezultatov, oziroma razkorak med idealnim in uresničenim raziskovalnim načrtom. Omejitve, ki izvirajo iz nepopolne uresničitve raziskovalnega načrta se pridružujejo tistim, ki izvirajo že iz narave raziskovalnega načrta samega (glej uvodno poglavje).

V zvezi z nepopolno vnaprejšnjo operacionalizacijo vzorca so se pojavile naslednje težave:

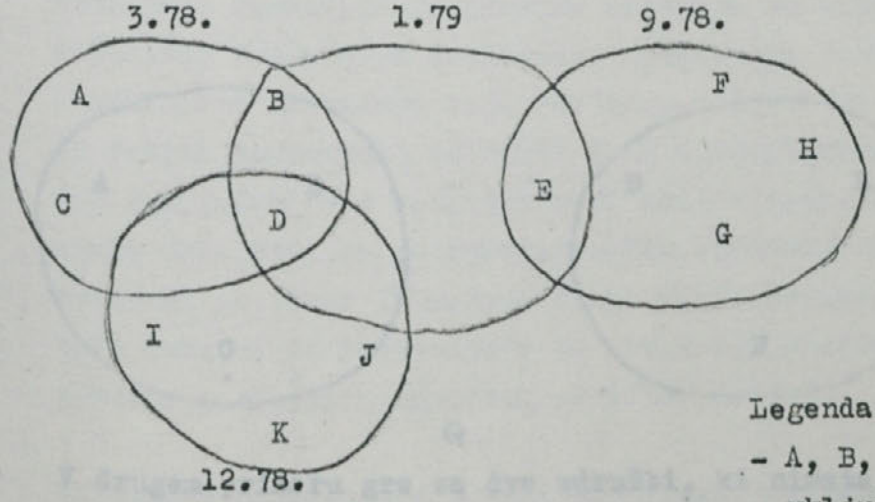
- poleg spisov, kjer so bili obravnavani vsaj trije mladoletniki, smo vključili v vzorec tudi spise, kjer sta bila le dva mladoletnika, pa še en nemladoleten storilec. Našli pa smo tudi spise, kjer so bili trije storilci v času storitve kaznivega dejanja mladoletniki, pa so še pred začetkom postopka nekateri od njih dopolnili 18 let in je bil zato pripravljalni postopek uveden le proti enemu ali dvema. Obraten primer je tisti, v katerem so bili storilci v času storitve kaznivega dejanja tik pred 14. rojstnim dnem in torej kot otroci niso bili vključeni v postopek. V vzorec smo po prosti presoji vključili tudi dva taka spisa.
- V več primerih je uveden pripravljalni postopek proti dvema mladoletnikoma, kasneje se v različnih fazah postopka ta spis združi z nekim drugim, ki obravnava ponavadi enega mladoletnika. Združitev je včasih utemeljena s skupnim izvajanjem kaznivih dejanj, ki pa so vsebovana v ovadbi, ki je prišla naknadno. V takih primerih smo se odločali takole: če je šlo za združitev v krajšem času, kot je običajno minil med začetkom pripravljalnega postopka in pošiljanjem vabil za intervju, smo tako združbo sprejeli v vzorec, če pa je bila združitev spisov kasnejša, združbe nismo upoštevali.
- V zvezi s kriterijem mesta stalnega prebivališča so se med vsemi sodno obravnavanimi združbami pojavile štiri posebnosti: dvakrat je šlo za storilce s stalnim prebivališčem izven Ljubljane, ki so živeli v času šolanja v intervalu ali kot podnajemniki; enkrat je šlo za udeležbo člana združbe s stalnim prebivališčem izven Ljubljane, ki je živel v PMD; enkrat je šlo za štiri storilce, od katerih sta dva imela stalno prebivališče izven Ljubljane. Vsi člani slednje

združbe so bili gojenci VZ Planina in so kazniva dejanja storili na begu. Vse omenjene združbe razen zadnje smo obdržali v vzorcu, zadnjo pa smo izločili, ker očitno ni šlo za združevanje, ki bi ga lahko neposredno povezovali z urbanim načinom življenja.

- Med vsemi združbami so bile tudi štiri, kjer so bile med člani tudi mladoletnice. Odločili smo se, da zaradi očitne neznačilnosti tega pojava, teh štirih združb ne vključujemo v statistično-analitično razčlembo, temveč da nekatere posebnosti upoštevamo v kvalitativni interpretaciji.

- Poleg problemov, ki so očitno povezani z načinom operacionalizacije določanja vzorca smo naleteli še na združbe oziroma njihove kombinacije, ki niso vzbujale dvomov glede svoje uvrstitve v vzorec, temveč dvome glede načina njihovega vključevanja. Gre za pojav, da so bili posamezniki obravnavani vzporedno ali zaporedno (v intervalu dveh let) v več spisih, pa bodisi da je šlo za večkratno sodelovanje v združbah ali pa v sostorilstvu oziroma sostorilstva. Taki primeri so včasih očitno opozarjali na dejstvo, da je spoznavna konstrukcija združbe za potrebe sodišča pogojena predvsem s podatki iz ovadbe (ti pa so odvisni od časovnega razporejanja in metodike preiskovanja kaznivih dejanj s strani organov za notranje zadeve), pri čemer lahko obstoja včasih neskladnost z naravo odnosov med člani skupine.

Slika 4:Primer odnosov članstva štirih združb

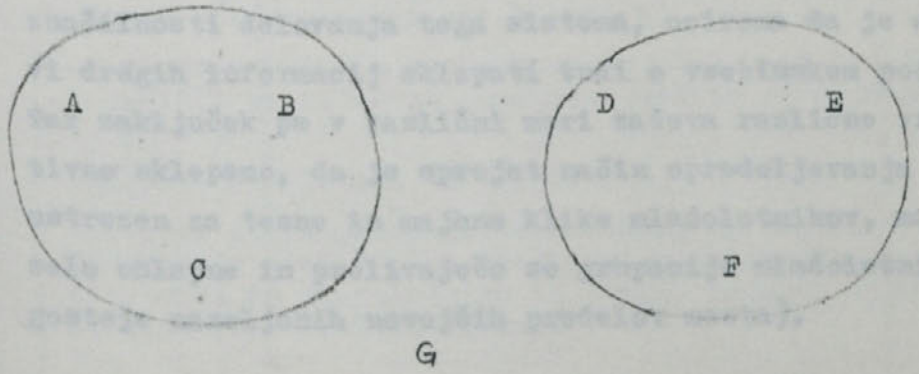

Legenda:

- A, B, C... mladoletniki
- vključenost v isti krog pomeni skupna udeležba v spisu
- datum ob krogu pomeni datum začetka pripravljalnega postopka

Slika prikazuje 11 mladoletnikov, ki so bili v intervalu 11 mesecev združeni v štirih različnih pripravljalnih postopkih. Ta slika nam je vzbudila resen dvom, ali statistično obravnavanje te mreže mladoletnikov kot štirih skupin sploh lahko odraža resničnost, oziroma ali jo lahko odraža bolje kot obravnavanje vseh mladoletnikov kot ene skupine. Ta dvom je bil dodatno poglobljen z dejstvom, da čas uvedbe enega od pripravljalnih postopkov pade pred - z opredelitvijo vzorca določen - najzgodnejši datum vključitve v vzorec in ga torej v vzorcu ne bi smeli upoštevati (ob tem nov dvom, ali je strogo časovno opredeljevanje vzorca pri takem predmetu umestno; ali ne bi bilo morda umestneje zajemati vzorec po drugih kriterijih?). Seveda tudi misli, da naj bi šlo le za eno skupino ni mogoče iz podatkov sodnih spisov nikakor utemeljiti, vsaj če bi vztrajali na pojmu skupine kot določenemu z različnimi psihosocialnimi značilnostmi. Prav tako bi namreč lahko šlo resnično za štiri ali tri ali dve kliki pri katerih "slučajno" posamezniki nastopajo kot povezovalni členi. (Intervju s tistimi od teh mladoletnikov, ki so se vabilu odzvali je pokazal "realno"sliko: mladoletniki A, B, C, D, I, J, K in E se medsebojno dejansko poznajo in se včasih družijo, medtem ko mladoletniki F, G in H poznajo samo mlaletnika E, ki je dejansko povezujoči člen obeh grupacij (ki živita prostorsko tudi zelo daleč ena od druge)).

Slika 5: Drugi primer odnosov članstva dveh združb

V drugem primeru gre za dve združbi, ki nimata skupnih članov in torej niti formalno ne predstavljata nikakršne dileme. Dilema nastane s spoznanjem, da vseh šest članov živi v sosednjih dveh ulicah ter da

v intervjuju vsi omenjajo mladoletnika G kot tistega, s katerim prebijejo večino prostega časa skupaj. Mladoletnik G pa je tudi obravnavan v več sodnih spisih, vendar je v času raziskovalnega obdobja že dosegel 18 let in ga torej ne moremo več vključevati v vzorec. Primer vzbuja resen dvom v umestnost statističnega obravnavanja obeh skupin kot povsem ločenih enot.

Oba navedena primera ilustrirata omejitve in možnosti vzorčenja, ki je osnovano na izhodišču formalnega družbenega nadzorstva. Razmišljanje ob obeh primerih (ki ju je na nek način osvetlilo in pojasnilo) je pravzaprav pomenilo vnašanje nekih drugih informacij v izhodišče formalnega družbenega nadzorstva, in sicer informacij neformalnega narave. Zato je tako razmišljanje - ob opozarjanju na omejitve sprejetega načina vzorčenja - morda vzbudilo idejo, da bi bilo mogoče oba načina opredeljevanja vzorca nekako vzporedno upoštevati, oziroma tako, da bi z neformalnimi informacijami dopolnjevali formalne in na ta način prišli do smiselnejših statističnih enot. Vendar pa se taka ideja pokaže za nemogočo, saj gre pri različnih skupinah za tako različne odnose med članstvom, da bi bilo mogoče tak pristop uporabiti le v poglobljeni obravnavi posameznih družb, nikakor pa ne v statistični primerjavi celotne populacije obravnavanih združb.

Zato tako razmišljanje ponovno opozarja na dejstvo, da je mogoče na izhodišču formalnega družbenega nadzorstva raziskave v veliki meri le značilnosti delovanja tega sistema, oziroma da je mogoče šele na osnovi drugih informacij sklepati tudi o vsebinskem področju prestopništva. Tak zaključek pa v različni meri zadeva različne vrste združb: intuitivno sklepamo, da je sprejet način opredeljevanja vzorčenja bil zelo ustrezen za tesne in majhne klike mladoletnikov, manj ustrezen pa za zelo ohlapne in prelivajoče se grupacije mladoletnikov (običajno iz gosteje naseljenih novejših predelov mesta).

Na osnovi opredelitve vzorca ter zgoraj opisanih arbitrarnih odločitev (ki so bile narejene v zvezi s 6 združbami) smo vključili v vzorec 50 spisov; statistično analitično pa jih v nadaljevanju obravnavano le

46 (ker smo štiri združbe, kjer so med člani tudi dekleta, iz statistične obdelave izvzeli).

Tabela 1 : Pregled odnosov med vabljenimi in došlimi mladoletniki

Spol	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	$\frac{(4)\cdot 100}{(1)}$ (6)	$\frac{(5)\cdot 100}{(3)}$ (7)
ž	0 (9)	0 (0)	0 (9)	0 (4)	0 (4)	- (44)	- (44)
m	205(208)	10(11)	195(117)	93(84)	85(85)	45(45)	43(43)
ž+m	205(217)	10(11)	195(206)	93(98)	85(89)	45(45)	44(43)

Pojasnila:

Vsebina kolon:

1 - število mladoletnikov, ki so bili vabljeni z ozirom na obravnavo v sodnih spisih (ker lahko mladoletnik nastopa hkrati v več spisih, te številke ne odražajo fizičnih posameznikov, temveč število sodno obravnavanih posameznikov kot statistično abstrakcijo)

2 - število mladoletnikov, ki so obravnavani v dveh sodnih spisih hkrati (če so obravnavani v treh, je ustrezno število = 2)

3 - število stvarno vabljenih mladoletnikov (ki jim je bilo poslano vabilo; mladoletniku je bilo poslano le eno vabilo, čeprav je bil obravnavan v več spisih)

4 - število mladoletnikov, ki so prišli z ozirom na spise (glej pripombo pri koloni 1)

5 - število mladoletnikov, ki so dejansko prišli (glej opombo pri koloni 3)

6 - na celo število zaokrožen odstotek mladoletnikov, ki so bili intervjuvani glede na članstvo v sodnem spisu (gre za statistično abstrakcijo; glej pripombo pri koloni 1)

7 - na celo število zaokrožen odstotek mladoletnikov, ki so dejansko prišli na intervju (odstotek došlih od dejansko vabljenih mladoletnikov)

- Simboli: Ž - ženske, M - moški

- Številke izven oklepaja se nanašajo na mladoletnike, ki so vključeni v nadaljno statistično obdelavo; v oklepajih so jim prišteti še mladoletniki in mladoletnice iz spolno mešanih združb, ki smo jih iz statistične obdelave izvzeli).

Tabela 1 kaže število mladoletnikov, ki so se odzvali na vabilo za intervju. Preglednica kaže, da se je dejansko odzvalo 43 % vabljenih

mladoletnikov in mladoletnic, pri čemer ni razlik med spoloma (v kolikor je pri mladoletnicah zaradi majhnega numerusa izračun lahko veljaven). Tabela nadalje pokaže, da je v izbranih 50 spisih obravnavanih 205 mladoletnikov/ic, od katerih jih je 11 obravnavano v dveh ali treh spisih naenkrat.

43 % odziv na vabilo na intervju lahko ocenjujemo kot razmeroma ugoden. Splošna ocena o zadovoljivem odzivu pa še ne pove nič o reprezentativnosti te skupine za celo skupino vabljenih mladoletnikov. Potrebno je torej analizirati razlike med skupinama mladoletnikov, ki so prišli ali ali ne, ter te razlike povezati z znanimi in predvidljivimi dejavniki osipa.

Predvidevamo lahko več povezav med različnimi značilnostmi posameznika in osipom vzorca. Večina teh predvidevanj je osnovana na predpostavki, da je prihod na intervjuvanje in anketiranje vnaprej zaznan kot pretežno neprijeten dogodek in da torej pri odločitvi za prihod učinkujejo predvsem dejavniki, ki pomenijo zaznavo prisile:

- verjetno se bodo v večjem številu odzvali mladoletniki, ki jim je ta sodni postopek prvi, oziroma ki imajo sploh manj izkušenj s sorodnimi institucijami. Predpostavka pri tem je, da mladoletniki z izkušnjami oziroma nadaljnim razvojem v smeri prestopniškega vedenja resnost sodnega postopka podcenjujejo ali pa ga začno upoštevati kot del normalnega tveganja ali celo kot del svojega življenja, ki ga ne morejo sami nadzorovati;
- glede na starost pričakujemo, da se bo odzvalo več mlajših kot starejših mladoletnikov. Predpostavljamo, da bodo starejši mladoletniki stvarnejše presojali dejstvo prostovoljnosti odziva na vabilo ter možnosti neugodnih posledic neodzivanja;
- glede na stopnjo kriminalnosti pričakujemo, da se bodo v večjem številu odzvali mladoletniki, ki ocenjujejo svoja dejanja kot resna in ki sodnemu postopku pripisujejo večjo legitimnost in življenjsko upravičenost. Delno je ta dejavnik mogoče povezati s številom kaznivih dejanj; če ne drugače, lahko to velja vsaj za mladoletnike, ki so v postopku zaradi zares banalnih dejanj (oziroma kot takih zaznanih; na primer prikrivanje);

- z ozirom na družinske razmere pričakujemo, da se bo odzvalo več mladoletnikov iz družin, ki še pomenijo močen vzgojni dejavnik oziroma kjer so starši še vzgojno vplivni in zainteresirani. Delno ta dejavnik sovpada s stopnjo problematičnosti medosebnih odnosov v družini;
- z ozirom na socialni izvor mladoletnikov pa domnevamo, da se bodo mladoletniki staršev z višjo izobrazbo odzivali manj kot drugi. Predpostavljamo, da bodo starši z višjo izobrazbo v večji meri presojali intervju kot ali neobvezen ali pa kot vzgojno nerelevanten ali celo kot nepravičen;
- z ozirom na strukturiranost združbe pričakujemo, da bodo člani bolj kohezivnih in strukturiranih skupin v manjšem številu prišli na intervju kot ostali. Tu predpostavljamo, da se bodo ti člani v večji meri odzivali ali z občutji sramu ali pa v skladu s (morebiti še obstoječo) skupinsko kohezivnostjo. Člani bolj ohlapno strukturiranih skupin pa naj bi se odzivali v večji meri kot posamezniki.

Zgoraj naštete (in druge) hipoteze smo preverjali na dva načina: s statistično primerjavo značilnosti obeh skupin mladoletnikov (in njihovih združb) ter s kvalitativno analizo obnašanja mladoletnikov, njihovih zaznav med intervjujem ter drugih obrobnih pojavov.

Najzanimivejši in za nadaljevanje intervjuja najpomembnejši dejavnik se zdi razumevanje in pričakovanje, s katerim mladoletnik pride na intervju in ki določa (vsaj v začetku) njegovo vedenje (in preko tega vedenje intervjuvarja). Zdi se, da je pretežen del mladoletnikov prihajal na intervju z občutkom, da gre za neke vrste obvezen, neprostovoljen postopek, ki doleti vsakega, ki pade v kolesje sodnega postopka. Pri nekaterih mladoletnikih je bil ta občutek tako močan, da so intervju sami usmerjali v neke vrste zaslišanje, v katerem naj bi natančno povedali, kaj so storili. Pri majhnem delu mladoletnikov se je spoznanje, da je intervju zares prostovoljen in neobvezen sprevrglo v obžalovanje, da so sploh prišli, ali pa v (ne) izraženo agresivnost do intervjuvarja. Druga manjšina mladoletnikov je spoznanje o neobveznosti in prostovoljnosti pogovarjanja "uporabila" na ta način, da so

začeli pogumneje usmerjati pogovor, da bo bolj samoiciativno začel analizirati svoj položaj, še pogosteje pa zaznane nepravilnosti, nepravičnosti in ovire v svojem življenskem okolju. Zdi se, da je večina mladoletnikov dojela intervju kot dogodek, ki njihovo stigmatiziranost implicira (kar je seveda res), obnavlja, oziroma ki pomeni eno od vrst pritiska nanje. Večina mladoletnikov je po oceni intervjuvarjev dojela tudi postopke intervjuvarja in njegov namen kot povezan s tako zaznano naravo intervjuja ali pa kot v najboljšem primeru nekakšen postopek, katerega razumevanje je izven njihovih možnosti ali pa jim ni omogočeno. Vsega povedanega pa ni mogoče razumeti kot nekak ekstremen odpor intervjuju (čeprav smo opazili tudi majhen del takih primerov), temveč kot bolj ali manj normalno družbeno razdaljo mladoletnika nižjega socialnega izvora do odraslega, ki je zaposlen v kaki od institucij, ki kroji njegov življenjski prostor.

Na drugem polu odzivanja so bili mladoletniki, ki so kazali zanimanje za intervju in so vabilo zares razumeli kot prostovoljno vabilo k proučevanju mladoletniških skupin (nestigmatiziranih). Kot znak takega razumevanja lahko navedemo sedem mladoletnikov, ki so se intervjuju odzvali vsak s svojim prijateljem. Trije od njih so pojasnili, da jih bo prijatelj samo pokačal, štirje pa so rekli, da ta njihov prijatelj prav toliko ve o mladinskih skupinah kot oni sami in da naj ga torej vključimo v intervju in celoten postopek. To smo v vseh primerih tudi naredili. Z dvema od mladoletnikov se je razvil tako zanimiv pogovor o njunem dojemanju življenjskih vprašanj, da sta prišla kasneje na drug pogovor. Pri enem od njih se je izkazalo, da mu grozi odhod v vzgojni zavod in je bil del njegovega interesa za pogovor pogojen z njegovim pričakovanjem, da bi mu intervjuvar lahko pomagal pri odločitvi odhoda v zavod.

Intuitivno nasprotje med obema vrstama mladoletnikov nismo povezovali z njihovo stopnjo kriminalnosti ali pa z njihovim pojmovanjem prostovoljnosti intervjuja (ali njegove povezanosti s sodnim postopkom). Poleg različnih osebnostnih značilnosti, ki so nujno pogojevale kvaliteto

odnosa v intervjuju, smo velik del opisane raznolikosti začeli pripisovati vrsti ali ozadju strukturiranosti združbe. Zdi se, kot da so mladoletniki tvorili v grobem dve skupini: eni so bili člani majhnih, a pravilnma trdno povezanih in trajnih klik, drugi pa člani razpršenih, časovno, prostorsko in psihično nestrukturiranih grupacij. Prvi so problematiko svojih kaznivih dejanj ter odnosov s prijatelji pojmovali kot oseben odklon od norm oziroma splošneje kot problem njih samih kot posameznikov, drugi pa so večinoma kazniva dejanja in način življenja povezovali z nasploh sprejetim in obstoječim načinom življenja: "saj vsi tako delajo". Običajno so mladoletniki iz prve skupine izvirali iz starejših in redkeje naseljenih delov Ljubljane, drugi pa pogosteje iz novejših naselij. Opisana delitev mladoletnikov (v zvezi s kvaliteto odnosa v intervjuju) pa vzorca skupin ne izčrpa; zdi se, da bi bilo mogoče le manjši del mladoletnikov uvrstili enoumno v eno od obeh skupin.

V zvezi z odzivi na vabila (mimo enostavnega neodziva ali "neproblematičnega" prihoda) velja omeniti še pet telefonskih klicev in eno pismo staršev, ki so se bodisi negodujoč zanimali za pomen vabila in namen raziskovanja (mila oblika) ali pa zelo agresivno in odločno zahtevali, da naj jih ne nadlegujemo, da njegov otrok ni ničesar storil oziroma, da so ga v vse zapeljale neke druge osebe (izrazita oblika odpora). Po drugi strani pa sta z dvema mladoletnikoma prišli materi, ki sta želeli zagotoviti, da bi njun sin zares izpolnil vse zahtevane postopke, oziroma da bi se neobvezno pozanimali za potek sodnega postopka in povprašali po primernih vzgojnih prijemih v zvezi s sinom. Na poseben način značilen pa je bil odziv mladoletnika (edinega gimnazijca v vzorcu), zoper katerega se je kazenski postopek začel na zasebno iniciativo (in se še ni končal) zaradi zares bagatelnega dejanja. Ta mladoletnik je očitno prišel na intervju v mnenju, da je odklonitev intervjuja sankcionirana, nato pa ni hotel govoriti o ničemer v zvezi s kaznivimi dejanji, konkretnimi osebami, sodiščem in podobnimi temami, ki bi utegnile biti kakorkoli ogrožujoče za njega, njegove prijatelje, ali kako institucijo. Na detejlno obrazložitev namena intervjuja ter predlog, da v primeru,če ne želi sodelovati lahko brez posledic in z mirno vestjo odide, niti ni hotel oditi z obrazložitvijo, da on ne

želi oditi, ker se pač je odzval na vabilo. Njegovo vedenje smo razumeli kot bolj aktivno obliko odpora (upora) zaznanem namenu intervjuja.

V celoti opazovanja neposrednih odzivov na vabila povzemamo v tem smislu, da se je ob 92 mladoletnikih, s katerimi smo imeli stik v okviru tega dela naloge pokazala normalna široka paleta odgovorov. V celoti je mogoče ugotoviti, da so mladoletniki dojeli intervju kot del sodnega postopka (ali z njim neposredno povezan), da je bil njegov odnos v intervjuju v začetku pretežno **opreznost**,nelagodje in nezaupanje ter da je tekom postopka pri različnih mladoletnikih v različni meri uspelo stik poglobiti in zapostaviti osnovno zaupanje v neslabonamernost intervjuvarja oziroma zaupanje v to, da se podatki ne zbirajo z namenom škodovanja mladoletniku.

Rezultate statističnega primerjanja obeh skupin mladoletnikov prikazujeta tabeli 2 in 3. Prva tabela vsebuje značilnosti posameznika , druga pa značilnosti združbe, v okviru katere je posameznik sodno obravnavan. Za razumevanje obeh tabel sta potrebni še dve pojasnili: skupini mladoletnikov, ki so se vabilu odzvali ali ne,obsegata 83 oziroma 122 mladoletnikov. Primerjave posameznih značilnosti med obema skupinama pa so lahko osnovane na nižjih numerusih, ker pač pri vseh mladoletnikih ni bilo mogoče dobiti podatka o določeni značilnosti. Posebno majhna sta numerusa pri spremenljivki UKREP (in sicer 65 in 61), ker ta spremenljivka vsebuje le del vseh možnih izhodov sodnega postopka (le tiste, ki rezultirajo v enem od vzgojnih ukrepov glavne obravnave). Druga pripomba pa se nanaša na dejstvo, da povprečne vrednosti v prvi tabeli pomenijo dejansko povprečje značilnosti posameznikov, v drugi pa povprečje značilnosti njihovih združb. Ker pa je v vsaki združbi po več mladoletnikov, podatki v večji meri odražajo značilnosti bolj obsežnih kot manj obsežnih skupin. Povprečja v drugi tabeli torej v večji meri pomenijo statistično abstrakcijo.

Tabela 2 kaže, da so bili mladoletniki, ki so se vabilu odzvali, statistično pomembno mlajši ob izvršitvi prvega kaznivega dejanja (obravnavanega v sodnem spisu) ter (kot posledica tega) tudi statistično

Tabela 2: Primerjava značilnosti mladoletnikov, ki so se vabilu na intervju in anketo odzvali, ter onih, ki se vabilu niso odzvali

Primerjalna značilnost	Povprečna vrednost spremenljivke		pomembnost F-testa za različnost varianc	t-test za razliko aritmetičnih sredin	pomembnost t-testa
	so prišli	niso prišli			
Velikost vzorca	83	122			
ZACSTAR	16,6	22,5	-	3,07	0,01
STAROBR	35,9	40,4	-	2,19	0,05
STEVKD	4,9	3,3	0,001	1,68	0,10
KDSAM	1,0	0,5	0,001	1,27	-
FIZON	0,04	0,0	-	1,00	-
VANDON	0,4	0,3	0,001	1,12	-
TRAJSAM	2,8	1,9	-	1,42	-
VREDON	3,1	2,6	0,05	1,95	0,05
DOKIZO	3,3	3,4	-	0,25	-
ZAOST	0,7	0,8	-	0,40	-
RECIDIV	0,2	0,4	-	2,40	0,05
KDOTROK	0,26	0,2	-	0,16	-
OBRAV	0,4	0,5	-	0,96	-
OCEIZO	3,5	3,8	-	1,65	0,10
MAMAIZO	2,1	2,7	-	2,82	0,005
DRUZPRO	0,3	0,3	-	0,55	-
PREDUK	2,3	1,9	-	0,44	-
UKREP	2,8	2,9	-	0,62	-

Tabela 3 : Primerjava značilnosti združb mladoletnikov, ki so se vabilu na intervju in anketo odzvali ,ter onih, ki se vabilu niso odzvali

Primerjalna značilnost	Povprečna vrednost spremenljivke		pomembnost F-testa za različnost varianc	t-test za razliko aritmetičnih sredin	pomembnost t-testa
	so prišli	niso prišli			
MLADOL	7,0	4,9	0,000	4,19	0,000
OTROCI	1,6	0,7	0,000	3,05	0,001
ODRASLI	0,6	0,2	0,000	2,86	0,005
VSEHKD	22,2	10,6	0,000	3,56	0,001
SKODA	4,5	3,8	-	2,27	0,05
POVPKD	3,0	2,7	-	1,80	0,10
VSAKKD	2,9	2,6	-	1,46	-
CAS	6,0	6,0	0,05	0,06	-
STRDOM	2,7	2,7	-	0,08	-
STRDEL	2,3	2,1	-	1,30	-
STARSKL	2,0	1,6	0,10	2,43	0,05
DEJSTSK	3,2	2,8	-	2,29	0,05
SOCSKL	2,5	2,8	0,05	2,61	0,01
RELREC	23,1	36,6	0,05	3,47	0,001
RELOBR	36,3	45,7	-	2,13	0,05

mlajši ob glavni obravnavi. V pripravljalnem postopku so bili obravnavani zaradi več kaznivih dejanj (mejno statistično pomembno; na ravni tveganja .0,10) pri čemer je bila tudi vrednost ukradenih stvari ali storjene škode statistično pomembno višja. V zvezi s tem so verjetno tudi statistično nepomembne tendence z daljšimi trajanji med prvim in zadnjim kaznivim dejanjem (iz spisa), večjemu številu kaznivih dejanj, ki so jih storili sami (torej ne v sostorilstvu). Mladoletniki, ki so se odzvali vabilu, so v pomembno manjši meri recidivisti (sodni), medtem ko se ne razlikujejo po dokončani izobrazbi,številu šolskih zaostankov in meri otroškega izvajanja kaznivih dejanj. Izobrazba staršev pa je pri tej skupini pomembno nižja, medtem ko ni razlik v pogostnosti hujše družinske psihosocialne problematike.

Te ugotovitve potrjujejo prej / opisana hipotetična pričakovanja, da se bodo vabilu v večji meri odzvali: mladoletniki, ki jim je to prvi postopek; mlajši mladoletniki; mladoletniki z večjim številom kaznivih dejanj; mladoletniki iz družin z nižjo izobrazbeno ravnijo. Nismo pa uspeli potrditi pričakovanja, da se bodo v manjši meri udeležili intervjuja mladoletniki iz vzgojno problematičnih družin. Delno bi na psihosocialno problematiko mladoletnikov lahko sklepali tudi iz izrečenega ukrepa sodišča, o čemer so bili podatki tudi zbrani. Med obema skupinama pa v tem pogledu ni razlik. Ob tem je treba pripomniti, da je od skupine 83 mladoletnikov (ki so prišli na intervju) 65 bil izrečen ukrep, v skupini, ki se ni odzvala, pa je bil ukrep izrečen od 122 le 61 mladoletnikom. Razlika med številkama gre na račun dosežene polnoletnosti med postopkom oziroma ustavitve postopka iz razlogov smotrnosti ali zaradi pomankanja dokazov. Mogoče je torej sklepati, da je bil od mladoletnikov iz skupine, ki se je na intervju odzvala, večjemu delu ukrep izrečen, in domnevamo, da ta večji del izrečenih ukrepov ne gre le na račun njihove manjše starosti.

Tabela 3 kaže, da so bili mladoletniki, ki so se vabilu odzvali v večjem številu člani združb z več člani, bodisi da so bili ti člani mladoletniki, otroci ali polnoletniki (to pa ne pomeni, da je bilo teh skupin več). V zvezi z večjim številom združb je tudi večje število vseh izvršenih kaznivih dejanj v okviru združbe ter večja vrednost

oziroma povzročena škoda. Dejstvo, da gre pri povprečnem številu kaznivih dejanj na člana mladoletnikove združbe POVPKD le za mejno pomembne razlike, pa navaja na sklep, da so bili mladoletniki, ki so se odzvali, le iz obsežnejših, ne pa tudi nujno bolj kriminalnih združb. V skladu s tem je tudi podatek, da je bil čas trajanja od prvega kaznivega dejanja do zadnjega za združbe obeh skupin mladoletnikov enak.

V skladu z večjim obsegom združb mladoletnikov, ki so se vabilu odzvali je njihova statistično pomembna večja starostna heterogenost. Dejstvo nižje izobrazbe mladoletnikovih staršev odraža tudi podatek, da so združbe mladoletnikov, ki so se vabilu odzvali, socialno man heterogene. Podobno vsebujejo te združbe tudi pomembno manjši delež sodnih recidivistov ali kako drugače strokovno obravnavanih mladoletnikov.

V povzemanju kvalitativnih in kvantitativnih značilnosti in razlik med skupinama mladoletnikov, ki so se vabilu na intervju odzvali ali ne, lahko sklenemo: v procesu odločanja mladoletnika ali bo prišel na intervju ali ne (in s tem uresničil vzorec raziskovalnega načrta), je bilo učinkujočih več najrazličnejših dejavnikov, ki jih najsplošneje lahko zaobsežemo z razumevanjem mladoletnikovega odnosa in dojemanja sodnega (in vseh drugih) postopka v zvezi s svojimi kaznivimi dejanji. Ta odnos in dojemanje je najverjetneje v tesni zvezi z dojemanjem sebe kot storilca moralno slabih dejanj (ter s tem povezanim priznavanjem upravičenosti sodnega postopka, posledic, kaznova-nja itd.), po drugi strani pa v zvezi z dojemanjem sodišča in z njim povezanih institucij kot dejavnika prisile, ohiroma kot dejavnika, ki kontrolira pomembne pogoje in posledice v mladoletnikovem življenju. Če te ugotovitve obrnemo, lahko rečemo, da se vabilu niso odzvali v večji meri tisti mladoletniki, ki sebe niso doživljali kot moralnega obsojanja vrednih storilcev kaznivih dejanj in sodnega postopka ne kot upravičenega, ali pa tisti, ki so na osnovi življenjskega načina in izkušenj stvarneje (gre za pragmatsko, kratkoročno stvarnost) presojali posledice in možnosti sodnega postopka.

S posameznim od teh dveh temeljnih sklopov mladoletnikovih pojmovanj ali pa z njuno kombinacijo lahko razložimo značilnosti mladoletnikov, ki so se vabilu odzvali: njihovo manjšo starost, večje število kaznivih dejanj, manj recidivizma, nižjo izobrazbo staršev, ter članstvo v obsežnejših združbah. Uresničen vzorec intervjuvanih mladoletnikov (v primerjavi z načrtovanim) torej pomeni skupino mlajših mladoletnikov z nižjim socialnim izvorom, vendar ne nujno bolj kriminalnih oziroma s slabo kriminalno prognozo (če lahko kot temeljni prognostični dejavnik na tem mestu jemljemo dejstvo sodnega recidiva). V vsakem primeru pa tudi ta uresničen vzorec ne pomeni enotne skupine mladoletnikov, saj so pri njegovem nastanku gotovo delovali različni (in tudi nasprotni) dejavniki osipa.

5. Združbe

V tem poglavju razčlenjujemo podatke, ki so bili zbrani o združbah na podlagi sodnih spisov. Glede na dileme, omenjene v poglavju o problemih opredeljevanja vzorca, predpostavljamo, da so tu zbrani rezultati v večji meri primerljivi le z rezultati podobnih raziskovanj, izhajajočih iz dejavnosti formalnega družbenega nadzorstva. V tem poglavju niso upoštevana spoznanja o skupinah na osnovi intervjujev z mladoletniki, le-ta bodo obravnavana v poglavjih in njihovi strukturiranosti in drugih. Rezultati bodo prikazani na tri načine: najprej so prikazane različne značilnosti obravnavanih združb, nato so statistično testirane hipoteze o razlikah med združbami; nato pa so prikazane vse značilnosti združb v medsebojni celoviti povezanosti (faktorska analiza združb).

5.1. Značilnosti združb

Ena od osnovnih značilnosti združbe, ki pogojuje tudi njeno družbeno vidnost in zaznavo družbene nevarnosti, je njena velikost. Velikost skupine do neke mere pogojuje tudi vrsto odnosov med njenimi člani, oziroma je sama do neke mere pogojena z značilnostmi okolja v katerem skupina nastaja in s psihosocialnimi značilnostmi razvojne dobe njenih članov. Kot kriterij velikosti združbe za uvrstitev v vzorec smo izbrali najmanj tri člane združbe, od katerih pa morata biti vsaj dva mladoletnika.

Tabela 4 vzporedno prikazuje obravnavane združbe glede na število njihovih članov različnih starostnih kategorij ter skupno število vseh članov. V zvezi z načinom ugotavljanja prisotnosti polnoletnih in otrok je treba opozoriti, da je njihova prisotnost v združbi bila za potrebe te raziskave ugotavljana izključno na osnovi podatkov v ovadbi, ne pa na osnovi informacij o morebitnem začetku pripravljalnega postopka za polnoletne po izločitvi ali obvestila CSD v zvezi z otroci.

Tabela 4 : Obravnavane združbe glede na število njihovih članov mladoletnikov (otrok in polnoletnih) in glede na število vseh članov.

Število članov skupin	Starostni razredi									
	mladoletniki		otroci		polnoletni		nemladoletni		vsi člani	
	število skupin	%	število skupin	%	število skupin	%	število skupin	%	število skupin	%
0			35	76,1	38	82,6	29	63,0		
1			6	13,0	6	13,0	11	23,9		
2	3	6,5	-	-	1	2,2	1	2,2		
3	20	43,5	2	4,3	1	2,2	2	4,3	15	32,6
4	8	17,4	-	-			-	-	10	21,7
5	5	10,9	1	2,2			-	-	7	15,7
6	4	8,7	2	4,3			2	4,3	3	6,5
7	2	4,4					-	-	5	10,9
8	2	4,4					-	-	2	4,3
9	-	-					1	2,2	-	-
10	1	2,2							-	-
11	-	-							1	2,2
12	-	-							1	2,2
14	-	-							1	2,2
15	1	2,2							-	-
24	-								1	2,2
Skupaj združb	46	100,0	46	100,0	46	100,0	46	100,0	46	100,0
Skupaj članov	202		29		11		40		242	
Povprečno štev. članov na združbo	4,6		0,63		0,24		0,87		5,4	

Podatki o številu članov združb bi se na grafikonu oblikovali v padajočo krivuljo. Taka oblika je razumljiva, s tem da je vrh pri treh članih vnaprej določen, število skupin z naraščajočim obsegom članstva pa pada zaradi psihosocialne narave skupin, zaradi narave izvrševanja kaznivih dejanj (smotrno in fizično mogoče je sostorilstvo le v določenem obsegu), zaradi narave preiskovanja in razlogov smotrnosti oblikovanja ovadbe (ki pravpraprav v mnogočem določa nadaljni postopek). Največje število združb šteje tri člane, medtem ko znaša povprečno število članov združb 4,6 mladoletnikov oziroma 5,4 vseh članov.

Dejstvo, da se največje število združb vključuje le 3 ali 4 člane (skupaj 60 % združb) navaja k misli, da je izvrševanje kaznivih dejanj (v zvezi s čemer so strukturirane podobe združb v kazenskih spisih) stvar manjših skupin oziroma klik, prijateljskih dvojic ali trojic. V vzorcu pa so tudi štiri skupine, ki po številu vseh članov (nad 10) zares zaslužijo naziv združb. Vsebinska povezava med številom članov združbe, izvrševanjem kaznivih dejanj in medsebojnimi odnosi je iz sodnih podatkov manj razvidna. Pregled spisov kaže, da je pri združbah, ki štejejo tri člane, običajno mogoče iz spisa samega sklepati na nedvoumno poznanstvo vseh treh članov, saj so običajno združeni v različnih sostorilskih odnosih okrog istega ali več kaznivih dejanj; pri obsežnejših združbah pa običajno ne gre za skupno sostorilstvo vseh članov združbe pri kaznivem (ali več) dejanjih, ampak pogosteje iz spisa (opisa kaznivih dejanj) ni mogoče sklepati, ali se dejansko vsi člani med seboj sploh poznajo, ali pa jih morda v spisu druži le poznanstvo z enim članom ali kake druge kombinacije. Z ozirom na razpodelitev združb glede na število članov je torej mogoče pričakovati, da gre lahko za bistveno različne vrste skupin in odnosov v njih.

Število članov združb je (poleg selekcijskih pogojev, ki jih postavlja sam raziskovalni načrt) odvisno od razvojne značilnosti dobe mladoletnikov oziroma drugih starostnih kategorij, pa tudi od pogojev življenskega okolja. Med temi pogoji bi lahko navedli na primer stopnjo urbanizacije, ekološko omejenost bivalnega okolja, strukturo prostega časa (v katerem prihaja do druženja), možnosti srečevanja in druženja, so-

cialno sestavo prebivalstva in druge. Z ozirom na te dejavnike je zanimivo vprašanje, ali se obseg združb z razvojem družbe spreminja in v kakšno smer.

Iz domače literature smo izbrali tri vire[15] podatkov, ki jih bomo uporabljali kot primerjave pri različnih značilnostih združb. Primerjave pa so le delno možne, ker pri omenjenih delih ne gre za enako metodologijo zbiranja podatkov. Razlike in podobnosti med temi deli kaže tabela 5 . Iz tabele je razvidno, da se metodologija pričujoče razčlembe razlikuje od vseh ostalih po načinu definiranja mladoletniške združbe, v drugih ozirih pa je najbolj primerljiva z raziskavo Šelihove (edino odstopanje je časovno; med obema raziskavama je približno 13 let razlike).

Tabela 5 : Primerjava metodoloških značilnosti štirih raziskav

Metodološke značilnosti	Pričujoča raziskava	Šelih	Bašič	Simović
Leto, za katero podatki veljajo:	1979--1980	1966	1979	1960--1961
Območje	mesto Ljubljana - urbani del	Ljubljana in ožja okolica, območje okrožnega sodišča	območje UJV Ljubljana	Jugoslavija
Način definiranja združbe	vsaj trije člani, od njih vsaj dva mladoletnika	vsaj trije člani, vsaj eden mladoletnik	vsaj trije člani, vsaj eden mladoletnik	poleg mladoletnika vsaj še en sostorilec
Faza postopka oz. populacija mladoletnikov	vsi mladoletniki, za katere se je pripravljalni postopek začel	vsi mladoletniki, za katere se je pripravljalni postopek začel	mladoletniki, v zvezi s katerimi so bila raziskana kazniva dejanja - podatki UJV	mladoletniki, ki jim je bil izrečen sodni ukrep

Tabela 6 : Primerjava števila vseh članov mladoletniških združb

Vir / Članov združb	Šelih št.	%	Dekleva št.	%	Bašič št.	%
3	15	47	15	33	54	44
4	10	31	10	22	31	25
5 in več	7	22	21	46	39	32
Skupaj	32	100	46	100	124	100

Tabela 6 prikazuje primerjavo velikosti združb na osnovi treh virov. Na prvi pogled sodeč ugotavljamo veliko podobnost med rezultati Šelihove in Bašičeve, ter odstopanje obeh od rezultatov te raziskave. Razlike gredo v smeri obsežnejših združb po podatkih te raziskave (vendar niso statistično pomembne). Rezultate bi pogojno lahko interpretirali, kot da gre za spremembo strukture združb v smeri proti večjim združbam in to tako z ozirom na časovni interval 13 let (v primerjavi s Šelihovo) kot z ozirom na selekcijo združb na prehodu iz faze preiskovanja kaznivih dejanj v fazo pripravljalnega postopka (Bašič). Tako sklepanje pa otežuje predvsem dejstvo, da je ta raziskava vzela kot izhodišče definiranja združbe vsaj dva mladoletnika, medtem ko ostali dve raziskavi že združbo z enim mladoletnikom štejeta za mladoletniško združbo. Če naj pripišemo razlike tej značilnosti raziskav, bi morali sklepati, da so običajno združbe, v katerih je več mladoletnikov, večje od onih, kjer je več otrok ali polnoletnih, ali obsojenih.

Odnos med članstvom različnih (pravno opredeljenih) starostnih skupin bolj zgoščeno prikazuje tabela 8 . Iz nje je razvidno, da je 63 % združb sestavljeno le iz mladoletnikov, med ostalimi pa je več tistih, ki vključujejo še otroke, kot tistih s polnoletnimi. Pa tudi v teh starostno mešanih združbah močno prevladujejo mladoletniki (tabela 7).

Tabela 7 : Število mladoletnikov, otrok in polnoletnikov v zajetih združbah

Vir / starostni razred	Šelih št.	Šelih %	Dekleva št.	Dekleva %
otroci	24	18	29	12
mladoletniki	90	68	202	83
polnoletni	18	14	11	5
Skupaj	132	100	242	100

$\chi = 4{,}81$
$p > 0{,}05$

Pri razlaganju teh rezultatov spet ne moremo mimo predpostavke, da na razporeditev podatkov vplivajo vsaj trije dejavniki: dejanska stopnja druženja mladoletnikov in drugih v "spontane" skupine; vrsta in stopnja njihovega vedenja ("objektivno"); ter dejavniki, načela in organizacija ustanov formalnega družbenega nadzorstva, potom katerih dejavnosti so zbrani tudi podatki teh raziskav. Pretežni del združb, ki vsebujejo samo mladoletnike, ter še večje številčno prevladovanje mladoletnikov v vseh (tudi starostno mešanih) združbah torej navaja na tri hipotetične razlage: ali se mladoletniki zares družijo le znotraj svojega starostnega razreda; ali zares pretežno združbe tega starostnega razreda izvajajo kazniva dejanja; ali pa gre za selekcijske filtre družbenega nadzorstva, ki posebno pozornost posveča mladoletniškim združbam, ostale pa obravnava na načine in po poteh, ki jih s to raziskavo nismo obsegli.

V teoriji se pojav mladostniških združb razlaga med drugim tudi s starostno diferenciranimi kriteriji in pogoji organiziranja današnjih družb. Pri tem se poudarja pomen šol, ki predstavljajo kraje, kjer naj bi se starostno segregirano zadrževale velike množice mladostnikov pretežni del dneva. Tem in podobnim značilnostim starostno diferencirano organiziranih družb (tudi na primer starostna diferenciacija potrošnih možnosti) naj bi torej pripisovali nastanek starostno specifičnih skupin. Tabela 7 kaže, da je v razmaku 13 let delež mladoletnikov v mladoletniških združbah narasel od 68 na 83 %. Čeprav je

razlika obeh razporeditev statistično pomembna (2 x 2 chi kvadrat test za skupini mladoletnikov in nemladoletnikov znaša 4,81) pa njeno enoumno interpretacijo spet otežkoča dejstvo, da je pri vzorcu Šelihove bil za združbo zadosten že en mladoletnik, za to raziskavo pa sta bila potrebna vsaj dva.

Primerjavo med različnimi viri glede vrst združb kaže tabela 8. Tudi v njej pričujoča raziskava odstopa od ostalih po relativno velikem deležu izključno mladoletniških skupin in po zelo majhnem deležu skupin z mladoletnimi in polnoletnimi člani (take skupine pomenijo kar najpogostejši razred tako po podatkih Šelihove kot Bašičeve). Podatki Simoviča pa kažejo še na pogostejše mladoletniško druženje, vendar podatki veljajo tudi za združbe le dveh storilcev.

Primerjava med podatki Bašičeve ter podatki te raziskave (ki se nanašajo na okvirno isti čas) spet dopušča štiri alternativne hipoteze, ki pa jih v okviru te raziskave ne moremo izključujoče potrditi: ali je tolikšna razlika nastala zaradi različne metodologije zajemanja združb v vzorec - to bi pomenilo, da imajo mešane - mladoletniške in polnoletniške združbe pogosteje le enega mladoletnika, medtem ko vsaj dva mladoletnika v združbi zagotavljata manjšo možnost pojavljanja naslednjega člana - polnoletnika; razlika je lahko nastala zaradi različne narave kaznivih dejanj starostno enotnih ali mešanih združb - to bi lahko pomenilo, da javni tožilec zaradi manjše nevarnosti pogosteje zavrže ovadbo proti starostno mešanim združbam kot proti starostno enotnim; razlika lahko izvira tudi v dejstvu, da se starostno mešane združbe zaradi večje resnosti dejanj (v predpostavki večje resnosti dejanj je ta hipoteza ravno nasprotna drugi) pogosteje obravnavajo pred sodnikom za polnoletne, medtem ko smo podatke za ta obravnavani vzorec združb zajemali le v evidenci oddelka za mladoletne; četrta hipoteza (ki pa obravnava različnost med podatki Šelihove in te raziskave) pa predpostavlja, da se je ob ostalih enakih pogojih v letih 1978-1980 pogosteje polnoletne člane združb izločalo v poseben postopek za polnoletne oziroma, da je že tudi organizacija preiskovalnega postopka lahko vplivala v taki smeri (pri tem ni zanemarljivo dejstvo obstoja posebnega oddelka za mladoletnike pri UJV Ljubljana).

Tabela 8 : Primerjava podatkov iz štirih virov o starostno enotnih in starostno mešanih združbah (pri Simoviču so upoštevani že podatki o sostorilstvu dveh članov, od katerih je eden nujno mladoletnik).

Vrsta združbe \ Vir	Šelih		Dekleva		Bašič		Simovič	
	št.	%	št.	%	št.	%	št.	%
le mladoletniki	9	28	29	63	31	31	-	82
mladoletniki in otroci	10	31	10	22	21	21	-	4
mladoletniki in polnoletni	13	40	7	15	44	44	-	9
mladoletniki, otroci in polnoletni	-	-	1	2	3	3	-	-
Skupaj	32	100	46	100	99	100	-	100

Med vsemi omenjenimi hipotezami intuitivno z največjo gotovostjo sprejemamo prvo; druga se nam zdi teoretično možna, vendar neverjetna; na osnovi seznanjenosti z več primeri sprejemamo kot verjetno in delno veljavno tudi tretjo in četrto razlago. Mimo vseh teh hipotez pa podatki nakazujejo tudi možnost, da so v preteklih 13 letih združbe mladoletnikov, ki so obravnavane pred sodiščem, postale starostno bolj homogene.

Pomembno področje dejavnosti združb je njihova kriminalna dejavnost. Tabela 9 prikazuje združbe glede na število kaznivih dejanj različnih vrst, ki so jih storili njihovi člani v celoti. Tabela kaže, da je med vsemi združbami približno petina takih, v okviru katerih se je zgodilo le eno kaznivo dejanje. Pri teh združbah gre običajno ali za enkratno "slučajno" združitev, ali za tokoimenovano situacijsko pogojeno dejanje združbe, ki se sicer redneje sestaja. (del takih združb pa je vključen tudi med tistimi, ki jim pripisujemo 2 ali več dejanj, vendar so bila vsa dejanja storjena "v enem zamahu", v enem dnevu in gre običajno za izredno podobna dejanja storjena po stereotipnem vzrocu).

Tabela 9 : Obravnavane skupine glede na število kaznivih dejanj, ki so jih storili njihovi člani:

a. vseh kaznivih dejanj
b. tatvin po členu 165. KZ SRS
c. velikih tatvin po členu 166. KZ SRS
d. prikrivanj po členu 176. KZ SRS
e. dejanj proti življenju in telesu po členih 46. do 59. KZ SRS
f. poškodovanja tuje stvari po členih 177., 178. in 180. KZ SRS
g. roparskih tatvin po členu 167. in 168. KZ SRS

število kaznivih dejanj / vrsta kaznivih dejanj	vseh		tatvin		vlomnih tatvin		prikrivanj		življenje in telo		destruktivnost proti materialnim dobrinam		roparskih tatvin	
	število skupin	%	štev. skupin	%	štev. skupin	%	štev. skupin	%	štev. skupin	%	štev. skupin	%	štev. skupin	%
0			10	21,7	29	63,0	30	65,2	44	95,7	34	73,9	45	97,8
1	10	21,7	8	17,4	3	6,5	7	15,2	1	2,2	9	19,6	1	2,2
2	2	4,3	2	4,3	2	4,3	3	6,5	-	-	1	2,2		
3-4	11	23,9	13	28,2	3	6,5	2	4,4	1	2,2	1	2,2		
5-6	3	6,5	1	2,2	4	8,7	2	4,4			-	-		
7-10	7	15,1	5	10,9	4	8,7	2	4,3			-	-		
11-20	8	17,3	4	8,7	1	2,2					-	-		
21-40	4	8,8	3	6,6							-	-		
41-80	2	4,4									1	2,2		
Skupaj	46	100,0	46	100,0	46	100,0	46	100,0	46	100,0	46	100,0	46	100,0
povprečna vrednost	9,48		5,02		1,83		1,06		0,09		1,28		0,02	

Opomba: povprečne vrednosti so izračunane iz negrupiranih podatkov.

Povprečno število kaznivih dejanj na združbo znaša 9,5, vendar je to povprečje nenormalno dvignjeno zaradi ene združbe, katere člani so storili 80 dejanj. Zato je morda ustrezneje upoštevati kot merilo srednje vrednosti modus pri razredu 3-4 in mediano pri mejni vrednosti 4,5. Med dejanji se najpogosteje pojavljajo tatvine in vlomne tatvine, ter z njimi povezana prikrivanja. Med ostalimi dejanji so manj pogostna dejanja destruktivnosti usmerjene proti materialnim dobrinam (kjer spet velja, da gre pri večini združb za odsotnost ali le eno tako dejanje, povprečno vrednost pa močno dvigne ena združba z 41 storjenimi dejanji te vrste), medtem ko je za ostali dve vrsti dejanj - ropi in roparske tatvine ter dejanja proti življenju in telesu - mogoče reči, da so po svoji redkosti izjemna. Taka struktura kaznivih dejanj ustreza strukturi pri mladoletnikih nasploh, z morda še večjim poudarkom na dejanjih zoper družbeno in zasebno premoženje.

Razpodelitvi števila kaznivih dejanj ustreza tudi razpodelitev vrednosti oziroma škode povzročene s kaznivimi dejanji. Po cenitvah navedenih v sodnih spisih je kar 30 % združb, pri katerih skupna vrednost ne presega 2000 N din, srednje vrednosti vseh združb pa se gibljejo okrog 10.000 din (Tabela 10).

Med pogosteje omenjenimi dejavniki družbene nevarnosti združb je tudi trajanje njihovega druženja. Razmišljanja mnogih avtorjev o tem dejavniku implicira, da je trajanje družneje močen prognostični dejavnik za kriminalnost združbe, oziroma da s časom kriminalnost združbe narašča ne le premo sorazmerno, ampak naraščajoče pospešeno. Trajanje izvrševanja kaznivih dejanj (to je trajanje, ko skupina deluje, pa ni odkrita) naj bi pomenilo čas, ko se člani združb vedno intenzivneje socializirajo s prestopniškimi normami, dejstvo, da kazniva dejanja niso odkrita, pa naj bi za posameznike pomenilo odsotnost osebnih stroškov (kazni) in s tem utrjevanje prestopniških vedenjskih vzorcev. Temeljnega pomena naj bi v zvezi s tem bilo čim hitrejše odkrivanje dejanj kot osnovna preprečevalna možnost ter tudi kot osnovni resocializacijski dejavnik.

Tabela 10 : Obravnavane skupine glede na višino škode, ki je bila povzročena s kaznivimi dejanji njihovih članov

Višina škode	Število skupin	Odstotek vseh skupin
do 500 din	6	13,0
do 2000 din	8	17,4
do 8000 din	11	23,9
do 32000 din	8	17,4
do 128000 din	11	23,8
nad 128000 din	2	4,3
Skupaj	46	100,0

Čeprav ni mogoče zanikati dejstva, da je trajanje združevanja najosnovnejši pogoj za izvrševanje kaznivih dejanj (v tem smislu, da je v daljšem času fizično mogoče izvršiti več dejanj kot v krajšem), pa o odnosu trajanja druženja in stopnje kriminalnosti obstajajo tudi drugačni pogledi. Predvsem raziskovalci, ki proučujejo prestopništvo z izhodišč subkulture, ki raziskujejo naravne skupine mladoletnikov mimo optike formalnega družbenega nadzorstva, trdijo, da izvrševanje kaznivih dejanj ni enosmerna ulica, iz katere ne bi bilo več povratka. V delovanju združb so tako opazili ciklična nihanja kriminalne aktivnosti, ki so bila povezana s stopnjo skupinske kohezivnosti oziroma s stopnjo pritiskov okolja.[16] Matza[17] govori o nepopolnem angažiranju v svet prestopništva, ki živi vzporedno s konvencionalnim svetom. Subkultura izhodišča pogosto poudarjajo pomen prestopništva v določenem starostnem obdobju, oziroma določenih družbeno mikro strukturnih pogojih, pri čemer pa obstajajo tudi strukturno pogojeni prehodi v drugačne vedenjske vzorce. Empirični podatki (najpogosteje dobljeni z metodo samoprijave) potrjujejo, da za večino ljudi druženje ter občasno izvajanje (manjših) kaznivih dejanj pomeni v obdobju adolescence normalno izkušnjo,[18] ki samo po sebi ne vodi v naraščanje prestopniške dejavnosti. Zagovorniki teorije označevanja pa celo sami družbeni

reakciji pripisujejo velik delež pri vzdrževanju in utrjevanju prestopniških vedenjskih vzorcev.

Tabela 11 kaže, da je polovica združb kriminalno delovala manj kot en mesec (s tem je mišljen čas od prvega do zadnjega v spisu obravnavanega dejanja). Med te združbe sodijo tako tiste z enim samim kaznivim dejanjem, tisti z več podobnimi dejanji v kratkem času, kot tudi tiste, pri katerih gre za izvrševanje bolj raznolikih nesituacijsko pogojenih dejanj v različnih podskupinah mladoletnikov. Za vse te družbe pa ne velja, da se je njihova dejavnost prekinila z odkritjem.

Tabela 11 : Obravnavane skupine glede na trajanje med prvim in zadnjim kaznivim dejanjem (kateregakoli od njihovih članov; sodeč po tem sodnem spisu)

Čas med prvim in zadnjim kaznivim dejanjem (v mesecih)	Število skupin	Odstotek vseh skupin
0	21	46,8
1-4	6	12,7
5-8	8	17,0
9-12	4	8,3
13-16	1	2,1
17-20	5	10,7
21-24	1	2,1
Skupaj	46	100,0
Povprečno trajanje od prvega do zadnjega kaznivega dejanja	5,04	

Opomba:
Povprečna vrednost je izračunana iz negrupiranih podatkov

Druga polovica združb je kriminalno delovala od 1 do 23 mesecev. Tudi interpretacija teh časovnih intervalov ni mogoča na enostaven način, saj gre pri ovadbah za različne odnose med člani in dejanji, pri mnogih skupinah gre za dejstvo, da so njihovi posamezni člani ali pod-

skupine obravnavani še v vzporednih spisih, ali kasnejših ali prejšnjih, z upoštevanjem katerih bi bilo načelno mogoče trajanje druženja pojmovati tudi drugače. Tu obravnavani časovni intervali pravzaprav pri mnogih skupinah odražajo le interval, ki ga je zajela določena enota preiskovalnih dejavnosti organov za notranje zadeve in torej s tem odražajo tudi organizacijsko metodična izhodišča službe preiskovanja. Trajanje druženja obravnavanih skupin pred sodiščem je torej v neznanem odnosu z značilnostmi druženja ter vedenja vseh drugih skupin mladoletnikov. Za obravnavani vzorec pa je mogoče reči, da je kriminalna dejavnost večine združb razmeroma kratka, čeprav obstaja tudi opazen del dalj časa trajajočih združb. Podatki ne omogočajo sklepa, v kolikšni meri je odkritje kaznivih dejanj pripomoglo k prenehanju druženja oziroma izvrševanja kaznivih dejanj.

Tabela 12 : Primerjava trajanja druženja združb po treh virih podatkov

Čas delovanja \ Vir	Šelih		Dekleva		Bašič	
	št.	%	št.	%	št.	%
1 x	19	61	14	30	66	54
do 3 mesece	8	26	12	26	26	21
3 do 6 mesecev	1	3	5	11	17	14
6 do 12 mesecev	3	10	8	17	8	6
nad 12 mesecev	-	-	7	15	5	4
Skupaj	31	100	46	100	122	100
			6,76	5,70		
			0,01	0,02		

Med vsemi razporeditvami smo izračunali pomembnost razlik in sicer z 2 x 2 chi-kvadrati. V prvi razred smo uvrstili vse združbe s časom trajanja do 3 mesece (podatki pri tej raziskavi ne razlikujejo o popolnoma združb z le enim dejanjem od združb, ki so dejanja izvajala v času enega meseca. Zato je bila edina taka razvrstitev primerljiva), v drugi razred pa vse z daljšim trajanjem. Razlika v razporeditvi med podatki Šelihove in Dekleve je statistično pomembna (chi-kvadrat z

Yatesovo korekturo znaša 6,76; raven tveganja je manjša od 0,01) in sicer v smeri daljšega trajanja združb iz pričujoče raziskave. Primerjava podatkov te raziskave s podatki Bašičeve je dala pomembno razliko (chi-kvadrat znaša 5,70; raven tveganja je manjša od 0,02) v enaki smeri.

Podatki so med tremi raziskavami primerljivi na sledeč način: raziskava Bašičeve obravnava časovno približno enak vzorec, vendar v zgodnejši fazi odkrivanja ter s starostno bolj raznolikimi združbami. Raziskava Šelihove pa se nanaša na časovno 13 let zgodnejše obdobje, v isti fazi pregona ter tudi (še po definiciji) s starostno bolj raznolikimi združbami. Glede primerjave s podatki Bašičeve lahko hipotetično sklepamo: ali v prehodu iz faze odkrivanja v fazo pripravljalnega postopka odpadajo združbe z manj dejanji in krajšim časom delovanja (kar bi bilo v skladu z načeli delovanja sistema pregona), ali pa je za starostno bolj enotne mladoletniške združbe značilnejše daljše trajanje druženja kot za druge združbe. Rezultate primerjave s podatki Šelihove razlagamo lahko podobno: deloma gredo razlike lahko na račun drugačne starostne sestave združb, deloma pa je razlike mogoče pripisati drugačnim vzorcem druženja, ki so se razvili tekom 13 let v Ljubljani (ali pa drugačnim kriterijem pri sodnem obravnavanju).

Družbena nevarnost združb se običajno povezuje s povečanim številom kaznivih dejanj, ki naj bi bila plod medosebne podpore in opogumljanja članov, oziroma vpliva, ki ga lahko ima skupina kot celota na pridobivanje in vplivanje na nove člane. Z ozirom na takšne predpostavke je smotrno prikazati nekatera razmerja, ki govorijo o stopnji kriminalnosti posameznika v združbi oziroma o stopnji kriminalnosti združbe glede na število njenih članov.

Povprečno število kaznivih dejanj vseh članov združbe na enega njenega člana (tabela 13) je podatek, ki govori o stopnji kriminalne dejavnosti celotne združbe glede na njen obseg. Primerjava tega podatka med različno velikimi združbami oziroma združbami in posamičnimi storilci bi pokazala, ali se v združbo združeni storilci kriminalizirajo

v večji meri kot posamični storilci. Ta primerjava bi pomenila odgovor na domnevo, da se z združevanjem storilcev njihova kriminalnost povečuje bolj kot pa samo s seštevanjem "običajne" (statistično) kriminalnosti posameznikov. Tabela 13 kaže, da pri četrtini združb pride le do 0,5 kaznivega dejanja na storilca, medtem ko pri skoraj polovici združb pride manj kot eno dejanje na storilca. Tako pojmovana stopnja kriminalnosti storilcev v združbah je torej po definiciji lahko manjša kot kriminalnost posamičnih storilcev, ki morajo storiti vsaj eno kaznivo dejanje, da so lahko obravnavani kot storilci.

Tabela 13: Obravnavane skupine glede na število kaznivih dejanj, ki povprečno odpadejo na enega njenega člana - mladoletnika

Povprečno število kaznivih dejanj na mladoletnika	Število skupin	Odstotek vseh skupin %
0 - 0,5	12	26,1
0,5- 1	9	19,6
1 - 2	11	23,9
2 - 5	13	28,3
5 - 10	1	2,2
Skupaj	46	100,0
Povprečna vrednost	1,7	

Ostala polovica združb predstavlja tolikšno število kaznivih dejanj, da pride povprečno od eno do deset dejanj na storilca, z modusom med dva in pet. Povprečna vrednost za vse združbe je 1,7. Ta podatek lahko služi kot osnova za primerjave z drugimi skupinami storilcev mladoletnikov. Ker pa ni sistematično zbiranih podatkov o storilcih, ki niso dejanj izvrševali v združbah, lahko ta podatek primerjamo le s celotno skupino mladoletnikov, o katerih so podatki dostopni. Primerjalni podatek smo izračunali tako, da smo število vseh kaznivih dejanj mladoletnikov, ki so jih obravnavali organi za notranje zadeve delili s

številom ovajenih mladoletnikov, ki so jih v istem letu prejela javna tožilstva. Čeprav pri tem izračunu obstaja več dejavnikov, ki zmanjšujejo možnost in veljavnost tega razmerja (na primer časovni premik pri delu organov RSNZ in tožilstev; dejstvo, da tožilstva prejemajo ovadbe tudi iz drugih virov; nepopolnoma poznana metodologija izračuna obeh osnovnih podatkov - tako na primer ni znano, ali se podatek o ovajenih mladoletnikih nanaša na mladoletnike kot fizične ali statistične enote: v drugem primeru bi bil lahko vsak mladoletnik tolikokrat vštet v številko, v kolikor ovadba se je tisto leto pojavil; uradni podatki veljajo za območje Slovenije, podatki raziskave le za uradni del Ljubljane; pri uradnih podatkih jemljemo kot izhodišče kaznniva dejanja oziroma storilce, pri raziskavi pa združbe) pa predpostavljamo, da sta oba indikatorja približno primerljiva.

Tabela 14: Primerjava povprečnega števila kaznivih dejanj na storilca po podatkih raziskave in podatkih, izračunanih na osnovi uradnih statistik

Leto	Število obravnavanih kaznivih dejanj mladoletnikov	Število mladoletnikov zoper katere so bile prijete ovadbe	Povprečno število kaznivih dejanj na mladoletnika	
			uradni podatki	Raziskava
1978	2915	1995	1,46	1,7
1979	3452	2255	1,53	
1980	3739	2434	1,54	

Rezultati v tabeli kažejo za storilce iz vzorca raziskave nekoliko večje povprečno število kaznivih dejanj kot podatki za vse mladoletnike v letih 1978-80. O takoimenovani objektivni, neposredni družbeni nevarnosti skupinskega prestopništva bi bilo torej mogoče (z upoštevanjem zgoraj naštetih omejitev možnosti sklepanja) ugotoviti, da naši rezultati ne ponujajo možnosti sklepanja o njeni bistveno večji družbeni nevarnosti v primerjavi z neskupinskim prestopništvom.

Drugačno sliko - ki ravno odraža specifičnost skupinskega prestopništva - pa kaže tabela 15., v kateri so razvrščene skupine glede na število kaznivih dejanj, pri katerih je bil (povprečni) posameznik prisoten (oziroma dejaven). V 30 % združb so bili mladoletniki prisotni povprečno le pri enem dejanju (to pa še ne pomeni, da so člani te združbe storili le eno kaznivo dejanje), v vseh združbah pa so bili mladoletniki prisotni povprečno pri 3,6 dejanjih. Ta podatek v primerjavi s prejšnjim (o 1,7 povprečnega storjenega dejanja na enega storilca) odraža specifičnost združbe: čeprav združba glede na število kaznivih dejanj in glede na število svojih članov ne pomeni neposredno večje družbene nevarnosti (ob predpostavki, da gre za enaka kazniva dejanja) kot individualno prestopništvo, pa se ta nevarnost odraža v dejstvu, da so mladoletniki preko psihosocialne organizacije združbe obveščeni o več dejanjih, da jih je pogosteje več pri izvajanju dejanj, ter da imajo dejanja lahko zaradi svoje vloge pri strukturiranju odnosov med člani lahko ekstenzivnejši in intenzivnejši vpliv na mladoletnika.

Tabela 15 : Obravnavane skupine glede na povprečno število kaznivih dejanj, pri katerih so sodelovali njihovi člani

Povprečno število dejanj, pri katerih so člani sodelovali	Število skupin	Odstotek vseh skupin
1	14	30,4
1 - 2	9	16,6
2 - 5	10	21,7
5 - 10	12	26,1
nad 10	1	2,2
Skupaj	46	100,0
Povprečna vrednost	3,6	

Tabela 16 kaže način seznanjanja članov združbe. Podatki o tem so v spisih zelo skromni, zato tudi rezultati v tabeli predstavljajo zmes eksplicitnih podatkov, sklepanja in verjetnostnega razvrščanja. Za

veliko večina združb (6/10) je značilno seznanjanje članov potom skupnega bivalnega okolja. To pomeni, da so združbe večinoma lokalne narave, oziroma da nastajajo v procesu naravnega spontanega formiranja klik in skupin, ki traja od rane mladostni naprej. Posebno obliko lokalnega formiranja združb pa najdemo v novejših, gosto naseljenih in ekološko močneje diferenciranih mestnih in primestnih naseljih, kamor se priseljujejo novi stanovalci, in pri katerih zato ne gre za proces, ki bi trajal več let.

Naslednje po pogostosti je seznanjanje v okviru skupnega obiskovanja šole, pri čemer ta postavka izključuje prejšnjo, prejšnja pa to praviloma vključuje. Značilni primeri skupnega šolanja so v našem vzorcu bili skupno šolanje v posebni šoli, v srednjih šolah ali skupno bivanje v internatu. Tretje po pogostosti je "drugo", ta razred je vključeval seznanjanje potom sorodstvenih vezi(mladoletnik iz Šiške se je seznanil še z dvema iz Most, pri čemer je bil eden od njuju njegov bratranec) ter zelo zanimivo seznanjanje pri skupnem izvrševanju kaznivih dejanj. O tem načinu pa nismo izvedeli iz sodnih spisov, temveč iz intervjujev z mladoletniki. Skupno članstvo v organizacijah, društvih in podobno glede na seznanjanje mladoletnikov ni pomembno, ne nazadnje zato, ker so bili mladoletniki iz našega vzorca le redko vključeni v take oblike preživljanja prostega časa.

Tabela 16: Obravnavane skupine glede na način seznanjanja njihovih članov

Način seznanjanja članov	Število skupin	Odstotek vseh skupin
v soseski	28	60,9
skupno šolanje	8	17,4
skupno članstvo v organizacijah	1	2,2
drugo	6	13,0
neznano	3	6,6
Skupaj	46	100

Oblike seznanjanja so povezane tudi z strnjenostjo domovanja mladoletnikov (tabela 17). Seznanjanje v soseski bivanja večinoma ustreza razredom večje strnjenosti bivanja. Razred"iz bolj oddaljenih ulic v istem predelu" predstavlja pogosto tako združbo, kjer večina članov stanuje tesno blizu, manjšina pa nekoliko bolj oddaljeno. V celoti gledano gre za večino združb, katerih člani stanujejo razmeroma blizu eden drugega.

S bližino stanovanja je v zvezi tudi strnjenost ali razpršenost krajev izvrševanja kaznivih dejanj. Postavili bi lahko hipotezo, da razpršenost kaznivih dejanj združbe odraža njeno stopnjo družbene nevarnosti, pa tudi prestopništva v smislu trajnejše vedenjske usmerjenosti. Izvrševanje kaznivih dejanj je namreč vsaj deloma tudi situacijsko-ekološko pogojeno, kar pomeni, da se kazniva dejanja izvršujejo le v določenih časovnih, prostorskih in socialnih pogojih okolja. Zmožnost storilcev, da v večji meri premagajo tovrstno situacijsko pogojenost kaznivih dejanj, bi po tej hipotezi nakazovala večjo stopnjo aktivnosti storilcev pri premagovanju situacijskih ovir oziroma večjo stopnjo motiviranosti (ali pa tudi manjšo stopnjo averzivne motivacije).

Tabela 17: Obravnavane skupine glede na strnjenost domovanja njihovih članov - mladoletnikov

Strnjenost domovanja	Število skupin	Odstotek vseh skupin %
iz iste ulice	1	2,2
iz sosednjih ulic	25	54,3
iz bolj oddaljenih ulic v istem predelu	11	23,9
iz različnih predelov mesta	9	13,6
Skupaj	46	100,0

Obstajajo pa še drugi dejavniki, ki mimo različnih stopenj kriminalnosti lahko vplivajo na razpršenost dejanj. Verjetno je eden od takih dejav-

nikov starost storilcev in starostno pogojeno normalno širjenje življenjskega prostora posameznika. Starejši mladoletniki verjetno psihosocialno obvladujejo večji prostor kot mlajši mladoletniki, oziroma se normalno gibljejo v več okoljih, lažje prehajajo meje med njimi in v njih obvladujejo več za njih relevantnih dejavnikov. Z ozirom na to bi bilo za pričakovati, da bodo starejše združbe normalno delovale bolj razpršeno, oziroma da njihova večja razpršenost dejanj ne bo nujno povezana z njihovo večjo kriminalnostjo.

S starostjo se izoblikujejo tudi posebni interesi in interesne dejavnosti, ki logično implicirajo večjo razpršenost dejanj. Z razvojem motorističnih interesov in dejavnosti mladoletniki usvojijo medsebojno srečevanje na določenih točkah v mestu; pot k tem točkam ter te točke same postanejo torej potencialna območja(večje razpršitve) izvrševanja kaznivih dejanj. Šele razpršenost izvajanja dejanj, ki bi izvirala iz posebnih (zavestnih/pripravljanih ali slučajnih/trenutnih) odločitev za storitev dejanja izven tako pojmovanih normalnih življenjskih okolji, torej odločitev, ki bi zahtevala posebno usmerjeno mladoletnikovo aktivnost, bi lahko bila znak njegove večje kriminalnosti.

Podatki kažejo (tabela 18), da se deleži združb z različno razpršenostjo delovanja približno enakomerno razporejajo, pri čemer 3/10 združb deluje le v neposredni bližini kraja stanovanja, približno 4/10 pa je takih, katerih kraji delovanja so izrazito razpršeni v mestnem merilu. Dejavnikov, ki so na to razpršev anje vplivali na osnovi te tabele ni mogoče ugotoviti.

Tabela 18 : Obravnavane skupine glede na strnjenost (oziroma oddaljenost) izvrševanja kaznivih dejanj

Strnjenost izvajanja kaznivih dejanj	Število skupin	Odstotek vseh skupin
v neposredni bližini	14	30,4
v širši okolici	14	30,4
v več predelih mesta ali zelo daleč od kraja bivanja	18	39,2
Skupaj	46	100,0

Tabela 19 : Razpršenost delovanja združb po dveh virih podatkov

Razpršenost delovanja \ Vir podatkov	Šelih		Dekleva		
	št.	%	št.	%	
v sosedstvu	14	44	28	61	
drugod, širše	18	56	18	39	
Skupaj	32	100	46	100	$\chi^2 = 2,23$

Primerjava razpršenosti delovanja združb po podatkih Šelihove in te raziskave kaže večjo usmerjenost na prostorsko omejeno delovanje pri združbah iz pričujoče raziskave (razlike niso statistično pomembne). To razliko spet lahko pripisujemo različnemu vzorcu druženja v časovnem intervalu 13 let, ali pa drugačnim (starostno verjetno bolj heterogenim) združbam iz vzorca Šelihove.

Tabela 20 prikazujejo združbe glede na heterogenost njihovih članov (starostno, zaposliveno, izobrazbeno-poklicni status staršev). Heterogenost združb je pomembna značilnost, ki jo teoretično lahko povezujemo tako s pogoji nastanka združb, z družbeno nevarnostjo

združbe, kot z možnostmi tretmana in preprečevanja nasploh. S stališča presojanja družbene nevarnosti združbe je lahko njena velika heterogenost zaskrbljujoča, saj implicira obstoj takih dejavnikov (v združbi in njenem okolju), ki združbo kot medosebno tvorbo delajo privlačno za najrazličnejše skupine mladoletnikov. Po drugi strani pa je heterogenost združbe ugodna tudi za njeno obravnavanje, saj heterogenost članov pomeni običajno tudi heterogenost in mnogoštevilnost opornih točk za vzgojne ali resocializacijske ukrepe. Skupine - posebno prestopniške - namreč pogosto nastajajo, se strukturirajo in utrjujejo pod vplivi naraščajočih zunanjih pritiskov, s čimer se običajno tudi "homogenizirajo", zapirajo vase, odmikajo od neprestopniških socializacijskih virov in dejavnikov. Heterogenost združbe glede na njene posebne značilnosti ima lahko specifičen pomen: Mladoletniške združbe večinoma pojmujemo kot razmeroma starostno homogene, kar tudi nakazuje pojmovanje njihovega časovno prehodnega značaja (v smislu: "saj jih bo minilo"). Obstoj starostno zelo heterogenih združb (ali pa pogosteje - obstoj starostno in statusno deferenciranih, vendar medsebojno povezanih združb z enako usmerjenostjo) pa lahko pomeni, da njihova prestopniška usmerjenost le ni prehodnega značaja, da ni a priori razlogov za sklepanje "da jih bo minilo", oziroma da so pogoji okolja taki, da omogočajo strukturiranje tako usmerjenih skupin skozi daljše časovno trajanje.

Rezultati v tabeli 20 kažejo, da v veliki večini združb starostni interval njihovih članov znaša do 3 leta, točno polovica pa je takih, kjer znašajo največje razlike med njihovimi člani manj kot dve leti. V tem vzorcu gre torej pretežno za starostno dovolj homogene združbe. Pet pa jih je tudi takšnih, kjer znaša razlika med najmlajšim in najstarejšim članom nad štiri leta. Večinoma gre za večje združbe, kjer je naraščajoči starostni interval bolj posledica statističnega zakona velikih števil, kot pa vsebinske narave.

Glede na izobrazbeno/poklicno skladnost staršev (tabela 21) mladoletnikov gre pri večini združb za starše, ki ne presegajo srednjih izobrazbenih/poklicnih ravni. Med združbami pa je tudi 1/5 takih, pri

katerih ima vsaj eden od staršev mladoletnikov dokončano višjo ali visoko šolo. Manj kot 10 % združb je takih, kjer imajo vsi starši najnižje možne izobrazbene poklice položaja.

Tabela 20 : Obravnavane skupine glede na starostni razpon njihovih članov (otrok, mladoletnikov in polnoletnih)

Šifra razreda	Starostni razpon članov	Število skupin	Odstotek vseh skupin
1	do 1 leta	7	15,2
2	do 2 let	16	34,8
3	do 3 let	14	30,4
4	do 4 let	4	8,7
5	nad 4 leta	5	10,9
Skupaj		46	100,0
Povprečna vrednost razredov		2,6	

Z ozirom na zaposlitveno skladnost članov združb (tabela 23), se le-te grobo razdelijo v dve skupini: polovica združb je sestavljena iz članov, ki so vsi vključeni v proces rednega šolanja, druga polovica združb pa ima člane, ki so ali zaposleni, ali se šolajo ali pa nič od tega. Intuitivno se zdi, da gre pri prvi skupini predvsem za mlajše združbe, ki so še v starosti šolske obveznosti in tovrstna homogenost zato ne odraža nujno njihovih različnih življenjskih usmerjenosti oziroma možnosti. Le štiri združbe so sestavljene iz mladoletnikov, ki se vsi niti ne šolajo niti niso zaposleni, kar po tradicionalnih kriterijih pomeni najslabše prognostične pogoje (čeprav so ti pogoji močno odvisni od obstoječih objektivnih šolskih in zaposlitvenih možnosti).

Zanimivo vprašanje je, v koliki meri so združbe sestavljene iz sodnih povratnikov (kar bi odražalo med drugimi tudi pričakovanja teoretikov

teorije stigmatizacije). V zvezi s povratništvom in skupinami je možnih več hipotez, med katerimi navajamo:

- povratništvo je lahko neodvisno od pojavljanja skupin. To pomeni, da bi med storilci - posamezniki našli ravno toliko povratnikov kot med storilci - člani združb;
- povratništvo je značilnost, ki je značilna ravno za individualno prestopništvo. Tako hipotezo implicirajo osebnostne teorije prestopništva v celoti, saj vzroke za prestopništvo iščejo v razmeroma nespremenljivi osebnosti, ki kot taka mora voditi posameznika k povratkom;
- povratništvo pogosteje najdemo pri prestopniških združbah. Po takem pojmovanju naj bi prestopniki bili nekaka jedra, okrog katerih bi se zbirali drugi mladoletniki (odnosi zavajanja in zavedenosti), oziroma okrog katerih bi se izkristalizirale (sicer parcialne) prestopniške težnje različnih, tudi "dobrih" mladoletnikov. Če bi lahko tako razlago imenovali individualno ali skupinsko dinamsko, pa med številnimi drugimi razlagami obstaja še na primer ekološka: po tej naj bi za takoimenovana dezorganizirana področja mesta bila značilno tako veliko povratništvo kot tudi skupinska narava prestopništva. V analizi bi torej ti dve značilnosti izpadli kot povezani, čeprav nimata nujno vsebinske zveze.

Tabela 21 : Obravnavane skupine glede na izobrazbeno poklicno skladnost staršev njihovih članov - mladoletnikov

Vrsta izobrazbene skladnosti staršev	Število skupin	Odstotek vseh skupin
starši imajo največ polkvalifikacijo	4	8,7
starši imajo največ visoko kvalifikacijo	33	71,8
starši imajo največ visoko šolo	9	19,6
Skupaj	46	100,0

Tabela 22 : Obravnavane skupine glede na zaposlitveno skladnost njihovih članov - mladoletnikov

Vrsta skladnosti	Število skupin	Odstotek vseh skupin
vsi mladoletniki se šolajo	20	43,5
vsi mladoletniki so redno zaposleni	0	0,0
nihče ni niti zaposlen niti se ne šola	4	8,7
mešano	22	47,8
Skupaj	46	100,0

Tabela 24 razvršča združbe glede na število sodno ali kakorkoli predobravnavanih članov, tabela 25 pa glede na njihov delež v celotnem članstvu. Med združbami jih je le polovica takšnih, v katerih ni nobeden izmed članov sodno predobravnavan. Vendar pa domnevamo, da je nasprotje med predvidoma kontinuirano naravo izvajanja kaznivih dejanj ter diskontinuirano naravo sodnega postopka (kjer gre za različne kazenske postopke), deloma povečal delež združb s povratniškimi člani. Kot povratništvo smo analitično definirali dejstvo, da je o kakem izmed mladoletnikov obstajal še en spis, pri katerem se je moral pripravljalni postopek začeti prej kot pri spisu iz vzorca. Velikokrat pa smo opazili, da je bila združba mladoletnikov obravnavana zaradi nekih dejanj, vendar se je le nekaj mesecev kasneje začel nov pripravljalni postopek, v katerem so bila obravnavana dejanja, ki so bila glede na čas, storilce in splošne okoliščine povezana z dejanji iz prejšnjega spisa (čeprav ne v najbolj neposrednem smislu). Na osnovi tega je mogoče zaključiti, da je v določenem delu primerov povratništvo (kot smo ga tu operacionalizirali) pravzaprav bolj posledica organiziranja preiskovanja in sodnega postopka, kot pa narave vedenja posameznikov.

Drug dejavnik, ki verjetno "umetno" povečuje povratništvo obravnavanih združb v primerjavi z naravnimi skupinami, je povečana pozornost organov

pregona na že odkrite storilce. Z ozirom na to dejstvo je umestno pričakovati, da bo-deloma že po naravi preiskovanja - med odkritimi združbami več povratnikov kot med neodkritimi.

Kljub zgoraj omenjenima dejavnikoma "umetnega" povečevanja povratništva članov združb, pa je število skupin, v katerih ni nobenega povratnika, razmeroma majhno. Po verjetnostnem računu bi lahko med slučajno izbranimi kombinacijami petih slovenskih mladoletnikov (ob približku verjetnosti kazenskega sodnega postopka = 0,005) pričakovali okrog 96 % takih, v katerih ne bi bilo nobenega povratnika. V našem vzorcu pa jih je le 40 %.

Tabela 24 : Razvrstitev združb, glede na število tistih njihovih članov, ki so sodno ali drugače strokovno predobravnavani

Število članov skupine	Sodno obravnavani		Kakorkoli (drugače) obravnavani	
	število skupin	%	število skupin	%
0	18	39,1	13	28,3
1	8	17,4	8	17,4
2	9	19,6	11	23,9
3	6	13,0	6	13,0
4	3	6,5	3	6,5
5	2	4,3	4	8,7
6			1	2,2
Skupaj	46	100,0	46	100,0
Povprečna vrednost	1,43		1,87	

Med združbami je tudi veliko takih, ki vsebujejo kar 3,4 ali 5 povratniških mladoletnikov. Glede na različno velikost v vzorec zajetih združb, je smotrneje te podatke prikazovati v relativnih deležih (tabela 25). Tu se izkaže, da je skoraj 3/10 takih združb, pri katerih

Tabela 25 : Razvrstitev združb, glede na delež tistih njihovih članov, ki so sodno ali drugače predobravnavani

Odstotek članov od vseh članov skupine	Sodno obravnavani		Kakorkoli (drugače) obravnav.	
	število skupin	%	število skupin	%
0	18	38,3	13	27,7
1 - 20	3	6,3	12	4,3
21 - 40	12	23,4	12	25,5
41 - 60	2	6,4	3	6,4
61 - 80	9	18,1	11	23,4
81 - 100	3	6,4	4	10,6
Skupaj	46	100,0	46	100,0
Povprečna vrednost	31,4		41,5	

je vsaj polovica članov povratnikov. Na osnovi tega sklepamo, da je predhodna sodna obravnavanost eden od dejavnikov združevanja mladoletnikov, čeprav podatki ne dopuščajo obvezno tudi sklepa, da ta skupna značilnost (predobravnavanosti) pomeni močnejši dejavnik kot kaka druga skupna značilnost. Niti to ne pomeni, da se združujejo le povratniki ali bolj prestopniški mladoletniki, niti da se povratniki raje združujejo kot nepovratniki, niti da povratniki raje izvajajo kaznniva dejanja v združbah kot sami (vse te negativne opredelitve naštevamo zato, ker predstavljajo pogoste elemente zdravorazumskega in laičnega dojemanja mladoletniškega prestopništva).

Z ozirom na kakršnokoli drugo obravnavanost (ta kategorija vsebuje tudi sodno; običajno gre za obravnavanost pri šolskih svetovalnih službah, centru za socialno delo, svetovalnem centru ali vzgojni posvetovalnici, psihiatričnih ustanovah) je število oziroma delež takih članov v združbah še večji. Sklepamo lahko, da je sodno kazensko obravnavanje mladoletnikov statistično povezano s psihološkim, socialnim, psihiatričnim, pedagoškim ali podobno prejšnjo obravnavanostjo mladoletnika, čeprav podatki ne dopuščajo vzročnih razlag teh statističnih povezav.

5.2. Primerjava med podskupinami združb

Pri interpretiranju razpodelitev značilnosti vseh združb v prejšnjem poglavju je bilo velikokrat omenjeno vprašanje, ali v raziskovalnem vzorcu obravnavane združbe sploh predstavljajo nekaj enotnega, v čem enotnega in do kolikšne stopnje. Izhajajoč iz teoretične predpostavke, da sodno opredeljene združbe niso nujno v ničemer enotne (razen v dejstvu, da so sodno obravnavane ter v vseh iz tega izhajajočih posledicah) ter izhajajoč iz subjektivnih vtisov intervjuvarjev, se toreJ javlja potreba po tem, da bi tudi v okviru statistično analitičnega načina razčlenjevanja poskusili združbe razdeliti v manjše, a bolj enotne podskupine in nato iskati njihove značilne lastnosti.

V tem poglavju bodo prikazani rezultati primerjav med po dvema podskupinama združb, ki smo jih razdelili iz celotnega vzorca združb po nekaterih značilnih znakih. Vsak par podskupin združb je nato primerjan glede na vse ostale spremenljivke, s katerimi opisujemo združbe. Pomembnost razlik je statistično preverjena s t-testom za razlike aritmetičnih sredin. Ta razčlemba pa je le parcialna, ker naenkrat zajema le po eno kriterijsko spremenljivko in ne prodira v celoto povezanosti med vsemi spremenljivkami hkrati.

S tem zvezan je tudi problem, da iz različnih aspektov razčlenjevanja prihajamo do istih zvez, ter da tako podvajanje vzbuja lahko vtis večje statistične pomembnosti povezav, kot pa dejansko obstaja. Vseeno pa uvršamo v razčlembo tudi tak način statistične obdelave in sicer zaradi večje ilustrativnosti take, bolj enostavne statistične metode. Vse razčlembe so opravljene na majhnem vzorcu in zato na osnovi tega lahko pričakujemo velike stopnje tveganja statističnega zaključevanja. Pri vseh primerjavah preverjamo naslednjo statistično (ničelno) hipotezo: med podskupinama ni statistično pomembnih razlik v primerjanih spremenljivkah.

5.2.1. Večje in manjše združbe

Velikost združbe se običajno - kot najbolj viden zunanji znak združbe - dojema kot značilnost, ki je neposredno povezana z družbeno ne-

varnostjo, kriminalnostjo ali potencialno kriminalnostjo skupine. Tako stališče je verjetno pogojeno s pojmovanji, ki definirajo prestopništvo kot nekaj izjemnega, nepovezanega z ostalim delom družbe, v skrajnem primeru bolezenskega, nerazumljivega. Naraščajoča velikost združbe tako stališče ogroža, saj implicira, da prestopništvo ni tako tuje, da ne bi moglo zajeti večjega dela mladoletnikov (pri tem sklepanju je implicirano tudi pretirano stališče o "zajetosti", "prežetosti" storilca s prestopniško usmerjenostjo). S stališča obravnavanja prestopništva pa se velikost združbe povezuje tudi s strahom, da je ta velika združba na neke nepregledne načine povezana, organizirana, samozadostna in torej manj dostopna za zunanje vplive (bodisi kaznovalne ali tretmansko-rehabilitativne).

Kolona 1 v tabeli 26 kaže vse spremenljivke glede na katere se razlikujejo večje (nad štirje člani) od manjših (trije ali štirje člani) združb. Nekatere od teh razlik so s kriterijem delitve (s številom članov) združb v logični povezavi in so torej vsebinsko nezanimive. Obsežnejše združbe tako vključujejo statistično pomembno več mladoletnikov in otrok, in več polnoletnih, pa tudi statistično večje število sodno ali drugače predobravnavanih mladoletnikov. Vse te razlike odražajo le dejstvo, da v večjem številu ljudi najdemo tudi več njihovih različnih podskupin.

Obsežnejše združbe so storile tudi statistično pomemembno več kaznivih dejanj z večjo vrednostjo oziroma povzročeno škodo. Ta zveza odraža enostavno dejstvo, da več storilcev lahko stori več dejanj z večjo škodo kot manj storilcev. Kljub temu pa se večje in manjše združbe statistično ne razlikujejo po številu kaznivih dejanj, ki pridejo povprečno na enega njihovega člana. To pomeni, da čeprav sicer večje združbe storijo več dejanj, pa glede na posameznega storilca ne predstavljajo neposredno večje družbene nevarnosti. Družbena nevarnost združbe pa se posredno pokaže pri naslednji spremenljivki, ki kaže število kaznivih dejanj, pri katerih je bil povprečno vsak mladoletnik prisoten. Pri tem se pokaže, da so bili člani večjih združb prisotni pri izvajanju več kaznivih dejanj, kar indicira možnost, da se z njimi

Tabela 26 : Primerjava značilnosti različnih parov podskupin obravnavanih združb

Spremenljivka, katere vrednosti testiramo \ Spremenljivka - kriterij za ločitev združb v podskupine	1 VSICLA			2 CAS			3 POVPKD			4 RELREC	
	F-test	t-test	p	F-test	t-test	p	F-test	t-test	p	t-test	p
VSICLA				+	2,72	0,01	+	1,74	0,10	-	-0,95	-
MLADOL	+	5,38	0,000	+	3,45	0,002	+	1,83	0,10		0,00	-
OTROCI	+	2,23	0,05	+	1,08	-	+	1,08	-	-	-2,13	0,05
ODRASLI	+	1,39	-		0,51	-	+	0,52	-	-	-0,73	-
VSEHKD	+	2,68	0,05	+	4,01	0,000	+	3,04	0,001	-	0,26	-
SKODA	+	2,66	0,05	+	6,18	0,000	+	4,79	0,000		1,98	0,05
CAS		1,69	0,10				+	4,95	0,000	+	3,08	0,01
POVPKD		1,54	-		7,58	0,000					2,00	0,05
VSAKKD		3,32	0,01		7,19	0,000		8,04	0,000		1,83	0,10
STRDOM		0,43	-		2,15	0,05		1,38	-		0,71	-
STRDEL		1,64	-		3,41	0,002		3,46	0,001		2,70	0,01
STARSKL		1,74	0,10		1,31	-		0,26	-		-0,33	-
DEJSTSK		2,77	0,01		2,67	0,01		1,21	-		1,52	-
SOCSKL		0,84	-		-0,16			-0,84	-		0,00	-
ZAPSKL		0,87	-		2,04	0,05		-0,24	-		2,11	0,05
STEVREC	+	2,61	0,05		4,66	0,000		2,30	0,05	+	7,80	0,000
STEVOBR	+	3,08	0,01	+	3,50	0,001	+	2,33	0,05		2,80	0,01
RELREC		0,40	-		3,16	0,01		1,53	-			
RELOBR		0,49	-		1,44	-		0,72	-		3,45	0,001

Opombo glej na naslednji strani

OPOMBA:

Predznak pri t-testu in F-testu "+" pomeni, da je druga podskupina na obravnavani značilnosti dosegla pomembno višjo vrednost, predznak "-" pa obratno.

Podskupine so tvorjene na naslednji način:

- VSICLA: prva podskupina: združbe s tremi ali štirimi člani; N = 25
  druga podskupina: združbe z več kot štirimi člani; N=21
- CAS: prva podskupina: združbe, ki niso delovale niti cel mesec; N = 21
  druga podskupina: združbe, ki so delovale vsaj en mesec; N = 25
- POVPKD: prva podskupina: združbe, pri katerih pride povprečno na člana do eno kaznivo dejanje; N = 21
  druga podskupina: združbe, pri katerih pride povprečno na člana več kot eno kaznivo dejanje; N = 25
- RELREC: prva podskupina: združbe, ki vsebujejo manj kot 25 % članov - povratnikov; N = 23
  druga podskupina: združbe, ki vsebujejo več kot 25 % članov - povratnikov; N = 23

bolj sprijaznijo, da jim le-ta v večji meri lahko postajajo pomemben vir strukturiranja skupine.

Večje združbe se od manjših razlikujejo tudi po večji starostni raznolikosti svojih članov. To razliko pripisujemo dejstvu, da večji agregat posameznikov (ob enaki stopnji strukturiranosti) dovoljuje glede na posamezno značilnost (starost) večjo heterogenost, saj nastaja med večjim številom članov več in bolj raznolikih odnosov, kjer se ena lastnost posameznika lahko kompenzira v različnih odnosih z različnimi njegovimi drugimi značilnostmi.

Zanimiv rezultat je, da čeprav imajo večje združbe večje število sodno ali drugače predobravnavanih posameznikov, se ne razlikujejo po deležu takih članov med vsemi člani. Ta razultat dokazuje, da združevanje ni v tem smislu povezano z večjo (predhodno) kriminalnostjo posameznika, oziroma da (večje) združbe niso znak večje kriminalne usmerjenosti posameznika.

5.2.2. Trajanje kriminalne združbe: čas med prvim in zadnjim kaznivim dejanjem.

Trajanje kriminalne dejavnosti združbe je odvisno tako od usmerjenosti in pogojev življenja posameznikov in združbe v celoti, kot tudi od hitrosti odkrivanja in družbenega reagiranja nasploh. Podobno kot pri številu članov združbe pa lahko tudi v zvezi s trajanjem združbe predpostavljamo dve "vlogi" časa: po eni strani je čas dejavnik, ki lahko deluje "linearno", mehanično v tem smislu, da se pač v daljšem času zgodi več stvari kot v krajšem, oziroma da se dogajajo stvari enako, le bolj časovno ekstenzivno. Po drugi strani pa je potek časa povezan tudi s procesi, ki se razvijajo nelinearno, na primer eksponcialno, pospešeno naraščajoče. V zvezi s kaznivimi dejanji nasploh (in združbami posebej) tako obstaja dvoje alternativnih razlag (tudi podprtih z empiričnimi podatki, ki pa slonijo na drugačnih metodoloških osnovah): ena pravi, da je kriminalna dejavnost posameznikov in združb sicer časovno (glede na starost mladoletnikov) neenakomerno razporejena,

vendar običajno ne gre za nujno naraščanje kriminalne dejavnosti, čim bi se le-ta začela. Z izrazom "običajno" je bilo mišljeno:

- spontan razvoj posameznika in združbe, v katerega ne intervenirajo dejavniki formalnega družbenega nadzorstva;
- življenje v okolju, ki ne vodi izključno k kriminalni dejavnosti kot prevladujočemu načinu življenja in preživljanja;
- določena statistična abstrakcija, ki predpostavlja večino takih združb, od katerih pa se lahko izjeme tudi odklanjajo.

Druga razlaga ostro loči med prestopniško ali neprestopniško usmerjenimi združbami ali posamezniki, in pri prvih vidi vlogo časa v tem, da se skozi trajanje kriminalne aktivnosti tak vedenjski vzorec nujno okrepljuje in da je torej najpomembnejši način družbenega reagiranja zagotavljanje dovolj zgodnjega odkrivanja vsakega kaznivega dejanja. Taka razlaga je povezana z izkušnjami, ki si jih običajno pridobi človek ki dela ali izhaja iz stališča formalnega družbenega nadzorstva.

Verjetno pa je pri razmišljanju o vplivu časa kot posebnega dejavnika kriminalizacije odločilno razlikovanje med vrstami posameznikov ali združb ter njihovega okolja. V tem smislu se lahko pokažeta obe alternativni razlagi za empirično veljavni, vendar za različne združbe in različna okolja.

Druga kolona v tabeli 26 kaže, da je trajanje med prvim in zadnjim kaznivim dejanjem združbe povezano skoraj z vsemi ostalimi značilnostmi združb. Tako se trajanje kriminalne aktivnosti povezuje z velikostjo združbe (številom vseh članov in še posebej mladoletnikov), obsežnejše združbe so dalj časa kriminalno dejavne. Razlaga te zveze se ponuja v dveh smereh: - po eni strani smo v podskupini združb s krajšim časom delovanja zajeli predvsem tiste združbe, ki so se kot kriminalne pokazale le v enem kaznivem dejanju ali pa so se celo kot združbe pokazale le pri tem kaznivem dejanju. V zvezi s to enkratno naravo združevanja je mogoče domnevati, da se pri takoimenovanih si-

tuacijskih dejanjih ali pri nekakem slučajnem sovpadanju priložnosti, storilcev in širšega okolja redkeje zgodi, da je teh "slučajnih" storilcev na mestu dogajanja veliko (čeprav so poznani tudi taki primeri). Pri drugi razlagi upoštevamo socialno ekološke značilnosti okolja, stopnjo strukturiranosti združb ter njuno interakcijo z značilnostmi odkrivanja kaznivih dejanj. V zvezi s strukturiranostjo združbe je možno domnevati, da je odkrivanje dejanj bolj strukturiranih združb težavnejše in manj uspešno (posebej še, če ne gre za združbo, ki naraščajoče povečuje obseg in drznost dejanj), kot odkrivanje dejanj manj strukturiranih združb. Stopnja strukturiranosti združbe pa je povezana tudi z njeno velikostjo. Po naših spoznanjih in spoznanjih mnogih tujih raziskav je strukturiranost velikih združb praviloma majhna oziroma omejena; v nasprotju s tem pa so manjše klike, pari, trojice in podobne tvorbe poleg tega, da so manj vidne lahko tudi razmeroma bolj povezane. Zaradi teh različnosti pri odkrivanju predvidevamo, da je mogoče pri večjih in bolj ohlapno organiziranih združbah odkriti več dejanj, ki so po statistični nujnosti razporejena tudi časovno bolj ekstenzivno. Od tod je mogoče izvajati en aspekt omenjene zveze. Drug aspekt pa je mogoče (deloma nasproti prejšnjemu - a z istim izhodom) formulirati takole: obstajajo določena urbana območja, kjer kriminalna aktivnost (ne kot način preživljanja, temveč bolj kot stil življenja) zajema večji del (ali število) mladoletnikov in je na določen način stalno vezana na območje in starostno kategorijo prebivalcev. Drug tip kriminalnih združb pa so manjše, ekološko urbano manj vezane grupacije, ki pa so zaradi teritorialne nepogojenosti bolj dostopne transformacijam svoje strukture, zunanjim vplivom k spremembi aktivnosti itd. Konkretno pri tem mislimo na kontrast med novejšimi izrazito gosto naseljenimi soseskami in starejšimi, redkeje naseljenimi območji mesta. Pri intervjujih z mladoletniki iz sosesk se nam je pogosto zazdelo, da svoje vedenje povezujejo z vedenjem širokih skupin vrstnikov (njihova kazniva dejanja so morda le nekak podaljšek tega dojetega "normalnega" vedenja), pri čemer pa je njihovo dojemanje sebe in vrstnikov tesno povezano na njihovo ekološko razmeroma strogo omejeno življenjsko okolje.

Po tej razlagi bi bilo torej mogoče trditi, da večje združbe nastajajo na tistih območjih mesta, kjer struktura okolja (v interakciji s

strukturo prebivalstva) teži k stalnejšemu obnavljanju takih vzorcev združevanja in vedenja zaradi česar so take združbe tudi časovno trajnejše.

Časovno trajnejše združbe imajo v celoti tudi več storjenih kaznivih dejanj in večjo vrednost oziroma povzročeno škodo. Zaradi tega tudi na vsekega posameznika povprečno odpade več storjenih dejanj, vsak posameznik pa je povprečno prisoten pri več izvršitvah dejanj. Odprto ostaja vprašanje, ali ima čas pri tem vlogo linearno ali nelinearno delujočega dejavnika. Na vsak način pa je gotovo, da zveza med trajanjem in kriminalnostjo posameznika ali združbe ni nastala le zaradi morebitne povezanosti trajanja s številom članov združbe, ker - kot smo videli v prejšnjem poglavju - število članov ni povezano s povprečnim številom kaznivih dejanj združbe na posameznika.

Dalj časa trajajoče združbe stanujejo statistično pomembno bolj razpršeno, delujejo bolj razpršeno, so starostno ter tudi zaposlitveno bolj raznolike. Vse te značilnosti bi na prvi pogled lahko ocenili kot takšne, ki prej nasprotujejo trajnosti združevanja, kot pa k njej doprinašajo. Razpršeno stanovanje otežkoča sestajanje; zaposlitvena heterogenost pomeni drugačno časovno razporeditev prostega časa; starostna raznolikost pomeni vsaj potencialno raznolikost razvojnih stopenj, interesov, motivacij, socialnih položajev.

Deloma lahko to protislovnost razlagamo z dejstvom, da so časovno trajnejše združbe tudi obsežnejše, s čimer je logično vnesen element njihove večje raznolikosti. Po drugi strani pa raznolikost združb ni bila v tolikšni meri povezana z njihovo obsežnostjo, kot je z njihovim trajanjem, torej morajo biti delujoči še drugi dejavniki. Zdi se, da bi lahko kljub vsemu hipotetično predlagali, da je med temi dejavniki tudi stopnja kriminalizacije združbe oziroma dejavnik nelinearnega delovanja časa. Zdi se, da mora biti trajnost kriminalne dejavnosti ob večji heterogenosti članstva povezana s povečano stopnjo kriminalne usmerjenosti posameznikov in združb, ki (kot oblika hetero in avto-stigmatiziranosti) postavlja pogoj homogenosti glede na druge značilnosti kot manj važen, po drugi strani pa je tesno povezana

s trajanjem (časovno trajanje stigme). Tako razlago podpira tudi rezultat, da imajo trajnejše združbe pomembno večje število sodno ali drugače predobravnavanih članov, ter da je razlika statistično pomembna tudi pri relativnem deležu sodnih povratnikov (česar pa sploh ni najti niti v smislu statistične težnje pri obsežnejših - v primerjavi z manjšimi združbami).

5.2.3. Povprečna kriminalnost posameznika: združbe, ki (povprečnega) člana bolj ali manj kriminalizirajo.

Značilnost povprečnega števila kaznivih dejanj združbe na storilca - smo povezovali z neposredno družbeno nevarnostjo združbe ter smo jo že obsežneje obravnavali ob obravnavanju velikosti in trajanja združbe. Kot statistično abstrakcijo je namreč to značilnost - za razliko od obsežnosti in trajanja združbe - mogoče obravnavati le v zvezi z drugimi značilnostmi in ne samostojno.

Kolona 3 v tabeli 26 kaže, da je povprečno število dejanj na posameznika statistično pomembno povezano (že po definiciji) s številom vseh dejanj združbe, preko tega pa tudi s povzročeno škodo. Povezanost s trajanjem združbe je - kot smo omenili v poglavju 5.2.2. - dvojna: deloma **večje** trajanje omogoča večjo kriminalnostjo posameznika, po drugi strani pa je za **večje** trajanje lahko značilen tudi obstoj posebnega življenjskega okolja združbe (ki pogojuje trajnejše oblike kriminalnega združevanja) ali pa obstoj posebnih stigmatiziranih posameznikov (za katere je spet značilna večja trajnost).

Mejno statistično je ta značilnost povezana tudi s številom vseh članov združbe ter s številom mladoletnikov (kar sta sicer spremenljivki, ki bi po definiciji morali biti - pri ostalih enakih pogojih - v negativni zvezi s povprečnim številom dejanj na storilca). Zdi pa se, da je zveza med obsežnostjo združbe ter kriminalizacijo posameznika pogojena s posebno interakcijo vrste okolja, trajanja in sestavo članstva (kot je zgoraj opisano).

Povprečno število dejanj na posameznika je statistično pomembno povezano tudi z razpršenostjo delovanja. Spet pa je na osnovi podatkov težko sklepati, ali je razpršenost izvajanja kaznivih dejanj vsebinsko povezana z zavestnostjo kriminalne dejavnosti oziroma posameznikovo kriminalizacijo (kot jo odraža spremenljivka POVPKD), ali pa gre za sovpadanje dejavnikov spontanega nastanka skupin, intervencij organov formalnega družbenega nadzorstva in kriterijev izbora raziskovalnega vzorca, ki so v svojem medsebojnem vplivanju povzročili to zvezo.

5.2.4. Delež sodnih povratnikov v združbi

Primerjave med tema podskupinama združb so zanimive iz dveh razlogov: po eni strani osvetljujejo naravo prestopniških mladoletniških združb, po drugi strani pa osvetljujejo morebitne vplive predhodnega sodnega (in drugega) obravnavanje mladoletnikov. Hipotetično bi lahko pričakovali, da bodo združbe povratnikov časovno trajnejše, po stopnji kriminalnosti članov oziroma njihovega povezovanja s kriminalnimi življenskimi usmeritvami močneje obeležene kot združbe nepovratnikov, oziroma da bo obstajala pri njih večja heterogenost osebnih značilnosti (razen socialnega izvora) njihovih članov.

Kolona 4 v tabeli 26 kaže, da združbe z več povratniki niso bolj ali manj obsežne kot so združbe z manj povratniki. Na ravni statističnih teženj (ki še niso statistično pomembne) opažamo, da imajo združbe z več povratniki celo manj članov otrok in polnoletnikov. Če je dejstvo manjšega števila otrok spet značilno že po definiciji (otroci ne morejo biti povratniki), pa presenneča dejstvo manjšega števila polnoletnikov. Izhajajo iz hipoteze večje kriminalnosti (in slabše kriminalne prognoze) povratnikov bi lahko pričakovali, da se bodo v večji meri povezovali s polnoletnimi in s tem v večji meri prehajali v področje kriminala kot življenjske aktivnosti (kariere). Dejstvo, da take zveze nismo opazili, razlagamo lahko dvojno:

- ali je za povratnike značilno v večji meri starostno enotno združevanje, kot posledica podobnega življenjskega položaja, določenega

s podobno starostjo in podobno stigmatiziranostjo;

- ali pa so bile združbe, ki so predstavljale zares hujše primere povezovanja povratnikov s polnoletnimi izločene in obravnavane pred sodnikom za polnoletne. Obsežnosti tega pojava v raziskavi nismo preverjali.

Združbe z večjim deležem povratnikov so storile skoraj enako število kaznivih dejanj kot združbe z manjšim deležem povratnikov. Na osnovi tega lahko med - v prejšnjem odstavku opisanima - dvema razlagama narave združevanja povratnikov podpremo prvo razlago, ki pravi, da združevanje povratnikov ni pogojeno ali povezano z bolj kriminalnim namenom ali težnjo njihovega vedenja, temveč bolj z različnimi nujnostmi, ki izhajajo iz njihovega podobnega položaja povratništva in stigmatiziranosti. Tako razlago podpira tudi daljše trajanje povratniških združb, saj je trajnost stigmatiziranosti razmeroma značilna lastnost, ki izhaja iz mnogih sodnih ukrepov in njihovega družbenega sprejemanja. Iz večjega trajanja združb povratnikov pa lahko vsaj deloma izvajamo tudi dejstvo povečanega povprečnega števila kaznivih dejanj na posameznika.

5.3. Faktorska analiza značilnosti združb

Združbe smo v prvem poglavju obravnavali opisno, preko opisovanja razporeditev njihovih posamičnih značilnosti. V drugem poglavju smo združbe delili v pare podskupin in nato po posamičnih kriterijih razdeljene združbe primerjali po vseh ostalih značilnostih. Preko teh primerjav smo izmed vseh spremenljivk interpretirali le nekatere ali le dvojice tistih, ki so se v parnih obravnavanih pokazale kot pomembno povezane ali teoretično zanimive. Namen tega poglavja pa je, da vse proučevane značilnosti združb obravnavamo naenkrat in povezano.

Temu namenu ustreza statistični postopek faktorske analize, ki predpostavlja, da so skupine spremenljivk medsebojno v tolikšni zvezi, da opisujejo skupen "faktor", vendar med skupinami toliko malo povezane, da opisujejo različne faktorje. Glede na dejstvo, da v razčlembo

ne vključujemo spremenljivk, ki bi utegnile imeti etiološki pomen, tudi dobljeni faktorji ne bodo etiološki faktorji, temveč predvsem faktorji opisovanja združb. Predpostavljamo, da mnoge izmed uporabljenih spremenljivk ne prinašajo v opis združbe polne informacije, temveč da se informacije spremenljivk med seboj podrejajo. Faktorska analiza naj bi kot rezultat dala torej bolj ekonomičen opis združb, oziroma tudi celostne uvide v medsebojno povezovanje in razločevanje sklopov več spremenljivk hkrati.

Če govorimo o faktorjih opisa združb, je potrebno tudi opredeliti kriterije in izhodišča tega opisovanja. Kot je bilo že omenjeno, smo se odločili za izhodišče formalnega družbenega nadzorstva, konkretneje za zajemanje podatkov o združbah v fazi pripravljalnega postopka na sodišču. Opis združb (ki ga določajo običajni postopki in naravnanosti organov pregona) so torej opisi, ki izvirajo s strani in za potrebe tega sistema. Uvodoma smo pojasnili, da odnosa med različnimi izhodišči ocenjevanja prestopništva in drugih nanj vezanih pojavov v tem raziskovanju ne načenjamo, vendar pa je mogoče za nekatere od podatkov v večji meri kot za druge trditi, da bi o njih obstajalo manj dvoumnosti in nejasnosti tudi pri primerjavah različnih izhodišč. Te raznolikosti kakor tudi majhen numerus vzorca (46) je potrebno upoštevati kot dejavnika omejevanja možnosti interpretacij.

Uporabili smo metodo glavnih komponent. Kot kriterij izločanja faktorjev smo določili glavno vrednost faktorjev nad 1,0. Izračunali smo pravokotno VARIMAX rešitev ter poševnokotno OBLIQUE rešitev (statistični paket SPSS). Prikazane so rotirane in normalizirane rešitve.

V faktorsko analizo smo vključili 14 značilnosti združb: spremenljivke MLADOL, VSEHKD, SKODA, CAS, POVPKD, VSAKKD, STRDOM, STRDEL, STARSKL, DEJSTSK, SOCSKL, NEMLAD, RELREC in RELOBR. Vse spremenljivke smo obravnavali, kot da so na intervalni lestvici, spremenljivko STARSKL pa smo dihotomizirali v obliko: le mladoletniki/mešano.

Tabela 27 kaže korealicijske koeficiente med vsemi pari uporabljenih spremenljivk. S faktorsko analizo so bili izločeni ob sprejetem kriteriju (lastne vrednosti faktorja nad 1,0) štirje faktorji. Prvi pojasnjuje 36,5 % variance, drugi 17,1 %, tretji 10,7 %, četrti 7,5 %, vsi skupaj pa 71,8 % variance podatkovnega prostora. Tabela 28 kaže stopnjo pojasnjenosti posameznih spremenljivk s štirimi faktorji (Communality).

Tabela 28: Stopnja pojasnjenosti spremenljivk s prvimi štirimi faktorji

Spremenljivke	"Communality"
MLADOL	.67
VSEHKD	.83
SKODA	.78
CAS	.60
POVPKD	.83
VSAKKD	.82
STRDOM	.46
STRDEL	.52
STARSKL	.66
DEJSTSK	.68
SOCSKL	.82
NEMLAD	.78
RELREC	.77
RELOBR	.77

Tabela 27 : Korelacije med pari v faktorsko analizo vključenih spremenljivk

	MLADOL	VSEHKD	SKODA	CAS	POVPKD	VSAKKD	STRDOM	STRDEL	STARSKL	DEJSTSK
MLADOL		.83	.63	.32	.35	.45	.27	.24	.32	.55
VSEHKD			.72	.37	.58	.61	.18	.24	.33	.54
SKODA				.53	.70	.73	.21	.38	.33	.51
CAS					.55	.58	.26	.32	.10	.42
POVPKD						.88	.22	.45	.05	.24
VSAKKD							.26	.40	.13	.36
STRDOM								.38	-.14	.13
STRDEL									-.07	.00
STARSKL										.43
DEJSTSK										
SOCSKL										
NEMLAD										
RELREC										
RELOBR										

	SOCSKL	NEMLAD	RELREC	RELOBR
MLADOL	.05	.54	.01	.03
VSEHKD	.01	.62	.06	.04
SKODA	.11	.31	.26	.12
CAS	-.11	.07	.47	.23
POVPKD	.02	.14	.27	.05
VSAKKD	.16	.23	.25	.03
STRDOM	.08	-.10	.13	.16
STRDEL	.02	-.05	.34	.31
STARSKL	.11	.68	.00	-.01
DEJSTSK	.12	.43	.27	.20
SOCSKL		.06	-.04	-.21
NEMLAD			-.15	-.03
RELREC				.62

Tabela 29 : Nasičenost faktorjev s spremenljivkami - rešitev pravokotna VARIMAX

Spremenljivke	1	2	3	4
MLADOL	.51	.63	-.02	.10
VSEHKD	.65	.62	-.06	-.03
SKODA	.75	.42	.12	.09
CAS	.63	.13	.41	-.10
POVPKD	.91	.05	.03	-.02
VSAKKD	.87	.18	.02	.12
STRDOM	.38	-.14	.22	.50
STRDEL	.56	-.18	.34	.22
STARSKL	-.06	.81	.01	.00
DEJSTSK	.22	.71	.32	.14
SOCSKL	-.05	.14	-.17	.87
NEMLAD	.09	.85	-.16	-.08
RELREC	.20	-.02	.85	.02
RELOBR	-.00	.04	.87	-.08

Tabela 29 kaže nasičenost štirih faktorjev v VARIMAX pravokotni faktorski rešitvi, tabela 30 pa kaže iste odnose s tem, da so upoštevane le stopnje nasičenosti nad 0,50 ter da so korelacije med spremenljivkami in faktorji prikazane grafično (večja korelacija odgovarja višjemu položaju napisane spremenljivke).

Tabela 30 : Spremenljivke, ki korelirajo s pravokotnimi faktorji nad 0,50

Stopnja nasičenosti \ Faktor	1	2	3	4
0,90 - 1,00	POVPKD	-	-	-
0,90 - 0,89	VSAKKD	NEMLAD STARSKL	RELOBR RELREC	SOCSKL
0,70 - 0,79	SKODA	DEJSTSK	-	-
0,60 - 0,69	VSEHKD CAS	MLADOL VSEHKD	-	-
0,50 - 0,59	STRDEL MLADOL	-	-	STRDON

Prvi dobljeni faktor je nasičen s spremenljivkami POVPKD, VSAKKD, SKODA, VSEHKD, CAS, STRDEL in MLADOL. Vse te spremenljivke odražajo obsežnost združbe, njeno trajanje, predvsem pa število in stopnjo kaznivih dejanj (združbe kot celote in posameznikov) ter škodo.

Z ozirom na vse to lahko faktor poimenujemo za faktor intenzivnosti in ekstenzivnosti kriminalne dejavnosti združbe in njenih članov.

Drugi faktor je najmočneje nasičen s številom mladoletnikov in nemladoletnikov - torej predstavlja obsežnost združbe. Večja obsežnost združbe pa je povezana tudi z večjo starostno heterogenostjo, zato faktor vključuje tudi spremenljivki STARSKL in DEJSTSK. Delno je faktor povezan tudi s številom vseh kaznivih dejanj članov združbe, sploh pa ni povezan s spremenljivko POVPKD, ki odraža povprečno kriminalizacijo posameznika. Zato ga imenujemo za faktor obsega in starostne sestavljenosti združbe.

Tretji faktor je nasičen skoraj izključno z deležem predobravnavanih članov združbe, med ostalimi spremenljivkami pa se opazneje povezuje tudi spremenljivka CAS. Faktor ni v zvezi s spremenljivkami kriminalnosti ali velikosti združb. Poimenujemo ga za faktor predhodne stigmatiziranosti združbe.

Četrti faktor je najmočneje nasičen s spremenljivka SOCSKL, ki formalno odraža skladnost izobrazbenih poklicnih položajev staršev mladoletnikov, zaradi načina vrednotenja pa obenem odraža tudi stopnjo dosežene izobrazbe staršev (po izbranem načinu vrednotenja se stopnja raznolikosti poveča le z višanjem izobrazbe staršev; pri visokih stopnjah dosežene izobrazbe staršev zavzema ta spremenljivka visoke vrednosti kljub izobrazbeni skladnosti!). Med ostalimi spremenljivkami se faktor povezuje le s spremenljivko STRDOM. Če faktorju spremenimo predznak, lahko rečemo, da odraža hkrati nizko izobrazbeno stopnjo staršev mladoletnikov ter bivalno strnjenost. Zato ga poimenujemo za faktor socialne in prostorske omejenosti združbe (pri čemer se prostorska omejenost nanaša na strnjenost stanovanja).

Na osnovi povedanega bi lahko zaključili, da je možno združbe (kot so predstavljene v sodnih spisih) opisati v groben na osnovi štirih elementov: njihove kriminalne dejavnosti, velikosti, predhodne stigmatiziranosti ter socialne/prostorske omejenosti.

Ti štirje elementi opisa so po definiciji medsebojno neodvisni, saj pravokotna faktorska rešitev predpostavlja neodvisne faktorje. Da bi ugotovili tudi morebitne povezanosti med temi elementi ter omogočili morebitno vsebinsko smiselnejšo interpretacijo smo izdelali tudi poševnokotno, OBLIQUE faktorsko rešitev. Tabeli 31 in 32 prikazujeta nasičenosti spremenljivk v poševnokotni rešitvi, tabela 33 pa korelacijo med poševnokotnimi faktorji. V vseh tabelah je usmeritev drugega faktorja zaradi lažje razumljivosti in primerljivosti z VARIMAX rešitvijo obrnjena.

Tabela 31 : Nasičenost faktorjev s spremenljivkami v poševnokotni, OBLIQUE rešitvi

Uporabljene spremenljivke \ Faktorje	1.	2.	3.	4.
MLADOL	.61	.65	.04	.18
VSEHKD	.73	.66	.02	.07
SKODA	.83	.45	.23	.22
CAS	.68	.15	.50	.00
POVPKD	.90	.09	.17	.11
VSAKKD	.89	.22	.16	.25
STRDOM	.40	-.14	.29	.54
STRDEL	.57	-.17	.44	.31
STARSKL	.07	.80	-.02	.00
DEJSTSK	.38	.70	.33	.19
SOCSKL	-.00	.13	-.17	.85
NEMLAD	.21	.86	-.17	-.06
RELREC	.29	-.04	.87	.08
RELOBR	.10	.00	.86	-.06

Tabela 32 : Spremenljivke, ki s poševnokotnimi faktorji korelirajo s korelacijo nad 0,50

Stopnja nasičenosti / Faktorji	1.	2.	3.	4.
0,10 - 1,00	POVPKD	-	-	-
0,80 - 0,89	VSAKKD SKODA	NEMLAD STARSKL	RELREC RELOBR	SOCSKL
0,70 - 0,79	VSEHKD	DEJSTSK	-	-
0,60 - 0,69	CAS MLADOL	VSEHKD MLADOL	-	-
0,50 - 0,59	STRDEL	-	CAS	STRDOM

Tabela 33 : Korelacije med poševnokotnimi faktorji

Faktorji	2.	3.	4.
1	0,20	0,26	0,20
2	-	-0,05	0,00
3	-	-	0,06

Vsebina dobljenih faktorjev je ostala tudi v poševnokotni rešitvi nespremenjena. Korelacije med poševnokotnimi faktorji so večje le med prvim in ostalimi tremi faktorji, in dosegajo vrednost do 0,26. Faktorji imajo torej največ do 7 % skupne variance (prvi in tretji faktor), kar pomeni zanemarljivo majhno odvisnot faktorjev.

Rezultati faktorske analize kažejo, da so kriminalna aktivnost združbe, njena velikost, stopnja predhodne stigmatiziranosti ter socialne/prostorske omejenosti medsebojno skoraj neodvisni elementi opisa združb, ki načelno lahko opredeljujejo zelo raznolike vrste združb.

Neodvisnost faktorjev pomeni, da kriminalna dejavnost združbe ni nujno pogojena (in niti ne pogojuje) niti z velikostjo združbe, niti z njeno predhodno stigmatiziranostjo niti z njeno socialno/prostorsko omejenostjo. Ta sklep pa velja le za določen način selekcionirane združbe ter le v statističnem smislu. Združbe iz vzorca naloge so namreč selekcionirane "na spodnji strani" s temnim poljem kriminalitete ter s selekcioniranjem združb v prehajanju iz faze v fazo kazenskega sodnega postopka, na zgornji strani pa z obravnavanjem mladoletnikov skupaj s polnoletniki pred sodnikom za polnoletne, z izločanjem določenih mladoletnikov v posebne postopke, itd. Z opombo, da je sklep veljaven le v statističnem smislu, pa želimo poudariti, da so velikost združbe, njena predhodna stigmatiziranost ter socialna/prostorska omejenost verjetno še kako pomembni dejavniki kriminalne dejavnosti združbe, vendar je kompleksnost njihovih vplivov in pomenov večja, kot je kompleksnost statističnih postopkov, ki temeljijo na mehanično linearnih merilih soodvisnosti. Raziskovanje kompleksnejše povezanosti teh dejavnikov zato zahteva intenzivnejše raziskovalne postopke.

6. Člani združb

V prejšnjem poglavju smo ob razčlenjevanju značilnosti združb le-te obravnavali kot večje enote (določene z dejavnostmi organov pregona), ki so sestavljene iz manjših enot - posameznih mladoletnikov. Mnoge od značilnosti združb smo tvorili na osnovi značilnosti mladoletnikov: z njihovim seštevanjem, ocenjevanjem njihovih podobnosti in razlik, z izračunavanjem relativnih deležev, in drugače. Izhodišče takega razčlenjevanja je bilo, da imajo statistične abstrakcije - združbe - tudi neko stvarno, vsebinsko enotnost, oziroma da sodno konstituiranje združbe odraža ali je v zvezi tudi z drugačnimi konstituiranji mladoletniških skupin.

Iz te ravni abstrakcije se razmeroma bolj približamo stvarni ravni, če obravnavamo kot statistične enote posameznike. Pri takem načinu obravnavanja namreč ni dvoma, da gre za (tudi fizično) enoten predmet - mladoletnika (seveda pa ga opazujemo le skozi prizmo institucionalno filtriranih aspektov pozornosti).

V tem poglavju obravnavamo kot raziskovalni vzorec skupino vseh mladoletnikov, ki so bili člani združb, ki smo jih obravnavali v prejšnjem poglavju. Podobno kot prej, bodo tudi značilnosti tega vzorca statistično obdelane in prikazane v treh podpoglavjih: v prvem prikazujemo razpodelitve značilnosti mladoletnikov, v drugem statistično preverjamo nekatere hipoteze v zvezi z mladoletniki, v tretjem pa so izbrane značilnosti mladoletnikov prikazane v celostni medsebojni povezanosti (s pomočjo metode faktorske analize).

Praviloma je v vseh treh podpoglavjih statistično prikazan vzorec 205 mladoletnikov, ki pomenijo le 195 stvarnih mladoletnikov, deset od njih pa se v spisih pojavlja dvakrat. Vseeno pa smo jih vključili v statistično obdelavo kot posebne enote, ker nastopajo večinoma v drugih združbah, katerih obravnava je prvotni namen te naloge.

6.1. Značilnosti članov

6.1.1. Socialno demografske značilnosti in značilnosti kriminalne dejavnosti

Med prvimi značilnostmi, ki nas zanimajo v zvezi s posebej določeno starostno kategorijo storilcev je njihova starost. Glede pomembnosti mladoletnikove starosti ob izvajanju kaznivih dejanj obstaja več hipotez: - psihodinamske, socializacijske in podobne osebnostno razvojne razlage posvečajo posebno pozornost nastopu disocialnih vedenj in kaznivih dejanj kot zgodnjim znakom osebnostne odklonskosti ali pa sociokulturnega, formativnega, socializacijskega vpliva. Po teh hipotezah naj bi bila zgodnja odklonska (kazniva) dejanja znak močnejšega osebnostnega odklanjanja in torej prognostično in diagnostično izredno pomembna; - socialno psihološka in sociološka izhodišča obravnavajo mladostniški nemir in s tem povezan del kaznivih dejanj kot razmeroma normalen pojav v določeni starostni dobi, ki je povezan z značilnostmi socialnega položaja mladostnika v adolescenci v modernih industrijskih družbah. Bolj specifične sociološke razlage povezujejo "normalen" vzpon pogostnosti kaznivih dejanj z dobo šolske obveznosti oziroma časom, v katerem večina mladostnikov izpade iz šolskega sistema. Vse te razlage uporabljajo kot ilustracijo značilno hitro se vzpenjajočo ter počasneje padajočo krivuljo kaznivih dejanj glede na starost, ki naj bi ponazarjala kumulativno delovanje normalno razporejenih socialnih dejavnikov v življenju mladostnika.

Tabela 34 kaže razporeditev mladoletnikov glede na njihovo starost ob prvem kaznivem dejanju, omenjenim v spisu. Mladoletniki so razporejeni po celem starostnem intervalu štirih let, vendar je opaziti težnjo k padanju števila mladoletnikov z naraščanjem starosti. Modus starosti se nahaja prav v razredu 1-8 mesecev (po 14. letu) nato pa število mladoletnikov počasi pada do razreda 33-40 mesecev (približno 17. leto), da bi nato skokovito upadlo v zadnjem razredu. Čeprav lahko ta upad v zadnjem razredu pripišemo dejstvu, da se mnogi izmed mladoletnikov približajo 18. rojstnemu dnevu, ali pa ga že dopolnijo še med

Tabela 34 : Skupni prikaz mladoletnikove starosti ob prvem storjenem kaznivem dejanju (iz tega spisa), ob glavni obravnavi, trajanje od prvega dejanja do obravnave (podatki so v mesecih) ter trajanje od prvega do zadnjega mladoletnikovega kaznivega dejanja iz tega spisa.

Starost v mesecih po 14. letu oziroma trajanje	1. mladoletnikova starost ob prvem k.d. v tem spisu		2. Trajanje od mladoletnikovega prvega do zadnjega kaznivega dejanja		3. Trajanje od prvega dejanja do glavne obravnave		4. Mladoletnikova starost ob glavni obravnavi	
	mladoletnikov	%	mladoletnikov	%	mladoletnikov	%	mladoletnikov	%
0	8	3,9	133	64,9				
1 - 8	42	20,5	52	25,4	11	5,4		
9 - 16	42	20,5	14	6,8	82	40,6	11	5,4
17 - 24	34	16,6	6	2,9	70	34,6	26	12,9
25 - 32	32	15,6			28	13,9	41	20,3
33 - 40	33	16,1			9	4,5	34	16,8
41 - 48	14	6,8			2	1,00	42	20,8
49 - 56							24	11,9
57 - 64							16	7,9
65 - 73							8	4,0
Skupaj	205	100	205	100	202	100	202	100
X	20,29		2,22		18,47		38,49	
SD	13,36		4,42		7,88		14,28	

Opomba: - povprečne vrednosti so izračunane iz negrupiranih podatkov.

- v primeru, če je bila za mladoletnika sodna obravnava zaključena pred glavno obravnavo, smo vzeli za konec trajanja postopka datum ustrezne odločbe. Trajanje postopka torej ni v tabeli razporejeno le za tiste mladoletnike, ki se jim postopek še sedaj (v marcu 1982) ni končal.

preiskavo, ter se zato njihov delež v tem zadnjem starostnem razredu ustrezno manjša (v njem ostanejo le tisti, katerih postopek preiskovanja in sprožitve pripravljalnega postopka je stekel izredno hitro), pa je načelno mogoče sklepati na starostno upadajoče izvrševanje kaznivih dejanj mladoletnikov (oziroma njihovo sodno obravnavanje).

Trajanje od mladoletnikovega prvega do zadnjega kaznivega dejanja (iz tega spisa) - vsaj za nepovratnike - verjetno odraža tudi stopnjo njegovega prestopniškega angažmaja (poleg hitrosti in uspešnosti odkrivanja kaznivih dejanj). Tabela kaže (kolona 2), da prestopniška dejavnost traja pri veliki večini (2/3) mladoletnikov - članov združb manj kot en mesec, in pri 9/10 mladoletnikov največ osem mesecev. Med vsemi mladoletniki ni bilo nobenega, ki bi kazniva dejanja izvajal dalj kot 24 mesecev, vendar je ta omejitev vezana bolj na način preiskovanja in sodnega obravnavanja kot pa na resnično vedenje mladoletnikov. Povprečno trajanje kriminalne dejavnosti mladoletnikov je 2,2 meseca.

Trajanje od prvega kaznivega dejanja mladoletnikov do glavne obravnave (ali kakršnegakoli drugačnega zaključka tega pripravljalnega postopka) kaže kolona 3. Dolžina tega časa je izredno raznolika in traja od šest do 42 mesecev (razen za tri mladoletnike, za katere obstoječ pripravljalni postopek še ni pripeljal do glavne obravnave niti do zaključka postopka), s tem da so najpogostejše dolžine postopka od 9 do 24 mesecev, s povprečno vrednostjo 18,5 mesecev. Tolikšen interval (ki je sestavljen iz: dolžine mladoletnikove kriminalne dejavnosti + časa do odkritja + časa raziskovanja kaznivih dejanj in storilcev + trajanja postopka pred sodiščem in javnim tožilstvom) se zdi razmeroma neugoden, vsaj z ozirom na tista izhodišča, ki vidijo najuspešnejše sredstvo boja s prestopništvom hitro odkrivanje in reagiranje družbe nanj. Starost mladoletnikov ob glavni obravnavi ali zaključku postopka je bila tako od 14 let 10 mesecev do 20 let dva meseca, z največjo gostitvijo med 16. in 18. letom. Povprečna starost mladoletnikov ob glavni obravnavi je bila 17 let in dva meseca, s tem da je bilo ob obravnavi skoraj 1/4 storilcev že polnoletnih.

Ti podatki navajajo na misel, da je sodno obravnavanje mladoletnikov v primerjavi z drugimi oblikami obravnavanja, drugimi življenjskimi okolji in pogoji samo po sebi lahko razmeroma le manj vplivno (v smislu sekundarne, specialne prevencije), ter da so za nadaljevanje, utrjevanje ali pa preusmerjanje in zmanjševanje mladoletnikovega prestopniškega vedenja verjetno pomembnejši drugi dejavniki in ali institucionalno organizirani vplivi.

Tabela 35 kaže, da je skoraj 1/2 mladoletnikov izvršila le po eno kaznivo dejanje, medtem ko so ostali udeleženi pri dveh do 53 dejanjih. Povprečno je mladoletnik iz združbe storil 3,9 dejanj. Od teh jih je 0,7 ali 18 % storjenih brez sostorilstva, torej tako, da je bil storilec sam. Vendar je kazniva dejanja brez sostorilstva v okviru sodne obravnave združb izvajalo manj kot 1/4 storilcev, medtem ko so vsi ostali dejanja izvajali le v sostorilstvu. Ta dva podatka govorita o razmeroma pogosti skupinski naravi kaznivih dejanj oziroma o močnem skupinskem vplivu in strukturiranju vedenja. Omejitev k takemu sklepu le deloma predstavlja dejstvo, da je večina dejanj storjena v dvojicah ali trojicah, oziroma da se v velikem delu združb članstvo sodno konstituira preko kaznivega dejanja prikrivanja, za katerega pa je značilna in potrebna manjša stopnja kriminalnega angažmaja.

Tabela 35 : Vsa kazniva dejanja, ki jih je mladoletnik storil ter kazniva dejanja, ki jih je storil sam (ne v sostorilstvu)

Število kaznivih dejanj	Mladoletniki, glede na vsa svoja kazniva dejanja		Mladoletniki, glede na kazniva dejanja, ki jih niso storili v sostorilstvu	
	Štev.	%	Štev.	%
0			159	77,6
1	97	47,3	21	10,2
2 - 3	46	22,4	18	8,8
4 - 7	38	18,5	4	1,9
8 - 15	14	6,8	2	1,0
16 - 31	8	3,9	1	0,5
32 - 63	2	1,0		
Skupaj	205	100	205	100
X	3,92		0,70	
SD	5,96		2,42	

Opomba: Med kazniva dejanja, ki jih je mladoletnik storil sam ni všteto prikrivanje. Povprečne vrednosti so izračunane iz negrup.podatkov.

Vrednost odvzetih predmetov oziroma višina povzročene škode kaže tabela 36 . Iz nje je razvidno, da pri približno polovici mladoletnikov tako ovrednotena stopnja kriminalnosti zanaša do 2000 din, nekaj pa je mladoletnikov, pri katerih povzročena škoda presega 130.000 din. Večina mladoletnikov iz zadnjih dveh najvišjih razredov je iz iste združbe, ki je v več zaporednih dejanjih razbila in poškodovala večino opreme na novejšem gradbenem objektu. Pripomniti je treba, da iz te tabele ne bi bilo mogoče izračunati skupne škode, povzročene s skupinskim mladoletniškim prestopništvom v obravnavanem časovnem obdobju, ker je tu vrednost pripisana vsakemu mladoletniku, ki je delal v sostorilstvu v celoti in ne v relativnem deležu.

Tabela 36 : Vrednost ukradenih dobrin oziroma vrednost povzročene škode

Vrednost	Mladoletniki Število	%
do 500	51	25,0
501 - 2000	50	24,5
2001 - 8000	46	22,5
8001 - 32000	38	18,6
32001 - 128000	13	6,4
nad 128000	6	2,9
Skupaj	204	100

Tabela 37 kaže dokončano izobrazbo ter šolanje mladoletnikov. Dejstvo, da jih le 10 % ni zaključilo osnovne šole ter da se jih 18 % po končani osnovni šoli ni vključilo v nadaljne šolanje odraža razmeroma ugodno izobrazbeno strukturo, posebno še ob verjetnosti, da bo del teh šolanje nadaljevalo kasneje. Seveda pa to mnenje o ugodni izobrazbeni strukturi zadeva vzorec mladoletnikov le v celoti, medtem ko bi razčlenjevanje različnih podskupin mladoletnikov lahko pokazalo popolnoma drugačno sliko (na primer posebno prikazovanje enkratnih ali večkratnih storilcev; povratnikov in nepovratnikov).

Tabela 37 : Dokončana izobrazba mladoletnikov

Izobrazba	Mladoletniki	
	število	%
Nedokončana osnovna šola	22	10,7
Se še šola v osnovni šoli	30	14,6
Po končani osnovni šoli se ni vključil več v šolanje	37	18,0
Se šola v poklicni šoli	85	41,5
Se šola v štiriletni srednji šoli	31	15,1
Končal poklicno ali štiriletno srednjo šolo	-	-
Skupaj	205	100

Tabela 38 kaže, dale 45 % mladoletnikov ni v šoli niti enkrat zaostalo oziroma izgubilo šolskega leta na kak drugačen način. Ta podatek je najverjetneje povezan z dejstvom manjše šolske uspešnosti mladoletnikov, oziroma obstoja šolskih konfliktov in subjektivnih nezadovoljstev in preko tega manjše socializacijske privlačnosti in vplivnosti šole.

Tabela 38 : Leta šolskega zaostanka

Leta	Mladoletniki	
	število	%
0	92	45,5
1	73	36,1
2	35	17,3
3	2	1,0
Skupaj	202	100

Po tabeli 39 je velika večina mladoletnikov še vključena v proces rednega šolanja, medtem ko so podatki za ostale kategorije manj zanesljivi. Ta podatek govori o vseeno še veliki pomembnosti šolskega okolja

za naš vzorec mladoletnikov, oziroma o šolskem okolju kot potencialnem okolju izražanja in zadovoljevanja mladoletnikovih teženj in želja (ali pa njihovem frustriranju) in seveda okolju delujočih preventivnih ali kriminogenih dejavnikov.

Tabela 39 : Šolska oziroma zaposlitvena vključenost mladoletnika

Stanje	Mladoletniki	
	Število	%
se šola	146	71,2
redno zaposlen	31	15,1
neredno zaposlen	4	1,9
je v fazi menjave šole	1	0,5
nič od tega - nezaposlen	23	11,2
Skupaj	205	100

Tabela 40 prikazuje mladoletnikovo predobravnavanost. V vzorcu mladoletnikov - članov združb - je kar 32 % sodno predobravnavanih mladoletnikov. Ta visoka številka deloma izgubi svoj pomen, če povemo, da je v sodno predobravnavanost vključena tudi obravnava pred sodnikom za prekrške, oziroma obstoj vzporedne kazenske sodne obravnave, ki lahko zajema tudi kazniva dejanja iz istega časovnega obdobja kot jih zajema ta (v vzorec vključena).

Tabela 40: Predhodno sodno ali kakršnokoli strokovno obravnavanje mladoletnika, oziroma obstoj kaznivih dejanj pred 14. letom

	sodna predobravnavanost		kakršnokoli strokovno predhodno obravnavanje		Kaznivo d. kot otrok	
	št.	%	št.	%	št.	%
DA	65	31,9	86	42,6	33	16,3
NE	139	68,1	116	47,4	170	83,7
Skupaj	204	100	202	100	203	100

Med mladoletniki jih je bilo kakorkoli strokovno obravnavanih 42 %, kazniva dejanja pred 14. letom pa jih je storilo 16 % (ta podatek je razmeroma manj zanesljiv). Ti rezultati v celoti nakazujejo visoko stopnjo mladoletnikove predhodne stigmatiziranosti oziroma dejstvo, da je velik del mladoletnikov že pred tem sodnim postopkom imel izkušnje vključenosti v kako od - po navadi neprijetnih ali socialno neodobravanih - strokovnih obravnav.

Tabela 41 kaže indikatorje socialnega statusa staršev mladoletnikov. Ti podatki so najbolj nezanesljivi, deloma zaradi nestriktne metodologije njihovega zbiranja, deloma zaradi večjega deleža odsotnih in protislovnih podatkov. Spremenljivka socialnega statusa staršev mladoletnikov je bila ocenjevana na šest stopenjski lestvici, ki je vzporedno zajemala izobrazbene ravni in poklicne položaje staršev. Tako vzporedno zajemanje je bilo nujno zato, ker podatki v sodnem spisu včasih navajajo izobrazbo, včasih pa poklic staršev. Za potrebe prikaza smo podatke združili v tri najbolj grobe razrede. Tabela kaže razmeroma ugodno strukturo, posebno za očete mladoletnikov, vendar je treba ob tem pripomniti, da gre velik del manjkajočega vzorca staršev najverjetneje na račun oseb z manjšim socialnim statusom (neznani očetje; očetje, ki so zelo zgodaj zapustili družino itd.).

Tabela 41 : Indikatorji socialnega statusa staršev mladoletnikov

Indikatorji socialnega statusa	matere		očetje	
	štev.	%	štev.	%
Nedokončana ali dokončana osnovna šola brez dokvalifikacije, poklici najožjega profila	106	59,5	32	19,4
Dokončana osnovna ali poklicna šola, z dokvalifikacijami, poklici srednjega profila	47	24,4	84	50,4
Končana srednja, višja, visoka šola, poklici najširšega profila	25	14,1	49	29,7
Skupaj	178	100	165	100

Tabela 42 : Družinska struktura ter obstoj hujše družinske psihosocialne problematike

Družinska struktura	Družine mladoletnikov	
	Število	%
Popolna družina	133	67,5
Starši živijo ločeno	52	26,4
Dopolnjena družina	12	6,1
Skupaj	197	100
Družinska problematika		
Da	151	24,3
Ne	140	66,7
Skupaj	191	100

Tabela 43 kaže, da je zaposlenost staršev mladoletnikov razmeroma velika, kar je ustrezno z ozirom na mestno okolje bivanja. Zaposlenost staršev je takorekoč popolna, saj če izključimo umrle in odsotne, ter upokojene in zanemarljivo število kmetov dobimo pri materah 93 % pri očetih pa 95 % zaposlenih. Ti podatki pa seveda ne odražajo dejanskega izpolnjevanja zaposlitvenega statusa. (Opazno število staršev mladoletnikov se namreč nahaja dalj časa ali periodično v bolniškem statusu, itd.).

Tabela 43 : Zaposlenost staršev mladoletnika

Stanje	Matere		Očetje	
	število	%	število	%
zaposlen redno	172	87,3	126	64,3
nezaposlen	2	1,0	6	3,1
odsoten (umrli, ločeni)	5	2,5	49	25,0
upokojen	7	3,6	13	6,6
kmet	–	–	2	1,0
gospodinja	10	5,1	–	–
na prestajanju kazni	1	0,5	–	–
Skupaj	197	100	196	100

Tabela 44 kaže stopnjo intenzivnosti in ekstenzivnosti poročanja o mladoletniku v socialnem poročilu in sicer o problematiki preživljanja prostega časa, druženja z vrstniki in v pogojih socialnega okolja za prosti čas in druženje. Socialna poročila so bila priložena za 191 ali 93 % mladoletnikov. Glede na stopnjo poročanja se socialna poročila razmeroma enakomerno razvrščajo v vseh šest razredov, s tem da so največje gostitve v tistih razredih (2. in 3.) kjer se razmeroma splošno govori o mladoletnikovem preživljanju prostega časa v zvezi z njegovimi prijatelji. Samo dejstvo različnih ravni socialnega poročanja na tem področju pa je manj zanimivo kot vprašanje, za katere mladoletnike in ob katerih drugih pogojih so socialna poročila bolj poglobljena in obširna. Na to vprašanje bo mogoče dati delni odgovor v prihodnjem poglavju.

Tabela 44 : Socialna poročila glede na ekstenzivnost in intenzivnost obravnavanja (opisovanja) mladoletnikove problematike preživljanja prostega časa in druženja s sovrstniki

Stopnje intenzivnosti in ekstenzivnosti poročanja	Mladoletniki	
	število	%
1	25	13,1
2	42	22,0
3	42	22,0
4	32	16,8
5	26	13,6
6	23	12,0
Skupaj	191	100
povprečna vrednost	3,32	
SD	1,57	

Opomba: vsebino stopenj glej v poglavju o opisu spremenljivk

Tabela 45 kaže razpodelitev ukrepov, ki so bili predlagani v socialnem poročilu ter razpodelitev izhodov iz sodnega postopka za mladoletnika. Zajemanje predlogov iz socialnih poročil je bilo otežkočeno iz več razlogov. Le majhna večina socialnih poročil namreč vsebuje predloge (zdi se, da je dejanje predlogov odvisno in značilno povezano z vnaprejšnjo načelno odločitvijo posamičnega socialnega delavca), le-ti pa niso vedno eksplicitni (v kazensko pravni terminologiji). Predlogi so včasih oblikovani negativno (da nek ukrep ni potreben), drugič ukrepa ne imenujejo povsem določeno, temveč ga le vsebinsko in oblikovno opišejo. Zajemanje teh predlogov je bilo torej pogojeno s tem, da je strokovni sodelavec, ki je te predloge za potrebe raziskave izpisoval, bil seznanjen s prevladujočim izrazoslovjem s tem v zvezi.

Druga težava v zvezi s predlaganimi ukrepi je v tem, da smo za potrebe raziskave praviloma črpali podatke iz formalnega socialnega poročila, ne pa iz ustnih prispevkov in mnenj socialnih delavcev na sami glavni

Tabela 45 : Predlagani ukrepi v poročilu socialne službe ter izrečeni ukrepi na glavni obravnavi oziroma izhod pripravljalnega postopka

	1.	2.	3.	4.
	Predlog v socialnem poročilu		Rezultat glavne obravnave oz. pripr. postopka	
	štev.	%	štev.	%
v socialnem poročilu ni predloga za ukrep oz. glavne obravnave še ni bilo	82	40,0	3	1,5
ukor	56	27,3	38	18,5
disciplinski center	-	-	1	0,5
strožje nadzorstvo staršev ali druge družine	1	0,5	3	1,5
strožje nadzorstvo organa socialnega skrbstva	55	26,8	63	30,7
oddaja v vzgojni zavod ali zavod za usposabljanje	9	4,4	10	4,9
oddaja v prevzgojni dom ali mladoletniški zapor	2	1,0	3	1,5
postopek ustavljen zaradi razlogov smotrnosti ali pomanjkanja dokazov	-	-	31	15,1
mladoletnik napolnil 18 let	-	-	43	21,0
mladoletnik iz tega postopka izločen in dan v nov postopek	-	-	10	4,9
Skupaj	205	100	205	100

obravnavi. Med obema predlogoma je namreč praviloma poteklo nekaj mesecev, med katerimi je lahko potekalo socialno obravnavanje mladoletnika. V tem času so socialni delavci lahko prišli do ustreznejšega predloga oziroma strokovnega mnenja za potrebe sodišča. Zaradi večje formaliziranosti ter enotnosti socialnih poročil pa smo predloge socialnih delavcev zajemali kar iz socialnega poročila.

Tabela kaže, da za 40 % mladoletnikov v socialnem poročilu ni bilo najti eksplicitnega ali implicitnega predloga ukrepa, za ostalih 60 % mladoletnikov pa so predlagani ukrepi razvrščeni zelo različno. Le dva

predlagana ukrepa (ukor in strožje nadzorstvo OSS) zajemata kar 90 % vseh danih predlogov. Če je razumljivo, da se ukrepi oddaje v vzgojni zavod, prevzgojni dom in mladoletniški zapor izrekajo le izjemoma, pa vztrajanje na le dveh od ostalih ukrepov verjetno pomeni manjše izkoriščanje razpoložljive heterogenosti ukrepov, kot bi bilo možno.

V zvezi s 3. in 4. kolono tabele je treba povedati, da razredi ne odražajo toliko formalno določenih možnih izhodov postopka kot bolj izhode, za katere predpostavljamo, da imajo lahko stvaren pomen za mladoletnike. Med vsemi mladoletniki, v zvezi s katerimi je bil uveden pripravljalni postopek, smo razlikovali naslednje razrede:

- tiste, za katere se postopek še ni končal (z glavno obravnavo ali drugače);
- tiste, ki so bili iz pripravljalnega postopka izločeni in morda vključeni v drug postopek, ki ga kriteriji iz vzorca te raziskave niso zajeli;
- tiste, za katere je bil postopek zaradi razlogov smotrnosti ali zaradi pomanjkanja dokazov ustavljen (bodisi da je šlo za ustavitev pripravljalnega postopka ali pa ustavitev kasneje);
- tiste, ki so med postopkom dopolnili 18 let in je tožilstvo za njih v zvezi s tem predlagalo ustavitev;
- tiste, ki se je za njih glavna obravnava dejansko zaključila z določenim vzgojnim ukrepom. S tem opozarjamo na dajstvo, da kot značilnost obravnáve nismo zajemali formalne odločitve sodišča, temveč smo upoštevali ukrep, ki se je dejansko v zvezi z mladoletnikom izvajal.

Če izključimo mladoletnike, za katere se postopek še ni končal, oziroma ki so bili izločeni v druge postopke, je iz tabele razvidno, da se je za 60 % mladoletnikov obravnavanje pred sodiščem zaključilo z enim od vzgojnih ukrepov, proti 40 % pa je bil postopek ustavljen zaradi razlogov smotrnosti ali dopolnjenih 18 let. Med izrečenimi ukrepi (oziroma izvajanimi že iz prejšnjih postopkov, ki pa se v tem postopku niso spremenili) je opaziti prav tako skoraj izključujoče prevladovanje ukora in strožjega nadzorstva OSS (skupaj 89 %).

Primerjava strukture predlaganih in dejansko izvajanih ukrepov

(tabela 46) kaže, da so razlike le majhne, oziroma da je pri sodno izrečenih (ali že od prej obstoječih) ukrepih opaziti le majhen premik od ukorov k strožjemu nadzorstvu OSS.

Tabela 46 : Primerjava strukture predlaganih in izrečenih ukrepov

	Predlagani ukrepi	Izrečeni ukrepi
ukor	45,5 %	32,2 %
disciplinski center	0,0 %	0,8 %
SN staršev ali druge družine	0,8 %	2,5 %
SN OSS	44,7 %	53,4 %
vzgojni zavod ali zavod za usposabljanje	7,3 %	8,5 %
prevzgojni dom ali mladoletniški zapor	1,6 %	2,5 %

Primerljivost oziroma interpretacija razlik ali podobnosti obeh struktur je omejena še z dvema značilnostima:

- kljub temu, da sta strukturi zelo podobni, na osnovi tega ni mogoče sklepati o skladnosti v konkretnih primerih (popolna skladnost na ravni struktur je možna tudi ob popolni neskladnosti posamičnih odločitev), čeprav izkušnje pričajo, za razmeroma veliko skladnost tudi na ravni posamičnih primerov;
- druga omejitev se nanaša na dejstvo, da izrečeni ukrepi še ne predstavljajo pravnomočnosti, temveč smo jih zajemali s trenutkom glavne obravnave.

Obravnavane značilnosti mladoletnikov članov združb pa je težko interpretirati same zase. Šele primerjave z drugimi skupinami izenačenih mladoletnikov bi mogle osvetliti njihov pomen. Za potrebe tega raziskovanja je gotovo najvažnejše vprašanje, ali se mladoletniki - storilci kaznivih dejanj v združbah - po kakih značilnostih razlikujejo od mladoletnikov, ki kazniva dejanja izvajajo sami.

Razlike med obema skupinama mladoletnikov je težko preveriti, ker se podatki za obe skupini ločeno ne zbirajo. Edino možnost preveritve smo videli v tem, da se podatki pričujoče raziskave primerjajo s podatki, ki se na ljubljanskem temeljnem sodišču zbirajo za vse mladoletnike iz njegove pristojnosti. Problem pri taki primerjavi je dvojen: po eni strani podatki sodišča vključujejo mladoletnike iz mesta in primestnih območij (slednjih je 36 %), po drugi strani pa podatki sodišča zajemajo naš vzorec ter vzorec mladoletnikov, ki niso obravnavani skupaj v združbah. Vsaj ta drugi problem pa ne onemogoča primerjav; razlike, ki bi jih dobili med "združenimi" in vsemi mladoletniki bi veljale še pomembneje med ločenima skupinama. Pri primerjavi celotne skupine in njene podskupine se torej izpostavljamo le napaki, da ne najdemo obstoječih razlik, ne pa napaki, da bi jih našli preveč.

Značilnosti v vzorec zajetih mladoletnikov smo primerjali s podatki iz poročil temeljnega ljubljanskega sodišča (za leta 1979, 1980 in 1981) ter s poročilom okrožnega sodišča Ljubljane za leto 1977. V primerjanih značilnostih (dokončana šola mladoletnika, zaposlitveno stanje mladoletnika, struktura njegove družine, izobrazba staršev, zaposlitev staršev, ter psihosocialni problematiki družine) nismo našli nobenih statistično pomembnih razlik (in tudi ne statistično nepomembnih, vendar opaznih razlik). Statistično pomembni razliki pa sta se pojavili le pri spremenljivki mladoletnikove starosti in njegove sodne predobravnavanosti.

Tabela 47 kaže odstotke mlajših in starejših mladoletnikov po različnih virih. Med vsemi podatki sodišča so našemu vzorcu najbolj primerljivi podatki iz kolone 3 (podatki za leto 1979 le za mladoletnike petih mestnih občin). Podatki v koloni 5 so izračunani na osnovi tabele 34 .

Vsa sodna poročila kažejo 60 - 74 % udeležbo starejših mladoletnikov med vsemi; podatki te raziskave kažejo (kolona 5) le 38,5 % starejših mladoletnikov. Ta velik razkorak morda pa/ne odraža stvarnih razlik in sicer zato, ker pri podatkih iz raziskave kot kriterij jemljemo prvo storjeno

Tabela 47: Starost mladoletnikov, obravnavanih pred sodiščem (v %)

Starostni razred \ Vir	Uradno poročilo sodišča				Podatki te raziskave	
	1	2	3	4	5	6
mlajši mladoletniki	28	36	40	40	61,5	52,3
starejši mladoletniki	72	64	60	60	38,5	47,7

Viri podatkov:

1 - Podatki o mladoletnikih, obravnavanih pred okrožnim sodiščem v Ljubljani v letu 1977

2 - Poročilo o mladoletnih storilcih kaznivih dejanj, obravnavanih pred temeljnim sodiščem v Ljubljani v letu 1979; vsi mladoletniki

3 - Isti vir kot pri 2; upoštevani le mladoletniki iz petih mestnih občin

4 - Statistično poročilo temeljnega sodišča v Ljubljani za leto 1980

5 - Podatki v raziskavo zajetih mladoletnikih; glede na starost ob prvem kaznivem dejanju

6 - Podatki o mladoletnikih, zajetih v raziskavo; izračunano število, glede na povprečno starost ob zadnjem kaznivem dejanju.

kaznivo dejanje, podatki iz sodnih poročil pa (verjetno) kot kriterij jemljejo zadnje storjeno kaznivo dejanje (ker jim gre za določitev stopnje odgovornosti in ustreznih ukrepov, ne pa za vprašanje prvega pojavljanja kaznivih dejanj). Da bi dosegli primerljivost med viri, smo delu starejših mladoletnikov prišteli še del mladoletnikov iz starostnega razreda 17 - 24 (tabela 39), in sicer tisti del, ki je ustrezen povprečnemu trajanju izvajanja kaznivih dejanj mladoletnikov iz našega vzorca (to je 4,42/8). Tako izračunane deleže kaže kolona 6 v v tabeli 47. V tabeli 48 pa so mladoletniki prikazani številčno. Izračunani chi-kvadrat kaže, da je vzorec mladoletnikov, ki kazniva dejanja izvaja v združbah, pomembno mlajši od vzorca vseh sodno obravnavanih mladoletnikov (ta razlika bi se še povečala, če bi upoštevali le mladoletnike, ki kazniva dejanja niso izvajali v združbah).

To razliko je mogoče razlagati z že omenjenim dejstvom, da je večja težnja k druženju značilna za mlajše adolescente. Po drugi strani pa razlike odražajo verjetno tudi različne etiološke dejavnike obeh oblik izvrševanja kaznivih dejanj. Zdi se, da je samostojno izvrševanje kaznivih dejanj prognostično pomembnejše kot znak razmeroma večjega pomena osebnostnih odklonov v vzročnosti kaznivih dejanj. Te razmeroma stalne osebnostne značilnosti pa se s starostjo manj menjajo (čeprav se bolj menja njihov pomen oziroma prispevek pri izoblikovanju življenjskega načina).

Tabela 48 : Chi-kvadrat test za razporeditev mladoletnikov iz dveh vzorcev (koloni 3 in 6 iz prejšnje tabele)

	obravnavani na temeljnem sodišču v LJ.; iz petih mestnih občin; v letu 1979	mladoletniki iz združb; leto 1979 ter polovici leta 1978 in 1980	
mlajši mladoletniki	188	107	215
starejši mladoletniki	281	92	379
Skupaj	469	205	674

chi-kvadrat = 8,5
raven tveganja je manjša od 0,01.

Druga pomembna razlika se je pokazala pri deležih sodnih povratnikov med obema vzorcema. Podatki iz sodnega poročila za leto 1980 kažejo 23 % sodnih povratnikov med mladoletniki iz petih mestnih občin, naši podatki pa kažejo 32 % takih mladoletnikov. To razliko pripisujemo širšemu pojmovanju povratništva v tej raziskavi (upoštevali smo tudi obravnavo pred sodnikom za prekrške in različne oblike vzporedne obravnavanosti).

V celoti torej opisane primerjave vodijo k sklepu, da se mladoletniki, ki izvajajo kazniva dejanja v združbah, od ostalih pomembno ločijo le v svoji manjši starosti.

6.1.2. Osebnostne značilnosti

Del v vzorec vključenih mladoletnikov je v okviru intervjuja izpolnil tudi štiri osebnostne vprašalnike in test splošne inteligentnosti. Namen teh preiskusov je bil tudi s psihometrične strani osvetliti značilnosti sodno obravnavane populacije mladoletnikov - članov združb ter pogojno preverjati nekatere domneve o osebnostni pogojenosti in različnosti prestopnikov od neprestopnikov. Pomembno omejitev pri tem namenu pomeni dejstvo, da se je le 44 % mladoletnikov odzvalo vabilu na intervju ter da so zato ugotovitve le omejeno posplošljive na celotno populacijo (glej poglavje o značilnostih vzorca).

Najsplošneje bi lahko različne osebnostno osnovane teorije prestopništva oblikovali kot raziskovano hipotezo, da se bodo sodno obravnavani mladoletniki po svoji osebnosti (oziroma rezultatih osebnostnih preizkusov) pomembno in značilno razlikovali od neprestopnikov. Strogo izhajajoč iz okvira osebnostnih razlag, bi lahko na primer postavili naslednje usmerjene hipoteze:

- da bodo mladoletniki iz sodno obravnavanega vzorca v primerjavi z drugimi dosegali povprečno višje rezultate na lestvicah nevrotičnosti in ektrovertnosti (po Eysencku);
- višje rezultate na nekaterih lestvicah (bolj neposredne) agresivnosti in negativizma in nižje na lestvici občutkov krivde (po laičnem stereotipu agresivnega prestopnika ali po psihodinamskih teorijah šibkega superega in neizgrajenega in šibkega ega);
- višje rezultate lestvic socialne neprilagojenosti in nižje rezultate na lestvicah inhibitornih značilnosti osebnosti (po sociokulturnih in dinamskih teorijah);
- višje rezultate na lestvicah konfliktov na različnih prilagoditvenih področjih (prestopnik kot splošno neprilagojen človek).

Potrditev teh hipotez bi pomenila tudi potrditev tistih razlag prestopništva, ki njegove vzroke vidijo v neposrednem, mehaničnem in premosorazmernem učinkovanju neugodnih osebnih značilnosti na vedenje.

V zvezi z metodologijo preverjanja takih hipotez se pojavlja množica problemov. Tudi ob sprejetju osebnostnih razlag prestopništva se zastavlja načelni problem narave psihometričnega merjenja osebnosti ter praktični problem zagotovitve primerljivih rezultatov oziroma skupin.

Prvi problem zadeva naravo psihometričnih instrumentov, to je faktoriziranih ali drugače tvorjenih lestvic, ki naj bi merile osebnostne značilnosti. Ti problemi so značilno pojmovne in ne statistično tehnične narave. Večina psihometričnih instrumentov je namreč osnovana na deloma posrednem, deloma pa krožnem načelu preverjanja veljavnosti. To pomeni, da se vprašanja vprašalnikov na večinoma nejasen način dotikajo predpostavljenih (enotnih) značilnosti osebnosti, o njihovi veljavnosti pa se prepričujejo tako, da jih primerjamo z drugimi sorodnimi lestvicami ali pa subjektivnimi ocenami strokovnih ocenjevalcev. Bistvo takih meril osebnosti je v tem, da predpostavljajo (vsaj implicitno) obstoj določenega enotnega aspekta delovanja osebnosti (ali celo oprijemljivega materialnega substrata tega aspekta), ki naj bi bil časovno stabilen, splošen (veljaven za vsa področja človekovega delovanja) in od situacije vsaj razmeroma neodvisen (osebnostno za razliko od situacijsko pogojenega vedenja). V iskanju vse bolj splošnih in "faktorsko čistih" dimenzij in značilnosti osebnosti, ki naj bi bile vse manj odvisne od različnih situacij, upada tudi njihova uporabna vrednost - postajajo namreč vse bolj statistične abstrakcije.

V primerjavi s tako nevarnostjo predstavlja odmik v drugo smer in iskanje uporabnosti instrumentov poskus, da bi vprašalnike konstruirali izključno pragmatično, torej izključno glede na dejstvo, ali se empirično izkažejo kot uspešno sredstvo razlikovanja, prognoziranja, diagnoziranja, razvrščanja. Z naraščajočo pragmatično usmeritvijo vprašalnikov narašča tudi nevarnost, da bi instrumenti ne bili več uporabni v nobenem, od prvotnega le malo razlikujočem se socialnem okolju.[19]

Ta vprašanja se konkretno odražajo kot problemi medkulturne uporabnosti instrumentov ter primerljivosti rezultatov, problemi socialno,

izobrazbeno, starostno, spolno pogojenih razlik v odgovarjanju, ki ne odražajo različnih osebnostnih lastnosti (spet s predpostavko, da je osebnostna lastnost kvaliteta (biološke) osebnosti, ki je zamišljena kot od spola, socialnega položaja, izobrazbe in drugih značilnosti neodvisna lastnost), problemi vplivanja posebnih motivacijskih teženj na odgovarjanje (iskrenost, simulacija, itd.), in drugih. Pri uporabi psihometričnih instrumentov so najpogosteje določene (redke) od teh "motečih" pogojev poskuša statistično kontrolirati, za ostale pa se predpostavlja, da je njihovo učinkovanje zanemarljivo majhno.

Mnogo resnejši ter - z ozirom na področje proučevanja kriminalitete - vsebinsko pomembnejši problem predstavlja metodologija definiranja prestopniških posameznikov ter primerjav z neprestopniškimi posamezniki. Tako kot pri večini medosebnih in družbenih pojavov in mogoče še bolj je namreč prestopništvo v najbolj polnem pomenu besede stvar moralnih kriterijev, kriterijev moči, oziroma stvar družbenega definiranja. V družbeni uporabi je vsebina prestopništva določena z družbeno institucionalizirano uporabo tega pojma kot definicijske oznake. Čeprav je to razumljiv, normalen in spontan družben proces, pa je tak način definiranja pojma manj uporaben kot izhodišče za raziskovanje psiholoških ali socialnih pogojev ali vzrokov vedenja posameznika ali skupin posameznikov, saj ne omogoča upoštevati drugega - enako pomembnega in zakonito prisotnega dejavnika - subjekta definiranja.

Sam proces družbenega definiranja ter z njim povezanega obravnavanja pušča sledove na posameznikih, ki so objekt tega definiranja. Raziskovanje, ki poskuša odkrivati vzroke ali pogoje določenega vedenja, se torej v fazi zajemanja že prestopniško "označenih" posameznikov srečuje z ljudmi, katerih "osebnost" ali bolje rečeno medosebni vzorci odzivanja so deloma odraz njihove "prejšnje osebnosti" (oziroma prejšnjih vzorcev odzivanja), deloma pa odraz izkušenj, ki jih je posameznik doživel tekom postopka družbenega definiranja, odraz njegovih posebnih motivacijskih teženj v zvezi s temi postopki, njegovimi novoizoblikovanimi strategijami in taktikami izmikanja ali sprejemanja novonastalih socialnih pogojev.

V zvezi z omenjenimi problemi je metodološko najbolj upravičeno tako raziskovanje pogojev in vzrokov prestopniškega vedenja, ki bi zajemalo prestopnike in njim primerljive neprestopniške skupine pred fazo družbenega definiranja prestopništva, oziroma ki v zajemanju posameznikov v naslednjih fazah lahko upošteva vse novodelujoče družbene in osebne dejavnike.

V tej raziskavi smo se odločili za kompromisne rešitve različnih metodoloških zahtev (kompromisi so bili narejeni predvsem med metodološko teoretičnimi zahtevami na eni strani in organizacijsko tehničnimi na drugi). Odločitev za psihometrično proučevanje osebnosti sodno obravnavanih mladoletnikov v zvezi z njihovimi kaznivimi dejanji je postavljala zahtevo po primerljivih skupinah mladostnikov, ki bi morali biti izenačeni z našo skupino po sledečih značilnostih: starosti, izobrazbi oziroma vključenosti v šolanje (ali delo), socialnem izvoru, vrsti in intenziteti kriminalne dejavnosti, (morebiti po) načinu druženja, nikakor pa ne po sodni ali kaki podobni obravnavanosti, ki je pogoj, ki se na kazniva dejanja navezuje časovno kasneje, ne pa v zvezi s samim nastankom in izvrševanjem kaznivih dejanj (razen morda pri povratnikih). Osnovni problem bi bil s tem v zvezi prav gotovo najti mladoletnike s podobnimi kaznivimi dejanji, vendar sodno neobravnavane ter na tej osnovi z njimi izvesti podobno anketiranje kot s sodno obravnavanimi mladoletniki.

Zaradi nemožnosti takih primerljivih skupin smo se odločili za - s tem v zvezi - najbolj običajen postopek, ki pa ima največ slabosti: kot primerljive skupine smo določili enostavno neke splošne populacije mladostnikov, pri katerih je bilo mogoče doseči čim boljši približek k zahtevanim pogojem primerljivosti.

Rezultate našega vzorca na testu Progresivne matrice smo primerjali z razpoložljivimi podatki o drugih skupinah iz literature, rezultate drugih osebnostnih preizkušenj pa smo primerjali z rezultati posebej v ta namen anketiranih kontrolnih skupin.

Rezultate in primerjave na testu Progresivne matrice kaže tabela 49 . Razvidna je izredno velika standardna deviacija oziroma razpršenost dosežkov našega vzorca v primerjavi z vsemi ostalimi vzorci. Zdi se, da je ta značilnost povezana z dejstvom, da so bili vsi ostali vzorci bolj selekcionirani kot naš. Vzorec 6 je selekcioniran z srednješolskim statusom anketirancev; vzorca 3 in 4 s svojo vključenostjo v vzgojni zavod oziroma prevzgojni dom; pri vzorcu 2 način selekcije ni znan. V našem vzorcu se nahajajo tako učenci in dijaki srednjih šol kot tudi mladoletniki, ki so tik pred oddajo v zavod.

Tabela 49 : Primerjava rezultatov na testu Progresivne matrice

Vir	Velikost vzorca	Aritmetična sredina	Standardna deviacija	Raven tveganja za: F-test za SD	Raven tveganja za: t-test za aritm. sredine
1 - mladoletniki te raziskave;	83	45,75	12,64	-	-
2 - nedelinkventna populacija l. 1957;	405	39,30	8,29	0,01	0,001
3 - delinkventna populacija l. 1957;	86	28,17	9,71	0,01	0,001
4 - eksperimentalna skupina v VZ v Logatcu l. 1970;	42	37,19	7,01	0,01	0,001
5 - skupinsko testiranje odraslih, v Angliji; starost 20 let;	cca 600	44			
6 - ljubljanski srednješolci; starost 16 let; predvidoma pred 1960. letom;	91	46,3	7,7	0,01	-

Opomba:

- F- in t-testi so izračunani za razlike rezultatov prvega in ostalih vzorcev;
- vir za rezultate 5. in 6. skupine je priročnik za test Progresivne matrice, ki ga je izdal zavod SRS za produktivnost dela, 1978
- vir za rezultate 2., 3. in 4. skupine je delo Eksperiment v Logatcu, 1974.

Rezultati našega vzorca presenečajo tudi po svoji relativni višini. Dosežki sodno obravnavanih prestopnikov se približujejo dosežkom populacije srednješolcev (sicer izpred več let), so pa pomembno višji od rezultatov vseh ostalih skupin. Možen je sklep, da splošna inteligentnost ni med važnejšimi dejavniki prestopništva, s tem pa seveda ne zanikamo pomena, ki ga ima lahko ta lastnost osebnosti v konkretnih primerih; ne nazadnje na to kaže tudi izredna heterogenost sodno obravnavanih mladoletnikov.

Eksperimentalno skupino (sodno obravnavane mladoletnike, ES) smo primerjali glede rezultatov (razen PM) s štirimi (med seboj ne neodvisnimi) kontrolnimi skupinami:

- prva je bila kontrolna skupina (KStot) 451 mladostnikov, katerih notranja sestava glede na šolanje je takale:

Tabela 50 : Sestava kontrolnega vzorca (KStot)

Vrsta šole	Razred šolanja 8.	1.	3.	skupaj
osnovna šola	80	-	-	80
poklicna šola	-	72	88	160
srednja tehniška šola	-	84	79	163
gimnazija	-	21	27	48
Skupaj	80	177	194	451

Vse šole delujejo na ožjem mestnem ljubljanskem območju in predstavljajo šole tistih usmeritev, ki imajo največ vpisanih dijakov (to velja za poklicne in srednje šole).

- druga kontrolna skupina predstavlja le tisti del dijakov iz KStot, ki so obiskovali poklicne šole (KSpok). Za tako kontrolno skupino smo se odločili na osnovi dejstva, da med sodno obravnavamimi mladoletniki predstavlja ta izobrazbena skupina največjo skupino (41 %) in da je taka KS torej ES v največji možni meri primerljiva.

- tretja in četrta kontrolna skupina predstavljata posebna dela celotne kontrolne skupine. Vsi mladoletniki so namreč odgovarjali tudi na vprašalnik samoprijave različnih pravilom nasprotujočih in kaznivih dejanj, kjer so k posameznim dejanjem pripisali, kolikokrat so jih v preteklem letu storili. Izmed vseh mladostnikov v vzorcu smo izbrali 56 parov mladoletnikov, ki so bili kot posamezniki in kot skupini izenačeni po: izobrazbi matere, izobrazbi očeta, zaposlenosti matere, zaposlenosti očeta, številu članov in otrok v družini, indikatorju iskrenosti odgovarjanja, vrsti šole, starosti (in spolu - vsi so bili moški). Vsak od članov v paru oziroma skupini pa nista bili izenačeni v samoprijavljenih kaznivih dejanjih: v zvezi s tem smo poskušali izbrati dve ekstremni skupini mladoletnikov, ki kaznivih dejanj sploh niso prijavili in tistih, ki so jih prijavili največ. Pri tem smo upoštevali naslednja dejanja (vprašalnik glej v prilogi):

  - neznancu vzel denarnico ali kako drugo njegovo lastnino;
  - pobegnil s kraja nesreče, v kateri sem bil udeležen;
  - iz tujega parkiranega avtomobila vzel kako stvar;
  - kupoval ali prodajal ukradene stvari;
  - nasilno odprl klet, garažo, stanovanje ali kak drug tuj prostor;
  - razmontiral in vzel ali poškodoval kak del iz tujega avtomobila;
  - sodeloval v pretepu, kjer smo uporabljali nože, boksarje, verige ali podobne pripomočke.

Tretja kontrolna skupina je sestavljena iz mladoletnikov, ki niso v zadnjem letu storili nobenega od teh dejanj (KSkdne) četrta kontrolna skupina (KSkdda) pa iz mladostnikov, ki so posameznga ali več teh dejanj v zadnjem letu storili povprečno nad petkrat (ta številka je tvorjena kot vsota različnih omenjenih dejanj).

Vse kontrolne skupine so bile anketirane z istimi osebnostnimi vprašalniki kot eksperimentalna skupina sodno obravnavanih mladoletnikov v dveh šolskih urah med šolskim poukom. Anketiranje je bilo izvedeno v februarju 1979, rezultati pa so bili obdelani v okviru diplomskih nalog, ki so jih izdelale Vlasta Rusjan, Alenka Štolfa in Branka Rant[21] na filozofski fakulteti.

Tabela 51 : Primerljivost ES in treh KS glede na različne značilnosti

	Značilnosti, glede na katere presojamo primerljivost				
Skupine, ki jih primerjamo	Starost	Vključenost v šolanje in šolski uspeh	Socialni izvor - izobrazba staršev	Izvrševanje kaznivih dejanj	Obravnavanje s strani ustanov formalnega družbenega nadzorstva
ES - KStot	DA-skoraj popolna primerljivost	NE - v ES manj v šolanih, slabši uspeh	NE - v KS višja izobrazba staršev	Neznano, verjetno v ES več prestopništva	Neznano, kolikšno je obravnavanje KS, a ker je ES določena z obravnavanjem, ga je gotovo v ES več
ES - KSpok	DA - v KS nekoliko večja starost	Delno - v ES manj v šolanih, slabši uspeh, a podobne vrste šol	Delno, večja primerljivost kot pri KStot	Neznano, verjetno v ES več prestopništva	isto kot pri KStot
ES - KSkdne	isto kot pri KStot	isto kot pri KStot	isto kot pri KStot	ES se od KS pomembno razlikuje	isto kot pri KStot
ES - KSkdda	isto kot pri KStot	isto kot pri KStot	isto kot pri KStot	Obe skupini imata gotovo kazniva dejanja, neznano, katera jih ima več	isto kot pri KStot; mogoče v KSkdda več obravnavanja kot pri KSkdne

Tabela 51 kaže, da se ES razlikuje od vseh KS po svoji sodni obravnavanosti (kar je kriterij izbire ES), medtem kot je z ozirom na izvršena kazniva dejanja verjetno v ES več izvršenih kaznivih dejanj kot pri KStot, KSpok in KSkdne, s KSkdda pa je primerjava težja. Po drugi strani so vse skupine starostno skoraj popolnoma izenačene, glede šolanja in šolskega uspeha (in verjetno socialnega izvora mladoletnikov) pa so pogoji KS ugodnejši. Izjema je KSpok, ki se glede na vrsto obiskane šole še najbolj približuje ES.

Tabela 52 prikazuje aritmetične sredine in standardne deviacije rezultatov mladoletnikov iz različnih skupin na različnih lestvicah osebnostnih preizkušenj. Razlike med skupinami na različnih spremenljivkah bomo interpretirali najprej glede na različne skupine, nato pa glede na različne spremenljivke.

Primerjava ES in KStot kaže, da obstajajo med vzorcem pomembne razlike tako pri aritmetičnih sredinah kot pri standardnih deviacijah. Z ozirom na razpršenost rezultatov je najbolj vidno dejstvo, da ima KStot kar pri sedmih spremenljivkah statistično pomembno manjšo standardno deviacijo kot ES in le enkrat večjo. Tudi sicer je tendenca pri večini spremenljivk k večji enotnosti pri KStot in večji razpršenosti pri KS. Glede osebnostnih značilnosti se torej sodno obravnavani mladoletniki med seboj izrazito bolj razlikujejo, kot bi bilo mogoče trditi za vzorec učencev in dijakov. Večja razpršenost je razložljiva z obstojem razmeroma močne šolske selekcije. V KStot so namreč vključeni le otroci, ki so bili doslej šolsko toliko uspešni, da nadaljujejo šolanje (to velja za poklicne in srednje šole), medtem ko so v vzorcu ES poleg teh še mladostniki, ki šolanje zaradi najrazličnejših objektivnih ali subjektivnih razlogov niso nadaljevali.

Glede na višino doseženih rezultatov na posameznih spremenljivkah je pomembno različnih devet od 28 parov aritmetičnih sredin. Sodno obravnavani mladoletniki so od mladoletnikov KStot manj nevrotični in ekstovrtni (kar nasprotuje Eysenckovi teoriji). Na lesticah vprašalnika agresivnosti mladoletniki ES dosegajo nižje rezultate pri verbalni agresivnosti, razdražljivosti, indirektni agresivnosti, fizični agre-

Tabela 52: Aritmetične sredine in standardne deviacije rezultatov mladoletnikov iz različnih (ES, KStot, KSpok, KSkdda, KSkdne) na različnih lestvicah osebnostnih preizkušenj.

lestvica - osebnostne značilnosti	1 - ES obravnavani mladoletniki (N = 88)		2 - KStot mladoletniki - učenci in dijaki (N = 451)		3 - KSpok mladoletniki - dijaki poklicnih šol (N = 163)		4 - KSkdda mladoletniki, ki v samoprijavi omenjajo največ k.d. (N = 56)		5 - KSkdne mladoletniki, ki v samoprijavi ne omenjajo k.d. (N = 56)	
	$\bar{x}$	SD	$\bar{x}$	SD	$\bar{x}$	SD	$\bar{x}$	SD	$\bar{x}$	SD
N1	8,64	4,92	9,06	-4,31	8,62	4,34	9,41	--4,04	9,44	--4,04
N2	8,21	4,99	8,95	4,43	8,69	-4,18	+9,63	---3,68	9,30	4,57
E1	5,82	1,91	6,16	-1,65	6,06	-1,67	+6,45	--1,43	5,98	-1,65
E2	5,15	2,26	5,34	-1,98	5,18	2,15	5,80	--1,86	4,61	--1,88
L	4,92	2,51	---4,01	2,56	4,56	2,64	---3,28	2,36	4,36	2,34
A-VA	7,11	2,30	+7,70	2,36	7,55	2,26	++8,42	2,30	7,55	2,52
A-R	4,60	2,26	++5,28	2,27	5,00	2,17	+++6,15	2,13	4,84	2,42
A-IA	3,94	1,81	+++4,71	+2,08	++4,67	++2,21	+++5,46	1,83	++4,89	1,91
A-FA	5,06	2,49	5,31	2,33	5,26	2,34	++6,37	2,41	4,73	-2,13
A-OK	5,24	2,26	4,95	2,19	4,94	2,35	4,66	2,43	5,43	2,19
A-SU	5,85	1,86	5,66	1,84	5,77	1,79	5,98	1,75	5,76	-1,59
A-SO	3,98	1,98	3,88	1,87	3,93	1,82	4,35	1,90	3,92	1,76
A-N	2,63	1,42	+3,00	1,36	2,80	1,42	+++3,48	--1,16	2,76	1,29
JSN	24,83	6,34	--22,95	6,04	23,95	6,29	25,91	5,62	---21,12	6,12
JVO	16,84	6,92	16,10	-5,98	16,91	-5,87	+19,27	-5,71	15,14	-5,93
JNE	16,88	3,89	16,03	4,21	17,20	4,09	--15,27	4,42	16,69	4,27
JAU	8,31	3,16	8,05	3,25	8,33	3,30	++ 9,80	3,06	-6,95	3,23
JAL	12,34	4,57	-11,11	--3,57	11,77	--3,69	12,79	---3,31	---10,00	--3,55
JUM	11,44	2,92	10,99	2,89	11,27	2,86	10,71	3,02	11,36	3,05
JMA	13,68	5,86	14,08	--4,84	14,12	-5,02	++16,32	--4,76	12,98	---4,24
JSA	12,45	2,98	12,44	3,34	12,19	3,29	11,71	3,05	12,79	2,84
JRE	-6,03	2,74	-5,33	2,44	-6,10	-2,35	---4,82	2,67	5,80	-2,29
JZA	11,18	3,22	11,62	3,15	11,66	3,05	11,07	3,01	11,50	3,32
JASOC	19,48	5,01	--17,59	5,20	18,34	5,21	18,82	5,14	---16,61	4,53
NSDRUZ	2,16	1,63	1,92	-1,34	-1,75	--1,25	2,31	1,45	- 1,71	---1,09
NSSPOL	1,11	1,11	1,02	0,99	1,93	1,01	1,14	0,14	0,79	-0,97
NSODN	2,24	1,72	2,42	1,68	2,20	1,63	2,78	1,85	2,18	1,49
NSSEBE	5,07	1,91	--- 4,22	1,97	4,11	1,83	4,54	2,02	-- 4,10	1,92
NSTOT	10,58	4,82	9,58	4,52	9,99	4,38	10,77	4,72	-8,79	-4,00

Opomba:

Plusi in minusi pred rezultati vseh štirih KS označujejo statistično pomembnost razlik aritmetričnih sredin in standardnih deviacij v primerjavi z ES. (Na primer: standardna deviacija nevrotičnosti N1 Mladoletnikov iz KStot je statistično pomembno manjša od tiste iz ES).

Znaki pomenijo:

-	ali +	:	tveganje	je manjše od	0,10
--	ali ++	:	"	"	0,05
---	ali +++	:	"	"	0,01

sivnosti in negativizmu, medtem ko dosegajo višje rezultate pri občutkih krivde, sumničavosti in zamerljivosti. Na lestvicah Jessnesovega vprašalnika imajo sodno obravnavani mladoletniki večinoma višje rezultate. Ti so pomembno višji pri lestvicah socialne neprilagojenosti, alienacije, represije ter zbirnega indeksa asocializacije. Pri preizkusu nedokončanih stavkov odražajo mladoletniki skupine ES višje vrednosti na vseh področjih, na področju odnosa do sebe pa je ta razlika statistično pomembna.

Posplošena interpretacija vseh teh razlik je otežkočena z dejstvom, da se skupini ne razlikujeta samo glede sodne obravnavanosti ter (neznanih, a predvidenih) razlik/storjenih kaznivih dejanj, ampak je med njima razmeroma velika razlika tudi v izobrazbeni stopnji, socialnem izvoru ter iz tega izhajajočem družbenem položaju. Razlike v smeri večje nevrotičnosti in ektrovertnosti, večje agresivnosti, toda manjše prestopniške usmerjenosti in manjše konfliktnosti glede odnosa do samega sebe pri skupini KStot lahko torej pripišemo bodisi boljšemu socialnemu izvoru in položaju, bodisi dejavnikom, ki so odločilni za izvajanje kaznivih dejanj ali pa dejstvu, da mladoletniki iz KStot niso sodno obravnavani.

Boljši vpogled v odnose med temi spremenljivkami nam daje še primerjava s skupino KSpok, to je skupino mladoletnikov, ki so dijaki poklicnih šol. Morebitne razlike v primerjavah ES s KStot in KSpok naj bi pokazale na vpliv dejavnikov socialnega izvora, ki se po izsledkih mnogih naših raziskav pomembno razlikujejo pri dijakih poklicnih na eni strani in drugih srednjih šol na drugi strani.[22]

Primerjava ES s KSpok pokaže precej drugačno sliko kot primerjava s KStot. Še vedno je moč opaziti, da so standardne deviacije pri skupini dijakov poklicnih šol večinoma manjše (v sedmih primerih statistično pomembno), opazno pa se je zmanjšalo število pomembnih razlik med aritmetičnimi sredinami osebnostnih preizkušenj: iz desetih razlik pri KStot na eno pri KSpok. Edina pomembna razlika ostaja pri lestvici indirektne agresivnosti, pri kateri dijaki poklicnih šol dosegajo višje rezultate kot sodno obravnavani mladoletniki.

Na osnovi povedanega lahko sklepamo, da je mogoče velik del osebnostnih razlik med sodno obravnavanimi mladoletniki in splošno populacijo pripisati različnosti obeh populacij, ki je določena s tistimi dejavniki (socialne narave), ki določajo tudi nižje izobrazbene in poklicne dosežke ES v celoti. V primerjavi ES s KSpok, ki ji je glede na te socialne dejavnike bolj izenačena,namreč vse razlike razen ene izginejo.

Kljub "nerazlikujoče se osebnosti" pa dosegajo mladoletniki iz ES slabše rezultate na vseh štirih področjih prilagajanja, na dveh od njih pomembno slabše. Največjo razliko je opaziti spet na področju odnosa do sebe.

Primerjava ES s KSkdda (mladoletniki, ki so navedli v samoprijavi največ kaznivih dejanj) pokaže tako kot prejšnji primerjavi, da je vzorec ES pomembno bolj heterogen kot KSkdda na skoraj polovico uporabljenih lestvic. Primerjava aritmetičnih sredin kaže, da so mladoletniki KSkdda skoraj na vseh lestvicah dosegali (velikokrat pomembno) višje (slabše) rezultate kot mladoletniki ES. Mladoletniki KSkdda so bolj nevrotični in ekstrovertni, bolj agresivni (vse oblike razen občutki krivde), bolj socialno neprilagojeni, bolj delinkventno vrednostno orientirani, z večjo mero autizma in alienacije, vendar z manjšo mero socialne anksioznosti, represije in zanikanja. Na področjih prilagojevanja mladoletnikov obeh skupin dosegajo presenetljivo podobne rezultate, ki se nikjer statistično ne razlikujejo. Skupina KSkdda, ki se od ES razlikuje po tem, da ni sodno obravnavana ter da so mladoletniki v večji meri všolani v zahtevnejše šole, podobna pa ji je v izvajanju kaznivih dejanj,torej v splošnem kaže v svojih odgovorih glede na prestopništvo "slabšo" osebnost.

Primerjava ES s KSkdne (mladoletniki brez samoprijavljenih kaznivih dejanj) kaže razmeroma največ in najbolj enotnih razlik. Največja je razlika v heterogenosti obeh vzorcev, saj dosega skupina KSkdne kar pri 12 spremenljivkah pomembno nižje standardne deviacije, pri vprašalnikih in področjih prilagojevanja pa se pojavljajo pretežno razlike

v korist vzorcu KSkdne. Skupina KSkdne je dosegla na štirih področjih prilagojevanja brez izjeme najnižje rezultate od vseh ostalih skupin.

Skupna interpretacija vseh petih vzorcev je zapletena zaradi dejstva, da se ES od vseh ostalih razlikuje po sodni obravnavanosti, ES in KSpok od vseh ostalih po razmeroma nižjem izobrazbenem stanju (in predvidoma socialnem izvoru), ES in KSkdda od ostalih po predvidoma večjemu izvajanju kaznivih dejanj. Na rezultate vplivajo torej vsaj trije sklopi dejavnikov, ki v interakcijah različno vplivajo na rezultate. Vendar lahko na osnovi vseh rezultatov vsaj hipotetično postavimo naslednje predloge sklepov:

1. Skupine sodno obravnavanih mladoletnikov kot celote v primerjavi z ostalimi skupinami ne "odlikujejo" posebne, značilne, odstopajoče osebnostne značilnosti. Čeprav smo razlike opazili glede na vse KS, pa so te razlike najmanjše pri primerjavi z najbolj socialno primerljivo skupino KSpok. Zaradi tega razlike z KStot pripišemo različnemu izobrazbenemu (oz. socialnemu) položaju, isto pa načelno velja tudi za skupini KSkdda in KSkdne, pri čemer pa sta ti dve skupini izbrani še po dodatnih kriterijih.

2. Osebnostne značilnosti skupine sodno obravnavanih mladoletnikov se v celoti bolj razpršujejo kot osebnostne značilnosti vseh ostalih KS. To večje razprševanje ne gre samo na račun doseganja višjih rezultatov na posameznih od lestvic, ker ga opažamo tudi pri nižjih rezultatih. Vse skupine KS so selekcionirane z dejstvom, da so mladoletniki redno všolani, medtem ko je takih mladoletnikov pri ES le 71 %. Podobno domnevamo, da je vzročnost oziroma pojavnost prestopništva mladoletniških združb izrazito bolj raznolika (od situacijskih dejanj do disocialno osebnostne strukturiranosti; od "slučajnih" dejanj do kaznivih dejanj kot načina življenja) kot velja za socialno pogojenost šolanja nasploh oziroma šolanja na zahtevnejših šolah posebej.

   Ob tem se spet odpira vprašanje o smiselnosti obravnavanja sodnega vzorca v celoti. Zdi se, da sodni vzorec sestavljajo različni, posamič smiselno enotni podvzorci, ter da se v primerjavah celotnega

vzorca take posebnosti izgubijo. To opozorilo in omejitev velja za zgornja in vse nadaljne sklepe.

3. V pogledu posameznih osebnostnih vprašalnikov in z njimi povezanih teorij je mogoče skleniti naslednje:

   - na vprašalniku HANES je ES dosegla pri nevrotičnosti in ekstrovertnosti z eno izjemo najnižje rezultate od vseh skupin. Rezultati torej izrazito nasprotujejo Eysenckovim hipotezam o prestopniku kot nevrotičnemu ekstrovertu.

   - na vprašalniku agresivnosti so mladoletniki ES dosegli v večini lestvic nižje rezultate od vseh ostalih skupin. Razlike so izrazite pri lestvicah: indirektne agresivnosti (pri vseh KS pomembno manjši rezultati), razdražljivosti, verbalne agresivnosti, negativizma ter fizične agresivnosti. Praviloma višje rezultate dosega ES pri občutkih krivde, ter deloma višje pri sovražnosti in sumničavosti.

   - čeprav se ES niti v eni lestvici Jesnesovega vprašalnika ne razlikuje od KSpok (ki ji je izobrazbeno najbolj primerljiva skupina), pa dosegajo v primerjavi z ES vsi mladoletniki (KStot) ugodnejše rezultate, mladoletniki brez samoprijavljenih dejanj še ugodnejše, tisti z največ samoprijavljenimi dejanji pa razmeroma slabše. Jessnesov vprašalnik torej poleg socialnih razlik odraža tudi nagnjenost k kaznivim dejanjem (a ne kot stabilno osebnostno lastnost temveč kot stvarni vedenjski vzorec).

   - projekcijski preizkus nedokončanih stavkov se zdi najbolj neposredno in oprijemljivo povezan z življenjsko situacijo mladoletnika. Kot merilo konfliktnosti prilagojevanja na različnih področjih odraža dejstvo, da imajo mladoletniki ES največ prilagojevalnih težav od vseh KS, če izvzamemo KSkdda, kjer so rezultati še višji. Nedvomno najvišji rezultat pa so mladoletniki ES dosegli pri področju odnosa do sebe, kjer imajo pomembno največ problemov od vseh skupin.

4. Zanimivejše je razmišljanje o lestvicah, kjer se v največji meri kažejo odstopanja ES od drugih skupin. Taka je lestvica občutkov

krivde. Občutki krivde naj bi bili v psihodinamskih teorijah povezani predvsem/s temeljno osebnostno zmožnostjo občutenja krivde, ki naj bi nastala v razvojni diferenciaciji ega in superega in ki naj bi bila nekak osnovni pogoj uspešne socializacije. Pri vedenjskih razlagah (Eysenck) pa/je "vedenjski korelat občutka krivde" povezan deloma z razvito sposobnostjo pogojevanja reakcij, po drugi strani pa z ustrezno čustveno odzivnostjo, ki predstavlja motivacijsko podlago za učenje. V skladu z obema vrstama teorij naj bi sposobnost občutkov krivde (ali sposobnost pogojevanja ob višji stopnji čustvenega vzburjanja - anksioznosti) pomenila nekak zaščitni mehanizem, ki zagotavlja konformiranje posameznika z družbenimi normami. Odsotnost občutkov krivde naj bi bila nasprotno povezana s habitualnimi prestopki, oziroma nemožnostjo obnašanja v skladu s socialnimi normami.

Če vse povedano velja za osebnostno pogojenost ali sovzročnost vedenjskih prestopkov, pa imajo občutki krivde veliko vlogo tudi pri razmišljanju o družbeni reakciji na prestopke. Namen družbenega reagiranja (obravnavanja, kaznovanja, zavračanja, obsojanja) je vsaj v enem svojem delu vzbuditi v storilcu dejanj občutke krivde in mu tako (če ne z golo prisilo) naknadno pomagati pri čustvenem sprejemanju, internaliziranju ali asimiliranju družbenih norm. Seveda je tak poskus mogoč le pri osebah, ki imajo razvito sposobnost za občutenje krivde oziroma pri razmeroma zgodnjih poskusih kaznivih dejanj, ki se še niso integrirala v celotni življenjski človekov stil z vsemi spremljajočimi razmeroma stabilnimi osebnostnimi in mikrosocialnimi prilagoditvami. Zdi se, da ti pogoji ustrezajo ravno značilnostim mladoletniškega prestopništva, oziroma da se jim poskušajo v večji meri prilagoditi tudi smotri kazenskega sodstva za mladoletnike. V skladu s takim razlaganjem bi moralo družbeno (sodno) obravnavanje storilcev kaznivih dejanj - če naj bi bilo glede na posameznika uspešno - v njih zapustiti intenzivne občutke krivde.

V zvezi s koristnostjo takega načrtnega sistemskega povzročanja občutkov krivde prihaja do naslednjih problemov:

- povzročanje občutij krivde (z drugimi besedami občutij lastne nevrednosti oziroma občutij zavrženosti lastnih dejanj) je motivacijsko

smiselno in družbeno uspešno le toliko časa, dokler ne prekorači meje, ko začne delovati osebnostno dezintegrativno. Eno od oblik osebnostne dezintegracije pa je - tudi v mladinski kriminologiji in pri nas široko proučevan - pojav frustracijske stereotipnosti.[23] Izraz se nanaša na proces ko se pod nadaljujočimi se frustracijami osebnost integrira na razvojno vedno nižjih ravneh, se zmanjšuje zmožnost učenja novih oblik oziroma se utrjujejo obstoječi primitivni vedenjski vzorci.

Meja koristnosti oziroma uspešnosti načrtnega povzročanja občutij krivde je odvisna od osebnostnih lastnosti v ožjem pomenu besede ter razpoložljivih pogojev socialnega okolja po drugi strani. Med osebnostnimi lastnostmi je pomembna frustracijska tolerance, ali z drugimi besedami sposobnost osebnosti, da čustveno neprijetno doživetje zmore uporabiti kot motivacijsko spodbudo za učenje novega vzorca vedenja in doživljanja. Ta sposobnost je v veliki meri pogojena s preteklimi vzorci pojavljanja in premagovanja frustracij tudi z različnimi biološkimi določilnicami in temelji osebnosti.

- Spreminjanje vedenja oziroma učenje novih vedenjskih in doživljajskih vzorcev pa vključuje tudi drugačen odnos posameznika z okoljem. V tem smislu je najpomembnejše vprašanje, kakšne odnose s posameznikom okolje dopušča, spodbuja ali onemogoča. Občutje krivde je lahko smiselen dejavnik spremembe vedenja le v primeru, če okolje spreminjanje vedenja dopušča. Poglavitni kriterij zadovoljivosti odnosa posameznika z okoljem je zadovoljevanje posameznikovih potreb, tako bioloških in primarnih kot socialnih in pridobljenih. Če okolje spremembe vedenja ne dopušča, je povečevanje občutij krivde in frustriranje posameznika lahko le pogoj dolgoročnejšega utrjevanja neustreznih vedenjskih in doživljajskih oblik.

- Nevarnost (teoretična in tudi kot pojav v današnji praksi) v zvezi z odnosom med občutji krivde in možnostmi okolja za spreminjanje vedenja je v tem, da se postopki vzbujanja občutkov krivde (obsojanje, zavračanje, neodobravanje) razširjajo na preveč posameznikovih okolij, kjer delujejo tudi na ta način, da zmanjšujejo njegove objektivne možnosti uveljavljanja. V takih primerih (gre za škodljive

posledice stigmatiziranja) gre za odzivanje družbe, ki je s stališča posameznika (njegove "resocializacije", ponovno vključitve v osebno in družbeno smiselne medosebne odnose) izrazito nesmotrna in ki zadovoljuje le nekatere od potreb javnosti oziroma kriterije povračila.

- Dodaten pogoj za smiselno delovanje občutkov krivde (ki naj spreminjajo vedenje) je priznavanje legitimnosti obravnave s strani storilca. Priznavanje legitimnosti družbenega (neodobravajočega) odziva na lastna dejanja je porok, da družbeno obravnavanje ne bo imelo le pomena kaznovanja in prisile, ampak tudi pomen subjektivno sprejemljivega signala, ki naj preko rekonceptualiziranja lastnega vedenja, svojega odnosa do družbe, svojih življenjskih ciljev in možnosti doprinese k družbeno sprejemljivejšemu vedenju. Občutja krivde in priznavanje legitimnosti kaznovanja sta torej procesa, ki predpostavljata, da je posameznik še v veliki meri navezan na prevladujoče družbene norme, da jih pojmuje kot enega od bistvenih pogojev za doseganje svojih bodočih življenjskih ciljev, oziroma da ni močneje navezan na alternativne sisteme norm. Družbeno obravnavanje storilca, ki z njegove strani ni sprejeto kot upravičeno, pa mora imeti posledice v ali dezintegraciji posameznikovih doživljanj, vedenj, vrednostnih sistemov ali pa v njegovem intenzivnejšem odvračanju od prevladujočih vrednostnih in normativnih sistemov in navezovanje na alternativne.

Omenjena vprašanja zaznave legitimnosti družbene reakcije so posebej pomembna tudi v zvezi s skupinskim prestopništvom. Tradicionalno (mitološko) pojmovanje o prestopniških združbah kot visoko kohezivnih, strukturiranih in organiziranih skupinah implicira nevarnost (strah), da bi bila skupinska podpora sostorilcev toliko močna, da bi posameznika motivirala za odklanjanje legitimnosti kazni oziroma mu onemogočala stvarni uvid v pogojenost in posledice lastnega vedenja. V takem primeru se seveda "naravno" kot ukrep ponuja osamitev posameznih članov združbe oziroma vsak postopek, ki združbo kot sistem medsebojnih povezanosti razbije, razkroje.

Podatki pa kažejo, da so tako visoko organizirane in strukturirane združbe zelo redke, če sploh obstajajo (v mladoletniškem prestopništvu). Zdi se, da je prevladujoč vzorec združevanja tak, ki pomeni zelo neobvezno in ohlapno glede posameznikov deloma slučajno, vendar glede širšega vzorca mladoletnikov razmeroma trajno in prostorsko stabilno srečevanje, družneje in izvajanje dejanj. Zdi se, da - vsaj v obdobju nekaj let - taki vzorci na manjših omejenih območjih kažejo izredno vztrajnost in nekako zasidranost v lokalnem socialnem okolju. Pri takšnem vzorcu združevanja pa je - še vedno prevladujoče, iz mita organizirane skupine izhajajoča - naravnanost razbijanja združb nesmotrna in neučinkovita. Nesmotrna zato, ker skupina v zgoraj omenjenem smislu sploh ne obstaja, neučinkovita pa zato, ker se mladoletniki vračajo v svoja življenjska okolja, kjer se spet srečujejo z enakimi ali podobnimi življenjskimi dejavniki. V tem širokem življenjskem okolju je tudi iskati (začasne) socializacijske vire, ki mladoletniku lahko nudijo oporo v (starostno specifičnem) zavračanju legitimnosti družbenih ukrepov.

- Glede raziskovanja oziroma diagnosticiranja stopnje občutij krivde je odločilno vprašanje, ali raziskovalni instrumenti omogočajo razlikovanje (predpostavljenih) dejanskih občutij krivde od posameznikovih teženj po začasnem konformiranju od njega pričakovanimi odzivi. V tem primeru gre lahko le za prilagajanje odgovorov, za načrtno in motivirano odgovarjanje na način, ki je zaznan kot prinašajoč odločene osebne koristi v odnosu na sistem sankcij.

V skladu z vzročnim pogledom na prestopništvo bi hipotetično pričakovali, da bodo občutja krivde - kot inhibitorni dejavnik osebnosti - najmanjša pri skupianh ES in KSkdda, največja pri skupini KSkdne, pri ostalih dveh skupinah pa bodo nekje v sredini. V skladu s tretmansko preventivnimi nameni sodnega obravnavanja pa bi pričakovali, da bodo občutja krivde največja pri ES, pri vseh ostalih KS pa manjša.

Rezultati kažejo na dejanski obstoj obeh vrst procesov. Primerjujoč obe izenačeni kontrolni skupini ugotovimo, da ima skupina mladoletnikov,

ki so izvajali največ kaznivih dejanj, najnižji rezultat od vseh skupin, medtem ko ima skupina mladoletnikov z najmanj samoprijavljenih dejanj najvišji rezultat na lestvici občutkov krivde. (S tem pa seveda ni implicirana osebnostna pogojenost kaznivih dejanj: občutja krivde so namreč lahko pojmovana ali kot izvorna, stabilna lastnost osebnosti ali pa kot situacijsko pogojena spremenljivka, ki mediira med pogoji osebnosti, okolja in vedenja). S tem je potrjena vzročna hipoteza v zvezi z občutji krivde.

Po drugi strani ima skupina ES, v zvezi s katero smo postavili dve nasprotujoči hipotezi (eno s stališča vzročnosti - pred dejanji; drugo s stališča tretmana - po dejanjih, v času anketiranja) zelo visok rezultat na lestvici občutkov krivde, takoj za KSkdne.

Tak rezultat pripisujemo deloma vplivu obravnave kaznivih dejanj s strani organov pregona in sodišča, deloma (v manjši meri) pa tudi obstoju posebnih motivacijskih teženj posameznikov po prikazovanju sebe v - z ozirom na okoliščine - najprimernejši podobi. Visoki občutki krivde so se odražali tudi v odgovorih na preizkus nedokončanih stavkov, kjer je bilo pogosto nadaljevanje stavka "Najhujša stvar, ki sem jo storil..." - "je bilo kaznivo dejanje".

5. Občutki krivde predstavljajo le eno od oblik - navznoter obrnjene - agresivnosti. Prednost Bussovega vprašalnika osebnosti - da zajema osem različnih vrst agresivnosti, velja uporabiti še v zvezi z drugimi podvrstami agresivnosti v primarjavah med storilci in nestorilci ter sodno obravnavanimi in neobravnavanimi.

Tabela 53 kaže rangirane povprečne vrednosti posameznih skupin (ES in štirih KS) na lestvicah agresivnosti. Vrste agresivnosti so v tabeli razdeljene glede na dve delitvi:

- prvih pet oblik predstavlja aktivno agresivnost za razliko od zadnjih treh, ki pomenijo pasivno obliko agresivnosti;
- prvih sedem naštetih vrst pomeni agresivnost usmerjeno proti zunanjemu svetu za razliko od osme, ki pomeni navznoter usmerjeno agresivnost.

Tabela 53 : Rangiranje rezultatov ES in štirih KS glede na posamezne lestvice agresivnosti (prostorsko višje mesto pomeni višji rezultat)

A g r e s i v n o s t							
U s m e r j e n a n a v z v e n							Navznoter
A k t i v n a					P a s i v n a		
Razdražljivost	Verbalna agresivnost	Indirektna agresivnost	Fizična agresivnost	Negativizem	Sumničavost	Sovražnost	Občutki krivde
1. KSkdda*	KSkdda*	KSkdda*	KSkdda*	KSkdda	KSkdda	KSkdda	KSkdne
2. KStot*	KStot*	KSkdne*	KStot	KStot*	ES	ES	ES
3. KSkdne	KSkdne	KStot *	KSpok	KSpok	KSpok	KSpok	KSpok
4. KSpok	KSpok	KSpok*	ES	KSkdne	KSkdne	KSkdne	KStot
5. ES	ES	ES	KSkdne	ES	KStot	KStot	KSkdda

* pri kaki od KS pomeni, da se ta KS statistično pomembno razlikuje od ES.

Tabela jasno ilustrira naslednji dve pravilnosti:

- mladoletniki z največ samoprijavljenimi dejanji (vendar neobravnavani) kažejo brez izjeme največ agresivnosti vseh vrst, ki je usmerjena navzven, najmanj pa agresivnost usmerjena navznoter. Te druge pa kažeta največ skupini KSkdne (pri kateri domnevamo, da jo visoki občutki krivde v vzročnem smislu ščitijo pred prestopki) ter KS (pri kateri domnevamo,da so občutki krivde posledica sodne in druge obravnave ali pa deloma posledica težnje po prikazovanju samega sebe v socialno primerni podobi).
- z ozirom na delitev agresivnosti na aktivno in pasivno, je opaziti, da je za ES praviloma značilna izredno inhibirana aktivna agresivnost, ter izrazito poudarjena pasivna agresivnost.

Ti dve, medsebojno delno povezani pravilnosti je načelno možno razlagati glede na dve razliki med ES in KSkdda ter glede na dve izhodišči pojmovanja agresivnosti. Pomembni razliki med ES in KSkdda sta: različnost v sodnem obravnavanju (oziroma družbeni detekciji in odločitvi za obravnavanje) ter različnost v šolsko-izobrazbenem statusu in uspešnosti (ter socialnem položaju). Obe relevantni teoretični izhodišči sta izhodišče frustracijske agresivnosti in behavioristično izhodišče instrumentalne agresivnosti.

Ob predpostavki, da je razlika med KSkdda in ES le v tem, da mladoletnikov iz KSkdda "še niso prijeli" in začeli sodno obravnavati, medtem ko so mladoletniki iz ES v bistvu slučajno izbrani posamezniki iz univerzuma storilcev kaznivih dejanj, bi morale biti razlike v agresivnosti med obema skupinama razložljive le z dejstvom sodnega obravnavanja (in pred tem obravnavanja s strani milice). Če si zamišljamo to obravnavanje kot frustracijsko izkušnjo, potem bi v skladu s teorijo frustracijske agresivnosti morala agresivnost več ali manj vseh vrst pri ES še celo porasti ter postati večja kot pri KSkdda. S stališča instrumentalne agresivnosti pa bi bilo razlike mogoče utemeljevati na ta način, da je faza intenzivnega obravnavanja s strani milice, sodišča, CSD, tista, v kateri mladoletnik spoznava morebitne neugodne posledice svoje agresivnosti in jo torej kot socialno neadekvatno zmanjšuje. Razliko v tem zmanjševanju med aktivnimi in pasivnimi obli-

kami agresivnosti bi se dalo morebiti pripisovati dejstvu, da so bile aktivne oblike agresivnosti močneje sankcionirane, medtem ko so pasivne delno dopuščene in družbeno nesankcionirane.

Taka razlaga pa je manj verjetna iz več razlogov: po eni strani je le malo verjetno, da bi sodno (in drugo) obravnavanje v tako različni meri inhibiralo dve različni vrsti agresivnosti, posebej še, ker sodišče in sorodne institucije - kljub svoji pomembnosti za mladoletnika v času po odkritju kaznivih dejanj - vseeno predstavljajo le manjši del za mladoletnika relevantnega življenjskega okolja. Zato verjetno praviloma nanj vplivajo kot del ozadja njegovega življenja (sicer na trenutke lahko zelo pomemben), ki se odvija iz dneva v dan na področjih šolanja, dela, prostega časa itd. Še posebej pa je potrebno presojati pomen sodnega obravnavanja za mladoletnika v luči razmeroma dolgega trajanja časa med kaznivimi dejanji in sklepom sodnega postopka.

Drugačna razlaga poskuša navezovati razlike v oblikah agresivnosti na mladoletnikove vsakdanje izkušnje, življenjske pogoje in kontinuiteto njegovega življenja. Če si namreč zamišljamo skupini KSkdda in ES kot dve skupini mladoletnikov, ki izvajajo kazniva dejanja in je ena od njunih skupinskih razlik v njihovem šolskem/socialnem položaju (in verjetno tudi izvoru), potem skupini KStot in KSpok odražata isto razliko, le da sta to obe skupini, ki nista posebej selekcionirani glede na izvajanja kaznivih dejanj. Pravilnost, ki nudi možnost primerjave tudi z obema prestopniškima skupinama pa je ta, da se tudi KStot in KSpok razlikujeta po tem, da dosegajo mladoletniki iz KSpok praviloma višje rezultate na lestvicah pasivne agresivnosti, mladoletniki iz KStot pa višje rezultate na lestvicah aktivne agresivnosti (razlike pa so manjše in statistično nepomembne).

Če sprejmemo predpostavko, da sta skupini KSkdda (kot posebna, glede na šolski status reprezentativna, vendar glede na izvrševanje kaznivih dejanj izbrana podskupina KStot) in ES (ki sicer ni fizični del vzorca KSpok, vendar je glede na svoj šolsko/poklicni status le še bolj ekstremni del v primerjavi KSpok - KStot) v enakem (ali podobnem)

razmerju kot širši skupini KStot in KSpok, potem moramo pojmovati posebnosti agresivnega odzivanja sodno obravnavanega vzorca mladoletnikov (to je izredno inhibirana aktivna agresivnost in velika pasivna agresivnost) le kot ekstremni izraz razlik, ki se v tem pogledu pojavljajo med različnimi sloji mladostnikov. Majhna aktivna agresivnost mladoletnikov torej ni posledica njihove sodne obravnave (kot bi morda lahko implicirala teorija instrumentalne agresivnosti), temveč bolj njihova splošna (psihična) drža, stališče, subjektivno pojmovanje, osnovano na razmeroma skladnem in kontinuiranem vzorcu preteklih izkušenj, ki pa morajo izvirati iz njihovega socialnega položaja in na njega vezanih objektivnih družbenih možnosti. Značilnosti neagresivnostnega odzivanja sodno obravnavanih mladoletnikov po tej razlagi pripisujemo splošnim značilnostim širšega sloja ljudi, katerega del so(tu spet odmišljamo že večkrat omenjeno heterogenost vzorca sodno obravnavanih mladoletnikov). Edina oblika agresivnosti, ki bi bila - po takem razmišljanju - v zvezi s kaznivimi dejanji in njihovem odkritjem pa so občutki krivde, pri katerih se KSkdda in ES ilustrativno in pomembno razlikujeta.

6. Vlogo občutkov krivde kot značilnost, ki smo jo v največji meri hipotetično pripisali družbenemu odzivu na kazniva dejanja, je potrebno presojati v okviru drugih značilnosti, ki opredeljujejo njihovo učinkovanje v sklopu osebnosti v fazi sodnega postopka. Med temi značilnostmi je gotovo najvažnejše zaznavanje legitimnosti (v smislu ustrezanja veljavnim in podpore vrednih vrednostnih sestavov) delovanja sodišča, milice in drugih ustanov in posameznikov, ki v mladoletniku vzbujajo občutke krivde. Če bi lahko tem značilnostim rekli subjektivne v odnosu na spreminjanje vedenja, pa bi objektivne pomenile možnosti, ki jih mladoletnikovo okolje daje za izražanje njegovih teženj, doživljanj, za njihovo ozaveščanje in navezovanje na konkretne življenske cilje in dejanja.

Zanimivejše lestvice osebnostnih značilnosti oziroma stališč, ki odražajo subjektivne - od zgoraj omenjenih pogojev spreminjanja vedenja - so naslednje: sumnjičavost(kot kontinuum od nezaupljivosti do prepričanja o zlonamernosti drugih), sovražnost (kot občutek jeze na svet

zaradi zapostavljanja), alienacija (kot nezaupanje in odtujevanje v odnosu do drugih, predvsem likov avtoritete), ter umik (kot težnja po izolaciji in pasivnem izogibanju drugih - kot posledica zgoraj opisanih stališč).

Na lestvicah sumnjičavosti, sovražnosti in alienacije sta skupini ESin KSkdda dosegali najvišje rezultate od vseh skupin, kar kaže na skupne značilnosti, ki spremljajo odklonsko vedenje in z njim povezane izkušnje. Taki rezultati so razumljivi tako v vzročnem smislu (odklonsko vedenje vsaj do neke mere pogojuje zavračanje pomembnosti prestopljenih norm in oseb, ki norme predstavljajo. Tako zavračanje gre od indiferentnosti do nasprotovanja z različno medosebno in osebnostno osnovo. V našem primeru gre za odnose nasprotovanja.) kot tudi v posledičnem (obsojajoče odzivanje družbe frustrira; eden od izhodov frustracije pa je obsojanje obsojajočih)[24]. Na lestvici umika - kot lestvici, ki poleg stališča odraža že tudi neposrednejšo vedenjsko težnjo, pa nasprotno mladoletniki ES dosegajo najvišje rezultate, mladoletniki KSkdda pa najnižje. Taka razlika je razložljiva deloma s splošnim socialnim ozadjem (izkušnjami) skupine ES, deloma pa tudi z njeno posebno obravnavanostjo.

Dejstvo obstoja teženj zmanjševanja legitimnosti virov stigmatiziranja omejuje tudi možnosti teh virov za resocializacijo, usmerjanje, pomoč, podporo, kontrolo mladoletnikov. Po drugi strani pa je to dejstvo le posledica splošnega spoznanja, da različna življenjska okolja s svojo različno strukturo možnosti različno strukturirajo tudi doživljanja, stališča in vedenja ljudi, ter posebnega spoznanja, da so kazniva dejanja ter njihovo družbeno obravnavanje praviloma vezana na konfliktne medosebne ali institucionalne odnose, ki se nujno razrešujejo vsaj delno konfliktno.

Posebej v zvezi z mladoletniki, značilnostmi njihove posebne razvojne dobe ter posebno poudarjenimi vzgojnimi cilji kazenskega pravosodja za mladoletnike ti podatki ilustrirajo potrebo po diferenciranju pristopov in področij različnih ustanov, ki prestopništvo obravnavajo. Enotnost pristopov, metod in ciljev bi namreč pomenila le možnost

bolj enotnega doživljanja sveta s strani mladoletnika; naši rezultati nakazujejo vsaj možnost, da bi to enotno doživljanje bilo negativno obarvano in tako pomenilo zmanjševanje možnosti za legitimno uveljavljanje mladoletnikov v tej družbi.

7. Značilnost odklonskosti kot konfliktnega pojava oziroma konfliktnosti kot vzroka odklonskosti nakazujejo tudi rezultati pri preizkusu nedokončanih stavkov. Mladoletniki tako ES kot KSkdda imajo praviloma višje izraženo konfliktnost na štirih uveljavitvenih področjih, kot pa ostale tri skupine. Na treh področjih prednjačijo mladoletniki KSkdda, na področju odnosa do sebe pa mladoletniki ES, ki se v tem pomembno razlikujejo od ostalih treh ES. Na tem področju se odražajo bojazni, občutja krivde, stališča do svojih sposobnosti, preteklosti, prihodnosti ter odnos do ciljev v življenju. To izrazito problematično in konfliktno področje uveljavljanja oziroma osebnostnega razvoja pa je tisto, ki je prav tako vezano na objektivne pogoje, osebne prilagoditve nanj kot tudi na specifične obremenitve v fazi kazenskega postopka. Zdi se, da odnos do sebe, ki izrazito celostno vključuje in odraža subjektivne in objektivne dejavnike, pretekost in prihodnost, formalna in neformalna okolja, težnje odklonskosti in konformnosti, pomeni tisto področje, ki je med najbolj značilnimi in pomembnimi tako za spoznavanje kot tudi obravnavanje mladoletnih prestopnikov.

6.2. Primerjave med poskupinami storilcev

V prejšnjem poglavju je bila prikazana značilno večja osebnostna heterogenost vzorca sodno obravnavanih mladoletnikov v primerjavi z drugimi vzorci. Tudi ob obravnavi drugih značilnosti mladoletnikov smo večkrat izrazili dvom, ali je mogoče obravnavati mladoletnike skupaj kot enotno skupino ali pa je sestavljena iz razmeroma heterogenih podskupin.

V tem podpoglavju so mladoletniki razdeljeni po različnih kriterijih v pare podskupin, med katerimi iščemo razlike glede na ostale njihove značilnosti. Kriteriji delitev so le spremenljivke, ki izhajajo iz istega spoznavnega sistema (prakse) kot vse ostale spremenljivke iz sodnega spisa. S tem se izpostavljamo nevarnosti, da tudi ob poskusu delitev mladoletnikov v podskupine morda ne bo mogoče doseči notranje bolj enotnih podvzorcev. Zaradi ogromnega števila izračunanih F- in t-testov (414; tabele 54 do 56) izbiramo za interpretiranje le zanimivejše zveze, ostale pa bodo opisane bolj posplošeno.

Kriteriji po katerih smo mladoletnike delili v pare podskupin zajemajo indikatorje kriminalne intenzivnosti in ekstenzivnosti mladoletnika (STEVKD, TRAJSAM, KDSAM), indikatorje povratništva (RECIDIV in OBRAV) ter kriterij starosti ob začetku izvajanja kaznivih dejanj (ZACSTAR). Značilnosti, ki jih primerjamo (oziroma razlike, ki jih iščemo) med podskupinami pa lahko grupiramo v tri velike razrede: socialne značilnosti mladoletnika in njegovih staršev ter značilnosti sodnega obravnavanja (tabela 54); značilnosti združbe, v katero je bil mladoletnik vključen (tabela 55); značilnosti mladoletnikove osebnosti (tabela 56). V tabelah so zaradi večje preglednosti vpisane le ravni tveganja oziroma pomembnosti razlik ter predznaki smeri razlik.

Tabela 55 : Razlike v značilnosti mladoletnikove združbe med pari podskupin mladoletnikov

Spremenljivke	Kriteriji delitev mladoletnikov v podskupine (glej opombe)											
	STEVKD		TRAJSAM		KDSAM		ZACSTAR		RECIDIV		OBRAV	
	F-test	t-test	F-test	t-test	F-test	t-test	F-test	t-test	F-test	t-test	F-test	t-test
VSICLA	+	0,01	+	0,000		-0,05	-	-0,01	-			
MLADOL		0,01	+	0,000				-0,05	-			
OTROCI	+	0,05	+	0,000			-	-0,001	-	-0,05		
ODRASLI	+		+	0,01					-	-0,10		
VSEHKD	+	0,001	+	0,000			-	-0,10	-			
SKODA		0,000		0,000		0,01				0,05		
CAS		0,000		0,000		0,05			+	0,10	+	0,05
POVPKD	-	0,000	-	0,000	-	0,000		-0,10		0,05		
VSAKKD	-	0,000	-	0,000		0,000				0,05		
STRDOM		0,10		0,10		0,05						
STRDEL	-	0,01	-	0,05	+	0,001		0,10	-	0,000		0,01
STARSKL		0,05	+	0,001								
DEJSTSK		0,01		0,001						0,05		
SOCSKL												-0,10
ZAPSKL		0,05		0,10				0,05		0,01		0,01
RELREC		0,05				0,05		0,05		0,000		0,000
RELOBR										0,000		0,000

Tabela 54 : Osebne razlike med pari podskupin mladoletnikov - članov združb

Spremenljivke	Kriteriji delitev mladoletnikov v podskupine (glej opombe)											
	STEVKD		TRAJSAM		KDSAM		ZACSTAR		RECIDIV		OBRAV	
	F-test	t-test	F-test	t-test	F-test	t-test	F-test	t-test	F-test	t-test	F-test	t-test
ZACSTAR		-0,01		-0,000		-0,05						
STAROBR				-0,10				0,000		0,01		0,10
TRAJ		0,01	+	0,001		0,01	-	-0,05		0,001		0,05
STEVKD			+	0,000	+	0,000	-		-			0,10
KDSAM	+	0,000	+	0,000			-		-			0,10
TRAJSAM	+	0,000			+	0,000	-	-0,001	+	0,001	+	0,01
VREDON	+	0,000	+			0,000			-	0,01		0,10
DOKIZO		-0,01		-0,05						-0,000		-0,000
ZAOST		0,10						0,000		0,000		0,000
STANJE	+	0,10	+	0,05	+			0,001	+	0,000	+	0,000
RECIDIV		0,01		0,01		0,05		0,10			+	0,000
KDOTROK	+	0,10	+	0,05	+	0,10	-	-0,05	+	0,000	+	0,000
OBRAV		0,05		0,05		0,01				0,000		
OCEIZO												
MAMAIZO												
OCEZAP		0,10		0,05								
MAMAZAP					-	-0,05	+		-	-0,10	-	
DRUZSTRU										0,05		
DRUZPRO									+	0,01	+	0,01
SOCPOR		0,01		0,05								
PREDUK				0,05	+				+	0,05	+	0,000
UKREP		0,002		0,05		0,01				0,000		0,000

Tabela 56 : Razlike v osebnostnih značilnostih med pari podskupin mladoletnikov - članov združb

Spremenljivke	Kriteriji delitev mladoletnikov v podskupine (glej opombe)											
	STEVKD		TRAJSAM		KDSAM		ZACSTAR		RECIDIV		OBRAV	
	F-test	t-test	F-test	t-test	F-test	t-test	F-test	t-test	F-test	t-test	F-test	t-test
PM							-	-0,05	+			
N1												
N2				0,10								
E1	+											
E2												
L												
AVA				0,10								
AR												
AIA												
AFA												
AOK										0,05		0,10
ASU												0,10
ASO										0,05		
AN												
JSN		0,01								0,10		
JVO												
JNE							-					
JAU		0,05										
JAL										0,10		
JUM												
JMA												
JSA												
JRE										0,05		
JZA												
JASOC		0,01			+					0,10		
NSDRUZ		-0,05										
NSSPOL					-				-			
NSODN						-0,10						-0,01
NSSEBE										-0,10		
NSTOT					-							-0,01

Opomba:

- predznak "+" v koloni F-test ali t-test pomeni, da je druga podskupina dosegla statistično pomembno višjo povprečno vrednost ali statistično pomembno večjo standardno deviacijo. Znak "-" pomeni obratno.

Podskupina so tvorjene na naslednji način:

STEVKD: prva podskupina; mladoletniki, ki so obravnavani le zaradi enega kaznivega dejanja; N=97 (tabela 54 in tabela 55), N=38 (tabela 56).

druga podskupina: mladoletniki, ki so obravnavani zaradi več kaznivih dejanj; N=108 (tabela 54 in tabela 55), N=45 (tabela 56).

TRAJSAM: prva podskupina: mladoletniki, ki so izvrševali kazniva dejanja v času krajšem od enega meseca; N=133 (tabela 54 in tabela 55), N=43 (tabela 56).

druga podskupina: mladoletniki, ki so izvrševali kazniva dejanja dalj kot en mesec; N=72 (tabela 54 in tabela 55), N=40 (tabela 56).

RECIDIV: prva podskupina: mladoletniki, ki sodno še niso bili obravnavani; N=139 (tabela 54 in tabela 55), N=64 (tabela 56).

druga podskupina: mladoletniki, ki so sodno predobravnavani ali vzporedno obravnavani; N=65 (tabela 54 in tabela 55), N=18 (tabela 56).

ZACSTAR: prva podskupina: mladoletniki, ki so prvo kaznivo dejanje storili do starosti 15 let in pol; N=105 (tabela 54 in tabela 55), N=49 (tabela 56).

druga podskupina: mladoletniki, ki so prvo kaznivo dejanje storili kasneje; N=102 (tabela 54 in tabela 55), N=34 (tabela 56).

KDSAM: prva podskupina: mladoletniki, ki kaznivih dejanj niso izvrševali sami; N=159 (tabela 54 in tabela 55), N=62 (tabela 56).

druga podskupina: mladoletniki, ki so kazniva dejanja izvrševali tudi sami; N=46 (tabela 54 in tabela 55), N=21 (tabela 56).

OBRAV: prva podskupina: mladoletniki, ki niso bili obravnavani; N=116 (tabela 54 in tabela 55), N=49 (tabela 56).

druga podskupina: mladoletniki, ki so bili kakorkoli predhodno obravnavani; N=86 (tabela 54 in tabela 55), N=32 (tabela 56).

6.2.1. Socialne značilnosti mladoletnikov in njihovega obravnavanja

Prvi pogled na tabelo 54 pove, da se v celoti gledano podskupine mladoletnikov statistično pomembno razlikujejo na večini upoštevanih spremenljivk in da so te razlike večinoma visoko značilne (tveganje manjše od 0,01). Pri mnogih od značilnosti se pri drugi od podskupin in v paru pojavlja tudi značilno večja heterogenost, ki pa jo spremljajo tudi višji rezultati na ustrezni spremenljivki in jih zato deloma pripisujemo statistični nenormalnosti (asimetričnosti) frekvenčnih razporeditev.

Štiri značilnosti izvrševanja kaznivih dejanj - število dejanj, trajanje med prvim in zadnjim, višina škode in samostojno izvrševanje dejanj se večinoma med seboj pomembno povezujejo. Ker so med temi štirimi značilnostmi kar trije od kriterijev delitve mladoletnikov, lahko pogojno razlike med temi tremi pari podskupin obravnavamo skupaj.

Zdi se, da se mladoletniki, za katere je značilno več dejanj, daljše trajanje izvajanja dejanj ter izvajanje dejanj tudi brez sostorilcev, povezujejo z nižjo dokončano izobrazbo oziroma manjšo všolanostjo ter deloma z več izgubljenimi šolskimi leti. Podatek o nižji dokončani izobrazbi deloma razlaga dejstvo, da so ti - bolj kriminalni - mladoletniki pomembno mlajši ob prvem dejanju kot ostali.

Praviloma so bolj kriminalni mladoletniki v večji meri sodno in drugače predobravnavani, pa tudi pogosteje pri njih obstoji podatek o izvajanju kaznivih dejanj pred 14. letom. Z ozirom na izobrazbo staršev ni opaziti pomembnih razlik, razlike pa se (mejno značilno) kažejo v manjši zaposlenosti očetov ter večji zaposlenosti mater. Ta podatek je gotovo delno določen tudi s strukturo družin mladoletnikov, kjer razmeroma pogosto opažamo odsotnost očeta. Vendar pa glede družinske strukture in obstoja problematike med podskupinami ni pomembnih razlik.

Vsebina socialnih poročil v zvezi z bolj kriminalnimi mladoletniki nakazujejo bolj intenzivno in ekstenzivno obravnavo, prav tako tudi

izrečeni sodni ukrepi odražajo pri tej skupini dolgotrajnejše in intenzivnejše posege (pri tem niso upoštevane morebitne različnosti v strukturi vseh zaključkov sodnega postopka - tudi takšnih, ki se ne končajo z vzgojnim ukrepom).

Mladoletniki, ki so kazniva dejanja začeli izvajati v višji starosti se od ostalih razlikujejo le v tistih značilnostih, ki so s starostjo logično povezane, ne pa v drugih, ki bi odražale neke od starosti neodvisne pogoje. Tako so starejši storilci tudi sodno obravnavani starejši, trajanje do glavne obravnave pa je manjše. To pospešeno obravnavanje je morda posledica časovne prednosti, ki so jo starejši mladoletniki na sodišču deležni, ali pa tudi krajšega kriminalnega angažmaja. Veljavnost druge razlage potrjujejo pomembne razlike pri spremenljivki TRAJSAM.

Starejši mladoletniki so torej le za krajši čas vpleteni v kriminalne dejavnosti. Razlog za to bi bil lahko ali hitrejše odkrivanje ali pa spontano opuščanje kriminalne dejavnosti.

Starejši storilci so delno v večji meri recidivisti. Zdi pa se, da gre tu le za logično zvezo med spremenljivkami (mlajši mladoletnik je pač zaradi krajšega časa kazenske odgovornost v istem času manj verjetno večkrat sodno obravnavan), ne pa za značilnost, ki bi se navezovala na osebnostne ali socialne okoliščine. Ta sklep potrjuje tudi dejstvo, da so starejši mladoletniki v manjši meri kazniva dejanja delali že pred 14. letom starosti.

Starejši mladoletniki pa se sicer od mlajših ne razlikujejo glede na vrsto sodnega ukrepa, socialnega poročila, izobrazbe staršev ali družinske strukture.

Recidivisti (ter drugače predobravnavani, ki dosegajo podobne rezultate) so kriminološko posebej zanimivi, tako glede predpostavljene drugačne vzročnosti kot glede preverjanja učinkovanja predhodnih obravnav. Podobno kot smo ugotovili v zvezi z bolj recidivističnimi

združbami, velja tudi na ravni posameznikov, da je njihovo združevanje oziroma kriminalni angažma časovno daljše, vendar ob enakem številu kaznivih dejanj (možna razlaga za enako število odkritih kaznivih dejanj v daljšem času delovanja je manjša stopnja in težavnejše odkrivanje dejanj pri povratnikih). Najbolj značilno za povratnike pa je gotovo izrazito manjša dokončana izobrazba, več let šolskega zaostanka in manjša stopnja všolanja nasploh. V večji meri izhajajo iz nepopolnih družin in še v večji meri iz družin z intenzivnejšo psihosocialno problematiko. V zvezi s tem je verjetno tudi dejstvo, da za njih socialna poročila predlagajo daljše in intenzivnejše vzgojne ukrepe ter da so jim takšni tudi izrečeni.

V povzetku lahko ugotovimo, da so:

- značilnosti družine povezane le s povratništvom, ne pa s kriminalnostjo kot tako;
- izobrazba staršev (ter manj njihova zaposlenost) ne diferencira podskupin (vsaj v okviru te celotne skupine ne);
- je dokončana izobrazba, šolanje ter šolsko zaostajanje povezano tako s kriminalnostjo kot povratništvom;
- je višja starost ob prvem kaznivem dejanju povezana prej z manjšo kriminalnostjo in povratništvom kot obratno;
- je intenzivnost in časovna dolgotrajnost izrečenega ukrepa odvisna od števila dejanj, izvajanja dejanj v sostorilstvu, trajanja izvajanja dejanj in povratništva, medtem ko so predlogi v socialnih poročilih povezani le z zadnjima dvema od omenjenih značilnosti.

6.2.2. Mladoletniki in njihove združbe

Če smo pod točko 6.2.1. obravnavali različne osebne ali s posameznikom povezane značilnosti, ki naj bi se razlikovale med bolj in manj prestopniškimi povratniškimi in starimi podskupinami, pa v tem poglavju obravnavamo značilnosti združb, ki naj bi bile med podskupinami mladoletnikov različne. S tem na nek način preverjamo odnos med združbo in posameznikom, ki ga lahko pojmujemo ali kot kriminalizacijo posameznika s strani združbe ali pa kot vprašanje doprinosa posameznega člana združbi kot celoti.

Podobno kot drugje imamo tudi tu opraviti z zvezami, ki so logične narave, ki nastajajo zaradi povezanosti z istimi dejavniki, ter z drugimi, ki odražajo posebno součinkovanje, ki ga načelno vnaprej ne bi mogli predvidevati. Pri analizi značilnosti je pojavljanje logičnih povezanosti med spremenljivkami precej pereč problem, saj smo mnoge od značilnosti združb izračunali kot vsoto ali povprečje značilnosti posameznikov in lahko za to med obema skupinama spremenljivk pričakujemo določeno zvezo, ne da bi šlo za odnose vzročnosti ali vsebinskega sovariiranja.

Spremenljivke značilnosti združb smo razdelili v štiri vrste: spremenljivke velikosti kriminalnosti, heterogenosti in povratništva združbe. Že med temi razredi spremenljivkami opažamo do neke mere logične povezave: čim večja je združbe, tem bolj lahko pričakujemo njeno heterogenost; čim večja je, tem višji bodo tudi nekateri pokazatelji njene kriminalnosti (tisti, ki odražajo le seštevanje kaznivih dejanj, ne pa povprečne vrednosti).

Glede na svoje zveze z značilnostmi združb se mladoletniki z več dejanji oziroma daljšo kriminalno dejavnostjo skoraj ne razlikujejo, zato jih obravnavamo skupaj. Obojni so člani večjih združb, ki so bolj kriminalne tako glede števila vseh dejanj kot tudi glede povprečnega števila dejanj na posameznika. Njihove skupine so tudi heterogenejše in z večjim deležem povratnikov.

Mladoletniki, ki izvajajo dejanja tudi mimo sostorilstva, pa so člani manjših združb, ki pa posameznika povprečno bolj kriminalizirajo. Zaradi nepovečanega obsega združb se tudi njihova heterogenost (statistično logično) ne povečuje, vendar je opaziti večjo razpršenost stanovanja in delovanja njihovih članov. Vzorec bi lahko pojasnili takole: sami izvajajo kazniva dejanja tisti mladoletniki-člani združb, katerih so-člani stanujejo bolj razpršeno (in jih je zaradi te omejitve prostorske narave tudi manj v združbi), vendar so v okviru združb glede na svojo velikost bolj kriminalno dejavni. Izvajanje dejanj brez sostorilstva bi bilo po taki razčlembi deloma odvisno enostavno od težjega združevanja (zaradi prostorske oddaljenosti).

Starejši mladoletniki so značilno člani manj obsežnih združb, ki so tudi tako absolutno kot relativno manj kriminalne. Po drugi strani imajo združbe starejših članov večji delež povratnikov. Ti podatki se zdijo v skladu z več prejšnjimi ugotovitvami:

- po eni strani odražajo splošne ugotovitve mladinske psihologije, po katerih težnja po združevanju v tesne nespecifične starostno omejene skupine dosega vrh okrog 12 - 14 leta,[25] nakar upada. V kasnejših letih poteka razvoj spontano v smeri specializiranih interesnih skupin, oziroma manj kohezivnih, formaliziranih ali pa obratno intimnih dvojiških skupin;
- izjemo takemu razvoju dogodkov pa predstavljajo skupine, ki se tvorijo zaradi zunanje ogroženosti (po Wilfertu "usodnostne skupine").[26] Med take bi lahko spadala tudi skupina stigmatiziranih prestopnikov - recidivistov, v zvezi s katerimi smo že v prejšnjih poglavjih ugotovili, da so trajnejše, ne da bi bile v splošnem zato bolj kriminalne. Skupine povratnikov pa so logično starejše kot skupine nepovratnikov.

V zvezi z vsem povedanim o razlikah med starejšimi in mlajšimi/storilci lahko predlagamo hipotetično razlago, po kateri že v starostnem razmaku od 14 do 18 let postaja prestopniško vedenje in združevanje vse manj "normalno" (normalno v tem smislu, da je statistično razmeroma pogosto, po drugi strani pa ne nujno niti situacijsko vezano niti globinsko osebnostno pogojeno). Pri starejših storilcih bi torej bilo prestopništvo in tako združevanje v večji meri ali situacijsko pogojeno ali pa znak utrjevanja določenih vzorcev življenja (kot posledica specifičnih stigmatizacij ali pa omejenih možnosti okolja).

Opisane razlage potrjujejo tudi razlike med mladoletniki - povratniki in nepovratniki. Povratniki so pogosteje člani enako velikih združb, ki pa vsebujejo manj otrok in polnoletnih. Za njih je torej značilna večja starostna enotnost. Kriminalnost njihovih združb je povprečno (na člana) večja, prav tako tudi čas združevanja. Njihovo območje delovanja je širše, ne da bi pri tem tudi stanovali bolj razpršeno. Drugače obravnavani mladoletniki kot širši razred povratnikov se odlikuje

po istih značilnostih, pri čemer je še bolj poudarjena večja trajnost njihovih združb, dodatno pa tudi večja socialna homogenost oziroma nižji socialni izvor (kar je pri podskupini povratnikov izraženo le v statistično nepomembni tendenci). Ugotovimo lahko, da je trajnost in socialno poenotenje združb v veliki meri povezano z njihovo zunanjo ogroženostjo oziroma stigmatizacijo.

6.2.3. Mladoletniki in osebnostne razlike

Pogled na tabelo 56 pove, da so statistično pomembne zveze med podskupinami mladoletnikov in njihovimi osebnostnimi značilnostmi le redke. Osebnostne značilnosti so torej slabo sredstvo pojasnjevanja izbranih podskupin in delitev med vsemi sodno obravnavanimi mladoletniki (v nasprotju z pojasnjevanjem razlik med sodno obravnavanimi mladoletniki kot celoto in ostalimi).

Že enostaven verjetnostni račun pokaže, da bi med slučajno izbranimi skupinami moralo biti med 150 izračunanimi t-testi (kolikor jih je v tabeli) 15 pomembnih na ravni tveganja 0,10, empirično pa smo dobili 19 pomembnih zvez na tej ravni. Število pomembnih povezav tako komajda presega število slučajnih povezav in tako potrjuje prvi vtis, da osebnostne značilnosti niso povezane z izbranimi kriteriji delitev mladoletnikov. Podoben izračun bi lahko naredili tudi za posamezen par podskupin mladoletnikov ali pa za posamezno psihodiagnostično sredstvo.

Podskupini, pri katerih se pojavlja največ pomembnih razlik med vsemi pari podskupin sta skupini povratnikov-nepovratnikov. Spremenljivke na katerih se pomembno razlikujeta so ravno tiste, ki odražajo tudi razlike med (tabela 52):

- storilci dejanj in nestorilci;
- učenci bolj in manj zahtevnih šol;
- obravnavanimi in neobravnavanimi storilci kaznivih dejanj.

Skupina povratnikov se tako od nepovratnikov ne razlikuje po splošno povišani agresivnosti, kot se tudi ne razlikujejo sodno obravnavani mladoletniki od primerljivih neprestopniških skupin. Razlikujejo pa

se po povišanih občutkih krivde, sovražnosti, sumničavosti (OBRAV), alienaciji (nezaupanje do avtoritetnih likov) ter na sploh po bolj problematičnem in konfliktnem odnosu do samega sebe.

Vse te značilnosti smo že v prejšnjem poglavju pripisali deloma dejstvu obravnavanosti (sodne), deloma pa populacijskim značilnostim socialno določenih skupin depriviranih mladoletnikov (z nižjim socialnim izvorom). V primeru povratništva pa so še v povečani meri prisotni tako učinki sodnega (in drugega) obravnavanja kot dejstvo socialnega "homogeniziranja" in zapiranja združb (kjer se obstoječi načini uveljavljanja obnavljajo). Zdi se, da obojni učinki v kombinaciji in prepletanju predstavljajo osnovo povratništva kot težko rešljivega družbenega problema oziroma (v začaranem krogu vpleteno) sovpadanje objektivnih in subjektivnih pogojev vztrajanja v kriminalni dejavnosti.

Med ostalimi pari podskupin je več pomembnih razlik (razen pri skupini obravnavanih mladoletnikov, katerih značilnosti se približujejo skupini povratnikov) le še pri podskupinah mladoletnikov z več oziroma manj storjenimi dejanji. Razlike nakazujejo manj družinskih problemov in neugodnejše rezultate na treh lestvicah Jessnesovega vprašalnika pri mladoletnikih z več dejanji. Te razlike težko uvrstimo v katerega od prejšnjih sklopov razlage. Omembe vredna pa je še razlika med starejšimi in mlajšimi prestopniki na testu inteligentnosti in sicer v korist mlajših mladoletnikov. Glede na dejstvo, da so bili uporabljeni surovi, nestandardizirani rezultati, to pomeni, da so mlajši prestopniki dosegali boljše rezultate ne le absolutno, ampak še celo navkljub manjši starosti. Na prvi pogled bi lahko slabši rezultat pripisali dejstvu, da je med starejšimi storilci več (znanih) povratnikov, vendar so povratniki in nepovratniki dosegli skoraj enak rezultat na testu progresivne matrice. Zdi se, da je torej nižja inteligentnost eden od dejavnikov, ki prispeva k večjemu vključevanju starejših (nepovratniških) mladoletnikov v skupino sodno obravnavanih prestopnikov.

6.3. Faktorska analiza značilnosti članov združb

Primerjave značilnosti posameznih podskupin mladoletnikov - članov združb so pokazale na pomembne razlike, ki smo jih v prejšnjem poglavju spoznavali le v parnih odnosih oziroma v diadah. Tako je bilo ugotovljeno, da so značilnosti kriminalnosti posameznika povezane tudi z njegovimi drugimi značilnostmi, podobno pa velja tudi za druge kriterijske spremenljivke izbora podskupin mladoletnikov. V drugih primerjavah smo ugotovili, da so značilnosti mladoletnikov prav tako pomembno povezane z nekaterimi od značilnosti njihovih združb, le v manjši meri pa z njihovimi osebnostnimi značilnostmi. Da bi mogli vse parne soodvisnosti spoznavati naenkrat in v skupnem okviru, smo se odločili, da vse posameznike, oziroma njihove osebne značilnosti in značilnosti njihovih združb vključimo v faktorsko analizo, ki naj pokaže skupno sovariiranje posameznih skupin spremenljivk in s tem faktorje, ki na bolj ekonomičen način pojasnjujejo čim več ostalih zbranih informacij. Kot pri poglavju 5.3.smo uporabili metodo glavnih komponent (po statističnem paketu SPSS), rešitve smo rotirane in normalizirane prikazali v pravokotni VARIMAX in poševnokotni OBLIQUE rešitvi. Kriterij izločanja faktorjev je bil lastna vrednost nad 1,0.

Tabela 57 kaže korelacije med vsemi pari 26 v analizo vključenih spremenljivk. Tabeli 58 in 59 kažeta lastne vrednosti prvih 7 izločenih faktorjev (ki skupaj pojasnjujejo 68 % skupne variance) ter stopnje pojasnjenosti spremenljivk z dobljeno faktorsko rešitvijo. Tabela 60 kaže nasičenost spremenljivk in VARIMAX faktorjev, tabela 61 pa na bolj pregleden način prikazuje spremenljivke, ki v največji meri določajo vsebino in usmeritev dobljenih VARIMAX faktorjev.

Tabela 57 : Korelacijske zveze med faktorsko analizo vključenimi spremenljivkami

	ZACSTAR	STEVKD	KDSAM	DRUZPRO	MLADOL	VSEKD	DRUZSTR	STRDOM	STRDEL	DEJSTSK	TRAJSAM	VREDON	ZAOST
ZACSTAR		-.11	-.10	-.03	-.21	-.17	-.08	-.09	.08	-.16	-.29	-.01	.22
STEVKD				.04	.33	.43	.14	.08	.10	.26	.45	.64	.11
KDSAM				-.02	.21	.26	.05	.11	.12	.21	.35	.35	.01
DRUZPRO					.04	.02	.09	.12	.12	.05	-.00	.01	.25
MLADOL						.89	.06	.32	.18	.69	.06	.43	.06
VSEHKD							.09	.22	.18	.67	.14	.54	.11
DRUZSTR								-.03	-.06	.12	.08	.10	.04
STRDOM									.35	.24	.05	.05	.12
STRDEL										.09	.16	.11	.22
DEJSTSK											.18	.27	.10
TRAJSAM												.37	.02
VREDON													.10
ZAOST													
TRAJ													
RELREC													
RELOBR													
STROG													
RECIDIV													
KDOTROK													
OBRAV													
OCEIZO													
MAMAIZO													
SKODA													
CAS													
POVPKD													
VSAKKD													

	TRRAJ	RELREC	RELOBR	STROG	RECIDIV	KDOTROK	OBRAV	OCEIZO	MAMAIZO	SKODA	CAS	POVPKD	VSAKKD
ZACSTAR	-.15	.14	.02	-.15	.05	-.21	.05	.09	.07	-.12	-.14	-.15	-.15
STEVKD	.10	.04	-.00	.35	.08	.11	.12	-.16	-.11	.41	.20	.39	.42
KDSAM	.17	.05	.07	.28	.04	.17	.13	-.14	-.09	.24	.14	.24	.21
DRUZPRO	.15	.25	.30	.19	.21	.19	.31	-.13	-.28	.04	.14	.07	.04
MLADOL	.04	-.08	.01	.05	-.02	-.01	-.02	-.09	-.10	.74	.31	.45	.52
VSEHKD	-.02	-.05	.06	.07	-.01	-.01	-.00	-.14	-.11	.78	.32	.58	.59
DRUZSTR	.03	-.00	-.00	.04	.14	.21	.19	-.09	.02	.09	.07	.13	.11
STRDOM	.27	.05	.11	.00	.08	-.07	.04	.08	.00	.30	.31	.34	.38
STRDEL	.37	.36	.33	.16	.26	.11	.18	.12	.07	.39	.39	.51	.46
DEJSTSK	.16	.14	.16	.15	.13	.06	.06	-.05	-.03	.67	.46	.42	.51
TRAJSAM	.45	.24	.09	.29	.30	.26	.20	-.09	-.00	.26	.51	.33	.33
VRSDOM	-.08	.05	.03	.12	.10	.03	.12	-.11	-.12	.63	.19	.41	.43
ZAOST	.02	.30	.32	.23	.31	.04	.31	-.01	.04	.12	.16	.15	.19
TRAJ		.26	.16	.07	.23	.09	.14	-.01	.02	.16	.43	.27	.28
RELREC			.65	.29	.62	.32	.37	.03	-.00	.15	.48	.24	.19
RELOBR				.18	.41	.29	.55	-.00	-.02	.14	.31	.19	.13
STROG					.32	.29	.36	-.20	.07	.10	.32	.14	.14
RECIDIV						.47	.55	-.01	.02	.15	.33	.19	.16
KDOTROK							.43	-.11	-.04	.02	.21	.06	.01
OBRAV								-.08	-.05	.06	.15	.08	.05
OCEIZO									.43	-.05	-.05	-.07	-.02
MAMAIZO										-.08	.01	-.09	-.04
SKODA											.53	.76	.77
CAS												.56	.59
POVPKD													.89
VSAKKD													

Tabela 58: Lastne vrednosti faktorjev ter pdstotki pojasnjene variance

Faktor	Lastna vrednost	% pojasnjene variance	Skupaj % pojasnjene variance
1.	6.60	25.4	25.4
2.	3.46	13.3	38.7
3.	2.17	8.3	47.1
4.	1.72	6.6	53.7
5.	1.49	5.7	59.5
6.	1.29	5.0	64.5
7.	1.02	3.9	68.4

Tabela 59: Stopnja pojasnjenosti spremenljivke z faktorsko rešitvijo (communality)

Spremenljivke	communality
ZACSTAR	,68
STEVKD	,86
KOSAM	,72
DRUZPRO	.54
MLADOL	.86
VSEHKD	.88
DRUZSTR	.40
STRDOM	.55
STRDEL	.61
DEJSTSK	.68
TRAJSAM	.73
VREDON	.72
ZAOST	.51
TRAJ	.65
RELREC	.70
RELOBR	.60
STROG	.55
RECIDIV	.66
KDOTROK	.59
OBRAV	.63
OCEIZD	.59
MAMAIZO	.77
SKODA	.89
CAS	.68
POVPKD	.79
VSAKKD	.81

Tabela 60 : Nasičenost faktorjev s posameznimi spremenljivkami - rešitev VARIMAX

Faktorji spremen-ljivke	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
ZACSTAR	-.16	.13	-.14	-.08	0.09	.77	-.07
STEVKD	.31	.01	.08	.86	-.10	.05	.05
KOSAM	.12	.03	.09	.82	-.05	-.09	-.10
DRUZPRO	.04	.50	-.02	-.07	-.45	-.11	-.23
MLADOL	.89	-.03	-.07	.09	-.05	-.15	-.10
VSEHKD	.91	-.03	-.04	.18	-.08	-.02	.00
DRUZSTR	.17	.13	-.01	-.02	-.01	-.13	.58
STRDOM	.35	.07	.28	-.03	.05	-.13	-.56
STRDEL	.23	.29	.54	.02	.12	.23	-.31
DEJSTSK	.77	.14	.05	.03	.04	-.23	.01
TRAJSAM	.03	.08	.60	.50	.00	-.21	.26
VREDON	.50	-.00	.03	.54	-.10	.30	.26
ZAOST	.15	.56	-.08	.08	.03	.33	-.21
TRAJ	-.03	.11	.73	.04	-.02	-.25	-.18
RELREC	-.01	.70	.41	-.03	.02	.17	.06
RELOBR	.08	.74	.15	-.08	-.03	.06	-.08
STROG	.02	.48	.00	.49	.04	-.26	-.06
RECIDIV	.01	.71	.27	.03	.06	.02	.25
KDOTRDK	-.04	.53	.08	.12	-.04	-.38	.37
OBRAV	-.01	.76	-.00	.15	-.06	-.03	.12
OCEIZO	-.03	-.03	.03	-.16	.73	.10	-.12
MAMAIZO	-.06	.02	-.01	-.00	.87	-.04	.00
SKODA	.87	.05	.28	.15	-.03	.11	.05
CAS	.40	.29	.64	.05	.03	-.13	.01
POVPKD	.65	.07	.56	.14	-.08	.15	.03
VSAKKD	.70	.04	.52	.14	-.00	.12	-.01

Tabela 61: Grafična predstavitev pomembnejših nasičenosti faktorjev

Stopnja nasičenosti / Faktorji	OBLIQUE	1	2	-4	-3	5	-7	6
	VARIMAX	1	2	3	4	5	6	7
90 - 1.00		VSEHKD						
.80 - .89		MLADOL SKODA			STEVKD KDSAM	MAMAIZO		
.70 - .79		DEJSTSK VSAKKD	OBRAV RELOBR RELREC RECIDIV	TRAJ		OCEIZO	ZACSTAR	
.60 - .69		POVPKD		CAS TRAJSAM				
.50 - .59		VREDON	ZAOST KDOTROK DRUZPRO	POVPKD STRDEL VSAKKD	VREDON TRAJSAM STROG			DRUZSTR -STRDOM

Opomba: vpisana imena spremenljivk pomenijo VARIMAX rešitev,
puščice pa nakazujejo premik spremenljivk v OBLIQUE rešitvi

Prvi faktor je nasičen s spremenljivkami, ki odražajo število kaznivih dejanj združbe, povzročeno škodo, povprečno število dejanj na posameznika ter število mladoletnikov. Vse te spremenljivke govorijo o posredni ali neposredni kriminalnosti združbe, zato faktor poimenujemo za faktor kriminalne ekstenzivnosti in intenzivnosti združbe (vključujoč velikost združbe). Ta faktor je tvorjen kot kombinacija lastnosti, ki so bile pri faktorski analizi združb zajete v prvih dveh faktorjih (kriminalne dejavnosti in velikosti).

Drugi faktor vključuje predobravnavanost mladoletnika nasploh ter njegovo sodno povratništvo. Poleg teh je faktor nasičenosti s spremenljivko posameznikovih šolskih zaostankov, družinske problematike, kaznivih dejanj v otroški dobi ter relativnega deleža povratnikov v združbi (kar je spremenljivka, ki je logično povezana s povratništvom posameznika). Faktor poimenujeno za faktor kriminalno-socialno-šolsko-družinske predobravnavanosti oziroma problematičnosti mladoletnika (stigmatiziranosti).

Tretji faktor zajema trajanje od prvega dejanja do glavne obravnave, trajanje izvrševanja kaznivih dejanj posameznika in združbe, manj pa obe spremenljivki povprečnih vrednosti kaznivih dejanj na člana združbe ter spremenljivko prostorske razpršenosti izvajanja dejanj. Dajemo mu ime faktor trajanja obravnave in kriminalnega delovanja združbe in posameznika.

Četrti faktor vključuje vse spremenljivke kriminalnosti posameznika: število vseh dejanj, njihove vrednosti, trajanja in število dejanj, ki jih je mladoletnik storil sam (brez sostorilstva). To je faktor kriminalnosti posameznika.

Peti faktor - faktor izobrazbenega/socialnega položaja staršev - vključuje le obe ustrezni spremenljivki za očeta in mater mladoletnika.

Šesti faktor je nasičen le s spremenljivko starosti mladoletnika ob prvem kaznivem dejanju. Imenujemo ga za faktor starosti mladoletnika.

Sedmi faktor je nekoliko bolj nasičen le s spremenljivkama družinske strukture in strnjenosti domovanja. Zaradi majhnih nasičenosti in neizrazitosti vsebine ga ne interpretiramo.

OBLIQUE faktorska rešitev (tabela 62) kaže vsebinsko nespremenjene faktorje, le da so bolj nasičeni s posameznimi spremenljivkami ter da imajo trije od njih obrnjen predznak. Velika podobnost obeh rešitev priča o dejstvu, da že pravokotna rešitev VARIMAX vsebinsko dovolj dobro prikazuje globjo strukturo informacij, ki jih vsebujejo uporabljene spremenljivke.

Relativna neodvisnost posamičnih faktorjev (tabela 63) potrjuje nekatere ugotovitve iz prejšnjega poglavja. Kriminalnost posameznika (kot njegova značilnost v enem kazenskem postopku) je sicer povezana s kriminalnostjo in drugimi značilnostmi njegove združbe, vendar ne v tolikšni meri, da bi šlo za stapljanje obeh kriterijev. Posameznik sicer sodeluje pri delovanju združbe, oziroma združba vpliva na posameznika, vendar ta dvosmerna zveza ni tako močna, da bi bili posamezniki neposredno povsem določeni z družbo. Izkaže se, da je kriminalnost posameznika tudi razmeroma neodvisna od njegovega povratništva in trajanja kriminalne dejavnosti - le ta pa je v večji meri določena s trajanjem dejavnosti združbe kot celote. Lahko bi torej rekli, da združbo kot celoto pomeni časovni kontekst kriminalne dejavnosti posameznika, vendar le-ta v tem kontekstu obdrži svoje značilnosti oziroma svojo posebno stopnjo kriminalnega angažmaja.

Kot s stopnjo kriminalnosti ne neposredno povezana dejavnika/v sta se faktorski analizi pokazala tudi izobrazbeni status staršev ter starost mladoletnika ob prvem kaznivem dejanju. Ta neodvisnost je razložljiva le v okviru omejenega in že selekcioniranega vzorca in ne implicira podobnega sklepa z ozirom na celotne mladoletniške populacije (prestopniške in neprestopniške).

Na osnovi dobljenih faktorjev lahko zaključimo, da se "sodni primer" - s stališča strukture podatkov iz sodnega spisa - vzpostavlja kot osnovan na naslednjih šestih razmeroma neodvisnih elementih:

Tabela 62 : Nasičenost faktorjev s spremenljivkami - rešitev OBLIQUE

Faktorji / spremenljivke	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
ZACSTAR	-.20	.14	.15	.21	.14	-.14	-.73
STEVKO	.38	.05	-.90	-.17	-.16	.11	-.08
KOSAM	.19	.06	-.83	-.15	-.10	-.03	.08
DRUZPRO	.07	.51	.02	-.04	-.46	-.19	.16
MLADO	.90	-.01	-.22	-.07	-.11	-.07	.05
VSEHKD	.92	-.00	-.32	-.09	-.15	.02	-.08
DRUZSTR	.15	.11	-.05	-.02	-.05	.59	.11
STROOM	.39	.12	-.01	-.36	.05	-.54	.09
STRDEL	.28	.36	-.08	-.59	.14	-.32	-.25
DEJSTSK	.78	.15	-.17	-.20	-.01	.05	.15
TRAJSAM	.12	.13	-.56	-.64	-.02	.30	.19
VREDON	.52	.03	-.61	-.10	-.15	.26	-.36
ZAOST	.15	.58	-.11	.00	.03	-.20	-.30
TRAJ	.05	.16	-.09	-.75	-.01	-.16	.24
RELREC	.02	.73	-.03	-.46	.03	.08	-.13
RELOBR	.11	.75	.01	-.24	-.04	-.05	-.02
STROG	.08	.48	-.52	-.11	-.00	.02	.29
RECIDIV	.04	.72	-.11	-.35	.05	.29	.00
KDOTROK	-.01	.50	-.20	-.17	-.08	.44	.41
OBRAV	.01	.75	-.21	-.09	-.09	.18	.09
OCEIZD	-.05	-.03	.19	-.02	.74	-.15	-.12
MAMAIZO	-.07	.00	.03	.00	.87	.01	.02
SKODA	.89	.10	-.31	-.41	-.07	.06	-.21
CAS	.46	.35	-.18	-.73	.01	.04	.08
POVPKD	.69	.14	-.27	-.64	-.10	.02	-.23
VSAKKD	.75	.11	-.28	-.61	-.03	-.01	-.21

1 - kaj je mladoletnik storil;
2 - ali je povratnik;
3 - koliko časa je izvajal dejanja;
4 - kaj je delala njegova združba;
5 - koliko je star;
6 - kakšen je izobrazbeni nivo staršev.

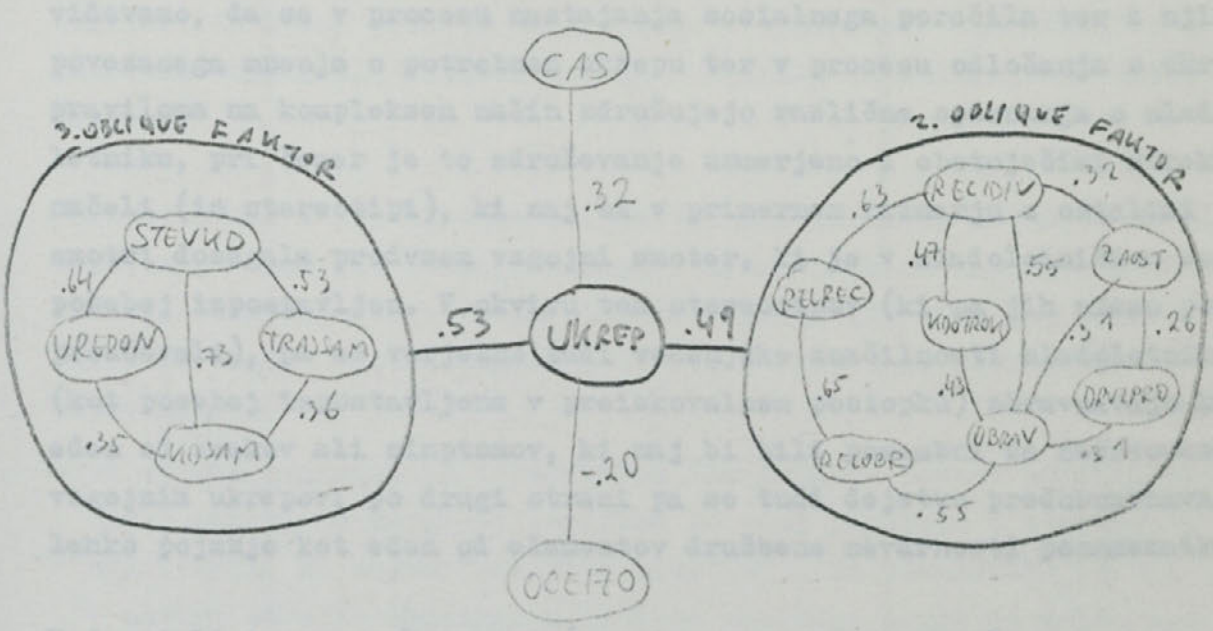
OBLIQUE rešitev in korelacija med posameznimi faktorji kažejo (tabela 63), da obstajajo rahle povezave med prvim in četrtim, tretjim in četrtim ter drugim in tretjim od zgoraj omenjenih elementov.

Tabela 63: Korelacija med poševnokotnimi faktorji - OBLIQUE

Faktorji	1	2	3	4	5	6	7
1		0,07	0,24	0,24	-0,08	-0,02	0,07
2			0,10	0,21	-0,04	0,02	-0,02
3				0,15	-0,09	0,13	-0,04
4					0,04	-0,01	-0,04
5						-0,04	0,08
6							-0,09

Spremenljivka UKREP, ki pomeni dolgotrajnost in intenzivnost izbranega sodnega ukrepa ne korelira z nobenim od dobljenih faktorjev nad 0,50. Zato z namenom ugotovitve dejavnikov, ki vplivajo na izbor sodnega ukrepa primerjamo korelacije med spremenljivko UKREP dobljenimi faktorji in drugimi posamičnimi spremenljivkami.

Slika 6: Večje povezanosti spremenljivke UKREP s OBLIQUE faktorji ali drugimi spremenljivkami

Opomba: odnosi ter ustrezne korelacijske povezanosti s faktorjema so včrtani z močnejšo črto, odnosi in zveze s spremenljivkami in med spremenljivkami pa s šibkejšo.

Slika 6 kaže, da spremenljivka UKREP najvišje korelira z OBLIQUE faktorjema, ki smo ju poimenovali kot faktor kriminalnosti posameznika in faktor kriminalno-socialno-šolsko-družinske predobravnavanosti oziroma problematičnosti mladoletnika. Če zvezo med sodnim ukrepom in prvim od omenjenih faktorjev poistovetimo z dejavnostjo presojanja družbene nevarnosti, zvezo z drugim od omenjenih faktorjev pa kot presojanje tretmanske zahtevnosti mladoletnika, in če obojnim zvezam pripišemo ustrezne smeri vzročnosti, lahko rečemo, da je izbira ukrepa približno enako odvisna od družbene nevarnosti dejanj kot od socialne, vedenjske in osebnostne problematičnosti mladoletnika. Obe vrsti dejavnikov bi lahko razumevali tudi kot dejavnike, ki se izražajo v sodanjosti (izvajanja kaznivih dejanj) ter preteklosti (obravnavanosti mladoletnika). Še drugače bi lahko rekli, da je izbira ukrepa približno enako odvisna od dejanj kot od predhodne stigmatizacije.

Takšno izključujoče navajanje parov sklopov dejavnikov pa je lahko v mnogočem zavajajoče. Zavajujoče je predvsem zaradi tega, ker obsta-

jajo tudi med spremenljivkami znotraj obeh faktorjev povezanosti. Predvidevamo, da se v procesu nastajanja socialnega poročila ter z njim povezanega mnenja o potrebnem ukrepu ter v procesu odločanja o ukrepu s pravilom na kompleksen način združujejo različna spoznanja o mladoletniku, pri čemer je to združevanje usmerjeno z obstoječimi strokovnimi načeli (in stereotipi), ki naj bi v primernem razmerju z ostalimi smotri dosegala predvsem vzgojni smoter, ki je v mladoletniškem sodstvu posebej izpostavljen. V okviru teh stereotipov (ki pa jih nismo posebej proučevali), pa se verjetno tudi vedenjske značilnosti mladoletnikov (kot posebej izpostavljene v preiskovalnem postopku) obravnavajo kot eden od znakov ali simptomov, ki naj bi bili pomembni za načrtovanje vzgojnih ukrepov; po drugi strani pa se tudi dejstvo predobravnavanosti lahko pojmuje kot eden od elementov družbene nevarnosti posameznika.

Med ostalimi spremenljivkami (ki niso pomembneje nasičene z obema faktorjema) pa spremenljivka UKREP najmočneje korelira še z dvema: s časom trajanja kriminalne združbe ter z izobrazbo očeta mladoletnika (negativno). Intenzivnost in trajanje ukrepa naj bi bilo torej soodvisno tudi od trajanja kriminalne aktivnosti združbe v celoti ter od izobrazbe očeta mladoletnika (negativno). Ti dve spremenljivki pa korelirata tudi z obarvanima faktorjema: izobrazba očeta je negativno povezana s kriminalnostjo posameznika, trajanje kriminalne dejavnosti združbe pa je povezano s povratništvom njenih članov. Z izračunom parcialnih korelacij (kjer bi izločili vpliv skupnega variiranja dveh spremenljivk s tretjo) bi bile te - sicer že nizke povezanosti - še manjše.

Posebne pozornosti je še enkrat (ta problem je bil že obravnavan pri poglavju 5.1.) vredno analiziranje spremenljivke TRAJ v odnosu na vse ostale. Trajanje od prvega kaznivega dejanja pa do glavne obravnave (ali še pogosteje trajanje od kaznivega dejanja do odkritja.),se namreč pogosto jemlje kot enega od indikatorjev smiselnosti in učinkovitosti družbene reakcije na kriminal nasploh. Tako pojmovanje implicitno izhaja iz prepričanosti, da je reakcija ustanov formalnega družbenega nadzorstva v smislu preprečevanja oziroma zatiranja kriminala učinko-

vita, oziroma da (na posebnem področju mladoletniškega prestopništva) spontani družbeni procesi vodijo raje v ojačevanje in nadaljevanje kaznivih vedenjskih vzorcev kot pa v njihovo inhibiranje in zmanjševanje.

Spremenljivka TRAJ, ki odraža interval med kaznivim dejanjem in glavno obravnavo - izrekom sodnega ukrepa v našem primeru zajema dve obdobji: obdobje delovanja združbe in obdobje sodnega (in drugega) obravnavanja združbe. Glede na posameznika je torej ta interval odvisen od več dejavnikov:

- od odnosa posameznika do združbe. Vsa dejanja članov združbe se običajno odkrijejo naenkrat (oziroma so vsaj pogojena s skupnim začetkom odkrivanja, ki začne "odvijati klopčič"). En posameznik je bil lahko v okviru združbe kriminalno aktiven ves čas, drugi je lahko sodeloval le pri enem dejanju na začetku obstoja združbe in nato nikdar več, tretji pa je morda sodeloval le pri dejanju tik pred odkritjem združbe. Trajanje obravnavanja posameznika je večinoma torej odvisno od časa delovanja združbe kot celote ter posameznikovega odnosa do združbe.

- hitrost odkritja združbe je verjetno odvisna tudi od tipa združbe. Verjetno je mogoče z ozirom na vrsto združb ločiti takšne, ki pogojujejo hitrejše in druge, ki pogojujejo kasnejše odkritje in tretje, pri katerih je odkritje sploh manj verjetno. Trajanje obravnave je torej odvisno tudi od tipa združbe in ne le dejanj posameznika.

- druga vrsta dejavnikov deluje v obdobju od odkritja združbe do sodne obravnave. Možna je hipoteza, da so posebne vrste združb povezane z daljšim odkrivanjem in večjim trajanjem sodnega postopka. Poleg slučajnih variacij v zvezi s tema dvema postopkoma je možno, da večje število kaznivih dejanj zahteva iskanje več informacij, vabljenje več prič, več soočenj in številnih drugih postopkov, ki zahtevajo čas in prispevajo k podaljševanju tega časovnega intervala.

Zahtevnost (obsežnost in zapletenost) kazenskih zadev bi bila lahko povezana tudi s podaljševanji postopka subjektivnega izvora.

Tovrstne hipoteze z razpoložljivimi podatki silno težko preverjamo neposredno. Faktorska analiza je pokazala, da je faktor trajanja postopka sicer od vseh drugih razmeroma neodvisen, kar bi lahko pomenilo: ali da odkrivanje in sodna obravnava teče enako hitro pri bolj ali manj kriminalnih posameznikih in združbah, pri bolj ali manj povratniških posameznikih in združbah, itd.; ali da se časovno zahtevnejše odkrivanje v zvezi s kako od vrst združb dopolnjuje s časovno pospešenim sodnim postopkom, in se tako dosega neodvisnost trajanja od drugih značilnosti; ali pa da bolj kriminalne združbe pogojujejo hitrejše s strani organov za notranje zadeve, ki pa mu sledi bolj počasno izvajanje pripravljalnega postopka, kar spet da v celoti enako trajanje.

Drugačen pristop je ta, da pregledujemo zveze med spremenljivkami časa ter vsemi ostalimi spremenljivkami (tabela 64). Pri razlagi podatkov v tej tabeli pa je najbolj omejujoče dejstvo, da se večina spremenljivk nahaja v logični medsebojni povezavi. Tako je na primer:

TRAJ = morebitno delovanje članov združbe pred vključitvijo tega posameznika + TRAJSAM + morebitno delovanje članov združbe od zadnjega dejanja posameznika do odkritja + čas odkrivanja dejanj in postopkov na sodišču in tožilstvu.

Prvi trije od elementov seštevka sestavljajo spremenljivko CAS. Podobne logične povezave pa smo že omenjali med spremenljivkami trajanja ter spremenljivkami števila kaznivih dejanj, povprečnega števila kaznivih dejanj in drugih.

V koloni 1 tabele 64 je razvidno, da je TRAJ povezan najbolj s TRAJSAM, nato s CAS, potem s STRDOM in STRDEL, nato s povprečnim številom dejanj na člana ter s povratništvom. Lahko bi rekli (v skladu z gornjimi hipotezami), da je trajanje od prvega dejanja do obravnave odvisno od trajanja lastne kriminalne dejavnosti, od trajanja kriminalne dejavnosti združbe, od razpršenosti delovanja in stanovanja, ter od povratništva. Vse zveze razen zadnjih dveh pa so vsaj deloma logične narave. Podobno

Tabela 64: Večje korelacije treh spremenljivk z vsemi ostalimi

Višina korelacije	Spremenljivka	1. TRAJ	2. TRAJSAM	3. CAS
nad 0,50			CAS	VSAKKD POVPKD SKODA TRAJSAM
0,40 - 0,49		TRAJSAM CAS	STEVKD TRAJ	RELREC DEJSTSK TRAJ STRDOM
0,30 - 0,39		STRDOM	VKDOK TDSAM POVPKD VSAKKD RECIDIV	RECIDIV VSAKKD STROG RELDEL STRDOM MLADOL
0,23 - 0,29		VSAKKD POVPKD STRDOM RELREC RECIDIV	ZAOSTAN STROG KDOTROK SKODA RELREC

lahko ugotovimo tudi pri kolonah 2 in 3, da s časom logično narašča tudi število dejanj, vrednost škode, povprečno število dejanj in druge, med spremenljivkami, ki niso logično povezane s trajanjem (ki pa tudi empirično niso tako močno povezane) ne bo. Število mladoletnikov - obseg združbe, ter število oziroma delež povratnikov ali predobravnavanih mladoletnikov v združbi. Vse te zveze torej ne omogočajo posebej določiti elementov in virov trajanja postopka, ponavljajoča se ugotovitev ob tem pa je, da je trajanje odvisno od dejstva povratništva ter velikosti združb.

7. Strukturiranje združb in vlog njihovih članov

Pojem strukturiranja skupine v najširšem smislu zajema procese, tekom katerih začno posamezniki prihajati v take medosebne odnose, zaradi katerih je mogoče splet njihovih medsebojnih vezi fenomenološko in objektivno pojmovati kot v večji ali manjši meri posebno, novo psihosocialno enoto. Pri raziskovanju malih skupin običajno opazujemo naslednje analitične elemente: število in vrsto članstva in odnose (kohezivnost) med njimi; razvojnost skupine; odnos med zunanjim okoljem, skupino in članstvo; diferenciacijo vlog (struktura skupine v ožjem smislu) in nastanek skupinskih norm; skupni cilj in jegovo sprejemanje.

V proučevanju prestopništva združb so zanimivi isti elementi analize skupin, le da je zbiranje podatkov o njih, njihovo povezovanje in razlaganje pogosto otežkočeno in pogojeno z značilno "družbeno in moralno oddaljenostjo" (med javnostjo, tudi strokovno in prestopniki) zaradi katere so "spoznanja" o prestopniških skupinah v veliki meri in pogosto že tudi okužena z moralnim obsojanjem ali drugimi elementi, ki sestavljajo družbeno odzivanje na prestopništvo. Spoznavanje značilnosti prestopniških skupin pa vseeno pomeni potrebno osnovo za načrtovanje preprečevalne in "kurativne" dejavnosti in za spoznavanje stvarnih učinkov kaznovalnih ukrepov.

Med najpomembnejšimi značilnostmi prestopniških (in tudi vseh drugih) skupin je stopnja njihove strukturiranosti, notranje razčlenjenosti, vrsta in velikost povezanosti med člani, stopnja organiziranosti njihove (prestopniške) dejavnosti. Vsi ti elementi opisa se nanašajo na osnovno vprašanje, v kolikšni meri se prestopniška združba pojavlja kot trdna, trajna, organizirana in samosvoja skupina ljudi. Vsi ti izrazi implicirajo (subjektivno) nedostopnost članov skupine in skupine kot celote za vplive širše družbe (resocializacijske, kaznovalne, preventivne) ter s tem opazonajo na morebitno stopnjo družbene nevarnosti skupine. V posvečanju osrednje pozornosti stopnji povezanosti, razčlenjenosti in trajnosti skupine se torej srečujeta laični in stro-

kovni interes: na eni strani pojavljanje "drugih" skupin (skupin drugega, skupin drugačnega) - posebno še, če so le-te zaprte (dejansko ali na-videz) in če imajo opazno sposobnost zunanjega delovanja - vedno vzbuja medskupinske napetosti, sovražnosti in ogroženosti; po drugi - strokovni plati pa je stopnja povezanosti in strukturiranosti pogoj, da sploh lahko govorimo o skupini kot novi celoti, da lahko predpostavljamo vpliv skupine na posameznika in obratno.

Večina kriminološke literature o mladinskih prestopniških skupinah je prepletena z različnimi ocenami in dilemami v zvezi s trdnostjo, trajnostjo in strukturiranostjo mladinskih skupin. Različne teorije izhajajo iz in dokazujejo tako ali drugačno naravo skupin, empiričnih preveritev pa je izredno malo.

Posebno zanimivo vprašanje tako s stališča vzročnosti in preprečevanja kot s stališča tretmana ali kaznovanja je vprašanje odnosa skupine z okoljem. Skupine namreč nastajajo v določenem okolju, ki lahko bolj ali manj vzpodbujevalno deluje na njihov nastanek in/ali prestopniško usmerjenost. Tudi družbeno odzivanje na prestopništvo poskuša pravilo-ma vplivati na te odnose ali nehote vpliva na odnose med člani, skupino in okoljem. Pomen okolja za nastanek prestopniških skupin so opazili že prvi raziskovalci tega področja v času modernih družbenih ved, ter ga pojmovali na skoraj identični način, kot so ga v sredini stoletja začetniki interakcionizma pojmovno bolj izčiščeno in poeno-stavljeno izoblikovali v hipotezo označevanja (stigmatizacije). Že prvi raziskovalci (Trasher, McKey) so opazili, da je struktura in trdnost skupine v tesni zvezi z ogroženostjo skupine s strani okolja in da pravzaprav reakcije okolja predvsem prispevajo k utrjevanju in povezovanju skupin. Med takimi ogrožujočimi vplivi okolja so lahko neformalno obsojanje in zavračevanje mladoletnikov in njihovega druženja, najširše pa vsi družbeno-ekonomski dejavniki, ki ogrožajo mla-dostnike pri njihovem socialnem uveljavljanju v najširšem pomenu besede. Taki vplivi okolja in njihove posledice pa niso enotne in stalne, temveč so socialno, časovno, prostorsko in še drugače različne, kar

tudi omogoča, da prestopništvo ni doživljenjska in dihotomna značilnost posameznikov.

V zvezi s vrsto strukturiranosti, trdnosti in trajnosti mladoletniških skupin se v literaturi navajata dve nasprotni pojmovanji: Po prvem naj bi bile prestopniške skupine mladine organizirane, strukturirane, trdne, s stalnim članstvom, obstoječimi razvidnimi normami in skupnimi cilji in ustreznimi vzorci vodenja, dejavnosti, vzdušja, itd. Po tem pojmovanju naj bi skupine postavljale svojim članom tudi velike zahteve glede njihovih socializiranosti, sposobnosti komuniciranja, obnašanja v skladu z normami in drugimi značilnostmi, ki so nasploh pomembne za zadovoljivo članstvo v kakršnihkoli drugih skupinah. Po drugem pojmovanju naj bi mladinske skupine bile le nek javni mit oziroma raziskovalna abstrakcija, ki stvarno ne obstoji. V stvarnosti naj bi obstajale le oblike, ki jih je Yablonsky poimenoval za "skorajskupine",[17] za katere naj bi bilo značilno silno ohlapno in nestrukturirano druženje, nejasnost in gibljivost članstva, odsotnost skupinskih norm ter ustrezni anarhoidni in slučajni vzorci vodenja ter vedenja. Po takih predpostavkah naj bi članstvo zahtevalo le zelo majhno stopnjo osebnega angažiranja in še manjšo stopnjo socializiranosti. Dejansko naj bi se v takih vrstah združb celo bolj psihološko moteni in odklonjeni posamezniki pojavljali v vlogah "kvazi-vodij".

Zdi se, da so prvi tipi skupin pogosteje opisovali starejši raziskovalci, medtem ko je drugi tip pogosteje omenjan v novejšem času. Nekateri pisci povezujejo spreminjanje vzorcev druženja mladine s sodobnimi družbenimi spremembami nasploh, tako na primer s splošno demokratizacijo družbe, razvojem horizontalnih struktur odnosov v nasprotju z vertiklanimi, pa tudi večjim socialno-ekonomskim možnostim v povojnih bogatih družbah, odsotnosti "getov" in "slumov" v velikih mestih v tolikšni meri, kot je bilo to značilno za leta po drugi vojni, itd. Posebnost raziskovanja prestopniških združb (ter mladinskih skupin nasploh) pa je, da so se le-te pojavljele (sodeč po točkah pozornosti, ki jih ustvarjajo javna obtila) pretežno v velikih mestih, ter da pretežno take skupine zajema tudi večina raziskovalnih del. V svetovni

literaturi se zato komaj najdejo dela, ki opisujejo značilnosti mladinskih skupin v mestih take velikosti kot je Ljubljana.

7.1. Okvirna tipologija združb

Tipologija združb, ki bo prikazana v tem poglavju, je nastala izrazito na osnovi subjektivnih vtisov intervjuvarjev po pogovorih z mladoletniki, torej post-hoc. Osnovana ni na kakšni od teoretičnih shem oziroma predpostavk, čeprav smo pri razvrščanju skupin imeli v mislih tudi nekatere od znanih teoretičnih izhodišč. Nastanek tega predloga tipologije je moč povezati z dejstvom, da smo intervjuvarji (ki smo prihajali v osebni stik z mladoletniki), po prvotni predpostavki enotnosti problematike in narave prestopniških združb prihajali do občutka, da je naš obravnavani vzorec združb izredno raznolik in takorekoč po ničemer primerljiv. Tekom dela so se nam začele izoblikovati miselne sheme, v katere smo začeli neformalno in intuitivno uvrščati posamezne od združb. V tem poglavju prikazana okvirna tipologija je nastala tako, da smo poskušali vse obravnavane združbe na tak način spraviti v več razredov, da bi bile podobnosti med združbami v enem razredu čim večje, med združbami iz različnih razredov pa čim manjše. Tipologija in razvrstitev združb je bila zaključena, ko je bil dosežen občutek subjektivno najbolj smiselne rešitve.

Razvrščanje združb v razrede je potekalo po več vzporedno upoštevanih kriterijih. Zdi se, da med pomembnejšimi kriteriji ni bilo niti psiholoških al psihopatoloških kategorij (kot bi bilo moč pričakovati z ozirom na psihološko predizobrazbo intervjuvarjev), niti enostavnih individualnih socialnih, demografskih ali ekonomskih značilnosti. Največjo pozornost smo posvetili značilnostim razvoja skupin, odnosom med člani, vzorcem druženja ter odnosu med skupino in širšim okoljem (torej pretežno skupinsko dinamski vidik). Zdelo se nam je, da se ostali kriteriji v večji meri omenjenim pridružujejo.

Tabela 65 kaže v vzorec zajete združbe glede na število članov - mladoletnikov ter glede na dejstvo, ali je kakšen od mladoletnikov prišel

na intervju. Odločili smo se, da bomo v tipologijo razvrščali le tiste združbe, o katerih smo se pogovarjali vsaj z enim njenim članom. Ob 43 % splošni udeležbi mladoletnikov na intervju (tabela 1) smo tako zbrali v osebnem stiku informacije o 29 ali 63 % vseh združb. Delež združb o katerih smo dobili osebne informacije narašča z velikostjo združbe: med člani najmanjših združb se jih je odzvalo le 30 % in smo tako dobili podatke le o polovici takih združb; iz srednje velikih združb se je odzvalo 35 % mladoletnikov in tako dalo informacije o 61 % združb te velikosti; iz največjih združb se je oglasilo 56 % mladoletnikov in tako prispevalo informacije o 90 % združb te velikosti. Zveza med velikostjo združbe in stopnjo odzivanja mladoletnikov se nam ne zdi slučajna in jo bomo poskusili pojasniti kasneje (zveza je mejno pomembna na ravni 0,05).

Tabela 65 : Pregled vrste in števila združb, iz katerih so mladoletniki prišli na intervju

Število mladoletnikov - članov združbe	Število takih združb	Združbe, iz katerih je prišel vsaj eden mlad.	Združbe, iz katerih se ni nihče odzval	Delež združb, o katerih imamo ustne informacije		Delež mladoletnikov, ki so se odzvali	
2+3	23	12	11	0,52		0,3	
4	8	4	4	0,5	0,61	0,25	0,35
5	5	4	1	0,8		0,6	
6	4	3	1	0,75		0,75	
7	2	2	0	1,0		0,43	
8	2	2	0	1,0	0,90	0,62	0,56
10+15	2	2	0	1,0		0,76	
Skupaj	46	29	17	0,63			

Osnovno teoretsko izhodišče intervjuja, iz katerega smo črpali informacije za razvrščanje združbe v enega od razredov tipologije, je bil odnos med sodno obravnavo združbo ter skupino vrstnikov, ki jo je mladoletnik označil za "svojo družbo" ter njegov odnos do obeh. Večkrat se je pri takem raziskovanju izkazalo, da sodno obravnavana družba ni "mladoleb-

nikova" družba; da sosterilcev sploh vseh ne pozna in podobno. Takšne izjave so bile znak slučajne združitve mladoletnikov ob enkratnem dejanju.

Samo spraševanje po mladoletnikovi družbi je pri zelo velikem delu mladoletnikov naletelo na nerazumevanje. Del tega nerazumevanja je mogoče pripisati dejstvu (kot se je kasneje v intervjujih pogosto izkazalo), da so mladoletniki mislili, da ima intervjuvar v mislih stereoptipno represivno-zaslišavalno naravnano podobo o kakšni skrivni bratovščini, ki naj bi bila povezana in odkrita s kaznivimi dejanji. S tako podobo se večinoma niso strinjali. Drugi del tega nerazumevanja pa smo začeli kmalu pripisovati dejstvu, da imajo mladoletniki po več "družb", da se srečujejo z več vrstniki tudi v okviru več zbirnih točk, več časovnih terminov, ter da je za marsikoga misel, da bi moral imeti eno družbo - življenjsko nerazumljiva in nerealna. Globje eksploriranje je pravilema pokazalo, da pa vse različne vrstnike, s katerimi se mladoletnik vidava le družijo neke skupne značilnosti, zaradi katerih je včasih mogoče o njih govoriti kot o družbi v najširšem smislu te besede.

V splošnem nas je presenetila odsotnost trdno strukturiranih in močno kohezivnih skupin, ki bi kazale različne znake notranje povezanosti in razločevanja od okolja. Po drugi strani nas je presenetil tudi obstoj različnih oblik neformalnih povezav, stičnosti, znanstva in drugih oblik, preko katerih so bili nekateri člani sosednjih in tudi oddaljenih združb povezani v nekakšno mrežo. Ta izraz tu ne uporabljamo niti v smislu organizirane povezave, niti v smislu kakorkoli določenih, formaliziranih, utrjenih stikov med mladoletniki, temveč bolj v smislu življenja v enakih ali podobnih pogojih, ki je pogojevalo podobne interese in dejavnosti, obiskovanje istih točk, pa tudi lažje komuniciranje znotraj podobnih skupin. Z izrazom "mreža" smo tu (kljub dejstvu različnosti vseh mladoletniških združb iz vzorca) mislili le na spoznanje, ki se pogosto v pogovorih najrazličnejših skupin prebivalstva odraža v frazi "kako je Ljubljana majhna".

Tabela 66 prikazuje delitev združb v posamezne razrede. Nekatere od razredov bomo ilustrirali s primeri združb. Skupinsko dinamsko najbolj enostavne so združbe, opisane pod točko 2. Pri njih gre za enkratna dejanja ali pa za malo število zelo podobnih ali enakih dejanj, ponovljenih v kratkem času. Situacijska narava dejanj se kaže v tem, da se predmet kaznivega dejanja (sredstvo, s katerim se dejanje stori, ali ki je predmet dejavnosti mladoletnikov) resnično slučajno pojavi v neposredni bližini mladoletnikov. Kaznivo dejanje zato od njih zahteva kar najmanj dejavnosti (tako fizične kot psihične - postopkov moralnega nevtraliziranja dejanja)[28] in se zgodi brez predpriprav, razmeroma hitro. Pri psihičnih okoliščinah dejanja je opaziti spontanost in neposredno pošmanje kot pogoja takih dejanj. Vsi omenjeni pogoji in značilnosti določajo tudi sestavo takih združb: ker so dejanja spontana in ker je predmet dejanj takorekoč "pred nosom", se pri njihovem izvrševanju zbirajo razmeroma heterogene skupine mladoletnikov, ki so takrat slučajno prisotni na kraju dejanja. Od tu izhaja večja možna heterogenost združbe, ki sicer ne predstavlja nujno tudi siceršnjega vzorca druženja vrstnikov.

Primer 1: skupina mladoletnikov ter velik/otrok je zlezlo na star tovorni avto, ki je bil parkiran v neposredni bližini. Z njim so se zapeljali nekajkrat naprej in nazaj ter pri tem razbili gradbeni material manjše vrednosti. Intervjuji s posameznimi člani so pokazali, da se večina mladoletnikov in vsi otroci živeli v bližnji okolici kraja dogodka in so se ob trenutku dejanja znašli na tem dvorišču, v bližini tovornega avta. Med intervjuvanimi mladoletniki je eden, ki od ostalih očitno odstopa po telesni in psihični zrelosti. Povprašan je izrazil občutek sramu, da se je sploh družil z ostalimi ter sodeloval pri takem otročjem dejanju, saj večino storilcev pozna le na videz. On sam ima drugo družbo, starejših mladoletnikov in polnoletnih, s katero se srečuje razmeroma daleč od tega kraja. Trije od drugih mladoletnikov so po svojih izjavah že dolgo znanci in se kar dobro razumejo. Vendar se zadnje leto ne srečujejo več, pretežno zaradi različnosti šolskih turnusov in različnih šol (dva od treh sta dijaka poklicnih šol). Dva od treh kot svoje najboljše prijatelje omenjata vrstnike izven kroga storilcev. Še en mladoletnik pa stanuje zelo daleč od kraja storitve,

Tabela 66 : Okvirna razporeditev vrst združb, njihovo število in število v teh združbah obravnavanih mladoletnikov

Vrsta združbe:	Število združb:		Število mladoletn., ki so v okviru teh združb sodno obravnavani:	
1 Razpršenö organizirane, široke in ohlapne skupine; mreže podskupin, klik; združba kot razmeroma celovit in trojen način življenja v določljivem območju:				
1a v novih naseljih, z nedavno priseljenimi prebivalci, ki se od prej ne poznajo; ekološko razmeroma strogo omejena in gosto naseljena območja; bolj kot ne na obrobju Ljubljane.	9		45	
1b v starejših, redkeje naseljenih predelih Ljubljane, meječih na vaško okolje; bivša barakarska območja, stari "proletarski" predeli mesta.	4	15	41	100
1c bližje središču mesta, v staro naseljenih predelih, brez ostrih ekoloških razmejitev	2		14	
2 Slučajne "dvoriščne" združbe, sestavljene iz občasnih znancev, prijateljev, sorodnikov; dejanja so enkratna, situacijsko pogojena; sestava članstva združbe je značilno heterogena; običajno v starejših predelih mesta	4		18	
3 Majhne, močno povezane klike prijateljev, ki se že dolgo poznajo	2		6	
4 Združbe mladoletnikov, ki se združujejo ob enkratnem dejanju ali pa ob seriji ponovitvenih dejanj, ki pa se ne poznajo iz neformalnih krogov, temveč so se spoznali v internatu, skupnem delovnem mestu na praksi; dejanja so izrazito situacijske narave	4		15	
5 Združbe sodnih povratnikov ali drugače stigmatiziranih mladoletnikov (sošolci iz posebne šole). Druženje je dolgotrajnejše, bližina stanovanja je le delno pomembna, izrazita je razpršenost delovanja in neodvisnost od vrste mestnega predela	4		16	
Skupaj	29		155	

je šolsko, vedenjsko in osebnostno bolj problematičen, ter ne obiskuje šole. To dvorišče je po izjavah ostalih obiskoval zato, ker ga nikjer drugje ne marajo; pa tudi njim ni všeč in se ga poskušajo čim bolj pogosto iznebiti. Njihovo dvorišče ta mladoletnik pozna zato, ker je pred 8 leti tu živel. Posameznikov izmed otrok nihče od mladoletnikov ne omenja: zdi se, kot da so bili nekako pasivno ozadje v dogajanju.

Primer 2: V "elitnem" naselju enodružinskih hiš in dvojčkov se je prvi dan združila petorica mladoletnikov pri kraji materiala manjše vrednosti. Drugi dan pa je identično dejanje ponovila trojica drugih mladoletnikov. Ukradene stvari so bile za njih popolnoma nepotrebne, ukradli so jih iz vlakovne kompozicije, ki je dva dni stala na bližnjem tiru. Na vagonih so stali nezaklenjeni novi avtomobili, namenjeni za prodajo in mladoletniki so iz teh avtomobilov vzeli avtomobilske ključe. Mladoletniki so interesno izredno razgibani in usmerjeni. V našem vzorcu predstavljajo takorekoč vse mladoletnike - dijake/srednjih šol. Med mnogimi drugimi hobiji, se v prostem času ukvarjajo z organiziranim športnim kolesarstvom. Med vsemi storilci obstajata dve prijateljski kliki, sicer pa se vsi poznajo. Nikoli niso bili skupaj zaključena družba, čeprav so vsi hodili v isto paralelko na osnovni šoli.

Iz obeh primerov je razvidna izrazita heterogenost (starostna, socialna) mladoletnikov ter narava dejanja, ki zaradi slučajnosti ne prinaša dolgoročnih koristi,temveč je vsa motivacija izčrpana že v samem dejanju.

Skupinsko dinamsko zelo podobna dejanja predstavljajo tista iz 4. razreda. Pri njih gre ravno tako za slučajno združevanje in situacijska dejanja, pri katerih storilci praviloma ne predstavljajo prijateljske družbe. Posebnost tega razreda združb je formalni okvir njihovega srečevanja oziroma formalno pogojena struktura priložnosti za izvrševanje kaznivih dejanj. Mladoletniki so z ozirom na formalni okvir izrazito socialno in starostno homogeni.

Primer 3: Trije mladoletniki so bili na praksi pri zasebnem avtomehaniku. Neko popoldne so bili sami v delavnici, vzeli enega od avtomobilov in se z njim vozili po mestu. Mladoletniki izjavljajo, da se sicer izven mehanične delavnice ne srečujejo in da imajo vsi svoje dobre prijatelje drugje.

Združbe iz razreda 3 odstopajo od vseh ostalih po izraziti tesni povezanosti med člani. Obe taki združbi sta bili sestavljeni iz treh mladoletnikov, ki so se razmeroma dolgo že poznali, in so bili izključno najboljši prijatelji. Predstavljali so socialno in izobrazbeno homogene združbe.

Primer 4: Trije mladoletniki - dijaki poklicnih šol se poznajo iz višjih razredov osnovne šole. Postali so tesni prijatelji v zadnjem letu pred dejanji. Dva od mladoletnikov pravita, da sploh nimata nobenega prijatelja ali omembe vrednega znanca razen drugih dveh, tretji pa ima poleg njiju še drugo družbo. Iz pogovora je razvidna slika nekako izrazito intimne narave njihovega druženja, druženja, ki pomeni medsebojno delitev najskrivnejših zaupnih skrivnosti in ki izključuje druge osebe. Pri kaznivih dejanjih - vlomih - niso bili nikoli prisotni vsi trije mladoletniki hkrati, a vedno le po ena od dveh dvojic. Zdi se, da je bilo tako izvajanje dejanj povezano z rivalskimi odnosi dvojice od mladoletnikov, oziroma s tretjim, ki mu je ta družba pomenila manj kot ostalima dvema. Vlome so ponavljali v daljšem času vedno na podoben način. Ukradene stvari - v glavnem cigarete in podobni drobni "potrošni" material - so vedno znali in mogli uporabiti zase. Mladoletniki so šolsko v glavnem uspešni.

Zdi se, da pri nastanku in delovanju teh dveh združb okolje ni bilo zelo pomembno, niti v vlogi strukture priložnosti (kot pri razredu 4) ali situacijskega zavajanja (kot pri razredu 2), niti ne v vlogi splošno ogrožujočega ali omejujočega dejavnika, ki bi lahko imel vlogo v etiologiji ali ojačevanju že vzpostavljenih vzorcev vedenja. Zdi se, da je značilnost teh malih skupin v sovpadanju osebnih (ali osebnostnih) težav posebnega razvojnega obdobja, značilnosti socialne kontrole v

družinah in drugem ožjem okolju ter strukture kriminalnih priložnosti, ki v okolju nasploh obstaja.

Navidez podobno zelo kohezivne, povezane in trajne so združbe iz razreda 5. V njih je pretežni del članstva že sodno predobravnavan, mladoletniki pa so tudi sicer socialno ogroženi.

Primer 5: Združba petih mladoletnikov, o kateri smo ustne informacije dobili od dveh njenih članov. Med petimi mladoletniki so trije, ki so že bili sodno obravnavani, dva od njih v skupnem spisu. Mladoletniki živijo v treh ljubljanskih občinah, so vsi motorizirani in jim zato srečevanje ne predstavlja časovno-prostorskega problema.

Ilustrativen je način, kako so se kot združba sploh našli. Mladoletniku z največjim "opusom" dejanj ter najdaljšo kriminalno zgodovino so nekoč - pred tremi leti - ukradli motor. Hotel ga je najti in je z drugim motorjem krožil po Ljubljani in se ustavljal ob znanih parkirišč[illegible], da bi našel svoj motor. Našel ga [illegible] z njim pa še enega od sedanjih članov združbe, s katerim se je spoprijateljil in mu za nekaj časa pustil svoj motor. Z drugim od članov se je seznanil na presenetljivo podoben način: parkiral je svoj motor pred Halo Tivoli in šel na tekmo. Sredi tekme se je odločil, da jo bo zapustil. [illegible] se je k svojemu motorju in tam našel tretjega sedanjega člana združbe, ki mu je iz rezervarja kradel bencen. Četrti član je prijatelj enega od drugih dveh, peti pa znanec iz sososke prvega omenjenega.

Dejstvo, da so mladoletniki po kraju prebivališča iz treh oddaljenih koncev Ljubljane ter dejstvo njihove motoriziranosti pogojujeta zelo širok krog delovanja, ob tem pa tudi zelo širok krog morebitnega seznanjanja in povezovanja z drugimi mladoletniki, ki so v podobnem položaju kot oni. Ta podoben položaj je določen predvsem s tem, da večinoma ne obiskujejo redno šol, da v pridobivanju izobrazbe ne vidijo več življenjske možnosti ter da imajo zato veliko časa in malo vsakdanjih zadržkov.

Drugo ilustrativno opažanje ob tej združbi zadeva njihovo [illegible] v svoji povezanosti. Oba od intervjuvanih mladoletnikov [illegible]

ostale štiri trdita, da so oni za njiju "slaba družba", ki ju zavaja in kvari. Oba pa navajata neko drugo družbo, ki pa njuna "prava družba". Intervjuvarju se je ob obeh primerih zazdelo, da je narava te dobre družbe povsem mitološka, da odraža bolj želje kot stvarnost. Pri enem od mladoletnikov (ki se je v življenju trikrat selil) naj bi bila ta dobra družba - družba njegovih znancev in sosedov v kraju, kjer je prej stanoval, kamor se še vrača, kjer ga imajo vsi radi in kamor ga vabijo. Pri drugem mladoletniku pa je dobra družba zamišljena v delu mesta, ki je malo oddaljen od njegovega prebivališča, in kjer se je igral kot 10 - 12 letnik. S to družbo pa nastopa ta stvaren problem, da imajo vsi njeni člani različne turnuse šol, da so se zaposlili, poženili (v njej naj bi bili tudi veliko starejši ljudje) in da tako enostavno ni možnosti za srečevanje, čeprav so sicer še njegovi veliki in pravi prijatelji.

V nasprotju s temi idealnimi prijatelji se mladoletnika pretežni del dneva zadržujeta v sodno obravnavani prestopniški združbi in to že daljši čas in tudi po najnovejših odkritjih kaznivih dejanj. Ob videzu kohezivnosti in povezanosti torej mladoletniki čutijo le malo privrženosti in zaupanja do sočlanov, in v to družbo projecirajo le malo bodočih perspektiv svojega življenja in jo pojmujejo kot povsem začasno. Eden od mladoletnikov je to očitno neskladje razložil na ta način, da se pač mora s temi - slabimi - vrstniki družiti zato, ker so to fantje, ki so njegovi sosedje; ti pa so po odločitvi usode slabi, tako kot so bili njegovi prejšnji sosedje po odločitvi usode dobri. Čeprav ta trditev objektivno ne drži-med petimi mladoletniki iz združbe je le eden njegov sosed in še ta precej oddaljen sosed (kakih 500 m daleč stanuje)-pa se zdi trditev subjektivno resnična: ko gre mladoletnik od doma (kjer ga zadržuje le malo stvari) in se napoti na katerokoli od njegovih stalnih točk preživljanja prostega časa, se mu vedno brez njegovega součinkovanja "zgodi", da tam naleti na takoimenovano slabo družbo. Takšen usodnosten pogled na svet se v mnogočem sklada z zamislijo "usodnostne skupine" (Wilfert) in smo ga začeli (intervjuvarji) pojmovati kot obliko zoževanja mislenega, vedenjskega in socialnega sveta mladoletnika, kot krčenje in izgubljanje časovne

dimenzije[29] (bodočnosti), zaradi česar postaja pogojenost s sedanjostjo brezmejna in včasih osebno temeljno ogrožujoča.[30]

Njihova kazniva dejanja so bila v veliki večini tatvine motorjev, delov motorjev, pa tudi vlomi v kioske in avtomobile ter tatvine cigaret, opreme, itd. Mladoletnika tatvine opravičujeta z dejstvom, da so se jim motorji pokvarili, niso pa imeli denarja za rezervne dele. Kasneje so kradli tudi brez neposredne zveze z motorističnimi potrebami. Iz pogovora je bilo razvidno, da je bila narava kaznivih dejanj praviloma utilitarna, da so ukradene stvari tako ali drugače uporabili, bodisi da so jih uporabili za zadovoljevanje kake nezadovoljene materialne potrebe (kot je primer pri manjkajočem rezervnem delu), bodisi da je bila uporaba bolj ritualne narave, kjer se zdi, kot da je dejavnost sama bila važnejša kot pa produkti te dejavnosti. Eden od mladoletnikov (dvakratni povratnik) je ob tem povedal, da on "sploh nima žilice za krasti," vendar da "se mu je splačalo pet minut biti v smrtnem strahu, če je nato dobil potrebno stvar." Opisano kratkoročnost miselnega zajemanja stvarnosti pa že iz izjav mladoletnikov sodeč ni mogoče pripisati kaki osebnostno pogojeni značilnosti vedenja (impulzivnosti), temveč bolj subjektivni neobstojnosti lastne socialne prihodnosti, zaradi česar je postal mladoletniku najvažnejši časovni interval tega in nekaj prihodnjih dni, ki jih je še lahko miselno zasegel in načrtoval.

Na koncu pogovora z odprtejšim mladoletnikom je beseda nanesla tudi na oblike dela s prestopniki. Mladoletnik se je močno navduševal za klube, izlete, počitniške tabore, itd. pri čemer se je strinjal tudi z zahtevo po strukturiranosti in načrtnosti dejavnosti, sam od sebe pa je začel izražati pomisleke, če bi bilo izvedljivo, da bi oni bili skupaj z "normalnimi" mladinci. Zdelo se mu je, da jih oni ne bi marali, in da bi bilo zato bolje, če bi v take oblike vključili same "lopove".

Iz opisanega primera je razvidna bistvena vloga okolja - kot okolja, v katerem se mladoletnik ni sprejemljivo socialno uveljavil in kot okolja, ki ga je specifično stigmatiziralo - v nastanku in vzdrževanju "usodne skupine" prestopnikov-povratnikov. Iz opisa so tudi razvidne okolišči-

ne, zaradi katerih je razpršenost domovanja in delovanja takih skupin večja oziroma razmeroma manj važna, medtem ko je trajanje združevanja večje in je s stališča mladoletnika velikokrat zaznano kot izven njegovih možnosti izbire.

Združbe iz razreda 1 se od vseh ostalih razlikujejo po praviloma večjem obsegu, vendar ohlapnem in šibkem strukturiranju. Za razliko od vseh ostalih vrst združb smo ta razred opredelili tudi po ustreznem tipu urbanega okolja. Prvo spodbudo za to nam je dalo pogosto omenjanje okolja s strani samih mladoletnikov, oziroma njihovo poimenovanje z njihovo sosesko ali delom mesta. Na primer: "Mi smo pa družba iz BS-3". Poleg močnejšega skupinsko poudarjenega občutka teritorialnosti pa smo videli tudi še druge, bolj objektivne odraze sovplivanja urbanega okolja in skupinske dinamike in strukture, zaradi česar smo se odločili za tako razvrstitev.

Večkrat smo bili v dilemi, ali je izraz "skupine" ali "združbe" pri teh formacijah sploh upravičen. Namesto teh izrazov smo pogosto uporabljali izraze "mreža","sistem klik in znanstev" ali "razpršni krogi". Vsi ti izrazi odražajo opažanje, da se pri kaznivih dejanjih te vrste pojavljajo mladoletniki v najrazličnejših kombinacijah, da v intervjujih navajajo določene mladoletnike kot člane svoje skupine, vendar se družijo tudi z mladoletniki iz drugih klik in vse to po nekih na videz slučajnih vzorcih, ki so določeni le s širšo pripadnostjo določenemu območju. Med mladoletniki v zaključnem okolju se vzpostavljajo nekake mreže odnosov, pri katerih so meje med posameznimi sektorji mreže šibke in razmeroma prehodne.

Združbe ali mreže te vrste smo delili arbitrarno na tiste iz novih sosesk in tiste iz starejših delov mesta. Kot vrsto, ki je nismo mogli uvrstiti v nobeno od zgornjih podrazredov, smo dodali še razred "združbe bližje središču mesta", ki pa nimajo nekih izrazitih odstopajočih značilnosti v primerjavi z zgornjima dvema vrstama.

Primer 6: Združba oziroma mreža mladoletnikov iz nove soseske v občini Bežigrad.

Tabela 67 in slika 7 kažeta prepletajočih se pet združb, katerih člani z redkimi izjemami stanujejo v dveh ulicah nekaj let starega naselja. Naselje še dograjujejo in se ljudje vanj še vseljujejo, tako da so člani združb v tem naselju živeli ob času dejanj - od enega do dveh let. Od petih združb smo jih v vzorcu statistično obravnavali le štiri, ker je ena od njih spolno mešane (teh pa v vzorec nismo zajeli).

Povezanosti med člani posameznih od teh združb niso omejene le na posamične povezujoče člane, temveč intervjuji kažejo, da se vsi ti mladoletniki medsebojno poznajo, da so v kolikor toliko dobrih odnosih (torej ne predstavljajo izrazito rivalskih skupin). Poleg sodnega obravnavanja v skupnem spisu z več sostorilci so posamezniki od vpisanih članov obravnavani tudi sami v posebnih spisih. Odstopajoči član je član D, ki je bil v času kaznivih dejanj združbe še otrok. Ravno tega - takrat otroka - pa so ostali mladoletniki obtoževali, da so sodno obravnavani zaradi njega, da jih je on zapeljeval, da je on kradel stvari in jih dajal njim in podobno. Tega otroka in kasneje mladoletnika je omenjalo tudi več mladoletnikov iz povsem drugih združb (ki niso živele v tej soseski) kot poznanega, nevarnega, nepriljubljenega fanta, ki prihaja povsod, ga nikjer ne marajo, vendar pa stopajo z njim v sostorilske odnose pri izvrševanju kaznivih dejanj. Ta mladoletnik je tudi po poročilih socialne službe kazal najmanj ugodne prognostične znake (zgodnje pojavljanje zelo raznolike psihosocialne problematike, vzgojno odpovedovanje staršev, šolski neuspeh).

Poleg tega mladoletnika, ki je bil kot nekaka višja sila vedno prisoten in hočeš nočeš v združbi "toleriran" (in ob katerem so se morda sprožale in kristalizirale že obstoječe pripravljenosti drugih za izvajanje kaznivih dejanj), je v skupini vseh omenjenih mladoletnikov mogoče najti tudi neko bolj središčno skupino, ki se je družila najbolj pogosto in bila najbolj povezana. To sta predvsem mladoletnika A in E, oziroma širše mladoletnike A, E, C, J, M. Ostali mladoletniki so se jim pridruževali bolj ali manj slučajno, kakor so pač prihajali na skupno zbirališče - igrišče sredi soseske in kakor so od tam odhajali kam drugam. Pri tej mreži smo opazili podobno koncentrično strukturo, kot jo opisuje Yablonsky: ozko jedro središčnih članov, širši krog članov,

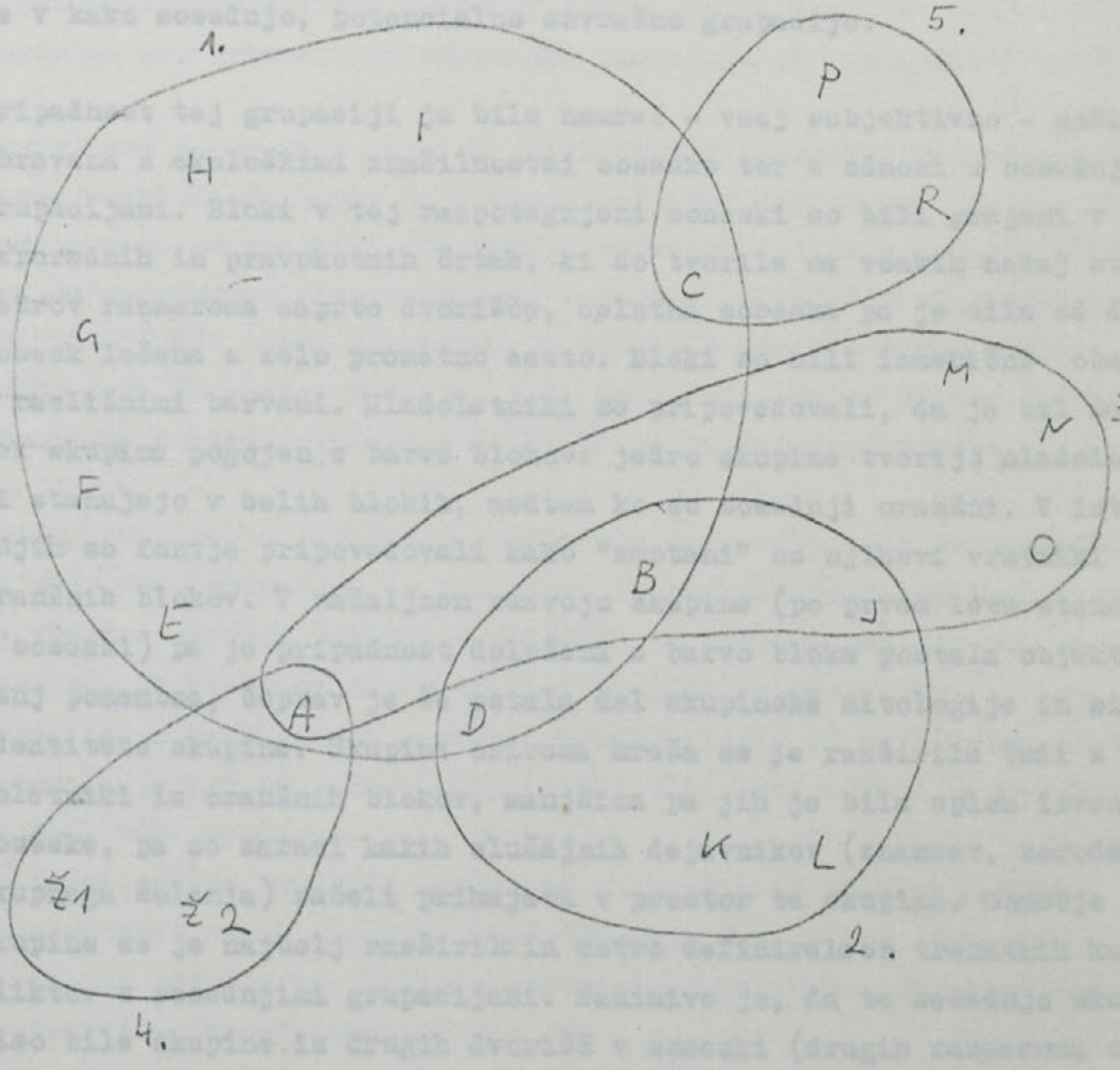
Tabela 67 : Prikaz sestave in medsebojnega prepletanja članstva petih sodno obravnavanih združb

Člani \ združbe	1.	2.	3.	4.	5.	Skupaj
A	x		x	x		3
B	x	x	x			3
C	x				x	2
D	x[a]	x				2(1)
E	x					1
F	x					1
G	x					1
H	x					1
I	x					1
J		x	x			2
K		x				1
L		x				1
M			x			1
N			x			1
O			x			1
Ž1				x[b]		1
Ž2				x[b]		1
P					x	1
R					x	1
Skupaj	9(8)	5	6	3	3	

a - član D je bil v času dejanj iz tega spisa še otrok

b - to sta dve deklleti, ki skupaj z mladoletnikom A predstavljata eno od dveh spolno mešanih združ v dvoletnem vzorcu združb.

Slika 7: Grafičen prikaz sestave in medsebojnega prepletanja članstva petih sodno obravnavanih združb

ki pripadajo skupini, vendar je njihovo članstvo manj obvezujoče narave, ter najširši krog članov, za katere ni povsem jasno, ali "pripadajo" skupini ali ne, nekatere pa vendar lahko v kakšnih izrednih prilikah ostali pogojno računajo. V tem krogu so tudi mladoletniki, ki so manj priljubljeni, oziroma ki deloma spadajo v to grupacijo obenem pa že v kako sosednjo, potencialno sovražno grupacijo.

Pripadnost tej grupaciji je bila namreč - vsaj subjektivno - močno obravana z ekološkimi značilnostmi soseske ter z odnosi s sosednjimi grupacijami. Bloki v tej razpotegnjeni soseski so bili grajeni v vzporednih in pravokotnih črtah, ki so tvorile na vsakih nekaj sto metrov razmeroma zaprto dvorišče, celotna soseska pa je bila od drugih sosesk ločena z zelo prometno cesto. Bloki so bili izmenično obarvani z različnimi barvami. Mladoletniki so pripovedovali, da je bil nastanek skupine pogojen z barvo blokov: jedro skupine tvorijo mladoletniki, ki stanujejo v belih blokih, medtem ko so sosednji oranžni. V intervjujih so fantje pripovedovali kako "smotani" so njihovi vrstniki iz oranžnih blokov. V nadaljnem razvoju skupine (po prvem letu stanovanja v soseski) pa je pripadnost določena z barvo bloka postala objektivno manj pomembna, čeprav je še ostala del skupinske mitologije in simbol identitete skupine. Skupina oziroma mreža se je razširila tudi z mladoletniki iz oranžnih blokov, manjšina pa jih je bila sploh izven soseske, pa so zaradi kakih slučajnih dejavnikov (znancev, sorodstev, skupnega šolanja) začeli prihajati v prostor te skupine. Območje te skupine se je najbolj razširilo in ostro definiralo ob trenutkih konfliktov s sosednjimi grupacijami. Zanimivo je, da te sosednje skupine niso bile skupine iz drugih dvorišč v soseski (drugih razmeroma omejenih kvadratnih območij v razpotegnjeni vrsti vzporednih blokov), temveč skupine, ki so bile tako v zračni črti kot tudi ekološko-hodološko bolj oddaljene. To je bila predvsem skupina, katere območje je bilo na drugi strani zelo prometne ceste, v drugi soseski. Napetost med obema grupacijama se je povečevala preko dogodkov izzivanja, ki navidez niso imeli nobenega posebnega vzroka. Tak dogodek je bil tipično prihod manjšega števila mladoletnikov na teritorij sosednje skupine, kjer so "zafrkavali" kakega osamljenega otroka ali mladoletnika.

Takim dogodkom so sledili povračilne ekspedicije, ki so se začele povezovati v naraščajoče verige. Vendar po izjavah mladoletnikov te verige niso nikoli narasle do stopnje "vojne", ampak so se v neki fazi kar razgubile in pozabile. Zdi se, da je obseg in obstoj teh nasprotij, zafrkavanj, povračilnih pohodov in drugega bil v pojmovanjih mladoletnikov predimenzioniran, po drugi strani pa je izgleda pomenil zelo pomemben del ustvarjanja skupinske fantazije in skupinske preteklosti.

Objektivni vzrok za to, da so medskupinska nasprotja ostala vseeno na ravni besednih dvobojev in redkeje pretepov dvojic ali trojic, je bil tudi v tem, da sta bili obe "sprti soseski" dejansko precej oddaljeni ter da se prostor zadrževanja in interesov obeh grupacij dejansko ni prekrival. Med obema soseskama je bil celo obsežen mrtev prostor, ter poleg tega še prometna cesta, tako da se zdi, da je bilo v ustvarjanje konflikta energije potrebno celo vlagali, ne pa jo iz njega črpati.

Poleg pomembnosti skupinske prostorske diferenciacije sta pomembni še vsaj dve: starostna in socialna. Po zaznavah nekaterih mladoletnikov je skupina strožje starostno določena in omejena navzgor kot pa navzdol. Najstarejši mladostniki v skupini so imeli 18 - 19 let, starejši pa so po njihovih zaznavah predstavljali od njih ločen svet, v katerega pa naj bi sicer kmalu prišli tudi oni. Odnosi s starejšimi so bili treh vrst:

a. tisti, ki so pomenili odsotnost starejših iz njihovega sveta. Ta odsotnost se je s strani mladoletnikov kazala kot odsotnost starejših iz območij in okolij preživljanja njihovega prostega časa - dvorišča, kleti, travnikov.

   Ta odsotnost se je kazala na dveh področjih: na področju preživljanja prostega časa (ki je sicer edino običajno in priznano področje življenja) ter na področju celovitejših življenjskih usmeritev in načinov, vezanih na družinsko delovno in morebiti družbeno-politično življenje. Na področju prostega časa se zdi, da je bil dejavnik starostne diferenciacije povezan z večjo potrošno sposobnostjo starejših ter z njihovo večjo gibljivostjo. Starejši so imeli motorje in avtomobile, se srečevali v značilnih gostilnah, lokalih,

igriščih izven sosesk. Mladoletniki so te točke do neke mere poznali, vendar so jim bile ekonomsko, prostorsko in socialno manj dostopne. Na področju celovitejših življenjskih načinov pa so mladoletniki opazovali starejše skozi stereotipe umiritve in ustalitve. V zvezi s temi stereotipi je postajalo življenjsko starejših povezano z bolj stabilnimi odnosi med moškimi in ženskami, z zaposlitvijo, naraščajem in zagotavljanjem življenjskega standarda.

b. tisti, ki so pomenili nekonfliktno srečevanje s starejšimi mladostniki in deloma kontinuiteto z njihovo generacijo. Taki stiki so se dogajali na dvorišču, kjer so se posamezni starejši mladoletniki in mlajši odrasli (20 - 25 let) občasno ustavljali in kramljali z mlajšimi. Ti starejši so pomenili tisto skupino, ki se je šele pred kratkim umaknila z dvorišča, vendar še ni zaživela polnega "odraslega" življenja. Mladoletniki so se jih (nekaterih, predvsem mlajših) še spomnili izpred leta ali dveh, ko so bili še oni na dvorišču kot glavnem prostoru preživljanja prostega časa. Deloma so taki stiki potekali tudi v bližnjih bifejih in deloma v mladinski sobi. V takih stikih so bili starejši deležni pozornosti, ob njih se je obujala skupinska zgodovina dvorišča, nastanka soseske, obujali so se pomembnejši liki nekaterih odraslih oseb, na starejše pa so mladoletniki gledali tudi kot na podobo samega sebe čez nekaj let.

c. tisti, ki so pomenili odnose nasprotovanja in izključevanja. Takšni odnosi so nastajali predvsem v mladinski sobi, ki je bil edini prostor, kjer so se interesi druženja starejših in mlajših občasno (redko) križali. Mladinska soba je služila kartanju, igram, in to predvsem ob dežavnih in mrzlih dnevih. Zaradi (nam) neznanih vzrokov so občasno v to sobo prišle tudi skupine starejših mladostnikov, ki so želele tam kartati, se pogovarjati, ali enostavno s svojo navzočnostjo in svojo mentaliteto osvojiti in zapolniti ta prostor. V takšnih trenutkih je običajno prišlo do konflikta z mladoletniki, ki se je razrešil z veliko grožnjami, kakšno klofuto in umikom mladoletnikov iz prostora. Takšni izgoni so bili razmeroma redki, in zdi se, da so bili povezani s še drugimi odnosi in konflikti med obema starostnima skupinama (saj so jim intervjuvani mladoletniki molče priznavali upravičenost).

Starostna omejenost mladoletniške skupine navzdol pa je bila mnogo manjša in manj ostra (seveda je to le pogled in ocena mladoletnikov samih; nejasno ostaja, kako bi se takemu pogledu pridružili mlajši mladoletniki in otroci sami). Dejstvo je, da so se otroci in mladoletniki družili na istem dvorišču in istem igrišču, da so se igrali nekako drug ob drugem. Razlika med obema skupinama je bila morda le v času druženja, saj so se mladoletniki družili tudi ob večernih urah, otroci pa razmeroma bolj zgodaj. Po izjavi enega od mladoletnikov mlajšim vključevanje v njihovo družbo ni nikoli predstavljalo problema, saj so imeli v skupini "nekaj pravih malih 'zajebantov', ki so hodili v 6., 7. in 8. razred, pa so bili vseeno v redu". Pravi problem z mlajšimi pa je po izjavi istega fanta bil ta, "da mlajši sploh dol niso pršli, da so se samo gor držali".

Ta opomba pa že zadeva problematiko socialne diferenciacije mladoletniške skupine, ki očitno (po zgoraj omenjeni izjavi) delno določa tudi starostno. V intervjujih je stalno izstopalo poudarjanje osebnega zaimka "mi" s strani mladoletnikov. V več zvezah je več mladoletnikov implicitno ali eksplicitno izjavilo, da govore o vseh mladostnikih te starosti (15 - 18 let) v soseski, da govorijo v njihovem imenu in da so izmed njih in od njih tudi nekako polformalno za to izbrani. Poskusi intervjuvarjev, da bi ugotovili, ali ta "mi" zares pomeni vse mladoletnike, ter tudi izražen dvom intervjuvarja v tak pomen zaimka "mi", je običajno vzbudil začudenje pri mladoletnih, češ da je to povsem gotovo. Šele na več poskusov in vzpodbud, da bi mladoletniki sebe in svojo skupino postavili v nekakšne odnose z drugimi skupinami, se je dvema mladoletnikov nenadoma "posvetilo" o čem jih sprašujemo, kot da bi se jim zamenjala miselna naravnanost, ki ni kontinuirana a diskretna (ta izraz v matematiki pomeni spremenljivke, ki se spreminjajo nekontinuirano, stopničasto, brez vmesnih vrednosti in prehodov narave): "Aja, vi me sprašujete po njih?" Ta "njih" pa so bili, kot se je izkazalo, enostavno drugi vrstniki njihove starosti, ki niso spadali v njihovo mrežo druženja, ki so imeli drugačen odnos do šole, drugačne uspehe na drugih področjih, ter verjetno drugačne možnosti za uresničevanje deloma zahtevnejših življenjskih ciljev.

Po besedah enega od mladoletnikov je mogoče vse mladoletnike od 15-18 let v soseski razdeliti približno v štiri skupine:

"1. mi na igrišču - vsi krademo, nismo reve, rabutamo, se gremo tepst. Imamo problem, ker imajo nekateri različne turnuse v šoli in službi, pa se ne moremo nikoli vsi skupaj dobiti. Nas je okrog 30-40. Smo vsi - razen dveh - iz prvih dveh vrst oranžnih in treh skupin belih blokov.

2. druga družba - klapa, ki je stalno gor, v stolpnicah, stanovanjih, na stopniščih. So reve, bojazljivci, se držijo le skupaj. Radi se igrajo z otroci. Prihajajo tudi za kratek čas dol, pa grejo takoj spet gor. Se ne znajo zabavati, so tako resni in bojazljivi. Mi jih sicer sprejmemo med nas, in ko mi pokamo štose, ki se jih oni ne upajo, se kar zabavajo, nam pa je pri njih dolgčas. Jih je okrog 20.

3. taki, ki so kar sami. Pridejo dol le pred svoje izhode (ne pa na igrišče) in se tu gunoajo. Med njim je največ žensk.

4. Boljša družba. Med njimi so zdravnikov in arhitektov sin in drugi. Iz hiše in na dvorišče pridejo le takrat, kadar gredo v šolo ali kam drugam ali kadar se od tam vračajo. Ni jim treba biti z nami, ker imajo svoje prijatelje drugje, že od prej (pred priselitvijo v sosesko - op. B.D.).

5. Skupina mlajših pa je razdeljena spet na skupinice, ki spadajo k vsaki od zgornjih skupin. Eni se družijo z nami na dvorišču, drugi pa s skupino, ki se dobva po stanovanjih in stopnicah. Ti so razdeljeni točno po kajenju - kadilci so z nami, nekadilci z njimi. So celo igrali nogomet - kadilci proti nekadilcem.

Ti mali so pravi zajebanti - so OK. Ko se gremo tepst s sosednjo skupino hočejo kar z nami. Ko eden od njih drugih pade na tla, kar trije ta mali planejo na njega in ga obdelujejo. A mi jih podimo stran, jih ne maramo zraven, ker se potem starši pritužujejo, da jih zavajamo, itd.".

Zavest o obstoju več skupin mladoletnikov skupaj z obstojem skupinske fantazije o obstoju "Skupine" povzroča vrsto racionalizacij in napetosti: "Problem v teh naših soseskah je to, da sploh ne moreš vseh fantov poznati, ker jih je preveč". In drugič: "Problem je v tem, da se sploh ne

moremo skupaj zbrati, da bi nas bilo dovolj - ker nimamo vsi hkrati časa, ne moreš vsem povedati, itd. Ni prave povezanosti med vsemi mladimi v soseski. "In še drugič: "Saj onih (ki se držijo le v stanovanjih - op. Dekleva) sploh ne rabimo, so reve". Nasprotje med skupinami pride tako daleč, da prihaja do občasnih "zafrkavanj", ki pa so le "za štos":"Se srečaš z enim od onih, pa te noče pozdraviti, te noče poznati, je preveč fin. Potem mu rečeš, mi smo taki v tej soseski, da se pozdravljamo. On ti odgovori, pa ga udariš. To v glavnem mi, ki smo na dvorišču, one, ki se držijo samo gor." In zato: "So tako hecni, dve leti tu stanujejo, pa jih sploh ne poznam, sploh ne pridejo dol".

Problem - ali značilnost - vseh teh izjav je v tem, da smo jih dobili z intervjuvanjem takoimenovanih središčnih članov skupine, oziroma mreže mladoletnikov. V njihovih odgovorih se torej mešajo stvarna dejstva, želje in racionalizacije razkoraka obojnih. Ostali - bolj obrobni člani - pa so v svojih izjavah priznavali le manjšo privrženost dvoriščni skupini, ki je šla od razmeroma rednega zahajanja na dvorišče, vendar le v določenem času, določene dneve, le po opravljenih nalogah, itd., pa do tega, da je bilo njihovo prihajanje na dvorišče skrajno redko in slučajno. Ideja dvoriščne skupine kot načina življenja jim sicer ni bila tuja, vendar jim tudi ni bila sama po sebi razumljiva, brez izjeme prijetna in edina možnost - kot je bila v večji meri središčnim članom. Kljub vsemu pa seo tudi bolj obrobni mladoletniki priznavali vlogo te skupine v svojem življenju, kazali interes zanjo in bili pripravljeni projecirati vanjo težnje pomoči in vplivu, oziroma jo videti kot eno od sredstev ali oblik življenja svojega življenja. S tem pa so tudi do določene mere k skupini težili, bili pod njenim vplivom in tako nehote prispevali k njeni rasti, "veličini", množičnosti, "ugledu".

Kazniva dejanja oziroma odklonsko vedenje so imela v okviru opisane združbe in njenega življenjskega prostora več pomenov in aspektov:

- očitna je vloga kraj in pretepov kot načina razločevanja lastne skupine od ostalih, s tem ustvarjanja skupinske identitete in kohezivnosti;

- na ravni posameznika so nekatere oblike takih dejanj pomenile tudi neposredno sproščanje napetosti, občutij nemoči, utesnjenosti in frustriranosti, posredno pa obliko uveljavljanja v obstoječih skupinskih pogojih;
- kazniva dejanja so imela na splošno instrumentalni značaj (in so bila le redko in le na prvi pogled nerazumna, neusmerjena, nekontrolirana, frustracijsko stereotipna, itd.). Instrumentalna narava dejanja se je kazala v tem, da so ukradene predmete in dobrine pravilom a uporabili, čeprav je bila ta uporaba manj racionalna, kot bi lahko bila. Težje je zagovarjati instrumentalno naravo nasilniških vedenj, ki so bila deloma ritualna deloma pa so imela funkcijo definiranja območja. Mladoletniki sami so nasilniško vedenje videli tudi v funkciji samoobrambe pred starejšimi prebivalci soseske. Tako vedenje pa je bilo na sploh zelo redko in omejeno pravilom a na agresivnost med vrstniki;
- kazniva dejanja so na nek način predstavljala [illegible] del načina življenja nekaterih mladoletnikov (enih bolj, drugih manj). S tem mislimo

i. na dejstvo, da so bila kazniva dejanja in druga odklonska vedenja razmeroma razširjena (čeprav so absolutno predstavljala le zelo majhen časovni del skupnega preživljanja prostega časa): "Pri nas vsak krade (to pomeni vsi z dvorišča - op. Dekleva). Če kdo kaj rabi, vpraša drugega, kje se to dobi in gre vzeti."

ii. Kazniva in druga dejanja so bila zavezana določenim normam in pravilom. Dva primera takih norm sta bila nekakšna (morda le verbalna) obzirnost do mlajših in poskus, da se jih ne vplete v obremenjujoče aktivnosti (čeprav je bilo to občutje zlito tudi z nekakim ponosom nad "dobro rastočo" mlajšo generacijo) ter pravilo, da se ne krade prijateljem ter da se ne krade denarja: "nekateri pa kradejo denar (obtožujoče!). Takih pa ne maramo in tega pri nas ne pustimo. So pa tudi taki v naši soseski". Vprašanje je, koliko je takšen odnos pomenil le besedno izjavo, ki ne bi prenesla stvarne preizkušnje.

iii. Nekatera od kaznivih dejanj so bila povezana z uresničevanjem načel "pravičnosti" in "zakonitosti" in sicer tistih načel, kjer so se mladoletniki čutili neposredno ogrožene v svojih pravicah in obenem nezaščitene. Med zares mnogimi opisi takih dogodkov, ki so jih mladoletniki navajali in kjer je šlo pravilom a za konflikte med njimi in starejšimi prebivalci soseske, je tudi ta značilen primer: "Povabil

so parkirani avtomobili, kjer so zelenice in prehodi za stanovalce. Pustijo jih tudi pod znaki, da je prepovedano parkiranje ali prepovedan promet. Nekaj otrok so že tako povozili. Zato smo spuščali gume iz narobe parkiranih avtomobilov. Zraven smo pustili liste, kje lahko dobijo pumpo. Nato je prišel nekdo s sekiro in smo jo komaj odnesli živi. Čez 15 minut je bila tam že policija. Ko pa smo jo mi enkrat poklicali, so prišli čez tri ure." Takšni konflikti so se razvijali velikokrat na način, ki je podrobneje opisan v poglavju. 5.2.5.

iiii. Poseben aspekt kaznivih dejanj kot dela načina življenja je povezan z dejstvom formalne družbeno politične organiziranosti mladoletnikov. Mladoletniki z dvorišča so bili po svojih izjavah aktivno jedro in skoraj edini člani tamkajšnje OO ZSMS, ki je bila razmeroma dejavna ob organizaciji nekaterih akcij v KS. Mladoletnik, ki je bil eden od dveh središčnih članov skupine, je bil predsednik odbora za družbeno samozaščito pri OO ZSMS in je imel veliko vlogo pri pritegovanju ostalih mladoletnikov v OO. Osnovna oblika dejavnosti mladoletnikov v OO ZSMS je bila preživljanje prostega časa v klubski sobi, kot je bilo omenjeno ob opisovanju starostne diferenciacije združbe. Ni znano, kakšen vpliv je imela njihova organiziranost v OO ZSMS na njihovo odklonsko vedenje, zdi pa se, da sta bili obe področji njihovega življenja dovolj dolgo in trdno povezani in ali vzporedno obstoječi.

Značilna za združbe iz razreda 1 je razmeroma ostra teritorialna omejenost, velik obseg članov, ki so v različnih stopnjah pripadali skupini, oziroma v njenem okviru izpolnjevali svoj prosti čas, še posebej pa stalno konfliktno razmerje s starejšimi v soseski, ki je na nek način prehajalo v način oziroma edino "normalno" možnost življenja.

Značilna za podobno razpršene in ohlapne združbe v starejših in redkeje naseljenih delih mesta, je bila njihova manjša teritorialna strnjenost (razred 1b). Primer obsežnosti teritorija take združbe daje izjava "Mi smo iz Jarš". Zdi se, da je pri takih združbah podobno prihajalo

do "lokal-patriorizma" oziroma vzdrževanja potencialno konfliktnih odnosov s skupinami iz sosednjih predelov. Širši predel iz katerega so se mladoletniki zbirali je zahteval tudi njihovo večjo aktivnost pri združevanju. Zdi se, da so bile te združbe morda manj "usodnostne" kot so bile tiste v novejših soseskah, kar pomeni, da pri strukturiranju teh združb ni prihajalo do tolikšne starostne in socialne diferenciacije do drugih skupin kot smo to opazili pri združbah iz strnjenih naselij. Pri dveh združbah iz razreda 1b smo opazili tudi močnejšo kriminalno diferenciacijo. S tem izrazom mislimo na dejstvo, da je bila združba v manjši meri kot celota dejavna pri izvajanju ali pa le toleriranju in podpori kaznivih dejanj. V teh dveh združbah je bila kriminalno aktivna le podskupina, medtem ko je druga podskupina to početje dejavno obsojala in se od njega distancirala, ne da bi pri tem prišlo do odkritega razkola mreže skupine. Seveda pa je pospološevanje takih opažanj nemogoče, saj smo opazovali le štiri take skupine.

Od združb, ki so nastale bližje središču mesta, smo opazovali le dve. Njuna značilnost - za razliko od prejšnjih dveh skupin združb - je bila v odsotnosti jasnih in ostrih prostorskih omejitev svojega teritorija. Ena od združb se je sicer zbirala v mladinskem klubu, ki si je delil prostor s klubom upokojencev, druga pa je imela več zbirnih točk po razmeroma širokem mestnem predelu. Tudi te združbe so bile v svojem vzpostavljanju "odvisne" od drugih sovražnih elementov, ki so bili v manjši meri določeni kot teritorialni sosedje skupine. Pri eni od dveh skupin smo videli, da se utemeljuje kot sovražna bližnjemu internatu, v katerem je stanovalo veliko mladincev neslovenske narodnosti. Združba je imela za eno svojih nalog vzdrževati konfliktno razmerje s tem domom in njegovimi prebivalci. Druga združba pa je "vzdrževala" konfliktno razmerje s skupino mladoletnikov iz drugega konca Ljubljane kot s tradicionalnimi skupinskimi sovražniki. Izvor tega nasprotja nam ni znan. Zdi se, da so bili člani tako združb na obrobnih, staronaseljenih delih Ljubljane kot predelov bližje središču Ljubljane v svojih potih in dejanjih mnogo bolj gibljivi kot pa člani združb iz novejših, gosto naseljenih sosesk. Pri vseh pa smo opazili -

s trajanjem druženja pogojeno - socialno diferenciranje grupe ter naraščajočo stigmatizacijo oziroma konfliktno razmerje z okoljem. To razmerje je bilo ravno pri združbah bližje mestnemu središču najmanj opazno, saj so se mu v svoji večji gibljivosti nekako lažje izmaknili.

Intervjuvane združbe smo razvrščali v razrede brez posebnih dvomov razen v dveh primerih. V enem smo se odločali med razredom 1c in 3. Šlo je za združbo, katere člani so se poznali od 1. razreda osnovne šole dalje in bili ves čas prijatelji, vendar je njihov vzorec druženja ter odnosi z ostalimi mladoletniki bolj ustrezal razpršenemu in razmeroma neobveznemu vzorcu, kot pa vzorcu tesne povezanosti, ki tudi izključuje privrženost članov drugim skupinam. Združbo smo uvrstili v razred 1c. Pri drugi združbi smo se odločali med razredom 1b in 4. Šlo je za veliko, razpršeno organizirano združbo, katere člani so storili le malo kaznivih dejanj, za katera pa se zdi, da so bila razmeroma močno situacijsko pogojena, oziroma so predstavljala prehod od situacijskih dejanj k stalnejšemu vzorcu. Zaradi povezanosti podskupine storilcev s širšo mrežo odnosov v združbi smo jo uvrstili v skupino 1b.

Pri razvrščanju združb v sedem razredov smo intuitivno uporabili več kriterijev:

- kriterij velikosti. Po njem se skupine razvrščajo v sledečem vrstnem redu: 3, 4, 5 - 2 - 1a, 1c, 1b.
- kriterij trajnosti druženja in stalnosti vpliva, z vrstnim redom: 3, 5, 1 - 4, 2.
- kriterij vrste urbaniziranega okolja, oziroma predela mesta, z vrstnim redom: 1b, 1c, 3, 2 - 4, 5 - 1a.
- kriterij stigmatiziranosti in konfliktnega razmerja z okoljem: 5, 1a, 1b, 1c - 3 - 2, 4.
- kriterij strukturiranosti združbe, ohlapnosti članstva in norm, kohezivnosti med člani; ta kriterij deloma sovpada tudi s kriterijem situacijske pogojenosti kaznivih dejanj napram kaznivim dejanjem kot razmeroma utrjenem načinu vedenja, kot "stilu" ali celo načrtnosti. Po tem kriteriju lahko združbe razporedimo: 2, 4 - 1a, 1b, 1c - 5, 3.

V tabeli 66 je razvidno, da od obravnavanih združb kar polovica (15 od 29) spada v razred širokih, razpršeno organiziranih in le malo strukturiranih mrež podskupin. V te razrede smo uvrstili celo 2/3 vseh obravnavanih mladoletnikov (100 od 155) Na ta način - kvalitativno - smo obravnavali le 29 od vseh 46 združb. Tabela 66 kaže, da je bilo od kvalitativno neobravnavanih 17 združb kar 15 takih, ki so imele le štiri ali tri člane - mladoletnike, preostali dve pa sta imeli po pet oziroma šest članov. Glede na ugotovitev iz tabele , da manjše združbe pogosteje predstavljajo bodisi situacijsko združene, bodisi trajnejše, stigmatizirane združbe, lahko predpostavljamo, da tudi teh 17 združb, iz katerih ni prišel niti en mladoletnik na intervju predstavljajo pretežno take združbe. Ta predpostavka se ujema z ugotovitvijo o značilnostih vzorca (tabela 2), kjer ugotavljamo, da so prišli na intervju mladoletniki z več dejanji, vendar manjšo predobravnavanostjo: iz vzorca so torej v večji meri izločeni enkratni in situacijski storilci ter povratniki. Ta misel se ujema tudi s subjektivnim vtisom intervjuvarjev (glej str.106), po katerem je moral mladoletnik "že zares nekaj narediti", da se je čutil (on ali njegovi še vzgojno zainteresirani starši) dovolj krivega, da se je podvrgel intervjuju, po drugi strani pa ni smel imeti preveč izkušenj s sodiščem, policijo in socialnim skrbstom, saj je bil v tem primeru v svojih pojmovanjih relevantnih življenjskih činiteljev že "iznad" ravni odzivanja na vabila.

Če torej lahko tudi manjkajočih 17 manjših združb uvrstimo pretežno med povratnike oziroma situacijsko pogojene grupacije storilcev kaznivih dejanj (ter kakšno združb v razreda 1 in 3), bi lahko vse združbe grobo razvrstili v tri velike skupine:

1. združbe, ki pomenijo slučajno, enkratno združitev ob situacijsko pogojenem kaznivem dejanju;
2. združbe, ki predstavljajo nestrukturiran in razpršen, vendar navzven diferenciran vzorec članstva in druženja, ki nastajajo predvsem v novejših soseskah in so kot celote razmeroma trajne in vplivne;
3. manjše združbe povratnikov, ki so navidez trajne in povezane, dejansko pa članov ne druži velika kohezivnost in notranja motivacija. Največji del združb je mogoče uvrstiti v drugo od zgoraj omenjenih skupin, ki zajema tudi absolutno večino sodno obravnavanih mladoletnikov v združbah.

7.2. Analiza strukture vlog v združbah

Strukturiranje skupine je proces, potom katerega se vloge posameznih članov začnejo diferencirati in specializirati, tako da predstavljajo deloma komplementarne elemente, ki ustrezajo tudi razvijajočemu se sistemu skupinskih norm in odnosov skupine z okoljem. Strukturiranje skupine je pogojeno z obstojem skupinske kohezivnosti, privlačnosti, povezanosti, ki z ozirom na strukturiranje vlog predstavlja motivacijski dejavnik prilagajanja in normiranja lastnega vedenja posameznikov v skupini. Viri kohezivnosti in povezanosti članov so lahko notranji ali zunanji, torej odvisni od zunanjih pritiskov in pogojenosti skupine.

Obstajajo različne sheme vrst in razporeditev socialnih vlog, ki jih njihovi avtorji večinoma izvajajo iz specifičnih vrst skupin in specifičnih analitičnih namenov. Tudi na področju mladinskega prestopništva in združevanja je bilo veliko poskusov, katalogizirati in vnaprej predvideti možne vloge članov in s tem v zvezi pojasnjevati skupinsko dinamiko in delovanje navzven. Značilno za tako delitev je, da praviloma izhajajo iz "ideala" zaključne strukturirane skupine v svoji razviti fazi, ter da so zato primerni le za analizo redkih izbranih skupin. Na osnovi svojih opazovanj pa je Yablonsky vpeljal pojem "skoraj-skupine", pri kateri ugotavlja le tri koncentrične kroge članstva, medtem ko detajlnejša diferenciacija vlog obstaja bolj v fantaziji in željah članstva, ter se rojeva v stalnem skupinskem ustvarjanju mitov o skupini, ne da bi imela tudi stvaren obstoj. O podobnem procesu piše Matza,[31] ko govori skupinskem nesporazumu, po katerem naj bi bil s stališča posameznika vsi ostali bolj angažirani v kriminalu, kriminalnih vrednotah in dejavnostih kot pa on sam; iz te skupne zablode pa rasejo pogoji za ustvarjanje skupnih mitov o "Skupini".

Med splošnejšimi shemami diferenciacije vlog je Schiendlerjeva razdelitev položajev v skupini. Schiendler razlikuje štiri položaje:

"1. Alfa položaj: Član grupe, ki zavzema alfa položaj predstavlja grupo navzven in je "vodja" grupe. Z njim se identificirajo ostali člani

skupine. To izstopa najjasneje v primerih, kadar dvoboj ali dialog med vodjem dane skupine in vodjem nasprotniške skupine odloča o usodi dane skupine. Uspeh ali neuspeh vodje v tem primeru velja za celotno grupo. "Alfa" je popolnoma neodvisen in njegovo vedenje izhaja tudi iz njegovih pobud, kajti njegovi cilji so tudi cilji grupe. Ima samo eno resnično obveznost, to je, da je kar najtesneje povezan z grupo oziroma da je "eden od nas".

2. Beta položaj: V vsaki skupini opazimo tudi člane, ki na zunaj niso tesno povezani z ostalimi, v skupini pa se izkazujejo predvsem s svojim znanjem in sposobnostmi. Ker so tesno povezani z alfo, jih avtor označuje kot "bete" to je strokovnjake v grupi. Posameznik, ki zavzema tak položaj v skupini mora imeti dejansko (ali vsaj navidezno) znanje s področij, ki so zanimiva za grupo. Grupi mora svetovati, in argumentirati svoja stališča. Njegova avtoriteta ni omajana tudi v primerih, ko je strokovnjak za zelo ozko področje, vendar mora vedno v nasprotju z alfo, dejansko dokazovati svojo strokovnost. V grupi se torej ne izkazuje z emocionalnimi temveč z racionalnimi kvalitetami. Po svojem položaju je dejansko še bolj neodvisen kot alfa, kajti ni nujno, da je beta "naš človek". Kadar je grupa v stiski teži k postavljanju bete v vodilni položaj. Tudi s svojim delovanjem lahko beta postane v grupi tako priljubljen, da ogrozi položaj alfe. Beta je torej vedno v določeni stopnji eksponent latentne podgrupe ali nasprotniške grupe in je zato alfi nevarnost za direkten obračun med alfo in beto.

3. Gama položaj: Z gama položajem označujemo položaj članov v skupini. To so nosilci dejanske dinamike grupe, torej tisti, ki se identificirajo z vodjem (alfo) in ki jim je pri doseganju skupnega cilja potreben tudi beta.

4. Omega položaj: Posameznik na tem položaju v skupini izpolnjuje nadvse pomembno dinamično funkcijo s tem, da v nekem smislu predstavlja sovražnika v skupini. Je na robu skupine, oziroma zadnji v skupini proti katerem so z močnimi negativnimi čustvi usmerjeni člani cele skupine (gama). Omega se identificira s tistim, ki lahko celotno grupo spravi v stisko, torej z nasprotnikom (G-Gegner po Friedmanu) grupe. Omega s svojim vedenjem deluje proti alfi, od katerega je zato

z agresivnimi dejanji zavrnjen, s čimer je podana možnost, da vsi posamezniki v grupi svoje nezadovoljstvo, ki izvira iz najrazličnejših pobud sprostijo nad tistim članom, ki se zagotovo ne bo uspešno zoperstavil."[32]

Omenjeni štirje položaji predstavljajo ne le posebne vrste ali vsebine vlog v skupini, ampak tudi hierarhičen razpored posameznikov, od najvišjega do najnižjega. Kriterij te hierarhije pa ni nujno priljubljenost (ki je sama po sebi različne glede na različne zahteve in situacije skupine in posameznikov) članov v skupini, temveč je bolj povezan z značilnostmi razporeditve moči, vpliva, oziroma značilnostmi predstavljanja skupine kot celote (za razliko od skupine kot vsote parnih odnosov).

Poseben problem predstavlja vprašanje uporabnosti te sheme položajev v prestopniških skupinah, kjer pogosto zaradi specifičnih skupinskih struktur (kot jih opisujeta Yablonsky ali Wilfert) in specifičnih doživljanj posameznika v razpetosti med konvencionalnimi in kriminalnimi normami in dejavnostmi (kot jih opisuje Matza in interakcionisti) ni mogoče ločiti med stvarnim in fantazijskim, oziroma kjer stopnja strukturiranosti, zaključenosti in celovitosti skupine (ali izseka mreže odnosov) ni tolikšna, da bi bilo mogoče najti skladnost med zaznavami posameznih članov. Zdi se, da v takih "skoraj-skupinah" šele prihaja do zametkov strukturianja vlog, oziroma da struktura skupine ostaja na ravneh, kakršne so značilne nasploh za določeno fazo razvoja družbenih odnosov v prehodu od strogo avtoritarnih in paternalističnih vzorcev k razmeroma bolj demokratičnim vzorcem odnosov.

Strukturo (in manj stopnjo strukturiranja) vlog smo poskušali v tej raziskavi poleg subjektivnega načina - preko vtisov iz intervjuvanja ugotavljati tudi na objektivnejši način (s standardnim vprašalnikom). V ta namen je bil sestavljen sociometrični vprašalnik, s katerim naj bi ugotavljali odnose in medosebno ocenjevanje med člani združb oziroma način strukturiranja vlog.

7.2.1. Sestava vprašalnika

Sociometrični vprašalnik z značilnim naslovom "Kdo je to"? smo izdelali na osnovi Schiendlerjeve sheme, ki se nam je zdela dovolj splošna. Na osnovi opisa štirih položajev, ter pregleda nekaterih dostopnih podobnih instrumentov (iz raziskav Pobegi gojencev[33] in Kriminalna prevencija[34]) smo sestavili 62 stavkov oziroma trditev, ki opisujejo značilnosti vloge oziroma na vlogo vezanega značilnega vedenja posameznika. Vprašalnik smo preizkusili na vzorcu 28 otrok iz enega osmega razreda osnovne šole tako, da smo jih prosili, naj na vrhu vprašalnika vpišejo imena družbe svojih prijateljev, s katerimi se najpogosteje sestajajo, nato pa naj k vsakemu stavku v vprašalniku pripišejo ime tistega od prijateljev, za katerega je ta trditev v največji možni meri resnična.

Izmed 62 postavk smo jih po tem preizkusu odstranili 16 in sicer tiste, ki so bile preveč podobne kaki drugi, tiste, na katere otroci niso odgovarjali ali tiste, ki so bile drugače za potek izpolnjevanja preveč moteče ali premalo razumljive. Tako je v instrumentu ostalo 46 postavk (glej prilogo 2).

Pomena posamezne postavke nismo opredelili vnaprej, ker smo želeli sovpadanje vsebine posamičnih postavk oziroma njihovo skupno vsebino šele empirično ugotoviti. Izoblikovanje vrednotenja vprašalnika smo zato pustili za naslednjo, statistično fazo obdelave odgovorov, ki naj bi šele dala vpogled v pomen postavk.

7.2.2. Postopek in izbor skupin združb za analizo

Vprašalnik "Kdo je to"? smo dali v izpolnjevanje vsakemu mladoletniku iz vzorca, ki se je oglasil na pogovor. Brez sugestivnih pripomb smo mladoletnika prosili, naj na vrhu vprašalnika vpiše imena mladoletnikov iz družbe, s katero se najpogosteje druži. Mladoletnikovi odgovori na 46 postavk naj bi se nanašali le na te, predhodno vpisane prijatelje.

Ob tem postopku se je pojavilo več ponavljajočih se značilnosti:

- mladoletniki so bili vnaprej naravnani v predstavo, da nas zanimajo le mladoletniki, ki so sodno obravnavani. Zato so večkrat vpisali imena teh mladoletnikov, čeprav ti niso bili njihova družba prevladujoča druženja. Mladoletnike smo v takih primerih opomnili, naj vpisujejo svojo pravo družbo, tisto, v kateri preživljajo večino svojega prostega časa.
- nekateri mladoletniki so vpisovali imena vseh svojih prijateljev, ne glede na dejstvo, ali predstavljajo v celoti vzorec skupnega druženja ali pa so to prijatelji iz najrazličnejših prostorov in časov. V takih primerih smo navodilo podrobneje obrazložili.
- nekateri mladoletniki so se odločili za vpisovanje prijateljev le z začetnicami, šiframi ali vzdevki.
- nekateri mladoletniki niso mogli določiti družbe svojih prijateljev. Tako vedenje smo lahko deloma prepoznali (a le redko) kot obliko pasivnega odpora, še pogosteje pa je celota vseh ostalih podatkov pokazala, da je ta odpor povezan z dejstvom, da mladoletnik nima družbe, prijateljev ali znancev, s katerimi bi se pretežno družil. (Del takih mladoletnikov je verjetno vseeno izpolnil intervjuvarjevo zahtevo z nekimi poljubnimi imeni).
- del mladoletnikov je pokazal odpor do izpolnitve nekaterih od postavk, medtem ko so druge izpolnili zlahka. Take postavke so bile predvsem tiste, ki so se nanašale na vprašanje vodje. Drugi mladoletniki so pri vpisovanju imen stalno vpisovali le eno ali dve imeni, ostalih pa ne. Pri vseh takšnih oblikah delnega odgovarjanja smo ob prvem primeru neizpolnitve mladoletnika povprašali po razlogih za to, mu še enkrat z drugimi besedami razložili način in smisel izpolnjevanja, kasneje pa njegovega načina izpolnjevanja nismo več komentirali.

Na osnovih takšnih načel postopanja smo dobili 59 uporabnih vprašalnikov. Za uporabne smo šteli tiste vprašalnike, pri katerih je bila izpolnjena večina postavk, in to le z enim imenom, šifro ali začetnico, ki je bila vpisana tudi v glavi vprašalnika.

Namen uporabe tega sociometričnega vprašalnika je bil analiziranje strukture mladoletniških prestopniških skupin. Del omenjenih - 59 uporabnih vprašalnikov - pa se je nanašal na druge skupine, kot so bile tiste, v katerih je bil mladoletnik sodno obravnavan. To se je verjetno dogajalo v primerih situacijskih združb in dejanj, oziroma v primerih, ko se mladoletnik ni čutil člana skupine, v katerem okviru je bil sodno obravnavan. Taki vprašalniki seveda niso mogli služiti za analizo prestopniških združb.

Z odstranitvijo teh vprašalnikov nam je ostalo 36 vprašalnikov mladoletnikov, ki so bili člani šestih združ. Te združbe so ustrezale naslednjim kriterijem:

- da je v združbi (sodnem spisu) vsaj pet članov;
- da je iz intervjujev in sociometričnega vprašalnika razvidno, da mladoletniki navajajo kot člane svoje skupine pretežno (oziroma tudi) iste člane, kot so navedeni v sodnem spisu kot storilci kaznivih dejanj;
- da se pri sociometričnem vprašalniku medsebojno navajajo (in ne da le eden navaja druge, drugi pa njega ne);
- da se subjektivno pojmujejo kot skupina, oziroma da se redno sestajajo;
- da so njihovi sociometrični vprašalniki uporabni (izpolnjeni v skladu z namenom vprašalnika);
- da je za vsakega mladoletnika v vprašalnikih mogoče najti poleg samoocene - navajanje samega sebe na vprašalniku - (ki pa ni obvezna) vsaj še enega heteroocenjevalca[35] (pri tej zahtevi pa smo naredili tri izjemi; treh mladoletnikov njihovi vrstniki niso niti enkrat vpisali k nobeni postavki, čeprav so jih sicer vpisali v glavo vprašalnika kot člana družbe).[36]

Na osnovi izpolnitve omenjenih kriterijev smo sklepali, da teh 36 mladoletnikov predstavlja tistih šest združb, ki se v največji meri od vseh združb približujejo pojmu strukturirane skupine. Teh šest združb smo - po klasifikaciji iz tabele 66 - razvrstili takole:

Pet združb predstavlja notranji krog difuznih in rahlo strukturiranih

mrež mladoletnikov, iz razreda 1a in 1b; ena združba pa zajema pet mladoletnikov, ki tvorijo povratniško združbo.

7.2.3. Analiza strukturiranja vlog

Podatke izpolnjenih sociometričnih vprašalnikov smo vnesli v matrico, v kateri je posamezno polje predstavljalo presečišče dveh od postavk vprašalnika (matrica je torej imela 46 x 46 polj). V vsako od polj smo vnesli številčno vrednost, ki je odražala stopnjo, v kateri sta si ustrezni dve postavki podobni, oziroma stopnjo v kateri se dejanja iz teh postavk pripisujejo istim osebam in torej tvorijo posebno vlogo.

Podatke smo obdelali na dva načina:

- pri prvem načinu, ki smo ga imenovali individualni način, smo v vsakem vprašalniku posebej poiskali vse tiste pare postavk, h katerim je ocenjevalec pripisal istega mladoletnika. Če je na primer A v svojem vprašalniku pripisal ime B pri 4. in 8. in 11. postavki, smo na tej osnovi v 46 x 46 matrico prišteli po eno točko v polja, kjer se križajo 4. in 8., 4. in 11. ter 8. in 11. postavka. Pri tem načinu smo torej predpostavljali, da posameznikove predstave skupinskih odnosov vsebuje nekakšne sheme, potom katerih lahko posameznim članom pripisuje različna vedenja.
- pri drugem načinu, ki smo ga imenovali skupinski način, pa smo za določanje vrednosti polj v matrici hkrati upoštevali odgovore vseh ocenjevalcev-članov skupine. Za vsako postavko smo najprej prešteli, kolikokrat so bili pri njej pripisani različni mladoletniki iz skupine. Podobnost med dvema postavkama smo ocenili tako, da smo poiskali vsote največjih skupnih ocen, ki so jih dobili različni posamezniki na paru postavki.

Primer: pet mladoletnikov je ocenjevalo drug drugega na treh postavkah. Pri postavki "je dober vodja" so omenili mladoletnika

A - 5x, B - 2x, C - 0x, D - 0x, E - 0x, na postavki "ukazuje drugim"

A - 4x, B - 4x, C - 0x, D - 0x, E - 1x, na postavki "ga nihče ne mara"

A - 0x, B - 0x, C - 1x, D - 0x, E - 1x.

Izračun podobnosti med postavkama "je dober vodja" in "ukazuje drugim" teče tako, da preštejemo kolikokrat se pojavlja posameznik na obeh postavkah hkrati: A - 4x, B - 2x, C,D,E - 0x. Skupna podobnost je torej 6. Podobnost med postavkama "je dober vodja" in "ga nihče ne mara" je enaka 0, saj ni noben član niti enkrat omenjen obenem na obeh postavkah. Podobnost med postavkama "ukazuje drugim" in "ga nihče ne mara" pa je enaka 1, saj je le član E enkrat omenjen hkrati na obeh postavkah.

Drugi način vrednotenja smo razvili s predpostavko, da bi individualni način vrednotenja v preveliki meri odražal posameznikove posebne težnje in subjektivna izkrivljanja pri zaznavi skupinske strukture in da šele primerjanje več ocenjevalcev lahko zagotovi bolj veljavne podatke. Slabost tega drugega načina pa je v tem, da je mogoče na ta način vrednotiti le odgovore 36 mladoletnikov, ki so člani takih združb, v katerih mladoletniki dejansko drug drugega omenjajo in lahko torej njihove ocene primerjamo.

Na oba načina smo obdelali podatke obeh skupin: skupine 36 mladoletnikov iz trdneje strukturiranih združb in podatke ostalih 23 mladoletnikov. Na osnovi matric s seštetimi podatki smo izrisali slike dvodimenzionalne razporeditve postavk, kjer so bile bolj podobne postavke izrisane bližje druga drugi, manj podobne pa bolj oddaljeno.

Na osnovi ad hoc primerjave obeh matric in obeh slik, smo zaključili, da oba načina vrednotenja - individualni in skupinski - dajeta skoraj identične rezultate. Na ta način smo sklepali, da:

a - se skupine 36 mladoletnikov iz združb, ki so trdneje strukturirane in sovpadajo s sodno obravnavanimi združbami strukturirajo podobno kot skupine ostalih 23 mladoletnikov;

b - tudi posameznik v svoji predstavi strukture skupine, kljub teoretičnemu obstoju subjektivnih izkrivljanj zaznava vloge v skupini podobno kot kaže bolj objektivni, medosebni način vrednotenja.

Zaradi doseganja višjih vrednosti v matrici in s tem večje zanesljivosti podatkov, smo individualno vrednotene podatke vseh 59 mladoletnikov sešteli in jih vnesli v skupno matrico (tabela 68).

Matrico podobnosti postavk smo obdelali z neparametrično statistično metodo hierarhičnega grupiranja (HISCAL - hierarhična kluster analiza, statistični paket SPSS). Ta metoda združuje posamezne enote (postavke) v obsežnejše enote, od začetka - ko so posamezne enote še identične posameznim postavkam - pa do konca - ko so vse postavke združene v eno samo enoto. Združevanje postavk je hierarhično - kar pomeni, da so manj obsežne enote vedno sestavni deli bolj obsežnih, hierarhično višjih enot. Način združevanja je tak, da je na vsaki hierarhični ravni podobnost med postavkami v določeni enoti nujno večja kot podobnost med postavkami različnih enot. S to metodo se torej medseboj podobne postavke združujejo v skupine (klustre), ki so med seboj čim bolj različne. Na vsaki ravni (ali fazi) analize je torej mogoče vse uporabljene postavke vprašalnika analizirati združene v manjše število homogenejših sklopov. Med štirimi možnimi načini izračunavanja podobnosti med klustri smo izbrali priporočeno metodo WARD.

Slika 8 kaže hierarhično razporeditev postavk v večje sklope. Številke na levi strani slike so redno številke postavk, odmik navpičnih črt od izhodišča pa kaže hierarhično raven združevanja.

Tabela 69 kaže izpisano vsebino postavk, združenih v - z decimalnim načelom označene - sklope postavk. Posamezne sklope postavk smo poskusno poimenovali v tabeli 70 .

Iz slike in tabel je razvidno, da se vse postavke (ki opisujejo vedenje članov skupin) po ocenah mladoletnikov združujejo v dva velika sklopa (ki zajemata vsak približno polovico postavk; 25:21). Ta dva sklopa se spet razdelita vsak v dva hierarhično nižja sklopa, in vsak od teh spet v dva. Tako se - na razmeroma nizki hierarnični ravni, oziroma na ravni razmeroma še velike vsebinske enotnosti postavk znotraj enega sklopa - vse postavke združujejo v osem sklopov, ki jih prikazuje slika 9 .

Tabela 68: Kombinacije postavk

N = 59

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	
1	13	20	20	16	18	7	17	16	6	19	14	8	2	16	4	5	18	14	15	13	24	26	46	9	27	5	12	23	9	14	10	5	23	14	16	5	17	4	6	16	4	17	2	8	1
12	5	2	12	8	14	18	8	10	12	8	10	27	9	16	22	14	7	5	13	4	4	6	10	2	17	8	3	12	4	4	7	4	7	5	16	6	17	16	2	10	8	18	14	2
6	13	25	22	3	16	17	13	15	6	8	8	7	11	8	25	19	11	5	13	8	11	3	23	12	10	16	14	17	17	1	11	17	15	8	18	5	9	8	9	13	5	5	3
12	8	9	8	9	7	4	14	14	9	6	19	7	6	8	6	18	9	12	26	9	17	18	5	8	13	6	14	4	11	17	7	8	5	11	6	9	15	3	16	6	12	4
18	13	4	16	12	2	18	13	9	2	14	8	2	15	12	18	5	17	18	10	8	19	9	10	17	5	18	11	3	17	11	15	4	23	4	3	15	9	11	2	8	5
19	6	16	25	4	17	10	8	4	7	7	12	32	26	9	6	19	9	17	8	19	10	10	19	7	18	10	2	15	15	26	8	26	2	40	10	6	19	2	7	6
3	11	18	14	18	6	7	8	5	7	10	25	25	8	4	19	15	13	2	21	16	14	18	6	21	18	2	15	13	21	8	20	5	7	14	8	15	4	4	7
8	4	7	5	14	14	15	16	7	8	2	2	13	21	4	6	5	23	3	11	10	3	11	5	4	19	1	3	6	5	1	17	12	2	8	6	19	19	8
22	7	13	12	8	5	17	9	11	20	16	20	4	14	14	14	11	20	5	16	11	12	12	12	7	15	11	15	6	16	4	8	14	7	13	9	6	9
5	11	6	8	3	9	5	10	26	25	10	6	19	9	38	9	11	5	12	15	10	11	13	3	12	12	12	7	23	7	7	11	6	13	7	5	10
6	2	8	9	7	6	7	9	7	6	6	5	3	8	7	6	16	9	4	11	10	11	5	3	6	8	11	6	13	5	3	10	4	12	3	11
11	4	9	11	9	9	13	16	10	11	22	18	13	11	18	8	9	11	7	18	16	7	17	17	13	10	14	7	6	12	10	11	4	7	12
9	6	22	9	12	6	4	11	15	17	14	4	20	13	6	9	7	7	11	5	17	7	13	5	5	6	12	13	9	5	4	11	15	13
8	12	7	4	5	5	10	11	9	7	9	11	10	15	14	5	12	9	7	14	4	6	9	9	6	9	7	12	12	7	15	10	14
11	13	16	4	5	6	14	5	4	3	10	3	20	6	2	11	6	11	9	4	5	4	21	3	17	18	4	16	9	16	17	15
10	8	6	5	28	15	13	17	7	29	15	4	15	5	15	10	4	15	10	7	7	5	6	14	15	11	7	6	12	20	16
10	7	9	8	12	4	7	6	11	5	15	9	5	10	10	9	10	6	10	6	10	12	11	10	8	16	6	13	7	17
10	7	7	9	6	3	9	11	6	11	13	3	5	10	7	9	3	11	7	13	7	10	17	5	9	12	10	15	18
29	5	2	22	9	16	3	17	11	11	18	7	14	16	1	17	20	29	9	26	2	11	10	8	16	2	7	19
4	6	17	13	20	3	16	4	10	17	8	17	19	0	14	17	23	7	24	7	4	15	5	12	3	4	20
10	13	20	8	19	18	6	10	9	14	13	11	12	12	8	5	5	9	8	8	13	6	7	13	13	24
8	8	9	20	6	11	13	6	10	4	3	22	5	5	8	8	5	12	10	9	12	8	19	18	22
11	15	11	20	5	9	23	6	18	12	5	18	24	19	6	14	5	5	13	9	11	3	3	23
9	13	23	2	10	18	7	13	11	8	21	7	8	7	13	6	5	21	3	14	4	9	24
5	10	8	11	12	8	11	12	4	8	7	32	4	15	10	5	10	5	11	7	5	25
6	7	17	4	11	10	2	23	5	8	7	6	5	13	13	10	9	6	15	18	26
7	10	18	11	31	15	3	23	16	12	5	14	2	9	23	5	16	0	6	27
8	8	10	13	14	7	4	9	10	17	7	12	17	4	25	8	16	9	28
6	10	9	8	14	6	8	8	3	14	7	10	8	8	9	10	12	29
3	13	16	1	22	15	15	3	17	2	3	14	6	13	1	2	30
6	11	10	5	4	9	10	12	17	7	10	11	14	9	7	31
20	5	17	16	14	9	17	4	11	17	10	12	3	8	32
2	12	9	15	11	16	6	8	15	10	10	3	9	33
1	6	1	8	1	7	13	7	11	7	19	16	34
12	10	6	9	1	5	13	5	14	0	5	35
12	7	10	5	11	9	9	9	2	4	36
5	28	7	6	13	9	15	6	6	37
5	14	13	9	14	11	10	14	38
4	6	15	5	18	4	5	39
9	6	8	5	12	13	40
3	9	8	9	21	41
5	16	1	7	42
6	16	6	43
3	10	44
12	45
46

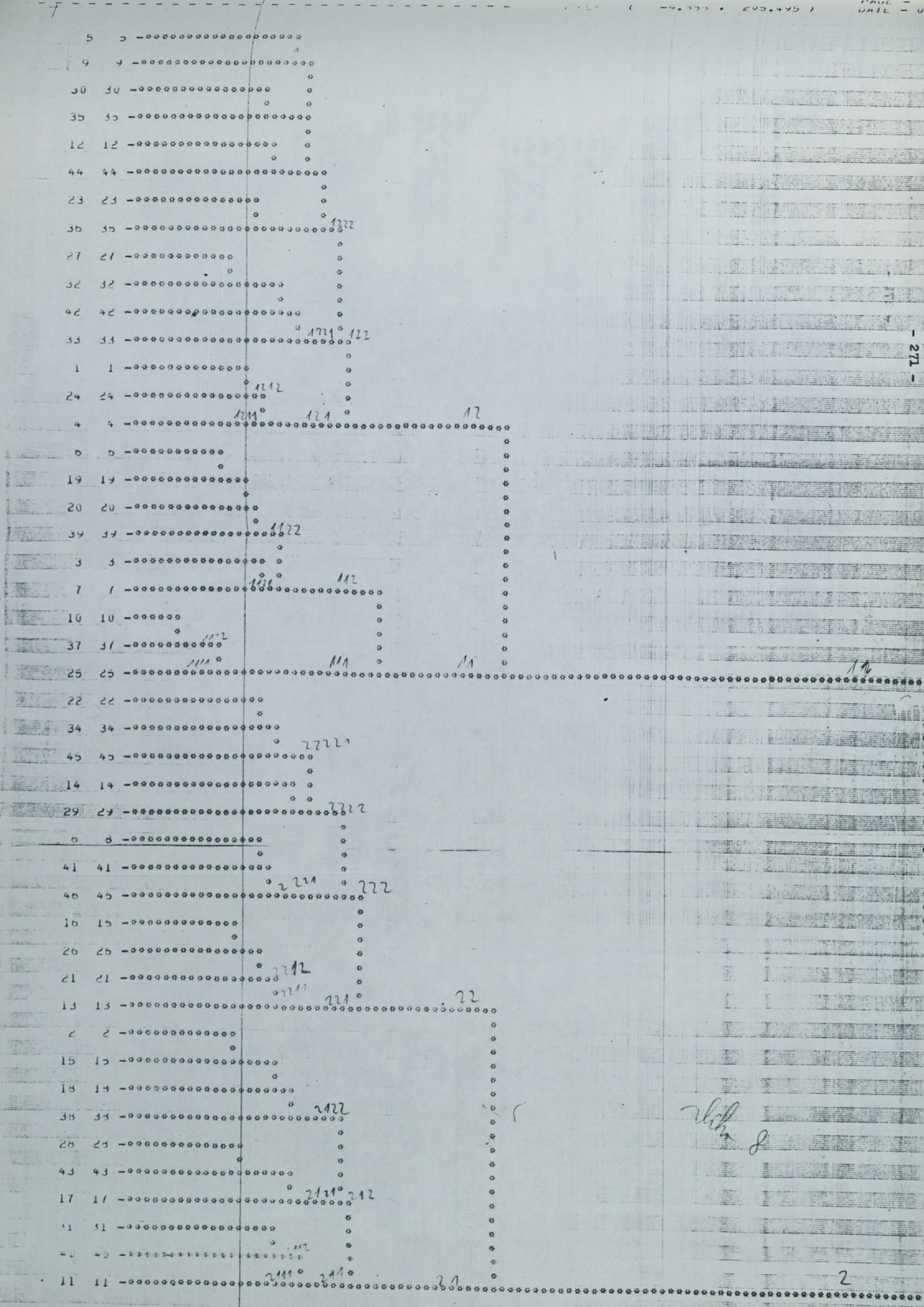

5 5
9 9
30 30
35 35
12 12
44 44
23 23
36 35
27 27
32 32
42 42
33 33
1 1
24 24
4 4
6 6
19 19
20 20
39 39
3 3
7 7
10 10
37 37
25 25
22 22
34 34
45 45
14 14
29 29
8 8
41 41
46 45
16 15
26 25
21 21
13 13
2 2
15 15
18 18
38 38
28 28
43 43
17 17
31 31
11 11
1222
1221
122
1212
1211
121
12
1122
1121
112
1112
1111
111
11
22222
2222
2221
222
2212
2211
221
22
2122
2121
212
2112
2111
211
21
2

Tabela 69: Decimalno oštevilčeni sklopi hierarhično združenih postavk s sociometrijo

1.
11.
111.
pripoveduje največ vicev
obdrži skupino v dobri volji, tudi če so težave
zna vse zabavati

112.
1121.
se na njega lahko zanešeš
se z njim radi pogovarjajo

1122.
zna dobro predlagati, kaj bi delali
imajo ga radi
ima dobre ideje
ga ostali posnemajo

12.
121.
ukazuje ostalim
ima povsod glavno besedo
ga vsi poslušajo, ko kaj pripoveduje

122.
1221.
najbolj pomaga ostalim, če rabijo pomoč
prevzame vodstvo v nevarnosti
največkrat razsodi, če se dva spreta
ščiti družbo pred drugimi ljudmi

1222.
12221.
ga večkrat kdo kaj vpraša za nasvet
drugi cenijo njegovo znanje

12222.
najbolje opravi kako delo
če je treba nekaj dobro narediti, mora biti zraven
je dober vodja
ostali naredijo tako, kot on reče
določi kaj bi delali
ga ostali posnemajo

2.
21.
211.
je tak kot ostali
sledi ostalim
dela tako, kot kdo drug v skupini

212.
2121.
mu ostali povedo, kaj naj dela
daje predloge samo, če so drugi za isto stvar
pove svoje mnenje, le če kdo drug podobno misli

2122.
pove kaj edino takrat, ko ostali potrebujejo njegovo mnenje
ga včasih dalj časa ni v družbo
najmanj govori
stoji včasih bolj ob strani

22.
221.
vedno vsakemu nasprotuje
se včasih znese nad nekom iz skupine
so ostali na njega pogosto jezni
se velikokrat s kom skrega

222.
2221.
naredi drugače kot ostali
ne mara delati tistega, kot drugi
ga prijatelji včasih nočejo vzeti s seboj

2222.
22221.
ga le redko kdo kaj vpraša
ga drugi ne morajo poslušati, ko kaj pripoveduje
se mu ostali posmehujejo

22222.
išče pomoč starejših prijateljev in odraslih
pripoveduje ostalim, kaj se pri nas dogaja

Tabela 70 : Poskus poimenovanja sklopov postavk

1. višji položaj v skupini, pozitivna upoštevanost, priljubljenost, potrebnost, avtoriteta, vodstvo

11. nosilec in olajševalec čustvene sfere skupine, priljubljeni in zanesljivi član

111. šaljivec, vzdrževalec dobre volje

112. zanesljiv, in priljubljen član, iniciator zabavne dejavnosti

12. nosilec vodstvenih funkcij

121. nedemokratični vodja, avtoriteta moči

122. demokratični "strokovni" in "socialni" vodja

1221. vodja kot razsodnik, zaščitnik in karizmatični lik rešitve

12221. vodja - "znalec"

12222. vodja kot čustveno sprejet in hkrati "strokovno" usposobljen član skupine

2. nižji položaj v skupini, negativna upoštevanost, nepriljubljenost, obrobnost, negativna avtoriteta, konflikt

21. obrobnost kot pasivna povprečnost, brezbarvnost, nepotrebnost

211. ubogljivost in pasivnost v izvajanju dejavnosti

212. odsotnost in pasivnost v pogovoru in sploh skupni dejavnosti

22. obrobnost kot odtujevanje, teženje stran, izločanje iz skupine, konfliktno razmerje, sumljivost, nesocializiranost v skupino

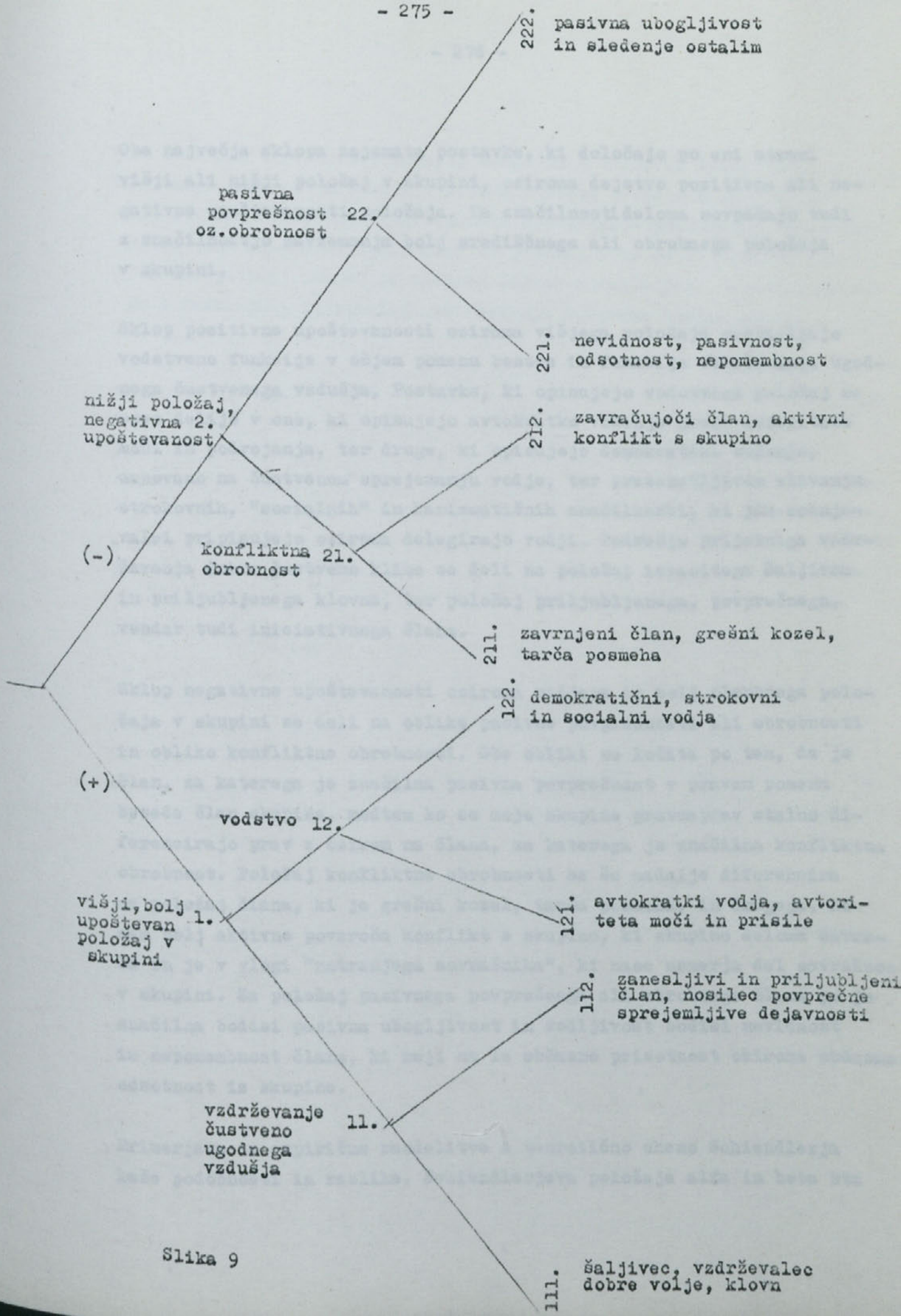
221. dejaven konflikt člana s skupino: prepiri, pretepanje, nasprotovanje zavračujoči član

222. član kot grešni kozel, zavrnjeni član

2221. drugačnost, nepopolno članstvo v skupini

22221. član kot tarča posmeha in ignoriranja

22222. član kot informator drugih in kot žrtev, ki išče zaščite pred skupino izven nje

222. pasivna ubogljivost in sledenje ostalim
pasivna povprešnost oz.obrobnost 22.
221. nevidnost, pasivnost, odsotnost, nepomembnost
nižji položaj, negativna 2. upoštevanost
212. zavračujoči član, aktivni konflikt s skupino
(-)
konfliktna obrobnost 21.
211. zavrnjeni član, grešni kozel, tarča posmeha
122. demokratični, strokovni in socialni vodja
(+)
vodstvo 12.
višji, bolj upoštevan položaj v skupini 1.
121. avtokratki vodja, avtoriteta moči in prisile
112. zanesljivi in priljubljeni član, nosilec povprečne sprejemljive dejavnosti
vzdrževanje čustveno ugodnega vzdušja 11.
111. šaljivec, vzdrževalec dobre volje, klovn

Slika 9

Oba največja sklopa zajemata postavke, ki določajo po eni strani višji ali nižji položaj v skupini, oziroma dejstvo pozitivne ali negativne upoštevanosti položaja. Te značilnostideloma sovpadajo tudi z značilnostjo zavzemanja bolj središčnega ali obrobnega položaja v skupini.

Sklop pozitivne upoštevanosti oziroma višjega položaja sestavljajo vodstvene funkcije v ožjem pomenu besede in funkcije vzdrževanja ugodnega čustvenega vzdušja. Postavke, ki opisujejo vodstveni položaj se spet delijo v one, ki opisujejo avtokratko vodenje preko avtoritete moči in podrejanja, ter druge, ki opisujejo demokratsko vodenje, osnovano na čustvenem sprejemanju vodje, ter presenetljivem zlivanju strokovnih, "socialnih" in karizmatičnih značilnosti, ki jih ocenjevalci pripisujejo oziroma delegirajo vodji. Področje prijetnega vzdrževanja dobre čustvene klime se deli na položaj izrazitega šaljivca in priljubljenega klovna, ter položaj priljubljenega, povprečnega, vendar tudi inicíativnega člana.

Sklop negativne upoštevanosti oziroma nižjega in bolj obrobnega položaja v skupini se deli na oblike pasivne povprečnosti ali obrobnosti in obliko konfliktne obrobnosti. Obe obliki se ločita po tem, da je član, za katerega je značilna pasivna povprečnost v pravem pomenu besede član skupine, medtem ko se meje skupine pravzaprav stalno diferencirajo prav z ozirom na člana, za katerega je značilna konfliktna obrobnost. Položaj konfliktne obrobnosti se še nadalje diferencira na položaj člana, ki je grešni kozel, tarča posmeha, in drugega, ki sam bolj aktivno povzroča konflikt s skupino, ki skupino deloma zavrača in je v vlogi "notranjega sovražnika", ki nase usmerja del sovražnosti v skupini. Za položaj pasivnega povprečnega ali obrobnega člana pa je značilna bodisi pasivna ubogljivost in vodljivost bodisi nevidnost in nepomembnost člana, ki meji na le občasno prisotnost oziroma občasno odsotnost iz skupine.

Primerjava te empirične razdelitve s teoretično shemo Schiendlerja kaže podobnosti in razlike. Schiendlerjeva položaja alfa in beta sta

se uvrstila v sklop 1., položaj omega pa v sklop 2. Značilnosti položaja gama se razporejajo deloma v sklop 1.,deloma pa v sklop 2., odvisno od stopnje pozitivnosti upoštevanja posameznih elementov opisa tega položaja. Schiendlerjev položaj beta se ni pokazal kot posebni položaj, ampak je združen deloma s funkcijami vodstva, deloma pa s funkcijami in položaji vzdrževanja čustveno ugodne klime.

Opisana empirična hierarhična razdelitev položajev oziroma njihovih vsebin ne pomeni, da je mogoče mladoletnikom v skupinah pripisati izključno eno od opisanih vlog. Obstoj smiselne sheme niti ne omogoča povsem določeno sklepanje o stopnji strukturiranosti obravnavanih skupin. Predpostavljamo sicer lahko, da bi vprašalnik, apliciran na skupinah popolnoma nepovezanih, nestrukturiranih in slučajnih skupinah dal podatke, ki bi jih ne bilo mogoče urediti v tako smiselne sklope, in da torej dejstvo smiselnih povezav med postavkami govori vsaj za določene nastavke strukturiranja obravnavanih združb. Samo na osnovi tega pa ni mogoče trdno sklepati o stopnji strukturiranosti združb, še posebej zato ne, ker je bila izvorna matrica in hierarhična razporeditev dobljena na osnovi individualnega in ne skupinskega načina vrednotenja podatkov.

7.3. Značilnosti odgovarjanja na sociometrični vprašalnik

Stopnjo strukturiranosti oziroma diferenciacije med člani ter druge razlike med člani različnih položajev pa lahko analiziramo pri šestih izbranih združbah, za katere so podatki iz intervjuja pokazali razmeroma največjo trajnost in povezanost. Na tem manjšem vzorcu 36 mladoletnikov (iz šestih združb) lahko preverimo tudi stopnjo zanesljivosti in skladnosti njihovih ocen ter še nekatere druge značilnosti sociometričnega vprašalnika, ki določajo uporabnost njegovih rezultatov.

Oba velika sklopa postavk opisujeta osrednjost ali obrobnost položaja mladoletnika v skupini. S takim poimenovanjem obeh sklopov implici-ramo, da sta obstoj skupinskih norm ter skupinska identiteta močneje povezana s položaji iz prvega sklopa, čeprav ju seveda člani s položajem iz drugega sklopa omogočajo in podpirajo. Podobno so z konkretnim delovanjem skupine in njeno usmerjenostjo verjetno bolj neposredno povezani položaji vodstva in vzdrževanja ugodne čustvene klime, čeprav se spet ti položaji in te funkcije vzpostavljajo v odnosu ali nasprotju z ostalimi položaji in funkcijami. Stopnja sprejemanja skupinskih norm, skupinske identitete in upravičenosti skupinskega vodenja (kot funkcije, dodeljene le manjšemu delu članov) bi se lahko odražali tudi na vrednotenju posameznih značilnosti oziroma položajev

(čeprav s tem ne enačimo priljubljenosti z vrsto položaja). Nekatere uvide v te odnose ter tudi v zanesljivost in veljavnost vprašalnika nam lahko nudi analiza odgovarjanja na posamezne postavke.

7.3.1. Analiza stopnje odgovarjanja postavke iz obeh sklopov (višji in nižji položaji) - v celoti in po združbah

Ker v raziskavi ni bilo predvideno posebno merjenje vrednotenja posameznih položajev ali postavk s strani ocenjevalcev mladoletnikov, lahko posredne informacije o tem dobimo iz analize stopnje "odgovorljivosti" na posamezne postavke sociometričnega vprašalnika. Predpostavljamo, da bodo mladoletniki težje pripisovali imena članov združbe pri tistih postavkah, ki pomenijo bodisi bolj negativno vrednotenje bodisi vrednotenje, ki ocenjevalce same postavlja v položaj, ko bi se morali posredno opredeljevati tudi v zvezi s seboj. Kot pokazatelj tovrstne težavnosti odgovarjanja lahko služi delež postavk, na katere ocenjevalci niso odgovorili. Čim večji je ta delež, tem bolj negativno vrednotenje naj bi te postavke ali skupine postavk implicirale oziroma tem intenzivnejše osebno opredeljevanje naj bi sprožale.

Analizo stopnje "neodgovorljivosti" postavk smo naredili na tri načine: najprej smo analizirali različno odgovarjanje vseh mladoletnikov na postavke iz sklopov višjih in nižjih položajev; nato smo enako analizo naredili za ocenjevalce iz posameznih združb; na koncu pa smo analizirali postavke posamič.

Iz šestih skupin s 36 mladoletniki jih je prišlo na intervju oziroma zadovoljivo izpolnilo vprašalnike 30. Vseh postavk v vprašalnikih, na katere so mladoletniki odgovorili je bilo torej 30 x 46 = 1380. Od teh je bilo postavk iz sklopa višjih položajev 30 x 25 = 750 in postavk iz nižjih položajev 30 x 21 = 630. Vseh neodgovorjenih postavk iz prvega sklopa je bilo 107 in iz drugega sklopa 102. Chi-kvadrat test za različnosti obeh deležev neodgovorjenih postavk ni značilen. Ta rezultat pomeni, da postavke iz sklopa višjih položajev v primerjavi s postavkami nižjih položajev (po prej omenjenih hipotezah) niso pome-

nile tudi drugače vrednotenih postavk ali postavk, ki bi zahtevale od posameznega ocenjevalca subjektivno močnejše opredeljevanje. Tak rezultat velja tudi za posamezne združbe, ker pri nobeni združbi ni opaziti pomembnih razlik v številu neodgovorjenih postavk iz obeh sklopov položajev.

7.3.2. Analiza stopnje odgovarjanja na posamezne postavke

Tabela 71: Postavke glede na število mladoletnikov, ki ob njih niso pripisali nobenega imena

Število mladoletnikov, ki ob postavkah niso napisali nobenega imena	% Neodgovorjenih postavk od vseh	Število postavk
0	0	5
1	3	3
2	7	3
3	10	7
4	13	8
5	17	4
6	20	2
7	23	6
8	26	6
9	30	0
10	33	2
Skupaj		46

Tabela 71 kaže, da se posamezne postavke razlikujejo glede števila mladoletnikov, ki k njim niso pripisali nobenega imena. Odstotek neodgovorjenih postavk se giblje od 0 do 33 %.

Med postavkami, ki so najpogosteje ostale brez odgovora so (po vrsti):

Tabela 72: Postavke vprašalnika glede na število odgovorov

(33 % neodgovorjenih) ..	prevzame vodstvo v nevarnosti
	ostali naredе tako, kot on reče
(26 % ")	ukazuje ostalim
	mu ostali povedo, kaj naj dela
	je dober vodja
	ga drugi ne marajo poslušati, ko kaj pripoveduje
	pove edino takrat, ko ostali potrebujejo mnenje
	vedno vsakemu nasprotuje
(23 % ")	ima povsod glavno besedo
	ne mara delati kot drugi
	daje predloge samo, če so drugi zato
	če je treba nekaj narediti, mora biti on zraven

Postavke, ki pa so najpogosteje bile odgovorjene so (po vrsti):

(0 % neodgovorjenih)	zna vse zabavati
	najbolje opravi kako delo
	najmanj govori
	pripoveduje največ vicev
(3 % ")	se na njega lahko zaneseš
	daje dobre predloge
	drugi cenijo njegovo znanje

Razultati kažejo, da so postavke, ki so najpogosteje ostajale brez odgovora tako iz prvega kot drugega sklopa postavk (višji in nižji položaji). Zdi pa se, da so mladoletniki zlahka odgovorili na postavke, ki opisujejo socialno odobravane in nedvoumno prijetne in sprejemljive značilnosti (zna vse zabavati, se na njega lahko zaneseš), težje pa so odgovarjali na postavke, ki opisujejo predvsem značilnosti avtokratskega vodje in pa konflikte povzročajočega in skupino zavračujočega člana, oziroma splošneje, posebno odstopajoče položaje v skupini: bodisi navzgor ali navzdol. To dejstvo lahko razložimo na dva načina: bodisi da so bile skupine v tako majhni meri strukturirane, da so imeli ocenjevalci težave pri poimenskemu povezovanju značilnosti, saj takih odstopajočih položajev sploh ni bilo. Po drugi razlagi (ki s prvo ni nezdružljiva) pa so se mladoletniki sami težje soočali s tistimi postavkami, ki so jih silile k premišljevanju o skupinski strukturi in

svoji vlogi v njej. V skoraj vsaki skupini lahko namreč opazujemo posebne "ideologije", ki posredujejo članstvu predstave o skupinski strukturi in ki včasih opazno odstopajo od realnosti (tu gre za skupinske mite).

7.3.3. Primerjava samoocene in heteroocene

Pri navajanju kriterijev za uvrstitev združbe v vzorec je bilo rečeno, da je poleg samoocene potrebna za vsakega mladoletnika vsaj še ena heteroocena, da bi ga uvrstili v vzorec. Ob tem se zastavlja vprašanje, ali samoocena glede na razdelitev med višjimi in nižjimi položaji opisuje podobne položaje kot heteroocena in je torej smiselno obe vrsti ocen združevati. Obdelava podatkov kaže, da je bilo 36 mladoletnikov omenjeno s strani ostalih članov združb 686 krat, medtem, ko so se sami omenili 151 krat. Od tega so dobili s strani drugih 410 omemb pri postavkah višjega položaja, sami pa so se na takih postavkah omenili 97 krat. Razlika obeh deležev statistično ni pomembna (chi-kvadrat je 1,04) kar pomeni, da so mladoletniki sami sebe ocenjevali skladno s heteroocenо.

7.4. Razlike med člani združb z višjim in nižjim položajem

Potom analize povezovanja posameznih postavk sociometričnega vprašalnika (HISCAL) smo določili postavke, ki opisujejo višje in nižje položaje v skupini. Namen tega podpoglavja je, da na osnovi ocen mladoletnikov določimo tudi mladoletnike, ki v obravnavanih združbah zavzemajo te višje ali nižje položaje in jih med seboj primerjamo po nekaterih drugih značilnostih.

Vse postavke vprašalnika se združujejo v dve veliki skupini: višjega in nižjega položaja. Odločili smo se (po prejšnji preveritvi stopenj neodgovarjanja ter razlik med samoocenо in heteroocenо), da pri vsakem mladoletniku - kot pokazatelj njegovega položaja v skupini - seštejemo posebej število vseh odgovorov, ko je bil omenjen pri postavkah višjega ter posebej število odgovorov, ko je bil omenjen pri postavkah nižjega

položaja. Velikosti (absolutna in relativna) teh dveh števil sta bili vodilo pri uvrščanju mladoletnikov v eno od dveh skupin: mladoletniki z višjim položajem, bolj osrednjo vlogo v skupini in mladoletniki z nižjim položajem in bolj obrobno vlogo v skupini. Pri tem razvrščanju je pomembno vlogo odigral tudi vpogled, ki smo ga v združbo pridobili na osnovi intervjuvanja njenih članov.

Tabela 73 prikazuje 36 mladoletnikov iz šestih združb glede na samo in heteroocene. Postavke so združene v dva sklopa in na koncu izračunane vsote ločeno po obeh sklopih. Tabela 74 prikazuje odnose med razporeditvami samo-in hetero-ocen in končno odločitvijo za uvrstitev v eno od obeh skupin. Tabela kaže, da je bilo mogoče 24 od 36 mladoletnikov uvrstiti v ustrezno skupino v skladu z samooceno in heterooceno, pri šestih primerih sta bili obe vrsti ocen neskladni, pri šestih primerih pa smo mladoletnike uvrstili celo nasproti samooceni in heterooceni.

Razloga za razmeroma velik delež mladoletnikov, pri katerih smo napravili "izjemo" v razvrščanju sta v glavnem dva: mladoletniki, pri katerih smo naredili izjemo, so bili v glavnem tisti, ki so bili omenjeni zelo redko; v takih primerih so bile tudi ocene nujno nezanesljive in smo torej večje težo dali spoznanjem iz intervjujev. Nek mladoletnik je na primer sam sebe ocenil enkrat s postavko višjega položaja na postavkah nižjega položaja pa se sploh ne omenja; s strani vrstnikov je bil le dvakrat omenjen pri postavkah višjega položaja, in le enkrat pri postavkah nižjega položaja (pri štirih ocenjevalcih in 46 vseh postavkah). Čeprav v mladoletnikovih ocenah absolutno gledano prevladujejo postavke višjega (3) nad postavkami nižjega položaja (1), pa je iz izjav mladoletnikov ter že tudi iz dejstva, da je bil mladoletnik za ocenjevalce zelo obroben (zaradi česar so ga le trikrat omenili), razvidno, da je mladoletnikov položaj v skupini zelo obroben in manj vpliven.

V skladu z zgornjim razmišljanjem smo torej poleg vsebine postavk tudi samo dejstvo odsotnosti ocen šteli za indikator, da ta mladoletnik v

S	N	N_1	N_2	P.O.	I.	Σ	II.	Σ	N_3
A	8	6	6	PO 1	1 1 1 1 1 1 2 1 1 1 1 1 1 1	18	1 2 1 2* 1 1 1 2 1 2 2 3* 3* 2 1 2	26	6
				PO 2	2* 2 1 3* 1 5* 3 2 2 2 4 3* 1 3 2* 2 3 2 3* 2 2 1 2*	53	1 1 1 1* 1 1* 1 1	7	6
				PO 3	3 5 2* 1 1 3 5 5 2 2 1* 2 1* 1 1 4*	39	3 2 1 1 1 2*	10	6
				PO 4	1 1 1 1 1 1 1	7	3* 1 1 1 1 3* 1 1 1 2 1 1 1	18	4
				PO 5		0	2* 1 2 1 2* 2* 1* 1* 2 1 1 1	17	3
				PO 6	1* 1 1 1	5		0	2
				NI	1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1	12	1 1 1 1 1 1 1	7	
B	18	5	5	PO 7	1 1 1 1 1	5	2 1 1 1 2 1 1 1 2 1 1	13	3
				PO 8	1 2 1 1 1* 1 1 1* 1 1 1	12	1 1 1 1	4	4
				PO 9		0	4* 1* 1*	3	1
				PO 10	1 1* 1	5	1* 1*	2	2
				PO 11	1* 1* 1 1 1* 1* 1 1	7	1*	1	2
				NI	3 3 1 2 1 1 1 3 2 4 2 2 3 1 3 4 2	38	1 3 2 2 3 2 5 3 2 2 3 2 2 3 4 3	42	
C	7	4	4	PO 12	1 1 1* 1 1 1 1* 1* 1* 2*	9	2* 1 2* 1 1	7	2
				PO 13	3* 3 2 2 2 2 3 2 2 1* 2* 1 1 1 2*	28	1 3 3 2 2 2* 1* 1 1* 1 2* 2 1	22	4
				PO 14	1 1 1 2 1 1 1 1 1 2* 1 1 1* 1* 1* 1* 1 1* 2* 1	15	2* 1 1* 1 1* 1* 1	14	4
				PO 15	1 1 1* 1 2 2* 2 1 2* 1 1 2* 2* 3* 1 1 1	25	1 1 1 2 1 1 1 2* 1 1 1 2*	15	4
				NI	1 1 1 1 1 1 1	5	1 1 1 1 2 2	8	
D	6	4	3	PO 16	1 1* 1* 1* 1* 1*	5	1 1 1 2* 2 2 2 2* 1* 2 1 1* 1* 2*	20	3
				PO 17	1 1 3* 1* 1 1 1* 2* 1 2* 1* 2* 1	18	1 1	2	3
				PO 18	2 2 2 1 1 1 1 1 1 1* 1 1* 1 1 1	18	1 1 1	3	3
				PO 19	1 1 1 1 1 1	5	1 1 1 1 1 2 1	8	3
				NI	1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1	17	1 2 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 2 1 1	16	
E	10	5	5	PO 20	3 3 3 2 1 1 3* 4 1 1 3* 4* 4 4* 4 4 4* 2 3 2 1 1* 1	55	2 2 2 1	7	5
				PO 21	1 2 1*	4	1 1 1 2 2 3* 1 1	12	5
				PO 22	1 1 1 2 1* 1* 1 1* 1 2	8	5
				PO 23	1 2 2 1 2 5* 3 4* 4* 1 5* 4* 1 2	37	1* 1* 1* 1* 1	5	5
				PO 24	1* 1* 1* 1* 1* 1*	5	1* 1*	2	1
				NI	2 1 1 1 1 2 1 1	9	2 1 1 1 1	6	
F	15	7	12	PO 25	3 1 2* 3* 1 4* 2 4 1 1 1 2 1 4* 1 2*	33	1 1 2 1 1 1 3	10	7
				PO 26	1* 1* 2* 1* 1 1 1 1* 1 2* 1* 1*	14	1 1 1 1 1 1* 2 1* 1 2* 1	13	5
				PO 27	2 1* 1* 1* 1 1 2*	5	4	3
				PO 28	1 1 1 1 1 2* 2 1 1 2 2 2* 2* 3* 1* 1*	16	5
				PO 29	1 2 2 1 1 1 1 1 2 1 1 1	12	4
				PO 30	1 1 1 1 1 1	4	2
				PO 31	2 1 1 1 1 1 2 3 1 2 1 1 1	18	1 2	3	7
				PO 32	3 1 1 1 1 1 2 1 1 1 2 1 2 1 2 2 2 1 1	27	1 1 1 1 1	5	7
				PO 33	1 1 1 2 2 2 1 1 1 1 1	12	2
				PO 34	1 1 2 2 3 1 1 1 1 1 1 1	14	3
				PO 35	1* 1*	2	1
				PO 36	1 1* 1* 1 1 1 1 1 1 1	9	3
				NI	1 2 2 1 1 2 2 1 1 1 2 2 2 3 2 1 1 2 1 1 1 1 1	26	1 2 1 1 1 1 2 1 2 2 2 2 1 1 1 1 1	23	

I. visok status

II. nizek status

S - posamezne skupine

N - število članov v skupini

N_1 - število ocenjevalcev v skupini

N_2 - število ocenjenih in testiranih

N_3 - število ocenjevalcev posamezne PO

NI - ni izpolnjeno

*- samoocena

TABELA 73

Tabela 74: Odnos med samooceno, heterooceno in odločitvijo, za uvrstitev mladoletnika v skupino višjega ali nižjega položaja

	Mladoletnika smo uvrstili v skupino:	
	višjega položaja	nižjega položaja
obstaja skladnost med samooceno in heterooceno v smislu prevladovanja ocen na postavkah, ki opredeljujejo ustrezni položaj (višji ali nižji)	14	10
med samooceno in heterooceno obstaja neskladnost; ena od obeh ocenjuje mladoletnika pretežno v skladu z ustreznim položajem (kamor uvrščamo mladoletnika), druga pa ga uvršča v drugo skupino	3	3
tako samoocena kot heterogena kažeta na uvrstitev mladoletnika v drugo skupino, kot smo ga dejansko uvrstili	1	5
Skupaj	18	18

Opomba: kot znak, da samoocena ali heteroocena uvršča mladoletnika v višjo (ali nižjo) skupino smo šteli dejstvo, da je ta mladoletnik omenjen na postavkah višjega (ali nižjega) položaja absolutno večkrat kot na postavkah nižjega (ali višjega) položaja.

skupini ne zavzema kakega od osrednjih in višjih položajev. Drug razlog, zaradi katerega smo navidez pri uvrščanju mladoletnikov delali "izjeme" je ta, da je postavk nižjega položaja manj kot postavk višjega položaja, pri presojanju usmeritev samoocen in heteroocen kot celote pa smo upoštevali le aboslutna razmerja. Dejstvo, da se v skupini mladostnikov z nižjim položajem nahaja več izjem kot v skupini z višjim položajem pomeni torej le to, da smo z naknadno presojo nevtralizirali vpliv neenakega števila obojnih postavk.

Tabela 75 kaže skupno število postavk višjega in nižjega položaja, ki so jih dobili mladoletniki obeh skupin. Razlika med obojnimi je visoko pomembna, kar priča o pravilnosti razvrščanja. Dejstvo, da so bili mladoletniki z nižjim položajem nesorazmerno manjkrat sploh ome-

Tabela 75: Število postavk višjega ali nižjega položaja, ki so jih dobili mladoletniki, ki smo jih uvrstili v skupini višjega ali nižjega položaja

	Mladoletniki so bili omenjeni ob postavkah:		
	višjega položaja	nižjega položaja	Skupaj
Mladoletniki, ki so bili uvrščeni v skupino višjega položaja	420	134	554
Mladoletniki, ki so bili uvrščeni v skupino nižjega položaja	68	115	183
Skupaj	488	249	737

chi- kvadrat = 91,87

njani, potrjuje gornjo razlago v vplivu njihove obrobnosti za ocenjevanje, deloma pa odraža tudi dejstvo, da je velik del ocen nižjega položaja bil dan mladoletnikom, ki so v tolikšni meri na obrobju združbe, da jih v vzorec vključeni člani združb niso vsi skladno omenjali in jih zato sploh nismo mogli vključiti v vzorec.

Med mladoletniki z nižjimi in višjimi položaji v skupinah smo iskali razlika v osebnostnih, socialnih in drugih značilnostih. Rezultate kažeta tabeli 76 in 77. Interpretacijo razlik pa otežkoča dejstvo majhnega obsega vzorca (36), kar pomeni prvič izredno selekcionirano populacijo (od 205 sodno obravnavanih mladoletnikov iz 46 združb k 36 mladoletnikom iz šestih združb), drugič pa tudi velike ravni statističnega tveganja.

Tabela 76 kaže, da dosegajo mladoletniki z nižjimi položaji v skupinah na splošno "ugodnejše" rezultate na lestvicah osebnostnih značilnosti. Mladoletniki z višjimi in bolj osrednjimi položaji v skupinah so: bolj ekstrovertni in nevrotični; bolj agresivni, pri čemer so zajete tako pasivne in aktivne oblike agresivnosti razen občutkov krivde (pri katerih pa dosegajo višje rezultate mladoletniki z nižjimi in

bolj obrobnimi položaji); bolj socialno neprilagojeni ter dosegajo višje rezultate tudi na ostalih lestvicah jessnesovega vprašalnika; odražajo večjo neprilagojenost na področju družinskih odnosov in na področju spolnosti (medtem ko na področju odnosa do sebe ne odstopajo od druge skupine). Statistično pomembno pa odstopajo mladoletniki z višjim položajem od drugih na lestvicah razdražljivosti, fizične agresivnosti, manifestne agresivnosti, socialne neprilagojenosti in vrednostne orientacije.

Tabela 76: Razlike v rezultatih osebnostnih vprašalnikov med mladoletniki z višjim in nižjim položajem v skupini

Spremenljivke	F-test	t-test	p(t-test)
N1		-1,01	
N2	-	-0,98	
E1		-0,26	
E2		1,28	
A-VA		-0,41	
A-AR		-2,47	0,01
A-IA		-0,37	
A-FA		-2,03	0,05
A-OK		0,53	
A-SO		-1,63	
A-SU	-	-1,29	
A-N		-0,72	
JSN		-1,96	0,05
JVO		-2,26	0,05
JNE		-0,89	
JAV		-1,87	0,10
JAL		-1,10	
JUM		-0,45	
JMA	-	-2,47	0,01
JSA		-1,69	
JRE		-0,06	
JZA		0,94	
JASOC		-0,09	
NSDRUZ		-1,70	0,10
NSSPOL	-	-1,90	0,10
NSSEBE		0,00	
NSTOT		-0,08	
PM	+	0,39	

Opombe: Predznak + ali - pri F-testu ali t-testu pomeni, da so mladoletniki z nižjim položajem dosegli višje ali nižje rezultate pri standardni deviaciji (tu so statistično pomembne razlike na ravni tveganja 0,05) ali aritmetični sredini pri ustrezni spremenljivki.

Zdi se, da je v obravnavanih šestih združbah višji in vplivnejši položaj povezan z večjo stopnjo osebne in socialne problematičnosti mladoletnikov. Taka ugotovitev potrjuje hipoteze novejših teoretikov, ki so (pri razmeroma malo strukturiranih skupinah) ugotovili, da osrednje položaje v razpršeni strukturi zasedajo najbolj nekontrokirani, impulzivni, agresivni in v vedenju "nori" mladostniki. Različni teoretiki take vedenjske značilnosti mladoletnikov pripisujejo (alternativno) bodisi osebnostni psihopatologiji ali pa zahtevam skupinske dinamike v sovpadanju z siceršnjo socialno neuspešnostjo osrednjih mladoletnikov v združbah, ki lahko skupinsko napetost in kohezivnost instrumentalno dosegajo le z vedenjem, ki se navzven kaže kot "noro". S takim izrazom opisujejo tako zunanji opazovalci kot člani skupine vedenje posameznikov, ki se zdi nekontrolirano, impulzivno, na nek način v popolnem nesorazmerju s posledicami in tudi povodi, ki pa sta ga Short in Strotdbeck na drug način obrazložila kot smiselno, glede na odnos med kratkoročnimi in dolgoročnimi tveganji, kot jih zaznavajo mladostniki.

Rezultati mladoletnikov višjega položaja v našem vzorcu - predvsem povišane vrednosti pri fizični agresivnosti, razdražljivosti, manifestni agresivnosti in vrednostni orientaciji sovpadajo s takimi razlagami, ne glede nato, ali jih pripisujemo razmeroma trajnim osebnostnim značilnostim ali pa socialno podprtim vzorcem instrumentalnega vedenja. Zdi se, da gre tudi pri našem vzorcu mladoletnikov za sovpadanje zunanje socialne ogroženosti (ali neuspeha), ki pogojuje "usodnostno" naravo združbe, v kateri je le malo notranje, resnične privrženosti in kohezivnosti, ter je zato agresivno in impulzivno vedenje edini, vendar zelo kratkotrajni način strukturiranja združbe.

Tabela 77 kaže, da se mladoletniki z višjih položajev razlikujejo od drugih tudi po: višjem številu kaznivih dejanj, daljšem trajanju kriminalne dejavnosti, večji vrednosti dejanj; nekoliko manjšo izobrazbo; slabšim socialnim izvorom očeta in matere, pogostejšim obstojem družinske problematike; vendar vse te razlike statistično niso pomembne. Statistično mejno pomembna pa sta podatka o višji starosti mladoletnikov

Tabela 77: Socialne in druge razlike med mladoletniki z višjim in nižjim položajem v skupini

Spremenljivke	F-test	t-test	p(t-test)
ZACSTAR		-1,89	0,10
STAROBR		-1,34	
STEVKD	-	-1,52	
KDSAM	-	-1,18	
TRAJSAM		-1,64	
VREDON		-0,98	
DOKIZO		1,24	
ZAOST		-0,19	
RECIDIV		0,74	
KDOTROK		-0,59	
DRUZPRO		-0,97	
OBRAV		-0,33	
OCEIZO		-0,37	
MAMAIZO		-0,81	
SOCPOR		-0,68	
PREDUK		0,31	
UKREP	-	-1,74	0,10

Opomba: Predznaki + ali - pri F-testu in t-testu pomenijo, da so mladoletniki z nižjim položajem v skupini dosegli višje ali nižje rezultate pri standardni deviaciji (tu le statistično pomembne razlike na ravni tveganja 0,05) ali aritmetični sredini pri ustrezni spremenljivki.

višjega položaja (razlika znaša povprečno sedem mesecev) ter "strožjem" sodnem ukrepu (to je ukrepu, ki implicira intenzivnejše in časovno daljše strokovno obravnavanje). (Zanimivo pa je, da so intenzivnejši in daljši sodni ukrepi izrečeni ob predlogih socialnih služb, ki so ravno za te mladoletnike predlagale krajše in manj intenzivne ukrepe; vse to pa v bolj kompleksnih socialnih poročilih. Te zveze nakazujejo možnost, da sodni ukrep v razlikovanju med mladoletniki z osrednjimi ali obrobnimi položaji bolj odraža število kaznivih dejanj in podobne indikatorje kot pa osebnostno in socialno problematiko, kot je zaznana v sicer bolj obsežnih in kompleksnih socialnih poročilih).

Tudi ti podatki pretežno ustrezajo pojmovanju "vodstvenih" položajev v malo strukturiranih grupacijah mladoletnikov kot vezanih na agresivno in socialno odstopajoče vedenje. Tako vedenje lahko izpolnjuje funkcijo strukturiranja združbe v pogojih majhne intrinsične motivacije in medosebne privlačnosti.

8. Opombe

1 Bele-Potočnik in drugi (1977)

2 Glej Eysenck in Eysenck (1969); Eysenck (1977)

3 O razlagah deviantnega vedenja, ki povezujejo osebnostne značilnosti in procese učenja glej Dekleva (1977)

4 Lamovec (1974)

5 Dollard (1950)

6 Maier (1949)

7 Bandura (1973)

8 Skalar (1975)

9 Jesness (1963)

10 Jesness (1963)

11 Jesness (1966)

12 Bras (1974)

13 Ravenove progresivne matrice (1978)

14 Pri pričujočem raziskovalnem načrtu je problem osipa zadeval le del podatkov - v vzorec vključenih - mladoletnikih. O vseh mladoletnikih smo namreč zbirali takoimenovane sekundarne informacije iz sodnih spisov. Te informacije so bile zbirane za potrebe (in v skladu z ustrezno uveljavljeno prakso zbiranja takih podatkov) vodenja sodnega postopka in smo jih kasneje uporabili še za raziskavo brez dodatnega preverjanja. Drugi del - takoimenovanih primarnih - inforamcij pa smo zbirali v osebnem stiku z mladoletniki, ki smo jih vabili na pogovor in anketiranje na Inštitut za kriminologijo. Osip vzorca - del mladoletnikov, ki se vabilu niso odzvali - je torej prizadel le zbiranje primarnih informacij, sekundarnih pa ne. Vse, kar je napisano v tem poglavju, se torej nanša na razliko med celotnim vzorcem mladoletnikov in tistimi, ki so se odzvali. O značilnosti celotnega vzorca združb in njihovih članov pa glej poglavja 5. in 6.

15 Simović (1966); Šelih (1968); Bašič (1980)

16 Yablonsky (1966); Strodtbeck in Short (1968)

17 Matza (1964)

18 Hardman (1967) citira Crane-a, ki je v intervjuvanju skupine študentov ugotovil, da jih je bila večina v mlajših letih član kakega "ganga", od katerih pa jih je spet večina izvajala tudi kazniva dejanja.

19 Ule (1981) opisuje, kako je socialna psihologija ob težnji, da bi postala kar najbolj univerzalna in skladna,/najbolj specialna,razdrobljena in trivialna.

20 Vodopivec in drugi (1974)

21 Rant in Rusjan (1980); Štolfa (1980)

22 Glej na primer Makarović (1978)

23 Skalar (1957); Saksida (1961); Skalar (1961); Kobal (1970)

24 Matza in Sykes (1966) navajata "obdajanje obsojajočih" ali "zavračanje zavračujočih" kot eno "tehnik nevtralizacije", s pomočjo katerih prestopnik zmanjša pomen svoje vezi z moralnimi normami konvencionalne družbe.

25 Hurlock (1965)

26 Wilfert (1962)

27 Yablonsky (1966)

28 Matza in Sykes (1966)

29 O raziskovanju časovnega in časovno-prostorskega simbolizma prestopnikov glej Polič in drugi (1971).

30 Stritih (1980) piše, kako je časovna dimenzija življenskega polja pri nekaterih mladoletnikih na tak način izkrivljena, da se doživljanje sedanjosti lahko pojavlja kot ogrožujoč dejavnik. "Drugim pa se spet zdi preteklost tako oddaljena, da je že kar neresnična, sedanjost moreča, izhod v fantazijo neprivlačen, reven in pust, bodočnost pa spet tako oddaljena, da jo lahko prikličejo le s prehitevanjem dejanj, ki vzbujajo napetost in na ta način vzpostavijo začasno povezanost polja".

31 Matza (1964)

32 Citirano po Skaberne (1971)

33 Skaberne (1971)

34 Vodopivec (1974)

35 Tabela prikazuje mladoletnike glede na to, koliko od njihovih sočlanov jih je na vprašalniku sociometrije ocenjevalo.

Število mladoletnikov-ocenjevalcev	Število ocenjenih mladoletnikov
1 (le samoocena)	2
2	7
3	9
4	6
5	6
6	3
7	3
Skupaj	76

36 Z izborom teh 36 mladoletnikov v šestih združbah smo torej iz nadaljne analize izključili:

- združbe, ki so dovolj zaključene in trajne, pa o njih ni dovolj podatkov (uporabnih sociometričnih vprašalnikov);
- združbe, ki je o njih dovolj podatkov, pa ne sovpadajo s sodno obravnavanimi združbami;
- združbe, ki ustrezajo sodno obravnavanim, pa niso dovolj zaključene ali trajne (enkratna dejanja).

III. AKCIJSKO-RAZISKOVALNI DEL: "OBRAVNAVANJE" MLADOLETNIŠKIH PRESTOPNIŠKIH SKUPIN

1. Izhodišča, namen in vprašanja (hipoteze) akcijsko-raziskovalnega dela

Izhodišča, na osnovi katerih smo ocenjevali potrebnost proučevanja in dela z mladinskimi prestopniškimi skupinami so bila dveh vrst: eno so bile spodbude in implikacije različnih sodobnih razlag prestopništva pri nas in v svetu, drugo so bila spoznanja in domneve o pri nas obstoječi praksi dela z mladino. Obe vrsti informacij in izhodišč o mladinskem prestopništvu smo se odločili v analitičnem (II.) delu naloge z določenih aspektov preveriti in dopolniti, nato pa jih v poiskusu obravnavanja mladinskih skupin preliti v izgradnjo načina dela z mladino in njegovo preveritev. Izhodišča konkretnega - v tej nalogi opravljenega dela z mladostniki so bila torej štirih vrst:

- tista, ki izvirajo iz osvojenih teoretičnih izhodišč;
- tista, ki izvirajo iz boljšega ali slabšega poznavanja naše prakse (obravnavanja mladostnikov);
- tista, ki so rezultat (v II. delu) opravljene statistične analize;
- tista, ki so vezana na posamezne sodelavce raziskave, predvsem tiste, ki so s prestopniškimi skupinami dejansko "delali".[1]

Med teoretičnimi izhodišči lahko navedemo (deloma že v teoretičnem uvodu opisana) predvsem tista, ki so v zvezi s pojmovanjem "skupinskosti" kot značilnosti urbanega mladinskega prestopništva. Po tem pojmovanju naj bi prestopništvo ne bila značilnost, ki bi jo lahko pripisovali (pretežno) posameznikovim značilnostim (osebnosti), temveč pojav, ki je pogojen in "kontekstualiziran" z značilnostmi in strukturami socialnega in fizičnega okolja. Glede na to bi bilo torej mogoče najti določena okolja, v katerih obstaja več pogojev in značilnosti, ki prestopništvo spodbujajo in vzdržujejo, in druga, kjer bi jih bilo manj. "Kontekstualizacija" prestopništva tudi pomeni, da tisti odnosi ali dejavniki, ki omogočajo pojavljanje in izražanje prestopništva obstojijo v mrežah odnosov med ljudmi, ter med ljudmi in njihovim fizičnim

okoljem, da struktura teh mrež lahko obstaja tudi ob zamenjavi konkretnih ljudi, oziroma da je opazna in delujoča na drugi ravni kot le na ravni posameznikove osebnosti (bodisi,da so te strukture našli in poimenovali na ravni subkultur, strukture priložnosti, značilnosti obranljivega fizičnega prostora, itd.). Deloma drugačna, deloma tem dopolnjujoča pa so izhodišča, ki izvirajo iz razmišljanj teoretikov simboličnega interakcionizma, ki so poudarjali predvsem pomen neformalnega in formalnega družbenega odzivanja za odklonskost. Tudi značilnosti družbenega odzivanja lahko vključimo v prej opisan okvir kot del strukture okolja, v katerem se "družbeno uresničujejo"[2] oblike vedenja in ljudi kot prestopniški. Tudi njim lahko pripisujemo določeno součinkovanje pri obstoju in razvijanju prestopništva.

Omenjeni teoretični viri in izhodišča pomembno omejujejo pojmovanje, da je mladoletniško prestopništvo vprašanje osebnostnih (patoloških) značilnosti, oziroma da ga je v individualnem osebnostnem okviru mogoče v popolnosti razumeti, na prestopnike vplivati, oziroma jih smotrno "obravnavati". Drugo skupino izhodišč - omejeno s stopnjo poznavanja obstoječe prakse - smo naslonili na razmišljanje o značilnosti obravnavanja mladoletniških prestopnikov s strani organov socialnega skrbstva. Delo z mladino v okviru akcijsko-raziskovalnega pristopa smo namreč pojmovali kot obliko socialnega obravnavanja mladostnikov, oziroma obravnavanja mladostnikov v njihovem okolju.

Razmišljanje o obravnavanju mladoletnikov s strani organov socialnega skrbstva smo začeli z razčlenjevanjem vloge socialnega skrbstva v okviru sistema ustanov, ki mladoletnike obravnavajo. V okviru teh ustanov, izpade CSD[3] kot časovno razmeroma najkasneje aktivirana ustanova, ki se vključi v obravnavanje prestopniškega mladoletnika. V skladu z obstoječo zakonodajo in prakso na tem področju, se namreč mladoletnik ob svojem kaznivem dejanju praviloma prej srečuje (v bolj ali manj konfliktnih odnosih) s svojimi bližnjimi, predstavniki soseske, organi milice, običajno pa tudi začetek postopka na javnem tožilstvu oziroma sodišču predhodi srečanju mladoletnika s socialnim delavcem (iz CSD) in (večinoma še bolj) začetku socialnega obravnavanja.[4]

Dejstvo, da je socialno obravnavanje (med) zadnji(mi) člen(i) verige predhodnih ukrepanj, pomeni, da je do neke mere tudi določeno ali omejeno z vsemi prejšnjimi ukrepi, oziroma da pri odločitvi za določeno naravo in sploh začetek obravnavanja delujejo mnogi filtri, ki iz stvarnosti izbirajo tiste posameznike in njihova dejanja, ki naj bodo predmet ali povod socialne obravnave. Obstoj teh izbirnih kriterijev, ki vplivajo v razmeroma pomembni meri izven območja delovanja socialnega delavca (kriteriji, ki jih ni sam postavil in jih - predvsem njihovega odnosa z drugimi deli stvarnosti - ne pozna), pomeni, da je tudi z ozirom na razumevanje vzročnosti, pojavnosti in sploh narave problema (vsaj v začetku) omejen, ali bolje rečeno - predhodno določen.[5]

Kakor so družbeni filtri izbiranja odklonskih posameznikov nujno naravnani na posameznika, tako je na posameznika naravnan tudi sodni postopek, ki temelji na načelih osebne odgovornosti, pravičnosti, enakosti pred zakonom itd. Ne da bi hoteli (ali mogli) ta načela zanikati, pa lahko upravičeno predpostavljamo, da ta načela pozornost in usmeritev socialnega delavca (kot v tem okviru vezanega na pravosodje) izrazito usmerjajo na posameznika. Odvračajo pa od njegove skupine ali medosebno odražanih širših družbenih pogojev. Ta vpliv se kaže (med drugim tudi) skozi tiste zakonsko določene obveznosti socialnega delavca, ki ga obvezujejo k poročanju (anamnestičnem, periodičnem o izvajanju ukrepa). To poročanje naj bi sodišču predstavljalo informacije o izvajanju in zagotavljanju sodnega kriterija družbenega ukrepa.[6]

Socialno skrbstvo je torej v svojem pristopanju k mladoletniškemu prestopništvu omejeno dvojno: po eni strani je kot zadnji člen v verigi prisilnega dogajanja in torej kot (vsaj) načelno neprostovoljno težko sprejemljivo mladoletnikom (glej Flakerjevo pripombo o CSD-ju kot pripadajočemu "svetu uradnega"); socialni delavec mora torej znotraj te naravnanosti mladoletnika iskati prostor za mladoletnikovo pristno in prostovoljno sodelovanje, kot mu narekuje njegova teorija. Po drugi strani pa je delo socialnega delavca zaradi povezave s pravosodjem (oziroma zaradi obravnavanja že nastalega družbenega konflikta) naravnano individualno. Nepoznavanje narave predhodnih selekcijskih filtrov

(to je prejšnjega konteksta odklonskosti) pa pomeni tudi zmanjšane možnosti za "sedanje" kontekstualno obravnavanje narave in "rešitev" prestopništva.

Omenjeni in še drugi razlogi in pogoji (na primer konkretne administrativno-organizacijske značilnosti urejenosti CSD-jev) doprinašajo k različnim pristopom k obravnavanju skupinskega prestopništva. Med njimi lahko bolj ali manj pogosto opažamo naslednje (formalne in neformalne) značilnosti dela z mladoletniki:[7]

- mladoletnike se obravnava v glavnem po izreku ustreznega sodnega ukrepa, pri čemer se to obravnavanje (po spoznanjih raziskave o strožjem nadzorstvu[8]) začne velikokrat razmeroma pozno in ostaja časovno in metodološko malo intenzivno[9];
- organizacijska urejenost socialnega skrbstva ali posamičnih centrov praviloma določa "pristojnost" različnih socialnih delavcev za mladoletnike - člane iste skupine. Člani prestopniških skupin iz različnih občin so obravnavani na različnih centrih; posamezniki so včasih razporejeni po abecednem načelu (en delavec CSD obravnava mladoletnike od A do K, drugi pa ostale); včasih pa po pripadnosti različnim kategorijam klientov (takoimenovani referatni sistem: eden delavec obravnava sodne primere, drugi "nesodne MVO"; eden otroke, drugi mladoletnike; itd.). Čeprav ne bi mogli na splošno kritizirati take načelne ureditve pristojnosti obravnavanja, pa bi jo lahko presojali po (ne) možnostih in(odsotnosti) prakse teamskega dela v posameznih CSD-jih. Ker to ni bil predmet te raziskave, tudi o teh možnostih ni mogoče dajati pristojne ocene, domnevamo pa lahko, da informacije o sestavi neke mladoletniške skupine ali o pripadnosti mladoletnika kaki skupini v takšnih oblikah organiziranja izgubljajo svojo relevantnost za delo socialnega delavca.
- mnogo pomembnejše od formalnih značilnosti obravnavanja (pa tudi težje nedvoumno določljive in ugotovljive) so vsebinske značilnosti obravnavanja, implicitne strokovne predpostavke in ideologije, ter stvarni modeli dela z ljudmi, ki se na njihovi osnovi razvijajo. Te strokovne predpostavke, ideologije in modeli se seveda med posamičnimi delavci razlikujejo in pri nobenem ne nastopajo v kaki "čisti"

obliki, vendar pa želimo opozoriti na tiste (bolj ali manj pogosto nastopajoče) značilnosti, ki pomenijo osredotočanje na iskanje individualnih vzrokov in pogojev odklonskosti, na iskanje mehanično-statično delujočih zgodovinsko - biografskih dejavnikov, ter na (relativno) nezmožnost pojmovanja odklonskosti v terminih aktualnih posameznikovih odnosov z okoljem. Čeprav je spoznavno stremljanje strokovnega delavca vedno vzvratno (in v procesu vzpostavljanja rutine vedno bolj tudi proaktivno) pogojeno z njegovimi možnostmi delovanja, pa se zdi, da osebnostno-individualna perspektiva (ki sicer odraža področje največjih možnosti dela socialnega delavca; največjih kot tradicionalno uhojenih in razmeroma brezkonfliktnih) včasih pomeni oviro pred uvidevanjem drugih perspektiv in razvijanja drugačnih načinov dela v stvarnosti.

- Deloma v skladu s prejšnjim opažanjem je načelo "razbijanja" združb mladostnikov kot način "reševanja" skupinskega prestopništva. Tega načela pa ne bi mogli pripisati socialnemu skrbstvu oziroma njegovim strokovnim delavcem, temveč bi ga lahko v večji meri pripisali splošnemu laičnemu načinu odzivanja. Vprašanje "ali si prekinil s slabo družbo" se pogosto pojavlja in prepoved druženja s slabo družbo je celo ena od posebnih navodil, ki jih ima sodišče možnost izreči mladoletnikom. Strokovni modeli socialnega obravnavanja niso imuni pred tem načelom, v katerem prihaja do svojevrstnega skladja[10] med laično-čustvenim, institucionalno-pragmatičnim in znanstveno (ali bolje predznanstvenim) utemeljenim odzivanjem. Težnja po "razbijanju" združb prihaja na dan v običajnih pogovorih z mladostnikom, domnevamo pa, da lahko vpliva tudi na odločitev za izdvojitev posameznika (kot "vodje", kot "zavajajočega") iz normalnega okolja in namestitev v zavod.
- Dejavnost CSD (v izvajanju vzgojnih ukrepov) je izrazito segregativna. S tem mislimo na dejstvo, da CSD obravnava praviloma le stigmatizirane mladostnike, oziroma da jih obravnava v času in konktekstu družbeno uresničenih negativnih posledic nekih prejšnjih procesov, ne pa v času in kontekstu alternativnih (pozitivnih) možnosti (vzrokov) in odločitev. Z značilnostjo segregativnosti je naravno povezan tudi stigmatizirajoč vpliv in pomen, ki ga ima lahko socialno obravnavanje mladoletnikov.
- Vse prej omenjene značilnosti doprinašajo k značilnosti dela, ki bi ga lahko imenovali "formalizacija" (to je seveda le eden od aspektov

dojemanja dela socialnega delavca s strani klienta, ki pa ga ne bi mogli posploševati na vsa področja, vse vsebine, vse delavce, itd.). Formalizacija obravnavanja mladoletnika je v zvezi s formalizacijo sodnega postopka, obsegom in zvrstmi dela socialnega delavca, imanentnih konfliktnih predpostavk njegovega dela, segregativnostjo, itd. Formalizacija je tudi način osebnega reševanja konfliktnih zahtev.[11] Z objektivnega stališča bi lahko rekli, da je ta značilnost pomenila strukturiranje dela v skladu z zunanjimi pritiski oziroma formalnimi zahtevami svoje vloge, s stališča mladoletnikov pa je ta značilnost pomenila stopnjo, v kateri je bil CSD "tuja" ustanova, socialni delavec pa oddaljena in neprijateljska oseba. S strani socialnega delavca formalizacija pomeni relativno nezmožnost upoštevanja osebnih, subjektivnih stvarnosti mladoletnikov. Vse te značilnosti pa pomenijo oviro pri dojemanju odnosov med posameznikom in njegovim okoljem.[12]

Izhajajoč iz opisanega razumevanja dela elementov obravnavanja mladoletnikov s strani socialnega skrbstva smo želeli akcijsko razvijati take modele "dela" z mladoletniki, ki bi omogočale preseči nekatere od (objektivnih) omejitev socialnega skrbstva ter s tem omogočile skupino obravnavati na način, ki bi pomenil večje upoštevanje dojemanj članov skupine (o skupini, o "sebi" v skupini, o okolju skupine, itd.).

Tretji vir izhodišč akcijsko-raziskovalnega dela (ki je bil dejaven šele po dokončanju predloga raziskave) so bili rezultati (v II. delu opisane) statistične analize sodno obravnavanih skupin. Med zaključki te analize so na oblikovanje namena akcijskega dela najbolj vplivala spoznanja o naravi prestopniških združb in njihovih odnosov z okoljem. Prevladovanje difuznih in neorganiziranih "mrež" namesto strukturiranih skupin, oziroma potrditev starih spoznanj, da se trajne in povratniške združbe oblikujejo[13] v tesni odvisnosti od obravnavanja s strani ustanov formalnega družbenega nadzorstva, nas je vodilo k večjemu upoštevanju odnosov med prestopniško skupino, neprestopniško mladino, neposrednim okoljem in družbenimi ustanovami. Analiza je implicirala misel, da tudi pri nas obstaja "mitično" mišljenje o "skupinah"[14], oziroma bolje, da je nastanek skupin povezan s tovrstnim mišljenjem. Nadaljni dve - in morda najpomembnejši - ugotovitvi sta bili: ugoto-

vitev o izraziti heterogenosti (osebnosti, socialni) prestopnikov ter o nemožnosti potrditve takih osebnostnih razlik, ki naj bi bile odgovorne za razločevanje med prestopniki in neprestopniki.

Četrti omenjeni vir izhodišč - zamisli in usmeritve sodelavcev raziskave - izvajalcev "dela" s skupinami - pa ni v tolikšni meri vplival na predhodno, formalno opredelitev izhodišč in namena, kolikor na uresničevanje in s tem stvarno vsebino namenov in izhodišč. Zato bomo vpliv tega vira - obenem z rezultati dela - prikazali v kasnejših poglavjih.

Namen akcijsko-raziskovalnega dela se je predvsem zaradi rezultatov statistične analize ter manj zaradi obstoječih možnosti realizacije v nekaterih pogledih spremenil (kot je bilo tudi predvideno v prvotnem predlogu dvofaznosti raziskave: rezultati analitičnega dela naj bi podali dokončne osnove za načrtovanje akcijskega dela) v času med dokončanjem predloga raziskovalne naloge in med začetkom akcijskega dela. Zato bo opisan najprej prvotni namen naloge, ob njem pa še kasnejše spremembe.

Namen naloge (v prvotnem predlogu) je bil: (1) preizkusiti metodo skupinskega vodenja in svetovanja, (2) pri celotnih sodno obravnavanih združbah, (3) v njihovem normalnem življenskem okolju, (4) v okviru ukrepa strožjega nadzorstva organa socialnega skrbstva, (5) z namenom transformacije asocialne naravnanosti skupine k družbeno bolj sprejemljivi stvarnosti. Skupinsko delo (6) naj bi trajalo celo leto (osem mesecev - 30 srečanj). V raziskavo pa (7) naj bi bilo vključenih šest skupin, od teh dve kot kontrolni, dve bi bile obravnavane v okviru CSD-ja, preostali dve pa v okviru kakega mladinskega kluba. (1) Evaluacija metode naj bi zajemala različne ocenjevalne lestvice in objektivne psihometrične lestvice, ostala pa naj bi zaradi majhnega števila skupin le na hipotetični ravni.

Namen tega dela naloge - kot smo ga oblikovali pred začetkom (in v podrobnostih deloma med potekom) "dela" je v nekaterih od elementov prvotni formulaciji namena ustrezal, druge pa je v večji ali manjši

meri spremenil. Najsplošnejša elementa sta (1) in (3), ki sta poudarjala in zagotavljala osnovni namen naloge: v odsotnosti tistih obstoječih raziskovalnih oziroma praktično-tretmanskih pristopov (oziroma v delnem nasprotju z njimi), ki bi upoštevali in poskušali "izkoristiti" skupinsko naravo prestopništva in obstoječe možnosti v življenskem okolju mladoletnikov, preizkusiti možnosti in smiselnost takega pristopa; pridobiti si nova in dopolnjujoča spoznanja, ki izvirajo iz drugačnega načina dela, oziroma razvijati načine dela, ki tradicionalno v delu socialnega skrbstva niso pomembneje razviti.

Medtem, ko se ta dva elementa namena nista spremenila, pa smo pri vseh ostalih elementih sprejeli določene dopolnitve. Razmišljanje o morebitnih stigmatizirajočih posledicah obravnave, nekateri predlogi "nove kriminologije" (predvsem tisti o omejitvi tretmana na prostovoljni pristanek ter o posledicah nerazločevanja tretmanskih in punitivnih principov)[15], nekatera opazovanja in ugotovitve praktikov ter vrednostna izhodišča sodelavcev raziskave so nas vodila k spremembi elementov namena (2) in (4). Prvotni predlog je predvideval delo s skupinami v okviru strožjega nadzorstva. V kasnejši formulaciji pa smo se odločili za delo v okviru pripravljalnega postopka. Za tako odločitev smo našli več razlogov:

- glede na teoretično predpostavko, da je mogoče v odnosih med člani skupine kot celote najti tiste pogoje, ki so skladni z njihovim prestopništvom, smo želeli s takimi skupinami (ki bi te pogoje odražale) tudi delati. Skoraj vse delovanje organov pregona je usmerjeno (ali pa ima take posledice) na to, da bi se skupine razšle, oziroma da bi na posameznike potom notranjih ali zunanjih motivacij vplivali v smeri prekinitve odnosov s temi vrstniki. Glede na dolgo trajanje med odkritjem in glavno obravnavo, bi naša intervencija lahko pomenila nasprotno delovanje, oziroma bi se znašli daleč od prvotne skupine in njene strukture. V takih pogojih bi skupinsko delo imelo manj smisla (ali pa ne bi bilo izvedljivo).
- mladoletniki kot subjektivno najbolj obremenjujoč del postopka omenjajo ravno pripravljalni postopek. "Glede svojih možnosti, da bi tekom pripravljalnega postopka prejeli socialno pomoč, večinoma sodijo, da jim ne more nihče pomagati. Ta skepsa, ki je najbrž pred-

posledica depresivne reakcije, se izkaže kot upravičena, ker jim navadno dejansko nihče ne pomaga oziroma se ne zavzame zanje".[16] Zdelo se nam je - glede na čas največjega kumuliranja pritiskov, da bi ravno v tem času naša intervencija lahko bila smiselna.

- Dodaten problem z izrekom strožjega nadzorstva OSS je bil v tem, da bi za izvajanje raziskave morali v dogovoru s sodiščem in OSD doseči, da bi vsem mladoletnikom izrekli ta ukrep. S tem bi tvegali, da bi kakšen od mladoletnikov dobil "strožji" ukrep kot sicer. V pripravljalnem postopku pa je položaj vseh mladoletnikov enak in v tem pogledu ne prihaja do nepravičnosti med njimi.

- Morda najvažnejši razlog za odločitev za delo v času pripravljalnega postopka pa je v tem, da v skladu s priporočili "nove kriminologije" in vrednostnimi naravnanostmi sodelavcev raziskave nismo hoteli naše srečevanje vezati na formalno obveznost. V primeru strožjega nadzorstva bi bilo skupinsko delo obvezno in bi v svojih konotacijah in implikacijah pomenilo drugačne možnosti za motiviranje mladoletnikov (kljub siceršnjim istim namenom in objektivnim značilnostim skupinskega dela). Namesto obravnavanja v okviru sodnega ukrepa smo se odločili za prostovoljnost sodelovanja (oziroma za alternativno odločitev za skupinsko delo ali običajno obravnavanje pri socialnem delavcu na centru).

Z ozirom na (2) element namena naloge nam je statistična analiza vzbudila dvome v smiselnost upoštevanja le celotne sodno obravnavane združbe oziroma sploh v možnost ugotovitve "resnične", čeprav ne cele sodno obravnavane skupine. Skupina ljudi, ki obstaja povezana v difuzno mrežo, verjetno ne more biti določljiva kot "skupina" z ostro določenim članstvom, itd. (razen če bi jo šele ustvarili tekom dela z njo). Po drugi strani bi delo le s sodno označeno skupino vnaprej pomenilo stigmatizacijo (katere objektivnih elementov bi se lahko izognili, subjektivnih pa skoraj da ne). Tretji razlog proti sodno določenim skupinam je bil v naši usmerjenosti v okolje, v skladu s čimer smo pojmovali ne samo dejstvo, da so vsi mladoletniki obravnavani "na prostosti", temveč tudi da vzpostavljajo pomembne odnose z drugimi ljudmi v okolju, oziroma da v teh odnosih tiči tudi del pogojev ali izrazov njihovega prestopništva. Namesto za le sodno obravnavane

("celotne") skupine smo se kasneje vse bolj opredeljevali za skupine, ki so načelno odprte, oziroma za skupine v okolju. Kot načelo smo zato v času začenjanja dela sprejeli izhodišče, da je primerno in dobro, če na skupne sestanke mladoletniki pripeljejo tudi svoje prijatelje (ali obratno).

Element trajanja (6) sestajanja smo prilagodili izbrani fazi sodnega postopka, ki smo ga izbrali za skupinsko delo. Spremenili smo tudi njegov pomen in obrazložitev.

- V skladu z običajnim trajanjem pripravljalnega postopka je bilo začrtovano trajanje obravnave - osem mesecev - predolgo. V tem času bi se namreč pripravljalni postopek za kako od skupin lahko že zaključil, s tem pa bi se bistveno spremenili pogoji, motivacija, potrebe, itd.
- Čas osmih mesecev se nam je zdel tudi razmeroma dolg z ozirom na možnost mladoletnikov, da bi se za tako dolg čas sodelovanja vnaprej prostovoljno odločili. Želeli smo namreč v nekakšnem uvodnem dogovoru z njimi prostovoljni pristanek za sodelovanje vezati na obiskovanje sestankov v celotnem dogovorjenem obdobju.
- Morda najpomembnejša sprememba pojmovanja elementa časa je bila v tem, da v skladu z ostalimi spremembami namena (ki bodo opisane v nadaljevanju) nismo časa več pojmovali kot konstitirajočega elementa metode, ki naj bi jo preverjali (v smislu preverjanja "Osemmesečne metode obravnavanja prestopnikov"), temveč le kot sredstvo, okvir, v katerem naj bi skupno dosegali svoje cilje. Po izteku tega dogovorjenega časa bi se lahko po potrebi sestajali naprej, če bi se za to pokazale potrebe in možnosti, sicer pa bi se dogovorjeno obdobje "preizkušanja potreb in možnosti" zaključilo. V skladu z vsem povedanim smo se odločili za časovno opredelitev 15 sestankov, ki naj bi jih imeli z mladoletniki in o katerih naj bi se z njimi vnaprej dogovorili. Po teh sestankih pa naj bi se vnaprej odločali, ali se sestajamo še naprej.

Eksperimentalne variacije, omenjene v elementu (7) smo sklenili opustiti. Med razlogi za tako opuščanje je najbanalnejši ta, da v času izvajanja naloge v Ljubljani nismo poznali mladinskih klubov, ki bi - po naši subjektivni oceni - nudili primerne pogoje za delo (razen v

kolikor bi bila primerna vsaka OO ZSMS, vsako društvo, vsaka soba za sestanke v KS, itd.). Vsebinski razlog za opustitev te vnaprej določene variacije je bil ta, da smo menili, da takšna formalna variacija pogojev v okviru ostalih predpostavk in določitev naloge ne more predstavljati odločilnega določila "metode". Predvsem pa ne more biti izbira okolja obravnavanja stvar vnaprejšnje odločitve, če pa smo se vendar namenili raziskovati in delati s konkretnimi skupinami, v njihovih konkretnih okoljih, ki so nakazovala (različne) konkretne probleme. Odločitev za delo v okviru kakega kluba bi torej morala zrasti iz dela skupine, oziroma iz njenih konkretnih življenskih okoliščin. V odločitvi za enostavno spregledanje tega elementa pa nismo ničesar izgubili, ker so obravnavane skupine po logiki svojega položaja same "izbrale" štiri različna okolja.

Pred začetkom akcijskega dela smo v določeni smeri dopolnili tudi elementa (1) in (5), ki pravzaprav utemeljujeta bistvo akcijskega in raziskovalnega aspekta naloge. V prvotnem predlogu je bil raziskovalni aspekt dejavnosti v zvezi z nalogo zajet v izrazu "preizkus metode". Zaradi sestavljenosti in odprtosti tako metode kot problema, je bilo že v predlogu "preizkušanja" utemeljeno kot hipotetično,z uporabo bolj kvalitativnih metod in ne parametričnega statističnega izračunavanja razlik in določanja njihove pomembnosti. Po rezultatih analize (II. del raziskave) ter razmišljanju in načrtovanju praktičnih načinov dela, pa smo se odločili - ob sicer le malo spremenjenem zunanjem videzu oziroma sestavi naših raziskovalnih dejavnosti - odložiti namen "preizkušanja" (predvsem v njegovih objektivnih, pozitivnih pomenih), ter se odločili našo dejavnost miselno obravnavati in usmerjati v okviru zvrsti "eksploratívnih" raziskav, oziroma akcijskega raziskovanja.

Razlogov za tako odločitev je več. Za sam pojem "preizkušanja" (preverjanja hipotez, testiranja) v okviru "objektivnega" znanstvenega mišljenja in prakse se nam je zdelo, da vključuje določene formalno-logične zahteve, za katere pa nam je bilo jasno, da jih ne moremo izpolniti. Namen "preverjanja metode" namreč implicira:

- da raziskovalec pozna svojo metodo (obravnavanja mladoletnikov), v tem smislu, da more metodo v njenih bistvenih elementih določiti,

da jo more v njenem bistvu navezati na nek širši teoretični sistem;
- da je samo izvajanje metode tudi merljivo oziroma ugotovljivo;
- da je metoda ponovljiva, oziroma da je možno ugotoviti skladnost ali razkorak med tem, kar raziskovalec hoče delati oziroma kar dejansko dela;
- če raziskovalec ne pristaja na golo pragmatično načelo, mora biti sposoben utemeljitve, v katerih točkah in kako njegova metoda deluje na pojav, oziroma kako vpliva na ravni vzročnosti na pojav (prestopništvo);
- sam pojav, ki ga poskuša obravnavati s svojo metodo, bi moral biti objektivno določen, ter merljiv;
- preverjanje vsake metode pa zahteva v večji ali manjši meri tudi raziskovalno kontrolo pogojev, in sicer tako pogojev izvajanja metode, kot pogojev proučevanega objekta in pogojev okolja, v katerem se obravnavanje odvija.

Po pregledu vseh omenjenih zahtev se nam je zdelo, da jih ne moremo izpolniti, oziroma še več, da namen naloge zajema deloma nekaj drugega, deloma pa več od enostavnega "preverjanja". Le-to bi zahtevalo, najbolj enostavno povedano, da bi v vlogi raziskovalcev sprejeli stališče, da "vse vemo"; vse, razen učinka metode. Vnaprejšnje vedenje - v smislu restriktivnega odločanja za določeno metodo, določeno teorijo etiologije, določene prestopnike (v kolikor bi jih vnaprej določili na ta način, da bi bil vsak dober, bi se problemu določitve seveda izognili, obenem pa izgubili pregled nad strukturiranostjo predmeta obravnavanja) - pa bi nas tudi prisililo k razmeroma ozkemu definiranju predmeta raziskave oziroma ožjemu pojmovanju vzročnosti, pojavnosti in narave skupinskega prestopništva. Preverjanje metode obravnavanja prestopnikov bi lahko potekalo le preko ugotavljanja različnih njihovih značilnosti, dejavnosti, stanj, s čimer pa bi si zaprli pot k dojemanju in proučevanju tistih aspektov in okoliščin prestopništva, ki so vsebovane v sistemih odnosov med prestopniki in okoljem, oziroma so vsebovani v sami strukturiranosti ožjega in širšega okolja.

Vzporedno s takim načelnejšim razmišljanjem je napočil čas izbire "eksperimentalnih" prestopniških skupin. Kot organizatorji raziskovalne

dejavnosti smo se znašli v zadregi, kajti zdelo se je, da (v krajšem času, ki je bil pogojen s prejšnjim potekom dela in celotnim trajanjem raziskovanja) ni mogoče "dobiti" za obravnavanje takih skupin, kot smo jih predvideli v prvotnem predlogu. "Problem" s prestopniškimi skupinami je bil sploh v tem, da jih je bilo manj, kot smo pričakovali. Pred začetkom raziskave je kazalo, da se pojavlja (na proučevanem območju) okrog 30 skupin letno, med raziskovanjem pa smo jih v dveletnem obdobju našli le 46. Prav v času, ko smo bili kot team pripravljeni na začetek dela, pa je sploh kazalo, da "skupin ni". Predvsem ni bilo takih, ki bi ustrezale pogojem: - da so trdneje strukturirane; - da so delovale eno leto pred odkritjem; - da se tudi po sodnem postopku niso razšle; - da vključujejo najmanj 6 oseb. V časovni stiski smo za obravnavanje izbrali edine štiri skupine, ki so se v nekajmesečnem obdobju pojavile v pripravljalnem postopku. Kot nalašč pa so bile te skupine med seboj tako različne, kot bi le lahko bile. Vzporedno z omenjenimi pridržki pred "preverjanjem", se je tako pojavil občutek izrazite različnosti skupin, zaradi česar se nam je od prvega trenutka zdelo, da pač nimajo dosti skupnega (v etiologiji, prognozi, naravi kaznivih dejanj, itd.). Ta značilnost je do določene mere nakazovala tudi različnost potreb mladostnikov, različnost primerne "metode" obravnavanja, različnost "kriterijskih spremenljivk", itd. Možnost odločitve za skupno (statistično) "preverjanje metode" smo tako zavrnili.

Obstajal pa je še en razlog proti formalno-logičnemu korektnemu preverjanju enovite metode, in proti zahtevam, ki bi iz tega namena izhajale. V prejšnjih elementih namena naloge smo se eksplicitno omejili na prostovoljnost sodelovanja mladostnikov, oziroma se odločili za "enakovredno" upoštevanje tako okolja kot mladostnikov v njem (zato smo se odločili za "delo v okolju"). Sprejem "prostovoljnosti" kot načela je implicital raziskovalčevo obvezo, da bo miselno reflektiral predpostavke te prostovoljnosti, analiziral obseg, v katerem je ta prostovoljnost bila uresničena, oziroma v katerem je sploh stvarna možna, predvsem pa da se bo odrekel nekaterim svojim sredstvom in dejavnostim, ki bi pomenile zoževanje območja te prostovoljnosti. Večina od postopkov znanstvenega evaluiranja učinkov obravnavanja pa

nasprotno implicira določeno asimetrijo moči in znanja; objekti raziskave naj bi izpolnjevali vprašalnike in teste, za katere ne vedo, čemu služijo, ali pa naj bi bili na skrivaj opazovani in ocenjevani, ne da bi se tega sploh zavedali. Na splošno smo se zavedali, da tudi sama metoda (znanstvene evaluacije) vsebuje družbene predpostavke, oziroma da implicira določene vrste odnosov in razumevanja sveta, ki pa smo se jim želeli izogniti. Med takimi pojmovanji bi se lahko pojavilo dojemanje sebe kot izključnega nosilca in substrata prestopništva, oziroma kot objektivnega vzroka; dojemanje strokovnjaka (raziskovalca) kot vnaprej vedočega in določujočega nadzorovalca življenskih možnosti; oziroma obravnavanja kot stremečega k vnaprej določenim s strani posameznika - prestopnika nedoločljivih in nerelevantnih ciljev. Zdelo se nam je, da (vrednostne) predpostavke, s katerimi se lotevamo obravnavanja, niso skladne z odnosi, ki bi se razvili v okviru (psihometričnega) preverjanja učinkov na posameznikih, kot razmeroma pasivnih objektivih raziskave.

Namesto "preverjanja metode" smo cilj naloge opredelili kot: eksplorativno proučevanje najrazličnejših dejavnikov, ki se pojavljajo na različnih družbenih ravneh (usmerjanja posameznikovega vedenja in doživljanja, medosebnih odnosov, "objektivnih" značilnosti življenskih poti, itd.) ob skupinskem delu z mladostniki, ki se nahajajo v posebnem družbeno konfliktnem položaju. Pri tem smo se opredelili za tako skupinsko delo, ki bo osnovano na načelih prostovoljnosti sodelovanja, posameznikove lastne dejavnosti in motiviranosti, nevnaprejšnje stigmatiziranosti in strukturiranosti ter odprtosti proti okolju. Z usmeritvijo v okolje smo želeli opazovati predvsem tiste dejavnike in njihove sklope, ki so odvisni od in se izražajo v posameznikovih ali skupinskih odnosih z okoljem, ki pomenijo možnosti za razvoj takih odnosov oziroma možnost ali nemožnost za posameznikovo dejavno vključevanje in vplivanje na te odnose.

V skladu z vsem povedanim se je spremenil tudi element (5) ciljev skupinskega dela. Vnaprejšnja odločitev za "transformiranje posameznikov in skupine k družbeno sprejemljivejši naravnanosti" bi pomenila nekritično izhajanje iz zahtev okolja, ter s tem zmanjševanje možnosti za sprejemanje in dojemanje dejavnikov okolja kot ene od dveh strani v

etiologiji, obravnavanju, itd., prestopništva. Skladno s takim ciljem bi bilo pojmovanje skupine kot same v sebi zaključene enote, v kateri (če ne v posameznikih) želi tudi vzročnost odklonskosti. Izhajanje iz a priori stališča o asocialni naravnanosti skupine bi pomenilo v bistvu stigmatizirajoče izhodišče, ki bi nam močno zmanjšalo (morebitne) možnosti za iskanje bolj perspektivnih sredstev in načinov "obravnavanja".

Namesto cilja "transformiranja v sprejemljivo naravnanost" smo naše cilje vezali na dejstvo konfliktnega položaja, v katerem se nahajata dve strani; mladoletniki in družba (oziroma njene ustanove, skupine, itd.). Cilje je bil razreševanje tega konfliktnega položaja, v katerem bi se mladoletniki lahko pojavljali kot dejavni element, v katerem bi lahko postali (skupaj z nami) iskalci načinov, vzrokov, posledic, razrešitev svoje odklonskosti in odnosa z družbo. Alternativno pa smo cilj formulirali kot določanje stopnje in načinov, v katerih se mladoletniki lahko v taki vlogi pojavljajo, oziroma spoznavanje načinov, na katere se oblikuje doživljanje in odzivanje mladoletnikov izven okvira dejavnega in stvarnega razreševanja konfliktnega položaja.

Z opisano formulacijo namena raziskovanja[18] smo se odločili za manj formalno logično izdelan (znanstven), vendar po našem mnenju širši in vsebinsko polnejši metodološki okvir.[19] Z ozirom na tradicionalne razdelitve zvrsti raziskovanja smo se odločili za eksploracijsko raziskovanje, ki bolj odgovarja na vprašanje Kaj ?, kot pa Kako? in Zakaj?. Osnovno[20] hipotezo raziskovalnega aspekta naloge zato zastavljamo v zelo nediferencirani in temeljni obliki: Domnevamo, da je skupinsko delo v skladu z opisanimi izhodišči možno, ter da se v njegovem poteku izražajo najrazličnejši dejavniki ožjega in širšega okolja, usmerjenosti in stopnje dejavnosti posameznika, indikatorji njegovih možnosti, itd. Eksplicitiranje vrste in količine vseh teh dejavnikov je vprašanje konkretnega raziskovanja.

2. Nekatera metodološka izhodišča oziroma značilnosti akcijsko-raziskovalnega dela naloge

2.1. Akcijsko raziskovanje in kvalitativna metodologija

Metodološka izhodišča akcijsko-raziskovalnega dela povzemamo po delih[21] Gillija, Meseca, Adama, Stritiha in drugih. Mesec[22] navaja tri razloge za akcijsko raziskovalni (AR) pristop :

- "AR model je prispevek k marksitični kritiki pozitivistične oziroma funkcionalistične metodologije", oziroma poskus operacionalizacije nekaterih občih postavk te kritike.

- "AR je specifični odgovor na probleme povezave med teorijo in prakso". Ta model omogoča preko procesa stalnega reflektiranja odnosov med subjekti raziskovanja ter subjekti širših družbenih dogajanj vključevati v raziskovanje tiste dejavnike, ki predstavljajo pogoje pojavljanje in spreminjanje obravnavanega pojava v bodoče, po fazi raziskovalne intervencije.
- "AR je odgovor na probleme, ki se pojavi zaradi neskladja med emancipacijskimi cilji praktične akcije in represivno naravo pozitivističnega raziskovanja". AR metodologijo razrešuje to nasprotje z zahtevo po deobjektivizaciji objekta raziskave oziroma z zahtevo po pojmovanju metode kot dela problema raziskovanja.

Franko in Mesec po Krügerju opisujeta osnovna načela akcijskega raziskovanja:[23]

1. Izbor raziskovalne problematike ne izhaja pretežno iz konteksta znanstvene teorije, ampak ga narekujejo konkretne družbene potrebe.
2. Cilj raziskovanja je sprememba družbenih razmer na določenem področju, ne le preverjanje znanstvenih hipotez.
3. Na podatke, ki jih zberemo, gledamo kot na momente nekega družbenega procesa, ne kot na opis nespremenjenega stanja (postvarjenih odnosov).
4. Družbeno situacijo, ki jo raziskujemo, pojmujemo kot celoto("polje"). Ne skušamo jo razcepiti na izolirane faktorje, ampak jo obravnavamo kot celoto v odnosu do drugih družbenih entitet in v odnosu do družbe kot celote.

5. Raziskovalec ne dela z izoliranimi posamezniki, ampak s skupinami v njihovem družbenem okolju.

6. Raziskovalec je soudeležen v družbeni akciji, ki je "predmet" proučevanja, je v njej aktiven (opravlja določeno neraziskovalno funkcijo), hkrati ko opravlja raziskovalno delo.

7. "Raziskovani" so prav tako subjekt raziskovalnega procesa kot raziskovalci. Raziskava je samoraziskovanje; je proces emancipacije dotedanjega "objekta" raziskave v subjekt samoraziskave.

V skladu z gornjimi načeli Mesec navaja tri "minimalne" kriterije AR pristopa:[24]

- sodelovanje raziskovalca pri praktičnem spreminjanju situacije,
- delo s stvarnimi družbenimi skupinami v njihovem vsakdanjem okolju;
- sodelovanje članov skupin v raziskovalnem procesu, predvsem pri oceni rezultatov.

Adam[25] kot osnovno metodo, ki je zmožna zadostiti načelom AR, navaja metodo opazovanja z udeležbo. Po Gilliju navaja značilnosti, po katerih se opazovanje z udeležbo v AR razlikujejo od značilnosti metode v tradicionalnih pojmovanjih:[26]

- raziskovalec mora "proučevani" skupini odkriti svojo identiteto in vlogo;
- v nasprotju z zahtevo po nevpletanju mora sodelovati v dejavnostih raziskovane situacije "v prvi osebi", da bi mogel materialne pogoje in stvarne interakcije med ljudmi razumeti;
- kljub namenu zbiranja podatkov in informacij naj bi primarne cilje določali resnični interesi skupine;
- zato pa bi raziskovalec moral kot del ciljev raziskovanja pospeševati spreminjanje, ne pa da bi s poskusom izogibanja lastnega vplivanja do spreminjanja ostajal neopredeljen ali pa ga celo oviral.

Opazovanje z udeležbo kot "paradigmatska metoda kvalitivnega pristopa metodologije"[27] odpira nekatere dileme glede svoje znanstveno logične in epistemološke utemeljenosti oziroma odnosa z metodološkimi kriteriji, ki so se razvili v "tradicionalni" raziskovalni metodologiji v družbenih vedah. Adam v tej zvezi navaja tri tematske sklope "najbolj kritičnih

točk":
"problem intersubjektivnosti, vloga oziroma vpliv raziskovalca ter odnos empirija-teorija".[28]

Prvi tematski sklop sprašuje po "znanstvenem" statusu ali "objektivnosti" prej opisane metode opazovanja z udeležbo. Tradicionalna metodologija presoja metode zbiranja podatkov s stališča merskih karakteristik (objektivnosti, zanesljivosti, (zunanje) veljavnosti, standardiziranosti, ponovljivosti, itd.). Kritika tradicionalne sociologije s strani simboličnega interakcionizma oziroma "interpretativne paradigme" pa je ta, da je mogoče "veljavnost" podatkov presojati le z ozirom na aktualni družbeni kontekst respondentov, ki pa je v tradicionalni metodologiji iz polja pozornosti raziskovalca odstranjen z načini "eksperimentalne kontrole spremenljivk" (ki s tako izolacijo "poskusnih oseb" zagotavljajo ponovljivost eksperimenta). Kvalitativna metodologija družbeni kontekst podatkov pojmuje kot "hermenevtski pogoj razumevanja", v katerem je šele mogoče presojati vpliv metode (kot komunikativnega postopka) ter pomen in (notranjo) veljavnost podatkov.

Problem zunanje objektivnosti se pokaže, ko mora raziskovalec svoje - v njihovem družbenem kontekstu razumljene - podatke in ugotovitve posredovati javnosti in na ta način vzpostaviti menjavo med "notranjo perspektivo" in zunanjo analizo. Gre torej za vprašanje "korespondenčnih kriterijev za zagotovitev intersubjektivnih kontroliranih interpretacij, ki nastopajo kot "nadomestki" ponovljivosti, standardiziranosti, merljivosti". V zvezi s tem problemom avtorji postavljajo zahtevo po eksplikaciji pravil oziroma načinov menjave med omenjeno notranjo in zunanjo perspektivo, oziroma zahtevo po ekspliciranju pogojev in poteka "naravne zgodovine zaključkov", do katere pride raziskovalec v svoji postopni poti konceptualizacije. Bralec naj bi bil tako sposoben slediti detajlom analize in videti, iz kakšne baze zaključki izhajajo.

Možnost raziskovalčevega spoznavanja znotraj družbenega konteksta raziskovane skupine je pogojema z njegovim približevanjem in vključevanjem v ta kontekst, medtem ko je njegova možnost "zunanje analize" dogajanja določena z njegovo oddaljenostjo od proučevanega objekta. Med obema

zahtevama na prvi pogled obstaja nasprotje, ki se v tradicionalni metodologiji razrešuje z zahtevo po raziskovalčevem popolnem nevpletanju v situacijo. V okviru kvalitativne metodologije pa se to nasprotje, ki v svojih dveh ekstremih implicira, da raziskovalec bodisi stvarnost svojega "jaza" postavlja nad stvarnost "objekta" raziskave, bodisi da se "utopi" v stvarnosti proučevane skupine, razrešuje v zahtevi po "trans-subjektivnosti" odnosa raziskovalca s proučeno skupino. Izraz implicira potrebo po ocenjevanju lastnega položaja in lastne stvarnosti z enakimi kritiriji s katerimi ocenjujemo položaj, dojemanja in vedenja proučevanih skupin, oziroma zahtevo po stalni refleksiji in redifiniciji raziskovalčeve pozicije.

Gilli[29] o problemu odnosa med empirijo in teorijo navaja misel, da se "pravi" problem med raziskovanjem šele odkriva. Misel razvija z dopolnitvijo, da je odkrivanje problema raziskovanja pravzaprav sestavljeno iz zaporedja rekonceptualizacij strukture raziskovane situacije, iz katerih pa se kažejo kot problemi različni odnosi, pojavi, itd. V skladu s ciljem raziskovalca, da stvarnost spremeni, je njegova teoretična naloga, da stvarnost rekonstruira s stališča njenih razvojnih tendenc. V skladu s primarnostjo pravih interesov "objektov" raziskave (ki naj jih raziskovalec poskuša uresničiti) pa tudi možnost razumevanja teh interesov (oziroma problema raziskovanja) poteka vzporedno z razvojem "objekta" oziroma doseženimi rekonceptualizacijami odnosa raziskovalca in "objekta".

V okviru kvalitativne metodologije (oziroma interpretativne paradigme kot teoretičnega izhodišča) je torej možnost vnaprejšnje popolne deduktivne teoretične pojasnitve situacije zanikana. (Teoretični) pojmi so pojmovani kot "senzitivni instrumenti", ki po eni strani raziskovalca napotujejo k določenim aspektom stvarnosti, po drugi strani pa pomenijo formalno in predčasno omejitev razumevanja stvarnosti. Vloga teorije torej ni v tem, da bi bila "deduktivna osnova", temveč je "interpretativna folija", nastopa kot "konceptualni referenčni okvir, v katerem postanejo teoretske domneve in hipoteze transparentne".

V skladu z interpretativno paradigmo je pojmovanje, da"interakcija predpostavlja interpretacijo", da je torej interpretativne procese

mogoče pojmovno zajeti šele po razumevanju interakcij (kar pa zahteva raziskovalčevo prisotnost v družbenem polju skupine). V okviru takega pristopa torej ni mogoče predpostavljati relevantnih spremenljivk oziroma njihove konceptualizacije. Zaradi te značilnosti Mesec[30] kvalitativni pristop oziroma AR uvršča v skupino eksploratívnih raziskav, ki naj bi imele namen operacionaliziranja in konceptualiziranja spremenljivk, katerih odnose naj bi nato preverjali v eksplanativnih raziskavah. Adam[31] navaja še argumente, ki nasprotujejo predpostavki o dveh fazah raziskovanja (eksploratívni in eksplanativni). Takšna delitev namreč deloma implicira, da je prva faza ateoretična, kar pa nasprotuje spoznanjem, da tudi eksploratívno raziskovanje v vseh svojih elementih ni "brez teoretsko", oziroma da vedno neko teoretsko predrazumevanje predhodi in pogojuje vse raziskovalčeve postopke.

Razrešitev problemov "objektivnosti", "znanstvenosti", "teoretičnosti" kvalitativne metodologije naj bi bilo torej vsaj deloma iskati v uresničevanju zahtev po pojasnitvi "heremenevtske pozicije raziskovalca", po samorefleksiji lastnega položaja, teoretskih predrazumevanj, načinov vstopa v situacijo, spreminjajočih se vlog raziskovalca v socialnem polju ter opisa "(ne)adekvatnosti teoretskega predrazumevanja in eventuelnih teoretskih in konceptualnih, pa tudi metodoloških transformacij".

Če so zgornji odstavki utemeljevali poskuse razreševanja[32] nekaterih spoznavno teoretskih vprašanj AR in kvalitativne metodologije, pa je potrebno opredeliti še vsaj eno vprašanje, ki se dotika v večji meri tudi problematike "akcijskega" dela, oziroma metodoloških izhodišč intervencije raziskovalca (del teh vprašanj "dela z ljudmi" nakazujeta zadnja dva od Mesečevih treh "minimalnih" kriterijev AR). To je vprašanje skupinske dinamike in njenega odnosa z AR.

Adam[33] opisuje različna pojmovanja ter zgodovinski razvoj skupinske dinamike ter pri tem z družbenega vidika postavlja njeno primarno ambivalentnost. To ambivalentnost opisuje kot nasprotje med "skupinsko dinamiko kot najbolj subtilnim skupinskim delovanjem poznega kapitalizma" kot depolitizirano, potrošniško in družbeno ohranjujočo obliko psihosocialne dejavnosti ter med uveljavljenjem skupinske dinamike kot eman-

cipatorne prakse. Razrešitev tega nasprotja pa se v okviru skupinske dinamike (kot oblike "ideologije v skupinah ... s poudarkom na demokratičnem vodenju"[34]) odraža tako v strukturi odnosov med člani skupine kot tudi v stopnji relevantnosti skupinskih dogajanj za zunanji stvarni svet bivanja članov skupine (in obratno).

AR uvršča Adam v del družboslovja, ki je poudarjal svojo intervencijsko, socialno praktično-spreminjevalno funkcijo. V okviru tega dela družboslovja je bil razvoj AR tesno povezan z razvojem skupinske dinamike, proučevanjem malih skupin, oziroma teorije polja. V tem pogledu je mogoče najti med skupinsko dinamiko in AR stične točke v njuni težnji po praktični aplikativnosti, interdisciplinarnosti ter poudarjanju celovite in dinamične organiziranosti proučevanega polja.

Glede na prej omenjeno temeljno ambivalentnost skupinske dinamike oziroma glede na razvoj skupinske dinamike kot institucionalizirane socialne tehnologije[35] pa so kritizirali[36] Lewinovo pojmovanje teorije polja zaradi prevladujočega pojmovanja skupine v danih normativnih okvirih oziroma zaradi pomanjkljivega upoštevanja družbene posredovanosti skupine. V zvezi s tem Adam[37] citira skupino nemških sociologov, ki sprejemajoč določene elemente Lewinove teorije polja le-te dopolnjujejo s kritiko sodobne sociologije in tako ustvarjajo osnovo početju, ki ga poimenujejo za emancipativno intervencijsko delovanje.

V takem izhodiščnem okviru postaja skupina ne le sredstvo za dobivanje "objektivnih" podatkov (tudi v smislu interpretativne paradigme), temveč predvsem medij intervencije oziroma medij iniciiranja spreminjanja. Z ozirom na omenjeni zadnji dve "minimalni" zahtevi AR postane skupina okvir, v katerem se lahko vrši deobjektivizacija "objekta" raziskovanja, oziroma ki nastopa kot kolektivni raziskovalec, ki spoznava svoje odnose z okoljem in nanje učinkuje.

Z ozirom na zahtevo po praktični uporabnosti ciljev AR (oziroma kriterijem veljavnosti AR, ki na prvo mesto postavlja cilj (zunanjega) spreminjanja) pa postane skupinsko dinamska perspektiva še posebej pomembna, kajti šele skladnost subjektivne (kot znotraj skupinske) in

objektivne (kot zunanje spoznavne) dejavnosti omogoča, da se objekt raziskave v svoji deobjektivizaciji zunanje angažira. Cilj skupinske dinamike v okviru AR je torej preko organizacije komunikacijskih poti znotraj skupine vzpostaviti tak socialno interakcijski proces, ki poskuša ukiniti odnos subjekt-objekt ter aktivirati člane za skupinsko dejavnost.[38]

Ta proces pa sta še drugače po Freiru konceptualizirala Pavlovič in Flaker[39]. Proces deobjektivizacije (kot imanenten skupinski dinamiki) in specifično usmerjenost AR v konkretno družbeno okolje je mogoče pojmovati kot tudi dogajanje, ki preko procesov kodifikacije in dekodifikacije pojmov in vsebin omogoča stalno prehajanje med teoretičnim kontekstom (akcijsko raziskovalnim, skupinsko dinamskim) ter konkretnim (družbenim) kontekstom. To prehajanje opredeljujeta kot stalno prakso spreminjanja oziroma kot spremenjeno prakso.

2.2. Metodološki pripomoček - shema za opazovanje in interpretiranje skupinskega dogajanja

Spremljanju, analizi in interpretaciji posameznih skupinskih srečanj ter razvoja skupine kot celote je bila namenjena shema za opazovanje in interpretiranje skupinskega dogajanja. Nastala je v času dokončnega izoblikovanja namena akcijskega dela, oziroma v času priprav teama raziskave na začetek obravnavanja skupin.

Opazovalno in interpretativno shemo (ki naj bi jo oba skupinska svetovalca izpolnila po vsakem sestanku s skupino) sestavlja šest listov:

1. Prvi list (skupinski akciogram) je namenjen pretežno posamični oceni prisotnih članov sestanka ter sociometrično skupinsko dinamski predstavitvi. Prisotni člani in njihova prostorska razmestitev so bili vrisani na list papirja z notranje razčlenjenimi krogi in povezavami med njimi. V "predalčke" posameznega kroga smo vpisovali:
   - stopnjo posameznikovega izražanja čustev in lastne problematike (količinsko)
   - čustven ton posameznikovih prispevkov in nebesednega vedenja (kakovostno)

- stopnjo zunanje dejavnosti posameznika v skupini (količinsko)
- kakovosten opis posameznikove vloge v skupinskem dogajanju
- vsebino tistih posameznikovih prispevkov, ki so bili bistveni za razumevanje njega ali skupinskega dogajanja. To so bili prispevki, ki so odražali važnejše elemente njegovega življenskega položaja ali pa so osvetljevali strukturo skupine in njeno usmeritev.

Posamezne kroge smo medsebojno povezovali s puščicami, ki so kazale prevladujoče in z valenco opravljene smeri, komuniciranja. Celota teh puščic je skupaj z opisi vlog odražala sociometrično strukturo skupine. Na isto sliko smo vpisovali tudi morebitne zunanje vplive, opombe, opazne skupinske in posameznikove "manevre", itd.

2. Na drugem listu smo vrisovali časovni potek sestanka, skupaj s poimenovanimi temami (oziroma tematskimi sklopi) skupinske dejavnosti in doseženimi odločitvami (oziroma njihovimi sklopi). Ti podatki so bili osnova za razumevanje celotnega sestanka ter za izpolnjevanje naslednjih listov.

3. Tretji list je bil namenjen analiziranju "teme". "Temo" kot osnovni analitični element skupinskega dogajanja smo opredelili kot časovno razmeroma zaključen in razločljiv izsek skupinskega pogovora ali dejavnosti, pri katerem je bilo mogoče na bolj ali manj razviden način opaziti skupinski angažma oziroma vzburjenje posameznikovih in skupinskih "energij" v zvezi z njim. Oba ocenjevalca naj bi kot temo označila in poimenovala vsak na zunaj razločljiv del skupinskega dogajanja, medtem ko bi notranje povezane teme označila in poimenovala kot tematski sklop.

Teme, tako ali drugače označene in poimenovane pa večinoma same zase nimajo pomena (oziroma jim ne bi mogli pripisati ustreznega pomena), zaradi česar je potrebno njihov pomen in vsebino šele odkriti v odnosu na najmanj dve razsežnosti skupinskega dogajanja: glede na trenutno storilnostno in emocionalno strukturiranje skupine ter glede na dolgoročni razvoj skupine (njeno preteklost, ustaljene načine kodiranja stvarnosti, skupinske mitologije, ter glede na individualne in skupinske projekcije v bodočnost). Pomen tem (ali način s katerim in preko katerega teme govorijo o skupini) smo morali torej šele

odkrivati in na ta način preko lastne simbolične in interpretativne dejavnosti graditi svoje mesto v skupini.[40]

Predpostavljali smo, da teme večinoma niso slučajne[41], ter da torej odražajo trenutno dogajanje v skupini, aktualne zunanje pritiske in angažmaje posameznikov in skupine, v najbolj dolgoročnem smislu pa tudi načine skupinskega(in individualnega) dojemanja, kodiranja, razumevanja, miselnega konstruiranja sveta. Skupinski pogovor ali dejavnost naj bi torej "tematizirala" skupinski (glede na odnose med člani enoten ali pa diferenciran) položaj, pričakovanja, probleme, pritiske, strahove, itd. Proces tematizacije, kot smo ga tu pojmovali naj bi zajemal osebna dogajanja v posameznikih, njihove skupinske "vložke", tradicionalne (kulturne) načine reševanja problemov in naj bi se kazal v strukturi prepletanja manifestnih in latentnih dogajanj.

Pri razbiranju teh struktur oziroma interpretiranju tem smo si pomagali z dvema načinoma analize. Prvi način je od ocenjevalca zahteval, da poskusi poiskati in poimenovati potrebe in želje, ki jih je določena tema zadovoljila, oziroma da poskusi prepoznati načine, ne katere so posamezniki sodelovali pri razvoju teme. Te pojave in odnose smo pojmovno zajemali z razdelitvijo na deklarirane in anonimne (latentne) želje in potrebe, oziroma z oceno stopnje skupinske reflektiranosti odnosa med obojnimi vrstami potreb in želja v pogovoru. Ta razdelitev je od ocenjevalcev zahtevala, da skupinsko dogajanje razlagajo tako z manifestnimi kot tudi s skupinsko nereflektiranimi in neizrečenimi težnjami.

V drugem načinu analiziranja tem smo predpostavljali, da se v skupinskih temah (na različnih interpretativnih ravneh) odražajo različna nasprotja, ki kažejo na posameznikovo ali skupinsko (odvisno od stopnje skupinske skladnosti) misleno dojemanje sveta in sebe v njem, oziroma objektivne značilnosti njegovega položaja. Predpostavljali smo, da je posameznikovo delovanje in razumevanje sveta (oziroma teme) nujno določljivo v terminih nasprotij, bodisi da so ta nasprotja - glede na določeno temo - strukturirajo ali kažejo kot nasprotja v posamezniku (nasprotje med različnimi težnjami) med posameznikom

in drugimi posamezniki, med skupino in šolo, itd. Nasprotja naj bi se v subjektivni pomenski strukturiranosti(oziroma v naši interpretativni shemi) kazala kot nasprotja med nekim subjektom in objektom. Subjekt naj bi v besedah (predstavah) pomenil tistega, "v čigar imenu se govori, s čigar položaj se izhaja, ki se mu pripisuje dejaven položaj", objekt pa je tisti, "o komer se govori, na kogar se vpliva, ki je razumljen kot nedejaven, oziroma ki v določenem trenutku ogroža subjekt in izziva subjektove akcije proti njemu". Ocenjevalec skupinskega dogajanja naj bi med vsemi temami izbral tisto, za katero se mu zdi, da v največji meri odraža prevladujoče skupinsko vzdušje in usmerjenost in naj bi jo opredelil glede na to, katero nasprotji se v njej izraža. Za opredeljevanje tem glede izraženih nasprotij smo izdelali matrico možnih subjektov in objektov nasprotij. Glede na to, da pa se v večini tem prepletajo različne ravni posameznikovih "vložkov", oziroma da teme lahko implicirajo različna nasprotja hkrati, smo na ta način analizirali predvsem tista nasprotja, ki so bila razmeroma najbolj eksplicitno in neposredno prisotna v skupinskih elaboracijah teme.

Naravo nasprotja oziroma bolj diferenciran položaj posameznika in odnos v njej smo nadalje opredeljevali skozi ocenjevanje predpostavljenih rešitev nasprotja. Miselno pojmovanje samega sebe v določenem nasprotju[42] lahko (običajno) vključuje tudi predpostavke (ali na izkušnjah utemeljene generalizirane množice odzivov) o možnosti njihovih izhodov. Te predpostavke oziroma odnose do teh nasprotij smo poskušali opisati v odgovoru na zadnje vprašanje na tretjem listu. Predpostavke o načinu in možnostih reševanja nasprotij naj bi bile v bolj neposredni zvezi z mladoletnikovim vedenjem in delovanjem nasploh.

Naravo nasprotja oziroma zamišljen bolj diferenciran položaj subjekta - mladoletnika v njej smo dodatno opredeljevali skozi ocenjevanje predpostavljenih rešitev nasprotja. Odgovori na to vprašanje naj bi omogočali razlikovati mladoletnikove ali skupinske poglede na možnost vrste in stopnje svoje dejavnosti, razkorak med stvarnim in imaginarnim, itd.

4. Četrti list je bil posvečen analiziranju vsebine in skupinsko dinamskih značilnosti odločanja. Vsebina odločitev in način njihovega sprejemanja naj bi pokazal na odnose v skupini, stopnjo razvitosti skupine, procese izbiranja pristojnosti skupine in podbno.

5. Peti list je vseboval 14 ocenjevalnih lestvic za oceno skupinskega vzdušja in osem lestvic za oceno odnosa med obema skupinskima svetovalcema. Za razliko od vseh ostalih listov sta ta list sheme izpolnjevala oba svetovalca vsak zase.

6. Šesti list je bil namenjen predvsem dokumentaciji svetovalčevega prispevka v skupini, spodbujanju njegovega razčlenjevanja odnosov (izrečenih in odnosov pričakovanja) med njim in mladoletniki, načrtovanju naslednjega sestanka, itd. Razlikovanje med šestimi vrstami svetovalčevega prispevka (dejavnosti) naj bi pripomogla k kasnejšemu ugotavljanju,"kaj smo res delali". Pomen posameznih izrazov smo opredelili v posebnem navodilu z ozirom na različne teoretične sheme "terapevtove" vloge v skupini oziroma metode in cilje skupinskega dela.

V opisani shemi[43] smo poskušali obdržati - v namenu naloge implicirane - težnje po teoretični in metodološki odprtosti, oziroma se izogniti upoštevanju le enega od možnih teoretičnih izhodišč (razumevanja skupin, modelov tretmana, itd.). Shema zato vključuje izrazito raznolike elemente,[44] saj v njej zajemamo opazovanja tako kakovostno kot količinsko, zajemamo tako manifestna dogajanja kot potom interpretativnega postopka obdelane razlage, tako dejavnost svetovalcev kot skupine in njenih članov, tako v trenutku dogajanja kot v povezavah s preteklostjo in bodočnostjo, tako v dogajanju znotraj skupine izvirajoče silnice kot tiste, ki izvirajo iz umeščenosti skupine v okolju.

Pomen opisane sheme vidimo v treh smereh: v času pripravljanja je služila kot točka oblikovanja in diferenciranja konceptualnih izhodišč članov strokovnega teama; kot sredstvo dokumentiranja je služila v evaluativne namene; kot sredstvo miselnega angažiranja pa je bil njen pomen v spodbujanju osebne analitične in pojmovne dejavnosti skupinskih svetovalcev predvsem takom dela . Zdi se, da je v shemi našla svoj izraz temeljna dvojnost (ki se je izražala tudi v delu s skupinami): dvojnost (oziroma konfliktnost) med našim "tretmanskim", terapevtskim, objektivizirajočim, "vedočim" pristopom k delu z ljudmi (ki smo ga na osnovi znanj in izkušenj bolj obvladali oziroma bili z njim bolj seznanjeni), ter med razsežnostjo naše interakcijske, socialno razvojne mislene usmeritve, h kateri smo v različni meri

stremeli. Mimo ostalega pa je ta metodološki pripomoček do konca dela ostal "raziskovalčev", sredstvo in vir njegovega vedenja in usmerjanja mimo neposredne dejavnosti obravnavanih mladoletnikov.

2.3. Organizacijski okvirji izvajanja akcijsko raziskovalne dejavnosti

Večina pomembnejših aspektov akcijsko-raziskovalne dejavnosti se je odvijala v treh organizacijskih okvirjih oziroma oblikah:

1 - dejavnosti v okviru raziskovalnega teama naloge (izvajalcev skupinske obravnave mladoletnikov);
2 - dejavnosti v okviru stikov s predstavniki zunanjih strokovnih ustanov (ki obravnavajo mladoletniško prestopništvo)
3 - dejavnosti v okviru neposrednega sestajanja z mladoletniki.

Dogajanja v okviru teh treh organizacijskih okvirov bomo na kratko opisali.

2.3.1. Raziskovalni team naloge

V njegovi sestavi je bilo osem članov - izvajalcev skupinskega obravnavanja mladoletnikov (med njimi tudi (kasnejši) nosilec raziskave) ter zunanji svetovalci. Ta team je bil sestavljen jeseni 1980. V jesenskih mesecih je teklo usposabljanje članov teama in izgrajevanje konceptualnih izhodišč dela z mladino. Usposabljanje je obsegalo več oblik: člani teama so dobili večji izbor teoretičnih in empiričnih del (s področij: zakonskih osnov obravnavanja mladoletnega prestopništva, osebnostnih, socialno-psiholoških in socioloških teorij, teorije in prakse skupinskega dela, skupinskega obravnavanja prestopnikov in disocialnih osebnosti, etičnih problemov ter oblik raziskovanja) ter o njih razpravljali, priredili smo več enodnevnih seminarjev, na katerih smo podrobneje obravnavali posamezna pojmovna ali praktična vprašanja; na redne tedenske sestanke smo vabili strokovnjake z različnih področij, s pomočjo katerih smo se poglabljali v posebne aspekte in problemska področja našega dela in iskali rešitve; v nadaljevanju obdobja usposabljanja (do začetka dela) pa so posamezni pari članov teama predstavljali svoja posebna izhodišča in namene, potekalo je delo na razvoju sheme opazovanja, dogovarjali smo se o organizaciji stikov z drugimi

strokovnimi ustanovami in z mladoletniki. Za celotno pripravljalno obdobje je značilno, da je potekalo v znamenju iskanja skupinskega koncepta, odvisnosti in protiodvisnosti od obstoječih modelov tretmana, izgrajevanju varnosti v skupini in podobno.

V obdobju obravnavanja mladoletniških skupin so imeli redni tedenski sestanki teama funkcijo analiziranja poteka dela. Na različnih sestankih so bili večje ali manjše pozornosti deležni prikazi posameznih od skupin, skupno reševanje problemov posameznega od para članov teama, organizacija stikov z vsemi ostalimi ustanovami in posamezniki (ki so se vpletali v obravnavanje) in usmerjanje nadaljne obravnave. Za to obdobje (od zime do pomladi 1981) je značilno, da so se na sestankih teama posamezni od elementov cilja obravnave spreminjali in razvijali, da so v različnih obdobjih prihajali v ospredje različni od parcialnih ciljev. V dinamskem smislu je v skupini prihajalo do - v primerjavi s prejšnjim obdobjem - opaznejših izražanj konfliktov, potreba po močni kohezivnosti se je zmanjšala.

Tretje obdobje - zaključevanja obravnavanja skupin - je potekala v znamenju razprševanja usmeritev in dejavnosti posameznih od članov. Del članov teama se je vključil v razširjeno področje dejavnosti (ki je izhajala iz usmeritev te raziskave ter iz vzpostavljenega sodelovanja z delavci CSD), drugi del pa je z zaključevanjem skupinskega obravnavanja zaključeval tudi (skupinsko) dejavnost v okviru teama. V zadnjem mesecu smo na sestankih teama na različne načine razvijali evaluativno dejavnost v zvezi s štirimi skupinami, posamezniki pa so - po izdelanih shemah - pisali "za nazaj", v bolj sistematični obliki svoja opažanja in ocene dejavnosti.

Po zaključku (junij 1981) skupinskega dela teama v prvotni sestavi je del članov teama nadaljeval s podobno dejavnostjo (vendar izven sklopa te naloge) v okviru dveh ljubljanskih centrov za socialno delo ter v okviru novonastalih skupin sodelavcev.

2.3.2. Stiki s predstavniki strokovnih ustanov

Stiki s predstavniki[45] drugih ustanov so bili potrebni zaradi urejanja formalno-organizacijskih vprašanj, predvsem pa zaradi vsebinskih

vprašanj in izhodišč dejavnosti. Največ stikov je bilo vzpostavljenih in največ medsebojnih vplivov uresničenih s predstavniki CSD. Centri za socialno delo so namreč po obstoječi zakonodaji dolžni skrbeti za nekatere strokovne naloge na področju obravnavanja vedenjsko motenih otrok in mladostnikov, oziroma v okviru kazenskega sodstva, ter so zato predstavljali "najbližjega sogovornika" naloge.

Sestavljanje članov teama z delavci CSD je potekalo v začetku v obliki posebej dogovorjenih sestankov, kasneje pa so se nekateri člani teama začeli udeleževati sestankov aktiva socialnih delavcev (na področju obravnavanja mladoletniškega prestopništva), ki je na svoj dnevni red dajal tudi točke, ki so se dotikale vprašanj medsebojnega sodelovanja. V času obravnavanja skupin mladoletnikov so vse pogostejši postali tudi stiki posameznih članov teama s posameznimi delavci iz CSD.

Stiki s socialnimi delavci so se nam na začetku zdeli potrebni zaradi dejstva, da so oni bili formalno "pristojni" in odgovorni za obravnavanje mladoletnikov, ter je bilo zato treba z njimi vzpostaviti dogovor o razdelitvi pristojnosti, odgovornosti, dejavnosti, usklajevanju stališč in ciljev, itd. Pred začetkom dela s skupinami so delavci CSD - kot razmeroma najbolj seznanjeni s problematiko prestopništva mladine na svojem območju prispevali tudi svoj del pri izbiri skupin, v času začenjanja obravnave (in deloma kasneje) pa so sodelovali tudi pri nekaterih organizacijskih opravilih.

Tekom sestajanja je skupina v tem okviru postajala vse bolj skupina sodelavcev in vse manj le formalno določen skup za razreševanje formalnih vprašanj. Z različnimi socialnimi delavci (ter v zvezi z različnimi skupinami, ki so izzivale nastanek različnih problemov in potrebnih dejavnosti) je bilo vzpostavljeno sodelovanje na različnih ravneh. Z nekaterimi od socialnih delavcev so člani teama razvili razmeroma redno dejavnost analiziranja obravnavanja mladoletnikov, kot skupina pa so delavci CSD dajali članom teama neprecenljiv uvid v delovanje celotivega sistema obravnavanja mladoletnikov, predvsem pa so s svojimi izkušnjami in znanjem spodbujali stalno dejavnost testiranja nekaterih naših zamisli in usmeritev. Delavci tistih CSD, kjer so se

v okviru (in nadaljevanju) raziskovalne dejavnosti razvili posebni "programi" (ali bolje nove organizacijske oblike dela), pa so kasneje v sodelovanju z nekaterimi od članov teama raziskave ali sami začenjali "nove kroge" dejavnosti načrtovanja in izvajanja razširjenega in spremenjenega dela na tem področju. Razvoj sodelovanja s skupino socialnih delavcev je šel (v času izvajanja naloge) v smeri vedno večjega medsebojnega sovplivanja v okviru prepletanja raziskovalnih usmeritev in dejavnosti teama raziskave ter obstoječih usmeritev, nalog in načinov dela socialnega skrbstva (na področju obravnavanja mladoletnikov).

Med drugimi ustanovami[46] smo v okviru raziskave vzpostavili stik s predstavniki sodišča in tožilstva. Obe ustanovi sta bili vir podatkov o populaciji mladoletnikov, pred začetkom akcijskega dela pa sta bili seznanjeni s programom dela in izrekli svoje soglasje. V ožjem okviru obravnavanja mladoletniških skupin (in iz tega konkretnega obravnavanja izhajajočih "problemov") so se člani teama sestajali še s predstavniki milice, RSNZ, različnih osnovnih šol, KS in podobnih ustanov.

2.3.3. Sestajanje z mladostniki

Mladoletniške skupine so bile izbrane na osnovi soglasja med pristojnim socialnim delavcem ter teamom raziskave. Uvodoma je bilo dogovorjeno, naj bi bila člana teama odgovorna za skupinsko obravnavo, skupaj s socialnim delavcem pa naj bi se urejali odnosi in dejavnosti v okviru zakonsko določenih razmerij med sodiščem in socialnim skrbstvom. Socialni delavec naj bi prevzel tudi skrb (če ne bi bilo drugače dogovorjeno) za vsa ostala opravila bolj formalne narave (stiki z drugimi ustanovami iz mladoletniškega življenskega polja). Pred prvim stikom z mladoletniki člani teama niso sistematično in obširno pregledovali obstoječih informacij o mladoletnikih, znani pa so jim bili podatki iz ovadbe ter nekateri drugi podatki na osnovi presoje socialnega delavca.

V dogovoru s predstavniki CSD so se na prvem srečanju sestali mladoletniki skupaj s predstavnikom CSD in parom skupinskih svetovalcev. Predstavnik CSD in člana teama so mladoletnikom pojasnili, da gre za raziskavo s katero želimo preizkusiti ali je možna in smiselna taka oblika dela, v kateri bi se dva sodelavca raziskave z njimi nekaj časa sesta-

jala. V uvodnem pogovoru je bila poudarjena prostovoljnost odločitve, časovni okvir sestajanja ter še nekatere od možnih skupinskih dejavnosti. Od tega trenutka najprej je bil razvoj odnosov članov raziskovalnega teama z mladostniki stvar skupinskega razvoja, odločitev in dejavnosti.

Med pomembnejšimi odločitvami iz tega sklopa so bile: izbira prostora sestajanja (ki je lahko vnaprej določal druge značilnosti), čas sestajanja, dogovor o članstvu teh sestajanj in drugi elementi. Med najpomembnejšimi načini, ki so bili na voljo mladoletnikom za uravnavanje odnosa s skupinskima svetovalcema, je bila odločitev za prihajanje ali neprihajanje na sestanke (in s tem uveljavitev načela prostovoljnosti). Ne glede na (oziroma v interakciji z) nasprotnimi akcijami skupinskega svetovalca, ki je poskušal v skladu s svojo presojo organizirati skupinski vidik sestajanja, pa je prišlo do tega, da nekateri od mladoletnikov v nadaljevanju niso hodili na sestanke, drugi redko, tretji pa redno.

Poleg skupinskega sestajanja z mladoletniki je prihajalo tudi do posamičnega sestajanja oziroma do telefonskih pogovorov. Sestajanje je bilo večinoma slučajno v okviru srečevanja v okoljih skupnega preživljanja prostega časa, nekajkrat pa tudi dogovorjeno z namenom urejevanja kakih posebnih mladoletnikovih težav. Posebna oblika sestajanja z mladoletniki je bila svetovalčeva prisotnost na mladoletnikovi sodni obravnavi.

Poleg sestajanja s samimi mladoletniki je bila naslednja po pogostnosti oblika sestajanja z njihovimi starši. Ti so ali prišli na skupinski sestanek samoiniciativno, ali pa smo se z njimi preko posredovanja CSD dogovorili za sestanek. Nekajkrat sta skupinska svetovalca obiskala mladoletnika oziroma njegove starše tudi na domu.

Med ostalimi stiki v zvezi z mladoletniki velja omeniti še nekajkratno sestajanje z delavci šole (v katero so mladoletniki hodili), z delavci milice (ki jih obravnavajo) in drugimi.

2.4. Izvajalci naloge

Izvajalec največjega dela akcijsko-raziskovalnih dejavnosti v okviru naloge je bil strokovni team raziskave. Zaradi opaznih in specifičnih vplivov članov teama kot posameznikov na izoblikovanje namena in konceptov naloge, oziroma še bolj zaradi opaznega vpliva na izvajanje in potek "dela" z mladoletniki, se nam zdi potrebno sestavo teama posebej opisati. Izvajalci raziskave s svojimi prejšnjimi izkušnjami, usmeritvami, znanji in vlogami predstavljajo del "sredstev" raziskovanja, ki na poseben način vplivajo na njegov potek.

Team sodelavcev raziskave je bil sestavljen iz osmih članov- štirih moških in štirih žensk, ki so paroma "delali" s po eno prestopniško skupino, ter devetega člana, ki se je sestankov skupine udeleževal deloma v vlogi zunanjega opazovalca (v tej vlogi naj bi reflektiral skupinsko dogajanje na sestankih), deloma pa v vlogi strokovnega svetovalca. Člani teama so bili po izobrazbi: štirje diplomirani psihologi, trije študentje psihologije, en socialni delavec in en sociolog. Stari so bili večinoma med 20 in 25 let, dva člana pa sta bila starejša od 25 let. Med člani so bili štirje redno zaposleni in sicer vsi v ustanovah, katerih delovno področje se je dotikalo tudi obravnavanja prestopniške mladine.

Večina (sedem) članov teama je imela predhodne izkušnje z akcijskim raziskovanjem, pri katerem so v različnih vlogah dejavno sodelovali. Vsi člani so obiskovali kakega od seminarjev skupinskega dela. Obseg področij skupinskega dela, s katerimi so posamezni od članov imeli izkušnje, zajema: zavodsko in ambulantno obravnavanje disocialnih osebnosti, humanistične psihoterapije, skupinsko obravnavanje alkoholikov, skupinsko vodenje šole za življenje (spolna vzgoja), izvajanje strožjega nadzorstva, delo z otroki v šoli, taborništvo. Na teh področjih dela so posamezni od članov v preteklosti delali bodisi kot poklicni delavci redno ali honorarno, bodisi kot prostovoljni delavci. Deloma v vlogi prostovoljnih sodelavcev (ali bolje rečeno, minimalno plačanih poklicnih sodelavcev) so člani teama nastopali tudi v tej raziskavi, saj so zaradi omejenih finančnih sredstev raziskave za delo prejemali le nekako nagrado, ki ni bila v skladu z opravljenim delom in porabljenim časom.

Za večino članov teama velja, da je to delo pomenilo del kontinuitete v njihovih siceršnjih življenskih (poklicnih) usmeritvah, načrtih in dejavnostih, ter da je bil njihov akcijsko-raziskovalni angažma povezan z intenzivnejšimi in deloma drugačnimi motivacijami, kot jih običajno pričakujemo pri poklicnih delavcih.

2.5. O "metodi" dela z mladoletniškimi skupinami

Kljub - v opredelitvi namena naloge omenjenem - zavračanju "Metode" (kot vnaprej določljivega opisa vplivanja na mladoletnike, skladno z vnaprej določljivim opisom etioloških dejavnikov in procesov, ciljev, sredstev) pa ostaja najpomembnejše vprašanje, kaj smo vendar (hoteli) delali z mladoletniki, oziroma kje so skupne in bistvene opredelitvene točke vsega tistega, kar smo (hoteli) delali z mladoletniki. Vprašanje "koncepta" je bila tudi osnovna tema večine sestankov strokovnega teama pred začetkom skupinskega dela, in se je izražalo kot skrb, ker (še) nimamo "koncepta" oziroma kot hkrati morda še večji strah, da bi imeli "Koncept" (ali strah pred obstoječimi, različnimi in nasprotujočimi koncepti).

Od vsega začetka smo se zavedali, da je metoda (ali koncept) izredno težko opredeljiva, oziroma da je opredeljiva le v nekih posplošenih, razmeroma abstraktnih aspektih. Zavedali smo se dejstva, da je metoda kot na list papirja napisan pojmovni sistem lahko čisto nekaj drugega kot stvarno delovanje, ki bi bilo po mnenju strokovnjaka osnovano na prej omenjenem napisanem pojmovnem sistemu. Razlog tega razkoraka je pač v tem, da je miselno, pojmovno, idealno, skratka izolirano iskanje Metode (ali Koncepta) proces, ki ima nujno za posledico (in še prej za izhodišče) izključevanje določenega segmenta stvarnosti (družbene, miselne) in ki po drugi strani utemeljuje druge segmente kot (edino) prevladujoče, izhodiščne, utemeljujoče, itd. Nagibali smo se k mišljenju, da je metoda ugotovljiva v terminih analize družbene prakse, ne pa v terminih samozavedanja metodologa (izvajalca obravnavanja mladoletnikov). Metoda (v smislu razmeroma sistematiziranega pojmovnega sistema) se nam je zdela kot le en (raziskovalčev, terapevtov) doprinos k dogajanju v praksi, ki ga poleg metode določajo še ljudje, na katere se metoda

aplicira, njihova doživljanja, socialna organiziranost (neformalna in formalna), strukture možnosti za delovanje in vedenje, ki so del širših socio-fizikalnih struktur, itd. Metoda se nam je v tem razmišljanju kazala kot način in vsebina konceptualizacije dejavnosti raziskovalca, ki je določljiva le v kontekstu celote ostalih dejavnikov razčlenjene družbene situacije.[47]

Kljub zgoraj opisanemu kritičnemu stališču do določenega pojmovanja "Metode", pa strokovni team v usposabljanju in skupinskem delu ni pristajal na goli empirizem (v smislu: kar se bo zgodilo, bomo poimenovali za metodo) ali načelo neorganiziranega in neusmerjenega vplivanja skupinskih delavcev. Z omenjenim pojmovanjem metode smo želeli le izraziti in poudarjati določeno razdaljo, ki smo jo predpostavljali in odkrivali med lastnim utemeljevanjem (ideologizacijo) našega dela, dejanskim delovanjem in posledicami tega delovanja v širšem okolju.[48]

Zdi se, da je torej določena načela našega dela vendarle mogoče opredeliti, pa bodisi da je metoda deloma opredeljiva z zunanjimi, objektivnimi okoliščinami njenega izvajanja, bodisi da je bila v nekem odnosu z miselno dejavnostjo članov teama, ki so svoje namene, cilje in dejavnost poskušali navezovati na obstoječe in poznane teoretične (metodične) sisteme. Odgovor na vprašanje, "kaj smo v metodiščnem smislu z mladoletniki delali" je torej - vsaj kar se tiče izvajalcev[49] "dela" - določen z dvema skupinama načel in značilnosti: eno so (razmeroma) zunanji pogoji, organizacijske značilnosti in institucionalni okvirji dejavnosti, drugo pa so sistemi teoretičnih ali praktičnih spoznanj, pravil in predpostavk, na katere smo se sklicevali, oziroma vsebino katerih smo bolj ali manj poznali (in jo do določene mere po svoje interpretirali).

Glede na prvo - od zgoraj opisanih dveh - načinov opredeljevanja metod je bilo naše delovanje "objektivno" določeno z naslednjimi značilnostmi:

- obravnavanje smo usmerili na stigmatizirane mladoletnike v okviru pripravljalnega postopka. V metodičnem smislu je ta značilnost pomembna za dojemanje mladostnika oziroma za načine in težave izgraje-

vanja odnosa med sodelavcem raziskave in mladoletnikom. Izhajanje iz formalnih stigmatizirajočih družbenih dogajanj je nujno pomenilo določeno interpretativno oznako naše dejavnosti, ki je ostajala prisotna, čeprav smo jo skušali z vključevanjem nestigmatiziranih mladoletnikov oziroma preselitvijo dejavnosti v nestigmatizirajoča okolja odstraniti. V širšem smislu pa ta značilnost pomeni, da se je naša dejavnost gibala v okvirih zakonske opredeljenosti pripravljalnega sodnega postopka. Čeprav sama zakonska vsebina v veliki meri neposredno ni vplivala na naše delo pa je vplivala opazno posredno, preko družbene posredovanosti pomena postopka, kot so ga doživljali in interpretirali v različnih okoljih (CSD, KS, itd.).

- Institucionalni vidik objektivnih okoliščin naloge lahko najbolj grobo opišemo s tem, da je bila temeljna mandatna baza dejavnosti raziskovalni inštitut, da pa smo se po drugi strani povezali pri izvajanju dejavnosti s centri za socialno delo. Prvo dejstvo je v zvezi z določeno institucionalno neodvisnostjo metode oziroma po drugi strani s stopnjo (ne)možnosti, ki smo jih zaradi tega imeli pri spoznavanju stvarnosti (obstoječega socialnega obravnavanja, mladoletniškega prestopništva s stališča določenega družbenega okvira) in pri zamišljenem bodočem prenosu "metode" v naravna okolja. Drugo dejstvo pa je - nasprotno - omejujoče v tem smislu, da so bile naše zamisli in pojmovanja pogosto pod vplivom mnenj v socialnem skrbstvu (bodisi da je šlo za nekritično sprejemanje ali zavračanje), "osvobajajoče" pa v smislu odpiranja komunikacijskega pretoka z določenim delom (institucionalnega) proučevanega okolja.
- Med ostalimi manj "objektivnimi" okoliščinami naloge bi lahko navedli še specifično izbiro izvajalcev obravnavanja mladoletnikov (manj objektivno zato, ker je bila vendarle v skladu z določenimi - iz teoretičnih izhodišč izvirajočimi zahtevami graditve skupinske obravnave), oziroma odločitev za skupinsko obravnavo, ki poleg svoje teoretične utemeljenosti prinaša vendarle tudi svoje čisto formalne posledice.

Glede na drug vir "metode" - obstoječe teoretične ali prakticistične sisteme spoznanj in pravil, ki smo se nanje bolj ali manj eksplicitno sklicevali - velja, da so ta dveh vrst: eno so bile usmeritve izhajajoče iz posebnih zamisli akcijskega raziskovanja (v nasprotju s tra-

dicionalnim, predvsem v svojem pozitivističnem ekstremu), druge pa so bile spodbude izvirajoče iz pojmovanj različnih vrst "terapij". Obe vrsti spodbud sta si na določenem območju bili v nasprotju, z nekaterimi omejitvami pa lahko trdimo, da je prišlo do nekakšne delitve na "širšo metodo", opredeljujočo predvsem raziskovalne aspekte in "ožjo metodo", ki naj bi opredeljevala predvsem aspekte dela z ljudmi. Omenjena delitev oziroma skupen obstoj obeh vrst aspektov "metod" je bil možen zato, ker zaradi različnih omejitev in pogojev nikoli ni prišlo do potrebe po natančnem razločevanju obeh aspektov, oziroma ker sta se oba aspekta izrazila deloma pri različnih članih strokovne skupine oziroma drugih obravnavanih skupinah mladoletnikov.[50]

Osnovne teze, povezane s pojmovanjem akcijskega raziskovanja, ki so vplivale na način dela z ljudmi (opisane so v poglavjih 2.1. in 5.2.1.) so vezane na misel, da je proučevana stvarnost v začetku s stališča raziskovalca razmeroma nestrukturirana, ter da je naloga raziskovanja iskanje nasprotij, ki na bolj ali manj skrit način stvarnost strukturirajo, pogojujejo objektov položaj v njej in preko tega tudi njegove probleme. Raziskovanje oziroma delo z mladoletniki naj bi v skladu s tem imelo nalogo v sodelovanju in stikih z objektom raziskave (prestopniki) in naročnikom raziskovanja spreminjati objekt raziskave v subjekt raziskave in njegovega življenja. Konkretno naj bi delo z mladoletniki, njih same usposabljalo za spoznavanje vse bolj relevantnih in objektivnih pogojenosti njihove življenske situacije ter v sovplivanju med naročnikom, raziskovalcem in objektom iskalo možnosti za preseganje strukturirajočih protislovij situacije. V okviru tega področja (ki je vključevalo smiselno povezana področja raziskovanja in akcije) je bilo mogoče najrazličnejše tehnike dela z ljudmi prilagoditi kontekstu situacije in končnega cilja.

Drugo plat teoretičnih spodbud in virov modela obravnavanja predstavljajo različni sistemi in modeli "terapij", ki smo jih v različnih meri sprejemali vključno z nekaterimi spoznanji o njihovi družbeni umeščenosti oziroma kritičnimi reakcijami nanje. Razprave o konceptu obravnavanja mladoletnikov so se sukale velikokrat okrog nasprotnih ekstremnih opredelitvenih parov značilnosti teh terapij kot so: poudarjanje zunanje dejavnosti (vedenja) posameznika nasproti poudarjanju notranjih spre-

memb (miselnih, čustvenih); besedni mediji napram nebesednim; direktivnost nasproti nedirektivnosti metode; zgodovinski nasproti aktualnim vzrokom in povodom vedenja; čustveno razpletanje nasproti kognitivnemu učenju; terapija kot "deblokiranje" zavrtih področij samouresničevanja ali kot spreminjanje osebnostne strukture; in drugi. V okviru tega sklopa[51] metodičnih virov so se izoblikovala mnenja, ki smo jih ob različnih prilikah formulirali kot naslednja načela:

- naše delo ne bo v prevladujoči meri nadzorstvene narave, temveč bo predvsem usmerjeno v pomoč posamezniku, pojmovano kot izhajanje iz njega samega, iz stališč, ki jih on sam izraža, in v splošnem v podporo njegove iniciativnosti in dejavnosti;[52]
- naše vloge ne razumemo kot terapevtske, v smislu poseganja v "globine" osebnosti namena iskanja intimnih vzrokov, spreminjanja osebnosti in podobnega.[53] Namesto tega naj bi naša vloga bila v vzpostavljanju komunikacije, ki bi mladoletnikom omogočala reflektirati svoj položaj, možnosti, zunanje vplive, želje, načine vedenja; v kateri bi bilo mogoče mladoletnikom na njim prilagojen način posredovati informacije, skupaj razvijati nove načine odzivanja in miselne alternative, širiti pogled na svet in sebe v njem.
- značilnost naše vloge naj bi bila njena neformalnost. Ta značilnost je implicirana deloma z načelom prostovoljnosti sodelovanja ter načelom izhajanja iz mladoletnikov samih, deloma pa je omogočena z razmeroma manjšo socialno razdaljo med člani teama in mladoletniki. Načelo neformalnosti naj bi pomenilo pripravljenost za najrazličnejše organizacijske pogoje sestajanja, deloma pa zajema tudi poseben aspekt ciljev sestajanja, ki naj bi ne bili samo v njegovi pedagoški ali terapevtski "noti", temveč tudi v ustvarjanju komunikacij kot "načina bivanja" (sicer res v časovno in prostorsko zelo omejenih okvirih). Neformalnost bi pomenila torej razmeroma odprto sprejemanje mladoletnikovih stališč (in s tem približevanje in uvidevanje njegove perspektive), deloma pa tudi odprto izražanje svojih stališč, življenskih načinov, aspiracij, pojmovanj.[54]
- pojmovanje pomena skupine v okviru tega sklopa metodičnih načel je šlo deloma v smer upoštevanja skupine kot formalnega okvira "tretmanskega" delovanja (torej kot tehničnega pomagala tretmana), deloma pa v smer pojmovanja skupine kot utelešenja "problematičnega" področja

prestopništva, kot utelešenja socialnih možnosti mladoletnikov, kot optimalno (v nekem trenutku) obliko medosebnih odnosov, ki jo je potrebno reflektirati in se o njej osvestiti.

Pri tem vprašanju - pomena in namena skupine - pa zadevamo na morda eno od osrednjih točk opredeljevanja metode skupaj z njenimi cilji. "Skupinskost" prestopništva smo namreč jemali kot izhodiščno značilnost tako v teoretičnem pojmovanju prestopništva kot tudi v izhodiščih za "obravnavanje" (obravnavanje naravnih skupin je bila najvažnejša "novost", razločevalna značilnost napram drugim načinom obravnavanja). Pri tem izhajanju in predpostavljanju "skupine" smo naleteli na osnovno dvojnost vrednotenja skupin: le-te so po eni strani naraven, običajen in "koristen" način medčloveškega povezovanja, po drugi strani pa tudi ena od oblik združevanja družbeno in osebno destruktivnih posameznikov. K "razbijanju" skupin je naravnana večina družbenih odzivov na različnih ravneh, po drugi strani pa smo želeli navidez prav nasprotno delovanje utemeljiti kot izhodišče naše metode.

Navidezno nasprotje med obema pristopoma je pogojeno s statičnim pojmovanjem skupin, ki so v prvem primeru pojmovane v idealnem trenutku akta "stigmatizacije", v drugem primeru pa v idealnem trenutku akta "terapije". Skupina pa je dinamična celota, ki se tudi ob dejstvu istega članstva[55] v časovnem presledku lahko razlikuje, po svoji usmerjenosti, strukturi, vzdušju itd.

Namesto pojma skupine kot statične celote smo zato začeli uporabljati pojem strukturiranja in prestrukturiranja skupine kot časovnega procesa. Strukturiranje skupine smo razumeli kot dogajanje (in njegov rezultat), ki je odgovor na različne zunanje in notranje pogoje mladoletnikov (in njihove skupine - kot prehodno obstoječe dejanskosti). Prav ti pogoji omogočajo in določajo tako rezultatnto vseh silnic, ki konstituirajo skupino kot (relativno) celoto določenega izseka mladoletnikovega življenskega polja. Čas odkritja kaznivih dejanj ter postopek pred milico, sodiščem in CSD pomeni za skupino radikalno spremembo (predvsem v primeru, ko je to prvi postopek skupine, če ne gre za povratnike) zunanjih (in preko tega notranjih) pogojev. Ta sprememba poteka običajno v smeri

povečevanja pritiskov, obremenitev, groženj, omejevanja, običajno pa le malo v smeri povečevanja kakih od zunanjih možnosti. Za posameznika in skupino v tem času obstaja kot najbolj pereča naloga - problem prestrukturiranja skupine na ta način, da bi bila novoostala forma najboljši odgovor na nove zunanje in notranje pogoje (da bi posamezniku v danih pogojih največ nudila v izrazih njegovega dojemanja, želja, ciljev).

Med različnimi načini prestrukturiranja skupin običajno opazujemo naslednje (poenostavljene) oblike:

- člani skupine se z velikimi občutki krivde in sramu razidejo in vsak si morebiti poišče "boljše" prijatelje (pri čemer ni jasno, ali jih ti "boljši" sprejmejo za prijatelje, ko so vendar oni "slabši"). Tako razrešitev pričakuje javno mnenje, sodišče, itd. ... po možnosti s takim (psihodinamskim) razpletom, da se težnje po druženju sublimirajo v motivacijo za šolsko učenje, itd.
- skupina se pod zunanjim pritiskom (in predvsem v pogojih odsotnosti posamičnih aspirativnih možnosti) notranje okrepi, pri čemer naraščanje kohezivnosti sledi (dojemanju) povečane zunanje ogroženosti. Na tak potek - kot nehotno posledico družbenega obravnavanja - opozarja teorija stigmatizacije. Ob takšnem prestrukturiranju je značilno, da se obstoječi občutki krivde skupinsko redifinirajo in preusmerijo v obtoževanje zunanjih objektov. S stališča družbe pa z enega od aspektov predstavlja tako prestrukturiranje skupine zaželjen (ali vsaj "praktičen" rezultat, saj imajo organi družbenega nadzorstva sedaj na voljo še bolj jasno definirano skupino, na katero se projecirajo obtožbe (javnega mnenja), ki je potencialni storilec neodkritih dejanj, ki definira meje, daje (negativen) vzgled, itd.
- Najbolj običajen način pa pomeni kombiniranje obeh prej omenjenih: skupina se preko procesa diferenciacije vlog in članstva prestrukturira na ta način, da del skupine ostane, drugi del odpade, v skladu s tem pa se odnosi spremene, članstvo "preveri", norme spremene. En aspekt te spremembe je v delitvi na "dobri" in "slabi" del skupine. Tak proces je v skladu s pričakovanji družbe, v kolikor gre za diferenciacijo obravnavanja "dobrih" in "slabih" otrok.

Omenjene tri oblike prestrukturiranja (in njihove kombinacije) pomenijo le rezultat, končno posledico, ki se dosega na različne načine in z različnimi sredstvi. Spremlja jih lahko različna stopnja spremljajočih racionalizacij, mitologij, ideologizacij, pri čemer ti izrazi opisujejo pravzaprav posebna razmerja med zunanjimi pritiski in notranjimi razlogi, odločitvami, refleksijami pri prestrukturiranju skupin.

Z ozirom na procese, ki vodijo do zgoraj omenjenih treh rezultatov prestrukturiranja skupin bi spet lahko ločili (poenostavljeno) po dve nasprotni podvrsti procesov oziroma rezultatov (tu že kot družbeno ovrednotenih aspektov prestopniške usmerjenosti):

- skupina lahko razpade zaradi premočnih zunanjih pritiskov in omejitev, ali pa zaradi uvidevanja članov, da skupina ne zadovoljuje njihovih dolgoročnejših interesov. Razpad skupine je družbeno ugoden, kar se tiče nadaljnih kaznivih dejanj te iste skupine, pa drugi strani pa - z ozirom na vrsto procesa - ne zagotavlja ničesar o reševanju stisk in usmerjanju teženj posameznika kasneje. Razpad skupine prav lahko pomeni kasnejšo tvorbo več novih skupin v istem ali drugih okoljih (kamor so bili posamezniki nameščeni).
- skupina se lahko notranje utrdi in okrepi bodisi na račun zavračanja vse krivde na zunanji svet in institucije, ali pa preko dogajanja, ki skupinsko kohezivnost ohranja kot sredstvo identitete in medosebnih podpiranj ob celoviti drugačni usmerjenosti skupine. Ob tem velja, da čeprav je strnitev skupine lahko povezana z nadaljnjimi kaznivimi dejanji, pa vendar večina skupin spontano (to velja predvsem za skupine, ki niso bile predmet obravnavanja s strani milice, itd.) preide obdobje izvrševanja kaznivih dejanj in se preko spremenjenih pogojev (dozorevanja, širjenja starostno določenih družbenih možnosti) na drugačen način integrira v okolje.
- Diferenciacija skupine se lahko izvrši na način, ki ohranja raznolikost interesov in enake možnosti njenih članov, ali pa se diferenciacija zgodi na račun "grešnih kozlov" skupine, posamičnih "osebnostno" ali telesno zaznamovanih članov, obrobnežev. Na ta način prestrukturiranje skupine "ustreza" predvsem zunanjim zahtevam po ločitvi "dobrih" in "slabih", manj pa notranji razčlenjenosti in raznolikosti njenih članov. S stališča družbenega ocenjevanja prestopništva ta

druga možnost pomeni "rehabilitacijo" dela skupine na račun odtujevanja, stigmatizacije in zmanjševanja možnosti drugega dela skupine.

Čas pripravljalnega postopka je torej čas, v katerem se znajdejo obstoječe skupinske norme, običaji, medosebni odnosi, skupinska mitologija in tematiziranje, osebne samopodobe, verbalizirani in skriti interesi in aspiracije "na prepihu", ko kaže, da niso več ustrezni zunanjim pogojem, ki so jih prej vzdrževali. Čeprav smo ob prestrukturiranju skupine govorili le o skupini, pa je jasno, da vzporedno s tem procesom poteka tudi spreminjanje vzorcev odnosov z okoljem ter spreminjanje posameznikovih stališč in hierarhij vedenjskih potencialov. Vsi trije procesi v prepletanju in časovni dinamiki sestavljajo dogajanje, ki je bilo predmet našega opazovanja in vplivanja.[56]

Z ozirom na tako pojmovan predmet "obravnavanja" smo cilj "dela" z mladoletniki zastavili kot: sodelovanje raziskovalca v postopku prestrukturiranja skupine. Izraz "sodelovanje" implicira, naj bi raziskovalec poskusil vzpostaviti stik s proučevano skupino, naj bi poskušal preko (spoznavne) rekonstrukcije(miselnega zaobseženja narave odnosov v njej skozi čas) sodelovati v procesu prestrukturiranja na ta način, ki bi ustrezal določenim (vnaprejšnjim) metodičnim (ki se tičejo načina "dela" z ljudmi) in raziskovalnim (ki se tičejo spoznavnih načinov) zahtevam . Le-te pa lahko opredelimo kot zahteve po takem prestrukturiranju, pri katerem bodo posamezniki v kar največji meri dejavni, pri katerem bodo spremembe izhajale iz posameznikovega razvoja doživljanja sveta, sebe in skupine, in bodo torej s posameznikovim osebnim razvojem časovno in vsebinsko usklajene. S frazo, naj bi se "posameznik tudi pri prestrukturiranju svoje skupine uresničeval kot subjekt" lahko delomo opišemo vrednostno izhodišče, po katerem smo kot dolgoročno pozitivne spremembe šteli predvsem tiste, pri katerih je bil posameznik (razmeroma)[57] čim bolj zavestno in reflektirano dejaven.

V prejšnjem odstavku opisan cilj "metode" pove, da smo - z določenega aspekta gledano - pojmovali vlogo raziskovalca v skupini kot vlogo tistega, ki poskuša spodbujati procese reflektiranja skupinskega dogajanja, procese samozavedanja, realitetnega testiranja, vendar tudi procese

razvoja aspiracij in na splošno življenskih "upov", iz katerih naj bi se črpala motivacija za dejavno nastopanje v svojem življenskem okolju (in iz katerega naj bi izvirala tudi energija za napore preseganja zunanjih danosti). V Bionovih izrazih[58] je bil namen raziskovalca - še vedno v izoliranem okviru skupine - doprinašati k razvoju "delovne skupine", katere cilj je bil dokončati proces prestrukturiranja skupine na tak način, ki bi prinesel njenim članom kar najmanj dodatnih obremenitev in omejitev (negativni aspekt), oziroma ki bi jim v tej - predvidoma obremenjujoči situaciji - dal kar največ pozitivnih učnih izkušenj in jim odprl še nove alternative družbenega uveljavljanja.

S stališča raziskovanja pa je bil močneje poudarjen zunanji aspekt procesa prestrukturiranja, to je vprašanje zunanje pogojenosti skupine in interakcije med zunanjimi in notranjimi pogoji prestrukturiranja. Čeprav je bil tudi to predmet "delovne skupine" (ali storilnostni cilj skupinskega dela), pa je bil to poseben aspekt, ki ga je lahko celoviteje zajel le raziskovalni aspekt naloge (v tej posplošitvi dojet kot razmeroma ločen od akcijskega). Raziskovalec je bil namreč za razliko od mladoletnikov obenem v vlogi notranjega člana skupine ter v vlogi človeka (strokovnega ali družbenega delavca), ki je obenem tudi zunaj: v bližnjih stikih (neobremenjenih s tolikšno stigmo kot mladoletniki) z dejavniki, ki so s stališča skupine "zunanji". Če si je raziskovalec v okviru "dela" z ljudmi zastavil vrednostno načelo izhajanja iz njihovih dojemanj (notranji aspekt skupine), pa je v svoji povezanosti z "zunanjimi" dejavniki moral postati tudi nekak posrednik med obojnimi. Tako je posebni raziskovalni namen (predpostavljena začetna nevtralnost, ali bolje naivnost v pogledu razumevanja konfliktnega razmerja med mladoletniki in okoljem) vzvratno[59] doprinesel tudi k dodatnemu aspektu vloge skupinskega "terapevta": omogočil je v skupini razvijanje tiste perspektive odnosov med skupino in okoljem, ki ni vnaprej predpostavljala niti stigmatizirajočega in omenjujočega odnosa do mladoletnikov, niti težnje po brezpogojnem in enosmernem prilagajanju mladoletnikov zahtevam okolja.[60]

Kot eno od praktičnih zamisli smo v začetku dela sprejeli možnost posebnega angažiranja mladoletnikov v okviru pripravljalnega postopka. Pri

tem smo izhajali iz dejstva konfliktnega položaja mladoletnikov, ki se v enem od življenskih področij izraža napram sodišču, ter iz predpostavljene pomembnosti sodne odločitve[61] za mladoletnika (iz česar naj bi izvirala tudi njegova motiviranost). Zamisel je bila, naj bi se proces "pretvarjanja" mladoletnikov v subjekte kazala tudi na ta način, da bi mladoletniki sodelovali pri pisanju socialnega poročila za sodišče, oziroma naj bi socialno poročilo dopolnili s svojim posebnim pogledom.[62] Konkretno smo si zamišljali možnost, da bi skupina po koncu sestajanja o svojem sestajanju napisala za sodišče posebno poročilo, iz katerega bi bila razvidna njihova ocena sedanjega trenutka. Na ta način bi bili tudi mi, raziskovalci razbremenjeni dolžnosti poročanja o mladoletnikih mimo njih samih.

Na koncu tega kratkega orisa "metode" moramo ponovno poudariti, da je v tem zajet le (morda pomembnejši) del naših predhodnih razmišljanj, torej del strukture namenov in ciljev, s katerimi smo se odpravili "delati" z mladoletniki. V tem smislu zgoraj opisana (v veliki meri vrednostna) izhodišča predstavljajo le raziskovalčev prispevek k "metodi" (kot stvarno uresničevanih načel), ki pa je dejansko nastajala v situaciji sami pod vplivom okoliščin in razvijajočih se pojmovanj.[63]

3. Štiri prestopniške skupine in delo z njimi

3.1. Značilnosti štirih skupin

Štiri skupine, s katerimi naj bi skupinsko delali, smo izbrali v jeseni 1980. Proces izbiranja se je zaradi redkosti skupin v sodni obravnavi pravzaprav zožil na sprejetje prvih štirih skupin, ki so se pojavile v pripravljalnem postopku[64], in ki so ustrezale določenim minimalnim pogojem: da je članov v skupini vsaj pet, da so člani skupine večinoma mladoletniki, da živijo na območju Ljubljane, da njihova dejanja in druženje niso očitno situacijske narave, ter da ne živijo v kakšnem od vzgojnih domov, kjer bi bili že izpostavljeni kaki od oblik intenzivnega obravnavanja. Značilnosti prvih štirih skupin, ki so ustrezale takim pogojem, kaže tabela 78.

Tabela kaže, da smo s takim izborom zajeli štiri skoraj maksimalno možno raznolike skupine, ki se sploh pojavljajo v sodni statistiki. Med skupinami so zajete naslednje dimenzije raznolikosti:
spolna, socialna, starostna, (družinsko) psiho - in socio-patološka, izobrazbena, ekološka (glede na strnjenost bivanja), ter raznolikost v pogledu predobravnavanosti. Med vsemi temi dimenzijami je opaziti določeno skladnost oziroma sovariiranje:[65]

- vzporedno z nižanjem socialnega (poklicnega/izobrazbenega) položaja staršev (od skupine 1 do 4) je opaziti tudi vzporedno padanje zahtevnosti šol, v katere so mladoletniki všolani oziroma nižanje šolskega uspeha in s tem povezano nevključenost v šolanje oziroma zaposlitev;
- z nižanjem socialnega statusa naraščа pojavljanje težjih oblik socialne in psihopatologije v družini (kar pa ne velja za število razvez staršev);
- z nižanjem socialnega položaja naraščа starostna heterogenost znotraj skupine, kar pa je vsaj deloma mogoče pripisati naraščajoči strnjenosti bivanja mladoletnikov (v primeru 4. skupine - solidarnostna stanovanja v dveh blokih soseske);
- z nižanjem socialnega položaja naraščа tudi delež predobravnavanih mladoletnikov (kar pa je spet povezano z večjo starostno heterogenostjo);
- Skupno z vzporednim variiranjem socialnih značilnosti vseh štirih skupin se spreminja tudi vrsta kaznivih dejanj. Medtem ko so dekleta iz 1. skupine jemala modne artikle, in so člani skupine 2 začeli s kaznivimi dejanji predvidoma zaradi potreb svoje interesne dejavnosti, pa so dejanja skupin 3 in 4 v večji meri (vsaj na prvi pogled) usmerjene destruktivno (nasilništvo, uničevanje) oziroma vezane na manj diferencirane interesne usmeritve.

Zdi se, da štiri skupine lahko predstavljajo nekake idealne tipe prestopniških skupin, pri čemer predstavljata prvi dve skupini tip združevanja mladoletnikov, ki izhajajo iz nadpovprečno ugodnih socialnih okoliščin (glede na socialni status starštev ter obstoj grobe socialno patološke družinske problematike), drugi dve skupini pa tip združevanja

Tabela 78: Pregled osnovnih značilnosti štirih skupin in njihovih članov

Značilnosti skupine oz. njihovih članov:	S K U P I N A			
	1	2	3	4
spol	Ž	M	M	M
starost ob dejanjih	14;0-15;0	13;8-16;2	13;10-18;6	14;2-17;1
trajanje od prvega do zadnjega kaznivega dejanja	3 mesece	6 mesecev	9 mesecev	4 mesece
število članov v ovadbi	4(+1)	10	6	7
število predobravnavanih članov	-	-	3	4
število članov, ki so že bili v vzgojnem zav.	-	-	-	1
strnjenost bivanja:	v dveh občinah, v obsegu več kilometrov	v istem delu mesta, razen dveh vsi v različnih ulicah strjenega naselja	vsi v istem delu mesta, v obsegu nekaj sto metrov	vsi iz sosednjih hiš iste soseske
način seznanjanja in trajanja druženja	v OŠ, predvidoma se poznajo nekaj zadnjih let	v OŠ in v kraju bivanja, nekaj let	v kraju bivanja in v OŠ, poznajo se okoli osem let	v soseski bivanja, 2 - 3 leta
vrsta kaznivih dejanj	izključno tatvine modnih oblačil iz samopostrežb	tatvine v okviru skupne interesne dejavnosti - elektro krožka ter druge tatvine v šoli	tatvine v trgovinah, razmontiranje delov iz avtomobilov in motorjev, roparske tatvine, nasilništvo	tatvine iz trgovin, motorji, kolesa, uničevanje tuje lastnine

Zmernosti skupine oz. njihovih članov	S K U P I N A			
	1	2	3	4
zadnji dokončan razred šolanja člana skupine:				
6. raz. OŠ	-	-	1	1
7. raz. OŠ	-	-	2	1
8. raz. OŠ	4	7	3	4
1. r. nad. šolanja	-	2	-	-
2. r. nad. šolanja	-	1	-	1
zaposlitveno/šolsko sedanje stanje člana skupine:				
učenec OŠ	-	-	-	1
učenec pokl. šole	-	2	2	2
dijak srednje šole	4	8	-	-
redno zaposlen	-	-	1	1
nezaposlen ali neredno zaposlen	-	-	3	3
izobrazbeni/poklicni status staršev:				
visoka izobrazba, vodstveni poklici	4	6	-	-
srednja izobrazba, kvalifikacija	-	4	2	-
dokončana osnovna šola, polkvalifikacija	-	-	3	-
nedokončana OŠ, nekvalifikacija	-	-	1	7
nepopolna družina (razvezana):	3	2	3	2
obstoj težje psihopatologije in socialne patol.v družini	-	-	1	5
(alkoholizem, suicidalnost, prostitucija):				

mladoletnikov, ki izhajajo iz podpovprečnih socialnih okoliščin. Skupini 1 in 4 pomenita v tem pogledu zares ekstremna kraja: starši deklet iz skupine 1 skoraj vsi zasedajo vodstvene položaje oziroma imajo svobodne poklice, tri od štirih deklet pa so v pogledu šolanja opazno nadpovprečne; starši fantov iz skupine 4 pa so vsi minimalno izobraženi, zasedajo najslabše plačana delovna mesta ter predstavljajo najtežje oblike socialne patologije. Vzporedno s tem so bili člani 4. skupine v svojem ožjem okolju poznani in stigmatizirani.

3.2. Značilnosti in razvoj skupinskega dela

3.2.1. Začetek sestajanja s člani skupin

Začetek sestajanja je bil pri vseh štirih skupinah podoben. V dogovoru in z organizacijsko pomočjo delavcev iz CSD smo poslali vabila članom vsake od skupin in jih povabili na prvi sestanek v prostore CSD. Na prvem sestanku je vsak par skupinskih delavcev podal uvodno obrazložitev, ki je imela v glavnem tele elemente:

- da sta oba skupinska delavca prostovoljna sodelavca CSD (torej ne uslužbenca CSD), ki bi se hotela nekaj časa z njimi sestajati in pogovarjati;
- da je njihovo sodelovanje popolnoma prostovoljno, vendar da bi se morali v prvem ali drugem sestanku odločiti, če bodo prihajali in nato tudi prihajati, če bi se tako odločili;
- da kljub prostovoljnosti sestankovanja še ostaja dolžnost delavca CSD, da opravlja zakonsko določena opravila, ter da bi torej on še obdržal pristojnost za pisanje poročila, in izvajanje drugih potrebnih ukrepov;
- da gre za raziskovalno delo (Inštituta za kriminologijo), ki poteka v Ljubljani s štirimi skupinami, ter da bi s tem radi ugotovili, ali je tako sestajanje in pogovarjanje z mladino smiselno;
- da bi bilo sestajanje načelno skupinsko, da pa so skupine odprte in lahko še koga pripeljejo s seboj, lahko pa se tudi individualno po potrebi sestajajo z enim ali obema skupinskima delavcema;
- da bi bil prvi cilj skupine ta, da bi se pogovorili o tem, kaj bi sploh radi skupaj delali, da bi poiskali primeren prostor za sestajanje, oziroma uredili druge tehnično-organizacijska vprašanja.

Po takšni uvodni predstavitvi je običajno socialni delavec iz CSD, ki je bil pri predstavitvi navzoč, odšel, in začel se je pogovor skupine v približno enaki sestavi, kot se je sestajala tudi kasneje.

3.2.2. Prostor sestajanja

Iskanje primernega prostora za sestajanje je potekalo pri štirih skupinah na zelo različne načine:

- 1. skupina ni izražala nikakršne težnje, da bi se sestajali kje drugje kot v pisarni CSD. Zaradi razpršenosti stanovanja dekleta niso preživljala prostega časa v istem ožjem okolju, diferenciranost njihovih interesov (in stopnja njihovega uspešnega zadovoljevanja) pa tudi ni pogojevala kakih posebnih prostorskih okvirov. Skupina se je zato do konca sestajala v prostorih CSD.
- 2. skupini je bilo sestajanje v prostorih CSD neustrezno, ker je večina mladoletnikov stanovala več kilometrov daleč od CSD. S pomočjo delavke CSD se je skupina dogovorila za sestajanje v prostorih gasilskega doma v neposredni bližini njihovega stanovanja, ne da bi pri tem izražali posebne interesne usmerjenosti k gasilskim dejavnostim. Skupina se je tam sestajala do konca.
- 3. skupina je zamisel, da bi si poiskali prostor sprejela - v nasprotju s prejšnjim delom - zelo navdušeno, in sicer kot zamisel, da bi oni kot skupina dobili svoj prostor. Na to zamisel in ponudbo so se fantje odzvali s spontanim naštevanjem dogodkov, v katerih so jih prav v njihovem ožjem okolju od nekod "vrgli ven" ali jih kam ne spustili, čeprav so obenem poznali veliko praznih in neizkoriščenih prostorov v KS. Prve razprave so pokazale, da v svoji KS zares "živijo" ter da jo dobro poznajo in da tudi izražajo želje, da bi prav tam dobiti prostor. Skupina se je nato do konca sestajala v pisarni KS, ki so nam jo dali na uporabo za dve uri tedensko.
- Člani 4. skupine so se odzvali (v le majhnem številu) na dogovorjene sestanke v prostorih CSD oziroma KS, nato pa jih na sestanke več ni bilo. Oba skupinska delavca sta bila zato "prisiljena" v metodološki "obrat" (ki je opisan v poglavju 5.) ter v ponovno preveritev pojmovanja "prostovoljnosti"[66]. Začela sta (v začetku sama, kasneje

pa še z dvema prostovoljnima sodelavcema) samoiniciativno hoditi v sosesko, kjer so bivali fantje iz te skupine. Srečevanje z njimi je v nadaljevanju dela potekalo na dvorišču, v mladinski sobi, v polformalni mladinski sobi - zaklonišču, v pisarni delavke CSD, v prostorih KS in drugod.

3.2.3. Prvotno strukturiranje skupine in članstva

Z izrazom "prvotno strukturiranje" mislimo na dogajanje, ki so pripeljala do (relativnega) soglasja[67] o tem, kdo bo prihajal na sestanke.

- 1. skupina je sodeč po dveh ovadbah, ki jih je poslala UJV, zajemala pet članov - sošolcev: štiri dekleta in enega fanta. Fant pa v nadaljevanju ni bil vključen v pripravljalni postopek pred sodiščem in tako so bila na prvi sestanek vabljena le štiri dekleta. Na prvih sestankih sta oba skupinska delavca večkrat začela pogovor o tem petem fantu in o tem, da bi ga tudi vabili na sestanke. Dekleta pa so zelo prepričano odgovarjale, da ta fant nima z njimi nikakršne zveze, da je bil enkrat le slučajno zraven pri nekem bagatelnem dejanju, ter da se z njim sploh ne družijo. Skupina se je tako do konca sestajala v sestavi štirih deklet.
- Sestanke 2. skupine je obiskovalo - od v ovadbi omenjenih mladoletnikov - sedem fantov, od teh eden manj redno, eden pa le v začetku sestajanja. Na sestanke sta občasno prišla še dva njihova prijatelja in dvakrat po eden od staršev mladoletnikov. Ostali trije mladoletniki na sestanke niso prihajali zaradi nasprotovanja staršev, ki so v enem od primerov svojo željo izrazili eksplicitno, v ostalih primerih pa o mladoletnikovi odsotnosti nismo posebej razpravljali, vendar pa se niti starši niti mladoletniki vabilom niso odzvali. Takšno okrnjeno sestajanje skupine ni bilo le "slučajno", temveč je bilo v tesni zvezi s pojmovanjem staršev - ki so v nekaterih primerih zaradi bližine stanovanja stopali v odnose tudi pred obravnavanjem njihovih otrok - o odnosih krivde in zavajanja med mladoletniki.(glej 3.2.6.).
- Tretja skupina se je sestajala v podobni sestavi, kot se je zbrala prvič, le da je kasneje manjkal mladoletnik neslovenske narodnosti, ki je od ostalih odstopal tako po socialnem izvoru, kot tudi po kul-

turnem ozadju in trenutnem načinu preživljanja. Skupina pa je na mnoge od sestankov pripeljala "goste" iz svojega življenjskega okolja, tako da se je struktura skupine od sestanka do sestanka menjala glede na prisotnost "zunanjih" članov.

- V zvezi s četrto skupino je najtežje govoriti o prvotnem strukturiranju skupine, saj sta skupinska delavca zaradi nesodelovanja članov skupine rekonstruirala "objekt" dela. Le-ta se je sedaj razširil, in je zajel različne podskupine mladih, ki so se zbirali na dvorišču v okviru delovanja OO ZSMS ter v zaklonišču. Skupinska delavca sta poslej navezovala stike s "prestopniškimi" mladoletniki ter ostalimi, s katerimi so se le-ti družili, v nadaljevanju dela pa se je skupinski okvir pojmovanja "objekta" vedno bolj spreminjal v organizacijski okvir OO ZSMS. Prvotno strukturiranje skupine je bilo torej v tem primeru najbolj spremenljivo in je s tem preseglo vsebino, ki jo implicira pojem "skupine".

- Z ozirom na prvotno strukturiranje skupine pa je potrebno omeniti še vpliv administrativnih posegov v skupino. Dva mladoletnika (eden iz 3. in eden iz 4. skupine) sta bila namreč oddana v vzgojni zavod, eden (iz 4. skupine) pa je bil vpoklican v vojsko. Z ozirom na nosilce skupinskega dela so bili ti posegi izven dosega njihovega vplivanja, v samem skupinskem delu pa ni bilo mogoče prepoznati vseh posledic oziroma spremenjenih pogojev, ki so nastali z odsotnostjo teh treh mladoletnikov.[68]

3.2.4. Časovna ekstenzivnost akcijsko-raziskovalne intervencije

Med osnovnimi značilnostmi intervencije je njeno trajanje in število ljudi, ki jih posredno ali neposredno zadeva. V primeru prvih treh skupin je razmeroma lahko določiti to značilnost: tako je bilo s prvo skupino opravljenih 15 sestankov, na vsakega od katerih so prišla v povprečju tri dekleta; druga skupina se je sestala 16-krat, na vsakem sestanku pa je bilo v povprečju 6,8 fantov; tretja skupina se je sestala 17-krat, v povprečju pa je bilo na vsakem sestanku prisotnih 6 fantov (vštevši "goste").

Sestajanje v okviru četrte skupine je potekalo od decembra 1980 do aprila 1982. V tem času je pogostnost in trajanje stikov naraščala in padala, s tem, da je bila glavnina stikov z mladoletniki izvedena v štirih mesecih v letu 1981 (marec do junij), v katerih so trije sodelavci raziskave prihajali na dvorišče med bloki enkrat do trikrat tedensko. V času po polletju 1981 so bili pogostejši stiki v okviru mladinske organizacije.

3.2.5. Odprtost nasproti izoliranosti sestajanja skupine

Z ozirom na izhodišča naloge je pomembna vprašanja, v kolikšni meri je bilo sestajanje skupin in delo z njimi prostorsko in vsebinsko izolirano, oziroma segregirano. Značilnost odprtosti sestajanja lahko ocenjujemo po več ožjih elementih:

a - glede na stopnjo prostorske in socialne bližine okolja srečevanja vsakdanjemu okolju preživljanja prostega časa;

b - s prejšnjim je povezano vprašanje, v kolikšni meri so se mladoletniki sicer v tistem okolju zadrževali samoinicitivo (ta podatek govori o možnosti "slučajnega" v nasprotju le z dogovorjenim srečevanjem)

c - v zvezi s prejšnjima je vprašanje, v kolikšni meri je okolje srečevanja mladoletnikom nudilo njim sprejemljive vire (materialne in socialne - simbolne) strukturiranja dejavnosti (to je vire in sredstva, ki so jih socialno obvladali)

d - odprtost okolja pa se izraža tudi kot odprtost navzven, to je glede na stopnjo, v kateri so lahko nestigmatozirane osebe prehajale meje okolja srečevanja.

Podatki v tabeli 79 kažejo, da so se štiri skupine v pogledu odprtosti (okolja) skupinskega dogajanja razvrstile v istem zaporedju, kot smo ga opazili z ozirom na socialni izvor mladoletnikov.

3.2.6. Stiki s starši mladoletnikov

Organizirano in ekstenzivno informiranje staršev je potekalo le pri 1. in 2. skupini. Pri vseh mladoletnikih iz vseh štirih skupin so sicer

socialni delavci s CSD ob priložnostnih stikih s starši le-te informiralo o tem, da se zunanji sodelavci CSD srečujejo enkrat tedensko s celotnimi skupinami mladoletnikov, vendar pa so le v prvih dveh skupinah starši zahtevali dodatno skupni sestanek staršev, na katerem naj bi se pogovorili o načinu in namenu dela.

Na izrecno iniciativo staršev deklet iz prve skupine smo organizirali sestanek, na katerega so prišli starši treh deklet. Uvodno je bila podana podrobnejša obrazložitev narave raziskovanja, oblike sodelovanja med Inštitutom za kriminologijo in CSD, ter sta jim bila predstavljena oba skupinska delavca, ki naj bi se srečevala z njihovimi hčerami. Starši so razvijali pogovor o vzgojnih vprašanjih, vzrokih kaznivih dejanj ter dejavnostih na skupinskih srečanjih. Ob velikem izraženem zaupanju svojim otrokom so se na koncu soglasno strinjali s tem, da bo za njihove hčere dobro, če se bodo lahko pogovarjale z nekom, ki jim je po starosti bližji kot so starši, vendar pa ni njihov neposredni vrstnik.

Sestanek staršev otrok iz druge skupine smo organizirali zaradi nekoliko drugačnega povoda. Na drugi sestanek skupine je prišel z mladoletnikom tudi njegov oče in agresivno napadel oba skupinska delavca, češ "kaj da tukaj delajo". Po daljšem izrazito konfliktnem pogovoru je prišel do sklepa, da naj njegov sin kar hodi na sestanke, vendar da bo prihajal z njim tudi on, njegov oče. Po obrazložitvi obeh skupinskih delavcev o namenu in organizaciji sestajanja, se je oče v naslednjih dneh obrnil na CSD. Ni se zadovoljil s pojasnilom, da je sestajanje prostovoljno, ter da njegovemu sinu ni treba prihajati, ampak je hotel še drugačne utemeljitve namena skupinskega srečevanja.

V odgovor na njegove zahteve smo obvestili še starše ostalih fantov, da lahko pridejo na sestanek, kjer bi se pogovorili o namenu skupinskega dela. Na sestanek so prišli starši šestih mladoletnikov, starši enega pa so se opravičili. Sestanek je v prvi polovici izzvenel izrazito konfliktno, pri čemer so se izražali predvsem konflikti med starši. Večina od prisotnih staršev je namreč krivdo za prestopke iskalo ravno v "slabi družbi" svojega otroka, dva od staršev pa sta zahtevala, naj bi vodje skupine poslali v zavod. Pri ugotavljanju kdo je vodja skupine

Tabela 79:

kriterij odprtosti / skupine	1	2	3	4
Kako blizu je kraj sestajanja skupine običajnemu okolju mladoletnikovega preživljanja prostega časa?	CSD; največja oddaljenost	Gasilski dom; razmeroma blizu	Sejna soba v KS; velika bližina	Dvorišče, soba ZSMS; največja bližina
Kolikšna je bila odprtost meja okolja "obravnavanja" za druge, nestigmatizirane osebe?	V skupino ni nikoli vstopil nihče poleg stigmatiziranih deklet; velika zaprtost	V skupino so prišli dvakrat starši in dvakrat prijatelji, nekajkrat pa člani drugih interesnih skupin. Večina teh vstopov predstavlja "motnjo" ali "pomoto". Zaprtost je še velika.	Na večini sestankov prisostvujejo "gostje"; odprtost razmeroma velika	Odprtost okolja je popolna; določena sicer s socialno strukturo obiskovalcev dvorišča, vendar je odprtost okolja opazovanju velika
Kolikšno je siceršnje zadrževanje mladoletnikov v tem okolju (ali so možni le dogovorjeni ali tudi "slučajni" stiki)?	Ga ni	Zelo majhno	Občasno. Mladoletniki so včasih obiskovali bife v sosednji sobi, v okolici stavbe pa se zadržujejo redno	Največje; mladoletniki večina svojega prostega časa preživljajo tu.
V kolikšni meri je bilo okolje "obravnavanja" "njihovo"; v kolikšni meri so prostor socialno obvladali oziroma imeli razpoložljive vire strukturiranja dejavnosti?	Okolje ni "njihovo"	Zelo malo ali nič	Razmeroma veliko; fantje poznajo prostore in socialne razmere v tem okolju razmeroma dobro.	Okolje je v največji meri "njihovo"

je spet prišlo do navzkrižnih obtoževanj. V drugi polovici sestanka je večina staršev nastopila proti trditvam mame in očeta enega od mladoletnikov, ki sta začela za sinov slab uspeh obtoževati sodišče, CSD, šolo. Za sina (ki ga ovadba bremeni za največ dejanj) sta trdila, da je bil zapeljan od ostalih(in da ga zato ne pustita na sestanke), v nadaljevanju pa sta razmeroma še bolj prizadeto povedala razlog, zakaj sta sina na prva dva sestanka pustila, na tretjega pa ga ne bosta več: prvi razlog je v tem, ker lahko mladoletniki oba skupinska delavca tikajo, drugi pa je v tem, ker lahko na sestankih kadijo. Po mnenju obeh staršev to dvoje vodi k izgubi avtoritete, ki bi lahko njunemu sinu še najbolj pomagala.

Po refleksijah pogovora s strani prisotnih strokovnjakov in staršev se je izoblikovalo mnenje, da bi utegnilo vodeno sestajanje mladoletnikov biti koristno, ter da bi bilo smiselno pri poteku sodnega postopka s socialnim delavcev iz CSD sodelovati. Starši so tako skupne sestanke sprejeli, ostali pa sta dve izjemi, eni starši, ki so vso krivdo za otrokova kazniva dejanja še vedno projecirali v ostali del skupine, ter druga mama, ki je priznavala vzajemnost "krivde", vendar se ji ni zdelo smotrno otroka pustiti v skupino, ker je v preteklih mesecih ves svoj vzgojni trud usmerila ravno v cilj, da bi fant pustil staro družbo. V skladu s takim sklepom se je poslej sestajala skupina tistih mladoletnikov, katerih starši so se s tem strinjali.[69]

3.2.7. Tematski angažmaji skupin

Tematske angažmaje skupin v primerjavi kaže tabela 80 . V njej smo vpisali le tiste tematske sklope, ki se uvrščajo med štiri najpogostejše teme posamezne od skupin.[70] V tabelo pa sta vpisana tudi dva tematska sklopa, ki v tabeli 82 manjkata. Prvi poimenovan kot "prestopništvo" se je pojavil le v 1. skupini in se razlikuje od teme 14.4. (tabela 82), ki smo jo opazovali pri ostalih treh skupinah. Pri njih je bil pogovor o kaznivih dejanjih vezan na razpravljanje o konkretnih kaznivih dejanjih, ali pa je odražal posebne subkulturne poudarke "morale kriminala". S posebno temo "prestopništva" pa smo želeli označiti bolj načelno in abstratno razpravo o odklonskosti, ki je položaj

sebe (govornika) tematizirala kot bistveno bolj prost teženj neposredne protiodvisnosti in protireagiranja.

Temo "konflikta" pa vnašamo v tabelo zavoljo 4. skupine. Opazovanje te skupine je potekalo namreč - za razliko od drugih - v "odprtem" kontekstu, kjer zunanji vplivi niso pomenili le enega od redkejših virov tematizacije, temveč praviloma prisoten dejavnik. Pomemben del odzivanja 4. skupine na te zunanje dejavnike je mogoče opisati kot konflikten.

Tabela 80: Rangirani najpogostejši tematski sklopi treh skupin

Tematski sklop \ Skupina	1	2	3	4*
Šola	-	3	2	-
Skupina	4	4	-	-
Policija	-	-	3	x
Služba	-	-	4	-
Družina	1	2	-	-
Sodišče	2	1	-	-
Prosti čas (Stil)	-	-	1	x
Prestopništvo	3	-	-	-
"Konflikt"	-	-	-	x

*Opazovalno shemo smo uporabljali le pri 1., 2. in 3. skupini, kjer je šlo zares za "delo" z razmeroma stalno skupino v "zaprtem" prostoru. Pri četrti skupini pa je šlo za srečevanje z različnimi skupinami in sheme nismo uporabljali. Križci v koloni 4 pomenijo prevladujoče tematske angažmaje 4. skupine, kakor smo jih povzeli po poglavju 5.2.5., in ne rezultate, ki bi bili primerljivi rangom v kolonah 1-3. V poglavju 5 je tudi sam pojem tematizacije uporabljen na nekoliko drugačn način, ki implicira, da je "tema" stvar medskupinskega in medinstitucionalnega sočinkovanja, medtem ko smo "temo" pri ostalih treh skupinah pojmovali pretežno kot rezultat skupinskega razvijanja simbolne dejavnosti. Kljub tem omejitvam pa se nam zdi, da so označbe v vseh štirih kolonah kvalitativno primerljive.

Iz tabele 80 so razvidne razlike med skupinami oziroma med skupinama 1. in 2. ter 3. in 4. Najočitnejša značilnost prvih dveh skupin je močen poudarek na "družinskih" temah. Odsotnost te teme pri drugih dveh skupinah ne pomeni,da imajo le mladoletniki iz prvih dveh skupin "težave" s starši, temveč verjetneje dejstvo, da so starši za njih vzgojno relevantnejši, da predstavljajo za njih pomembnejši in vrednejši odnos, medtem ko se mladoletniki iz drugih dveh skupin po ocenah skupinskih delavcev od svojih staršev v večji meri "disociirajo", jim odrekajo vzgojno relevantnost oziroma jih dojemajo kot manj pomembne z ozirom na svoje težnje.

Druga značilnost, po kateri se skupine najmočneje razlikujejo pa je preokupacija 3. in 4. skjpine s temami prostega časa, stila ("visenja"), policije in konflikta nasploh. Ti dve skupini sta v ožjem življenskem okolju močneje stigmatizirani, in zaradi poudarka na (pretežno lokalno utemeljenem) "življenju" v prostem času predstavlja konflikt verjetno bolj vsakdanji dejavnik v skupinski dejavnosti.

Tretja razlika se pojavlja v zvezi s temo "sodišča". Zdi se, da je dogajanje na sodišču bilo bližje socialnemu svetu mladoletnikov iz prvih dveh skupin, zaradi česar jim je bila bližja tudi ideja o pisanju poročila za sodišče. Mladoletniki teh dveh skupin so dejansko v veliko večji meri lahko sprejemali razmišljanje o sebi kot "subjektu" sodnega postopka, oziroma je bilo njihovo pojmovanje legitimnega področja delovanja "subjekta" bližje pojmovanjem sodišča, kot pa bi bilo mogoče reči za drugi dve skupini, ki sta morda ostajali v vlogi subjekta vedno bolj (ali vsaj tudi) v dejavnostih, ki so s stališča "urejene" družbe prepovedana. Pogosta tematizacija sodišča v prvih dveh skupinah je bila torej vezana na dejstvo, da sta ti dve skupini našo zamisel pisanja poročila za sodišče sprejeli, in taki poročili tudi napisali.

Šola kot tema se je najbolj intenzivno razvijala v drugi skupini. Skupina je dajala prostor in podporo predvsem dvema svojima članoma v zvezi z odločanjem za drugo šolo ter v zvezi s samodisciplíniranjem pri učenju. Zdi se, da je šola pomenila najbolj pereč problem ravno tej skupini. Dekleta iz prve skupine namreč niso imele večjih

šolskih težav, mladoletniki iz 3. in 4. skupine pa so problem šole pojmovali bolj instrumentalno in sicer pogosto v kontekstu "šola/služba", pri čemer je šlo za iskanje najboljšega načina in trenutka vključitve v svet dela.

Med temami nastopa še tema "skupine". Ta tema je bila posebej intenzivno obravnavana v 2. skupini, kjer je bila skupinska sestava okrnjena zaradi nasprotovanja staršev nekaterih mladoletnikov, oziroma kjer so obstajali med posamezniki (v glavnem prisotni napram neprisotnih) močnejši in starejši konflikti. Še z drugega aspekta gledano, bi morda lahko domnevali, da je bilo vprašanje odnosa med skupinsko strukturo in kaznivimi dejanji (to je odnosi krivde, zavajanja) najbolj pereče ravno pri 2. skupini, med drugim tudi zato, ker sta si bili pri tej skupini rezultanti teženj "k" in "proti" kaznivim dejanjem morda najbolj (po moči) usklajeni (vendar to velja v pogledu nazaj na "trenutek" izvrševanja kaznivih dejanj). Če je bilo jemanje oblek iz samopostrežbe pri prvi skupini mogoče pojmovati kot bagatelno, kot trenutno opravičljivo "spozabo" (kot analogno "rabutanju" jabolk v kmečkem okolju - po izjavi enega od njihovih očetov), in če so bila v 3. (in 4.) skupini kazniva dejanja v zvezi z razmeroma razvidno "moralo kriminala", pa so se morda mladoletniki 2. skupine v trenutku kaznivih dejanj znašli med obema vzorcema (ko govorimo o "trenutku" želimo poudariti trenutne strukture okoliščine v mladoletnikovem življenju. Le-te pa se s starostjo spreminjajo in se zato tudi nastavki "morale kriminala" v kasnejšem obdobju večine mladoletnikov integrirajo v drugačne normativne sisteme). Če vprašanje "skupine" pri 1. skupini sploh ni bil problem (skupina se je tekom sestajanja "razblinjala"), tudi v 3. in 4. skupini vprašanja "skupine" zaradi premočne zunanje pogojenosti skupine ni bilo, se je vprašanje "skupine" pri mladoletnikih iz 2. skupine pokazalo kot zelo intenzivno. S takim razmišljanjem je skladno tudi dejstvo, da se je ravno pri starših mladoletnikov te skupine pokazal najmočnejši odpor proti skupinskemu delu oziroma najmočnejše težnje prenosa krivde na druge člane skupine.

3.2.8. Odnos okolja do skupin

Odnos okolja do skupin smo lahko opazovali le do te mere, do katere je bilo skupinsko delo "odprto". To velja najbolj za 4. skupino, manj

za 3. in skoraj nič za 2. in 1. Odnos okolja do skupine je bil odvisen tudi od tega, v kolikšni meri se je skupina kot taka v okolju pojavljala oziroma prepoznala, to pa je bilo spet odvisno od možnosti, ki so jih mladoletniki imeli za skupinsko ali individualno interesno in prostorsko bolj raznoliko in diferencirano zadovoljevanje svojih teženj.

Odnos okolja (primarnega in institucionalnega, dejavnikov formalnega družbenega nadzorstva) do mladoletnikov iz 4. skupine se je v začetku in tekom "obravnavanja" slabšal in spomladi 1981 dosegel kulminacijo, ko se je začelo govoriti, da se skupina stanovalcev pripravlja, da bo fante pretepla. Organizacija skupnostnega sestanka skupaj s še drugimi napori, da / bi vzpostavili komunikacije med prizadetimi in zainteresiranimi strankami je imel verjetno za posledico (začasno) izboljšanje odnosov v soseski. Tudi z dozorevanjem pogojena večja prostorska in socialna mobilnost mladoletnikov je morda povzročila, da se konflikti v soseski niso več porajali (so se pa zato morda kje drugje na drugačen način).

V zvezi s 3. skupino opazovanja kažejo, da je nestrpnost okolja do mladoletnikov (vsaj v okolju, kjer je sestajanje potekalo) proti koncu sestajanja rasla, ni pa znano, kakšni so bili odnosi mladoletnikov z okoljem drugje. Vsaj za CSD je mogoče reči, da zaznana nasprotja niso rasla, oziroma da so se verjetno manjšala (in z njimi zaznane možnosti za "obravnavanje").

Glede 1. skupine velja, da odnos okolja do njih nikjer ni bil izrazito slab, razen v osnovni šoli, kjer pa so bile kot skupina tudi morda edino vidne (za "javnost"). Po zaključku šole se kot skupina najverjetneje niso več strukturirale, čeprav nihče od staršev ni izražal niti najmanjšega nasprotovanja njihovemu druženju.

Do druženja mladoletnikov iz 2. skupine je vsaj del staršev postal bolj strpen, medtem ko je drugi del staršev postal bolj nestrpen. Obstajajo razlogi za domnevo, da je postal bolj skupen odnos staršev "boljših" otrok, in sicer so postali strpni ravno do druženja teh "boljših" otrok med seboj.

3.2.9. "Prestrukturiranje" skupin

Skupine so se po času odkritja (to velja predvsem za prvi dve skupini) predvidoma znašle v procesu razmeroma močnega spreminjanja, v katerega se je vključila tudi načrtna "obravnava" s strani skupinskih delavcev. Pri štirih skupinah smo opazovali različna preoblikovanja skupinske strukture:

- za prvo skupino velja, da se je po času odkritja njena notranja povezanost rahljala, oziroma da se je skupina kot posebna enota razblinjala. Razlogov za to je več: najbolj očiten je ta, da dekleta niso več hodila v skupno šolo, temveč da so začela obiskovati (deloma tudi vrednostno) raznovrstne šole na različnih krajih Ljubljane. Njihovo interesno diferenciranje in navezovanje heteroseksualnih stikov je k temu še pripomoglo. V odsotnosti opaznejših zunanjih pritiskov k prenehanju druženja z vrstnicami je bilo mogoče v skupinskem delu to razhajanje spremljati na ta način, da so dekleta svoje spreminjanjoče se odnose v veliki meri zavestno reflektirala in spoznavala. Skupinsko delo se je na trenutke spreminjalo v delo s posameznikom v skupini.
- druga skupina se je (deloma po času odkritja, predvsem pa) med skupinskim sestajanjem strukturirala na novih temeljih. Zdi se, da se je (večji) del skupine (za sebe) smiselno (v terapevtskem smislu) "ujel" v skupinskem delu, pri tem, da pa je del (predvidoma) "bolj ogroženih" mladostnikov ostal izven te "obravnave". Skupinska dinamika je opazen del svojih usmeritev in čustvenih nabojev črpala ravno iz razlike med onimi "znotraj" in "zunaj", pri čemer pa ni mogoče zanikati, da mnogi od tistih "znotraj" ne bi dobili v procesu skupinskega dela koristnih spodbud in podpor. Zdi se, da tako prestrukturiranje skupine ni močneje vplivalo na odnos okolja do skupine oziroma na pojmovanja okolja o naravi skupine, (razen v kolikor gre za odnose med starši posamičnih mladoletnikov, ki so na račun predpostavljenih odnosov krivde "drugih" razvijali ugodna pojmovanja o svojih otrocih).
- Po oceni skupinskih delavcev se je struktura tretje skupine tekom sestajanja najmanj spremenila (oziroma ni bilo na voljo dovolj informacij za odločnejše zaključevanje o tem vprašanju). Zdi se, da je prisotnost obeh skupinskih delavcev v določenih trenutkih skupinsko

kohezivnost celo povečevala (predvsem kadar sta bila skupinska delavca povsem nedirektivna ali pa kadar sta s prevelikimi zahtevami potisnila skupino v obrambni položaj), v drugih trenutkih (predvsem takrat, kadar je bila raven "terapevtskih zahtev" s strani obeh skupinskih delavcev prilagojena trenutni skupinski dinamiki) pa se je v skupini razvijal proces diferenciacije, ki pa se je nakazoval tudi v prerspektivnem razvoju skupine. Ocenjujemo, da je v skupini prihajalo do najbolj "zdrave" diferenciacije (to je take, ki je omogočala posamezniku ter največje zavestno in dejavno sodelovanje) takrat, kadar je skupina delovala kot razmeroma bolj odprta. To se je običajno zgodilo takrat, kadar so "gostje", ali nenačrtovani zunanji vplivi ali pa notranji individualni pritiski, ki so posameznika privedli do predstavitve svojega osebnega problema, skupino soočili z zunanjo "stvarnostjo", pri čemer pa je bila skupinska kohezivnost (ali bolje občutek varnosti, ki je bil po eni strani vezan tudi na izoliranost skupine na sestanku) tolikšna, da je omogočila tudi stvarnejše reševanje problemov te zunanje "stvarnosti". V sklepni oceni se nagibamo k mnenju, da je skupina v svojem delu spremljala in reflektirala vse pogostejše in vse močnejše pojavljanje tistih dejavnikov, ki so nakazovali v bodočnosti možnost razkroja skupine ("punce"; služba; nadaljna socialna diferenciacija tistih v šoli in v službi, itd.).

- Prestrukturiranje četrte skupine je bilo morda najbolj kompleksno. Skupina je še pred začetkom oziroma kmalu po začetku "dela" izgubila dva člana (eden je odšel v vojsko, drugi v vzgojni zavod), po drugi strani pa se je dejavnost vseh treh skupinskih delavcev osredotočilo bolj na medskupinske odnose, kot na samo stigmatizirano skupino. Preko intenziviranja konflikta s sosesko ter navezovanja stikov z različnimi organiziranimi dejavniki v soseski in KS je prišlo do občasnega integriranja stigmatiziranih mladoletnikov v dejavnosti OO ZSMS, oziroma do približevanja programskih izhodišč OO ZSMS doživljanjem svojega članstva. Tako povečana kompleksnost odnosov med posamezniki in organiziranimi družbenimi dejavniki v okolju intervencije je vnesla med mladoletnike nove kriterije diferenciacije, z njimi pa tudi nove, in hkrati učinkujoče vzporedne in raznolike možnosti usmerjanja dejavnosti, izgrajevanja samopodob, strukturiranja skupin, itd. Zdi pa se, da je mogoče med učinki dela največjo težo dati na-

porom in rezultatom, povezanim z deloma (kratkoročno?) spremenjenim odnosom dejavnikov v KS napram fantom, ki je omogočal manj "prisilno" strukturiranje skupine. Čeprav je ta spremenjeni odnos bil morda kratkotrajen, pa je učinkoval v času, v katerem so mladoletniki nastopali kot udeleženci v sodnem postopku, v obravnavanju na CSD, v odločanju za šolo/službo, skratka v času razmeroma pomembnega odločanja o sebi (oziroma o njih). Tudi kratkotrajno spremenjeni pogoji so torej utegnili imeti dolgoročnejše posledice.

3.2.10. Zaključek skupinskega dela

Zaključevanje skupinskega dela je bilo pri prvih treh skupinah deloma pogojeno z vnaprej zastavljeno začetno omejitvijo 15 sestankov. V okviru te omejitve pa so bile skupinsko dinamske okoliščine zaključevanja različne.

- V prvi in drugi skupini se je celota skupinskega sestajanja zaključila (poleg z dejstvom približevanja formalni meji 15 sestankov) tudi s pisanjem poročila za sodišče. V obeh skupinah so v zadnjih petih sestankih pogosteje in dalj časa govorili o sestavi tega poročila, in z dokončanjem poročila je skupina izgubila enega izmed svojih konkretnejših ciljev. V 1. skupini so se člani razmeroma enotno strinjali o zaključitvi sestajanja (saj tudi oba skupinska delavca nista več videla potrebe po nadaljnem sestajanju) in se je skupina formalno zaključila s 15. sestankom. V drugi skupini pa so mladoletniki izrabili v začetku ponujeno možnost, da se lahko po 15 sestankih na novo odločajo o nadaljevanju sestankovanja. Redni člani skupine so se razmeroma soglasno izrekli za nadaljevanje skupinskega sestajanja (in to napisali tudi v poročilu za sodišče). Kljub temu pa se skupinsko delo ni nadaljevalo, ker je eden od skupinskih delavcev moral oditi na služenje vojaškega roka. Po drugi strani je bil smisel sestajanja le (predvideno "boljšega") dela skupina v odnosu na prvotna izhodišča raziskave dvomljiv. Skupinsko sestajanje se je zato s 16. sestankom formalno zaključilo.

- Približevanje 15. sestanku je bilo v tretji skupini spremljano z dvema značilnostima: obravnava in izražanje skupinske strukture in

odnosa posameznikov do skupine je postajalo vse bolj odprto in razvidno, po drugi strani pa sta skupinska delavca začela bolj eksplicitno postavljati zahtevo po "stvarnih" in "resnih" temah. Zamisli pisanja poročila za sodišče skupina ni sprejela za svojo (kar je razumljivo v zvezi s podatkom, da so kot svoj "problem" v veliko večji meri čutili "policijo" in aktualno življensko omejenost, kot pa razmeroma oddaljeno in nerelevantno "sodišče"). Na vsakem od zadnjih sestankov se je zastavilo vprašanje nadaljnega sestajanja, vendar odgovora na to vprašanje v skupini ni bilo mogoče zadostno eksplicirati (posamezni člani so v zvezi s tem vprašanjem izražali veliko ambivalentnost). Tako se je s 17. sestankom sestajanja na pol formalno zaključilo, vendar z dodatnim dogovorom, da se čez 14 dni skupina "neobvezno" spet sreča in da se bo takrat "videlo", ali še obstaja interes za sestajanje. Ob dogovorjenem roku mladoletnikov ni bilo, vendar pa so še kasneje spet izražali željo po sestajanju. Do ponovnega sestanka ni več prišlo.

- V "delu" četrte skupine je prvotno zamišljen dogovor o 15 sestankih nehal veljati s tem, ko se mladoletniki niso več odzvali na dogovorjene sestanke. Skupinski delavci so v svojem metodološkem "obratu" sklenili poiskati novo osnovo delovanja, in jo našli v navezavi stikov in angažiranju dejavnikov v KS. Trajanje dejavnosti je s tem postala vezana na odločitve "iniciativne skupine za obravnavanje mladinske problematike v KS" s tem, da je bilo sodelovanje vseh prizadetih še vedno prostovoljno. V skladu z delovanjem te iniciativne skupine (kot organa KS) je bila dejavnost skupinskih delavcev najmočnejša v času od marca 1981 do junija 1981, od takrat naprej pa upada. Dejavnost se formalno še ni zaključila.

3.3. Značilnosti skupin in njihovega obravnavanja

V tem poglavju opisujemo (nekatere od) podrobnosti in raznolikosti obravnavanja štirih skupin. Misel, ki jo želimo skozi to opisovanje ilustrirati je, da so značilnosti skupin in (možnosti) njihovega obravnavanja med seboj (neslučajno) povezane ter da v svoji povezavi pogojujejo do neke mere različno "naravo" skupinskega dela.

Med opažanji, ki bi jih lahko opredelili kot skupna za vse štiri skupine je predvsem to, da je skupinsko delo z mladoletniškimi skupinami v času pripravljalnega postopka mogoče. Seveda pa skupinsko delo ni možno v enaki obliki in z enakimi cilji za najrazličnejše skupine, temveč ga je potrebno prilagoditi značilnostim skupine in socialnim okoliščinam dela.

Pri vseh štirih skupinah (pri 1. najmanj) je bilo opaziti tudi težnje po izločevanju "slabših" (bolj socialno ogroženih) mladoletnikov iz skupinskega dela. Te težnje so se izražale:

- kot administrativni posegi v skupino;
- kot izrecni pritiski okolja, naj se "slabše" mladoletnike izloči;
- posredno kot drugačna in manj ugodna socialna opremljenost "slabših" mladoletnikov za sodelovanje v skupini;
- ter kot usmeritev skupinske dinamike, ki pa je težila k izločanju tako "slabših" kot "boljših" članov (seveda pa je tej težnji bila nasprotna stalna težnja diferenciranja skupine in njenega integriranja na novi ravni).

V skupinskem delu smo te procese do neke mere pasivno spremljali (jih le opazovali), po drugi strani pa se jim dejavno upirali, oziroma poskušali ustvarjati okoliščine za diferenciranje skupine oziroma njeno integriranje v bolj diferancirane družbene strukture.

Osebni in skupinski problemi članov štirih skupin (kot so se nam kazali skozi skupinske tematizacije) so bili medsebojno različni. Problemi članov 3. in 4. skupine so se posebno poudarjeno kazali kot problemi izvirajoči iz stigmatizacije, to so bili problemi neposrednih konfliktov z ožjim okoljem in organi formalnega družbenega nadzorstva, medtem ko so se problemi članov 1. in 2. skupine (ki so bili v odnosu do kolja razmeroma uspešni in so bili s tem v manj konfliktnem odnosu do okolja) tematizirani bolj kot medosebni ali osebni problemi. Vzporedno s tako različno tematiziranimi (pojmovanimi, razumljenimi) problemi so skupine tudi različno odgovarjale na "ponudbo" skupinskih delavcev: ki so jim "ponujali" enkrat modele odzivanja na osebne probleme (probleme konceptualizirane kot osebne), drugič pa modele reševanja konfliktov z okoljem.

Stopnja skladnosti zaznav (problemov) s strani mladoletnikov in s strani skupinskih delavcev je tako določala (notranje) možnosti ustvarjanja "tretmanske" skupine (po Bionu "delovne skupine"), medtem ko je skladnost obojnih v interakciji z zaznavami dejavnikov okolja določala možnosti "zunanjega" razvoja skupine (to je integracije in povezovanja skupine v strukturah okolja). Pomemben del dejavnosti skupinskega delavca je bilo v tem procesu spoznavanje podobnosti in raznolikosti teh zaznav in iskanje načinov komuniciranja med nosilci teh različnih zaznav.

V naslednjih dveh poglavjih je podrobneje opisano delo z dvema skupinama: 4. poglavje opisuje delo s 3. skupino, 5. poglavje pa delo s 4. skupino. Ti dve skupini podrobneje obravnavamo zaradi dveh razlogov: ker se nam zdi, da smo se ravno pri teh dveh skupinah močneje približali izhodiščem raziskave, in drugič zato, ker so z vidika družbe člani teh dveh skupin močneje socialno ogroženi (imajo slabšo kriminalno prognozo) in torej v večji meri predstavljajo "legitimni predmet" socialnega obravnavanja.

4. Skupinsko delo s skupino mladostnikov iz starejše naseljenega mestnega območja

Skupino mladoletnikov so opisovali[71] kot odstopajočo od ostalih glede na resnost[72] kaznivih dejanj, trajnost delovanja, in notranjo povezanost. Izmed šestih članov skupine so bili trije že predobravnavani in to v skupini s še drugimi tremi mladoletniki. Na pristojnem centru za socialno delo so nam povedali, da po njihovih informacijah vsi ti fantje stanujejo na razmeroma strnjenem območju, so si starostno blizu ter se medsebojno družijo. Obenem s tem podatkom so za nekatere od fantov povedali tudi to, da se le redkeje odzivajo vabilom za prihod na CSD, ter da bi bilo zato smotrno celotno skupino devetih mladoletnikov hkrati povabiti na prvi sestanek. Tako smo tudi naredili, in večina teh devetih mladoletnikov se je nato približno štiri mesece sestajala z obema skupinskima delavcema (sestavo skupine na posameznih sestankih kaže tabela 81).

V tem intervalu se je zvrstilo 16 skupinskih sestankov, nekaj individualnih srečanj ter nekaj stikov obeh skupinskih delavcev z - skupini zunanjimi - dejavniki v KS v zvezi s skupinskim sestajanjem in skupinskimi cilji. O dogajanju na vseh skupinskih sestankih sva oba skupinska delavca izpolnila shemo za opazovanje in interpretiranje skupinskega dogajanja (glej 2.2.), po koncu sestajanja pa sva o delu poročala delavcem iz ustreznega CSD,ki sicer obravnavajo te fante.

Vprašanje, ki se naravno zastavlja po končanem skupinskem delu je vprašanje učinkov dela oziroma spoznanj o odnosih med metodo (postopki skupinskega delavca), preteklostjo mladoletnikov (njihovo osebnostno in drugačno prejšnjo pogojenostjo, "etiologijo") ter njihovo bodočnostjo (strukturo priložnosti v okolju, možnosti oblikovanja življenja v prihodnje, itd.). V odsotnosti specifičnih hipotez oziroma analitičnega načina ovrednotenja učinkov lahko na zgornji vprašanji odgovarjamo le na način, ki ga lahko imenujemo intuitivno - sintetičen, to je način, pri katerem raziskovalec razmeroma poljubno (to je, v skladu s poprej izbranimi miselnimi shemami) izbira načine vrednotenja, kriterije pomembnosti določenih elementov, način njihovega povezovanja. V ta globalno sintetični način prikazovanja pa vnašajo podatki opazovalne sheme analitične elemente, ki omogočajo celokupen vtis navezovati na razmeroma bolj definirane in opredeljene elemente opazovanj. V okviru takega pristopa bo obravnavana skupina in delo z njo prikazano razdeljeno v pet aspektov - podpoglavij z naslovi: tematski angažmaji skupine; struktura skupine; odnos skupine z okoljem; temeljna nasprotja v skupinski tematizaciji; delna ocena učinkov dela.

4.1. Tematski angažmaji skupine

Tabela 82 prikazuje razvrstitev tematskih angažmajev skupine tekom 16 sestankov. Teme (določene in poimenovane v skladu z zahtevami opazovalne sheme) smo naknadno razvrstili in šifrirali v smiselne celote.[73] Razdelitev seštevkov tem posebej za prvo in drugo polovico sestankov omogoča poiskati nekatere od razvojnih teženj skupine tekom sestajanja. Izseki skupinske dejavnosti so razčlenjeni kot teme v primeru, ko je obstajal določen minimalen angažma minimalnega števila članov skupine

Tabela 81: Sestava skupine na 17 skupinskih sestankih ter odnos med nekaterimi člani skupine

| | | |

Tabela 82: Razvrstitev tem skupinskega dogajanja glede na prvo in drugo polovico sestankov (prvih in drugih osem sestankov)

Vsebina teme	decimalna oznaka teme	število podtem v 1. 1/2 sestankov	štev. podtem v 2. 1/2 sestankov	število tem v 1. 1/2 sestankov	število tem v 2. 1/2 sestankov	skupaj število tem
Zbiranje in priprava prostora	1.0.	8	8	8	8	16
Orientacija, informiranje, odločanje in argumentiranje v zvezi z nameni sestajanja skupine	2.0.					
- informiranje s strani skupinskega delavca	2.1.	3	-			
- časovna in prostorska orientacija in dogovarjanje glede sestankov	2.2.	3	4			
- glede na odnose znotraj skupine (zakaj koga ni, kako se razumemo, s kom bi rad bil ali ne bi rad bil na sestanku, itd.)	2.3.	2	6			
- glede na okolje (kako reagira okolje na sestajanje)	2.4.	1	3	20	29	49
- glede na odnos do skupinskega delavca in njegove institucije (kaj on hoče, kaj dela, kdo stoji za tem, kakšne posledice bo to imelo)	2.5.	3	7			
- iskanje teme kot tema (ponujanje teme, predlaganje in zavračanje, "ping-pong")	2.6.	4	3			
- namen skupine - splošno; smiselnost sestajanja	2.7.	4	6			
Analiza, opisovanje, ocenjevanje	3.0.					
- tekočega sestanka	3.1.	5	3			
- dosedanjega dogajanja na sestankih	3.2.	6	10	11	13	24
- sestanka s starši	3.3.	-	-			
Odločanje in dogovarjanje o zunanjih skupnih dejavnostih v bodočnosti	4.0.	4	9	4	9	13
Šola	5.0					
- informiranje, orientiranje (možnosti šolanja)	5.1.	1	2			
- sedanje stanje, problemi, uspehi, odnosi	5.2.	3	2	6	5	11
- načrtovanje, usmerjanje	5.3.	2	1			
Skupina, njena struktura, odnosi	6.0.					
- "kdo je izdal"	6.1.	-	1			
- ocenjevanje, "opravljanje" ostalih (odsotnih članov)	6.2.	2	3			
- kot okvir in možnost za nadaljne delo (izražanje želje po skupnem sodelovanju, opis strukture skupine kot okvira za naprej)	6.3.	1	2	3	6	9
Policija	7.0.					
- izkušnje s policijo, ocena policijskega delovanja	7.1.	3	4			
- kaj storiti v prihodnje, možnosti in analiziranje možnih reakcij na policijsko ukrepanje	7.2.	1	2	4	6	10
Služba, poklic	8.0.					
- načelno, abstraktno razmišljanje o vlogi in pomenu "službe", informiranje, orientacija	8.1.	1	2			
- sedanje stanje, izkušnje v službi, odnosi, težave, uspehi	8.2.	1	2	3	7	10
- načrtovanje, usmerjanje	8.3.	1	3			
Spolnost, odnosi med spoloma	9.0.					
- kvante, zafrkavanje (kot izraz interesa, ki v trenutnem stanju skupine ne omogoča resnega pogovora, a ima močno izrazno funkcijo)	9.1.	2	-			
- razčiščevanje medsebojnih odnosov (kdo s kom hodi, kaj dela s punco, ali spi z njo, itd.)	9.2.	2	-	6	2	8
- "resno", "vzgojno", "znanstveno" razpravljanje, orientacija, usmerjanje v smisel spolnosti, moralno etični aspekti, kriteriji za dober par	9.3.	2	1			
- homoseksualnost (in člani skupine)	9.4.	-	1			
Igra, zabava (na sestanku)	10.0.	4	5	4	5	9
Družina	11.0.	-	-			
- odnos s starši, kaj starši pustijo, splošno	11.1.	-	-			
- starši in njihovi partnerji (nezakonski)	11.2.	-	-	0	0	0
- starši in šola, služba, prosti čas	11.3.	-	-			
- starši in njihov odnos do sestajanja skupine	11.4.	-	-			
Sodišče in tamkajšnja obravnava	12.0.					
- kakšni so vzgojni ukrepi in kriteriji zanje (kaj lahko jaz dobim)	12.1.	1	2			
- splošno razpravljanje o "zločinu in kazni" (moralni kriteriji kaznovanja, Trobec)	12.2.	2	-	4	6	10
- kaj se je do sedaj zgodilo na sodišču, dosedanje izkušnje	12.3.	-	-			
- pisanje lastnega poročila o sestajanju za sodišče kot namen skupine	12.4.	1	4			

Vsebina teme	decimalna oznaka teme	število podtem v 1. 1/2 sestankov	število podtem v 2. 1/2 sestankov	število tem v 1. 1/2 sestankov	število tem v 2. 1/2 sestankov	skupaj število tem
Splošne življenske teme	13.0.					
- služenje vojaškega roka	13.1.	-	2			
- "Bosanci"	13.2.	2	-			
- življenje v drugih krajih in državah	13.3.	-	1	2	7	9
- mesto-vas	13.4.	-	1			
- "odraslo" življenje	13.5.	-	1			
- alkoholizem, osamljenost, stiska	13.6.	-	2			
Prosti čas	14.0.					
- splošno o načinu preživljanja prostega časa (kaj delamo, interesna usmerjenost, pogoji in možnosti v okolju)	14.1.	3	5			
- pogovori o "stilu" (na kakšen način v preživljanju prostega časa dosegamo "stil", stilne aspiracije ali samohvala)	14.2.	5	1	11	12	23
- vrednostni sistem, nasilje kot način in vrednota življenja (stila)	14.3.	1	4			
- konkretno o kaznivih dejanjih (motivacija,- užitki, moralni pogoji upravičenosti kaznivih dejanj)	14.4.	-	1			
- pogovor o konkretnih dejavnostih skupine izven sestankov (disko, gostilne, koncert)	14.5.	2	1			
Obravnavanje na CSD	15.0.					
- način dela z mladoletniki, izkušnje, odnosi, občutki	15.1.	1	-	1	1	2
- načrti, način odzivanja, pomen, posledice	15.2.	-	1			
Zunanji dogodki, ki pomenijo nenačrtovan, zunanji vpliv na vsebino sestanka	16.0.					
- povzročeni po "organiziranih" dejavnostih (KS, milica)	16.1.	2	3	2	5	7
- povzročeni po neformalnih dejavnostih (sovražna klapa, pijanka)	16.2.	-	2			
Skupaj			121			210

v zvezi z njo, oziroma takrat, ko se je - po oceni opazovalcev - skupina kot celota na določen način ob temi strukturirala oziroma sodelovala pri razvijanju teme.

Tabela kaže, da so se v celoti najpogosteje pojavljale teme iz sklopa 2.0. (orientiranje in usmerjanje v zvezi z nameni skupine), 3.0. (analiza skupinske dejavnosti) in 14.0. (prosti čas). Najredkejše pa so bile teme 11.0. (družina) ter 15.0. (Obravnavanje na CSD). V drugi polovici sestankov pa v primerjavi s prvo polovico opažamo nasploh več tem, posebej še več tem iz sklopov 2.0., 4.0., 6.0., 7.0., 8.0., 12.0., 13.0. in 16.0., medtem ko je opazno manj tem iz sklopov 9.0. in 5.0.

Po občutku obeh opazovalcev je bil najbolj stalen in intenziven tematski angažma skupine vezan na vprašanje namena in smisla obstoja skupine. Ob dejstvu, da so se člani skupine skoraj v enaki "zasedbi" kot na naših sestankih sestajali tudi v prostem času, ob nkratnem dejstvu in zaznavi lastne stigmatiziranosti in sodnega obravnavanja ter ob nepričakovanem in stalno vznemirajočem dejstvu/razmeroma nedirektivnega vedenja obeh skupinskih delavcev se nam je kot posameznikom in kot skupin stalno pojavljalo vprašanje, čemu smo skupaj, česa si lahko vsak posebej od skupine nadeja in kaj naj bi bil končni cilj sestajanja.

S strani mladoletnikov je bilo razumevanje namena skupinskega sestajanja neposredno vezano na razumevanje vloge obeh skupinskih delavcev. V začetku sestajanja njuna vloga ni bila eksplicitno obravnavana v skupini, čeprav so se prikrito stalno izražala pričakovanja po strožjem, usmerjenejšem, predvsem pa bolj določljivem vedenju obeh skupinskih delavcev. V drugi polovici smo začeli v skupini odkriteje govoriti o teh pričakovanjih, odkriteje se je izražalo stališče mladoletnikov, da sva midva neke posebne vrste opazovalca, nadzorovalca, ocenjevalca, spreminjavalca, ki želiva zbrane informacije kasneje (po "fazi nedirektivnosti") uporabiti za njihovo "manj prostovoljno" obravnavanje.

Vzporedno z odkritejšim izražanjem takšnih domnev so v skupini začela rasti pričakovanja do obeh skupinskih delavcev, ki naj bi jim na nek "magičen" način odprla vrata do željenih ciljev, oziroma jim pomagala

pri reševanju problemov, ki so jih občutili kot najtežje. Med takimi temami je bila gotovo najbolj intenzivna tema "policije", (ki se sicer ne pojavlja najpogosteje). Policiji so "zamerili" dvoje: v preiskovalnem postopku naj bi bila mnoga njihova priznanja dana pod prisilo in bila neresnična, sedaj pa so jih doživljali kot sebi odtujeno (uradno) "objektivnost", ki bo brez možnosti odkritja resnice vplivala na njihovo bodočo usodo; v času po odkritju dejanj pa so se pritoževali nad nočnim bujenjem, njim nerazložljivim in neupravičenim legitimiranjem, "nadlegovanjem" ter občasnim (daljšim) zasliševanjem v prostorih milice.

Čeprav nisva imela niti možnosti niti namena raziskovati resničnost v ovadbi zapisanih kaznivih dejanj oziroma njihovih opisov delovanja miličnikov, se je ta tema večkrat pojavljala s presenetljivo močjo. S tem izrazom misliva na dejstvo, da so bile ob skupinski obravnavi te teme razvidne mnoge različne težnje: ob pogovoru so se jasno razlikovali mladoletniki, ki so težave s policijo imeli ali pa ne; razlikovala so se tudi njihova pojmovanja pravičnosti policije oziroma možnih načinov vedenja v zvezi s tem; kolikor je bilo opaziti nestvarne težnje fantov, da bi policiji naprtili krivdo za svoja kazniva dejanja, pa je bil razviden tudi bolj objektiven družbeno omejujoč vpliv te oblike družbene reakcije; naposled pa je tema policije pomenila obenem s prikladnim načinom obrazložitve stigmatizirajočega dejstva obstoja te skupinske "obravnave" tudi dejansko projekcijo mladoletnikovih želja obema skupinskima delavcema.

Iskanje namena skupine se je poleg možnosti "poravnavanja" s policijo usmerjalo tudi na druge možnosti zunanjega uveljavljanja. Dejstvo, da je bila skupina v ožjem okolju poznana in s strani več ustanov v preteklosti že zavrnjena, je bilo povezano s težnjo skupine, da bi skupinska delavca izkoristila kot ključ za pridobitev svojega prostora, za kako od oblik družbeno priznane dejavnosti, za premostitev razkoraka, ki ga je med skupino in njenim okoljem postavila dejstvo kaznivih dejanj in stigmatizacije. Vendar pa so mladoletniki sami izražali skoraj popolno nejevero v možnost take rešitve, oziroma so skladno s to nejevero temo obravnavali kot magično, sanjsko, oziroma kot področje, kjer naj

bi jim skupinska delavca brez njihove dejavnosti preskrbela nove možnosti, kjer naj bi jim bilo nekaj dano.[74]

Tematsko področje, ki je obravnavalo bolj stvarne perspektive mladoletnikov, je bilo področje šole in službe. Te teme se praviloma v začetku niso razvijale na iniciativo mladoletnikov, vendar pa tudi niso bile v tolikšni meri zavrnjene, kot so bile na primer teme iz področja družine. V drugem delu sestankov so mladoletniki občasno celo sami načeli ta dva tematska sklopa, bodisi v zvezi s poročanjem o doseženih rezultatih, bodisi kot obliko prilagajanja zaznanim pričakovanjem skupinskih delavcev. Mladoletniki so se medsebojno izrazito razlikovali, kar se tiče teh dveh področij: eden je imel stalno službo, dva sta bila razmeroma uspešna v poklicni šoli, eden se je v času sestajanja "odločal", da poklicno šolo opusti, dva se nista šolala, niti nista redno delala, eden je opravljal izpite na večerni šoli, eden pa se je (verjetno) preživljal s pollegalnimi dejavnostmi. Zaradi opisane heterogenosti mladoletnikov ter nedirektivnega vodenja obeh skupinskih delavcev, ki sta se trudila, da uspešne vključitve v šolo ali delo ne bi postavljala kot vnaprejšnjo in neizbežno odločitev - cilj obravnave -, je bilo mogoče o teh temah govoriti razmeroma moralno nenasičeno. Mladoletniki so o svojem nadaljnem šolanju ali iskanju dela govorili razmeroma stvarno, kar pomeni, da so šolanje ali delo presojali z vidika svojih trenutnih usmerjenosti, želja, možnosti. Del teh možnosti in usmerjenosti je bil pogojen s pritiski delavcev CSD, staršev in drugih, še večji del pa je bil v zvezi z njihovimi težnjami, da bi postali finančno neodvisni in samostojni. Pogovori o šoli in službi so potekali kot argumentiranje prednosti in slabosti enega in drugega ter kot izražanje svojega odnosa do teh prednosti in slabosti. Pri enem od fantov je bilo v tem razmeroma kratkem obdobju opaziti premik v motivaciji od iskanja službe pod pritiskom (pri čemer je fant uporabljal zelo uspešne metode izogibanja) pa do iskanja službe zaradi rastoče potrebe po finančni samostojnosti, ki je v nekem trenutku presegla zunanjo motiviranost in pripeljala do boljšega rezultata.

Pričakovanja skupine do obeh skupinskih delavcev v zvezi s tema temama so se osredotočala na to, da bosta oba skupinska delavca - kot odrasla človeka, ki že redno delata - mladoletnike informirala o tem, kaj zares

pomeni "delati", kakšne so "prednosti" in "slabosti" dela, oziroma da jim bosta lahko svetovala v zvezi z različnimi nepravičnostmi in pravnimi nejasnostmi v zvezi z njihovim delom. V teh pričakovanjih in načinih obravnave tem se je kazal izrazito instrumentalen odnos do dela in šolanja, ki je zahteval stvarno poznavanje informacij ter tako vedenje, ki je omogočalo v tem instrumentalnem odnosu čim manj vložiti, da bi čim več pridobil (pomembno je špricati šolo ravno še toliko, da ostaneš v njej; biti z mojstrom ravno toliko prijazen, da se lahko zaradi tega manj trudiš drugje; biti v službi na bolniški čim več in delati toliko časa, dokler niso denarne potrebe za določen čas zadovoljene). Instrumentalen odnos do šole in dela pa je bil navidez tudi najbolj stvaren odziv na nekatere od pogojev njim primernega dela.

"Prava tema" pa je bila tema prostega časa, stila in kriterijev "subkulturnega" uveljavljanja. V pogovorih o stilu (tržaški wisky, oprema za disko) oziroma izražanju stilnih elementov (najbolj "v stilu", v različnih dnevih a vedno visokem oblečen je prihajal na sestanke član I, katerega socialni izvor in izobrazba sta bila med vsemi mladoletniki najnižja) ter pogovorih o načinu preživljanja prostega časa (fliperji, keglanje, nekateri disko lokali) se je lahko skrila njihova izobrazbena in socialna neenakost (medsebojna in v odnosu na ostali del populacije), v območju stila so bili na videz neomejeni in neodvisni od KS, policije, šole, službe, staršev in samega sebe (edina omejenost stila pa se je seveda kazala v finančnem vprašanju, do katerega pa so imeli pretežno instrumentalen odnos). Na en način je stil pomenil tudi morda edino možnost premagovanja starostne diferenciacije, možnost odrasle identitete ter celo možnost zaslužka. Nekateri od mladoletnikov so dnevno obiskovali nekatere lokale v bližini, ki so imeli fliperje, ob katerih se je tvorila razmeroma stalna družba ljudi, najrazličnejših starosti, načinov pridobivanja dohodka in življenskih poti. Nekateri of fantov so bili mojstri za fliperje in so občasno - v igrah s starejšimi, bolje situiranimi igralci - priigrali presenetljive vsote denarja. Ti lokali pa so bili seveda tudi stalna točka obiska miličnikov in so tam prihajali v stalne "konflikte" z njimi.

Poseben aspekt(tega) stila pa lahko prikažemo kot vezan na določen (subkulturen)[75] vrednostni sistem. Element stila je bilo tudi nasilje, (moč, trdnost, pogum, drznost) ki je bilo po odzivih skupine sodeč vrednota zase. Člani skupine so občasno podoživljali dogodke iz preteklega tedna in v tem podoživljanju očitno - kot le redkokdaj drugače - kazali ponos, zadovoljstvo in visoko samovrednotenje v zvezi z dogodki, v katerih so se kot skupina v pretepu dobro obnesli, v katerih se niso pustili zafrkavati, v katerih so "jih drugim več naložili kot oni njim". Nasilje je bilo - sodeč po njihovih izjavah - videti kot razmeroma pričakovan in normalen element preživljanja prostega časa, tudi kot način preživetja v določenih okoljih (ob fliperjih). Ob nasilju - kot elementu stila, pa se je razvijal tudi proces strukturiranja skupine in skupinska diferenciacija. Za-že na videz - najmočnejšega fanta so ostali rekli, da se stepe že, če mu rečeš dober večer, za dva druga pa so rekli, da gresta včasih kar po cesti in tepeta vsakega otroka, ki ne gre pred njima na drugo stran ceste. Razvidno je bilo, da je tako vedenje predstavljalo običajen del mikro okolja mladoletnikov ter da so v zvezi z uspešnostjo na tem področju merili tudi uspešnost skupine (kar odraža ponosna izjava "In tudi tam nas že poznajo").

Na vse opisane tematske aspekte zunanje določenosti skupine se je vezala razprava o sami skupini in njeni strukturi. Takorekoč na vsakem sestanku je pogovor tekel o tistih, ki jih ni bilo na sestanku, o odnosu z njimi in njihovih značilnostih, pri čemer je bilo opaziti le majhno (notranjo) kohezivnost v skupini. Najbolj intenzivna tovrstna razprava je bila razprava o tem, kdo jih je izdal. Ta pogovor se je navezal na pogovor o policijskih metodah ter na pogovor o tem, kakšne cilje si lahko skupina zastavlja v zvezi s sodno obravnavo. Ob sicer zelo zapletenem pogovoru o "izdajalcu", ki ga opazovalca nisva razumela v popolnosti, so se fantje fizično stisnili skupaj in dajali videz kar največje kohezivnosti. Rezultat pogovora je bil formalno ta, da izdajalca niso identificirali, iz pogovora pa se je dalo po drugi strani jasno razbrati, da so bili na nek način izdajalci vsi. Ta misel jim je bila ob izkušnji obravnavanja na UJV v bistvu sprejemljiva in zdi se, da ravno zaradi te zunanje pogojenosti izdaje pogovor ni izzvenel

toliko v smeri težnje po izobčenju ali kaznovanju izdajalcev kot v smeri združevanja skupine.

Če smo do sedaj opisovali posebno pogoste in intenzivne teme pogovorov, pa niso nič manj zanimive redke ali neprisotne teme. Presenetila nas je popolna odsotnost tem v zvezi s starši, družino, sorodniki. Te teme se niso razvile niti takrat, ko je kdo dal zanje iniciativo (zunanji "gostje" - običajno dekleta, ali skupinska delavca). To dejstvo je morda v nasprotju (ali pa obratno - pogojeno) z dejstvom, da je bila neurejenost in socialna problematika družin mnogih od mladoletnikov opazna.

Druga izrazito odsotna tema je bila tema o dogajanju na sodišču in CSD. Ti pogovori so se skoraj vedno navezovali na iniciativo obeh skupinskih delavcev (predvsem teme sodišča - o pisanju poročila) ali pa na magično sprevrnjen način obravnave teme, v katerem je bil skupinski delavec s strani mladoletnikov potisnjen v tak obramben položaj, v katerem naj bi bil navidez vsemogočen in naj bi fantom razrešil težave s sodiščem in CSD. Nasploh se zdi verjetna domneva, da mladoletniki obema institucijama v bistvu niso pripisovali posebne pomembnosti. Deloma zato ne, ker je bilo delovanje sodišča in CSD časovno in prostorsko oddaljeno (medtem ko so jih miličniki obiskovali tudi na domu), ter ker jim je bilo v terminih praktične pomoči ali z ozirom na njihovo razumevanje dogajanja tudi miselno in socialno oddaljeno. "Tretma" na CSD se očitno ni odvijal v okvirih njihove motivacije in njihovih razumevanj sveta (čeprav bi se morda lahko izkazalo, da izraz "očitno" skriva še kaj, kar ni očitno: poskuse manipulacije socialnega delavca s strani mladoletnika in tudi seveda dejansko pomoč socialnega delavca pri mladoletnikovih problemih), postopek na sodišču pa je bil še bolj nerazumljiv in oddaljen od njihovih neposrednejših pojmovanj in problemov pravičnosti ali razsojanja. Zdi se, da bi tudi odnos mladoletnikov do CSD in sodišča lahko deloma opisali s pomočjo pojma instrumentalnosti, ki so ga "pridnejši" mladoletniki kazali v svojem vedenju v teh dveh ustanovah.[76]

V povzetku rečeno lahko, da je skupinsko tematiziranje odražalo težnjo po osamosvojitvi od družine, neodvisnosti od formalnega družbenega nad-

zorstva, težnjo po obvladanju instrumentalnega odnosa do življenskih (ekstencialnih) nujnosti, pri tem pa se je neuspeh teh teženj oziroma razkorak med njihovim položajem in opaženimi družbenimi cilji razreševal v območju prostega časa, stila, za kar pa se je kot funkcionalno sredstvo izkazala skupina oziroma njen obstoj.

4.2. Struktura skupine

Izhodiščne podatke za ocenjevanje strukturiranosti skupine smo dobili iz prejšnjega sodnega postopka ter od delavcev CSD. Del skupine je bil namreč že pred enim letom predobravnavan, kar je govorilo za relativno trajnost skupine. V nasprotju s tem sklepom so bile zapisane izjave več mladoletnikov in njihovih staršev o tem, da se je skupina po prvem postopku razšla. Objektivni podatki pa so govorili o tem, da so fantje živeli skupaj (na območju stareje naseljenega dela mesta, v obsegu kakih 500 m) takorekoč od rane mladosti, ter da so bili - dokler so obiskovali osnovno šolo - večinoma tudi sošolci.

Skupinsko sestajanje je omejevalo možnosti spoznavanja strukture skupine s tem, ker je bilo sestajanje izolirano, vezano na stigmatizacijo, itd. (po drugi strani pa je te možnosti sploh omogočalo s tem, da je bilo mogoče skupino opazovati). Pomemben pojav, ki je omogočal spoznavanje strukture skupine, so bili takoimenovani "gostje" skupine (ki so jih mladoletniki bodisi "pripeljali" sami ali pa ki so prišli samoiniciativno) ter drugi zunanji dejavniki in dogajanja ob skupinskih sestankih. Mladoletniki sami so s seboj pripeljali kar osem gostov. Ta pojav sva interpretirala bodisi kot obliko "testiranja" obeh skupinskih delavcev oziroma ponujanja določenih novih tematskih sklopov, bodisi kot instrumentalno iskanje - za pogoje "tretmana" - najugodnejše skupinske sestave, bodisi kot pretežno nehoten odraz siceršnjih življenskih okoliščin fantov. Ne glede na vrsto razlage pa je v skupini glede na prisotne goste zavladalo drugačno vzdušje in drugačen proces tematizacije.

Posamezni gostje so vnesli v skupinsko dogajanje različne relevantne dimenzije opredeljevanja. Prva gosta N in O sta bila starejša fanta, člana motorizirane skupine, obenem pa kazensko neobravnavana (zato pa

znana prekrškarja - prometni prekrški). Skupini sta pustila pečat posebne stigmatiziranosti (ker sta na koncu izjavila, da ne bosta v njej ostala, ker jima ni treba), čeprav sta bila pri kaznivih dejanjih skupine posredno udeležena, kot se je kasneje pokazalo v pogovorih. Bila pa sta člana starejše skupine, v odnosu do katere je bila "naša" skupina podrejena oziroma bolj stigmatizirana. Za obdobje prvih petih sestankov je bilo značilno opredeljevanje skupine do člana I, ki je od njih odstopal po svojem še nižjem socialnem izvoru in izobrazbi, medtem ko jih je v "stilu" prekašal, prav tako pa verjetno v svojem bolj profesionalnem odnosu do nelegalnih dejavnosti. Poglavitna za odnose med njim in ostalimi člani je bila njegova albanska narodnost. Skupina je v "obračunu" z njim "razčiščevala" vprašanje "Bosancev", ki so tudi sicer bili eden od - v ožjem okolju skupine prisotnih - objektov skupinske (proti)identifikacije. Deloma skozi odnos do teh treh "gostov" se je skupina v okviru našega sestajanja utrdila.

Dve dekleti, ki sta prihajali na naslednje štiri sestanke sta izzivali nadaljnjo notranjo diferenciacijo v skupini. Pokazalo se je, da po eni strani ta dekleta, kot bivajoča v istem ožjem okolju, kot izhajajoča iz podobnih socialnih slojev ter kot izmenično družeča se s posameznimi od članov skupine, deloma pomenijo skupinsko "konstanto", vendar pa je bil bolj opazen vpliv, ki so ga ta dekleta - ob navezovanju vse trajnejših odnosov s posameznimi fanti - imela (ali bi ga lahko imela) na razpad skupine. Zdi se, da se posamezniki ob tem, ko so hodili z dekletom izgubljali interes za skupino, v katero pa so se kasneje morda spet vračali.

Za strukturiranje skupine zelo pomembna sta bila edini polnoletni član D ter njegovo dekle - gost - M. Njuna zveza je bila najtrajnejša od vseh, živela sta celo skupaj (ker so starši fanta živeli v tujini), sam fant D pa je bil tudi trajno zaposlen in je v svojem oblačenju očitno prešel fazo "stila". Čeprav (in prav zato) se D in M od ostalih nista razlikovala po svojem socialnem izvoru, doseženi izobrazbi oziroma predvideni življenski poti, pa sta vsem ostalim pomenila sliko "odraslega" življenja, nekakšen prikaz drugačnih problemov, s katerimi se srečujejo "odrasli" in to tako sliko in tak prikaz, ki sta jim bila

razmeroma zelo blizu, saj sta bila D in M takorekoč njihova vrstnika. Kadar sta bila v skupini D in M, so bile redno na dnevnem redu "odrasle" teme, in tudi način njihove obravnave je bil stvarnejši. Problematika "stila" kakor da je postala na takih sestankih manj važna, na nek način otročja, in člani skupine so se vedno bolj angažirali z nasveti in pogovorom v reševanju težav svojega starejšega vrstnika.

Vendar pa sta na 8. in 16. sestanku prisostvovala tudi dva gosta, ki sta v skupino prinesla tematiko "subkulture", tematiko nasilja, ki se ji mladoletniki s samim poznavanjem "odraslega" življenja niso izmaknili. V teh dveh primerih pa je tudi najočitneje izstopila struktura skupine, kot mladostniškega, stilnega, konfliktnega, obvezujočega pojava. Na 16. sestanku (po katerem se je skupina verjetno tepla z rivalsko skupino) je prišlo tudi do najbolj eksplicitne izjave o skupinski strukturi v vseh sestankih. Član A je izjavil, "da bodo vsi naredili tako, kot bo on rekel" in to v takem kontekstu, da je s to izjavo posredno nasprotoval usmerjenosti pogovora, ki sta ga razmeroma dejavno inicirala in razvijala skupinska delavca. Ta izjava seveda ni ostala brez odmeva, vendar so bili vsi odmevi nebesedni: član, ki ni imel nobenih kaznivih dejanj v drugem postopku in ki je bil razmeroma šolsko uspešen se je precej na glas nasmehnil predse, drug član, ki je bil po najinih ocenah najmanj navezan na skupino se je tiho in nstrinjajoče zazrl v tla, ostali so se začeli presedati.

V skupini je torej delovalo več dimenzij diferenciacije: opazna je bila dimenzija razlikovanja med fanti, ki so se razmeroma uspešno šolali in drugimi, ko so delali, oziroma ki so "iskali" delo. V pogovorih o šoli in službi so se prvi vedno opredeljevali proti delu in za šolanje, ki jim bo omogočilo lažje delo, drugi pa so bili manj aktivni. Uspešnost šolanja je v skupini deloma spremljala tudi višji status ali pa manjša odvisnost od skupine. Navidez pomembna dimenzija razlikovanja med fanti je bila telesna moč oziroma pripravljenost za pretep. Član A, ki si je pripisoval vodstveno vlogo, je bil od vseh očitno najmočnejši, medtem ko so v pogovoru dvema najšibkejšima članoma ostali pripisovali vloge "kurirčkov", oziroma v pretepu manj koristnega člana. Tretja je dimenzija delinkventnosti. Medtem ko so član A in z njim ostali pojmovali dejanja nasilništva kot bolj častna kot ne, pa so bila

o dejanjih tatvin mnenja manj skladna. Čeprav je skupina razvijala posebno "moralo upravičenosti kaznivih dejanj", pa so ostali člani obsojali člana B, ki je "stalno kradel", ki je "kradel tako, da tega še oni niso opazili", oziroma so ga odpisovali kot "izgubljenega". V pogovorih smo se nekajkrat poskušali dotakniti tudi skupinske pogojenosti B-jevih kaznivih dejanj. Ukradene stvari je B menda delil s člani skupine, po izjavi njegove matere pa je imela skupina B-ja najraje takrat, ko je imel denar, sicer pa ga niso preveč marali. B je bil tudi na CSD ocenjen kot najbolj problematičen in zaradi največjega števila kaznivih dejanj so mu domnevno pripisovali vodstveni položaj. Skupine je torej dejanja (ki imajo položaj kaznivih dejanj) razločevala na častna (nasilništvo) in druga moralno bolj dvomljiva, za katerih moralno presojo so bili bolj pomembni pogoji konteksta oziroma okoliščine, ki so omogočale uporabo "moralne nevtralizacije".

Opisano strukturo skupine ter dejavnike strukturiranja sva začela oba skupinska delavca prepoznavati šele proti koncu sestajanja. Pravzaprav sva postajala presenečena nad stopnjo strukturiranosti skupine, pa čeprav je ta strukturiranost bila kratkoročno odvisna od določenih pogojev in pritiskov okolja, dolgoročno pa bila utemeljena v interakcijah skupine in okolja. Čeprav sva videla temeljni vir strukture skupine v strukturi pristiskov in možnosti okolja (kar naj bi navajalo k "miljejski terapiji"), pa sva se začela zavedati tudi relativne trajnosti teh struktur okolja in s tem relativne (ne) možnosti ciljev prestrukturiranja skupine.

4.3. Odnos skupine z okoljem

Del odnosov skupine z okoljem oziroma odnosa okolja do skupine prikazuje preglednica 1. V tej preglednici so prikazani "zunanji" dogodki ob skupinskem sestajanju oziroma njihove implikacije za spoznavanje odnosa okolja in skupine. Sodeč po teh dogodkih lahko sklepamo, da je bil odnos okolja do skupine izrazito navračujoč, po drugi strani pa je okolje ponujalo tudi možnosti razvijanja posebne (subkulturne) skupinske miselnosti in identifikacije. Obstoječi lokali v soseski ter celo

(v katerem smo se sestajali)
sam klub upokojencev/so bili nekakšna šola nasilnega reševanja odnosov oziroma vir stilnih elementov prostega časa.

Ekspliciranje odnosov okolja in skupine je bilo odvisno predvsem od območja "delovanja" skupine. Zdi se, da je skupina "živela" na dovolj širokem območju, ki je obsegalo pozimi predvsem določene lokale, poleti pa veliko dvorišče med bloki, kjer so stanovali, ter nekoliko bolj oddaljen športni park med dijaškimi domovi. Na tem širokem območju(rivalska skupina, s katero so se "naši" mladoletniki srečali po 15. sestanku naj bi bila celo iz oddaljene ljubljanske občine) je njihovo delovanje postalo morda manj vidno (oziroma koncentrirano), tako da so bili - sodeč po zbranih informacijah - neposredni konflikti z (bližnjimi) prebivalci (sosedi) redki. Z dejstvom obravnavanja s strani milice pa so mladoletniki prišli bolj v ospredje pozornosti (vsaj formalnih organov družbenega nadzorovanja).

Zdi se, da je opisana (prostorska) širina "življenja" mladoletnikov (predvsem redno v šolanim) nudila še dovolj možnosti za alternativno (nekriminalno) uveljavljanje oziroma za razvoj neodklonske identitete.

Preglednica 1: "Zunanja" dogajanja v zvezi z organizacijo sestajanja in skupinskim dogajanjem

Redna stev. sestanka	Dogajanje na oziroma pred ali po sestanku:
-	Z delavci CSD se dogovorimo za pošiljanje vabil mladoletnikom ter za termin in prostor sestanka (na CSD).
1.	
2.	
-	Z delavcem CSD obiščemo KS, kjer prisotnim pojasnimo namen sestajanja in naše potrebe (prostor in čas). Obljubijo, da bodo o tem razpravljali, ter da naj se oglasimo čez nekaj dni pri tajniku KS.
3.	Na ta, "novoletni" sestanek, na katerem naj bi skupina v tej sestavi proslavila konec leta, ne pride nihče od mladoletnikov.
-	Oba skupinska delavca se pogovarjata s tajnikom KS. Le-ta se strinja s sestajanjem, odobri termin in prostor. Za imena mladoletnikov se ne zanima. V pogovoru nadalje tajnik potrdi, da v tej KS ni organizirane ZSMS (ker je vse mladince "pobrala" druga KS ob razdelitvi) ter da se mu zdi, da sedaj ni možnosti za njeno organiziranje.
4.	
5.	Prvi sestanek v prostorih KS. Prostor nas čaka odprt in gremo vanj in po koncu sestanka iz njega, ne da bi se komu formalno javili. Kljub temu pa smo v prostorih KS dobro vidni in nezgrešljivi. Pred sestankom se namreč zbiramo v sosednjem prostoru - bifeju kluba upokojencev, kjer starostno in pojavno od ostalih gostov odstopamo.
6.	Med sestankom se odpro vrata in v sobo pogleda glava starejšega moškega (za katerega se kasneje izkaže, da je na nek način odgovoren za dogajanje v prostorih KS (ali pa si to odgovornost sam pripisuje). V sobo gleda stoječ med priprtimi vrati nenavadno dolgo in nič ne reče. Skupinski pogovor ob tem ustavi, na pozdrav moški ne odgovori.
7.	Prostor, kjer smo imeli sestanke je zaseden z nekim drugim sestankom. Udeleženci tega sestanka trdijo, da so jim v KS rekli, da ob tej uri tu ni nobenih sestankov, ter da si lahko oni izberejo to uro za svoje sestanke. V dogovoru z njimi poiščemo drugo pisarno, v katero pa čez pol ure vstopi njen pravi "lastnik". To je referent KS za DS in LO. Po krajšem izpraševanju nam dovoli, da ostanemo v njej.
-	Oba skupinska delavca obiščeta družino enega od mladoletnikov (mater in njega). Mati izraža podporo sestajanju, vendar omeni, da skupina izkorišča njenega sina. V pogovoru oba skupinska delavca podpreta mater in sina v njunih pozitivnih izraženih željah in namenih. Oba - mati in sin - ne izražata nobenega presenečenja nad obiskom in sta ga vesela. Med pogovorom ne pridemo do teme, zaradi katere smo se oglasili: mladoletnik, za katerega se nam zdi, da bi lahko največ pridobil v skupini že trikrat ni prišel na sestanek. Ob odhodu omeniva mladoletniku, naj se v zvezi s pomočjo pri vpisu na DU tudi sam oglasi pri enem od naju. Mladoletnik med kasnejšimi sestanki to tudi večkrat naredi.

Redna štev. sestanka	Dogajanje na oziroma pred ali po sestanku:
8.	"Naš" prostor je zaseden zaradi nekega drugega nujnega sestanka. Preselimo se v veliko sejno dvorano, v katero med sestankom dvakrat za dolgo časa molče pogleda glava prej omenjenega moškega.
-	Pred naslednjim sestankom eden od skupinskih delavcev obišče tabornike, ki imajo svoj prostor v kletnih prostorih. Z njimi se pogovarja o možnosti, da bi se skupina sestajala v njihovem prostoru. Taborniki to možnost odklonijo, v nadaljnem pogovoru pa postane jasno, da vedo za katere fante gre, da so nekateri od njih že bili pred leti v taborniški organizaciji, pa da jih niso radi gledali. Taborniki izražajo mnenje, da z njimi ne bi bilo mogoče srečevanje v nobeni sobi, ker bi jo popolnoma uničili.
9.	
10.	Med sestankom imajo v sosednji sejni dvorani veliko pogostitev. Proti koncu sestanka pride v sobo nekdo iz KS z velikim pladnjem sendvičev in nas vpraša, ali jih želimo pojesti. Seveda.
11.	
-	Oba skupinska delavca obiščeta bližnjo osnovno šolo z namenom, da bi povprašala po možnostih, ali bi se lahko "naši" fantje vključili v kako od šolskih izvenučnih dejavnosti. Pomočnica ravnatelja po prvih besedah "ugane", kdo so ti fantje z besedami: "Seveda, to bi bilo možno, naša šola je zelo odprta, imamo toliko in toliko zunanjih sodelavcev, ... samo če to ne bodo Janez Kovačič, Milan Kovač in Lojze Križman (imena so izmišljena - op. pisec)". Le-ti (ki so dejansko fantje iz naše skupine) so bili namreč zaradi svojega vedenja tako osovraženi v šoli, da pomočnica ne verjame, da bi jih kdorkoli želel videti ali sprejeti v svojo dejavnost. Na hodniku nama psihologinja, ki je razmeroma kratek čas na šoli, pove, da je prišla na šolo ravno takrat, ko je odhajal iz šole eden od teh tantov. To se je zgodilo malo pred koncem šolskega leta, imel je nezadostne ocene iz več predmetov. Psihologinja se spomni, da je šla gledati njegove dosežke na testih sposobnosti in odkrila, da je ta fant imel najvišji točkovni rezultat v svojem letniku. Misleč da je to pomota, je rezultat preverila in prišla do istega zaključka. Psihologinja nama odsvetuje poskus vključevanja fantov v šolsko dejavnost, saj so njej v tistem času odsvetovali, da se s fantom sploh pogovarja, ker se šola ni želela več z njim ukvarjati.
12.	
13.	
-	Na dogovorjeno mesto sestanka, iz katerega naj bi šli vsi skupaj v"disko" pride le eden od fantov. S skupinskim delavcem čakata ostale, nato jih gresta v okolico iskati in jih ne najdeta.
14.	Po sestanku, ko se poslavljamo, vstopita v hodnik KS dva miličnika. Fantje hitro odidejo, miličnika pa se zapleteta v pogovor z enim od skupinskih delavcev (žensko). Fantje kasneje povedo, da sta bila to tista dva miličnika, ki večinoma njih obravnavata.
15.	15 minut pred začetkom sestanka (kar je nenavadno) so fantje vsi že zbrani pred stavbo KS. Predstavijo nam novega fanta, ki da je prišel iz Šiške in je "hud kriminalec". Opisujejo nama, kako se zna tepsti, in da je on kaj drugega kot so oni sami ("da bi imela z njim težji posel"). Midva odideva v bife, da bi počakala na začetek

Redna štev. sestanka	Dogajanje na oziroma pred ali po sestanku:

sestanka, ostali člani pa počasi prihajajo za nama. V bifeju k nama pristopi tajnik KS (ki sva ga tokrat prvič videla v prostorih bifeja v večernih urah) in prijazno vpraša, kako nam gre in če je vse v redu. Midva "naivno" in prijetno presenečena pojasnjujeva, da je vse v redu, da so se manjši problemi s prostorom uredili, itd. Nato se tajnik malo odmakne in k najini mizi pride natakarica (ki je doslej še nisva videla) in naju zelo na glas obtoži, da smo prejšnji teden med sestankom iz našega prostora skozi okno metali steklene "frakeljčke" na njen avto in avto tajnika KS, ter da smo jih poškodovali. V začetku zelo zmedena nad preobratom, nato pa vedno bolj gotova v najine trditve, zatrjujeva, da je to povsem nemogoče. Med celotnim trajanjem sestanka sva bila v sobi in bi morala videti, če bi kdo od fantov kaj takega storil in tega seveda ne bi dovolila. Pred sestankom se to ni moglo zgoditi, ker sva kot običajno prišla 15 minut pred fanti in njih še ni bilo. Po sestanku pa se to ni moglo zgoditi, ker smo šli skupaj ven, nakar sva videla, kako so fantje odšli, takoj nato pa so zaklenili prostore KS. Natakarica vedno glasneje ponavlja svojo trditev in na najine argumente odgovarja, da "jo čisto nič ne briga kdaj je kdo kaj zaklenil, ker če niso tega naredili takrat, so pa kdaj drugič". Ko ne veva več kako nadaljevati pogovor, pride k tej natakarici druga (ki je bila do tedaj vedno prisotna v bifeju) in jo z besedami, da "vse skupaj ni čisto nič hudega" in da naj nehamo, nekako porine od naše mize. Tajnik je med tem iz prostorov bifeja odšel, midva pa z mešanimi občutki odideva na sestanek.

Na samem sestanku novodošli fant nič ne govori, občutiva pa nenavadno napetost, ki jo pripisujeta dogodku v bifeju. Fantje, ko jima poveva, kaj se je zgodilo v bifeju, odvrnejo, da to niso bili oni ker tudi niso mogli biti. Da pa se ne čudijo dogodku, ker so že veliko podobnih tu doživeli in zato v ta bife sploh niso prihajali, dokler nismo začeli tu imeti sestankov. Po sestanku pa fantje (ki so se sestanka udeležili v večjem številu, kot na prejšnjih petih sestankih) spet nenavadno hitro odidejo iz prostora. Ko prideva iz prostora tudi midva, jih opaziva postavljene v "borbeni formaciji" nasproti podobnemu številu drugih fantov. Za naju dva se ne zmenijo.

16. Pred sestankom najdeva sobo zaklenjeno. V bifeju povprašam natakarico, kje bi lahko dobil ključ in pokaže mi na starejšega moškega, ki ga prepoznam kot tistega, ki je doslej že večkrat gledal skozi vrata v našo sobo. Ko grem k njemu, se naredi nevednega, in me vpraša kdo sem in kaj hočem (kljub dejstvu, da sva se redno videvala pred začetkom sestankov v bifeju). Ko mu obrazložim, da smo dogovorjeni s tajnikom KS, se zapleteva v dolgo in mučno razpravo o varnostnih ukrepih (za katere je menda on zadolžen), o tem, kako ne more kogorkoli spuščati v prostore, itd. Na koncu pristane na to, da mi da ključ pod pogojem, da mu pokažem osebno izkaznico, in da si bo zapisal številko. Ko mu jo pokažem, s tresočimi rokami izvleče kos papirja in nanj napiše - gledajoč izkaznico - "vzel ključ" in mi ključ izročil.

Redna stev. sestan-ka	Dogajanje na oziroma pred ali po sestanku:
	Na sestanku eden od fantov pove, da so med tednom imeli opraviti z miličniki in da je menda eden od njih rekel, da naj jih na tem sestanku pričakujemo. Kaj se je zgodilo izveva šele kasneje, ko povedo svoje informacije še drugi fantje. Na prejšnjem sestanku smo se namreč igrali neko igro, pri kateri smo zapored pisali na papir. Po koncu igre je papir vzel eden od fantov, in začel nanj risati. Na papir je narisal "majhen" kljukast križ in ga nato "prečrtal". Ne ve, kam je papir nato dal, verjetno pa ga je pustil v predalu mize ali pa ga vrgel v koš za smeti, kamor smo po sestankih metali cigaretne ogorke. Med tednom je nekaj od fantov srečal miličnik in jim rekel, da ve, da na sestankih rišejo kljukaste križe in da bodo zato prišli na sestanek. Miličnika na sestanek ni bilo, smo pa vsi skupaj odšli po sestanku v gostilno, kjer smo se poslovili od enega od fantov, ki je čez dva dni odhajal v vojsko.
17.	Na ta, zadnji sestanek, kmalu po odhodu pride snažilka KS skupaj s svojo hčerko. Je pijana in nas na vsak način hoče pogostiti (s kavo in sokovi). Med nadaljnjim pitjem nam s hčerko v pogovoru kaže podobo svojega sveta, osamljenosti, bolezni in nezmožnosti vzgajanja in skrbi za sedem letno hčerko. Po njunem odhodu (na prošnjo hčerke ju eden od naju pospremi čez cesto domov) se v skupini razvije prizadet - kot nikdar doslej - pogovor o stiskah, osamljenosti in načinih, kako jih ljudje premagujemo.

4.4. Temeljna nasprotja v skupinski tematizaciji

Tabela 83 prikazuje klasifikacijo nasprotij tistih tem, ki sta jih skupinska dela vca ocenila kot v največji meri odražajoče vzdušje in (delovno) usmerjenost skupine na posameznih sestankih. Klasificiranih 32 nasprotij zaradi majhnega numerusa in kvalitativnega načina vrednotenja ne dopušča statističnega načina zaključevanja, zato interpretiramo le njihove kvalitativne značilnosti (oziroma analogije, ki jih lahko najdemo med sintetičnim pogledom skupinskih delavcev ter strukturo teh klasificiranih nasprotij).

Najenostavnejši (računski) način analize teh podatkov je, da preštejemo število primerov, v katerih se je tematizirala skupina in posameznik v nasprotju kot objekt ali subjekt. Skupina in posameznik se tako pojavljata v 6 nasprotjih kot subjekt, v 18 pa kot objekt (če ne štejemo naspro-

Tabela 83: Razvrstitev nasprotij v temah, ki sta jih skupinska delavca ocenila kot najbolj značilne za vsakega od sestankov

Objekt / Subjekt	A. posameznik	B. skupina	C. skupinski delavec	D. družina	E. vrstniki	F. šola	G. služba	H. soseščina	I. druge institucije	J. družba
1. posameznik	4							2		2
2. skupina	4		2							
3. skupinski delavec	3	4								
4. družina	1									
5. vrstniki										
6. šola	1									
7. služba										
8. soseščina	2									
9. druge institucije	1									
10. družba	4	2								

tij znotraj skupine). Nesorazmerje med obema številkama morda deloma odraža objektivni socialno depriviran položaj mladostnika nasploh (oziroma mladoletnika nižjega socialnega izvora) in še bolj stigmatiziranega mladostnika, deloma pa tudi procese moralne nevtralizacije (kaznivih dejanj), ki jih razvija prestopniška skupina skupaj s svojimi normami.

Če pa primerjamo posameznika in skupino posamič v vlogah subjekta in objekta (izvzemši nasprotje 14, ki v tem pogledu ni zanimivo), vidimo, da je posameznik tematiziran v vlogi subjekta 4-krat, v vlogi objekta pa kar 16-krat, medtem ko je skupina zaznana tako v vlogi subjekta kot v vlogi objekta po 6-krat. "Enakopravnejša" tematizacija skupine v primerjavi s posameznikom je morda eden od ključev razumevanja (prestopniške) skupine nasploh, čeprav pa pri tem nastopa tudi skupina 4-krat v vlogi subjekta nasproti posamezniku v vlogi objekta. Skupina

torej svojemu članu možnosti napram zunanjosti širi, ga pa s svojimi zahtevami omejuje.

Med vsemi 32 nasprotji jih več kot pol (17) najdemo v območju 1, 2, 3 - A, B, C, to je znotraj neposrednega skupinskega konteksta. Podatek govori o tem, da je bilo veliko tem, ki so tematizirala nasprotja znotraj skupine. V "najugodnejšem" položaju sta v teh 17 nasprotjih skupinska delavca, ki sta bila kar 7-krat tematizirana v vlogi subjekta. Na osnovi teh odnosov lahko hipotetično postavimo sklep (ki ga podpira zaznava skupinskih delavcev), da je bil največji del možnosti vplivanja na skupino oziroma prestrukturiranja skupine vezan na razčiščevanje odnosov znotraj skupine, ali z drugimi besedami, da je bilo naše "obravnavanje" zares vezano na (še vedno razmeroma zaprt) skupinski okvir.

Kvalitativno najzanimivejše je analiziranje določene vrste tematiziranih nasprotij, ki smo jih poimenovali za "simetrična" nasprotja. Gre za takšne tematizacije, v katerih sta bila (praviloma) posameznik ali skupina pojmovana istočasno v vlogi objekta in subjekta v odnosu na drug element iz matrice (tabela 83), ki pa je bil ravno tako pojmovan v obeh vlogah. Navedli bomo tri take primere tematizacij:

A: V že omenjenem primeru "morale kaznivega dejanja" je kaznivo dejanje (za katerega se mladoletnik zaveda, da je prepovedano, da povzroča škodo ali poškodbo drugemu - družbi) pojmovano kot veljaven in pravičen odziv posameznika na omejujoče in nepravične pogoje in pritiske okolja. Eden od fantov je na primer razložil, zakaj se vedno zaplete v pretep, ko se v dijaškem domu organizira ples: Pri vstopu v plesno dvorano namreč redarji zahtevajo posebne dovolilnice, ki pa jih razdelijo le nekaterim fantom in dekletom. Če hoče on in njegova skupina noter, jih ne pustijo, češ da bi naredili pretep. Ker oni vseeno silijo noter, jih začnejo redarji suvati in pretep je tu. Ob pretepu se običajno poškoduje inventar, in prihodnjič ni več plesa. Tako tematizirano nasprotje bi lahko klasificirali s šifro 9A/1I ali 9A/2I, saj se obe strani v tej situaciji znajdeta v obeh vlogah (le da je institucija v vlogi subjekta opremljena z institucionalnimi, legitimnimi sredstvi, mladoletnik pa le s svojimi pestmi). (V zvezi s tem problemom so mladoletniki

predlagali, naj bi jim preskrbeli dovolilnice in so bili mnenja, da v takem primeru gotovo ne bi prišlo do pretepa).

Na bolj zapleten in manj razviden način bi lahko razložili tudi tematizacijo "morale iger na srečo". Opisovanje njihovega znanja igranja fliperjev je bilo v razvidni zvezi z odsotnostjo drugih področij njihove uspešnosti, oziroma z odsotnostjo kakršnega drugega področja, v zvezi s katerim bi lahko o sebi govorili s ponosom. Obenem pa so (določeni) lokali edini institucionaliziran prostor, kjer so bili sprejeti kot legitimni obiskovalci. V enem od njihovih primerov so opisovali, kako v ta lokal zahaja moški srednjih let, ki ima vedno ogromno denarja, pa vendar vsi vedo, da ni zaposlen. "Očitno" mora služiti denar na lahek način, ki drugim (njim) ni znan ali dostopen. Ta človek pri vsakem obisku lokala igra fliperje za denar in včasih zapravi tudi po več sto tisoč starih din. V eni od takih epizod, so mladoletniki z uporabo manj dovoljenih sredstev (odstranitev rivalov, igranje z močno opitim soigralcem, uporaba nedovoljenih goljufij pri igri) priigrali od tega moškega veliko vsoto denarja. Njihova tematizacija tega dogodka je razmeroma razvidno utemeljevala dvojni odnos, pri katerem so oni sami pojmovani globalno kot brez možnosti zaslužka in uveljavitve (1O A), obenem pa ravno zato kot legitimni subjekt goljufanja v dejanju krojenja lastne pravice (1J ali 2J preko drugega posameznika (to je posameznika, pripadajočega drugemu delu družbe).

B: Simetrična tematizacija nasprotja kot del dogajanja v skupini je tudi "terapevtska igra". Take so bile "družabne" igre, ki smo se jih včasih igrali, in v katerih sta bila - zaradi enakopravnih pravil igre - skupinska delavca njim enakovredna in sva operirala z enakimi sredstvi kot oni. Posebno v različnih netekmovalnih igrah, ko smo se jih igrali, je obstajalo še vedno nasprotje med njimi in kontrolirajočim ali vsaj nerazumljenim (in nerazumevajočim) skupinskim delavcem, ki pa se je vendar v igri pojavljal tudi kot objekt njihovega legitimnega delovanja. Zaradi te svoje značilnosti (možnosti tematizacije) so igre spodbujale razčiščevanje odnosov med fanti in skupinskima delavcema (njuno institucijo) ter preko tega omogočale izmenjavo perspektiv pogleda na svet in svoje življenje. Ustrezna klasifikacija nasprotja bi bila 3A/1C ali 3B/2C.

C: Možnost simetričnih tematizacij v odnosu do skupinskega delavca je bila povezana med drugim tudi z določenim načinom prestrukturiranja skupine. Namen "delovne skupine" (po Bionu) je bil tu takšno tematiziranje odnosov v skupini (1A /osebni konflikti in ambivalentnosti/, 2A /strukturiranje skupine in rivalstvo/, 3A /skupinski delavec kot vodja, ali v kombinaciji z 2A kot razsodnik/ obenem z 1B in 1C /posameznik kot sovplivajoč na skupino in skupinskega delavca/),ki naj bi pripeljal do naravnanosti posameznikov in skupine, ki bi omogočali v večji meri doseganje svojih ciljev. Predpostavko potrebnosti take simetrične tematizacije pa bi lahko oblikovali tudi kot predpostavko o potrebnosti zavestnega reflektiranja odnosov v skupini.

Obstoj simetrične tematizacije nasprotij v najsplošnejšem opozarja na pomemben del mladoletnikove(simbolne ali fizične) aktivnosti v interakciji z okoljem (bodisi da gre za kriminogeno ali "terapevtsko" interakcijo), oziroma na možnosti (in potrebnost) izkoriščanja te dejavnosti v (individualnem ali skupinskem) obravnavanju prestopništva.

4.5. Delna ocena učinkov dela

Skupinsko dogajanje na 17 sestankih bi lahko na kratko povzeli takole:

- v prvi, uvodni fazi (prvih 4-8 sestankov) je skupinsko dogajanje vključevalo predvsem izčiščevanje članstva sestankov (ali "tretmansko" strukturiranje skupine), ustvarjanje temeljnega zaupanja med skupinskima delavcema in mladoletniki, reševanje organizacijskih vprašanj ter prvo oblikovanje (implicitno) namena skupine.

- v drugi fazi, ki bi jo lahko z ozirom na občutje vzpostavljenega zaupanja imenovali za "naivno" fazo, je skupina ponudila skupinskima delavcema svoje (zunanje) težave v (magično) reševanje, ona dva pa sta to ponudbo do neke mere sprejela, saj sta začela samoiniciativno iskati možnosti za zunanjo institucionalizacijo oziroma legitimacijo skupine. To iskanje je potekalo v KS in v šoli po eni strani, po drugi strani pa kot ideja, naj bi mladoletniki napisali poročilo o skupinskem dogajanju za sodišče. Izkazalo se je, da prva ideja ni izvedljiva zaradi zunanjih ovir, za drugo pa ni bilo notranjih pogojev.

Obenem s to platjo se začne razvijati "delovna skupina" (Bion), ki uvaja v dogajanje teme šole, službe, stila, odraslosti na bolj stvarni ravni in z večjim (pristnejšim) angažmajem fantov.
- v fazi zaključevanja sestajanja (zadnjih 5-6 sestankov) se z obstoječimi predpostavkami sodelovanja (zaupanjem, odsotnostjo ogroženosti fantov) začenja razvidneje kazati skupinska struktura. Razprave o stilu, kaznivih dejanjih, prostem času postajajo bolj iskrene in predvsem bolj problemske.

Obenem s tem se začenja kazati pritisk okolja (KS) na skupino. Skupinska delavca začenjata čutiti pritisk, ki izvira iz bližajočega se zaključka dela, ter skupino bolj usmerjeno spodbujata k dejavnosti, k "resnim" pogovorom, k nadaljnem razvoju. Po drugi strani pa obstaja poskus (celotne) skupine, da bi se začela srečevati tudi v območju preživljanja prostega časa fantov. Ta poskus (ki ga lahko pojmujemo kot odpiranje možnosti vstopa "v skupino") pa ne uspe, deloma zaradi ambivalentnosti ene in druge strani, deloma pa zaradi že izraženih hotenj skupinskih delavcev.
- skupinsko delo se je končalo ob formalno določenem roku 15 sestankov, s tem da mladoletniki niso izbrali možnosti nadaljnega 14 dnevnega srečevanja. Skupina se je zaključila z/ne povsem eksplciranim zaključkom.[77]

Oceno učinkov dela lahko povežemo z izjavami samih mladoletnikov, izjavami delavcev CSD, ki mladoletnike poslej obravnavajo ter opažanji obeh skupinskih delavcev.

Ponavljajoča se spontana ocena "smisla skupine" s strani mladoletnikov je bila ta, da se "lahko tu pogovarjajo". Ta izjava je v čudnem nasprotju z dejstvom, da so se lahko pogovarjali tudi pretežni ostali del dneva - implicirala poseben način pogovarjanja. Mladoletniki so posebnost tega načina opisovali kot dejstvo, da se tu lahko zares do konca in v miru pogovarjajo, medtem ko se sicer nikoli o ničemer do konca ne pogovorijo, da govorijo vsi vprek, predvsem pa da ne govorijo o "takih" temah, in na tak način, kot so tu govorili o spolnosti, kaznivih dejanjih, "bosancih", Trobcu, alkoholizmu itd. Med "koristmi", ki

so jih omenjali mladostniki je bilo tudi to, da so v skupini dobili informacije o službah, šoli, sodnem postopku, ki jih drugje niso mogli dobiti (na primer informacije o tem, kakšne so pravice vajenca glede izkoriščanja polurnega dnevnega odmora ter iz tega razvijajoč se pogovor, kaj pa je smiselno narediti, če ta mojster te pravice ne priznava, itd.).

Delavci CSD so omenjali, da so po skupinskem delu opazili pri nekaterih mladostnikih boljše sodelovanje, odprtost in zgovornost. Nekatere od informacij, ki sva jim jih dala na osnovi opazovanj skupine so delavcem CSD delno na nov način osvetlila položaj posameznih mladostnikov in jim tako olajšala odločanje o kasnejšem delu z njimi. En mladoletnik je v času skupinskega dela ponovno začel (z uspehom) delati izpite na delavski univerzi, dva sta se odločila za delo, eden je začel intenzivneje "špricati" pouk, eden pa je v času po koncu dela izvršil nova kazniva dejanja.[78]

S stališča metodičnih izhodišč obeh skupinskih delavcev ter njunih opažanj je mogoče ločiti dva aspekta "učinkov": "učinka" znotraj skupine ter "učinka" glede na okolje skupine (oboje skupaj pa predstavlja celoto prestrukturiranja skupine v okolju). Glede na (nepopolno eksplicirana) metodična izhodišča in cilje obeh delavcev sta delni neuspeh doživela tako poskus mehaničnega posredovanja v okolju v korist mladoletnikov, kot poskus "terapevtskega" poseganja v doživljanje mladoletnikov. Prvi poskus je bil vsebovan v ponujanju skupini, naj sprejme vloge "subjekta" v naprej zamišljenih odnosih "subjekt - objekt" (na primer vlogo subjekta v informiranju sodišča o dogajanju v skupini), pri čemer pa ta (s strani skupinskih delavcev) zamišljen odnos "subjekt - objekt" ni ustrezal pojmovanjem, željam in najširšim možnostim mladoletnikov. Druga oblika prvega (od zgoraj omenjenih dveh poskusov) poskusa pa ni uspela zaradi odsotnosti razvite komunikacije z "naročnikom" dela, z družbenimi strukturami, ki so imele moč krojiti življenske pogoje mladoletnikov (in ki so s tem posredno imele tudi takšen ali drugačen interes za te mladoletnike). V odsotnosti tovrstne razvite komunikacije bi se tak poskus izrodil v "slepo" posredništvo. Poskus "terapevtskega" poseganja v skupino pa je bil zajet v občasnih

zahtevah po resnih, intimnih temah. Na srečo so ti poskusi ostali pri nedirektivnem spodbujanju, v okviru katerega so mladoletniki izkoristili svojo možnost usmerjanja in dajanja "veta".

Tako vidiva največji učinek v vzpostavitvi odprte komunikacije, ki je razmeroma zadovoljevala obe strani (kar se odraža v dejstvu, da so mladoletniki tudi po preveritvi prostovoljnosti sodelovanja prihajali na sestanke).

V tej razvijajoči se komunikaciji je skupina vse bolj zavestno in stvarno lahko gledala na lastno strukturo in dinamiko; "lahko smo se sploh pogovarjali". Vzpostavilo se je temeljno zaupanje z odraslim človekom, ki je v času sestajanja omogočalo razmeroma iskreno izmenjavo informacij, predvsem pa pomenilo neposredno zadovoljevanje nekaterih od potreb. Glede na posameznike bi bilo možno te trditve dodatno argumentirati, na splošno pa velja, da so posamezniki lahko preizkušali (zadovoljivost) svojega mesta v skupini v pogojih večje varnosti, ki jo je zagotavljalo zaupanje do obeh skupinskih delavcev in njuno spodbujanje.

Z ozirom na strukture okolja pa se zdi, da sta oba skupinska delavca morda nastopala prej v vlogi izolatorja skupine od okolja (ali bolje selektivnega posrednika) kot pa v vlogi posredovalca in spodbujevalca komunikacije, s katero naj bi se konflikti začeli eksplicirati in razreševati. To v bistvu velja kljub dejstvu, da je na skupinskih sestankih sodelovalo celo več zunanjih "gostov" kot pa je bilo prvotno vabljenih mladoletnikov, kar lahko govori za premostitev strogega stigmatizirajočega (segregativnega) okvira sestajanja.

Poskus miselne rekonstrukcije razvoja skupina v preteklosti kaže kot najverjetnejšo možnost to, da se je skupinska kohezivnost v času od odkritja prvih kaznivih dejanj, pa preko drugega obravnavanja milice pa vse do začetka skupinskega dela prej okrepila kot pa zmanjšala. Tak razvoj ni presenetljiv, saj mladoletniki stanujejo skupaj in se poznajo že več kot osem let in so se v tem času - že pred prvim odkritjem - strukturirali kot skupina, ki jo je okolje ocenjevalo z

večjim ali manjšim nelagodjem. Zdi se, da je utegnilo imeti organizirano skupinsko sestajanje ta negativni učinek, da je skupina kot taka ponovno prišla v ospredje pozornosti ljudi, ki so se zbirali v prostorih KS, in da so se s tem ponovno ojačale obstoječe stigmatizirajoče težnje. Tekom sestajanja skupinska delavca nista opazila trajnejših in značilnejših premikov v strukturi skupine kot posledice dela z njo, opazila pa sta občasno zniževanje kohezivnosti, ki je bilo posledica "normalnih" razvojnih dejavnikov, kot so navezovanje heteroseksualnih odnosov, socialni pritisk k (materialni) neodvisnosti in s tem povezano iskanje dela ter zmanjševanje priložnosti in motivacije za udeležbo v konfliktni mladostniški skupini. Tem dejavnikom pripisujemo tudi največje možnosti za družbeno nekonflikten razvoj mladostnikov v bodoče.

5. Obravnavanje mladinske problematike v KS Triglav

5.1. Pregled vsebine in uvodne opombe

Uvodne pripombe v poročilo o obravnavanju mladinske problematike v KS Triglav se zdijo nujne zaradi sestavljenosti tega poročila in različnih namenov, za katere so bili posamezni prispevki pisani. Posamezni prispevki so bili napisani tudi ob različnih časih in jih uvrščamo v poročilo (le minimalno prirejene) ravno kot ilustracijo za časovno spreminjanje pojmovanj problema akcije (čeprav s tem tvegamo občasno ponavljanje in podvojevanje opisov in analiz). To spreminjanje bi lahko vsebinsko morda še najbolje opredelili kot konkretizacijo prej abstraktnih in načelnih izhodišč, ter njihovo bogatenje in preverjanje z izkušnjami vzpostavljanja stikov s posamezniki in drugimi dejavniki "na terenu".

Prispevek, ki je nastal v času zaključevanja akcije in ki zajema opis in razlago dogajanja na najbolj celoviti in abstraktni ravni, je naslovljen "Delo z mladino v KS Triglav (5.2.). Napisan je bil v marcu 1982 z izrecnim namenom uvrstitve v to publikacijo. Ta prispevek povezuje vse ostale v celoto, zaradi česar je mogoče ostale prispevke (v prilogi) razumeti le kot ilustracijo, dopolnitev ali razčlenjevanje posameznih elementov iz osnovnega prispevka.

Časovno najzgodnejša so "Izhodišča za delo na področju mladinske problematike" (5.3.1.), ki so bila napisana 20.2.1982 in so bila priložena kot teze oziroma kot prva informacija za prvi sestanek iniciativne skupine pri KS. Sprejetje teh izhodišč je pomenilo tudi odobritev in angažna KS pri akciji. Ta izhodišča so med vsemi prispevki najbolj splošna.

Časovno kasnejši prispevek je "Poročilo o delu z mladimi v KS" (5.3.2.), ki je nastal v oktobru 1981, torej po najbolj intenzivni fazi dogajanja oziroma intervencije. Poročilo je nastalo neposredno kot odgovor na vse številnejše dvome in dileme strokovne skupine o obstoju koncepta akcije in njenih učinkih, deloma pa tudi kot odgovor na potrebo po povratni

informaciji KS in njenim organom, CSD kot naročniku, oziroma predstavnku strokovne javnosti. V tem poročilu je opisana kronologija dogajanja ter vsi važnejši dejavniki, ki so se aktivno vpletali v akcijo. Na osnovi tega gradiva je bilo pripravljeno tudi (zelo skrajšano) poročilo, ki je bilo dejansko predstavljeno svetu KS in CSD.

Najbolj eksplicitno in ekonomično kaže časovni razvoj pojmovanj strokovne skupine in hkrati učinkov intervencije gradivo "Razvoj pojmovanja socialnega prostora obravnavane združbe mladoletnikov" (5.3.4.). Sheme prikazujejo, na kakšen način so si člani strokovne skupine v različnih časovnih fazah razlagali strukturo in dinamiko v proučevani KS v zvezi z mladoletniško skupino. Na kakšne načine pa so ta pojmovanja vplivala na dejavnost strokovne skupine, je opisano v drugih prispevkih. Prve dve shemi iz te priloge sta citirani iz referata Flakerja in Pavlovičeve, ki sta ga napisala maja 1981, tretja shema pa je nastala v aprilu 1982. Naslednja priloga (5.3.3.) prikazuje skico obravnavane soseske in osnovne demografkse podatke o stanovalcih.

Zadnja dva prispevka (5.3.5. in 5.3.6.) sta nastala najkasneje (približno v juniju 1982). Odražata torej pogled na dogajanje iz določene časovne razdalje (čeprav njuni avtorici v tem času še občasno prihajata v stike s skupino iz soseske). Prispevek "Pogled na domete akcije" na bolj omejujoč način ocenjuje rezultate in možne domete tovrstne akcije v soseski oziroma KS. Na ta način je deloma v nasprotju, deloma pa bolj poudarjeno navaja nekatere misli, ki so nakazane že tudi v osnovnem prispevku (5.2.).

Prispevek "O (ne) možnosti prenašanja specifičnih izkušenj iz te akcije na druga okolja" (5.3.6.) pa se pravzaprav ne nanaša neposredno na delo v tej KS. Nastal je kot odziv prostovoljne sodelavke na način širjenja takega načina dela še na dve drugi KS. Kritična misel je pri tem usmerjena na enostavno prenašanje izkušenj iz KS Triglav na druge KS oziroma soseske, pri katerih je položaj drugačen, drugačni pa so tudi izvajalci tega prostovoljnega socialnega dela.

Potrebno se zdi še na kratko obrazložiti dejstvo, da se v pisanju pogosto prepletajo različne ravni obravnavanja problematike: raven analiziranja in operiranja z občimi sociološkimi ali psihološkimi pojmi; raven opisovanja dogodkov; raven dobesednega navajanja izjav posameznikov; ter raven povzemanja stvarnih dogodkov z ravnijo navajanja lastnih dilem ali fantazij in z ravnijo interpretiranja psihičnih doživljanja drugih oseb v življenskem polju. Čeprav se morda zdi navedeno prepletanje nesistematično in slučajno, je treba opozoriti, da je tak način pisanja (če že ne od začetka do kraja zavestno načrtovan) naravna in logična posledica teoretično-metodoloških izhodišč akcije. Še bolj je tak način pisanja odraz metodike in ciljev dela z ljudmi, kot so se uveljavljali pri tej akciji. Navajanje dobesednih izjav posameznikov in pogosto interpretiranje oziroma navajanje njihovih dojemanj svojega življenskega prostora je v tesni zvezi z osnovno teoretično predpostavko, da je dolgoročno smiselno le tako delo z ljudmi, ki izhaja iz njih samih, iz njihovih motivacij, pojmovanj ter dojemanj življenskih možnosti. To načelo se je poleg svoje uporabnosti v neposrednem delu z ljudmi pokazalo tudi kot dobra osnova za teoretično razlaganje in pojasnjevanje najrazličnejših aspektov prestopništva.

Posamezne dele poročila so napisali: osnovni prispevek (5.2.), večji del priloge 5.3.2. ter osnovno idejno ogrodje poročila kot celote je prispeval Vito Flaker; prispevek 5.3.5. je napisala Radmila Pavlovič, prispevek 5.3.6. Mojca Peček, obá skupaj pa del priloge 5.3.2.; Bojan Dekleva je prispeval uvodno in vezno besedo in manjše redakcijske posege. Poročilo je odraz akcije kot celote, v kateri bi bilo težko razplesti najrazličnejše prispevke posameznih od vanjo vpletenih sodelavcev (poleg zgoraj omenjenih predvsem še Tatjane Stepančič, Ive Košir in Mojce Lukan), ki so - čeprav verjetno niso bili nenadomestljivi - pustili v njej nezgrešljive in opazne pečate.

5.2. Delo z mladino v KS Triglav

5.2.1. Izhodiščne misli

Pričujoči prispevek je plod skoraj enoletne prisotnosti na nekem dvorišču v KS Triglav. Naša prisotnost in angažiranje na tem dvorišču in družabništvo z mladimi, ki so se neformalno in neorganizirano shajali na tem dvorišču, kakor tudi sodelovanje z delom institucij in organizacij, ki so obkrožale in vplivale na ta svet mladih, izvira iz / izkušnje in razmišljanja ob poskusu polinstitucionalnega terapevtskega načina vplivanja na del teh mladih. Neuspeh oziroma nedovzetnost skupine za tak način dela nama je s sodelavko Pavlovičevo sprožil več vprašanj. Takorekoč prisiljena sva bila, pa tudi naravnana, da izpostaviva metodo, ki sva jo tedaj poskusila, kritičnemu premisleku. O najinih razmišljanjih sva poročala na drugem mestu[79] in se bom zato k temu povrnil v tem prispevku le tu in tam. Na kratko, če smo hoteli mladoletniške prestopniške združbe obravnavati v njihovem lastnem okolju in ne da bi jih poskusili obravnavati posamično (kot je običajno), je bila polinstitucionalna terapevtska metoda le delen korak k temu, le delno približanje vsakdanjem kontekstu mladostnikov. Ko sva se odločila, da bova zavrgla to metodo, se pravi, da z njo ne bova več poskušala, ne da bi se s tem tudi odpovedala sodelovanju s fanti, sva se znašla pred odtlej le slutenimi razsežnostmi, ki nama jih je odkrival najin nov pristop. Ta pristop bi lahko poimenovala kot skupnostno delo s fokusom na posebni skupini; kot sočasno skupnostno in ulično skupinsko delo.

Ob miselnem preobratu in angažiranju na terenu je posebno pojem življenjskega prostora[80] dobil težo. Lewin[81] loči med vzroki za človeško vedenje med sistemskimi in historični vzroki. Značilno za obravnavanje mladoletnih prestopnikov na centrih za socialno delo je verjetno tudi iskanje historičnih vzrokov oziroma etiologije. Še bolj značilen je ta pristop za večino psihoterapij. Naša prisotnost v konkretnem okolju mladostnikov nas je prisilila, da se bolj usmerimo v analizo in razumevanje tega, kar bi lahko poimenovali življenjski prostor mladincev, oziroma sistem dejanj in misli, v katerem smo se znašli. To

ni bil življenjski prostor posameznika, temveč skupine. Življenjski prostor, ki ga je skupina tvorila skupaj, v interakciji z drugimi skupinami in institucijami, ki jo obkrožajo, često v konfliktu z njimi. Z našo intervencijo v ta življenjski prostor, smo tudi mi postali del njega, obenem pa tudi soustvarjalci prostora.

Pri tem so se nam postavljala vprašanja o naravi naše intervencije, zlasti še o naši vlogi v skupnosti, socialni moči, s katero se srečujemo, čigave interese zastopamo, kdo je naročnik in kaj objekt naše intervencije, ali je bistvo naše intervencije raziskovanje ali terapija ali neke vrste nadzorstvo nad skupino, ali skupna akcija ali kaj drugega. Iz priloge je videti, da bi kot naročnike lahko označili več institucij, ki so bile pristojne v polju našega udejstvovanja. Kot raziskovalci in eksperimentatorji smo nastopali v interesu Inštituta za kriminologijo, centru za socialno delo smo pomagali ustvariti stik s fanti, ki so se centra popreje ogibali, skupaj z delavci centra smo razvijali novo metodo dela z mladino, krajevni skupnosti pa smo pomagali srečevati se z mladinsko problematiko. Po vsej pravici moremo te tri institucije imenovati naše neposredne naročnike, saj smo z delavci teh inštitucij vzpostavili trajne in delovne stike, tem institucijam smo bili odgovorni za naše početje, one pa so nam delegirale del svoje družbene moči in naši akciji dale legimiteto.

Kaj je bil objekt naše intervencije? Tradicionalno pojmovan objekt intervencije je tista skupina ali posameznik, ki je za naročnika toliko problematična, da jo želi bolje kontrolirati, to je spoznati, pozdraviti, prevzgojiti ipd. V našem primeru so bili to mladinski prestopniki oziroma skupina na dvorišču. Tak način obravnavanja objekta smo zavrnili. Bližje sta nam bila dva načina razmišljanja o akcijskem raziskovanju. Prvi, ki je povezan z imenom G.A. Gilllija[82], priznava trojno delitev strank v dejanju raziskovanja: naročnik, raziskovalec in objekt. Kot alternativo raziskovanja, kjer je raziskovalec funkcija kontrole naročnika nad objektom, Gilli postavlja raziskovanje, kjer je vloga raziskovalca posredovanje med naročnikom in objektom raziskovanja, da raziskovanje postane akcija v troje s komunikacijo med na-

ročnikom in objektom na bolj dvosmeren način. Nujen pogoj in posledica takega raziskovanja je deobjektivizacija objekta raziskovanja in sodelovanja objekta raziskovanja kot subjekta raziskovanja ter porazdelitev družbene moči.

Drug način smo spoznali pri Freiru[83]. Njegova alternativa je dialoški način spoznavanja/spreminjanja sveta. Po tej alternativi se mi kot raziskovalci lahko srečamo z ljudmi (s tega področja) kot subjekti s subjekti spoznavanja in akcije, predmet naše prakse pa je situacija, v kateri živimo in procesi v katerih sodelujemo kot zgodovinska bitja.

Na podlagi teh dveh misli, tukaj morda podanih res preveč na kratko, smo izhajali iz naslednjih izhodiščnih načel. Bili smo v stalnem dialogu z našimi naročniki (predvsem zunanjimi - KS in CSD), tako je bila objekt raziskovanja tudi naša intervencija sama in odnosi, ki so se ob intervenciji tvorili v raziskovalnem polju. Naš pristop k skupini mladostnikov je bil družabniški, skušali smo skupaj z njimi spoznavati njihovo okolje na problemski način, in na osnovi skupnega spoznavanja tudi skupaj kaj narediti.

Razliko med tako zastavljeno strategijo in tradicionalnimi prijemi smo občutili, ko smo spoznali svojo "pravico ne vedeti". Tradicionalni terapevt, raziskovalec ipd. je dolžan zbrati čimveč podatkov o objektu svoje raziskave, vedeti čimveč o posamezniku ali skupini, pogosto tudi tiste stvari, ki jih objekt o sebi ne ve (kar potrjuje subjektovo nadmoč), le na podlagi teh podatkov je njegova akcija napram objektu tudi znanstveno legitimna. To dolžnost smo pogosto občutili kot prisilo, da izvemo čimveč o ozadju dogodkov, ki smo jih bili priča pri našem delu. Ob tej prisili pa smo skoraj redno doživljali frustracije. Dolžnost vedeti izhaja iz zahteve po podrejanju objekta raziskovanja, iz naravnanosti raziskovalca, da kontrolira objekt svoje raziskave. V družabniškem odnosu pa deobjektivizirani objekt raziskovanja ima možnost izbiranja, kaj bo povedal (so)raziskovalcu in kaj ne. Kriterij izbiranja informacij pa je njihova relevantnost za skupno akcijo. Torej udeleženci družabniškega odnosa lahko zadržijo informacije, če se

jim ne zdijo relevantne za skupno akcijo, ali če se jih skupna akcija ne zdi relevantna ali pa če ne zaupajo družabniku v akciji. Pravica ne vedeti je neločljivo in dopolnjujoče združena s pravico partnerja ne povedati oziroma povedati svojo resnico. Te pravice so v odnosu, katerega bistvo je podrejanje drugega, izključene. Videti je, da je "dolžnost vse vedeti" (kot antiteza pravici ne vedeti) oblika dolžnosti do naročnika.

Koliko nam je uspelo uveljaviti to pravico bo očitno iz nadaljevanja. Sam sem mnenja, da nam jih je uspelo v skromnejšem obsegu kot bi to hoteli. Spoznavanje življenjskega prostora mladostnikov, s katerimi smo se družili je torej po eni strani posredovano z našim mestom v strukturi odnosov, pogojenih z družbenim prostorom, v katerem mladostniki živijo, s kvaliteto našega družabništva, našega mesta v tem prostoru in nenazadnje naših izhodišč, tako teoretičnih kot eksistencialnih. Življenjski prostor smo spoznali preko naše izkušnje tega prostora. To, kar smo doživljali, smo skušali v medsebojnih pogovorih razumeti in reflektirati. Pri tem mislim na pogovor med člani skupine terenskih delavcev, na pogovore med člani širše strokovne skupine, v pogovorih s predstavniki teh in drugih institucij, ter nenazadnje v pogovorih z neposrednimi tvorci življenjskega prostora. Predvsem pa gre tu za naše in moje razumevanje življenjskega prostora mladine v tej KS in na tem dvorišču, ki izhaja iz skupne refleksije in dialoga z različnimi dejavniki strukture življenjskega prostora, deloma pa tudi iz naše samostojne refleksije. Pomemben del spoznavanja je bila združena s skupno akcijo oziroma spreminjanjem življenjskega prostora.

5.2.2. Struktura življenjskega prostora mladostnikov z dvorišča v KS Triglav

Življenjski prostor mladoletnikov, kot smo ga doživljali, lahko opišemo iz različnih globišč. Našemu namenu verjetno najbolj ustreza, da ga opišemo glede na: strukturo odnosov med posameznimi dejavniki (institucijami, skupinami, posamezniki) v prostoru, protislovja, ki se v teh odnosih izkazujejo, dejanja, ki jih udeleženci prostora začenjajo, bodisi da bi strukturo vzdrževali, bodisi da bi jo spremenili, in pa teme, ki iz protislovij izhajajo in tematizirajo dejanja subjektov prostora.

Združbo mladostnikov smo dojeli, kot da bi bila definirana s krajem sestajanja, to je z dvoriščem sredi 12 nadstropnih blokov, v katerih živi nekaj nad tisoč stanovalcev. Na dvorišču se v toplejših mesecih zbira od 5 do 20 mladih ljudi starih od 13 - 19 let. Skupina nima stalnega članstva in strogo začrtanih mej. Kljub temu so nekateri posamezniki bolj pogosto na dvorišču kot drugi. Člani skupine so obenem tudi člani drugih skupin, na primer v šoli, v službi, pa tudi v prostočasnih dejavnostih kje drugje. Dejstvo, da so vsi člani tudi drugih skupin, pa ni nasprotno dejstvu, da so bolj vezani na dvorišče tisti, ki bodisi ne pripadajo drugim prostočasnim dejavnostim in/ali so skupine v katerih drugače sodelujejo za njih le formalnega značaja (šola, služba). To bi lahko ponazorili s kontinuumom, na eni strani katerega so tisti mladi, ki jim je edini stik z dvoriščem, ko ga prečkajo na poti v šolo, k popoldanskem pouku s kitaro ali ko gredo na obisk k prijateljem, ki stanujejo drugje, in na drugi strani tisti mladi, ki jim je dvorišče skoraj edini prostor, kjer so lahko samosvoji v skupini vrstnikov. Tem zadnjim dvorišče pripada.

V skupini ni izrazitih vodij, sploh se delitev vlog izoblikuje glede na temo, ki tisti čas obvladuje skupino (o tem kasneje). Lahko pa opišemo nekaj podskupin. Prvo (tisto, s katero smo se najprej srečali preko CSD) sestavljajo fantje, ki imajo nekako dvopomenski status. Na nek način so od ostalih oddaljeni, se odlikujejo po drznih dejanjih in se z njimi povzdigujejo nad ostale člane, ki so v takih primerih njihovo občinstvo. Ko pa gre za resnejše teme, pa jih ostali postavijo na rob. Pri našem vstopu v okolje niso bili vključeni v OO ZSMS. Ko so se vključili, so ob izbiranju funcionarjev predlogi za njih bili sprejeti z dvomom, na koncu pa ta podskupina v predsedstvu ni bila zastopana. Značilno zanje je, da je dvorišče baza za uresničevanje njihovih interesov in da so vsi brez izjeme iz družin z nizkim socialno ekonomskim statusom.

Za drugo podskupino je značilno, da je bolj umirjena po svojih dejanjih. To so fantje, ki na dvorišče prihajajo precej redno, vendar imajo ob dvorišču razvite še druge interese, njihove ambicije pa so bolj realne, prihajajo iz različnih slojev. Posebno pomembna je skupina deklet, ki s s temi fanti druži. Po pravilu so to dekleta, ki so bolje situirana

kot fantje, pa tudi mlajša. S fanti iz obeh podskupin tvorijo dosti trajne ljubezenske odnose, ki jih spremljajo občasne krize.

Dvorišče obiskujejo tudi občasni člani. Posebno izstopajo malo starejši fantje, ki jim skupina ni osnovna, pač pa se bolj zadržujejo po drugih združbah, največ po bežigrajskih gostilnah. Ko se na dvorišču pojavijo, uživajo podoben status kot podskupina, ki smo jo prvo opisali. Njihov prihod je ponavadi povod za zabavo in ponavadi tudi razgibajo sceno. Po njihovem odhodu pa so ostali do njih kritični. Posebno vlogo na dvorišču ima sedanji predsednik mladine. Ima status dokaj stalnega člana skupine, obenem pa je tudi od nje nekoliko oddaljen. Pred vključevanjem skupine v OO ZSMS je bil edini iz skupine, ki je bil vključen v organizacijo.

Skupina si dvorišče deli z otroci. Tudi zanje je to prostor prostega časa, kjer razmeroma prosto (glede na starost) izoblikujejo svoje odnose. Mladostniki in otroci živijo v nekakšni miroljubni koeksistenci eden mimo drugega, njihovi interesi pa praviloma ne nasprotujejo eni drugim. Mladostniki imajo do otrok pokroviteljski odnos, se včasih z njimi zapletejo v igro, ob tem pa dajo vedeti, kdo je starejši in močnejši. Njihov odnos in občutek povezanosti lepo ilustrira izjava nekega mladostnika, medtem ko smo opazovali igro skupine razposajenih dečkov: "Vidiš, tukaj ti ne bo zmanjkalo dela". Otroci včasih gledajo na mladostnika kot na vzore, vendar je značilno, da so precej samostojni, daleč od tega, da bi se starejšim skušali "pripopati". Pojavijo se sicer prepiri glede igrače ali prostora za igranje, vendar so ti prepiri redki in površinski, rešijo pa se hitro in ne vedno na škodo enih ali drugih. Naša opažanja so v protislovju s trditvami nekaterih stanovalcev, da mladostniki utegnejo kvarno vplivati na njihove otroke.

Odrasli se praviloma na dvorišču ne zadržujejo, glede na to, kar smo opazili, pa slutimo, da obstajajo različne skupine stanovalcev glede na njihovo angažiranost na dvorišču. Če začnemo s <u>starši mladostnikov</u>, ki se na dvorišču zbirajo, lahko ugotovimo, da so fizično le malokdaj prisotni. Prisotni so le, ko prečkajo dvorišče na poti iz službe ali trgovine ali pa ko kličejo svoje hčere ali sinove (pogosteje hčere)

domov. Opazili smo tudi, da se mladostniki pogosteje srečanja z njimi izogibajo, kot pa ne. Kljub temu pa je njihova prisotnost opazna, saj s svojimi zahtevami po javljanju in neoddaljevanju, začrtujejo meje življenjskega prostora mladostnikov. Pomembno je to, da ta trditev velja za tiste mladostnike, ki so veljali za neproblematične. Za "problematične" bi lahko sklepali, da imajo interioriziranih mej manj ali pa da so bolj prepustne. Že samo to jih postavlja v konflikt z nekaterimi deli okolja, pred katerim bi jih meje v njihovem življenjskem prostoru zaščitile. Prisotnost teh mej v skupini in njihova vloga v skupini, pa tvorijo iziv za njihov preboj. O tem še kasneje.

Med stanovalci, ki so potencialno zainteresirani za dogajanje na dvorišču smo že prej omenili starše otrok, ki se na dvorišču igrajo. Njihove poti se le malokdaj križajo s potmi mladostnikov, če pa se, potem njihov odnos do dvorišča vključuje tudi odnos in dejavnost naperjeno k mladostnikom. Ta njihov odnos in dejavnost sta podobna, če ne identična s tistima, ki sta značilna za naslednjo skupino stanovalcev. To skupino lahko označimo kot tiste stanovalce, ki jih dvorišče intrigira, se pravi, da si na dvorišču najdejo vedno nekaj, kar je vredno pozornosti. To je lahko nekaj, kar jim je v veselje ali pa ob kar se "obregnejo". Mladostniki so primeren objekt za slednje. Moramo ločiti med tistimi, ki se zanimajo za življenje na dvorišču predvsem zaradi svoje funkcije v organih krajevne skupnosti (npr. predsednik sveta KS) in med tistimi, ki jih k temu ženejo bolj osebni motivi. Ta dva aspekta angažiranosti na dvorišču se pogosto prepletata, saj se slednji pogosto angažirajo v organih KS. Prvi so fizično prisotni na ploščadi bolj mimogrede, ko se zapletejo v pogovore z drugimi krajani o tekočih zadevah, v kakšne pomembnejše odnose ali konflikte se pa z mladostniki ne zapletejo. Mladostniki jih kot take tudi zaznavajo, vendar pa njihovi prisotnosti pripisujejo poseben pomen, saj se zavedajo njihove odločujoče vloge pri razreševanju problemov, ki jih zadevajo (npr. dodelitev mladinske sobe). Drugače pa je z drugimi. Ti se pogosto zapletajo v konflikte z mladostniki. Vsebina prepirov je ponavadi nastala škoda, hrup mopedov in podobno. Konkretnih motivov ali razlogov (mimo omenjenih

pritožb) za to nismo odkrili, prav tako nismo odkrili kakšnega skupnega imenovalca njihovega početja, razen tega, da so se tako ali drugače izpostavljali, saj z njimi nismo imeli tesnih stikov. Obstaja še skupina stanovalcev, ki se na dvorišču ne angažirajo, morda kvečjemu nasprotno, vsakega angažiranja se izogibajo. To so stanovalci, katerim je po našem mnenju prvenstvena funkcija stanovanja, da jim omogoči privatno življenje za vrati stanovanja, družabne stike pa vzpostavljajo izven stanovanjskega okolja. Ko gre za družbo na dvorišču, jih lahko poimenujemo molčeča večina.

Na dvorišču so občasni gostje tudi miličniki. Pridejo bodisi ob raziskovanju kaznivih dejanj (mladostnikov, zlasti skupine, ki smo jo prvo opisali) bodisi na pritožbo stanovalcev. Zadnje se dogaja pogosteje, vendar se ta dva povoda verjetno prepletata tako, da miličniki "že vedo", koga je treba iskati, ko se stanovalci pritožijo in obratno.

5.2.3. Formalne ustanove kot dejavniki tvorjenja življenjskega prostora

Ob strukturah, ki se porajajo na dvorišču, prispevajo k tvorjenju življenjskega prostora mladostniške združbe, ki tam prebiva, tudi inštitucije in skupine, ki obstajajo izven dvorišča. Med najbolj očitne sodijo šole in službe, kjer mladostniki preživijo svoj delovno čas. Bivanje v šoli ali v službi že samo po sebi determinira (ne)navzočnost na dvorišču. Uspeh v šoli je dialektično povezan z vzdušjem in tematiko na dvorišču. Na začetku šolskega leta so na primer pogoste teme pogovorov na dvorišču aspiracije v šoli, izdelovanje strategije, kako "priti skozi" medtem ko je na koncu leta tema, kako bo kdo končal šolo, kako rešiti šolske konflikte itn. Učencu, ki ima nezadostne ocene, lahko ustrezno vzdušje na dvorišču pomaga, da se zadosti zgodaj poslovi od družbe in reče: "Moram se učit, da jutri ne bom pisal šuberta". Lahko pa mu omogoči, da zavzame bolj depresiven odnos in se prepusti dogajanju v skupini, da bi pozabil na težave v šoli. Dobili smo vtis, da so mladostniki, ki so bili zaposleni, bolj samostojni ter da se lahko pohvalijo z nakupi neodvisnimi od staršev, medtem ko pa smo pri dijakih opazili večjo mero optimizma in višje aspiracije glede svoje bodeče življenjske usode.

Dejavnosti institucij, ki smo jih srečevali, smo opisali v priloženem poročilu. Tu se bomo njihovega delovanja spet dotaknili bolj ilustrativno, da bi videli, kako te institucije vplivajo na tvorenje življenjskega prostora mladostnikov. Če začnemo s centrom za socialno delo, je to institucija, ki se praviloma pojavlja v mladostnikovem življenju povezana s težavami, pa naj bodo to težave, ki sledijo prestopku in so povezane z represivnimi ukrepi milice in sodišča, ali pa so to težave povezane z neurejenimi razmerami v družini. CSD se pri nekaterih mladostnikih v tej situaciji pojavi kot prostor ali dejavnik, ki mu težave olajša, kjer se v kontrastu z ostalimi inštitucijami lahko o težavah lahko pogovori in razbremeni. Na žalost (socialnih delavcev predvsem) pa zaznave mladostnikov niso vedno take, pogosto je mladostniku CSD le en križ povrhu in ga asociira z ostalimi težavami, tu je še nekdo, ki mu v življenju "teži". Percepcija CSDa kot sovražnega subjekta in odpor ter izogibanje temu ne nastane samo zaradi asociacije po stičnosti, temveč je za tako sliko o sebi v polni meri odgovoren tudi CSD in njegovi delavci, saj s svojimi postopki in načinom obravnave pogosto potrdijo mladostnikovo zaznavo. Če bi se topološko izrazili, bi lahko rekli, da center leži v mladostnikovem prostoru tam, kjer on ne upravlja več s svojim življenjem. Skratka, tuj mu je po svojih postopkih, jeziku in kraju - tja ne zahaja, ampak ga kličejo - leži v tistem delu življenjskega prostora, ki pripada drugim, uradnem delu sveta, tistemu delu sveta, kjer so tisti, ki hočejo upravljati z njim. Ko smo v začetku vabili fante na "skupine", smo jih spoznali na tak način: en je bil vodja, druga dva se skoraj nista upala spregovoriti in sta večji del sestankov preždela v zadregi. Naš vtis je bil, da sta slednja dva dokaj zavrta. Ko smo prišli na dvorišče, je bila slika, ki smo jo videli precej drugačna. Prvi fant sploh ni bil tako močen vodja, kot je to bilo videti na skupini, fanta pa tudi ne tako zavrta, včasih celo razigrana. Ko sem imel nekoč priložnost spremljati ju na center, sem bil priča spremembi, ki se je zgodila nekako na pragu pisarne socialne delavke: naenkrat sta postala verni kopiji tistih dveh fantov (samih njih dveh), ki sem ju spoznal, ko sem ju prvikrat videl. Vtis imam, da je po drugi strani mladostnik del življenjskega prostora socialnega delavca in sicer tistega dela, ki je označen z

delovnim časom, mladostnik pa je med drugim tudi objekt dela socialnega delavca, nekdo, s katerim je potrebno nekaj narediti. Tako se ta dva življenjska prostora mladostnika in socialnega delavca poklopata kot dela sestavljanke (sta si medsebojno skladna).

V skupini na dvorišču se je o centru za socialno delo le poredkoma govorilo, pa še to v smislu: "ah, pa kaj bodo ti socialni delavci". V nasprotju s pogovori o milici, so bila doživetja mladostnikov na centru pred skupino zakrita. Tudi ko smo se pogovarjali o opravkih, ki so jih mladostniki imeli na centru, so me ponavadi potegnili stran, proč od skupine. Pogovori o centru niso bili osnovna tematika skupinskega pogovora, bili so bolj domena osebnega. Med našo prisotnostjo se je odnos skupine do centra spremenil. Sčasoma smo se pogovarjali o centru tudi v skupini. Funkcija centra je postala predmet naših skupinskih razglabljanj, pa čeprav so bila ta prvenstveno pragmatična. Preboj v tej smeri se je zgodil še posebej po pikniku s socialnimi delavci, na katerem so se oglasili tudi nekateri mladostniki - njihove stranke.

Podobno "mesto uradnega" v življenjskem prostoru so imele institucije, krajevne skupnosti, sodišče, pa tudi OO ZSMS. Za prve je značilno, da čeprav smo se o njih začeli pogovarjati, takega premika ni bilo, še zlasti to velja za sodišče. To si moremo razlagati s tem, da z njihove strani ni bilo tako angažirane in osebne akcije kot s strani centra za socialno delo. Verjetno je za tak premik potrebna obojestranska akcija. Tak premik pa se je zgodil v odnosu združbe in OO ZSMS. Kratek čas pred tem, ko smo se angažirali na dvorišču, se je OO ZSMS zaradi delitve krajevne skupnosti preselila iz precej oddaljenega kraja v sobo, ki jo imajo organi in organizacije KS na voljo v eni izmed stolpnic. Kljub temu, da so bili sedaj bliže, pa predsedstvo ni imelo stikov z mladinci na dvorišču, osebne že, ne pa kot predstavniki organizacije. Mladinci so dojemali OO ZSMS kot nekaj uradnega, podobno kot ostale institucije, vendar brez nekih sredstev prisile; tisti, ki so jo vodili, so jim bili po starosti bližji in so lahko kakršnimkoli njihovim zahtevam lažje ubežali. Ta odnos pa se je spremenil, ko se je OO ZSMS angažirala v reševanju problemov mladine na dvorišču in in ko se je družba v organizacijo vključila.

5.2.4. Protislovja in anatagonizmi med skupinami na dvorišču

Če povzamemo iz zgoraj napisanega in napisanega v prilogi, smo ob začetku angažiranja na dvorišču naleteli na tako strukturo:

- skupino mladostnikov, ki je bila središče našega udejstvovanja oziroma poglavitni partner. Skupina je bila navznotraj občasno (glede na temo) polarizirana po kriteriju (pre)drznosti.
- stanovalce bloka, ki niso bili zadovoljni z vedenjem mladostnikov oziroma, ki jih je njihovo vedenje motilo.
- stanovalce, ki so vsaj po videzu bili neopredeljivi do motečih mladostnikov.
- organe krajevne skupnosti in hišne samouprave,
- med slednjim že po sebi OO ZSMS.

Poleg teh skupin pa so za nas bile posebnega pomena institucije, ki so v to okolje vstopale v povezavi s pojavljanjem fenomena prestopništva:

- milica (ta še posebno očitno in najpogosteje)
- center za socialno delo
- sodišče kot zadnja instanca obravnavanja prestopništva
- preko centra za socialno delo še mi, terenski delavci
- ter preko našega sodelovanja še raziskovalne institucije.

Medtem, ko nas je v začetku naše prisotnosti na dvorišču zanimal odnos med nami in mladostniki, smo kmalu v druženju z njimi spoznali, da je najbolj antagonističen odnos te skupine z nekaterimi sosedi. Bili smo priča številnim prepirom in tudi v pogovorih je pogosto prišlo na dan, da se med seboj "ne morejo". Med tema skupinama je bilo pravo vojno stanje. Poleg neposrednih prepirov so se ti stanovalci posluževali svojega vpliva v hišnem svetu in svetu krajevne skupnosti po eni strani in se neposredno obračali na milico (CSD, sodišče) po drugi. V prvem primeru so krajevni organi tudi posredovali pri milici, pri socialni delavki na krajevni skupnosti in na CSD, ti pa vsak na svoj način pritiskajo spet nazaj na mladostnike. V tem smo videli procese prenašanja

konflikta na druge (izven samega konteksta prepira) in pa uporabo družbene moči za doseganje za njih ugodne rešitve konflikta (to je za nezadovoljne sostanovalce).

Gledano s stališča krajevne samouprave je bilo tako prenašanje mogoče, saj so bili nezadovoljni stanovalci zastopani v organih krajevne skupnosti, mladostniki pa ne. OO ZSMS je sicer imela svojega zastopnika v svetu krajevne skupnosti, vendar pa ta predstavnik ni bil povezan s tistim delom svoje baze, na katero se je vršil pritisk in zato ni zastopana njihovim interesom. V tem ježi drugo protislovje v polju naše akcije. OO ZSMS je v tem primeru bila povezana bolj z vrhom svoje organizacije, kot pa z bazo. To je bilo videti zlasti na sestankih, ker je bila tema pogovorov predvsem odnosi do višjih forumov in drugih formalnih organizacij. Ko so na primer sestavljali program, je bil največji del njihovega truda usmerjen v to, da bodo sestavili takšen program, da ga bodo "lahko poslali naprej". Niso se vprašali ali so v njem zajete želje mladincev iz te krajevne skupnosti, zlasti tistih, ki drugje svojih interesov ne zadovoljujejo, pa tudi njih samih. Protislovje mladinske organizacije z mladino na dvorišču ni bilo videti antagonističnega značaja, kot je bilo antagonistično protislovje med različnimi interesi mladostnikov in nezadovoljnih stanovalcev. Protislovje se je kazalo bolj v pomanjkanju stika med dvema skupina mladostnikov z različnim statusom in različno družbeno močjo. Protislovje se je tudi kaj kmalu izkazalo za premostljivo, "mladinci" so pokazali pripravljenost ob rahlo izraženem dvomu, da ponudijo možnost skupini na dvorišču, da se v organizacijo vključi. Slednja pa je ob možnosti, da se vključi, pokazala živo zanimanje za sodelovanje, pa čeprav so prej govorili: "pa kaj nas briga ZSMS".

Poleg dilem o naravi naše intervencije so se nam v stiku s skupino in ostalimi tvorci njenega življenjskega prostora izkristalizirala ta tri protislovja: delitev vlog v skupini, antagonizem s skupino odraslih, pomanjkanje staka z organizacijo, ki naj bi zastopala njihove interese. Ta protislovja se odražajo tudi v protislovni vlogi delovanja ustanov, ki jih protagonisti vključijo v svojo mrežo odnosov.

Delavci ustanov, tako milice kot centra za socialno delo izjavljajo, da občutijo pritisk skupine nezadovoljnih odraslih: milico kličejo vedno isti odrasli, vendar je njihovo ukrepanje brez haska (deloma zaradi nesodelovanja nekaterih odraslih, deloma pa zato, ker so kot organ formalnega družbenega nadzorstva "predaleč" od dogajanja med mladimi); socialni delavci občutijo, da posredujejo za nekoga drugega - napram mladostnikom nastopajo v vlogi posredovalca pritožb. S tem pa seveda eni in drugi sprejemajo (a ne brez občasnih dvomov o svoji poklicni vlogi) vlogo posredovalnega mehanizma, ki jim jo ponuja pritožnik z družbeno močjo. Sprejmejo vlogo konzervatorja in varuha preloženih konfliktov. Ohranjajo svojo vlogo institucije v službi tistega, ki ima večjo socialno moč.

Potem, ko smo v začetku našega angažiranja v tem okolju zavzeli izhodiščna stališča, smo ob srečanju s temi konkretnimi protislovji na terenu, našo strategijo zastavili takole:

- nadaljevali smo reflektiranje naše vloge v dialogu z ustanovami, ki so skupaj z nami intervenirale v tem prostoru (tu predvsem mislimo na CSD);
- v antagonizmu s skupino odraslih smo sklenili podpreti prizadevanja mladostnikov, da si izborijo pravico zadovoljevati svoje interese ter da poiščejo osnovo za enakopravnejši način konfrontacije, če ni možnosti za dialog (v tistem trenutku ga ni bilo, saj je bil to tipičen odnos nadrejeni - podrejeni) z antagonisti;
- možnost take osnove oziroma možnost, da bi mladostniki zavzeli vlogo subjekta v svojem okolju, smo videli v OO ZSMS, legitimni zastopnici interesov mladine. Protislovje med organizacijo in mladostniki se nam ni zdelo antagonistično in zato premostljivo, svojo vlogo pa smo videli v olajševanju vključevanja mladostnikov v organizacijo in zastopanja njihovih interesov;
- svojo vlogo smo videli tudi v nadaljnem družabništvu z mladostniki, da bi ta protislovja skupaj z njimi izkusili, pa tudi da bi olajšali spremembe v skupini sami (nismo se mogli izogniti terapevtskim težnjam).

5.2.5. Tematika in dejanja, ki izvirajo iz protislovij

Vsako protislovje spodbuja svoje protagoniste k neki akciji ali dejavnosti, ravno tako vsako protislovje vsebuje svojo tematiko in je v tematiki vsebovano. Ko se postavi protislovje svojim protagonistom kot problem, ki ga je treba rešiti, in ko protislovje reflektirajo, se morajo opredeliti in se odločiti za akcijo. Refleksija protislovja pogosto pomeni uzrtje mej določene situacije, akcija iz refleksije pa poskušanje premoščevanja protislovja oziroma prehajanja mej, ki se zdijo neprehodne. Narava take akcije je utopična v smislu oznanjanja neke nove kvalitete bivanja. Akcija pa lahko ostane v okvirih protislovja, v tem primeru je to akcija vzdrževanja starih struktur, čeprav lahko vsebuje iluzijo spremembe. Da bi ilustrirali ta aspekt našega (so) delovanja v življenjskem polju z mladostniki in drugimi, bom na naslednjih straneh poskušal razčleniti nekatere teme, ki smo jih spoznali na dvorišču, glede na protislovja, ki jih vsebujejo, potem pa dejanja, ki so izhajala iz refleksije tematike imele namen spreminjanja svojega položaja v strukturi okolja.

Tema "visenja". Velik del aktivnosti mladostnikov na dvorišču je "visenje", to je ponavadi postopanje na stopnicah pred vhodom v stolpnico, posedanje na klopcah, ali ob deževnih dnevih na stopnišču, v provizorični mladinski sobi v kleti. Spremljajo ga na videz nevažni pogovori in klepeti, zmoti ga kakšen odhod ali prihod, kratek izlet v trgovino ipd. "Visenje" kot temo si lahko razlagamo kot izraz (ali odraz?) položaja, ki ga mladinci imajo v družbi na splošno, tj. da so postavljeni na rob proizvodnih odnosov in torej tudi družbe, ki nekaj šteje, da nimajo v polni meri možnosti soodločanja oziroma pravice se izreči. To je položaj objekta družbenih odnosov, ki čaka, da se bo prelevil v subjekta, če bo v življenju uspel. Ta razlaga ostane na ravni splošnega. Kaj konkretno "visenje" pomeni za našo skupino, pa lahko začnemo spoznavati, če temo "visenja" skušamo razčleniti. "Visenje" namreč vsebuje dve nasprotni temi; dolgčas in pričakovanje nečesa vzburljivega. Z drugimi besedami, ko mladostniki "visijo" in jim je dolgčas, pričakujejo ali pa si želijo, da se nekaj zgodi. Na simbo-

lični ravni se to dogaja na videz v nebistvenih pogovorih (mimogrede: ta nebistvenost je mene, ki sem bil tam zato, da nekaj storim, dostikrat gnala v obup. Včasih sem jo hotel interpretirati v okviru odnosa med menoj in njimi, kar pa je ne glede na točnost vplivalo na to, da sem reflektiral razliko med mojo in njihovo udeležbo v situaciji). V pogovorih o športu, preteklih avanturah in filmih, so preko mitov, spominov in identifikacije s heroji podoživljali vzburjenje in napetost drugih situacij, tako drugačnih od dolgočasja sedanja situacije.

Pogosto je bila predmet pričakovanj/želj spolnost. Ko sem se enkrat ob "visenju" s fanti pogovarjal o našem početju, je nekdo omenil, kako je dolgčas, sem vprašal: "kaj pa lahko naredimo, da ne bo več?", on pa: "pa kaj čmo narest, ko pa ni nobenih tapravih žensk". Še bolj pogosto so predmet pričakovanj kakšni skupni načrti in podjetja. Ti se pogosto tudi realizirajo, če so neposrednega dometa. Tako na primer po daljšem ali krajšem "visenju" kdo predlaga pohod v mesto, v kino. Če je pravšnji trenutek, predlog "zažge", atmosfera v skupini pa se v trenutku spremeni iz inertne v iskrivo. Podoben bliskovit prehod od dolgočasja k vzburenju je značilen, če je predmet pričakovanj spopad z nekim sovražnikom. Spomnim se nekega večera, ko smo v kleti igrali tarok, pa prihiti eden od fantov v zakloniščе in reče, naj - če kdo vpraša - rečemo, da je bil z nami. V naslednjem trenutku se izkaže, da je vse skupaj povezano z miličniki. Vzporedno vzburjenje v nas raste, nam zleze v kosti. Fant nam razloži,da je eden od njih neposredno zafrkaval miličnike, se jim brez luči peljal z mopedom pred nosom, jim kazal osle ipd. Skupno se odpravimo na mesto dogodka - pred stolpnico. Dvorišče je prazno. Čez nekaj časa se na vseh treh vhodih na dvorišče pojavijo miličniški avtomobili. Miličniki so obkolili dvorišče.

Za vse te situacije je značilno, da se udeleženci občutijo kot dejavna bitja, da nekaj ustvarjajo. "Visenje" lahko razumemo kot na čakanje na priložnost, da se subjekti visenja angažirajo v neki akciji. Obstoj in kvaliteta priložnosti pa je močno odvisna od tega, kako in s čem je konstruiran življenjski prostor mladostnikov. Pri tem pa ne mislim na priložnosti, ki jim jih nudi okolje kot tako, ampak tudi tiste, ki izhajajo iz njihovega tvorenja prostora - predstav, fantazij in zaznavanja.

Za "visenje" se mi zdi tudi značilno, da se udeleženci situacije ne pojmujejo kot subjekti načrtovane akcije na ravni blizu realne, ampak da njihov življenjski prostor obvladuje fantazija in je bolj videti, da čakajo na dogodek izven njihove kontrole, na izziv okolja. Izziv okolja pa spet ni enostrana akcija, saj udeleženci izvedejo marsikaj, da se izziv sproži, na način, ki ni očiten in ki omogoča razbremenitev lastne odgovornosti, odgovornosti, o kateri sprašuje sodišče. To nas pripelje k naslednji temi - prestopništvu.

Tema prestopništva. Se pojavlja tako na dvorišču kot na sodišču, pri tem pa nas ne zanima izraz sam in njegove različne konotacije, ampak dejanja, ki so tematizirana v dogajanjih, ki najraje dobijo na sodišču uradno oznako prestopništva. Prestopništvo se tematizira na različnih ravneh skupnosti. Na ravni skupine je vsebovano/vsebuje v protislovju delitve vlog. Prej smo omenili, da imajo bolj drzni člani združbe manj neposrednih omejitev v svojem življenjskem prostoru kot pa ostali člani skupine. Vendar pa se ta (relativna) odsotnost omejitev ne nanaša le na osebno, a tudi na skupinsko konstruiranje življenjskega prostora. Možnost nekaterih članov skupine, da bolj ignorirajo meje v okolju, je povezana z željo drugih članov, da te meje za njih ne bi veljale. Tako so tisti, ki prestopijo meje, podprti s strani članov skupine, ki to v tistem trenutku ne store. Predstavljajmo si na primer skupino fantov in deklet, ki se glasno in kvantaško pogovarja na stopnišču pred vhodom v stolpnico. Mimoidočega, odraslega to početje razburi. Obregne se vanje in jih nadere. Eden izmed mladostnikov ga nadere nazaj, "nekam ga pošlje" in tako naprej. Dotični član skupine je deležen graje s strani odraslega (včasih tudi hujših posledic) in hvale s strani skupine, on je njihov heroj, odrasli ga označi za predrznega, skupina pa ga podpira. Podpora pa ni enoznačna, ker se praviloma pri članih skupine pojavijo občutki krivde nad storjenim, to pa v hujših primerih lahko povzroči, da se del skupine odmakne od svojega heroja. V pogojih povečevanja teže dejanj ali pa če to vlogo zavzemajo določeni člani skupine venomer, se kaj lahko zgodi, da med podskupinama nastane prepad, izpostavljeni člani skupine postanejo označeni in iz skupine odpisani. Dobijo nalepko tistih, ki so preveč predrzni, ki se preveč upajo -

prestopnikov; skupina jih začne izkoriščati kot objekt projekcije svojih potlačenih impulzov na zelo privošljiv način, edina možnost prestopnikov pa kaj lahko postane ta njihova vloga, ki jo potem "lahko" igrajo ne glede na sankcije širšega okolja. Polarizacija v skupini na dvorišču ni bila nikoli tako močna, da bi se ta dinamika izkazala na tako zelo očiten način, opazne pa so bile občasne težnje k temu.

Prestopništvo na dvorišču je bilo tako močno povezano z antagonizmom skupine z nestrpnimi sosedi, da smo včasih imeli vtis, da ga le-to celo rojeva. Odkrita vsebina konfliktov med antagonistoma je bilo ponavadi križanje nasprotujočih si interesov. V naši intervenciji nismo prišli tako daleč, da bi izvedeli kaj več o motivaciji odraslih, sklepamo pa lahko, da pripravljenost za udeležbo v konfliktu izhaja iz podobnega življenjskega primanjkljaja kot pripravljenost mladostnikov, ki izhaja iz teme "visenje". Obenem pa so mladostniki pripraven objekt za reagiranje odraslih, saj so vedno na voljo, vedno moteči in nezavarovani. Spomnimo se, da imajo v "spopadu" odrasli možnost uporabe institucionalnih sredstev pritiska, obenem pa "spopad" za mladostnika pomeni borbo za svoj prostor, uveljavljanje sebe kot subjekta. To lahko ilustriramo z naslednjim dogodkom, ki so nam ga obnovili mladostniki. V enem izmed številnih prepirov s hišnikom se je napetost povečevala, na obeh straneh so se pojavile grožnje, mladostnik - protagonist akcije - je v razburjenju zamahnil po šipi vhodnih vrat in jo razbil. Kasneje je kupil novo šipo in jo vstavil. Močno ga je prizadelo, ker je moral pri sodniku za prekrške plačati še kazen. Če gledamo na dogodek z njegovega stališča, je verjetno imel v svojem dejanju občutek, da se lahko zoperstavi nekomu, ki nanj izvaja pritisk, enakopravno tudi s tem, da potem popravi škodo. Iluzija, da je pri tem subjekt, pa se mu je izničila, ko je moral plačati kazen.

Dejstva, da so odraslim na voljo tudi institucionalna sredstva, je pomembno, ko se konflikt razvije do razmer "vojnega" stanja. Nek pomladanski večer, ko sem s fanti "visel" na dvorišču, so nas nekateri stanovalci začeli obmetavati z jabolki in kasneje je priletela pivovska steklenica, dva fanta sta našla prerezani zavori na mopedih. Odrasli so vojno bili na dveh frontah: na dvorišču, kjer so bile sile dokaj

enakovredne in izid ni bil gotov, pa s posredovanjem pri različnih organih KS in pri milici, CSD in sodišču, kjer pa so bili po vsej verjetnosti močnejši prav odrasli. Zanimivo je, da se je opisani dogodek zgodil že po tem, ko so odrasli oddali ovadbo in sprožili postopek, ko so bili mladostniki že (neustrezno) obravnavani na milici. Na skupnem sestanku smo celo zvedeli, da se skupina sosedov pripravlja na akcijo, v kateri bi presenetili mladostnike in jih pretepli tudi s pendreki (v okolišu stanuje mnogo upokojenih miličnikov) in jih tako spravili "k pameti". Izgovor za to akcijo je bil, da institucionalna sredstva niso dovolj. V tem je tudi iskati pripravljenost organov KS, da sodeluje pri sestanku o problemih sožitja med mladimi in odraslimi v skupnosti.

Za obravnavanje teme prestopništva je še posebej zanimiva dvojnost vojne na dvorišču in vojne s formalnimi sredstvi. Kar obstaja v antagonizmu na dvorišču kot medsebojno motenje (križanje interesov), se z zatekanjem odraslih k formalnim sredstvom institucionalizira kot prestopništvo z vsemi institucionaliziranimi družbenimi ukrepi. Poleg tega se mladostniki znajdejo v položaju, ko ima njihov antagonist eno možnost pritiska več in to tisto, ki v njihovem življenjskem prostoru obstaja kot prostor uradnega, odtujenega njihovi kontroli, v prostoru, kjer oni niso subjekt. Mladostnikom ne preostane drugega kot nadaljevati borbo preko svojih protagonistov na dvorišču, kar pa samo potrjuje njihovo prestopništvo.

Iz antagonizma dveh skupin se prestopništvo tematizira kot upor skupine drugi skupini, ki jo hoče podrediti, oziroma upor institucionalizaciji prestopništva kot podrejujočega odnosa, kajti nadrejujoča skupina ima večjo družbeno moč in pristop k legimitizaciji svojih interesov, medtem ko jih "uporna" skupina nima.

5.2.6. Možnost deobjektivizacije

Če so prestopniki objekt represije skupine, ki monopolizira moč odločanja, so lahko subjekti samo v neposrednem spopadu z antagonistom na dvorišču, kar pa jih še bolj utrjuje v položaju prestopnika - objekta. Deobjektivizacija na ravni krajevne samouprave oziroma tudi drugje v svetu, ki je v njihovem življenjskem prostoru označen kot uradni svet,

se nam je zdela mogoča le, če se vzpostavijo kot subjekt v organizaciji, ki bi zastopala njihove interese. V konkretnem primeru je to pomenilo vključevanje v ZSMS in razvoj mladinske organizacije v tako, ki bo res zastopala njihove interese. Le na tak način lahko mladinci razmeroma enakopravno sodelujejo v dialogu z ostalimi. V primeru dialoga z drugimi potem niso problem več oni, pač pa situacija v kateri udeleženci dialoga živijo.

V neki meri smo vse to tudi dosegli, kakor je opisano v prilogi in v tem prispevku. Predpogoj za vključevanje te skupine v OO ZSMS je bil, da so aktivni člani organizacije (predsedstvo) uzrli to kot problem, spremenili program in odprli vrata. Pomembna je bila pri tem naša prisotnost; že prisotnost sama je vodstvo mladinske organizacije spodbudila k razmišljanju. Opozorili smo jih na način sestavljanja programa, ki so ga potem sami popraviti. Naša prisotnost je bila tudi zelo pomembna v začetnih stikih med vodstvom organizacije in združbo. Spomnim se prvega sestanka, na katerem so sodelovali tudi mladostniki z dvorišča. Obe skupini, tako združba kot mladostniki so stali dobesedno na svojih pozicijah, mladostniki na dvorišču, mladinci na vratih prostorov KS, jaz pa nekje v sredini sprehajajoč se med obema. Oboji so izražali dvome v izhod takega srečanja, stvar se je premaknila, ko so mladostniki rekli: "če greš ti, pa gremo še mi". Naslednji premik je bil, ko so mladostniki ob tem, da so bili za škodo in konflikt obtoženi le nekateri člani skupine, začeli uvidevati, da gre tu za skupinsko odgovornost. To se je zgodilo brez našega pojasnjevanja in podrobnega razčlenjevanja. Vse to je bilo izrečeno tudi na sestanku OO ZSMS, ki se je nato odločilo angažirati ob tem problemu. Skupaj s skupino terenskih delavcev in socialnih delavcev CSD in KS, je bil nato pripravljen sestanek v skupnosti. Na sestanku so bili mladostniki bolj tiho kot pa ne, udeležili pa so se ga kljub temu. Posebno važno se mi je to zdelo za tiste, ki so bili najbolj označeni kot prestopniki in tudi ti so sestanek vzdržali do konca, pa čeprav so imeli zelo dober izgovor za predčasni odhod - koncert Siouxie and the Banishees. Bil je to njihov sestanek. Na sestanku se je izkazalo, da če postanejo mladostnik partner v dialogu, postane objekt dialoga življenjska situacija udeležencev

dialoga, saj se je pogovor proti koncu prevesil iz pogovora o redu in miru in o težavah mladostnikov v pogovor o medsosedskih odnosih (slabih) in udeleženci sestanka so predlagali različne oblike preseganja teh problemov.

Tem dogodkom sta sledila še dva dogodka, v katerih so se lahko prizadeti mladostniki počutili (relativno tudi) kot subjekti v uradnem prostoru. Prvi je bil obravnava, ki se je zanje ugodno razpletla, ob tem pa so občutili skupinski duh, saj je z njimi prišel še prijatelj z dvorišča, ki ni bil obdolžen, v oporo sem jim bil tudi jaz, ki sem jim po svoji vednosti razložil mehanizme sodišča, pa tudi sodnica je bila zelo korektna in pristopna. Drug dogodek, ki se je zvrstil takoj za tem, je bil piknik prostovoljnih delavcev in sodelujočih socialnih delavcev. Na piknik sem povabil tudi fante, ki so se odzvali. Godilo se jim je družiti z uradnimi osebami, z ljudmi iz višjega sloja, obenem pa so jih spoznali kot ljudi, ki se tudi zabavajo, pijejo, jejo ...

5.2.7. Subjekt: stvarna možnost ali iluzija

Ti dogodki so se vrstili pred začetkom poletja. Dogodki so mladostnikom dali občutek, da lahko uresničijo doslej nezaznane možnosti. Na nek "mali" način so postali družbeni subjekt, ustvarjali so svojo usodo bolj kot prej. Meseci po počitnicah naj bi dali slutiti, koliko je to res in koliko utvara. Po počitnicah se je OO ZSMS spet sestajala, mladostniki z dvorišča so postali najrednejši obiskovalci sestankov.

Poleg manjših projektov (izleti ipd.), so se odločili za organizacijo koncerta, ki so ga po dolgih in zapletenih pripravah (čez pol leta) tudi izvedli. Kljub temu,da so pri organizaciji koncerta vloge bile deljene, spet v škodo tistih, ki so bili bolj prestopniški, so pri izvedbi in organizaciji sodelovali vsi. (Eden od fantov, ki so večkrat izzivali miličnike, je bil na primer redar, ne da bi pri tem posnemal metode miličnikov). Druga novost, ki smo jo opazili, je bila večja prostorska mobilnost mladostnikov. Večkrat smo jih videli na koncertih, v disku Študent in v mestu, kakor da bi se poslej bolj vključevali v širšo kulturo mladih.

Če so se mladostniki vzpostavili kot subjekt, so po umiku antagonista in refleksiji svoje vloge potrebovali nek predmet akcije, neko novo utopijo. Taka (uresničena) utopija je bil koncert, bilo je njihovo dejanje. Bil je eden od redkih, če ne edini koncert, ki ga je organizirala neka OO ZSMS v KS, ne pa kakšna agencija, ŠKUC ali višji forum. Obenem pa so črpali utopijo iz vključevanja v širšo (altermativno) mladinsko kulturo, morda kot občutek, da so postali subjekti v nekem zgodovinskem procesu v povezavi z drugimi mladinskimi skupinami.

Ob tem si lahko zastavimo vprašanje iz naslova tega poglavja. Tisti, ki zagovarjajo tezo, da je mladinska kultura "eskapistična", nam lahko oporekajo, da so naši mladostniki postali družbeni subjekti s tem, da so se vanjo vključili. Po drugi strani - če pogledamo učinke naše intervencije[84] - ni videti, dabi bili strukturni premiki v skupnosti veliki, večjih sprememb ni opaziti. Tudi če so ti prigovori točni, se moramo zavedati, da je bila naša intervencija usmerjana na mikrookolje, ki pa je še vedno pod vplivom makrostrukture in se lahko torej potencialni učinki intervencije odražajo v spremembi miselnosti sodelujočih, oziroma z drugimi besedami v ustreznejši tematizaciji spreminjanja.

5.3. Priloge

5.3.1. Izhodišča za delo na področju mladinske problematike v KS Triglav

Izhajajoč iz akcijske raziskave Kriminološkega inštituta v Ljubljani o mladoletniških prestopniških združbah in pogovorov z delavci ljubljanskih Centrov za socialno delo smo prišli do zaključkov, da je smotrno razvijanje takega dela, ki bo mladini omogočilo aktiviranje lastnih moči in sposobnosti za dejavno vključevanje v življenje in delo. Temeljna predpostavka preprečevalnega dela pa mora biti v tem, da z ustvarjanjem ustreznih družbenih pogojev omogočamo posameznikom uveljavitev lastne osebnosti in delovnih sposobnosti. Tak način dela pa je mogoče razviti le s podružbljanjem tega področja, z vključevanjem vseh delovnih ljudi in občanov v tovrstne aktivnosti s pomočjo in sodelovanjem ustreznih strokovnih ustanov.

Na pobudo sveta KS Triglav naj bi komisija za socialno in zdravstveno varstvo KS Triglav sestavila projekt dela z mladino v KS, za katerega predlagamo, da bi imel naslednja obeležja:

1. Neposredno vključevanje širšega kroga dejavnikov v delo z mladino. Pri tem imamo v mislih:
   - OO ZSMS kot družbeno politično organizacijo, ki je najtesneje povezana s to problematiko;
   - ostale dejavnike v KS, ki so povezani s to problematiko (komisija za socialno skrbstvo, SZDL, DPM in druge);
   - specializirane ustanove, ki se sicer ukvarjajo s tako ali podobno problematiko (Center za socialno delo Bežigrad, ostale strokovne službe na terenu, Kriminološki inštitut, Višja šola za socialno delo in drugi);
   - ter nenazadnje neposredno vključevanje mladine in krajanov.
2. Dejavno in stalno spoznavanje in osveščanje glede te problematike. Pri tem mislimo tako na informiranje o tej problematiki, kot na spoznavanje in spreminjanje stališč in odnosov značilnih in povezanih s to problematiko.

3. Vključevanje prostovoljnih delavcev v preprečevalno delo, tako prostovoljcev-študentov, kot prostovoljcev-krajanov, ki jih delo z mladino zanima.

4. Skupni napori ob povezanem sodelovanju vseh dejavnikov, da se ustvarijo možnosti za samoorganizacijo mladine na tak način, ki bo omogočal uresničevanje njihovih zmožnosti in ki bo izražal pristne potrebe najširšega kroga mladine kakor tudi vseh krajanov.

Glede vsebine takega dela se nam ponuja veliko možnosti. Morda se je najbolj smotrno posvetiti prostemu času mladine. Možnosti za delo se raztezajo od pogovorov, razprav, prostočasovnih aktivnosti, športa, kulture do oblik svetovanja, podpore in še marsičesa drugega. Menimo pa, da se o tem lahko odločimo le na podlagi poznavanja konkretne situacije in dejanskih potreb.

Vabljeni:

- predsednik OO ZSMS KS Triglav
- člani komisije za socialno in zdravstveno varstvo KS Triglav
- socialna delavka pri KS Triglav
- socialni delavki iz OŠ Vito Kraigherja in Franceta Bevka
- Center za socialno delo občine Ljubljana-Bežigrad (delavci iz referata za mladinsko prestopništvo)
- Inštitut za kriminologijo (sodelavci raziskave)

Poslano: 26.2.1981

5.3.2. Poročilo o delu z mladimi v KS Triglav

5.3.2.1. Izhodiščna načela

Pobuda in izhodiščna načela projekta dela z mladimi v KS Triglav izhajajo iz dejavnosti akcijsko-raziskovalne skupine raziskave o mladostniških prestopniških združbah pri Institutu za kriminologijo in pojmovanega okvira, ki si ga je ta skupina med delom izgradila. Ta pojmovni okvir lahko poenostavljeno strnemo v sledeče teze:

1. Mladinsko prestopništvo kot družben pojav izvira iz načina delitve dela in položaja mladine kot posebne družbene skupine v delitvi dela.
2. Tradicionalni načini obravnavanja mladoletniških prestopniških skupin (posamično obravnavanje, odstranjevanje vodij iz okolja) imajo velikokrat dvomljive učinke, lahko deloma doprinašajo k vzdrževanju problema in glede na svojo učinkovitost morda niso optimalni. Kakovostno drugačen način dela naj bi se usmeril na skupino v njenem okolju (kot območju uresničitve in posredovanja širših družbenih pogojev in vzrokov k skupinam in posameznikom), prestopništvo naj bi obravnaval kot problem skupnosti, ne pa prestopniških posameznikov. V tem smislu bi morala skupina postati dejavni element v skupnem reševanju problemov skupnosti.
3. To pa se more zgoditi le z upoštevanjem vseh silnic in dejavnikov v družbenem okolju te skupine. Vključevanje vseh ustanov in dejavnikov družbenega prostora skupine je pogoj, da naša prizadevanja ne ostanejo le na ravni terenskega eksperimenta, to je dejavnosti, ki bi ostala brez neposrednega in stvarnega dometa.

5.3.2.2. Potek akcije

Predzgodovina

Jesen 1980:

- sestavljanje skupine zunanjih sodelavcev inštituta za kriminologijo z namenom, da bi akcijsko raziskovali naravne skupine mladostniških prestopnikov. Razprave o delu z mladostniki, o družbenem pomenu takega dela in njegovi konceptualizaciji.

- sestavljanje te strokovne skupine s socialnimi delavci vseh ljubljanskih centrov za socialno delo, ki se ukvarjajo s to problematiko.

December 1980:

- Vito in Radmila se odločita za delo s skupino mladoletnih prestopnikov, ki so iz te KS. V sodelovanju s CSD Bežigrad načrtujeta in začneta delo. Se z delom skupine sestaneka 3-krat, potem skupina prične bojkotirati dogovorjene sestanke. Ob organizaciji teh srečanj začneta sodelovati s socialno delavko iz KS - Ivo.

Januar 1981:

- v dilemi, ali naj nadaljujeta delo s skupino (ki ne prihaja na sestanke) ali ne, se Radmila in Vito odločita, da je potrebno pozornost pri delu usmeriti na celo skupnost, v kateri mladinci, ki sta jih hotela obravnavati, živijo. Obenem se strokovna skupina inštituta za kriminologijo skupaj s socialnimi delavci na mladostniških referatih iz nekaterih CSD odločijo za uvajanje prostovoljnega dela z mladostniki po centrih.

Februar:

- usposabljanje prostovoljnih delavcev na VŠSD s skupinskim treningom. Glede na možnosti se odločimo za delo pri centrih za socialno delo v Šiški in za Bežigradom. Za Bežigradom naj bi začeli akcije na treh KS: BS-3, Urške Zatler in Triglav, kjer se preko Ive, Radmile in Vita povežeta s svetom KS.

Začetek projektne akcije

Marec:

- na pobudo sveta KS in s pomočjo Ive, Radmile in Vita skličejo sestanek iniciativne skupine projekta za delo z mladino v KS Triglav. Sestanka se udeležijo člani komisije za zdravstvo, socialno skrbstvo in varstvo otrok KS, socialna delavka KS, socialna delavka CSD, predstavnik ZSMS, Bojan in Vito. Na sestanku teče razprava o nevarnosti stigmatizacije nekaterih mladincev, o delu ZSMS, o sodelovanju med ustanovami in posamezniki, o potrebi po prostoru za mladino v KS in o vključevanju prostovoljnih sodelavcev v projekt.

  Predlagana izhodišča za ta prvi sestanek iniciativne skupine so priložena v prilogi (5.3.1.).

- po težavah v dogovarjanju s CSD smo 11. marca začeli z rednimi sestanki s prostovoljnimi sodelavci pri akcijah prostovoljnega skupnostnega dela pri CSD. Pogovori na štirih marčevskih sestankih so zajemali: možnosti za delo, domet prostovoljnega dela, pričakovanja prostovoljcev, načrtovanje konkretnih akcij in vključevanja v akcije, načine vključevanja - preko ZSMS ali neposredno na terenu, poročila prvih poskusov vključevanja in referat Bojana o mladini kot družbni skupini, pa tudi o dvomih in strahovih ob vključevanju.
- Radmila, Mojca in Vito so se udeleževali sestankov OO ZSMS in zbora mladih, opozorili na svojo prisotnost, razložili razloge zanjo, načeli pogovor o vključevanju takoimenovanih "problematičnih" mladincev v ZSMS, o "bolj življenjskem" programu, sodelovali v sestavljanju in izvedbi ankete, ki bi tak program zagotovila in v družabnemu življenju, ki ga je ZSMS organizirala.
- Radmila, Mojca, Vencelj in Vito so navezovali neformalne stike z mladino na dvorišču stolpnic na Glavarjevi ulici s svojo prisotnostjo in pogovarjanjem.

April:

- sestanek iniciativne skupine projekta za delo z mladino v KS Triglav, na katerega so bili vabljeni isti člani kot na prvega, poleg njih pa še prostovoljni sodelavci. Na sestanku, katerega so se udeležili vabljeni iz prvega sestanka v manjšem številu, prostovoljni sodelavci pa v večjem številu, je bila pregledana dosedanja aktivnost. Sestanek je pomenil obnovitev in potrditev mandata in usmeritve strokovne skupine.
- za delo strokovne skupine pri CSD je značilna razvodenitev dela, sestanki so komajda še potekali, udeležba je bila slaba, pojavil se je velik osip študentov - prostovoljcev. Vzrok razvodenitve je bilo verjetno dejstvo, da so se v isti skupini, ki naj bi obravnavala konkretno delo, shajali prostovoljci, ki naj bi delali v dveh med seboj oddaljenih in nepovezanih KS. Ta organizacijska neustreznost se je razrešila tako, da sta se akciji ločili (v nadaljevanju opisujemo le akcijo v KS Triglav). Pogovori, ki so potekali med delavci na terenu, so bili posvečeni analizi situacije v zvezi z združbo na Glavarjevi ulici, v pogovoru v strokovni skupini pa se je pojavil problem od-

daljevanja projekta od CSD, pojavila pa se je tudi ideja sestanka s stanovalci, ki so bili nezadovoljni z vedenjem obravnavane združbe.

- v tem času je zamrlo tudi delo OO ZSMS, omejeno je bilo le na nekaj dogovorov o konkretnih akcijah v KS.
- nadaljevali smo z obiskovanjem soseske, kjer smo še vedno doživljali stiske ob navezovanju stikov, vendar pa smo se čedalje bolj domače počutili v tem okolju (Mojca, Radmila, Vito).

Maj:

- mesec maj je potekal v znamenju zaostrenih konfliktov združbe mladoletnikov s stanovalci soseske in milico. Na pritožbe stanovalcev in hišnih svetov so delavci oddelka za mladoletniško prestopništvo pri UJV Ljubljana mesto intervenirali pri fantih (po njihovih izjavah - grobo)
- na sestankih strokovne skupine smo ugotavljali, da je stanje odnosov med stanovalci soseske in še posebej med stanovalci "tožniki" in obravnavano skupino mladoletnikov nevzdržno ter da tako stanje bremeni tudi socialne delavke, saj se od njih pričakuje aktivnost, ki naj bi tako stanje rešila, ob tem ko nimajo za to potrebnih sredstev.
- na poseben sestanek sta bila povabljena varnostnika obeh KS. Z njima smo se pogovarjali o njihovem zaznavanju problematike na mladinskem področju ter o morebitnih neustreznih načinih obravnavanja mladoletnikov. Na sestanke strokovne skupine je pričel hoditi tudi predstavnik ZSMS in skupaj z njim smo sklenili, da je potrebno organizirati sestanek v skupnosti o tej problematiki.
- v tem času se je poživila tudi dejavnost OO ZSMS, kjer so potekale zamenjave v vodstvu, na sestankih je bila vedno večja in aktivnejša udeležba združbe z dvorišča.
- za naše udeležavanje v življenju združbe je bilo značilno, da smo se čedalje bolj in čedalje bolj enakovredno udeleževali njihovega življenja, to se je kazalo v pogovorih o konkretnih problemih s posamezniki, igricah, ki smo se jih skupaj šli, v katerih smo reflektirali tudi nekatere probleme kot npr. poštenost na igriv način in

končno tudi v pogovorih o skupnih problemih, kjer so zavzeli stališče, da so vse prevečkrat posamezni člani skupine obdolženi (in s tem že krivi) za stvari s katerimi niso povezani.

Junij:

- ta mesec je potekal v znamenju priprav in izvedbe sestanka o sožitju med mladimi in odraslimi v soseski, pomemben dogodek pa je bil tudi sodna obravnava nekaterih članov te združbe.
- sestanki strokovne skupine so bili posvečeni organizaciji sestanka v skupnosti. Teme pogovorov so se dotikale vprašanj ali je sploh smiselno tak sestanek organizirati, ali smo mi poklicani za to, kakšne so možne posledice, ali se bodo konflikti še bolj razburkali ali pomirili, ali je to koristno in za koga, koga povabiti izrecno in kako sestanek zastaviti, ali na obravnavanje konkretnih konfliktov ali splošne problematike. Domenili smo se tako, da sodelavci na terenu vzpodbudimo razpravo v OO ZSMS, Iva povabi predstavnike KS, Bojan poda uvodno (splošno) besedo, kateri bo sledila diskusija, vabljeni pa so vsi stanovalci javno.
  Tako se je tudi zgodilo, sam sestanek pa je potekal približno takole: Bojanovi uvodni besedi je sledila dokaj odločna obsodba vedenja nekaterih mladincev in svarilo pred nameravano "kaznovalno" akcijo nekaterih članov skupnosti proti njim. Mladinci so bili bolj tihi udeleženci sestanka, vendar pa so se med drugimi udeleženci sestanka našli zagovorniki njihovih interesov, ki so trdili, da njihova dejanja niso preveč izstopajoča in da ni čudno, da do njih pride, ko pa za mladino v KS ni dobro poskrbljeno. Diskusija se je končala z odločnimi izjavami razpravljajočih, da se odredbe o redu in miru spoštujejo ter z zavezujočo ponudbo za obe strani, da bodo dejavniki KS na iniciativo mladine odgovorili in z njimi sodelovali.
- pogovori o pripravljanju sestanka so razživeli vzdušje v OO ZSMS in aktivirali prizadete člane. Aktivacija je pripeljala tudi do tega, da so kar povabili nekatere odrasle na konfrontacijo in se z njimi pogovorili. ZSMS je bila enakopraven partner v organiziranju sestanka, ne pa tudi na sestanku samem.

- priprave na sestanek so izzvale dosti pogovorov o dinamiki v združbi, o odnosih v soseski pa tudi družbi nasploh. Važen dogodek za združbo in terenske sodelavce je bila obravnava. Na obravnavo so prišli kot skupina, sodišče je na pobudo socialne delavke s CSD povrašalo za mnenje tudi sodelavce na terenu. Sodelovanje na sodišču je poglobilo medsebojno zaupanje.
- eden od zaključnih dogodkov pred poletjem je bil tudi skupni piknik socialnih delavcev in prostovoljcev CSD Bežigrad in Šiška, ki so se ga udeležili tudi nekateri fantje iz združbe.

September, oktober:

- sodelovanje smo začeli razmeroma pozno in to ob konkretnem problemu s terena. Nadaljevali smo z vprašanjem, kako nadaljevati akcijo, pojavila se je potreba po evaluaciji dela, točneje, določitvi ciljev in dometa projekta, pa tudi osebni pripravljenosti nadaljnega angažiranja, vlogi posameznikov v strokovni skupini, poklicnih delavcev in prostovoljcev in končno o širšem ovrednotenju projekta, česar posledica je to poročilo.
- delo ZSMS se je začelo z veliko mero navdušenja in novih idej, sedanje stanje pa je tako, da je entuzijazem upadel.
- pogovori na dvorišču pa se sučejo predvsem o problemih, ki jih srečujejo v šoli.

November, december:

- sestanki strokovne skupine so redkejši kot prej. Nadaljevanje akcije organizacijsko vse bolj prevzema CSD. Socialna delavka v KS menja delovno mesto, nova socialna delavka se v akcijo ob preobremenjenosti z uvajanjem v delo ne vključuje.
- predsednik ZSMS je hotel delo ZSMS zopet aktivirati. Sklicali so zbor mladih in sestavili novo predsedstvo. Da bi si pridobili finančna sredstva, so sprejeli program dela, ki je bil predlagan s strani OK ZSMS.
- druženje tovrstnih delavcev z mladostniki je bilo omejeno v glavnem na sestanke ZSMS, ker drugega prostora za sestajanje ni bilo.

Januar, februar 1982:

- na vabilo za 3. sestanek iniciativne skupine akcije dela z mladino v KS Triglav, se je odzval le predsednik ZSMS in dva mladinca. Pogovarjali smo se o rezultatih našega dela, posebno z vidika mladih v KS.

  Rezultat potrebe po uvajanju preventivnega terenskega dela je bilo usposabljanje novih prostovoljnih sodelavcev (študenti VŠSD) v obliki razprav o pristopih k problematiki mladinskega prestopništva, ki sta ga vodila Bojan in Vito.

- izginila je prej očitna razdalja med formalno in neformalno skupino mladih. Na sestankih so se pogovarjali o organizaciji koncerta, organizirali so skupno smučanje in skupaj odhajali v kino, na koncerte, v disco, tako da naše druženje ni bilo omejeno le na sestanke ZSMS - srečevali smo se tudi zunaj njihove soseske. Ker smo se dosti družili, so tudi sestanki ZSMS postali manj formalni in vzdušje je bilo bolj sproščeno.

Marec, april:

- nova strokovna skupina (prostovoljni in poklicni delavci) pod mentorstvom CSD se pripraviljajo na delo v posameznih KS v občini Bežigrad. Ob pripravah na delo se pojavljajo podobne dileme kot eno leto prej: težave in dileme navezovanja stikov z mladinci in organizacijami v KS, opažanje razkoraka med doživljanjem mladoletnega prestopnika s strani prostovoljca in s strani institucij, vprašanje smiselnosti dela, težnja po izoblikovanju koncepta ipd.

- mladinci iz KS Triglav, ki svojih interesov prej niso uveljavljali v okviru ZSMS, so si začeli postavljati stvarnejše cilje, katere so bili sposobni tudi realizirati (v tej, zdaj njihovi organizaciji) - 3 koncerte v dvorani KS, izlet, Vito je imel predavanje o seksu z dolgim pogovorom po njem, organizirali so predavanje o plezanju na Himalajo z diapozitivi; torej prostor KS ni bil namenjen samo sestankom, ampak tudi pogovorom, igram...
  Spet se je začelo sestajanje in druženje na dvorišču.

- Pomemben dogodek je bil sestanek sveta KS 12.4.1982, katerega prva točka je bila posvečena problematiki mladih v KS. Sestanka se je udeležilo veliko mladincev. (Mladinci iz sosednje ulice so poročali o podobnih problemih s stanovalci in milico, kot mladinci v tej soseski. Dogovorili so se za sestanek stanovalcev, mladincev in predsednika KS o problematiki medsebojnih odnosov (na sestanek so prišli le mladinci)). Predsednik sveta KS je pohvalil delo ZSMS, obljubil pomoč pri iskanju prostora (tako kot leto prej) in pri drugih formalnostih, obenem pa je povedal, da bodo stanovalci glasovali proti prostoru za ZSMS, če bodo fantje (obračal se je na že stigmatizirane fante) preveč motili mir v soseski. Tokrat so se v debato vključili tudi mladinci in opozarjali na že izrečene obljube prostora, vendar so jim stanovalci očitali njihovo obnašanje, razgrajanje, popivanje.

  Še vedno je očiten konflikt med stanovalci in mladinci. Mladinci se tega konflikta zavedajo, zato enotno zastopajo svoje stališče, stanovalci pa s svojo socialno močjo obvladujejo položaj v soseski.

5.3.2.3. Opis ustanov, organov, posameznikov in njihove udeležbe v akciji

Udeležence v akciji moramo razvrščati po dveh kriterijih:

- glede na njihov izvajalski ali uporabniški status v akciji
- po raziskovalnem kriteriju, to je glede na delitev udeležencev na objekt in subjekt akcije oziroma na pojav in eksplikacijo naročnika akcije.

Poleg statičnih oznak pa so pomembni tudi strukturni premiki posameznih udeležencev iz enega položaja v drugega v dialektični celoti akcije. Zanemariti pa ne smemo tudi potencialnih udeležencev in njihovih potencialnih (ali skritih, odloženih, kasnejših) premikov v strukturi akcije.

Glede na prvi omenjeni kriterij delitev smo udeležence akcije (to je dejavnike, ki so se pri izvajanju akcije izkazali za pomembnejše) razvrstili takole:[85]

1. IZVAJALCI

1.1. Raziskovalne ustanove

1.1.1. Kriminološki inštitut. Je ustanova, ki je nosilec raziskovalne naloge, ki je vzpodbudila to akcijo. V akciji se je pojavljal kot ustanova, ki nam je posodila "auro" raziskovalcev in priznane raziskovalne ustanove ter "firmo", s pomočjo katere nam je bilo včasih precej lažje navezati stike s posameznimi krajevnimi dejavniki, pa tudi organizirati kakšno srečanje ali sestanek (npr. s krajevnimi varnostniki). Kriminološki inštitut se je vključil v polje akcije tudi preko posameznikov in sicer preko Vita in Radmile, ki sta imela status zunanjih sodelavcev inštituta in Bojana, delavca inštituta. Medtem ko sta prva imela bolj organizatorsko in animatorsko vlogo v projektu ter vlogo delavcev na terenu, je slednji imel vlogo posredovalca med inštitutom in projektom, prenašalcem raziskovalne "aure" z inčtituta na projekt, v samem projektu pa večkrat vlogo moderatorja in teoretičnega pojasnjevalca.

1.1.2. Višja šola za socialno delo. Je večkrat delovala v vlogi svetovalca zaradi ustreznih izkušenj delavcev šole. Sodelovala je pri začetku razvijanja akcije in omogočila prostovoljnim sodelavcem sodelovanje na skupinskem treningu na šoli, ki je bil del usposabljanja prostovoljnih sodelavcev. Delavci šole so se močno angažirali pri reševanju nesporazumov s CSD. Sodelovanje pri širši akciji(gre za udejstvovanje še v drugih KS v občini Bežigrad),je bilo povezano z opravljanjem prakse nekaterih študentov, del širše akcije pa je bil tudi povezan z raziskavo "Vpliv družbenega prostora na socializacijo otrok", ki jo je VŠSD opravljala na področju KS Urške Zatler. Z akcijo v KS Triglav se šola ni nikoli povsem identificirala, verjetno zato, ker nikoli ni obstajala materialna povezava z akcijo. Povezana je bila samo preko Vita, ki je bil v času začetka akcije honorarni sodelavec šole, potem pa tudi delavec v rednem delovnem razmerju.

1.2. Ustanove, ki predstavljajo poseben družben interes za problematiko mladine in prestopništva

1.2.1. Center za socialno delo Bežigrad

Sodelavci inštituta so imeli stike s centrom že pred začetkom akcije same. Ob začetku akcije se je sodelovanje s centrom kot ustanovo zataknilo, deloma zaradi neupoštevanja nekaterih formalnih postopkov ob začenjanju medinstitucionalnega sodelovanja in pomanjkljivega dogovarjanja z vodstvom ustanove s strani iniciatorjev akcije, deloma pa zato, ker dejavnost v takem projektu zahteva dodaten napor in sredstva, ki pa jih je glede na obstoječo preobremenjenost ustanove malo. Ko smo nesporazume zgladili, so se center in delavci centra udeležili akcije s podporo in navdušenjem, ki pa sta se tekom poteka akcije (kot pri vseh drugih ustanovah in posameznikih) nihala. Udeležba centra je bila zagotovljena po eni strani z udeležbo socialnih delavk (predvsem Tatjane in Mojce) na sestankih strokovne skupine, po drugi strani pa z njunim delom z različnimi ljudmi iz KS, preko njune vloge na sodišču (pri obravnavanju mladoletnikov iz te združbe) in drugega.

Vloga centra (oziroma njegovih delavk) je bila raznolika. Center je kot (med v našo akcijo vključenimi ustanovami pomembnejša) ustanova, ki je tudi formalno zadolžena za obravnavanje mladoletniškega prestopništva, pomenil vir institucionalne in strokovne koordinacije dejavnikov akcije. Ker je bila akcija zasnovana skupnostno in je torej tudi svojo legitimnost črpala iz odločitve organa krajevne skupnosti, je center pomenil bolj vir povezovanja akcije z dejavniki izven krajevne skupnosti: to je z milico, sodiščem.

Po drugi strani sta delavki centra (ter bolj posredno preko aktiva socialnih delavcev) pomenili povezavo s širšo strokovno javnostjo; po tretji strani je njuno sodelovanje v projektu zagotavljalo kontinuiteto dejavnosti projekta z njunim preteklim, sedanjim in kasnejšim obravnavanjem stigmatiziranih mladoletnikov. Ni za zanemariti posebnega odnosa, ki je bil pogojen z dejstvom, da je bilo tudi financiranje socialne delavke v KS urejeno (deloma) preko svobodne menjave dela v SIS za so-

cialno skrbstvo, katere strokovne službe največji del je bil združen v centru za socialno delo.

Bolj neposreden pomen udeležbe delavk centra pri akciji pa je bil v možnosti večjega pretoka informacij, bolj celostnega načrtovanja in delovanja ter medosebnega vzpodbujanja in dopolnjevanja.

1.2.2. Osnovne šole. V akciji sta bili udeleženi dve šoli, ki šolata otroke iz KS Triglav, O.Š. dr. Vita Kraigherja in Franceta Bevka. Šoli sta bili udeleženi v akciji preko njunih socialnih delavk, ki sta bili povabljeni v iniciativno skupino za delo z mladino v KS Triglav. Socialni delavki sta akcijo podprli, večje udeležbe pa ni bilo, razen navezave stikov z OO ZSMS v KS, kar so mladinci uporabili, ko je šlo za propagiranje zbora mladih; sodelovanje, ki so ga na sestanku začeli, se potem ni nadaljevalo. Razloge za tako udeležbo je treba iskati v tem, da akcija in problematika povezana z njo nista neposredno zadevali šole.

1.2.3. Postaja milica. Ni sodelovala s strokovno skupino projekta, razen ko smo povabili varnostnika, ki imata v svojem okrožju obe KS. Na sestanku smo izmenjali poglede na to problematiko in sicer bolj na principe dela in na splošne probleme dela z mladino kot pa na konkretne probleme na terenu. Udeležena pa je bila prav močno v svojih stikih v KS in še posebno z nekaterimi mladinci, ki smo jih srečevali, saj so bili miličniki in izkušnje z njimi precejkrat tema pogovorov na dvorišču in iz pogovorov smo čestokrat dobili vtis, kot da je to partner v "vojni skupini" mladih. Ob tem se postavlja vprašanje ali je razkorak med sodelovanjem (majhnim in sporadičnim) in identičnostjo problematike plod obojestranske zadržanosti, ali različnosti načina pristopa problemu ali pa celo različnosti ciljev, ki jih imamo namen doseči.

1.2.4. Dejavniki KS

1.2.4.1. Delovna skupnost KS. Poleg praktične pomoči, kot je urejanje prostorov za sestanke strokovne skupine akcije, ponujanje pomoči pri

administrativnih zadevah in nasvetov za izvedbo posameznih akcij, se je ta skupina udeleževala akcije preko socialne delavke. Ivin prispevek je bil velik, zlasti v organizacijskem smislu, ko je šlo za navezovanje stikov s krajevnimi dejavniki. Še zlasti je prišlo do izraza njeno poznavanje razmer v KS, v razpravah v strokovni skupini pa je bil njen prispevek v tem, da nas je vedno znova postavljala na trdna tla in hotela, da se domenimo o konkretnih nalogah in si razjasnimo cilje. Produkt tega razjasnjevanja ciljev je tudi to poročilo.

1.2.4.2. Iniciativna skupina za delo z mladino v KS Triglav. Je bila postavljena od sveta KS kot telo, ki naj vodi akcijo. V njej so bili zbrani predstavniki več krajevnih dejavnikov in njih namen je bil, da bi koordinirala akcije vseh dejavnikov v tem družbenem prostoru. Dejanska vloga te skupine je bila, da so bili krajevni organi informirani o akciji, da so jo podprli in dodali svoje koristne pripombe. Kljub temu, da je prvi sestanek pokazal možnosti za delo take skupine v medsebojnem sodelovanju (npr. ZSMS in OŠ), se je ta skupina sestala samo dvakrat - v začetku projekta in mesec kasneje, prvič je izdelala izhodišča za delo, drugič pa ovrednotila dotedanje delo.[86] Iniciativo za sestanke je nosila strokovna skupina, formalno pa komisija za socialno skrbstvo, zdravstvo in varstvo otrok pri KS. Predstavnik ZSMS se je v mesecu maju in juniju vključeval v delo strokovne skupine, ostali člani iniciativne skupine pa so bili od dejavnosti toliko odmaknjeni, da niso čutili potrebe po sprožanju iniciative za sestajanje, strokovna skupina sama pa je bila toliko preokupirana s konkretno akcijo, da je "pozabila" na sklicevanje skupine.[87] Ideja se je pojavila šele ob ovrednotenju dela in projekta.

1.2.4.3. ZSMS. Se v projektu pojavlja v dvojni vlogi, vlogi izvajalca in vlogi uporabnika. Kot naročnik so se predstavniki OO ZSMS udeleževali sestankov iniciativne skupine in strokovne skupine in tam prispevali pomemben delež v predstavljanju problematike mladine v KS in v predstavljanju možnosti OO, kar je skupaj oblikovalo smer skupne akcije. Bili pa so tudi neposredni izvajalci, ko so ob stiku z delavci na te-

renu pričeli iskati tak program, ki bi vključil večje število članov in še zlasti tiste, ki so že tako ob robu KS (take težnje in miselnost, ki je to spremljala, so razvidne iz članka V. Habjana "zaposliti tiste, ki se dolgočasijo" v občinskem glasilu Naš občan). Ta cilj so dosegali skozi razmišljanje o problemih nestrpnosti v soseski, ob prevzemanju vseh nalog, ki so izhajale iz priznavanja nestrpnosti med odraslimi in mladino ter med različnimi skupinami mladine. Več o uporabniški plati in dinamiki dogajanja OO ZSMS bo napisano pod točkami 2.2.1., 2.2.2. in 2.2.3.

1.3. Neposredni izvajalci

1.3.1. Strokovna skupina akcije. V strokovni skupini so sodelovali socialni delavci z mladostniških referatov CSD - Bežigrad, socialna delavka KS, raziskovalni sodelavec Inštituta za kriminologijo, zunanja sodelavca inštituta in prostovoljna sodelavca pri projektu (zadnji štirje so bili v projektu v vlogi delavcev na terenu). Sestankov strokovne skupine so se udeleževali tudi (predvsem v začetku) nekateri drugi delavci CSD, prostovoljci, ki so imeli namen delati v drugi KS, predstavnik OO ZSMS, ter enkrat varnostnika dveh varnostnih okrožij. V projekt se je strokovna skupina neposredno vključeval preko dela socialanih delavk v KS in CSD ter preko terenskega dela. Teme pogovora v strokovni skupini, kakor je razvidno iz kronologije dela, so v začetku veljale osmišljanju projekta in še zlasti uvajanja prostovoljcev v to delo, na sporedu so bila tudi vprašanja načelne in pojmovne narave, pa tudi skrbi v zvezi z načinom začetka dela. Pozneje so bili pogovori namenjeni analizi dela in dogajanja na terenu, organiziranju sestanka v skupnosti, pa tudi razpravljanju o konkretnih problemih, ki so se tikali mladincev v soseski, pa tudi smiselnosti take ali drugačne akcije. Ob začetku novega šolskega leta smo se začeli spraševati ali naj akcijo nadaljujemo in kako. Ob tem je pogovor pogosteje zadeval razporeditev vlog v strokovni skupini. Eden od temeljnih problemov strokovne skupine je bil najti svojo identiteto in cilje, ki bi jo zagotavljali; tovrstna "problematika" pa ob tolikšni raznorodnosti skupine ni bila nepričakovana.

1.3.2. Delavci na terenu. So se kot podskupina prejšnje skupine neposredno vključevali v življenje združbe na dvorišču stolpnic na Glavarjevi ulici in v delo OO ZSMS KS Triglav. Ob začetku so bili štirje: absolvent psihologije, ki je kmalu po začetku diplomiral, študentki psihologije in pedagogike in študent elektrotehnike. Slednji je kmalu odstopil od aktivnega dela. Zastavili so si delo tako, da so prihajali na dvorišče in tam vzpostavljali stike z mladimi, ki tam živijo. Ob tem so naleteli na težave in odpore nekatere njihove subjektivne in druge, s strani mladih. Prve so se izražale v dvomih: "Ali me bodo sprejeli; kaj naj storim; kako naj reagiram; zakaj sem sploh sem prišel/a; ipd.?" Z druge strani so se dvomi glasili: "Kdo so ti ljudje, zakaj prihajajo, kaj hočejo?" Ker so vedeli, da prihajamo v zvezi s prestopki nekaterih članov združbe in da smo povezani s socialno službo, so se pojavile misli, da smo policijski vohuni. Videti je, da se v začetku tudi sami nismo mogli izogniti stereotipnosti oznake prestopništva. Najbolj neizkušena članica strokovne skupine je bila prijetno presenečena: "Saj so ti fantje čisto navadni dečki izpred bloka, ne pa kakšni kriminalci". Počasi smo se udomačili v tem okolju, najprej tako, da nismo čutili več teže teh vprašanj, večje zaupanje pa smo si pridobili tako, da smo se izkazali v konkretnih akcijah ali situacijah, ko smo nevsiljivo in na kolikortoliko objektiven način zastopali njihove interese. Na dvorišču smo dobili vlogo starejših družabnikov, ki pa so jih mladostniki še vedno od časa do časa "testirali". Dostikrat smo imeli vlogo nekoga, ki je bil izven soseske, je starejši in predstavlja starejše v družbi, vendar je dosegljiv za pogovor na "njihov" način in v "njihovem" jeziku.

Vključevanje v OO ZSMS je imelo bolj značaj partnerstva v akciji, pri čemu si je predsedstvo OO ZSMS prizadevalo, da naredi vtis na nas, mi pa smo posvečali pozornost odnosu med skupino, ki je bila v predsedstvu in skupino na dvorišču. Ko se je skupina z dvorišča vključila v ZSMS, je naš odnos postal še bolj partnerski.

2. UPORABNIKI

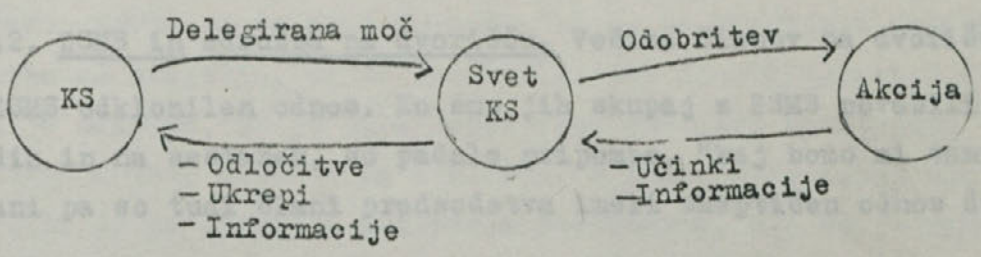
Med uporabnike lahko štejemo celo krajevno skupnost v kateri je akcija potekala, kakor tudi posamezne organizirane ali neorganizirane skupine v tej krajevni skupnosti in še posebej v ožji soseski. Med njimi lahko ločimo uporabnike, ki so se neposredno vključevali v akcijo in tiste, ki so bili vključeni v akcijo posredno, preko svojih delegatov v svetu KS. Potem lahko še ločimo tiste uporabnike, ki so bili sicer vključeni posredno v akcijo, vendar ne s položaja subjekta ali objekta akcije, ampak s položaja neke sile, ki je bila prisotna in bi se lahko vključila v sam projekt; njih bi lahko poimenovali potencialni uporabniki. Med prve lahko štejemo združbo v katero smo se vključevali in ZSMS, med druge KS kot celoto in svet KS kot njen organ, med tretje pa hišne svete, nezadovoljne stanovalce, starše in morda še druge.

2.1. KS in svet KS

KS je na seji sveta sprejela ponujeno akcijo, ustanovila svoj organ (iniciativno skupino), v katerega se je vključevala tudi strokovna skupina. Predstavniki sveta so bili preko Ive vedno v stiku s potekom akcije in ji izražali podporo. Udeležili so se sestanka o problemih sožitja med mladimi in starejšimi in se tam zavezali, da bodo pomagali mladini, da uresniči svoje interese v KS. Zaključimo lahko, da je svet KS z močjo, ki mu je delegirana od krajanov, omogočil izvedbo akcije, odprto pa ostaja vprašanje povratne poti - posledic akcije na KS. Vsaj dve alternativni povratni poti bi lahko prikazali shematično takole:

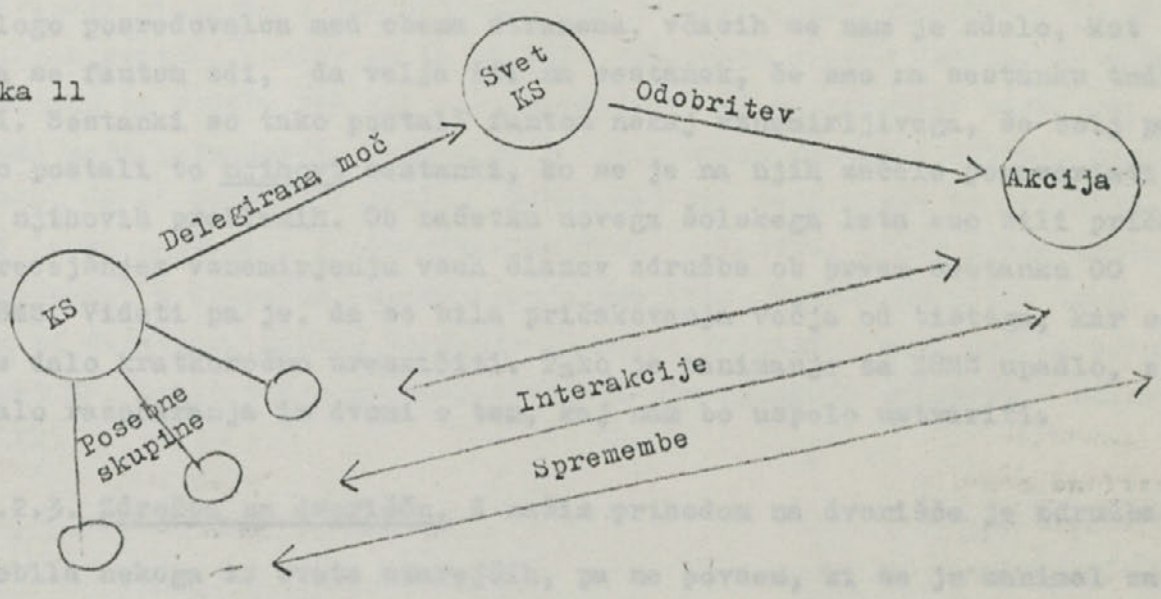
a. povratni učinek se odraža preko ukrepov, odločitev, informiranja prebivalstva KS

Slika 10

b. povratni učinek se uresničuje v interakciji dela strokovne skupine in posebnih skupin v KS

Slika 11

2.2.1. ZSMS. Že sama prisotnost terenskih delavcev na sestanku OO ZSMS je vzbudila razmišljanje o problematiki vključevanja prestopnikov in mladine nasploh v OO ZSMS. S tem se je nujno spreminjal odnos vodstva do teh mladincev in sicer od neupoštevanja, lahko bi rekli ignoriranja problema do pokroviteljskega odnosa, ki se je v nekaterih potezah obdržal še do sedaj, pa do sodelovanja z združbo na dvorišču. ZSMS je bila postavljena v situacijo, v kateri je bila prisiljena zavzeti aktiven odnos do problemov v soseski. V tem se je postavila odločno v bran interesov mladine v KS. Vzporedno s tem so se zgodile zamenjave v vodstvu in predsednik je postal mladinec, ki je bolj življensko povezan z združbo na dvorišču. Težko rečemo, da se je to zgodilo zaradi naše prisotnosti, vsekakor pa je bilo z njo povezano in je novi predsednik verjetno svojo pripravljenost za delo črpal iz nje in iz udeležbe na naših sestankih.

2.2.2. ZSMS in združba na dvorišču. Večina članov na dvorišču je imela do ZSMS odklonilen odnos. Ko smo jih skupaj z ZSMS povabili na zbor mladih in na sestanek, so padale pripombe, "kaj bomo mi tam", z druge strani pa so tudi člani predsedstva imeli skeptičen odnos do tega, da

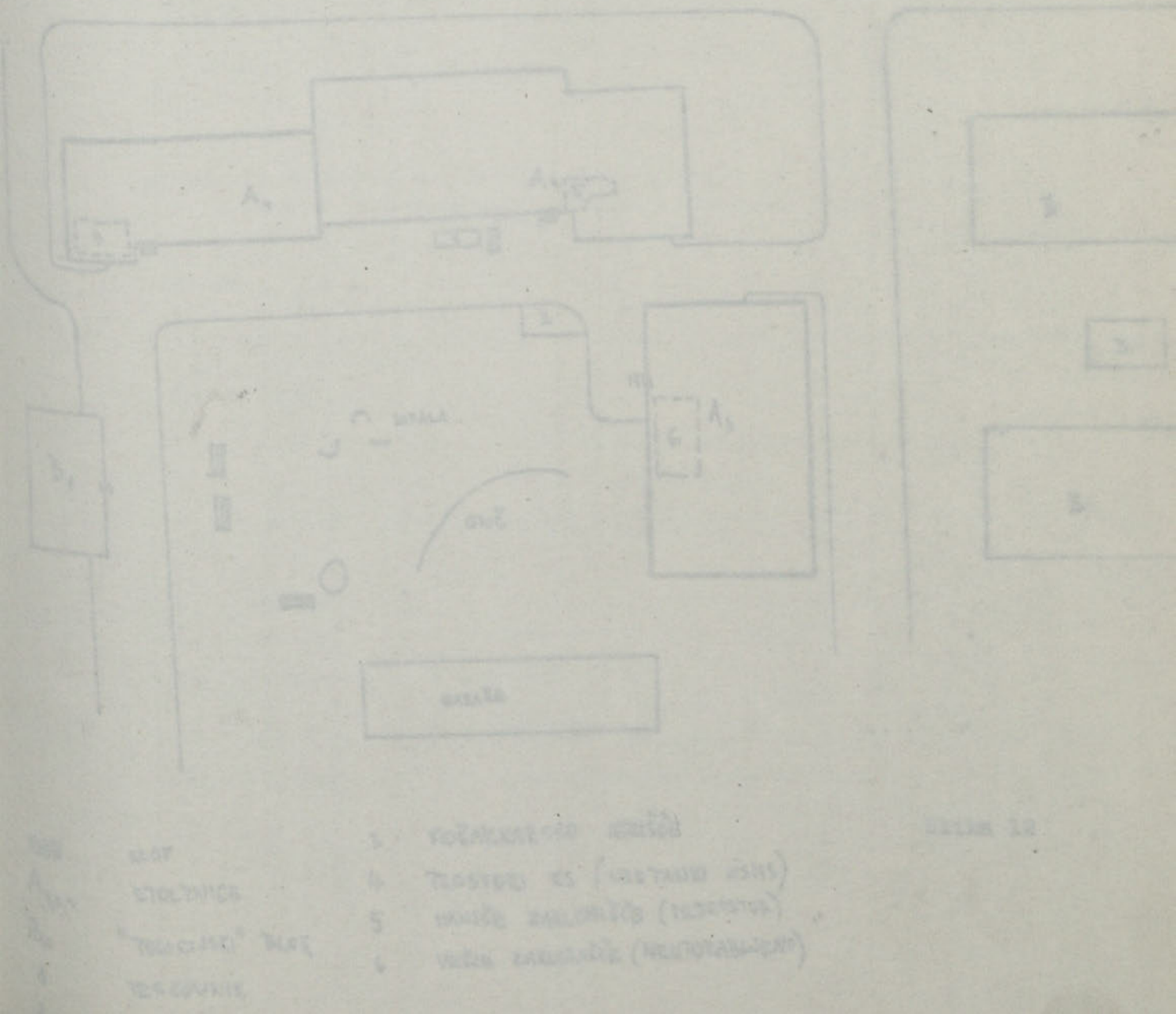
bi se oni lahko vključili. V tej situaciji so delavci na terenu imeli vlogo posredovalca med obema stranema, včasih se nam je zdelo, kot da se fantom zdi, da velja iti na sestanek, če smo na sestanku tudi mi. Sestanki so tako postali fantom nekaj vznemirljivega, še bolj pa so postali to njihovi sestanki, ko se je na njih začelo pogovarjati o njihovih problemih. Ob začetku novega šolskega leta smo bili priča precejšnjem vznemirjenju vseh članov združbe ob prvem sestanku OO ZSMS. Videti pa je, da so bila pričakovanja večja od tistega, kar se je dalo kratkoročno uresničiti. Tako je zanimanje za ZSMS upadlo, z malo razočaranja in dvomi o tem, kaj nam bo uspelo ustvariti.

2.2.3. Združba na dvorišču. Z našim prihodom na dvorišče je združba dobila nekoga iz sveta starejših, pa ne povsem, ki se je zanimal za njih, pa ne na ogrožujoč način, tj. z namenom, da bi jih kontroliral, jim vsiljeval svoje vrednote, itd. V naših pogovorih pa tudi igrah so se tematizirali odnosi z milico, odnos do zakona, poštenja in nepoštenja, odnosi med spoloma, problemi v soseski. Važna ugotovitev združbe same za dinamiko v združbi je bila, da vedno eni in isti poberejo ograjo in slavo za razne podvige in da to "ni fer", ko pridejo v poštev sankcije. Ta ugotovitev in zagovarjanje te ugotovitve v javnosti, na sestanku soseske, je verjetno doprinesla spremembi statusa teh posameznikov v skupini. Postali so bolj organski del skupine, pa tudi skupina je postala strpnejša do njih. Dogodki v mesecu juniju so na nek način predstavljali "obračun" s sosesko in sodiščem in rekonstrukcijo njihove podobe o samemu sebi iz nekoga, ki je preganjan in neupoštevan, ki stalno zgublja, v nekoga, ki ga upoštevajo in ki lahko vsaj nekaj v svojem življenju doseže.

2.3. Potencialni uporabniki

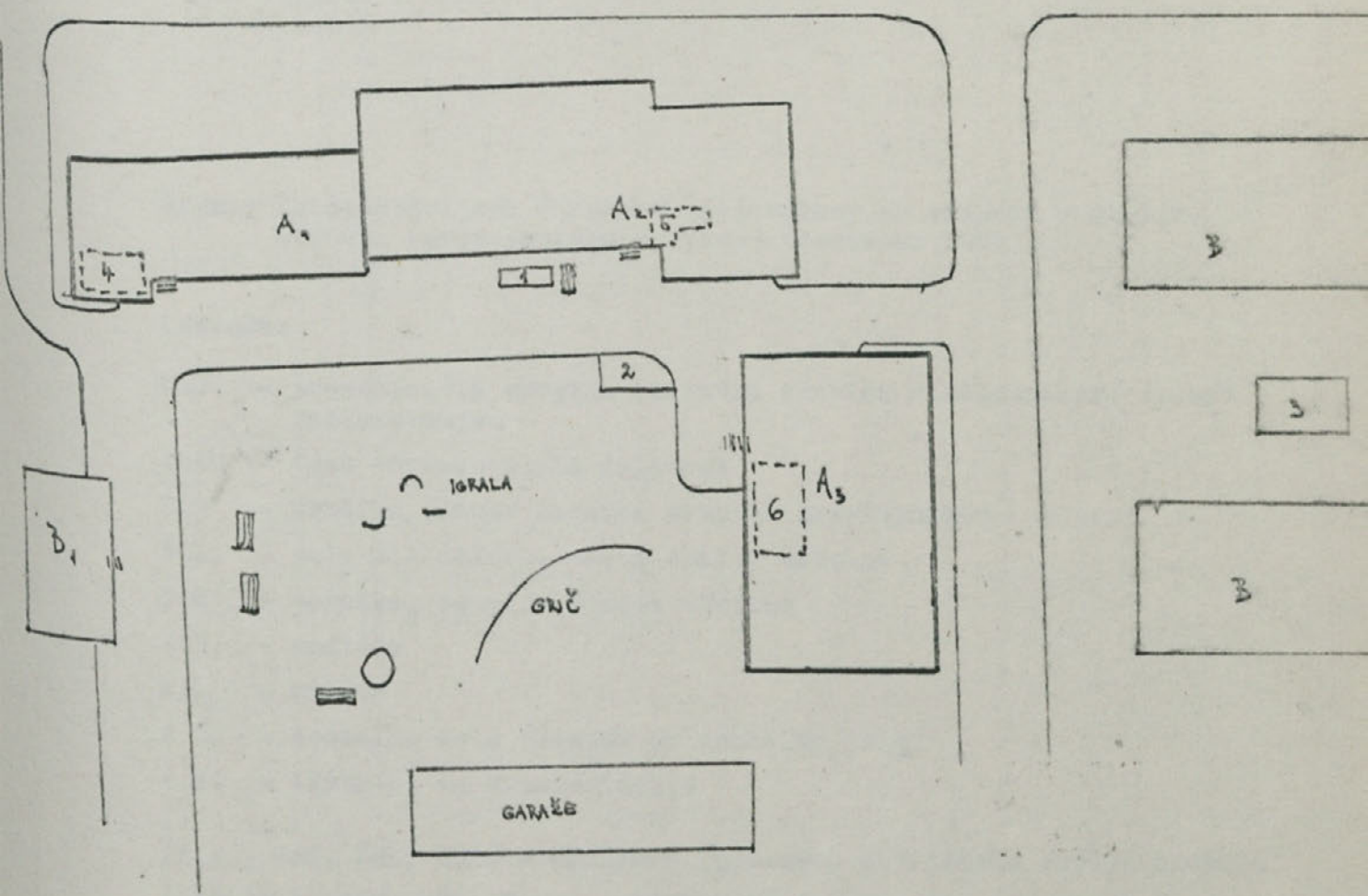
Projekt, morda pa še bolj dogodki, ki so se razvijali relativno neodvisno od projekta, so se dotaknili tudi drugih skupin v KS. Obstajala je skupina, ki je bila neposredno sovražno nastrojena do mladih, predvsem moteče združbe na dvorišču. Njihovo prisotnost smo občutili (npr. ko je na dvorišče priletela steklenica, ali ko je nekdo prerezal

zavore na mopedu, v času ko smo bili tam), nismo pa z njo nikoli navezali dialoga. O teh problemih se je prav gotovo razpravljalo na hišnih svetih, vendar pa to ni bilo vključeno v našo akcijo. Isto bi veljalo za starše teh ali onih mladincev, ki so občutili probleme, pa tudi našo prisotnost, vendar pa z njimi nismo navezali stikov, kaj šele, da bi ustvarili dialog. Odsotnost teh dejavnikov iz projekta bi si lahko razlagali s pomanjkanjem časa, relativno kratkim trajanjem projekta, z drugačno usmerjenostjo projekta. Vendar pa kljub temu, da ti dejavniki nimajo tolikšne formalno politične moči kot na primer svet KS, imajo večjo moč neposrednega spreminjanja medosebnih odnosov v KS.

5.3.3. Skica dvorišča in osnovni demografski podatki soseske

Soseska je bila zgajena 1978. Večina stanovanj v teh treh stolpnicah je lastniških (62%),manj pa je najemniških (38%).
Število prebivalcev rojenih do 1964 (to je polnoletnih) je 578,kar znaša cca. 60% ; prebivalcev rojenih po 1964 je 410,kar znaša cca. 40% prebivalcev v tej soseski.

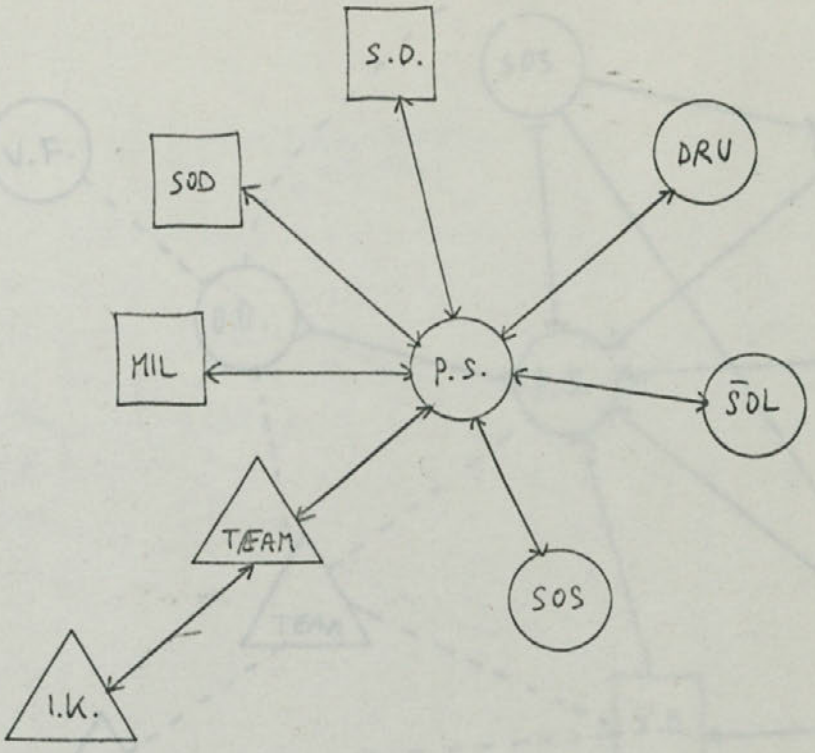
KLOP
$A_{1,2,3}$ STOLPNICE
B_1 "POLICIJSKI" BLOK
1 : 2 TESKOVNIK
SMETIŠČE

3 KOŠARKARSKO IGRIŠČE
4 PROSTORI KS (SESTANKI ZSMS)
5 MANJŠE ZAKLONIŠČE (MLPROSTOR)
6 VEČJE ZAKLONIŠČE (NEUTORABLJENO)

Slika 12

5.3.4. Razvoj raziskovalčevega pojmovanja socialnega prostora obravnavane skupine mladoletnikov

Tri sheme prikazujejo razvoj raziskovalčevega pojmovanja socialnega prostora obravnavane združbe mladoletnih prestopnikov (polja intervencije). Prva shema prikazuje spoznavno konstruiranje polja intervencije pred prihodom v ta prostor, druga shema se nanaša na čas najnočnejšega izražanja konflikta, tretja shema pa predstavlja stanje (oziroma njegovo zaznavo s strani raziskovalca) po intervenciji (približno eno leto po prvi shemi).

Shema: Predpostavljena struktura dejavnikov ob prihodu v okolje objekta (prestopniške skupine) (december 1980).

Legenda:

P.S. - prestopniška skupina (naravna skupina mladostnikov) objekt raziskovanja

TEAM - team raziskovalnih delavcev

DRU - družine članov naravne skupine prestopnikov

ŠOL - šole ali delovna mesta članov skupine

SOS - soseska, sosedje članov skupine

SOD - sodišče

MIL - milica

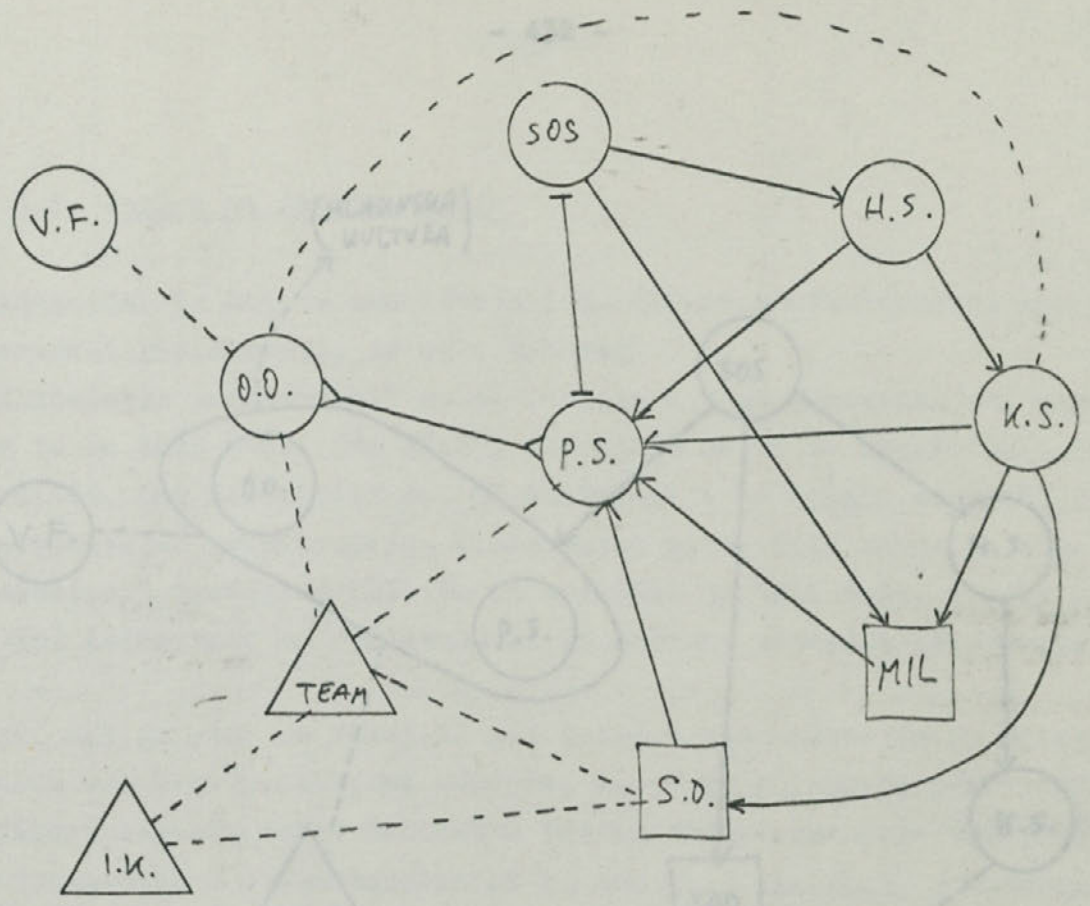
S.D. - socialno delo (Center za socialno delo)

I.K. - Inštitut za kriminologijo

(P.S., DRU, ŠOL, SOS) = OKOLJE I (primarno življensko okolje skupine)

(OKOLJE I, SOD, MIL, S.D.) = OKOLJE II (okolje formalnega družbenega nadzorstva, stigmatizacije)

(OKOLJE II, TEAM, I.K.) = OKOLJE III (okolje akcijsko raziskovalne intervencije)

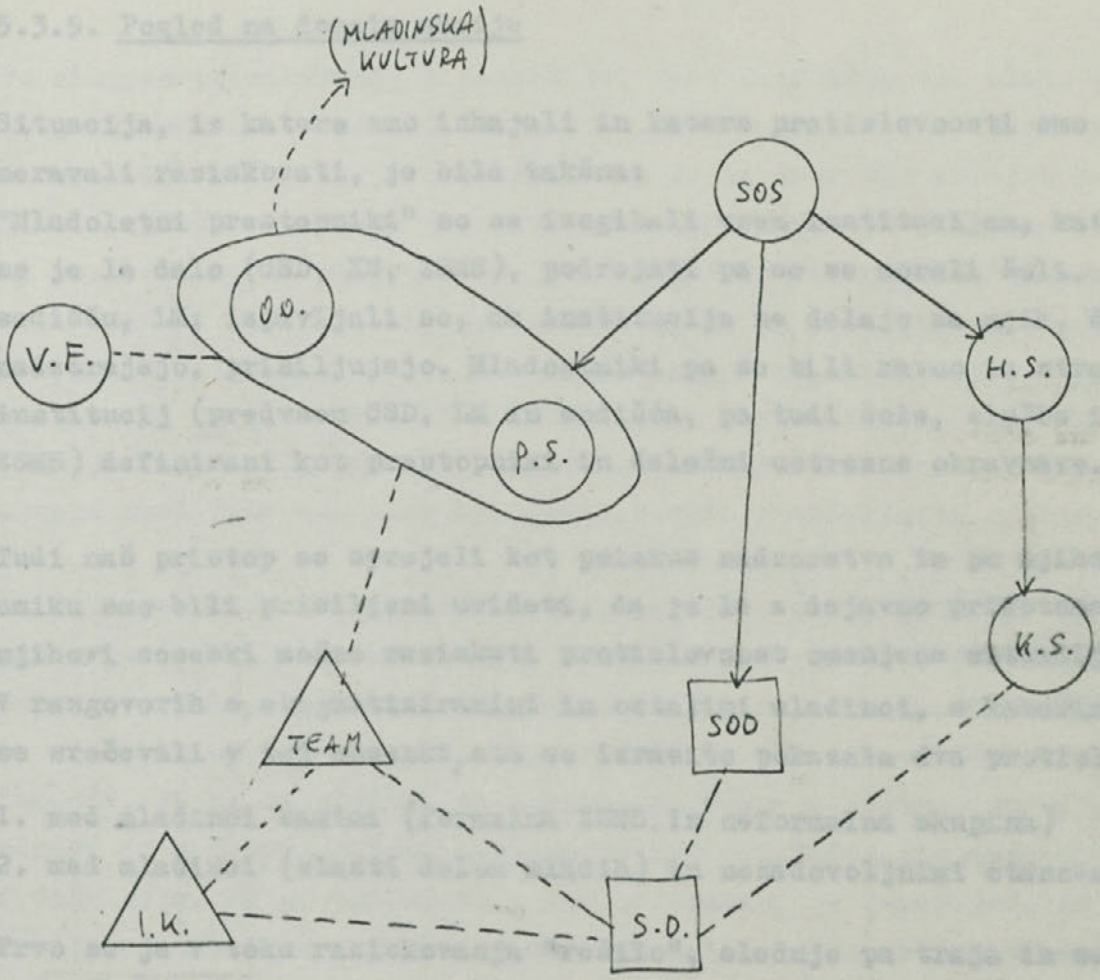
Shema: Zaznana struktura dejavnikov okolja raziskovanja v razviti fazi akcijsko raziskovalne intervencije (maj 1981)

Legenda:

- osnovne oznake enake kot pri sliki 1
V.F. - višji forumi ZSMS (občinski)
H.S. - nižji sveti v soseski
K.S. - krajevna skupnost
O.O. - osnovna organizacija ZSMS

Vrste odnosov:

..... partnerske povezave
|——— antagonistično protislovje
>——< neantagonistično protislovje
———> pritisk, vpliv, ogrožanje

Shema: Zaznana struktura dejavnikov okolja po intervenciji (jesen 1981)

Legenda:

- pomen oznak in simbolov enak kot pri slikah 1 in 2

- - - - → vključevanje v območje mladinske kulture

5.3.5. Pogled na dosežke akcije

Situacija, iz katere smo izhajali in katere protislovnosti smo nameravali raziskovati, je bila takšna:
"Mladoletni prestopniki" so se izogibali vsem institucijam, katerim se je le dalo (CSD, KS, ZSMS), podrejati pa so se morali šoli, službi, sodišču, LM; izjavljali so, da institucije ne delajo za njih, da jih nadzorujejo, prisiljujejo. Mladostniki pa so bili ravno iz strani teh institucij (predvsem CSD, LM in sodišča, pa tudi šole, službe in ZSMS) definirani kot prestopniki in deležni ustrezne obravnave.

Tudi naš pristop so sprejeli kot poizkus nadzorstva in po njihovem umiku smo bili prisiljeni uvideti, da je le z dejavno prisotnostjo njihovi soseski možno raziskati protislovnost omenjene situacije.
V razgovorih s stigmatiziranimi in ostalimi mladinci, s katerimi smo se srečevali v tej soseski, sta se izrazito pokazala dva protislovja:

1. med mladinci samimi (formalna ZSMS in neformalna skupina)
2. med mladinci (zlasti delom mladih) in nezadovoljnimi stanovalci.

Prvo se je v toku raziskovanja "rešilo", slednje pa traja in se ciklično; izraziteje pojavlja in upada.

Predlagali smo sestanek stanovalcev, funkcionarjev KS in mladih, ki smo ga pripravili skupaj s CSD, ZSMS in KS. Na dveh takih sestankih (junij 81, maj 82), pa tudi izven njih, kjer naj bi obravnavali problematiko mladih in jo poskušali skupaj reševati, dialoga pravzaprav ni bilo. Poudarili smo, da mladi nimajo nobenih prostorov (ki pa so že dolgo obljubljeni); da se nimajo kje zbirati, razen na dvorišču, kjer očitno motijo stanovalce; pogosto je morala ukrepati LM, tudi stanovalci sami skušajo obračunavati z njimi; mladinci pa se lahko le neposredno "maščujejo", kar pomeni še večjo njihovo odklonskost. Zadnjo besedo pa je povedal predsednik sveta KS: "ZSMS ne bo dobila prostorov, dokler se mladinci ne bodo primerneje obnašali; če bodo motili še naprej, bomo že kako ukrepali preko KS".

Po skupnem prizadevanju k razrešitvi tega konflikta med mlad. prestopniki oziroma mladinci, ki motijo, ker ne najdejo drugega načina samopotrditve (treba je poudariti, da se na dvorišču zbirajo predvsem mladi iz družin nižjega socialno ekonomskega statusa)in nezadovoljnimi stanovalci, ki nanje sprožijo "verigo" institucij, da bi obvarovali red in mir v soseski, smo ugotovili, da je to protislovje nerešljivo ob sedanji strukturi socialnih moči. Vendar tega protislovja ne moremo omejiti na generacijski konflikt (kot morda izgleda v prvem trenutku), vzpostavlja ga različnost možnosti zadovoljevanja potreb s strani različnih socialnoekonomskih skupin prebivalstva v soseski.

OO ZSMS je lahko zadovoljila potrebe mladih, ki ne posegajo v to protislovje (omogočanje koncertov, športnih aktivnosti), bistvenih potreb oziroma problemov, ki jih omejujejo in jih na nekem mestu onemogočijo, pa ni mogla obravnavati. Mladim je dala le iluzijo vplivanja na svojo "usodo", ki pa je odvisna od drugih, določena z obstoječimi družbenimi odnosi (v njihovem sklopu nastopa KS kot zaključen socialni sistem). Protislovje, ki ga opisujemo v tem prispevku, je nerešljivo na ravni akcijskega raziskovanja (s sedanjo socialno močjo raziskovalca).

5.3.6. <u>O (ne)možnosti prenašanja specifičnih izkušenj in modelov iz te akcije v druga okolja</u>

Ko sem začela s sodelovanjem pri akciji sem mislila, da mi bodo ostali povedali in razložili kakšni so naši cilji, na kakšen način bomo do njih prišli in tudi kako naj se predstavim, ko bom prišla k mladincem, kako naj se tam obnašam..., vendar pa odgovorov na ta vprašanja nisem dobila.

Šele kasneje sem spoznala, da ciljev nismo mogli določiti vnaprej, kajti izhajali so iz konfliktov v tej soseski, se zato večkrat spreminjali, nekateri so bili skupni, drugi pa le težnja posameznika. Tudi načrta, kako bomo do ciljev prišli, nismo mogli imeti.

Akcija je zrasla iz situacije, ki je specifična za to sosesko. Naši pogovori in delovanje so bili odvisni od konkretne situacije v kateri smo se znašli, predvsem pa so mladinci s svojo problematiko usmerjali našo akcijo.

Na sestankih strokovne skupine smo analizirali situacijo na podlagi dogajanja na dvorišču in ZSMS, ki smo ga opazili terenski delavci in na podlagi informacij iz CSD in KS, in tako skupaj iskali pot, po kateri bomo nadaljevali delo.

Vloga socialnih delavk je bila v tem, da so poznale situacijo v celotni soseski, imele stike z DPO in njihovimi organi, terenski delavci pa smo imeli neposreden stik z mladinci in smo lahko opazovali, kako so se nasprotja navzven reflektirala.

Rezultati akcije niso odvisni le od novega pristopa k mladinski problematiki, ampak predvsem od angažiranja vsakega posameznika v strokovni skupini, od pripravljenosti sodelovanja ostalih institucij (od KS do LM) in od mladincev samih.

CSD je pokazal interes za nadaljevanje prostovoljnega terenskega dela in začel vključevati nove prostovoljce v druge KS občine Bežigrad. Tudi tem prostovoljcem se pojavljajo podobna vprašanja, vendar pa se oni s svojim delom lahko opirajo na naš projekt, s tem pa obstoja nevarnost, da bi ga začeli posnemati. Vprašanja prostovoljnih sodelavcev so resda podobna, vendar pa je različna situacija, na katero se nanašajo - drugo okolje, mladinci, pa tudi prostovoljni sodelavci sami, zato pa so drugačna tudi nasprotja, ki zahtevajo drugačno reševanje. Naše akcije se ne da posnemati.

Sama akcija je pokazala, da je prostovoljno terensko delo lahko pozitivno, vendar le, če upoštevamo njegove specifičnosti, torej da izhajamo iz konkretnega okolja in iščemo pot za razrešitev nasprotij na podlagi analize situacije. Zato pa je pomembna vloga poklicnih socialnih delavk, ki naj ne bi bila v dajanju informacij, kako naj se

prostovoljci obnašajo v konkretnih situacijah, ampak v osvetljevanju nasprotij, ki so prisotna na terenu, v pomoči pri razreševanju vprašanj glede smiselnosti dela in sploh vseh vprašanj, ki se pojavljajo med prostovoljnimi sodelavci in katerih razrešitev je nujna za nadaljevanje dela, hkrati pa naj bi jim pustile tudi dovolj lastne iniciative.

6. Ocena uresničevanja zastavljenih ciljev akcijsko-raziskovalnega dela

V skladu z zahtevo po "pojasnitvi hermenevtske pozicije raziskovalca", oziroma po "opisu teoretskih in metodoloških transformacij v okviru retrospektivne analize"[88] je namen tega poglavja opisati opažena nasprotja znotraj raziskovalčevih pojmovanj oziroma nakazati možne razlike med tem, kaj smo hoteli delati (ali kaj smo mislili; to je opisano v poglavjih 1.2.), kaj smo delali (to je opisano v poglavju 3., 4. in 5.) ter kaj smo naredili. To zadnje se nanaša deloma na spoznavne in dejavnostne premike, ki so se zgodili tekom dela, in ki pomenijo enega od njegovih rezultatov, deloma pa na pogled na naše delo "od zunaj", s stališča "zunanjih" subjektov. Nakazano problematiko obravnavamo posebej po dveh vidikih: glede na vprašanje, kaj, kako in s kakšnimi posledicami smo "delali" z mladostniki ter glede na vprašanje uresničitve "zunanjih" akcijsko-raziskovalnih ciljev oziroma posledic posega v okolje (mladoletnikov).

6.1. Vprašanje uresničevanja načel in ciljev dela s skupinami oziroma obstoja "modela" dela s prestopniškimi skupinami

6.1.1. Uresničevanje zastavljenih načel in ciljev dela z mladoletniki

Izbrana načela in zastavljeni cilji dela s skupinami so opisani v poglavjih 1. in 2.4. Med njimi so najpomembnejši naslednji:

a. mladoletnike obravnavati v okviru njihove naravne vrstniške skupine, oziroma ne zavzemati a priornega stališča o potrebnosti razkroja skupine;

b. začeti delo s skupinami čim hitreje po ovadbi;
c. vzpostaviti pogoje prostovoljnega sodelovanja;
d. metoda oziroma način dela naj bo neformalen, nedirektiven (demokratičen) in osnovan na mladoletnikovi lastni dejavnosti in v skladu z njegovimi dojemanji sveta in motivacijami;
e. obravnavanje nima namena spreminjati osebnosti, a pomagati mladostniku sprejeti dejavnejšo vlogo v razreševanju njegovih aktualnih problemov;
f. obravnavanje naj ne implicira vnaprejšnjega stigmatiziranja;
g. cilj obravnavanja naj bo tudi družbeni kontekst skupine oziroma njeni odnosi z okoljem in njene možnosti za vključevanje in uvaljavljanje v okolju.

Vsebina poglavij 3., 4. in 5. kaže na zaključek, da so bili cilji b, c, d in e izpolnjeni razmeroma popolno, cilji a, f in g pa le delno, oziroma pri različnih skupinah različno. Delo s skupinami se je začelo razmeroma hitro po prejemu ovadbe oziroma začetku pripravljalnega postopka. Kriterij prostovoljnosti sodelovanja, ki je bil v začetku zgolj formalen, so mladoletniki tekom sestajanja preizkušali in se predvidoma do zelo stvarne mere prepričali v njegovo veljavnost. Neformalnost sestajanja skupinskih delavcev s skupinami je včasih bila tolikšna, da sta skupinska delavca bila prisotna ali vsaj obveščena o skupinskih dejavnostih, ki so mejile na kazniva dejanja, po drugi strani pa je nedirektivnost "vodenja" skupine skupaj s prostovoljnostjo sodelovanja velikokrat onemogočala uresničitev kratkoročnih zahtev in ciljev, ki jih je skupinski delavec poskušal skupini "vsiliti". Razprave in dejavnosti v okviru skupin so bile praviloma vezane na aktualne dogodke v okolju skupine in so le izjemoma posegale v območje "zgodovinskih analiz".

Čeprav smo mladoletnike "obravnavali" v okviru njihovih naravnih vrstniških skupin, sta zamišljeno "naravno" sestavo skupin onemogočala dva dejavnika: zunanje administrativno izločanje mladoletnikov iz okolja ter njihovo spontano izločanje iz skupinskega sestajanja. Predvidevamo, da je tovstna selekcija izločala pretežno socialno bolj ogrožene člane. Uresničevanje vseh ostalih načel dela s skupinami se je torej odvijalo v pogojih deloma selekcioniranih skupin.

Čeprav smo sprejeli načelo, naj bi bilo obravnavanje čim manj stigmatizirajoče, pa se nismo izognili nekaterim objektivnim dejavnikom (nujnosti?) stigmatizacije. Skupine so bile pač izbrane po kriteriju stigmatizacije, in tudi pri obeh skupinah, pri katerih je bilo skupinsko sestajanje razmeroma bolj odprto nestigmatiziranim osebam, je bilo občasno čutiti, da dejavnik stigmatiziranosti vpliva na dojemanja njih samih in njihovega okolja. Razmeroma najmanj je bila stigmatizirajoča obravnava 4. skupine, ker so prestopniški fantje "izgubili" položaj "izključnega objekta" obravnavanja, po drugi strani pa je ta skupina ob in zaradi obravnavanja morda prišla najmočneje v polje pozornosti večjega dela ožje skupnosti.

Z ozirom na cilj usmerjanja obravnave na skupinsko okolje oziroma odnose skupine z okoljem zaključujemo, da je ta cilj v največji meri dosegla obravnava 4. skupine. Pri njej je dejansko postala predmet obravnavanja mreža odnosov med dejavniki okolja, medtem ko je pri ostalih skupinah neposredno vprašanje odnosov z okoljem prihajalo v središče pozornosti le slučajno in redko. Pri teh skupinah (1. do 3.) je skupinsko delo lahko vplivalo na razvoj odnosov skupine in okolja le posredno, preko spreminjanja stališč, usmeritev in vedenja članov skupine. Člani skupine so praviloma razpravljali o svojih odnosih z okoljem, in na ta način besedno razvijali različne poglede na te probleme, medtem ko je "obravnavanje" lahko le v zelo omejeni meri neposredno vplivalo na spremenjene pogoje v tem okolju, oziroma na razvijanje drugačnih odnosov med okoljem in skupino (ki bi impliciralo tudi spreminjanje okolja). Pri teh treh skupinah zato tudi ni bilo mogoče odnosov z okoljem v večji meri opazovati oziroma sklepati o učinkih obravnave na tem področju.

6.1.2. Učinki skupinskega dela

Viri za evaluacijo učinkov skupinskega dela so bili:

- opazovanja skupinskega delavca;
- opazovanja socialnega delavca iz CSD;
- izjave samih mladoletnikov;
- izjave staršev ter posameznikov iz ožjega bivalnega okolja mladoletnikov (predvsem pri 4. skupini).

Zaradi razmeroma nekontroliranega in nesistematičnega zbiranja informacij lahko o učinkih dela sklepamo le hipotetično.

Med ugodnimi učinki (ali spremljevalnimi pojavi skupinskega dela) navajamo:

- posamezniki so v skupini dobili podporo in informacije za reševanje svojih aktualnih življenskih problemov (in jih - nekateri - tudi razmeroma uspešno rešili);

- razpravljanje o "življenskih" temah je pripeljalo do spreminjanja stališč o spolnosti, dolgoročnih življenskih ciljih, mednacionalnih odnosih, itd. (predvidevamo, da te spremembe lahko delujejo v smislu preprečevanja bodočih težav);

- skupinsko delo je pomenilo možnost za učenje komuniciranja oziroma vzpostavljanja zaupanja z odraslima delavcema. Deloma v zvezi s tem so socialni delavci poročali o izboljšanih možnostih za delo z nekaterimi od članov;

- pri eni skupini pa smo opazili tudi (razmeroma in vsaj kratkoročno) bolj strpno sprejemanje s strani okolja, ki se je kazalo v tem, da so posamezniki - odrasli - izražali pomirjujoča stališča o mladoletnikih oziroma, da so se člani skupine vključili v dejavnosti OO ZSMS.

Med morebitnimi slabimi posledicami skupinskega dela lahko omenimo:

- dejstvo, da je skupinska "obravnava" ki je nujno izhajala iz dejstva skupinske stigmatizacije, utegnila pomeniti za mladoletnike dodatno obremenitev;

- možnost, da sta (dve od štirih) skupin postale zaradi sestajanja v svojem ožjem okolju bolj "vidni" in da sta zaradi tega utegnili vzbujati nestrpne reakcije okolja oziroma zmanjševati možnosti za razvoj bolj strpnega odnosa.

Nismo pa našli neugodnih posledic, ki jih navajajo v zvezi z modelom "street group work"[89], po katerih naj bi skupinski delavec s svojo prisotnostjo pravzaprav šele ustvarjal pogoje za skupinsko kohezivnost in za nadaljnje povezovanje članov pri kaznivih dejanjih. Takega učinka naše delo verjetno ni moglo imeti zato, ker dejastva obstoja skupine nismo idealizirali, oziroma se v skupini nismo opredeljevali do možnosti njenega nadaljnega sestajanja izven okvira "obravnave".

6.1.3. Ali obstaja "model" dela s prestopniškimi skupinami?

Osnovna izkušnja našega dela je potrditev - v literaturi omenjenega - spoznanja o veliki heterogenosti vzročnosti in pogojev prestopništva. Takšno heterogenost smo našli tudi pri naših štirih skupinah, v zvezi z njo pa je bila tudi raznolikost štirih modelov obravnavanja, ki so se razvili v delu z njimi. Dejansko razvit model je namreč odvisen vsaj od dveh skupin dejavnikov: eno so metodična načela, predstave in cilji skupinskih delavcev, drugo pa dojemanja, želje in interesi mladoletnikov. V procesu skupinskega dela je prihajalo do soočanja naše "ponudbe" in mladoletnikom sprejemljivih dejavnosti, iz česar so se razvile specifične oblike in utrjene "norme" sestajanja.

Če bi morali skupinsko delo s štirimi skupinami[90] opredeliti glede na modele, ki so jih poimenovali za psihoterapevtski model, socioterapevtski model, model skupnostnega dela in model "detached work" ali "street gang work", bi lahko našli le različno kombiniranje elementov iz posameznih od modelov. Zdi se, da je obravnavanje prvih treh skupin bilo še najbolj sorodno socialno terapevtskemu modelu, s tem da sta posebej prvi dve skupini vsebovali tudi elemente psihoterapevtskega modela, tretja pa elemente "detached work" in skupnostnega dela. Obravnavanju četrte skupine pa je najbližji model skupnostega dela združen z metodo "detached worka"[91]. Z ozirom na klasifikacijo ravni interveniranja po Murellu[92] lahko ugotovimo, da so se v našem obravnavanju (oziroma obravnavanju, ki je bilo skup skupinskega dela ter ukrepov s strani CSD) združevale ravni "posameznikovega relociranja", "individualnih intervencij" ter (predvsem pri 4. skupini) "intervencij v družbeni mreži".

6.2. Uresničitev kriterijev akcijskega raziskovanja

6.2.1. Minimalni kriteriji AR

Delo s štirimi skupinami je v različni meri ustrezalo trem "minimalnim" zahtevam AR (po Mesecu). Prvi dve zahtevi se nanašata na neposredno raziskovalčevo sodelovanje pri praktičnem spreminjanju situacije ter na delo s stvarnimi družbenimi skupinami v njihovem vsakdanjem okolju. Delo s prestopniškimi skupinami je dejansko bilo delo s stvarnimi skupinami (ki so se družile tudi izven "tretmanskega" okvirja), medtem ko je bilo praktično spreminjanje situacije (v okolju)omejeno s stopnjo, v kateri je bilo skupinsko obravnavanje odprto, oziroma s stopnjo, v kateri so se v dejavnost vpletali dejavniki okolja. Pri 4. skupini je tovrstna vpletenost okolja ter spreminjanje dejavnikov okolja najbolj razvidna in neposredna, pri ostalih treh skupinah pa je bilo spreminjanje situacije omejeno na okolje skupine oziroma odnose med člani skupine. Le sekundarno je tudi pri teh skupinah prihajalo do morebitnega spreminjanja odnosa z delavci CSD, kot specializiranega okolja družbenega reagiranja na prestopništvo.

Tretji kriterij zahteva sodelovanje članov skupin v raziskovalnem procesu oziroma njihovo "deobjektivizacijo" z vidika raziskovalnih dejavnosti. Z ozirom na stigmatiziran položaj mladoletnikov ter njihovo - na socialno"opremljenost" ter starost vezane - sposobnosti in interese smo opredelili kriterij "deobjektivizacije" kot cilj, naj bi mladoletniki postajali dejavni v ocenjevanju lastnega položaja, alternativnih življenjskih možnosti, preteklih pogojenosti in aktualnih priložnosti (in pritiskov). Poleg tega prvega cilja smo predvidevali tudi možnost, da bi se v obravnavanju na CSD ter v sodnem postopku v večji meri začeli uveljavljati kot dejavnik, ki lahko vpliva na svojo "usodo" oziroma pogoje svojega obravnavanja.

Uresničitev teh kriterijev je bila pogojena z različnimi formalnimi in vsebinskimi okoliščinami. Mladoletniki so bili na začetku obveščeni, da gre za raziskavo Inštituta za kriminologijo, ter da je njihovo sodelovanje prostovoljno. Na sestankih je bil velik del dejavnosti

posvečen analiziranju sestajanja, medosebnih odnosov oziroma namenu skupine v najširšem smislu. Poseben del tega analiziranja je bil posvečen razčiščevanju odnosa med mladoletniki in skupinskima delavcema, oziroma institucijo, ki jo zastopata in v katere korist naj bi delala. V povezavi s takimi pogovori pa so posamezniki v skupini "prinašali" svoje osebne probleme, ki jih je bilo spričo dovolj ugodnega skupinskega vzdušja mogoče analizirati, iskati njihove rešitve in jih tudi(deloma) praktično preizkušati. Skupinsko dogajanje je bilo večinoma v tolikšni meri demokratično, da je omogočalo (predvidoma) svobodnejše delovanje in doživljanje posameznika kot pa v mnogih drugih okoljih. V teh značilnostih skupinskega sestajanja vidimo minimalno uresničitev omenjene tretje zahteve AR.

Poleg teh značilnosti (ki so do neke mere lastne skupinskemu delu z načeli demokratičnega vodenja) smo skupinam predlagali možnost, da o sestajanju svoje skupine napišejo poročilo, ki naj bi ga priložili socialnemu poročilu sodišču, in s pomočjo katerega naj bi osvetlili morebitne posebne aspekte svojega položaja. To možnost sta sprejeli in uresničili le prvi dve skupini, pri čemer pa ne moremo ubežati vtisu, da ta dejavnost mladoletnikov ni ustrezala njihovemu pojmovanju relevantnosti in narave nasprotja med njimi in sodiščem. (oziroma njihovem pojmovanju možnosti in smisla lastnega vplivanja na sodno odločitev).

Mimo omenjenega skupinskega konteksta in možnosti pisanja poročila za sodišče so mladoletniki v večji ali manjši meri ostajali "subjekti" v drugih mikro (subkulturnih) okoljih, oziroma na načine, ki so se tematizirali kot vsebujoč simetrična nasprotja (glej poglavje 4.4.), ali še drugače - na načine, ki so pogojevali nadaljno razvijanje in obstoj konfliktnih odnosov z deli njihovega okolja. Razvoj raziskovalnih uvidov in v to problematiko oziroma skupinskih dejavnosti (razvijanja mladoletnikovih pojmovanj nasprotij) ni prišel do take stopnje, da bi mogli zajeti v večji meri tudi takšne tematizacije protislovij v okviru skupinskega sestajanja uspešneje razčlenjevati.

6.2.2. Vprašanje odnosa med naročnikom, raziskovalcem in "objektom"

Po Gillijevem pojmovanju akcijskega raziskovanja, naj bi tekom raziskovanja (in odkrivanja "pravega" problema ter razvoja objekta) postajal problem raziskovanja konceptualiziran (in socialno razvit) vedno bolj na ta način, da bi se ob njem pojavljal tudi tisti naročnik raziskovanja, ki bi imel zadostno moč razrešitve problema (če bi to v splošnem struktura situacije dovoljevala oziroma njene razvojne tendence napovedovale). Naše obravnavanje pa je bilo od vsega začetka mišljeno kot potekajoče v sferi prostega časa mladoletnikov (torej ne v sferi šolanja ali dela) ter v okviru specializiranega družbenega (stigmatizirajočega) odzivanja na prestopništvo. V teh (omejujočih) okvirih je v začetku poteklo "iskanje naročnika".

Naš (raziskovalčev) prvi in do konca dela najbližji sogovornik je bilo socialno skrbstvo oziroma delavci iz CSD. Prvotno načrtovanje našega dela je v opazni meri izviralo iz (kritične) analize modelov in izkušenj dela v okviru socialnega skrbstva, med delom so se podrobnejši in kratkoročnejši cilji razvijali pod stalnim součinkovanjem raziskovalcev in delavcev s CSD, in naše delo je do konca dobivalo del svoje legitimitete v okviru zakonske opredeljenosti nalog in pristojnosti socialnega skrbstva. Le v primeru 4.skupine se je kasneje del te pristojnosti oziroma legitimitete prenesel na - mladoletnikom - bližjega "naročnika" - krajevno skupnost.

Čeprav socialnega skrbstva nismo pojmovali kot naročnika raziskovanja, pa je v odsotnosti ekspliciranega naročnika socialno skrbstvo - kot institucija s posebnimi interesi in nalogami na področju prestopništva - začasno v raziskovanju nosilo del naročniških funkcij. S tem mislimo, da se je socialno skrbstvo v določenem konceptualiziranju (v določenem času raziskovanja) problema kazalo kot dejavnih, ki v odnosu do mladoletnikov na njih lahko deluje omejujoče ali pa olajšujoče glede uresničevanja njihovih interesov.

Med trajanjem raziskovanja so se v polju obravnavanja mladoletnikov začele pojavljati še druge institucije (s posebnim družbenim interesom

in nalogami na tem področju), ki so v svojem delovanju pogosto navidez izhajale iz drugačnih načel in usmeritev kot socialno skrbstvo. V skladu z naraščajočim spoznavanjem strukture vseh vpletenih ustanov in sil je prihajalo tudi do potrebe po spremenjenem konceptualiziranju problema, oziroma po spremenjenem zunanjem delovanju raziskovalcev.

6.2.3. Razvoj raziskovalčevih pojmovanj in zunanje dejavnosti

Raziskovalni team je v svojem pojmovanju strukture problema prešel več faz (njihov prikaz pa bo zaradi razvidnosti močno poenostavljen in karikiran). Za prvo fazo je bilo značilno obravnavanje vprašanja, kako "obravnavati" mladoletne prestopniške skupine. Cilj obravnavanja naj bi bil izvajanje takega skupinskega dela, v okviru katerega bi lahko mladoletniki pridobivali uvide o lastni "nezadostnosti", oziroma v katerem bi lahko razvijali tiste svoje značilnosti, ki bi zmanjševale njihove možnosti prihajanja v konfliktne odnose z družbo (ki se končajo z - njih - neugodnimi posledicami). V skladu s tako pojmovanim problemom je bila dejavnost teama usmerjena v lastno usposabljanje (za ta cilj), oziroma v zagotovitev zunanjih pogojev take obravnave (dogovori s sodiščem in CSD).

V drugi fazi se je začelo delo z mladoletniškimi skupinami, obenem pa je bilo s socialnim skrbstvom (socialni delavci) kot "nadomestkom" - naročnika vzpostavljena komunikacija, ki je omogočala dovolj jasno izražanje medsebojnih odnosov, podobnosti in razlik, ogrožanj in podpiranj. Pri delu s skupinami smo prišli do faze, ki jo morda označuje prevelika indentifikacija z mladoletniki (to fazo smo v poglavju 4.5. imenovali "naivno fazo") in v kateri smo začeli intenzivneje razmišljati o vlogi CSD (kot predstavnika specializiranih institucij družbenega odzivanja na prestopništvo) pri obravnavanju mladoletnikov, kot dejavnika, v odnosu na katerega obravnavanje mladoletniki zavzemajo vlogo "objekt" (oziroma kot dejavnika, ki bi z drugačnim angažiranjem lahko te osnose spremenil). Zdi se, da je v tem obdobju, v katerem je prihajalo do največjega izmenjevanja idej in čustvenih sporočil med predstavniki CSD in člani raziskovalnega teama, postajala implicitno sprejemljiva zamisel, da vloga "objekta" raziskovanja (ki naj postane "subjekt") vse bolj prehaja na delavce CSD (in drugih sorodnih institucij).

V tretji fazi se je v skupinskem delu začela vedno bolj izražati problematika odnosa skupin z drugimi dejavniki v okolju, pojavile pa so se tudi druge ustanove, ki so povečale komleksnost pojava. V pojmovanjih raziskovalnega teama je postajala vedno bolj prisotna misel, da so v vzdrževanju konfliktnega odnosa mladoletnikov z okoljem bolj relevantne in dejavne institucije (in neformalne skupine) iz njihovega neposrednega primarnega okolja, in da te institucije in skupine šele posredno v dogajanje pritegujejo druge, specializirane ustanove. V pogovorih z delom socialnih delavcev in CSD smo začeli to misel reflektizirati in začutili potrebo po tem, da bi razvijali take metode dela, ki bi nam omogočale vstopati v stik z dejavniki v neposrednem življenskem okolju mladoletnikov oziroma med njimi iskati "naročnika"raziskovanja. V skladu s to zamislijo sta dva CSD v sodelovanju s člani raziskovalnega teama začela razvijati načine dela, ki bi v večji meri kot doslej dosegale preprečevalne (nasproti kurativnim) cilje, in ki bi bili "utemeljeni" v ožjem okolju mladoletnikov. V sodelovanju z VŠSD smo izvedli del usposabljanja novih prostovoljnih sodelavcev, med katerimi so se kasneje nekateri vključili v omenjen način dela. Med štirimi skupinami, katerih obravnavanje je sodilo v okvir te raziskovalne naloge, je obravnavanje le ene začel kazati opisani konceptualni obrat, medtem ko razvoj pojmovanja problema v ostalih treh skupinah ni vodil k taki rešitvi. Obravnavanje teh skupin je teklo dalje, medtem pa se je začela dejavnost na dveh CSD izven neposrednih okvirjev in ciljev te raziskovalne naloge.

6.3. Poudarki "razvitega" problema in primerjava z izhodiščnim stanjem

Kljub mnogim ugodnim rezultatom skupinskega dela (ki smo jih z večjim ali manjšim prepričanjem ob različnih časih mogli pripisovati naši intervenciji), pa ostaja veljavno dejstvo, da je skupinsko delo (predvsem s prvimi tremi skupinami) ostalo omejeno na področje prostega časa, v okviru katerega smo prepoznavali tudi pojavljanje mladostniškega "stilnega" (ali subkulturnega) reševanja problemov iz sveta obveznosti dela in šole oziroma na sploh sveta socialne pogojenosti.

Obenem z navidezno značilnostjo prostega časa in "stila" kot družbeno neodvisnega pojava pa je obstajal tudi naš (relativni) neuspeh, da bi v raziskovanju našli "naročnika", ki se nam je kazal v odnosu na odklonsko vedenje mladostnikov v prostem času lahko le kot (represivna) institucija družbenega odzivanja na prestopništvo.

V "razviti" fazi intervencije smo postajali vedno bolj občutljivi za segregativne in stigmatizirajoče elemente našega sestajanja, ki so bili relevantni posebno pri tistih dveh skupinah, ki sta bili v zadovoljevanju svojih interesov v največji meri socialno - ekološko omejeni. Pri teh dveh skupinah je bil v "obravnavanju" dosežen tudi največji "napredek" v smislu navezovanja stikov z dejavniki, ki so v tako pojmovanem nasprotju (med mladoletniki in dejavniki njihovega bivalnega okolja) predstavljali dejavno drugo stran. Tudi v tem primeru pa nismo v rekonceptualiziran problem naloge zajeli nasprotij, ki so se pojavljala v sferi šolanja in dela, ki pa so predvidoma (posredno in neposredno) vplivala tudi na pojavljanje konfliktov v sferi prostega časa. Odsotnost zajemanja tega področja lahko deloma pripišemo izhajanju iz naravnih skupin (ki so bile socialno - institucionalno - uresničene predvsem potom sodne obravnave), ki so se kot skupine pojavljale le v prostem času in v prostorskih okvirih svojega bivalnega okolja, deloma pa našemu prvotnemu povezovanju in izhajanju iz družbene dejavnosti specializiranega odzivanja na prestopništvo, ki je po svoji naravi bilo usmerjeno individualno represivno ali kurativno. Zaradi narave družbenih dogajanj se namreč konflikti, ki predvidoma izvirajo in se manifestno tudi pojavljajo v sferi dela in šolanja iz teh področij prenašajo na druga področja življenja (s procesi institucionalne selekcije), kjer jih začnejo obravnavati omenjene specializirane institucije.

Štiri skupine so se glede na opisano dogajanje medsebojno razlikovale: opisano "dislociranje konflikta" je bilo najbolj značilno za tretjo in četrto skupino, medtem ko je za del članov druge skupine še bilo bolj pomembno vprašanje razreševanja konfliktov v šolskem okolju, za dekleta prve skupine (ki so bila socialno razmeroma najbolj uspešna) pa so se problemi zares lahko kazali le kot družinski problemi (oziroma kot prehodni pojav takoimenovanega generacijskega konflikta.

To dejstvo so dobro uvideli tudi starši deklet, ki so najbolj soglasno in nedvoumno izjavljali, da je dobro, da se njihove hčere družijo z"malo starejšimi vrstniki" ki jim bodo lahko nudili tisto, kar jim starši ne morejo - namreč razmeroma brezkonfliktno premagovanje trenutnega problema - "generacijskega konflikta"). Potencialni naročniki intervencije oziroma pojmovanje problemov raziskovanja so morali torej pri štirih skupinah biti vsaj v "prvi konceptualizaciji" različni.

Predvsem v zvezi z drugima dvema skupinama se nam je začel med raziskovanjem oblikovati pojmovni premik, ki ga lahko opišemo kot premik v "preprečevanje" oziroma "skupnost". S tema izrazoma je implicirano prepričanje, da bi bilo pri delu s skupinami plodnejše in smiselnejše usmerjanje v bodočnost (ne pa izhajanje iz preteklih kaznivih dejanj), pri čemer pa je ta bodočnost vsaj načelno skupna celotni populaciji mladine in je zato tudi okvir starostno pogojenih/socialnih izbir bodočih in možnosti (ne pa okvir preteklega prestopništva ali neprestopništva) tisti, ki naj bi določal način in cilje dela. Vsaj pri tistih skupinah, ki se v pogojih svoje starostne določenosti in socialnega izvora kot skupine konstituirajo v področju prostega časa in v območju (socialnem in fizičnem) lokalne skupnosti, bi bilo smiselno delo osredotočiti na dejavnike in pogoje te skupnosti. Vendar pa lokalna skupnost (kot okvir dejavnikov, v konfliktu s katerimi se poraja prestopništvo, ali pa kot socialni sistem, v okviru katerega bi bilo mogoče učinkovito razreševati konflikte) ostaja pomembna (oziroma ji lahko pripisujem največje preprečevalne možnosti) le v nekem (starostnem) obdobju mladoletnika in skupine, medtem ko se kasneje pojavljanje in vzročnost odklonskosti tematizira v okvirih, ki so širši od okvirov lokalne skupnosti.

Odprto ostaja vprašanje stopnje in vrste institucionalizacije prej opisanega dela. (Delna) institucionalizacija tovrstnega dela je potrebna predvsem zaradi uresničitve pogoja družbene legitimitete dela, ali drugače povedano, zato, da se v pogojih institucionalizacije vsaj delno družbeni interes (naročnik) eksplicira, kar predstavlja pogoj za družbeno potrjen (javen) dialog med dejavniki v proučevanem okolju. V raziskavi se je naše skupinsko delo institucionaliziralo na

tri načine: pri prvih treh skupinah je bila pretežna institucionalna osnova socialno skrbstvo, pri četrti skupini je velik del te vloge prevzela krajevna skupnost, pri delu v mladinskem centru[83] (ki se je odvijalo že izven okvira te naloge) pa je bila institucionalna baza v večji meri OO ZSMS oziroma občinska konferenca ZSMS. V vseh teh primerih pa je tudi omenjena institucionalna baza postala do neke mere predmet raziskovanja, ki se je kazal v odnosu do drugih dejavnikov v konfliktnem ali skladnem odnosu, ki je bil v odnosu do drugih v različni meri "subjekt" ali "objekt".

7. Opombe

1. Sodelavci raziskave - izvajalci skupinskega obravnavanja mladoletnikov - so nastopali tu v vlogi nosilcev praktičnega uresničevanja izhodišč raziskave. Le-ta so stvarno vplivala na delo z mladino le kolikor in kakor so jih sodelavci raziskave sami sprejeli.

2. Prestopniško vedenje in osebe niso prestopniški zaradi svojih objektivnih značilnostih, temveč se kot taki šele družbeno uresničujejo; prestopništvo je odnos najmanj dveh strani.

3. V nadaljevanju govorimo večinoma le še o centrih za socialno delo kot strokovni službi skupnosti socialnega skrbstva. V vseh petih ljubljanskih občinah so namreč taki centri organizirani in so prevladujoč izvajalec obravnavanja mladoletnih prestopnikov. V nadaljnem besedilu pa izmenjivo s/CSD omenjamo tudi "socialnega delavca" kot splošen naziv za izvajalca obravnavanja mladoletnikov.

4. Ne glede na posebno poudarjanje preventivnih dejavnosti pri socialnem delu, nas v tem razmišljanju ne zanima, ali je taka (pretežno "kurativna" vloga socialnega skrbstva posledica preobremenjenosti ustanove, nezadovoljivo utemeljenih in razvitih konceptualnih izhodišč, konkretnih odnosov med različnimi ustanovami ali enakih ustanov med različnimi upravno - administrativnimi območji, ki niso nujno odvisna od prvih dveh opisanih vzrokov). Šelihova (1980) (pri socialnem skrbstvu op. BD) piše: "Na področju dela v kazenskem pravosodju pa gre/večinoma za obravnavanje že nastalih socialnih problemov in težav".

5. Dejstvo, da je socialni delavec na nek način izvajalec opravil po tujem kriteriju, je v zvezi s pogostim omenjanjem temeljnega konflikta socialnega dela v okviru pravosodja: izvajati mora ukrepe, ki so po svoji družbeni naravi prisilni, obvezni, po drugi strani/pa je s strani stroke in poklicne etike opremljen s miselnimi in stvarnimi sredstvi, ki so značilno neprisilne narave, v svojem delu izhaja iz tistih etično - teoretičnih načel, ki poudarjajo motiviranost stranke, ki predpostavljajo njeno sodelovanje, itd. Ta konflikt so nekateri pisci poimenovali kot konflikt med nadzorstveno funkcijo in funkcijo pomoči, drugi pa njegov obstoj sploh zanikajo oziroma ga prikazujejo kot lažen in nestvaren.

6. Po eni strani pomeni zahteva po poročanju nujno predpostavko usklajenega delovanja sodišča in socialnega skrbstva v doseganju in uresničevanju istih - vzgojno - preprečevalno - rehabilitativnih - ciljev, po drugi strani pa pomenijo poročila odraz izvajalske funkcije socialnega skrbstva oziroma način njegovega nadzorstva.

7. V nadaljevanju opisane značilnosti ne želimo ocenjevati kot prevladajoče ali "značilne", saj predmet raziskovanja ni bila dejavnost socialnega skrbstva. Smo pa te značilnosti opazili, in četudi so odstopajoče in izjemne, so vendar po našem mnenju morda krajni del kontinuitete določene družbene prakse. Tudi v tej vlogi opisane značilnosti lahko pripomorejo k določitvi prevladujočega modela obstoječe dejavnosti.

8. Skaberne(1966)

9. Po izjavah delavcev CSD-jev je temu vzrok v veliki preobremenjenosti službe kot celote.Z ugotovitvijo o časovno neintenzivnem obravnavanju se spet nočemo vnaprej zavzemati za pogostejše in daljše stike socialnih delavcev z mladoletniki oziroma za intenzivnejše ali "globje" načine dela; nikakor niti nočemo vzbujati vere ali prepričanja v pomembnost (oziroma koristnost) trajanja obravnavanja. Zdi se, da je namesto časa mnogo pomembnejša kvaliteta obravnavanja in njegovi širši družbeni pomeni.

10. Glej Dekleva (1982) za podoben opis skladja pri tistem elementu "strokovne ideologije", po katerem sta šolski uspeh in prestopništvo tesno in praviloma povezana.

11. To značilnost svojega dela nekateri socialni delavci pojasnjujejo in primerjajo s težnjo in prakso, da postajajo "uradniki" namesto izvajalci strokovno utemeljenega dela z ljudmi.

12. Z omenjanjem le nekaterih zornih kotov ali elementov značilnosti obravnavanja mladoletnikov s strani socialnega skrbstva nismo imeli namena zajeti celote tega dela niti nismo hoteli podajati vrednostnih oznak tega dela v celotnem družbenem kontekstu. Vse opisane značilnosti želimo dojemati kot elemente, ki jih je oblikovala stvarnost in o katerih se ne da z gotovostjo a priori odločati ali jih morebiti administrativno spreminjati. Zavedamo se, da imajo različ-

ne značilnosti delovanja ustanove svoje različne funkcije, oziroma da bi v primeru odpravljanja enih značilnosti in uveljavljanja drugih naleteli na drugačne, do sedaj nepoznane, nasprotne, etične, strokovne, in tehnično - materialne probleme. Elemente značilnosti obstoječe prakse smo navajali kot spoznanja, iz katerih smo izhajali pri poiskusu drugačnega dela.

13. Izraz oblikovanje je neprimeren, kolikor se nanaša na končni rezultat, "obliko". Oblikovanje je proces, stalna negotovost glede končne oblike, stalno odprta možnost.

14. Downes (1966) v podobnem razmišljanju pravi, da je "odsotnost raziskovalnih del o gangih v Britaniji pravi odraz dejanske odsotnosti takih gangov".

15. Vodopivec (1977)

16. Šelih (1972)

17. Kljub zavrnitvi "celotnih sodno obravnavanih skupin" in sprejetju "odprtih skupin v naravnem okolju" pa ostaja dejstvo, da smo do teh drugih prišli potom kontaktiranja s sodno obravnavanimi člani.

18. Ob navajanju in primerjanju namena naloge iz prvotnega predloga raziskave ter namena, kakor se je izoblikoval pred začetkom obravnavanja mladoletnikov, je potrebno opozoriti, da je bil " prvi" namen eksplicitno opisan v predlogu raziskave, "drugi" namen pa v času nastanka ni bil formalno oblikovan in zapisan. Zapisujemo ga šele sedaj, ob pisanju zaključnega poročila raziskave, ter je zato podvržen - s časom pogojenim - izkrivljanjem pisca. Namen naloge, kot se je oblikoval pred začetkom obravnavanja skupin povzemamo iz zapiskov pogovorov strokovnega teama raziskave. Pri branju teh zapisnikov je jasno razvidno, da ta nemen ni bil sprejet splošno pri vseh sodelavcih enako in v enaki meri. Bolj upravičeno bi lahko rekli, da je razkorak med prvoopisanim in drugoopisanim namenom pomenil tudi vir stalne dinamične napetosti v raziskovalnem teamu, ter da smo posamezniki na različne načine skladno s svojimi usmeritvami razumevali in uporabljali elemente "skupno sprejetega" namena naloge.

19. Značilnost takega metodološkega okvirja je, da ga je potrebno z vsebino šele "napolniti", medtem ko so formalno - logično bolj struktu-

rirani načini spoznavanja z vsebino že "napolnjeni", oziroma onemogočajo spoznavanje in konceptualiziranje "viškov" vsebine (vsebin, ki se pojavljajo izven takega okvira).

2o. Če ta hipoteza utemeljuje usmeritev raziskovalnega aspekta naloge, pa določitev cilja skupinske obravnave določa akcijski cilj naloge. V skladu z "usmeritvijo v okolje" pa so bili akcijski cilji raziskovalne skupine večji, kot so tu opisani. Akcija naj bi imela tudi cilj spreminjanja okolja in njegovih struktur, v taki meri, ki bi pomenila odstranjevanje vzrokov prestopništva ali vzpostavljanje takih možnosti razreševanja konfliktov, v katerih bi se lahko prestopniki izražali v večji meri kot dejavni element. Cilj spreminjanja struktur okolja (ki je bil implicitno in tudi eksplicitno, vender ne diferencirano prisoten že od vsega začetka) se je začel - skozi dejavnost - bolj oblikovati in diferencirati šele kasneje. Zato lahko ta cilj v odnosu na prejšnji cilj opišemo kot širši, oziroma kot razvito obliko prvotnega cilja (oziroma iz njega logično izhajajoči cilj). Razvoj ciljev znotraj akcije je prikazan v nadaljnih poglavjih.

21. Glej dela: Adam (1976), Adam (1979), Adam (1981), Dekleva (1981), Dekleva in Stritih (1977), Flaker (198o), Flaker in Pavlovič (1981), Gilli (1974), Mesec (198o), Pavlovič in Flaker (1981), Stritih (1981).

22. Mesec (198o)

23. Adam (1976), Mesec (198o)

24. Mesec (198o)

25. Adam (1981)

26. Gilli (1974)

27. Adam (1981)

28. Večino nadaljnega izvajanja o teh treh kritičnih točkah kvalitativne metodologije povzemamo po Adam (1976), Adam (1979), Adam (1981)

29. Gilli (1974)

3o. Mesec (1977)

31. Adam (1981)

32. Adam (1976) v zvezi s tem v uvodnem razmišljanju o teoretskih in metodoloških izhodiščih raziskave o skupinskem delu raziskave o skupinskem delu z mladimi v krajevnih skupnostih pravi:
"Prva sekvenca v koncipiranju naloge je bila elaboracija metod (tehnik), ki bi mi omogočile "stik" s socialno realiteto, ki je bila "objekt" mojega raziskovanja. Izkazalo pa se je, da so te metode (ki sicer predstavljajo kritičen odnos ne samo do "konvencionalnih" metod, temveč tudi do teoretskih oz. epistemoloških postavk prevladujočega modela sociologije in družboslovja sploh) premalo teoretsko utemeljene, da bi lahko prestale kritiko "sociološke skupnosti" (v okviru katere delujem). Logično je bilo, da sem se lotil obravnavanja teoretskih konceptov znotraj katerih so te metode in postavke (opazovanje z udeležbo, socialna fenomenologija, proces deobjektivizacije oz. enakovreden odnos v interakciji med raziskovalcem in raziskovanim, ipd.) šele možne oz. znotraj katerih dobijo svojo legitimiteto."

33. Adam (1976)

34. Jezernik (1971)

35. Dekleva (1982) v pripravi

36. Horn cit.po Adam (1976)

37. cit.po Adam (1976) str. 17.

38. Adam (1976)

39. Pavlovič in Flaker (1981)

4o. Analitičen pristop k temam bi pomenil, da je na voljo nekakšen analitični instrument, na primer slovar, po katerem bi posamezne, osamljene teme "prevajali" v neke psihološke in sociološke vsebine. Sintetičen pristop bi pomenil, da o skupini in njeni dejavnosti kot celoti že vse vemo, in da izhajajoč iz te celote lahko obravnavamo teme kot nekakšne ilustracije te celote. Lahko bi iskali značilnosti tem v luči celote.

Našo obravnavo tem bi lahko poimenovali kot "analitično - sintetično" (saj smo se tem lotevali posamič, po drugi strani pa jih interpretirali v ogrodju celovitega dogajanja), kljub temu pa smo na tak način bili bližje sintetičnemu načinu. Razlog za to je bil,

da smo bili nosilci te sinteze mi sami (skupinski delavci), ter da smo bili obenem v vlogi dejavnega elementa, člana skupine, ki poleg dejavnosti spoznavanja in orientiranja tudi dejavno teži k določenim ciljem. Naše razumevanje tem se je torej razvijalo skozi (in za) filter našega razumevanja celotnih skupin in naše vloge v njih.

41. Seveda obstajajo tudi slučajne teme v tem smislu, da niso skupinsko načrtovane ali podprte, temveč so na nek način od zunaj vsiljene skupini. Vendar tudi take teme na nek način in v določenem obsegu tematizirajo odnos skupine in okolja.

Druga vrsta tem, ki se konvencionalno označujejo kot slučajne (neobvezno kramljanje), pa po navadi niso bile slučajne niti v svoji vsebini, če pa so že bile slučajne tudi v vsebini, niso bile slučajne v kontekstu skupinskih predpostavk, ki so vodile k nastanku slučajnih, "neobveznih" tem.

42. S tako oblikovano mislijo nismo želeli v mladoletnike "projecirati" formalno-logično urejenega eksplicitnega pojmovanja sveta kot boja tez in antitez, itd. Vendar pa je bilo v izjavi "nima smisla hoditi k tabornikom, oni bi nas na vratih ven vrgli" čutiti govorčevo (in skupinsko) pojmovanje svojega življenskega okolja kot diferenciranega in - glede na samega sebe - strukturiranega glede na odnose dopuščanja in omejevanja, zavračanja in sprejemanja, itd.

43. Pri izdelavi te sheme je bila dejavna večina članov strokovnega tema. Pojmovna izhodišča sheme, njena uporaba in uporabnost sta zaposlovala team velik del časa usposabljanja, okoli te sheme pa se je kristaliziral tudi opazen del pojmovnih razprav v času izvajanja skupinske obravnave.

44. Pri razvoju sheme smo črpali iz različnih virov. Skupinski akciogram je prirejen na osnovi zamisli Reder (1978), način analiziranja tem smo razvili pod vplivom Gillija (1974), Freireja (1972), mnoge Bjona (19) elemente sheme kot celote pa smo prevzeli oziroma priredili na osnovi opazovalnih shem, ki jih je razvil in nam jih prijazno odstopil tov. Kavčič.

45. Stiki z ustanovami so bili dvojne narave: formalno pismeni in v obliki neformalnih in polformalnih pogovorov z njihovimi delavci. Stiki prve vrste so običajno predhodili drugim, ki pa so bili vsebinsko pomembnejši.

46. Pomen narave institucij in vrste stikov z njimi za obravnavanje posameznih od skupin je bil različen. Odnos med ustanovami z zornega kota raziskovalne intervencije v primeru ene od skupin prikazuje poglavje 5 (5.2.3. in 5.3.2.3.)

47. To še posebej velja za metodološka izhodišča dela v "odprtem" okolju (odprtih sistemih). Lažje si je predstavljati metodo obravnavanja v zaprtem vzgojnem zavodu, kjer je večina (zunanjih) dejavnikov pod nadzorstvom osebja.

48. Zaradi opisane refleksivnosti metode in njenega pojmovanja v pričujočem besedilu večkrat navajamo izraze "delo", "obravnavanje", "tretma" v narekovaju. Narekovaji implicirajo kritično stališče do odnosa med subjektom (terapevtom, skupinskim delavcem, skupinskem svetovalcem) in objektom (klientom, mladoletnikom), ki pri običajni uporabi teh izrazov ostaja bolj ali manj nereflektiran (čeprav velikokrat še kako občuten).

49. S strani izvajalcev "dela" je metodika omejena na tista področja, ki jih lahko sami nadzorujejo ali ustvarjajo ali pa ki so v najširšem smislu stvar družbene organizacije ali usmerjanosti; drugo plat predstavljajo "klienti" "dela" , s svojo "protimetodo", načeli in vzorci odzivanja na "metodo" oziroma načini in področji vzpostavljanja svoje avtonomnosti v odnosu na metodo. Vendar se zastavlja vprašanje: ali je funkcija in namen metode ta, da predvidi in onemogoči objektovo zavračanje metode?

50. To pomeni, da je bila pri posameznih članih teama uporavljena metoda v določeni meri različna. Ta različnost zaradi končne prepletenosti obeh aspektov vodi do različnosti "dela" z ljudmi, različnosti raziskovanja, in različnosti možnosti (vrst in stopenj) spoznavnih uvidov. Pričujoče besedilo vse različice uporabljene metode poskuša opisovati nad istim imenovalcem; pri tem nujno prihaja do deloma neskladnih (ali vsaj nedokončno ekspliciranih) opisov in sklepanj.

51. Ta sklop metodičnih virov, ki je obsegal elemente širokega izbora psihodinamike, vedenjsko in humanistično usmerjenih terapij je v bistvu ostajal vezan na individualni pristop in pojmovanje narave prestopništva.

52. Kot pri vsakem poskusu formulacije načel smo tudi pri tem prišli do točke, kjer v skupini ni bilo več skladnosti, oziroma, kjer je mera opredeljevanja detajlov načela prešla iz vprašanja metodičnosti v vprašanje dogmatske formalizacije. Pri tem načelu se je postavilo na primer vprašanje, ali je samoiniciativno in dejavno prestopnikovo izražanje in usmerjanje v okolje "dovoljeno" tudi v primeru, če se oblikuje v nasprotju z zakonskimi normami. In če je dovoljeno, v kakšni meri, kje, kdaj? To vprašanje se je povezalo na razumevanje permisivnosti, na vprašanje družbenih posledic, na določitev stopnje posameznikovega razumevanja sveta, itd.

53. V razpravah smo vse manj uporabljali pojme - kot so disocialnost, osebnostna motenost, itd. Vedenjske značilnosti, ki jih povezujejo s temi stanji, smo poskušali razlagati s generaliziranimi vzorci odzivanj, ki so razložljivi v okviru "normalne" osebnosti ter posebnih struktur izkušenj, možnosti, aspiracij. S tem ne zanikamo uporabnosti omenjenih pojmov, niti ne zanikamo možnosti, da smo se z uporabljenim pojmovnim instrumentarijem v različni meri uspeli približati "naravi" problemov ali položajev različnih mladoletnikov.

54. To načelo je bilo predmet različnih interpretacij. Ena, praktična dilema se je nanašala na vprašanje, ali bi v okviru tega načela bilo dopustno, da bi raziskovalec skupaj z mladoletnikom sodeloval v takih dejavnostih, ki so običajno označene kot za mladoletnike prepovedane (npr. pitje alkohola), ali pa ki so v okviru psihodinamskih teorij označene kot možnost provociranja že tako preskromno inhibiranih teženj. V okviru diskusije o družbeni posredovanosti stališč, načinov življenja, apsiracij, vrednot, pa se je zastavilo vprašanje, ali raziskovalčevo svobodno izražanje njegovih stališč in vrednot - kot vrednot "srednje", konvencionalne družbe - ne bo zakrivalo dejstva prav določene socialne umeščenosti teh vrednot, ki so glede na množico vrednostnih načinov pač samo ena od alternativ.

55. Kitajski pregovor "Nikoli ne moreš stopiti dvakrat v isto reko" implicira misel, da bodisi časovni premik bodisi prostorski kontekst spremenita pomen celote. Tudi "isto" članstvo skupine v časovnem presledku ni več "isto".

56. V celoti gledano, je razmišljanje o prestrukturiranju skupin obremenjeno s specifičnim, "skupinskim" pogledom. Obravnavanje stvarnosti kot sestoječe se iz "skupin", oziroma predmeta opazovanja kot "skupine" je nujno omejujoče v vseh tistih aspektih, kjer teoretična definicija skupine odstopa od stvarno vzpostavljenih odnosov. V tem razmišljanju je premalo odražena ugotovitev, da so prestopniške "skupine" včasih bližje obliki "difuzno organiziranih medosebnih mrež". Obravnavanja prestopništva in prestopnikov v izključujočem okviru skupine torej zamegljuje pogled na vsa tista dogajanja, kjer je mladoletnik objekt ali subjekt delovanja in vplivanja mimo skupinske strukture (in to le ene skupine).

57. Glede na razvojne stopnje posameznikov in njihova izhodišča smo lahko ocenjevali tudi raven optimalno dosegljivih ciljev.

58. Pavlovič (1980)

59. V naši dejavnosti so se prepletali raziskovalni in akcijski aspekti in spodbude na način vzvratnega vplivanja: če smo v "metodičnem" okvirju izhajali iz subjektivnih stvarnosti mladoletnikov, nas je to vodilo k zavračanju a priornega sprejemanja legitimnosti elementov in aspektov okolja; če smo izhajali iz "naivnega" (ali "neinformiranega") stališča do odnosov med okoljem in skupino, pa smo s tem implicitno dopuščali tudi možnost različnih ravnotežij in odnosov (med okoljem in posamezniki), s tem možnost spreminjanja in razvojnosti teh ravnotežij in odnosov. Preko tega je postala sprejemljiva tudi "smiselnost" ne samo subjektivnih pogledov v okvirju posameznika temveč tudi zunanjih dejavnosti za doseganje subjektivnih vizij. Iz (vrednostne) predpostavke "smiselnosti" smo preko prepletenosti akcijskih in raziskovalnih spodbud prišli do socialno razvojnega pogleda na stvarnost prestopništva, pogleda, po katerem prestopništvo ni izključno negativna stranska posledica nekih vzrokov, a tudi pozitivno izhodišče razmišljanj in doseganja drugačnih prilagoditev.

Tak pogled na možnost spreminjanja (ki pa seveda ni bil v stvarnosti preverjen) je bil izvor družbenega optimizma, ki je kot posameznikova vera ali upanje bil eden od pogojev, da smo kot raziskovalci izvajali to nalogo. V tem aspektu smo bili - kot team sodelavcev -(na začetku dela bolj kot na koncu) daleč od rutinskega pristopa k delu, daleč od ločevanja "nesmiselnih" delovnih zahtev in privatnih območij zadovoljevanje interesov, daleč od ločevanja življenja na privatno in družbeno v širšem smislu.

60. Prilagajanje mladoletnikov okolju tako ali drugače nikoli ni brezpogojno in enosmerno, vendar to predpostavlja kot dejstvo in kot cilj večina obstoječih modelov oziroma "metod" (eksplicitno ali implicitno). V tej meri pa so te metode samoomejujoče v smislu neupoštevanja stvarnih potencialov okolja in posameznikov za vzpostavljanje drugačnih ravnotežij.

61. V tem obsegu, v katerem se nam je zdelo pomembno ravno odnos mladoletnika do sodišča in sodna odločitev, smo izhajali iz " stigmatizacijske predpostavke", s čimer smo jo nehote podpirali. Podpirali smo jo na ta način, da smo usmerjali pozornost na sodišče in tamkajšnja dogajanja, ki pa imajo vendarle položaj posledic, ne pa aktualnih vzrokov.

62. Eno od spodbud za razvoj te zamisli smo našli v razpravah obeh seminarjev o Nekaterih aktualnih vprašanjih obravnavanja prestopništva otrok in mladine (Bled, 1978 in Izola,1980). Na teh razpravah se je razmeroma zelo abstraktno omenjala ideja, naj bi mladoletnik "še bolj" postal subjekt v sodnem postopku, oziroma naj bi imel možnost predstavitve svojega pogleda, naj bi se o njem navajalo le nestigmatizirajoče osebne podatke, itd.

63. Podobno kot je bilo že omenjeno, velja tudi tu poudariti, da je vse opisano le nekakšen povzetek dejansko razčlenjenega in deloma nasprotujočega "koncepta", ki je narejen a posteriori, za nazaj.

64. Ena od skupin (označeno s številko 3) smo povabili k sodelovanju že v času, ko je na CSD prispela kopija ovadbe, in ko se pripravljalni postopek uradno še ni začel.

65. Predpostavljamo, da to sovariiranje ni slučajno, čeprav na tem mestu ne utemeljujemo morebitnih (stohastičnih) zakonitosti tega sovariiranja.

66. V zvezi s "prostovoljnostjo" se je tako izkazalo, da to ni le enostavna voljna (voluntaristična) pojmovna kategorija, temveč da je močno pogojena z obstoječim institucionalnim kontekstom oziroma možnostmi. Po drugi strani pa prostovoljnost ni le enkratna formalna pritrditev, temveč se morda še pomembneje izraža in razvija v vsakem trenutku odnosa (med strokovnjakom in "klientom"), oziroma pomeni imanentno kvaliteto odnosa in metode.

67. Soglasje je bilo vedno relativno v tem smislu, da ni bilo eksplicirano. Relativno pa je bilo tudi v tem smislu, da se je nek član odločil, da na sestanke ne bo prihajal, ostali člani pa so bili s to odločitvijo "soglasni" do te mere, da so na sestanke sami prihajali.

68. Ti trije mladoletniki so bili med bolj socialno in vedenjsko ogroženimi; dvema izmed njih so socialni delavci pripisovali vodstveno vlogo v skupini (mladoletniki pa so se s tem manj strinjali).

69. Zaključno mnenje obeh skupinskih delavcev, ki sta se s to skupino srečevala pa je, da je s takim začetnim strukturiranjem skupina izgubila pravzaprav ravno najbolj "problematične" mladoletnike, oziroma fante, katerih vzgojno družinsko okolje je najmanj obetajoče (na tak sklep navajajo tudi opažanja in zaključki mladoletnikov, ki so na skupinske sestanke hodili).

7o. Vse izseke skupinske dejavnosti, ki so jih pari skupinskih delavcev označili in poimenovali kot teme, smo razvrstili v 16 teamskih sklopov, ki jih kaže tabela 82. V tej tabeli so vpisane pogostnosti pojavljanja posameznih tem le za 3. skupino.

71. Po izjavi enega delavcev UJV so pred odkritjem skupine zaradi drznosti dejanj domnevali, da gre za polnoletne storilce in so bili presenečeni, ko so odkrili, da so storilci ob izvršitvi dejanj bili stari od 14 let naprej.

72. Šest članov izmed devetih vabljenih mladoletnikov je bilo sodno že predobravnavanih, v drugi ovadbi pa so nastopali trije od prej obravnavanih in trije novi mladoletniki. V tej (drugi) ovadbi je omenjenih 28 kaznivih dejanj, pri katerih izvršitvi so nastopali mladoletniki v različnih kombinacijah. Devet od teh dejanj

so bile tatvine in sicer bodisi v samopostrežni trgovini, ali pa dejanja, v katerih so mladoletniki iz parkiranih avtomobilov in motorja odmontirali različne dele. V vseh teh dejanjih se pojavlja mladoletnik A, spremljata pa ga občasno še B in D. Ostalih 19 dejanj bi lahko opisali kot dejanja nasilništva oz. kot roparske tatvine ali ropi. Dejanja iz tega sklopa so opisana kot: a. mladoletniki so se zapletli v pogovor s kako žensko, nato pa ji iztrgali torbico in zbežali b. na samotnih krajih so z grožnjo ali uporabo fizičnega nasilja od posameznih fantov vzeli denar ali dragocenosti c. mimoidočim so "prodajali opeke" ter v primeru odklonitve"nakupa" uporabili silo. V tem sklopu dejanj sta bili posebno dejavni dvojica mladoletnikov B in E, ter trojica A,B in F.

Glede na to, da so mladoletniki v pogovorih na različne načine interpretirali naravo svojih dejanj oziroma sploh način, na katerega so bila priznanja o teh dejanjih dana, ter glede na dejastvo, da se v času pisanja (več kot eno leto po ovadbi) pripravljalni postopek še ni začel, moramo te podatke presojati z določeno previdnostjo.

73. Decimalna klasifikacija tem, ki jo prikazuje tabela 82 je le delno prilagojena klasifikacija, ki smo jo uporabili tudi za druge skupine.

74. Oba skupinska delavca sta v začetku dejansko poskušala izpolniti skupinska pričakovanja o svoji "magični"vlogi ter vzpostavila stike z dvema od organizacij v okolju mladoletnikov. Izkušnje, ki sta jih tam dobila, v bistvu potrjujejo pričakovanja mladoletnikov o njihovi vnaprejšnji zavrnjenosti (seveda na osnovi pretekle skupnostne dinamike), oziroma potrjujejo nestvarnost ideje, da bi skupinski delavec tako enostavno (z enkratnim poskusom) razrešil problem.

75. Ta, v nadaljevanju opisan vrednosti sistem in prej opisani elementi stila prostega časa so podobni britanskim opisom subkulturnih rešitev mladoletnikov nižjih socialnih slojev.

76. Oba skupinska delavca sva bila prisotna, ko je eden od "najinih" fantov obiskal socialno delavko, da bi se dogovorila za termin prihoda na zavod za zaposlovanje. Tam naj bi strokovnjak fanta "stestiral", da bi lahko nastopil službo. V navidez formalno ugodno in "vljudno" potekajočem pogovoru, nama je postalo "očitno", da mladoletnik te službe noče, oziroma da tudi socialna delavka fanta pošilja na testiranje z mislijo, da je to zastonj, da nima smisla, da je to le formalnost, ki jo mora v okviru svoje vloge opraviti. Prvo "očitnost"-o fantovem odklanjanju vsake službe - sva spoznala iz njegovih eksplicitnih izjav, drugo "očitnost" - o formalnem pristopu socialne delavke - pa sva si potrdila, ko nama je povedala, kolikokrat je fanta že poslala na podobne sprejemne postopke, in kolikokrat se je stvar že končala neuspešno. Presenetljivo pri dogodku je bilo to, da sva fanta v okviru skupinskega dela ocenila kot enega izmed tistih, ki se najbolj trudi, da s milico, sodiščem in CSD ne bi več imel posla in mu je to izgleda uspevalo. Vendar pa mu je bilo izrečeno strožje nadzorstvo in večkrat je bil vabljen na CSD, kamor je večinoma tudi prišel. Ta njegov odnos do CSD, z ozirom na dejstvo, da še "živi" s skupino, sva začela razumevati kot instrumentalno zadovoljevanje zahtev "tretmana", pri čemer je ta instrumentalnost na nek način bila komplementarna formalnemu pristopu socialne delavke.

77. Po zaključku, ko sta oba skupinska delavca še nekaj tednov prihajala ("za vsak slučaj") v prostore KS, je sledilo še nadaljevanje. Srečali smo se slučajno s posamezniki, nato pa je jeseni eden od fantov na CSD dal iniciativo, da bi se ponovno sestajali. Podobno iniciativo sta dala še skupinska delavca in nato še enkrat eden od mladoletnikov. Zaradi nepopolne organizacije, nezadovoljivega dogovarjanja med vsemi tremi stranmi (CSD, mladoletniki, oba skupinska delavca) je prišlo mnogo kasneje do dveh neuspelih poskusov sestanka, ko sta se obe strani skupine poskušali sestajati na različnih prostorih in ob različnih časih.

78. Med vsemi v tem odstavku opisanimi "učinki" socialni delavci s CSD prvega - boljše sodelovanje s CSD - pripisujejo tudi skupinskemu delu. Za ostale "učinke" ne moremo ugotavljati, ali jih lahko pripisujemo dozorevanju, skupinskemu delu, spremenjenim zunanjim pogojem, itd. Okvir razmišljanja, ki smo ga sprejeli, niti ne omogoča te "učinke" kratkoročno (v času skupinskega dela in po njem) nedvoumno določiti kot ugodne ali neugodne.

79. Flaker in Pavlovič (1981)

8o. S pojmom življenskega prostora (po Lewinu) mislimo na celoto fizikalnih in socialnih dejavnikov, združenih v celovito, edinstveno posameznikovo dojemanje sebe in sveta okrog sebe, preteklosti, sedanjosti in bodočnosti, območij realnosti in domišljije. Življenski prostor se torej nanaša predvsem na subjektivno doživljanje in pojmovanje sveta. V tem smislu in ne v smislu opisovanja fizikalnega okolja je ta pojem uporabljen tudi povsod dalje v tem prispevku.

Poskus objektivizacije pojma življenjskega prostora pa mora obsegati razčlenjevanje odnosov med življenjskimi prostori (kot subjektivnimi dejstvi) različnih oseb, predstavnikov bolj bližnjih ali oddaljenih družbenih skupin, oziroma razčlenjevanje odnosov med subjektivnim doživljanjem življenskega prostora in formalno strukturo institucij, s strukturami moči in vplivov itd. v stvarnem življenskem okolju posameznika.

81. Glej Stritih (198o)

82. Gilli (1974)

83. Freire (1972a),(1972b)

84. Naštejemo lahko naslednje učinke naše intervencije na treh ravneh:

a. Raven skupnosti

- različni dejavniki v skupnosti - tako strokovne službe kot samoupravne strukture in organizacije (ZSMS) - so se mobilizirali za skupno akcijo na tem področju. Sprožila se je razprava o problemih sožitja v skupnosti (sicer ne z najširšim odmevom), pri čemer ta razprava ni imela le diskusijske, a tudi akcijsko naravo;

- izvršil se je premik k bolj pozitivnem sprejemanju prostovoljnih sodelavcev s strani odraslih (začetni odpori so bili močni), ki uspehe in spremembo vedenja mladine pripisujejo tudi njim,*
- konfliktov z odraslimi je manj, pogosto je slišati mnenje: "kaj bi se bodli z njimi, ko imamo pametnejše delo;"
- obravnava mladostnikov v okviru sodnega postopka na CSD je postala možna na bolj partnerski način; mladostniki manj odklanjajo CSD;*
- prostovoljno delo poteka tudi v času, ko nekatere druge institucije ne delujejo (implicitno poudarjen aspekt polformalne družbene kontrole);*

b. raven ZSMS
- OO ZSMS je postala bolj živa (z več člani, več in bolj raznolikimi aktivnostnimi organizacijami, ki bolj zastopajo interese svojih članov (čeprav ne vseh enako) in to preko bolj življenjskega programa;

c. raven skupine in posameznikov
- večina članov skupine si je bolj uredila osebno življenje, tako v šoli in službi kot v prostem času;
- skupina je postala ob vključevanju v OOZSMS in reflektiranju procesov na dvorišču bolj homogena. Čeprav je stara delitev vlog ostala, pa je dosti bolj fleksibilna, pa tudi tisti, ki so bili na robu skupine, so sedaj v skupino bolj vključeni.

Spisek (pozitivnih) učinkov je nastal kot doprinos vseh članov strokovne skupine. O posameznih od učinkov je strokovna skupina mnogokrat razpravljala in v zvezi z njimi dosegla različne stopnje strinjanja. Med vsemi učinki lahko posebno izpostavimo tri (označene z zvezdico), ki so izraženi in poudarjeni v poročilu, ki ga je na osnovi širšega materiala (5.3.2.) pripravila delavka CSD kot poročilo o delu CSD-ju in KS-1.

V teh treh zaznavah učinkov so zato - za razliko od ostalih - bolj poudarjena stališča, ki se navezujejo na pragmatične in strokovnoinstitucionalne potrebe in usmeritve socialnega delavca na centru za socialno delo.

"Spisek" učinkov predstavlja predvsem tiste učinke, ki so v procesu razvijanja akcije in dejavnosti v njenem okviru lahko imeli

funkcijo osmišljanja in usmerjanja. Na ta način predstavljajo deloma posebno "optimistično optiko", ki je na nek način v nasprotju s številnimi dilemami in nejasnostmi, ki so bile prisotne vseskozi delo in ostajajo tudi v tem trenutku. Nekatere od teh dilem so bolj ali manj nakazane v ostalih prispevkih (glej 5.3.5.).

85. Hipotetično razvrščanje dejavnikov akcije na uporabnike, izvajalce in še nekatere druge se lahko zdi kot spoznavno ne zares ustvarjalno prenašanje terminologije iz drugega področja v problematiko dela z mladino. Odločitev za tako razvrščanje in razčlenjevanje dejavnikov akcije pa je bila utemeljena z dvema razlogoma:

1. teoretično-metodološka izhodišča akcijskega raziskovanja predpostavljajo ravno odnose med naročnikom, raziskovalcem in objektom kot tiste, ki so v začetku nejasni in zakriti in katerih razjasnjevanje in opredeljevanje pomeni osnovni problem in cilj (ali vsaj pogoj za doseganje cilja) naloge. Jasnost teh kategorij pomeni tudi jasnost spoznavanja možnosti in dometa akcije, pa tudi jasnost pri ustreznejšem načrtovanju naslednjih faz akcije.

2. V sami akciji pa so se pojavili še bolj neposredni pritiski in potrebe, ki so zahtevali, da se problematika določevanja naročnika in s tem lastne vloge raziskovalcev začne razreševati. Primer takšne situacije je bil čas tik pred pripravo javne razprave v skupnosti, ko se je izkazalo, da je nemogoče najti posameznika, skupino ali ustanovo, ki bi se hotela "podpisati" pod to akcijo, oziroma ki bi hotela uradno formalno prevzeti odgovornosti povezane s tako razpravo. Sledil je "ping-pong" med predstavniki ustanov, od katerih nihče ni mogel zagotoviti, da bo njegova ustanova dala svoj podpis na plakat, ki obvešča krajane o sestanku. Ob tem smo se spraševali, kdo je torej naročnik našega dela.

86. Dejansko se je iniciativna skupina sestajala še tretjič, v januarju 1982, to je po času, ko je bilo poročilo napisano.

87. Glej prejšnjo opombo. Zdi se, da strokovna skupina ni na sklicevanje iniciativne skupine "pozabljala", temveč se je potreba

po sklicu iniciativne skupine pojavila vedno, kadar je bilo potrebno nadaljevanje akcije navezati na "naročnika", kadar je bilo potrebno ponovno utrditi dani mandat oziroma širše ovrednotiti cilje akcije. Tak namen je imel tudi tretji sklic iniciativne skupine, v času, ko strokovni skupini ni bilo jasno, ali še obstaja potreba po nadaljnjem intenzivnem delu. Dejstvo, da so na ta sestanek prišli le predstavniki ZSMS, deloma govori o stopnji skupnostnega (kot KS) interesa za akcijo, deloma o preokretu v navezavi stikov z ZSMS, deloma pa o trenutni (majhni) dinamiki dogajanja v soseski nasploh.

88. Adam (1981)

89. Klein (1965)

90. V začetku smo naš model opredeljevali kot "polinstitucionalno skupinsko delo". Izraz je impliciral (relativno) oddaljenost skupinskih delavcev od institucije - naročnika, oziroma kvalitete, ki so se v skupinskem delu pojavile s tem, da je sestajanje potekalo izven fizičnega okvira institucije (CSD), da skupinski delavec ni bil delavec CSD, itd.

91. Skupinska delavca 4. skupine sta svojo metodo poimenovala za skupnostno delo s fokusom na posebni skupini.

92. Murell (1973) navaja šest ravni intervencij:
- raven posameznikovega relociranja označuje interveniranje, ki posameznika iz njegovega okolja odstrani;
- raven individualnih intervencij pomeni interveniranje, ki ima za namen spreminjanje posameznikovih značilnosti (znanj, spretnosti, navad, vedenja, stališč),
- raven populacijskih intervencij označuje intervencije, ki so usmerjene na celotne populacije
- raven interveniranja v družbenem sistemu označuje delovanje, ki je usmerjeno na en sistem (npr. šolo) in spreminja njegove notranje pogoje,
- raven medsistemskih intervencij označuje interveniranje, ki ima za namen vzpostavljanje koordinacije med sistemi
- raven intervencij v družbeni mreži označuje delovanje v okviru celotne skupnosti.

93. V eni od ljubljanskih občin so delavci s CSD skupaj s sodelavci raziskave zasnovala preventivnega skupnostnega dela, pri katerem je sodelovala skupina prostovoljnih sodelavcev in ki je bilo osredotočeno na bližnji Mladinski center. Načela in rezultati neposrednega dela v okviru dejavnosti mladinskega centra (oziroma OO ZSMS) so bila preko vrste okroglih miz soočana z menji različnih dejavnikov iz ožjega okolja (KS, šola, ZK, ZRVS, OK ZSMS, UJV). Med vsemi temi dejavniki je začel izstopati OK ZSMS kot tisti, ki je bil v svojih pojmovanjih najbližji delu izraženih interesov mladine, ki je obiskovala mladinski center, ter je tako tudi vedno bolj formalno začel izpolnjevati vlogo naročnika tega dela.

IV. POVZETEK IN SKLEPNE TEZE

1. Povzetek ugotovitev

Skupinsko prestopništvo mladoletnikov (v Ljubljani) smo spoznavali na osnovi štirih informacijskih virov oziroma na štiri načine:

- preko analiziranja uradnih statističnih podatkov o gibanju prestopništva;
- z zbiranjem in analiziranjem sekundarnih podatkov o 205 mladoletnikih - članih prestopniških skupin, ki so bile v dvoletnem obdobju sodno obravnavane;
- z intervjuvanjem in anketiranjem približno polovice od zgoraj omenjenih mladoletnikov;
- preko poskusa razmeroma dalj časa trajajočega dela s štirimi naravnimi prestopniškimi (sodno obravnavanimi) skupinami mladoletnikov.

Analiza časovnih trendov je pokazala, da se je obseg sodno obravnavanih mladoletnikov (v Sloveniji) v obdobju od leta 1966 do leta 1980 (za katero je bilo še mogoče zbrati vse uradne podatke) zadrževal na približno isti ravni, oziroma da je celo rahlo upadal. V tem obdobju ostaja na isti ravni tudi delež kaznivih dejanj, ki so bila storjena v sostorilstvu oziroma delež mladoletnikov, ki so bili sodno obravnavani v okviru združbe (v skupnem spisu). Razvoj (sodno obravnavanega) mladoletniškega prestopništva v tem obdobju ocenjujemo zato kot razmeroma ugoden.

Analiza značilnosti 46 združb, katerih 205 članov je bilo obravnavanih na ljubljanskem sodišču v obdobju od julija 1978 do junija 1980 je pokazala predvsem na njihovo veliko raznolikost. Obravnavane združbe so obsegale od tri do 24 članov ali od dva do 15 mladoletnikov, pri čemer pa kar polovica združb zajema le dva ali tri mladoletnike (oz. tri ali štiri člene). Največji del obravnavanih skupin je zajemal le mladoletnike, manjši del tudi otroke, še manjši del pa tudi polnoletne. Starostni razpon med člani skupine znaša pri polovici skupin manj kot dve leti, kar skupaj z ostalimi podatki (v primerjavi z podatki drugih raziskav) nakazuje možnost, da so v zadnjem desetletju mladoletniške skupine postale starostno bolj homogene.

Na vsako skupino je prišlo povprečno po 9,5 kaznivih dejanj (po podatkih obtožnice), s tem da so člani polovice skupin skupaj storili manj kot štiri dejanja. Med kaznivimi dejanji močno prednačijo tatvine, velike tatvine in prikrivanja, (ki jih je skupaj 83%), dejanja, ki vključujejo nasilništvo (proti življenju in telesu ter roparske tatvine) pa pomenijo le 1% vseh dejanj. Taka strukturna razporeditev kaznivih dejanj je takorekoč identična strukturi kaznivih dejanj vseh mladoletnikov v Sloveniji ter vodi k sklepu, da se skupinsko prestopništvo v tem pogledu ne oblikuje drugače kot prestopništvo posameznikov.

Z ozirom na trajanje med prvim in zadnjim kaznivim dejanjem najdemo kar polovico združb, pri katerih je to trajanje manjše od enega meseca, oziroma ki so dejanja storile v razmaku nekaj dni. Trajanje tega intervala pri ostalih združbah pa gre vse do dveh let.

Poglavitno nevarnost skupin nismo našli v večjem številu kaznivih dejanj, ki bi jih - v primerjavi s številom članov skupine - storile, temveč v dejstvu, da so tudi ta, razmeroma redka kazniva dejanja bila izvedena v pristnosti oziroma s sodelovanjem večjega števila mladoletnikov. Tako povprečno pride na enega mladoletnika iz vzorca le 1,7 storjenih dejanj, vendar pa je bilo pri vsakem kaznivem dejanju prisotnih povprečno 3,6 mladoletnikov (izračunano na osnovi grupiranih podatkov).

Mladoletniki - člani združb - živijo praviloma razmeroma strnjeno skupaj, so se najpogosteje spoznali v bivalnem okolju, ter tudi izvajanjo kazniva dejanja pretežno v okolici domovanja. Primerjava s podatki druge raziskave navaja na hipotezo, da je delovanje skupin v sedanjem času postalo bolj vezano na okolico bivanja, kot pa je bilo značilno za čas pred 13 leti.

Z ozirom na socialni izvor in položaj mladoletnikov so združbe razmeroma heterogene: med starši mladoletnikov so zastopani ljudje celotnega razpona izobrazbe in poklicev, z ozirom na razmeroma nizko starost mladoletnikov pa je malo manj kot polovica takih združb, katerih vsi člani se šolajo, malo manj kot polovica je takih, kjer se člani ali šolajo ali so zaposleni ali pa ne, le 9% pa je takih združb, kjer

se nihče od članov niti ne šola niti ni zaposlen.

Z ozirom na sodno predobravnavanost (pojmovano širše: tudi kot obravnavanje zaradi prekrškov) je le 2/5 takih združb, kjer nihče od članov ni predobravnavan, približno 1/5 pa je takih, kjer je predobravnavanih več kot polovica članov.

Razmeroma veliko heterogenost skupin, ki se kontinuirano razporejajo glede na več značilnosti, je potrdila faktorska analiza. Le-ta je dala štiri, razmeroma neodvisne faktorje opisa skupin. Skupine lahko razlikujemo glede na: stopnjo kriminalne intenzivnosti in ekstenzivnosti; obseg (članstva) in starostno heterogenost; predhodno stigmatizacijo in glede na socialni izvor (oziroma socialno homogenost skupine). Dejstvo, da so opisane značilnosti medsebojno razmeroma neodvisne, priča o veliki heterogenosti skupin in nemožnosti njihovega skupnega vsebinskega obravnavanja.

Z ozirom na značilnosti posameznikov - članov skupin, v povzetku opisujemo štiri področja: njihovo starost, udeležbo v kaznivih dejanjih, osebnostne lastnosti in značilnosti sodnega obravnavanja.

Člani prestopniških združb so v celoti povprečno mlajši kot pa so mladoletniki, ki kazniva dejanja izvajajo sami (ali le v dvojicah). S starostjo tudi značilno upada udeležba mladoletnikov v združbah. Mladoletnikova časovna udeležba pri izvajanju kaznivega dejanja je praviloma manjša kot pa velja za skupino v celoti. Tako je kar 2/3 mladoletnikov izvajalo kazniva dejanja le v času, manjšem od enega meseca oziroma v času nekaj dni; in kar polovica mladoletnikov je bila v okviru skupine prisotna pri izvršitvi le enega kaznivega dejanja. Več kot 3/4 mladoletnikov pa je izvajalo kazniva dejanja izključno le v sostorilstvu in nikdar sami.

V pogledu osebnostnih značilnosti (stališč, osebnostnih potez, intelektualnih sposobnosti, težav na različnih področjih prilagajanja) so obravnavani mladoletniki pokazali izrazito večjo heterogenost v primerjavi s skupinami šolskih mladoletnikov. Primerjave doseženih rezultatov na različnih merilih osebnostnih lastnosti niso pokazale, da bi se populacija sodno obravnavanih mladoletnikov kot celota po osebnostnih lastnostih značilno ločila od mladoletnikov, ki smo jih

izbrali glede na vključenost v šolanje. Primerjava sodno obravnavanih mladoletnikov z skupinami sodno obravnavanih mladoletnikov, ki pa smo jih ločili glede na vrsto šolanja in socialni izvor, je pokazala, da je mogoče obstoječe razlike med sodno obravnavanimi in različnimi podskupinami sodno neobravnavanih mladoletnikov pripisati predvsem podobnosti ali različnosti njihovega socialnega položaja, oziroma celote družbeno strukturiranih izkustev. S tako razlago smo se v analizi rezultatov bolj približevali pojmovanju osebnostnih lastnosti kot odziva na celote izkustev, kot pa pojmovanju osebnostnih lastnosti kot razmeroma neodvisnih dejavnikov etiologije kaznivih dejanj.

Podrobnejša analiza rezultatov (tudi statistično nepomembnih razlik; razlik med sodno obravnavanimi storilci, sodno neobravnavanimi in neodkritimi storilci, ter nestorilci kaznivih dejanj) je kot posebno zanimivo področje izpostavila področje agresivnosti, občutkov krivde in sprejemanja zunanjega družbenega sveta. V nasprotju z laičnimi predstavami se je skupina sodno obravnavanih storilcev pokazala kot najmanj dejavno agresivna. Pokazalo se je, da se agresivnost teh mladoletnikov preoblikuje na ta način, da se vedenjsko izraža v pasivnih oblikah, ki pomenijo mladoletnikovo odklanjanje zunanjega sveta, vendar pa ne tudi aktivnejšega izražanja in "poravnavanja" tega odnosa s svetom. Glede na dejstvo, da je tak vzorec (močno inhibirana aktivna agresivnost in poudarjena pasivna) značilen tudi za skupino mladoletnikov, ki je bila po socialnem izvoru in položaju kar najbolj podobna sodni skupini - mladoletnikom iz poklicnih šol, smo sklepali, da takšno strukturiranje agresivnostnega odzivanja ni (etiološko) značilno za storilce kaznivih dejanj (neodkriti storilci izražajo ravno nasprotno strukturo), niti ni posledica le sodnega obravnavanja, temveč je značilnost družbenega položaja in celote izkustev, v katerega okvir se vklaplja tudi izvrševanju kaznivih dejanj.

Posebno značilnost, po kateri pa se sodno obravnavana skupina mladoletnikov razlikuje od nekaterih drugih, je odnos do samega sebe. Pri "sodni" skupini se v največji meri - skupaj z občutki krivde - izraža ambivalentno ali sploh negativno stališče do samega sebe, podcenjevanje svojih možnosti, aspiracijsko zniževanje in samozaničevanje.

Čeprav so te značilnosti ravno tiste, ki jih predpostavljajo kaznovalni nameni kot (družbeno) pozitivne, pa smo v nalogi opozorili tudi na možnost, da razvoj takih občutkov zmanjša možnosti "resocializacije" mladoletnika. Poleg dejstva, da negativno samovrednotenje pomeni za posameznika dodatno psihično obremenitev (ki se lahko razrešuje v iskanju skupinske podpore enako čutečih), se je pokazalo, da zavračanje samega sebe spremlja tudi zavračanje zunanjega sveta. Sodno obravnavani mladoletniki so tako kazali v odnosu na zunanji svet razmeroma veliko sumničavost, sovražnost, alienacijo in naravnanost k umiku. Vse te značilnosti kažejo, da se kot ena od značilnosti teh mladoletnikov (ali posledic celotnega sklopa življenskih izkušenj, kamor spada tudi delovanje ustanov družbenega nadzorstva) kaže zanikanje relevantnosti zunanjega sveta, zmanjšano sprejemanje dejavnikov okolja kot možnosti za zadovoljevanje potreb oziroma kot legitimnih virov norm. Možnost obravnavanja prestopniških mladoletnikov smo v skladu z zgoraj povedanim utemeljevali predvsem kot ustrezno "uravnoteževanje" (prisiljujočih in omogočujočih) značilnosti okolja z možnostmi in razvojnimi težnjami mladoletnikovega subjektivnega pojmovanja samega sebe in okolja. Kot pogoj družbeno smiselnega in vrednega obravnavanja smo postavili tako obravnavanje, ki naj omogoča določeno mladoletnikov "minimalno" sprejemanje "legitimnosti" obravnavanja, oziroma ki spodbuja določeno minimalno mladoletnikovo notranjo dejavnost rekonceptualiziranja sveta in sebe v njem kot dejavnika oblikovanja (družbeno sprejemljivega) vedenja.

Trajanje od kaznivih dejanj mladoletnikov pa do njihove sodne obravnave (ali drugačnega zaključka sodnega obravnavanja) je trajalo kljub razmeroma hitrem odkrivanju kaznivih dejanj povprečno 18,5 mesecev (več kot eno leto in pol). Tudi zaradi tolikšnega trajanja je bil skoraj 1/4 mladoletnikov ob zaključku sodnega obravnavanja starejša skrbstvenega organa, med ostalimi ukrepi pa so veliko večino predstavljali zavodski ukrepi. Opisane značilnosti sodnega obravnavanja - njegovo trajanje ter razmeroma majhna diskriminativnost ukrepov - ocenjujemo kot nezadovoljivi (ta ocena sloni na načelnih opredelitvah

in ne empiričnih preveritvah).

Na osnovi spoznavanja zunanjih, formalnih značilnosti združb ter pogovorov z mladoletniki - člani skupin smo spoznavali tudi notranjo strukturiranost skupin, odnose med člani in odnose med skupino in okoljem. Skupine smo okvirno razporejali v pet skupin, od katerih pa so najpomembnejše (tiste, ki predstavljajo najbolj različne vrste, oziroma zajemajo največji del sodno obravnavanih mladoletnikov) tri:

1. združbe, ki pomenijo "slučajno", enkratno združitev ob situacijsko" pogojenem kaznivem dejanju;
2. združbe, ki predstavljajo le malo strukturiran in difuzno razpršen vzorec članstva in druženja, ki pa je kot celota razmeroma časovno trajen in navzven deloma diferenciran;
3. manjše združbe povratnikov, ki so navidez trajne in povezane, dejansko pa članov ne druži velika kohezivnost in notranja privrženost.

Značilna ugotovitev ob klasificiranju skupin v različne vrste je, da so skupine, ki bi zadovoljevale kriterije definiranega članstva, vsaj deloma diferenciranih vlog in razmeroma močne in trajne notranje povezanosti silno redke. Prevladujoč vzorec sodno obravnavanega skupinskega prestopništva je ali slučajnost druženja ali pa druženje, ki je v bistvu le malo notranje strukturirano oziroma v večji meri odvisno od zunanjih okoliščin, priložnosti in pritiskov.

Zunanja pogojenost skupinske strukture se nanaša na dejstvo, da se skupina oblikuje velikokrat v povezanosti in soodvisnosti od strukture zunanjega fizičnega okolja, od aktualnih odnosov in konfliktov z drugimi skupinami vrstnikov in dejavnikov v okolju bivanja. Razmeroma največji delež mladoletnikov smo v okviru opisane razvrstitve klasificirali v drugo vrsto združb, med katerimi pa jih je bilo spet razmeroma veliko takšnih, ki so nastajale v novejših naseljih, ki so bila razmeroma ekološko strogo omejena in gosto naseljena, z novo priseljenimi prebivalci iz različnih krajev.

Notranje diferenciranje vlog smo skladno z majhno stopnjo kohezivnosti skupin zasledili le redko in le v majhni meri. Zdi se, da je pri sku-

pinah, kjer smo diferenciacijo lahko opazili, prihajalo le do razmeroma grobega diferenciranja na bolj in manj osrednje vloge, pri čemer pa meje med članstvom in nečlanstvom večinoma niso bile stroge. V skladu s konkretno situacijo so se razmeroma tekoče menjale tudi vloge oziroma kriteriji relevantnosti diferenciranja članstva. V skladu z vsem povedanim praviloma pri teh skupinah tudi nismo opazili izrazitejšega avtokratskega načina vodenja, prisilnega novačenja oziroma drugih nasilnih oblik strukturiranja skupin.

Med posamezniki višjega in nižjega, oziroma bolj ali manj osrednjega položaja skupin smo opazili nekatere razlike v osebnostnih značilnostih (stališčih, problemih prilagajanja in drugem). Posamezniki, ki so zasedali bolj osrednje položaje, so v celoti izražali večjo agresivnost, več problemov prilagajanja in nekatera ugodnejša stališča (razlike pa so le redko statistično pomembne). Ti rezultati potrjujejo tiste teoretične razlage (Yablonsky[1]), ki "vodstvene" položaje v (le delno strukturiranih) "skoraj-skupinah" povezujejo z agresivnim in socialno odstopajočim vedenjem. Ne da bi mogli potrditi etiološko vlogo osebnosti pri nastanku takega vedenja, pa smo lahko z opazovanjem potrdili, da tako vedenje pogosto izpolnjuje funkcijo kratkotrajnega strukturiranja in povezovanja združbe v pogojih siceršnje majhne intrinsične motivacije in medosebne privlačnosti. Pri nastanku takega vedenja in razvoju takih stališč torej součinkuje skupina kot celota (ga podpira), pri čemer je sodelovanje ostalih, "obrobnih" mladoletnikov pogojeno z njihovimi družbenimi možnostmi, občutenimi težnjami in problemi (samo)uresničevanja.

S štirimi od mladoletniških skupin se je začelo dalj časa trajajoče skupinsko delo. Raziskovalni cilj je bil pri tem preiskusiti možnosti za skupinsko delo z naravnimi skupinami mladoletnikov v njihovem življenskem okolju ter v pogojih njihove prostovoljne odločitve za sodelovanje, oziroma s pogojem njihove dejavne vključitve v skupinsko odločanje in dejavnost.

Pokazalo se je, da je skupinsko delo ob zgoraj omenjenih pogojih uresničljivo, da pa v zvezi z različnimi skupinami, različnimi zu-

nanjimi možnostmi in določenostmi vodi k različnim modelom "obravnavanja", k različnim zastavljenim in doživljenim ciljem, k različnemu razvoju odnosov med vpletenimi družbenimi dejavniki.

Štiri vključene skupine so - v svoji vsestranski raznolikosti - predstavljale skoraj celoten kontinuum možnih prestopniških skupin (glede na njihov socialni izvor in položaj). V skladu s svojim različnim položajem so se v skupinskem delu s štirimi skupinami tudi na bistveno različne načine oblikovale predstave o namenu skupine, oziroma o dejavnosti, ki naj bi razreševala različne težnje različnih skupin. V dveh skupinah, za katere je bil značilen razmeroma ugoden socialni izvor ter razmeroma uspešno šolanje, se je razvila skupinska dejavnost, ki se je osredotočala na obravnavanje osebnih problemov, ki niso implicirali konfliktnega razmerja z družbenim okoljem (kako najbolje izbrati šolo, kako biti v šoli uspešen, kako reševati družinske konflikte in težave s erotičnimi partnerji), medtem ko se je skupinska obravnava pri drugih dveh skupinah, katerih socialni izvor in položaj je bil manj ugoden, usmerjala na vprašanje konfliktov z okoljem. Pri zadnjih dveh skupinah pa smo tudi v največji meri lahko opazovali pojavljanje "stilnega", "subkulturnega" reševanja osebnih problemov v območju prostega časa in skupinskih mitologij. Tako "prenešeno" reševanje problemov je bilo skladno tudi z veliko in trajno stigmatiziranostjo članov teh dveh skupin v njunem okolju, oziroma z relativnimi (ne)možnostmi stvarnega uveljavljanja v ožjem okolju (soseske, ožje skupnosti).

Ob ugotovitvi o možnosti tako zastavljenega skupinskega dela smo spoznali tudi nekatere od slabosti oziroma ovir takemu delu:

- obravnavanje "naravnih" skupin ni nikoli zajelo zares naravnih skupin, saj so bile skupine - kot določene z obravnavanjem več ustanov formalnega družbenega nadzorstva - že predhodno in tekom skupinskega dela vedno znova predmet različnih stigmatizirajočih zunanjih posegov.[2] Namesto o neodvisnem, "čistem" obravnavanju skupin moramo zato stvarnejše naše intervencije pojmovati kot

dejavnost, ki se je vključevala v strukturirano celoto ostalih dejavnikov mladoletnikovega primarnega in sekundarnega okolja (pri tem s sekundarnim okoljem pojmujemo celoto vseh dejavnikov in vplivov ustanov formalnega družbenega nadzorstva);

- usmerjenost obravnavanja na le eno določeno "skupino" je implicirala tudi obstoj in delovanje procesov, ki so vodili k notranji selekciji (ali diferenciaciji) skupine. V tej stopnji, v kateri so ti procesi vplivali na skupinsko delo, smo pravzaprav sploh konstruirali objekt skupinskega dela, obenem pa se je del mladoletnikov znašel izven tega polja. Skupinska obravnava je torej v različni meri zadevala različne mladoletnike;
- dejstvo skupinskega sestajanja z mladoletniki bližje ali dalje njihovemu naravnemu družbenemu okolju je pomenilo tudi možnost dodatnega stigmatiziranja skupin. Ta nevarnost - neustreznega povečevanja zunanjih pritiskov in omejevanj - je bila toliko večja, kolikor bolj je bila skupina v sestajanju vidna in kolikor manj so prav ti odnosi skupine z okoljem postali predmet intervencije.

V kasnejši fazi raziskovanja je postalo vse bolj jasno, da je obravnavanje le mladoletnikov, njihovih medsebojnih odnosov in osebnih problemov (to je, uveljavljanje "tretmanskega", "terapevtskega " modela) sicer lahko koristno,vendar pa da je - predvsem pri mladoletnikih, ki se nahajajo v intenzivnejšem konfliktnem odnosu z okoljem - dolgoročneje smiselnejše delo tako, ki se usmerja na izražanje in obravnavanje aktualnih konfliktnih odnosov na različnih področjih mladoletnikovega uveljavljanja. Z usmerjenostjo na preventivni pristop ter na skupnostni socialno-ekološki okvir obravnave smo v proces dela vedno bolj vključevali različne dejavnike iz okolja mladoletnikov in sicer na načine, ki naj bi v čim več meri onemogočali dialog obeh konfliktnih strani.

Taka usmerjenost je v vedno večji meri zahtevala navezovanje stikov in izmenjavo (vplivanje) z različnimi družbeno organiziranimi in formaliziranimi dejavniki, kot so DPO (ZSMS), DPS (KS), društva in delovne organizacije. Namen dela s temi dejavniki naj bi bil omogočiti pogoje za vzpostavitev komunikacijskih poti med njimi in odklon-

skimi mladoletniki, oziroma z drugimi besedami vzpostaviti in razvijati tako dejavnost ustanov, društev, organizacij, ki bi omogočale enakovrednejše vključevanje odklonskih mladoletnikov vanje (oziroma, ki naj bi minimalno vsaj ne povečevalo stigmatiziranosti mladoletnikov).

Najbolj temeljni spoznanji poskusa skupinskega dela z mladoletniškimi skupinami sta dve:

- s stališča izvajalca "obravnavanja" mladoletniškega prestopništva je najvažnejše vprašanje iskanja in ekspliciranja naročnika tega dela. Naročnik dela (oziroma njegova navidezna odsotnost) v najpomembnejši meri omejuje in določa tudi modele in načine dela z mladostniki, oziroma omejuje in določa interveniranje v smislu spreminjanja zunanjih možnosti uveljavljanja (ali "resocializacije") mladostnikov. V pogojih navidezne odstotnosti naročnika oziroma v pogojih, ko se dejavnost "popravljalnega" obravnavanja odklonskih mladoletnikov odvija organizacijsko in strokovno-teoretično ločeno od dejavnosti vplivanja na porajalne in vzdrževalne družbene okoliščine odklonskosti, teži omenjena "popravljalna" dejavnost v preveliki meri k temu, da bi bila ali represivna in prisilna ali pa za mladoletnika nerelevantna in nebistvena. Vprašanje iskanja takih modelov dela, ki bi zmogli vključevati in angažirati mladoletnikove pozitivne dejavnosti, je torej vprašanje iskanja takih naročnikov obravnavanja, ki bi v svojem izraženem zanimanju za mladoletnike bili sposobni posegati na področja, kjer ležijo viri in ovire za družbeno uveljavljanje mladostnikov (kar pojmujemo kot družbeni pogoj razvijanja ali preprečevanja odklonskosti).

- s stališča mladoletnikov in njihovega odzivanja na svet, v katerem živijo, pa smo praviloma opazovali tudi težnje po oblikovanju takega vedenja in doživljanja, ki naj bi na (subjektivno) smiselen način pojasnilo svet in mladoletnika v njem. Vprašanje vrste in stopnje smiselnosti je bilo seveda deloma določeno z zunanjimi pogoji in omejitvami, vendar so se tudi v primeru kaznivih dejanj oziroma vedenj, ki so očitno vodila k - za mladoletnika - neugodnim posledicam izražala (vrednostna, logična) načela, ki so bila "vkodirana" deloma v skupinski strukturi vlog in norm, deloma v strukturi ožjega okolja ali celotne družbe, ali pa v posebnih subjektivnih razumevanjih sveta (ki so bila plod prejšnjih izkušenj mladoletnika).

Spoznanje o "smiselnosti" subjektivnega delovanja in razumevanja poudarjamo zato, ker to spoznanje potencialno odpira možnost za razvijanje novih, po nekaterih izkušnjah dolgoročno plodnejših načinov dela z mladoletniki.

2. Teze za pojmovanje mladinskega (skupinskega) prestopništva

V I. delu raziskave so navedene nekatere značilnosti, ki se povezujejo z družbenim in individualnim zanimanjem za mladoletniško prestopništvo, opisana so različna možna pojmovanja "skupinskosti", ter povzete nekatere (etiološke) razlage prestopništva domačih in tujih piscev. V II. delu raziskave je izpostavljen problem interpretiranja takoimenovanih uradnih podatkov oziroma vprašanje omejevanja in določanja dometov posploševanja iz "sodnih" primerov in informacij na nesodno stvarnost mladoletniškega odklanjanja. V III. delu raziskave so bila pomembna tista izhodišča, ki naj bi omogočile razumevati prestopništvo oziroma življenje (posamičnih) prestopniških skupin v njihovem neposrednem celovitem kontekstu in ki naj bi obenem pomenila tudi del izhodišč za "delo" z njimi. V poskusu "obravnavanja" skupin se je kot kritičen pokazal ravno položaj izvajalca "obravnavanja", ki je v mnogočem določal tudi možne namene in domete "obravnavanja".

Namen - v nadaljnjevanju opisanih - tez za pojmovanje mladinskega prestopništva je empirična spoznanja in izkušnje raziskave povezati in združiti z določenimi teoretičnimi in vrednostnimi izhodišči. Primarni namen ni eksplicitno pojasnjevanje "zadnjih" določenosti in pogojev prestopništva, oziroma razvijanje celovitega pogleda na prestopništvo in družbo v vsej njuni zgodovinski in strukturni prepletenosti, kakor tudi ni namen tez razvijanje pojmov, ki bi omogočali poglabljati se v razčlenjenost in razvojnost posameznih osebnosti. Vendar pa se v tezah - katerih namen je razvijati razumevanje pojava prestopniških skupin v kontekstu njihovega življenakega okolja - tudi tem vprašanjem nismo izognili in smo se jih v mnogih točkah bolj ali manj implicitno dotikali.

Teze naj bi služile kot okvirno izhodišče tako za bodoče raziskovanje, kot za načrtovanje in razvijanje oblik obravnavanja prestopništva (ne le kot obravnavanja prestopnikov) kot posebne, specializirane družbene dejavnosti, še posebej pa kot spoznavni (in vrednostni) okvir za reflektivno[3] razumevanje vsakdanjih družbenih dogajanj pojmovanja in odzivanja na odklonskost. Ta dogajanja morda pomenijo važnejši del celote družbenega okolja, znotraj katerega se prestopništvo kot tako uresničuje.

2.1.

Sodno obravnavanje kaznivih dejanj je dogodek (ali dogajanje), za katerega uresničitev je potrebna izpolnitev več okoliščin. Najbolj enostavno rečeno ti pogoji zajemajo: da je prišlo do kaznivega (ali njemu podobnega) dejanja; da je bilo dejanje kot kaznivo dojeto in njegovi storilci odkriti; ter da so bili tekom postopka izpolnjeni vsi stvarni in formalni pogoji, ki omogočajo nadaljevanje obravnavanje posameznika iz faze v fazo postopka. Potrebnost obstoja pogojev sodnega obravnavanja kaznivih dejanj implicira, da sodno obravnavana dejanja predstavljajo le del vseh kaznivih dejanj (in storilcev); brez konkretnih analiz je le težko vnaprej predvidevati odnos med sodno obravnavanimi in drugimi kaznivimi dejanji. Če je mogoč tak sklep s stališča ugotavljanja celote kaznivih dejanj, pa je mogoč podoben sklep s stališča ugotavljanja vseh različnih socialno in individualno patoloških pojavov: med njimi predstavljajo kazniva dejanja le eno vrsto, za katero pa vedno ne velja, da se od ostalih razlikuje glede etioloških dejavnikov, družbene nevarnosti, pomena za posameznika in drugega[4].

Opisano dejstvo "relativnosti" sodnega obravnavanja pomeni, da "uradni" podatki ne predstavljajo najboljše informacijske osnove za spoznavanje celovite problematike družbeno motečih pojavov.

2.2.

Sodno obravnavani storilci kaznivih dejanj ne predstavljajo enotne skupine (razen z ozirom na formalno značilnost, po kateri so definirani). Pričakujemo lahko, da bodo med njimi pripadniki različnih družbenih slojev; osebe z različnimi osebnostnimi lastnostmi, različnimi motivacijskimi cilji (aspiracijami); tako enkratni storilci kot povratniki;[5] tako storilci (takoimenovanih) situacijsko pogojenih dejanj kot storilci, ki so dejanja načrtovali. Nehomogenost storilcev pomeni, da njihovega prestopništva ni mogoče razlagati le z eno ali z istimi etiološkimi teorijami.

Za mladoletnike velja opisano dejstvo notranje heterogenosti še posebej. Mladoletnikov družben položaj (in iz njega izhajajoče motivacije in inhibicije) je značilno prehoden, spremenjiv, kar predstavlja enega od razlogov, da je posebno pri mladoletnikih mogoče pogosto opazovati "situacijska", "slučajna" dejanja.

2.3.

Bolj plodno (predvsem v okviru individualnega pristopa k proučevanju kriminalitete) kot iskanje skupnih etioloških činiteljev (faktorjev) pa je lahko predpostavka skupnih vrst procesov (psihičnih, medosebnih, družbenih), skozi katere se na tak ali drugačen način kazniva dejanja uresničijo. Glede na to, da kazniva dejanja (kot pravni pojem) praviloma vežemo na človekovo vedenje, iščemo načela in stalnice, ki součinkujejo pri nastanku človekovega vedenja.

Človekovo vedenje pojasnjujejo najrazličnejše psihološke, biološke, antropološke in druge razlage. V kontinuumu razlag vedenja, ki gredo od bolj mehaničnih in deterministčnih pa do bolj celovitih in nedeterminističnih razlag želimo v sklopu teh tez raziskovati človekovo vedenje kot vsebujoče določen "presežek" (v primerjavi z npr. behavioristično razlago) smiselnosti. Mimo filozofskega opredeljevanja narave tega "presežka" ga lahko opredelimo najmanj kot določeno

kvaliteto doživljanja posameznika (prestopnika ali strokovnjaka za njegovo obravnavanje), ki se (kvaliteta doživljanja) kot dejavnik usmerjanja človekovega vedenja v okviru analize vedenja lahko objektivizira.

Pojem smiselnosti uvajamo predvsem zato, ker se zdi, da se v okviru opisane heterogenosti in relativne določenosti mladoletnikovega položaja in njegove odklonskosti lahko sprejemanje tega pojma pokaže kot koristno[6] orodje razumevanja in obravnavanja prestopništva . Z pojmom smiselnosti torej uvajamo določeno vrednostno izhodišče.

2.4.

S "smiselnostjo" označujemo možnost in kakovost posameznikove zavestne, samorefleksivne (miselne in zunanje) dejavnosti, posebno kakovost njegovega odnosa do sebe in svojega vedenja. Smiselnost pa se v svetu (socializiranih) namenov običajno ocenjuje "od zunaj". Zunanje ocenjevanje odklonskega vedenja sprašuje, ali je vedenje doprineslo k zadovoljitvi in uresničitvi posameznikovih ciljev (pojmovanih kot enakih, skupnih vsem ljudem), oziroma ali je posameznik zadovoljivo sodeloval pri uresničevanju ciljev, ki so sprejeti v njegovem družbenem okolju. Tako ocenjevanje deviantov (s strani neodklonske družbe) pogosto pripelje do sklepa, da je bilo njegovo vedenje nesmiselno, saj mu je nakopalo le dodatne težave.

Z "notranje" perspektive lahko razumemo smiselnost kot vgrajenost in izhajanje vedenja iz celovito organizirane osebnosti, torej povezano s celoto človekovih značilnosti, izkušenj, želja, vrednot, sposobnosti, čustvovanj (tudi izven zavestnih). Pojem smiselnosti pa se (v tem približevanju znanstveni konceptualizaciji) tu približuje pojmu razložljivosti.[7] V nadaljnem približevanju nomotetičnemu pristopu postaja manj važno, ali gre le za subjektivno smiselnost oziroma za doživljeno[8] razložljivost, pomembno je le, da gre za doživljanje in vedenje, ki ju je (v njuni povezavi) mogoče pojasnjevati s psihičnimi dogajanji, ki so značilna za vse (ali vsaj za veliko večino) ljudi[9] v podobnih okoliščinah (z določenimi odstopanji).

2.5.

V skladu z gornjo, "objektivno" interpretacijo (redukcijo?), opredeljujemo smiselno vedenje kot tisto, ki je razložljivo v okviru posameznikovega (subjektivnega) pojmovanja situacije in sebe v njej. (Za implikacije tako pojmovane smiselnosti je le manj važno, ali jo je posameznik zmožen eksplicitno razložiti. Posebej če gre za "obsojanja vredna" odklonska vedenja, je pri ugotavljanju narave posameznikove smiselnosti največja ovira nepripravljenost[10] spraševalca, da bi jo sprejel. Sprejeti bi bilo morda treba tudi dejstvo, da raziskovalci posameznikove "smiselnosti" v subjektivnem pojmovanju tudi sami predstavljajo tisti del situacije, ki ni naklonjena "njegovi smiselnosti"). Tako pojmovana smiselnost pomeni s stališča raziskovalca, sodnika, terapevta, na videz neplodno pristajanje in sprejemanje posameznikovega subjektivnega pogleda na problem, ki pa očitno ni subjektivne narave, temveč se izraža (in je verjetno posledica) kot konflikt med subjektom in okoljem.

Kljub temu pa kaže, da je vprašanje in občutje smiselnosti tista točka v psihičnem dogajanju, ki je neposredno povezana s posameznikovim vedenjem, odločitvami in njegovim razvojem. To je točka, ob kateri lahko prihaja do največje motivacijske vzpodbuditve posameznika, oziroma skozi katero se filtrirajo posameznikove zaznave, vrednote, želje. Upoštevanje "smiselnosti" je torej lahko eno od izhodišč pri vseh oblikah dela, pri katerih želimo dosegati učinke predvsem preko posameznikovega (prostovoljnega[11]) sodelovanja in njegove lastne dejavnosti.

2.6.

Družbenost oziroma konfliktnost vedenja se kaže v tem, da poteka v določenem družbenem okolju, kjer njegove posledice zadevajo še koga mimo posameznika - akterja. Okolje ni samo okolje posledic, a tudi

okolje vzrokov in spodbud. Subjektovo pojmovanje samega sebe v situaciji (iz česar izvira tudi njegovo vedenje) je funkcija lastnih značilnosti in značilnosti okolja. Med posameznikovimi značilnostmi so razmeroma bolj prehodne značilnosti ter razmeroma bolj trajne značilnosti; med slednje bi lahko prišteli tudi vse vsebine in značilnosti, ki so plod njegovih prejšnjih izkušenj (o samem sebi v različnih situacijah), posledica prejšnjih interakcij njegovih dejavnosti in uresničitev, skratka njegove socializacije. Drug pol predstavlja "objektivno" okolje, ki v nekem trenutku (ali v daljši perspektivi) posamezniku nekaj omogoča, ponuja, onemogoča, itd. Okolje (bodisi da gre za družinsko, šolsko, delovno, subkulturno) v bistvu daje osnovni material, iz katerega posameznik gradi svoje pojmovanje situacije, oziroma - bolj objektivno gledano - daje posamezniku na voljo različne alternative za njegovo vedenje.

Značilnosti posameznika in okolja so v opazni meri družbeno posredovane[12] (bodisi da gre za posredovanost kot enostavno pogojenost, določenost objektivnih značilnosti, ali pa za posredovanost pomenov le-teh preko uveljavljenih in prevladujočih simbolnih sistemov - kulture, jezika, itd.) . Tako sta posameznik in okolje(kot dve strani v konfliktnem odnosu) v svoji interakciji[13] do neke mere pod vplivom celovitejših družbenih razvojnih gibanj in značilnosti.

2.7.

Z ozirom na izvajanje kaznivih dejanj je pomembno ločevanje med dejanji, ki pomenijo za storilca enkratno kršenje zakona in drugimi, ki pomenijo povratništvo. Glede na obsežno temno polje kaznivih dejanj ter na obstoj diferencialnih selekcijskih sit organov družbenega nadzorstva pa je bolj umestno obe skupini opredeliti kot: storilca, za katere pomeni obravnavanje s strani organov formalnega družbenega nadzorstva enkratno in manj pomembno epizodo, ter druge, za katere je obravnavanje trajnejše in ponavljajoče se

(čeprav med skupinama ne obstaja ostra ločnica). To razlikovanje ni pomembno le zaradi morebitne različnosti družbene nevarnosti, temveč tudi zaradi morebitne različnosti procesov, ki vodijo k takem ali drugačnem nadaljevanju (kaznivih) dejanj, oziroma njihove večje ali manjše integracije v celovit življenski način.

Za večino mladoletnikov velja, da je njihovo "prestopništvo" le epizoda v življenju, oziroma da proces, ki je pripeljal do "obravnavanja" ni pomembneje povezan s kakimi stalnejšimi značilnostmi mladoletnikovekot osebnosti, njihovega okolja ali interakcija obojega. Gre torej za nekako "slučajno" sovpadanje "običajnih" variranj osebnih stanj in značilnosti okolja, pri čemer izraz slučajno pomeni, da so taka sovpadanja razmeroma redka ali celo enkratna. Kljub temu pa sta "slučajnost" in "običajnost" pojma, ki lahko pomenita kontinuirano spreminjanje pojava. Na stopnjo slučajnosti in običajnosti kriminogenih okoliščin praviloma vplivajo različni družbeni pogoji[14], od katerih so nekateri vezani prav na delovanje v obdobju mladostništva, drugi pa so splošnejši. Različni pisci so opozorili med drugim na: diferencirano naravo in obseg družbenega nadzorstva; na kontinuiteto ali vzporedni obstoj med konvencionalnimi in kriminalnimi vrednotami; na relativno integriranost legalnih in ilegalnih dejavnosti , itd.

Večkratna dejanja, ki predstavljajo vzorec povratništva oziroma ponavljajoče se obravnavanje posameznika s strani organov družbenega nadzorstva pa lahko pomenijo tako sovpadanje značilnosti posameznika in okolja, ki dopušča in spodbuja nadaljni obstoj in utrjevanje odklonskih vedenj kot - v danih pogojih - najbolj smiselnih dejavnosti v določenem trenutku človekovega življenja.

2.8.

Pojmovanje povratništva kot smiselnega je seveda s strani konvencionalnih meril še posebej nesmiselno[16]. Pri tem pa se običajno izhaja iz zamisli neomejenih možnosti oziroma iz pojmovanja smiselnosti ciljev, ne pa

možnih poti do njih. Teoretiki simboličnega interakcionizma so opozorili, da se stigmatiziranemu človeku možnosti (za vzpostavitev nekonfliktne identitete ter za stvarno vedenje) prej ožijo kot ne; z ozirom na to je mogoče, da je lahko "smiselnost edine poti" celo bolj razvidna kot smiselnost ene izbrane izmed mnogih možnih poti[17].

Družbeno obravnavanje kaznivega dejanja storilca lahko postavlja pred problem, kako se odzvati na razkorak med vsebino družbene stigme in samopredstavo[18] (ki je običajno vrednostno nasprotno usmerjena kot stigma). Stigma pomeni za posameznika napad na njegovo samospoštovanje in zahteva od njega določeno obrambno psihično dejavnost. Pri teh obrambnih dejavnostih in njihovih posledicah pa se razlikujejo takoimenovani enkratni storilci in povratniki. Domnevamo, da se "enkratnost" ali slučajnost kaznivega dejanja uresniči pri tistih posameznikih, za katere je značilno trdnejše samospoštovanje (kot rezultat preteklih izkušenj) in ali jim je v okolju na voljo več virov za utrjevanje in razvijanje samospoštovanja in identitete v okviru nekriminalnih dejavnosti. Njih torej stigma manj ogroža (pri čemer pa ni bistveno le psihično ogrožanje, temveč tudi socialno ogrožanje), ter jim povzroča manjše drugotne napetosti, obenem pa njihovov življenski kontekst usmerja v drugačno, neprestopniško razreševanje in sproščanje teh napetosti. Posamezniki, ki jim osebne značilnosti in pogoji okolja pomenijo manjšo identitetno oporo in/ali jih usmerjajo v določene subkulturne rešitve, pa se spopadajo z večjim problemom odziva na stigmo.

2.9.

Odzivi na stigmo zajemajo posameznikovo psihično dejavnost in/ali določene medosebne prilagoditve in odzive. Med osebnimi (psihičnimi) odzivi[19] so pogosti razvoj samo-sovraštva; nastanek zamerljivega (sovražnega) odnosa; osebna disociacija in psihična dezintegracija. Ti odzivi se razlikujejo po tem, v kolikšni meri posameznik sprejema

legitimnost stigme oziroma v kolikšni meri zaznava celotni družbeni okvir kot sprejemljiv.

V reakciji samo-sovraštva posameznik sprejema celoten socialni kontekst in stigmatizirajočo definicijo samega sebe; v okviru zamerljivega odnosa sprejema socialni kontekst, ne pa tudi stigme in njenega izvora; v odzivu disociacije pa posameznik zanika tako stigmo kot njen socialni konteks in se poskuša oddaljiti in odločiti od družbe. Posledica je intenzivno občutje odtujenosti. V primeru (subjektivno) premočnih posledic stigme lahko prihaja do večje ali manjše osebnostne dezintegracije, od nastanka frustracijsko nerazumnega, stereotipnega vedenja pa do pojavov resnejše osebnostne patologije.

Če gre pri osebnem odzivanju na stigmo večinoma za pasivno prilagujoče poravnavanje s svetom, pa skupinsko reševanje "problema stigme" pomeni rešitev omenjenega razkoraka v bolj pristnem pomenu besede. Skupinska rešitev pomeni, da posameznik v interakciji s podobno stigmatiziranih vrstnikov vzpostavi deloma/vzporeden ali alternativen socialni (vrednostni, normativni, kulturni) sistem, v okviru katerega išče vire svojega samospoštovanja in lahko celo sprejme stigmo kot dokaz svoje (podkulturne) pozitivne identitete. V vsakem primeru pa gre za dejstvo, da postane skupinska rešitev v okviru zaznanih možnosti smiselna (seveda pa je to lahko le smiselnost "edine možnosti"). Posameznikov izbor osebne ali skupinske rešitve (oziroma posebne kombinacije obojnih) je odvisna od mnogih dejavnikov. Nekatere temeljne smo omenili pri tezi 2.8. Med objektivnimi dejavniki izbora odziva na stigmo je prav gotovo dejstvo, ali v posameznikovem življenskem okolju obstajajo (subkulturne) skupine vrstnikov, ki mu nudijo alternativno možnost vključevanja, oziroma druge institucije konvencionalne družbe, ki mu lahko nudijo prav tako smiselno in zadovoljujoče udejstvovanje. Med osebnimi dejavniki so pomembni tisti, ki - kot usedlina preteklih izkušenj - pomenijo posameznikovo nagnjenost k eksterioritaciji ali interiorizaciji krivde.

Razvoj skupinskih rešitev "problem stigme" je perspektivno manj zadovoljiv (razen v primeru možnosti razvoja organiziranih krimi-

nalnih karier), saj predpostavlja reševanje problemov v območju prostega časa, oziroma izven družbenih področij življenja in dejavnosti, kjer se reproducirajo tisti dejavniki, ki predvidoma vzorec nastajanja prestopništva spodbujajo ali omogočajo. Skupinske prestopniške (subkulturne) rešitve so torej s stališča posameznikov praviloma prehodne, čeprav se v družbi kot celoti pogoji za njihov nastanek obnavljajo (in so takorekoč stalno prisotni).

2.1o.

Razvoj odklonskosti oziroma povratništva je običajno postopen in ga lahko sledimo preko več faz. Vzporedno z odklonskimi vedenji prihaja do obsojajočih in omejujočih (le-te je spet potrebno presojati s stališča subjekta) odzivanj ustanov in okolja, do posameznikovega prevzemanja "definicij, ki so skladne s kriminalnimi rešitvami"[2o], do seznanjanja in preizkušanja načina življenja, ki je skladen z življenskimi načini podobno usmerjenih vrstnikov, itd. Vloga institucionalnega (kot družbeno usmerjanega) okolja je v tem, da preko svoje strukturiranosti (oziroma družbene posredovanosti) strukturira tudi devianteve možnosti iskanja smiselnega vedenja (samo)doživljanja, oziroma preko nemožnosti le-teh usmerja njegovo iskanje smiselnosti v alternativne medosebne mreže in dejavnosti.

S stališča načrtovanja družbenega obravnavanja (preprečevanja) problema odklonskosti oziroma prestopništva gre torej za ustvarjanje takih družbenih institucij, ki bodo omogočale (predvsem takoimenovanim ogroženim) mladostnikom smiselno vključevanje, navezovanje, aspiriranje, sprejemanje in soustvarjanje norm, itd. Delež institucionalnega okolja[21] v razvijanju odklonskega vedenja mladostnikov se kaže torej v tistih njegovih značilnostih, ki pomenijo oviro za enakovredno (spet s stališča posameznika) uveljavljanje, sodelovanje, posameznikovo uresničevanje

Posebno kriminogen vpliv imajo tiste značilnosti družbenih ustanov, ki določajo različne možnosti uveljavljanja mladostnikov glede na iste kriterije, po katerih se strukturirajo tudi njihove možnosti v drugih institucijah[22], oziroma po katerih se strukturirajo sploh

njihove osebnostne sposobnosti in usposobljenosti (ne pa tudi njihove družbene aspiracije). Pojavljanje prestopniških skupin tako odraža načine družbene posredovanosti značilnosti posameznikov (načinov in rezultatov njihove (primarne) socializacije), različnih institucionalnih okolij (z različnimi kriteriji uspešnega članstva in sodelovanja) ter njihovih interakcij, ki v enem svojem delu doživijo "odklonsko družbeno uresničitev".

2.11.

Vedenjska pravila, norme, prepovedi, pa tudi možnosti (materialne, socialne) so v družbi (tudi) starostno določene in posredovane. Zaradi posebnih značilnosti družbenega položaja mladine je prav doba mladostništva tista, v kateri prihaja do razmeroma pogostih, vidnih in raznolikih oblik odklonskega vedenja. Če gre pri tem odklanjanju po eni strani za izraze kulturne, etične, socialne, verske, itd. raznolikosti (in pogojno konfliktnosti) in torej nekake "normalne" razpršenosti oblik življenja v sodobni zapleteni družbi, je to obdobje in odklanjanje po drugi strani tudi predmet posebne družbene pozornosti in prostor družbenega izbiranja stigmatizacij, po tretji strani pa še čas, v katerem bodoči storilci - povratniki na področju (predvsem) klasične kriminalitete doživljajo svoje prve izkušnje z organi formalnega družbenega nadzorstva. Zapletenost razumevanja in razlaganja teh pojavov je v dejstvu, da gre pri druženju vrstnikov v skupine ter pri njihovem relativnem odklanjanju s stališča družbenega nadzorstva obenem za "normalen"[23] pojav, obenem pa za zametke razvoja in realizacije prestopništva in kriminalnih karier; s stališča družbenega razvoja pa obenem za procese konformiranja kot tudi za odraze in začetke procesov spreminjanja.[24]

3. Opombe

1 Yablonsky (1966)

2 Vončina (1981) opisuje, kako so se tekom stikov mladoletnikov z "institucionalnim okoljem" odvijali procesi definiranja in strukturiranja mladoletne prestopniške skupine. Ti procesi so predstavljali družbeno ozadje za določitev predmeta, ki smo ga pojmovali kot "skupinsko delo z mladoletniškimi prestopniškimi skupinami".

3 Z opredelitvijo prestopništva kot strukturnega pojava predpostavljamo, da ta pojav ni razložljiv le z vidika posameznega družbenega podsistema (absolutno) ampak šele z vidika odnosov med podsistemi (relativno). Tudi znanost pojmovana kot poseben podsistem, ne omogoča neodvisnih razlag, ampak je sama določena s spletom svojih odnosov z drugimi podsistemi. Napredek v celovitejšem razumevanju pojava prestopništva dosežemo, če lahko tudi "znanstvene" ugotovitve (ki imajo spoznavne in ideološke aspekte, ki pojav omogočajo družbeno definirati, ki imajo tudi spodbujevalno dejavnostno vlogo) reflektiramo (jih same podvržemo analizi v okviru širših struktur). V času, ko postaja znanost vse bolj gonilna sila razvoja družbe, oziroma ko znanstvene ugotovitve postajajo v taki ali drugačni obliki vse bolj last vsakega laičnega posameznika, oziroma ko postajajo miselno sredstvo, potom katerega posamezniki dojemamo svet in sebe v njem, potrebujemo tudi pojmovne okvire za reflektiranje vsakodnevnih, rutinskih pojmovanj in odzivanj.

Flaker in Pavlovič (1981) sta potrebo in smisel refleksije lastnega dela nakazala v opisu i njunega miselnega in stvarnega premika v obravnavanju prestopniške skupine (glej III. del, poglavje 5) takole: " ... primeri kot je ta, nas navajajo na spoznanje, da razlika ne obstaja le v kvaliteti spoznanja na dimenziji posredno-neposredno, temveč tudi v položaju spoznavanja, položaju v družbeni strukturi. V našem primeru je to pomenilo približevanje objektu raziskovanja z izgubo spremljajoče socialne moči v odnosu na objekt, a obenem tudi drugačne pritiske in pričakovanja, ki smo jih doživljali z različnih mest v družbeni strukturi".

4 Potrebo po obravnavanju prestopništva znotraj širše skupine socialno patoloških in drugih pojavov navajajo Dekleva in drugi (1981) z obraz-

ložitvijo, da lahko prihaja v spremenjenih družbenih okoliščinah do menjanja oblike družbene simptomatike, ki pa je lahko pogojena z istimi temeljnimi dogajanji v družbenem življenju. "Bolj družbeno vidne škodljive oblike takega vedenja lahko prehajajo v manj družbeno vidne in obratno. Družbena patologija se lahko kaže kot bolj osebne težave nedružbenega izvora in obratno." Ocenjevanje obsega in narave družbeno patoloških pojavov je torej mogoče le ob upoštevanju notranje strukture teh pojavov.

5 "Posebej pa želim opozoriti na to, da so splošne teorije veljavne predvsem za tista dejanja in za take vedenjske oblike, ki pomenijo bolj ali manj stalen vedenjski vzorec. Iste teorije ne morejo imeti posebne vrednosti tudi za naključne, enkratne, redke ali občasne odstope od stalnega vedenjskega vzorca". Vodopivec (1972)

6 V nadaljnem izvajanju, kolikor je povezano s pojmom smiselnosti, dopuščamo, da je sprejemanje pojma "smiselnosti" v analizo lahko v različni meri relevantno za različne vrste mladoletnikov, za različne vrste okolij, itd. Z obravnavanjem pojma smiselnosti torej analiziramo le enega od aspektov razumevanja in obravnavanja prestopništva.

7 Če je "zunanja" smiselnost vedenja pojmovana kot smiselnost posameznikovega vedenja v doseganju njegovih družbeno predpostavljenih ciljev, se "notranja" smiselnost izčrpa v osebni razložljivosti lastnega vedenja v doživljenem kontekstu, ne glede na družbene zahteve (te so pravzaprav pri različnih osebah na najrazličnejše načine preslikane v kontekst njegovega doživljanja). Če naredimo prehod od zunanje k notranji smiselnosti, smo le zamenjali nekatera teoretična izhodišča za pojasnjevanje vedenja, nismo pa zavrgli same možnosti razložljivosti. Implikativno se s takim prehodom verjetno menja pojmovanje odnosa med posameznikom in družbo.

8 Če smiselnost pojmujemo le kot doživljaj ali občutje smiselnosti, ali s tem pristajamo na osebna slepila, iluzije, množične zablode, itd.? A tudi če na to pristajamo, vseeno ostane dejstvo, da se ljudje v skladu s svojimi slepili ravnajo, da je to neposredna raven pojasnjevanja njihovega vedenja. Cilj "objektivne" pojasnitve vedenja zahteva torej predhodno pojasnitev odnosa subjektivnih "slepil" do "objektivnega" okolja in obratno.

9 Tu se odpira dilema, ali so odklonski ljudje zaradi dejstva svoje odklonskosti nujno tudi psihično zaznamovani, moteni, drugačni. Čeprav bi z običajnimi postopki preiskave osebnosti našli (tudi) med devianti psihično nenormalne ljudi, pa gre pri odklonskosti le za družben odnos, ki se praviloma uresniči v določenem družbenem kontekstu, interakciji. Tudi psihično "nenormalne" ljudi njihove psihične značilnosti ne vodijo neposredno k izvrševanju kaznivih dejanj; njihovo vedenje ostaja še vedno pod določeno osebno in medosebno kontrolo. Zdi pa se, da je mogoče v pojmovanje smiselnosti za namen tega izvajanja uvesti tudi razlikovanje med različnimi vrstami ljudi.

10 Razreda stvari, ki so razložljive ali nerazložljive, se navidez opredeljujeta do možnosti čiste racionalnosti, ki naj razume vse, kar se (po kaki logiki) razumeti da. Dejansko pa sta - kar se tiče pomenov in ne gole logične strukture sporočila - razreda razložljivih in nerazložljivih stvari močno družbeno posredovana. Razložljivo je tisto, kar je povezano z določenim obsegom družbeno priznanih in podprtih vsebin in zvez, kar pa je izven tega obsega, je nerazložljivo. Nerazumevanje je zato lahko maska nezaželjenega razumevanja. Adorno (cit. po Pearson, 1975) zato pravi: "Nerazumevanje je medij, v katerem se sporoča nesporočljivo".

11 Predvsem s takim vrednostnim izhodiščem pa smo omejili predmet in način našega raziskovanja. Tudi pričujoče teze so del raziskovanja možnosti in omejitev takega pristopa k vprašanju mladoletniškega prestopništva.

Če ne pristajamo na možnost manipuliranja s posameznikovimi občutji smiselnosti, potem to izhodišče odraža prepričanje, da je (vsaj) del odklonskosti "rešljiv" v neantagonističnem odnosu med deviantom in njegovim družbenim okoljem (bodisi da se razširi obseg tolerantnosti /in s tem vsebina norm/, ali pa da se osebni cilji preko prerazporeditve sil in vedenj dosegajo znotraj obstoječih vedenjskih norm). Kakšen pa je (količinski in kakovosten) odnos med tem - nekonfliktno "rešljivim" - odklonskim vedenjem in tistim, ki po nujnosti družbenih razmer ni tako "rešljiv"?

12 Zaradi dejstva družbene (institucionalne) posredovanosti tako deviantov (preko institucije družine, vzgoje in izobraževanja, itd.) kot družbenih okolij njihovega udejstvovanja (proizvodnja - delo, kulturne, po-

litične in druge institucije) pravi Cohen (1971): "Niti družbenih reakcij na odklonskost niti procesa, potom katerega človek postane odklonski ne moremo razumeti mimo razumevanja ekonomskih, izobraževalnih in razrednih sistemov, institucij kot so družina, šola in prosti čas, mimo vzorcev moči, konflikta in raznòlikosti".

13 Družbeno posredovanost kriterijev za ocenjevanje določene interakcije kot odklonske nakazuje Cloward (cit. po Leissner, 1971):"... deviantno vedenje je vedenjska transakcija, v kateri akter ogroža pravice žrtve, kot so definirane s strani sistema legitimnih družbenih pričakovanj... Osnovna značilnost odklonskega vedenja je torej ta, da ni skladno z vedenjem, ki ga žrtev pričakuje od drugih na osnovi socialnih položajev, ki jih zasedajo".

14 Vodopivčeva (1981) domneva, da deleži priložnostnih storilcev kaznivih dejanj zoper premoženje predstavljajo večino storilcev teh kaznivih dejanj in da so časovno precej konstantni. Kljub temu pa predvideva, da se lahko občasno zvišajo ob nenadnih hudih stiskah, ki pa so lahko porazdeljene tudi neslučajno: povzročijo jih lahko enkratna družbena gibanja (kot je na primer prehod v nov in drugačen gospodarski sistem).

15 Zaradi posebnega namena tega izvajanja - pojasnitve kaznivih dejanj - neupravičeno nastaja poudarek na kaznivih dejanjih kot osrednji dejavnosti in značilnosti posameznika. Čeprav je to morda res v nekaterih primerih "kriminala kot poklica", pa za veliko večino mladostnikov in njihovega prestopništva velja, da kazniva dejanja niso osrednja točka njihovega delovanja in mišljenja. Tudi v prestopniških skupinah predstavljajo kazniva dejanja zelo majhno manjšino porabe časa njihovega skupnega druženja in le manjši del razlogov za njihovo druženje.
Namesto o spodbujanju in utrjevanju smiselnosti kaznivih dejanj bi torej bolj upravičeno govorili o razvijanju in utrjevanju miselnosti določenega načina življenja, ki pa v svojem okviru dopušča (in ne nujno pogojuje) tudi kazniva dejanja.

16 "Nekatera dejanja si lahko smiselno pojasnimo le na ta način, da predpostavljamo, da so nesmiselna. Vsaka druga predpostavka bi bila ogrožujoča". (Cohen, 1971). Misel izraža paradoksalen poskus "neodklonskega"

javnega mnenja, da bi si obrazložilo odklonsko vedenje v okviru prevladujočih pomenskih struktur.

17 Vodopivčeva (1977) piše, da v kriminologiji ne obstaja samo enostavna dilema med odločitvijo za deterministično ali nedeterministično pogled na človeka, temveč obstaja vprašanje različne stopnje determiniranosti različnih skupin ljudi. To vprašanje zadeva odnos med subjektivnim občutjem smiselnosti in objektivnimi alternativnimi vedenjskimi možnostmi.

18 Razkorak med stigmo in samospoštovanjem oziroma samoidentiteto je največji v obdobju prvih stigmatiziranj. V kasnejših stigmatizacijah je sicer ta razkorak lahko še vedno velik, vendar ima posameznik že izdelane načine njegovega subjektivnega "poravnavanja".

19 Po Brake (1980)

20 Sutherland (1966)

21 To razmišljanje se nanaša predvsem na vzorce odklonskosti, ki smo jih označili za neslučajne. Morda večinski delež kaznivih dejanj mladoletnikov določajo deloma druge družbene značilnosti in dogajanja. Kljub temu pa se običajno problem povratništva označuje kot družbeno najbolj pereč.

22 Posebno "nevarno" je reproduciranje enakih razlikujočih kriterijev v sorodnih ali različnih institucijah človekovega uveljavljanja in socializacije. Kot značilen primer lahko navedemo opažanje mnogih piscev, po katerih se tudi v društvih in drugih organizacijah prostega časa uveljavljajo podobni kriteriji kot v vzgojno-izobraževalnih institucijah, zaradi česar je legitimno uveljavljanje že ogroženih, stigmatiziranih, manj sposobnih in drugih mladostnikov še otežkočeno. Podoben vpliv/uveljavljanje predstavlja komercialnih, birokratskih in tehnokratskih modelov vodenja institucij prostega časa. (Mesec 1978).

Drug primer sovpadanja in skladanja podobnih kriterijev najdemo v dejstvu, da včasih šola reproducira in spodbuja pojavljanje družbenih razlik, ki se posredujejo preko družine. Ob dejstvu legitimnih aspiracij posameznikov se družbeno reproducirajo njihove neenake možnosti, kar lahko predstavlja kriminogen dejavnik.

23 Težava (glede na funkcijo ustanov formalnega družbenega nadzorstva, da "izbirajo" odklonska ravnanja za pregon) z odklanjanjem mladostnikov ter njihovim druženjem je v tem, da ti dve njihovi značilnosti nista samo "normalni" (v smislu neškodljive prehodnosti), temveč tudi do neke mere družbeno koristni. Določena mera odklanjanja je namreč predpogoj iskanja in razvijanja posameznikove samoidentitet; možna pa je tudi predpostavka, da vrstniško druženje izpolnjuje opazen del nalog socializacije, ki jih družbene ustanove ne zmorejo izpolniti; oziroma še drugače, da dogajanja v neformalnih skupinah morda do določene mere pomenijo kompenziranje nekaterih od neugodnih stranskih posledic socializacijskih poskusov in dejavnosti družbenih ustanov. Problem se seveda kaže kot problem določanja meja oziroma stopnje strpnosti.

24 Nekateri pisci trdijo, da z nastankom in razvojem takoimenovane množične kulture naraščajo pritiski k določenemu "sredinskemu" konformiranju in da se v skladu s tem povečujejo tudi zavračujoči pritiski na družbeno obrobne osebe in skupine. Po drugi strani pa množična občila prevzemajo subkulturne elemente in jih spreminjajo v modni imperativ. Zato se zdi, da je funkcijo odražanja in začenjanja procesov spreminjanja mogoče v večji meri povezovati z oblikami odklonskosti, ki ne zajemajo oblik klasičnega kriminala.

LITERATURA

ADAM, F.: Skupinsko delo z mladimi v krajevnih skupnostih. Ljubljana, Inštitut za sociologijo in filozofijo 1976, 122 s.

ADAM, F.: Odprti in skupinski intervju v sociologiji. Anthropos, Ljubljana 1979/1-2, s. 96.

ADAM, F.: Terensko raziskovanje oziroma opazovanje z udeležbo - temeljne dileme in možne razrešitve. Anthropos, Ljubljana 1981/4-6, s. 284.

BAHOVEC, D.: "... lakota, ki golta surovo meso s pomočjo roke, nohtov, in zob...", Problemi, Ljubljana 20/1982/4-6, s. 202.

BAILEY, R. et Young, J.: Contemporary social problems in Britain. Westmead, Saxon House 1973, 194 s.

BANDURA, A.: Social learning theory of aggresion. V: The control of aggresion, implications from basic research. Edited by J.F. Knutson. Chicago, Aldine 1973.

BAŠIČ, K.: Udeležba mladoletnikov v združbah. Varnost, Ljubljana 29/1980/5, s. 150-153.

BAVCON, L.: Kriminalna politika in njene tendence v socialistični družbi. Ljubljana, Cankarjeva založba 1958, 163 s.

BAVCON, L.: Socialno patološki pojavi v naši družbi. Revija za kriminalistiko in kriminologijo. Ljubljana 18/1967/3-4, s. 95-110.

BAVCON, L. idr.: Družbena dezorganizacija in njen vpliv na socialno patološke pojave. Ljubljana, Inštitut za kriminologijo 1971, 282 s.

BAVCON, L.: Sklepna razmišljanja . V: Alternativne možnosti razvoja nekaterih deviantnih pojavov do leta 2000, I. del. Nosilec K. Vodopivec. Ljubljana, Inštitut za kriminologijo 1981, s. 25-30.

BELE-POTOČNIK, Ž. idr.: HANES, priročnik. Ljubljana, Zavod SR Slovenije za produktivnost dela 1977.

BION, W.R.: Expiriences in groups and other papers, London, Tavistock, 1961, 185 s.

BRAKE, M.: Cultural revolution or alternative delinquency: an examination of deviant youth as a social problem. V: Contemporary social problems in Britain. Edited by R. Bailey and I Young. Westmead, Saxon House 1973, s. 33-50.

BRAKE, M.: The sociology of youth culture and youth subculture. London, Routledge 1980, 204 s.

BRAS, S.: Projekcijski preizkus nedokončanih stavkov - priročnik. Ljubljana, Zavod SR Slovenije za produktivnost dela 1974.

BUČAR, F.: Upravljanje. Ljubljana, Cankarjeva založba 1981, 429 s.

CHRISTIE, N.: Youth as a crime-generating phenomenon. V: The children of Ishmael. Edited by B. Krisberg and J. Austin. Palo Alto Maypeld 1978, s. 221-230.

CLARKE, J.: Style. V: Resistance thorugh rituals. Edited by S. Hall and I. Jefferson. London, Hutchinson 1977, s. 175-191.

CLARKE, J.: et al. Subcultures, cultures and class. V: Resistance through rituals, Edited by S. Hall and I. Jefferson. London Hutchinson 1977, s. 9-74.

CLARKE, M.: On the concept of subculture. The British Journal of Sociology, London 25/1974/4, s. 428-441.

CLOWARD, R.A. et Ohlin, L.E.: Delinquency and opportunity. Glencoe, Free Press 1960.

COHEN, A.K.: Delinquent boys: The culture of a gang. Glencoe, Free Press 1955, 198 s.

COHEN, S.: Images of deviance. Harmondsworth, Penguin 1971, 245 s.

COHEN, S. et Taylor, L.: From psychopaths to outsiders: British criminology and the National deviance conference. V: Deviance and control in Europe. Edited by H. Bianchi et al. London, Wiley 1975, s. 3-34.

CORRIGAN, P.: Doing nothing. V: Resistance through rituals, Edited by J. Jefferson. London, Hutchinson 1977, s. 103-105.

CRAIG, M.M. et Glick, S.J.: Ten years experience with the Glueck social prediction table. Crime and Delinquency, London 9/1963/2, s.249-261.

CRITCHER, C.: Structures, cultures and biographies. V: Resistance through rituals. Edited by S. Hall and J. Jefferson. London, Hutchinson 1977, s. 167-173.

DEBUYST, C.: Proučevanje etiologije prestopništva v okviru kliničnih raziskav. Revija za kriminalistiko in kriminologijo, Ljubljana 30/1979/1, s. 52-60.

DEKLEVA, B.: Pomembnejše teorije učenja in disocialnost. Revija za kriminalistiko in kriminologijo. Ljubljana 28/1977/4, s. 265.

DEKLEVA, B.: Delitev dela, podatki in socialni kontekst akcijskega posega v okolje. Referat na 7. kongresu psihologa SFRJ, Zagreb 1981. Zagreb, Društvo psihologov SR Hrvatske 1981.

DEKLEVA, B.: Pravilom nasprotujoče vedenje, ožigosanje odklonskosti in institucionalno okolje. Ljubljana, Inštitut za kriminologijo 1981, 199 s. Magistrska naloga.

DEKLEVA, B.: Vpliv ožigosanja učencev na njihove odnose do součencev. Revija za kriminalistiko in kriminologijo, Ljubljana 33/1982/1, s. 3-12.

DEKLEVA, B. idr.: Nekatera razpotja raziskovanja vplivov okolja na prestopništvo in načrtovanje mest. Revija za kriminalistiko in kriminologijo, Ljubljana 32/1981/2, s. 114-122.

DEKLEVA, B.: Institucionalni okvir skupinskega dela. V: Skupinsko delo, teorija in praksa, zbornik v pripravi. Ljubljana, Višja šola za socialne delavce.

DEKLEVA, B. in Stritih, B.: Akcijski del raziskave Štepanjsko naselje. V: Štepanjsko naselje, I. del. Nosilec B. Stritih. Ljubljana, Inštitut za sociologijo in filozofijo 1977.

DOLLARD, J. et Miller, N.: Personality and psychotherapy. New York, McGraw Hill 1950.

DOWNES, D.: The delinquent silution. London, Routledge 1966. 214 s.

DURKHEIM, E.: Kriminalität als normales Phänomen. V: Kriminalsoziologie. Hrsg. F. Sack und R. König. Frankfurt, Akademische Verlagschaft 1968, s. 3-8.

EMPEY, L.T.: Delinquency theory and recent research. Journal of Research in Crime and Delinquency, New York 4/1967/1, s. 28-42.

ENGLISH, H.B. in English, A.C.: Obuhvatni rečnik psiholoških i psihonalitičnih pojmova. Beograd, Savremena administracija 1972, 620 s.

EYSENCK, H.J.: Crime and personality. London, Routledge 1977, 222 s.

EYSENCK, H.J. et Eysenck, S.B.G.: Personality, structure and measurement. London, Routledge 1969.

FESTINGER, L.: A theory of cognitive dissonance. Evarstone, Row and Peterson 1957.

FLAKER, V.: Vpliv konteksta na evaluacijo skupinskega dela. Referat na posvetovanju psihologov Slovenije, Portorož 1980. Ljubljana, Društvo psihologov Slovenije 1981.

FLAKER, V. in Pavlović, R.: Činioci i protuslovlja u akcijskom istraživanju maloljetnih prijestupničkih grupa. Referat na 7. kongresu psihologa SFRJ, Zagreb 1981. Zagreb, Društvo psihologov SR Hrvatske 1981.

FREIRE, P.: Cultural action for freedom. Harmondsworth, Penguin 1972.

FREIRE, P.: Pedagogy of the oppressed. Harmondsworth, Penguine 1972.

GILLI, G.A.: Kako se istražuje. Zagreb, Školska knjiga 1974, 265 s.

GLUECK, S. in Glueck, E.: Unraveling juvenile delinquency. New York, Harvard University Press 1950, 399 s.

GOLDSTEIN, A.P. in Simonson, N.R.: Social psychological approaches to psychotherapy research. V: Handbook of psychotherapie research and behavioral change. Edited by A.E. Bergin et S.L. Garfield. London, Wiley 1971.

HABDIDGE, D.: Potkultura: značenje stila, Beograd, Rad 1980.

HALL, S. et Jefferson, T.: Resistance through rituals. London, Hutchirson 1977, 209 s.

HARDMAN, D.G.: Historical perspectives of gang research. Journal of Research in Crime and Delinquency. New York 4/1967/1, s. 5-27.

HINDELANG, M.J.: With a little help from their friends; Group participation in reported delinquent behaviour. The British Journal of Criminology, London 16/1976/2, s. 109-125.

HIRSCHI, T.: The causes of delinquency. Berkley, University of California Press 1969, 309 s.

HORVATIĆ, Ž.: Elementarna kriminologija. Zagreb, Školska knjiga 1981, 162 s.

HURLOCK, E.B.: Razvoj deteta. Beograd, Zavod za izdavanje udžbenika SR Srbije 1965, 681 s.

HOOD, R. in Sparks, R.: Subcultural and gang delinquency, V: Crime and justice. Edited by L. Radzinowicz M.E. Wolfgang. New York, Basic Books 1977, s. 597-621.

HORTON, J.: Order and conflict theories of social problems as competing ideologies. American Journal of Sociology, Chicago 71/1966/6, s. 701-713.

IVANUŠ, M. idr.: Druščina mladoletnih delinkventov z Jesenic. Revija za kriminalistiko in kriminologijo, Ljubljana 10/1959/2, s. 39.

JANKOVIĆ, I.: Savremene struje u kriminologiji: socialni interakcionizam i teorija etiketiranja. Jugoslovenska revija za krivično pravo i kriminologiju, Beograd 9/1971/3, s. 460-467.

JENKINS, R.L.: Prilagojena in neprilagojena delinkvenca, Revija za kriminalistiko in kriminologijo, Ljubljana 10/1959/2, s. 32-34.

JENKINS, R.L.: Motivacija in frustracija v kriminologiji, Revija za kriminalistiko in kriminologijo, Ljubljana 10/1959/3, s. 1-6.

JESNESS, C.P.: Redevelopment and revalidation of the Jesness inventory. Sacramento, California Youth Authority 1963, 90 s.

JESNESS, C.F.: The Jesness Inventory. Manual. Palo Alto, Consulting Psichologist Press 1966, 31 s.

JEZERNIK, M.: Grupna dinamika. V Socialna psihologija. Beograd, Rad 1971.

JOHNSON, G. et al.: Delinquency prevention: theories and strategies. Arlington, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention 1979, 203 s.

KAZENSKA sodna statistika. Ljubljana, Zavod SR Slovenije za statistiko 1960 do 1981.

KLEIN, M.W.: Juvenile gangs, police and detached workers: Controversies in gang intervention, Social service review, Chicago, 39/1965/2, s. 183.

KOBAL, M.: Reintegracija vedenja in rigidnost motenih osebnosti. Ljubljana Medicinska fakulteta 1970, 241 s.

KOBRIN, S.: The conflict of values in delinquency areas. V: Juvenile delinquency. Edited by R. Giallombardo. London, Wiley 1966, s.151-160.

KOS, A. in Stritih, B.: Možnosti dela z mladimi v širšem družbenem okolju. V: Seminar o nekaterih aktualnih vprašanjih odklonskega vedenja otrok in mladostnikov. Izola 1980. Ljubljana, Inštitut za kriminologijo, 1980.

LAMOVEC, T.: Buss-Durkeejev vprašalnik agresivnosti. Vprašalnik, opis lestvic in ključ. Ljubljana 1975, Tipkopis.

LAMOVEC, T.: Osebnost v eksistencializmu in eksistencialni psihologiji. V: Lamovec, T. in drugi: Teorije osebnosti. Ljubljana, Cankarjeva založba 1975.

LEISSNER, A.: Detached work with young people "at risk". V: Gaps in social work: New opportunities in the education of youth at risk. Graz 1971.

MAIER, N.R.F.: Frustration. The study of behaviour without a goal. New York, McGraw Hill 1949.

MAKAROVIČ, J.: Faktorji pridobivanja šolske izobrazbe pri slovenski mladini, II. del. Ljubljana, Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo 1978, 706 s.

MATZA, D.: Delinquency and drift. London, Wiley 1964, 199 s.

MATZA, D. et Sykes, G.: Juvenile delinquency and subterranean values. American Sociological Review, Albany 26/1961/5, s. 712-719.

MATZA, D. in Sykes, G.: Techniques of neutralization: A theory of delinquency. V: Juvenile delinquency. Edited by R. Giallombardo. London, Wiley 1966, s. 129-136.

MESEC, B.: Družbeni položaj in problemi mladine. Naši razgledi, Ljubljana 17/1968/5, s. 125.

MESEC, B.: Metodologija akcijsko raziskovalnega projekta. V: Prostovoljno, preventivno in socialnoterapevtsko delo z otroki. Nosilec A. Kos. Ljubljana, Inštitut za sociologijo in filozofijo 1977, s. 409-474.

MESEC, B.: Prosti čas in prestopništvo mladoletnikov. V: Nekateri aktualni problemi mladoletniškega prestopništva, Ljubljana, Inštitut za kriminologijo 1978.

MESEC, B.: Spreminjanje organizacije prostega časa s skupnostim socialnim delom. V: Vpliv družbenega prostora na socializacijo otrok. Uredil B. Stritih. Ljubljana, Višja šola za socialno delo 1980, s. 122 - 175.

MILLER, W.B.: Lower class culture as a generating milieu of gang delinquency. V: Juvenile delinquency. Edited by R. Giallombardo. London, Wiley 1966, s. 137-150.

MILLER, W.B.: Theft behaviour in city gangs. V: Juvenile gangs in context. Edited by M. Klein. New Jersey. Prentice Hall 1967.

MILUTINOVIĆ, M.: Osnovne tendencije u savremenoj kriminologiji. Referat na 7. mednarodnem kongresu za kriminologijo, Beograd 1973.

MILUTINOVIĆ, M.: Kriminologija. Beograd, Savremena administracija 1981, 532 s.

MONOD, J.: Juvenile gangs in Paris. Toward a structural analysis. Journal of Research in Crime and Delinquency, New York 4/1967/1, s. 142-165.

MURDOCK, G.: Culture and Classlessness - the making and unmaking of a contemporary myth. Symposium on work and leisure. Salford, University of Salford 1973.

MURDOCK, G. et McCron, R.: Consciousness of class and consciousness of generation. V: Resistance through rituals. Edited by S. Hall and T. Jefferson. London, Hutchinson 1977, s. 192-208.

MURELL, S.A.: Community psychology and social systems: A conceptual framework and intervention guide. New York, Behavioral Publications 1973, 287 s.

NEKATERI aktualni problemi obravnavanja mladoletniškega prestopništva. Gradivo s posvetovanja, Bled, 17. - 19.4.1978. Ljubljana, Inštitut za kriminologijo 1978, 116 s.

PARKER, H. et Giller H.: More or less the same; British delinquency research since the sixties. British Journal of Criminology, London 21/1981/3, s. 230-245.

PATRICK, A.: Glasgow gang observed. London, Eyre Methuen 1973, 256 s.

PAVLOVIĆ, Z.: Bionova teorija skupinske dinamike. Referat na posvetovanju psihologov, Portorož 1980. Ljubljana, Društvo psihologov SR Slovenije 1981.

PAVLOVIĆ, Z. in Flaker, V.: Trening samoregulacije stresa. Ljubljana, Filozofska fakulteta 1981. Diplomska naloga, 200 s.

PEARSON, G.: The deviant imagination. London, The Macmillan Press 1975, 258 s.

PEČAR, J.: Neprijavljena (prikrita) kriminaliteta. Ljubljana, Inštitut za kriminologijo 1981, 272 s.

PODATKI o mladoletnikih, obravnavanih pred okrožnim sodiščem v Ljubljani v letu 1977. Tipkopis.

POLIČ, M. idr.: Časovni in časovno-prostorski simbolizem pri skupini prestopnikov-povratnikov. Revija za kriminalistiko in kriminologijo, Ljubljana 22/1971/4, s. 266-270.

POROČILO o mladoletnih storilcih kaznivih dejanj, obravnavanih pred temeljnim sodiščem v Ljubljani v letu 1979. Tipkopis.

POŽARNIK, H.: Zakonski in družinski konflikti ter njihovo zdravljenje. Ljubljana, DDU Univerzum 1979, 156 s.

RADONJIĆ, S.: Uvod u psihologiju. Beograd. Zavod za izdavanje udžbenika Socijalističke republike Srbije 1968, 327 s.

RANT, B. in Rusjan, V.: Osebnost in prestopništvo. Ljubljana, Filozofska fakulteta 1980. Dipolomska naloga.

RAVENOVE progresivne matrice, informacije o testu. Ljubljana, Zavod za produktivnost dela SR Slovenije 1978.

RECKLESS, W.C.: The crime problem. New York, Appleton-Century-Crofts 1961, 648 s.

REDER, P.: An assessment of the group interaction chronogram, International journal of group psychotherapy, New York.28/1978/2, s. 185.

REUTERMAN, N.A. et al.: A partical evaluation of Bloch and Niederhoffer's theory of gang delinquency. Criminology, Beverly Hills 10/1973/4, s. 415-425.

RICH, R. M.: The sociology of criminal law: Evolution of deviance in anglo-american society. Toronto, Butterworths 1979, 282 s.

SAGARIN, E.: Deviants and deviance: An introduction to the study of disvalued people and behaviour. New York, Praeger Publishers 1975, 458 s.

SAKSIDA, S.: Eksperimentalne frustracije. Ljubljana 1961, 72 s.

SCHUR, E.M.: Labeling deviant behaviour, Its sociological implications. New York, Harper & Row 1971, 177 s.

SCHUR, E.M.: Radical nonintervantion: A rethinking the delinquency problem. New York, Prentice-Hall 1973, 180 s.

SEMINAR o nekaterih aktualnih vprašanjih odklonskega vedenja otrok in mladostnikov. Izola 1980. Ljubljana, Inštitut za kriminologijo 1980.

SHORT, J. et Strodtbeck, F.L.: Group process and gang delinquency. Chicago, University of Chicago Press 1965, 294 s.

SIMOVIĆ, V.: Saučesništvo u maloletničkom kriminalitetu. Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo, Beograd 4/1966/1, s.85-90.

SKABERNE, B.: Analiza in uspešnost izvajanja vzgojnega ukrepa strožjega nadzorstva skrbstvenega organa. Ljubljana, Inštitut za kriminologijo 1969, 327 s.

SKABERNE, B. idr.: Pobegi gojencev iz vzgojnih zavodov. Metodologija raziskave. Ljubljana, Inštitut za kriminologijo 1971, 139 s.

SKALAR, V.: Vpliv družinskega okolja na oblikovanje frustracijskih stereotipov, motivacijskih mehanizmov in obrambnih mehanizmov pri skupini delinkventne mladine in odsev teh vidikov v TAT. Kriminalistična služba, Ljubljana 8/1957/2, s. 141-159.

SKALAR, V.: Upravičenost različnega ravnanja z mladoletnimi delinkventi. Revija za kriminalistiko in kriminologijo, Ljubljana 12/1961/3, s. 170-172.

SKALAR, V.: Nekateri specifični učinki permisivnega in tradicionalnega tretmana vedenjsko motene in delinkventne mladine. Ljubljana, Inštitut za kriminologijo 1974, 398 s. Doktorska disertacija.

SPERGEL, I.: Street gang work. Theory and practice. Reading, Massachusetts, Addison-Wesley Publishing Co. 1966, 249 s.

STATISTIČNI letopis SR Slovenije. Ljubljana, Zavod SR Slovenije za statistiko 1960 do 1981.

STATISTIČNI podatki o kriminaliteti. Ljubljana, Republiški sekretariat za notranje zadeve 1973 do 1981.

STATISTIČNO poročilo temeljnega sodišča v Ljubljani za leto 1980. Tipkopis.

STRITIH, B.: Teoretična izhodišča. V: Vpliv družbenega prostora na socializacijo otrok. Uredil B. Stritih. Ljubljana, Višja šola za socialno delo 1980, s. 27-104.

STRODTBECK, F.L. et Short, J.F.: Aleatory risk versus short-run hedonism in explanation of gang action. V: Gang delinquency and delinquent subcultures. Edited by J.F. Short. New York, Harper & Row 1968, s. 273-291.

SUCHAR, C.S.: Social Deviance: Perspectives and prospects. New York, Holt, Rinehart and Winston 1978, 289 s.

SUTHERLAND, E.H.: The theory of differential association. V: Juvenile delinquency. Edited by R. Giallombardo. New York, Wiley and Sons 1966, s. 81-84.

SVERI, K.: Group activity. V: Scandinavian studies in criminology. Edited by K.O. Christiansen. London, Tavistock 1965, s. 175-186.

ŠELIH, A.: Nekateri problemi mladoletniških združb. Ljubljana, Inštitut za kriminologijo 1968, 137 s.

ŠELIH, A. in Brejc, T.: Mladoletnikovo vrednotenje kazenskega postopka in izvajanje kazenskih sankcij. Ljubljana, Inštitut za kriminologijo 1972, 151 s.

ŠELIH, A.: Socialno delo v kazenskem pravosodju za mladoletnike. V: Vloga in pomen socialnega dela v kazenskem pravosodju proti mladoletnikom. Nosilec A. Šelih. Ljubljana, Inštitut za kriminologijo 1980, s. 51-154.

ŠTOLFA, A.: Osebnost in prestopništvo. Ljubljana, Filozofska fakulteta 1980, 82 s.

TAYLOR, I. et al.: The new criminology: For a social theory of deviance. London, Routledge & Kegan Paul 1973, 325 s.

ULE, M.: Kriza socialne psihologije kot izraz iskanja nove znanstvene paradigme v psihologiji. Anthropos, Ljubljana 1981/4-6, s. 160.

ULE, M.: Mladina in identiteta. Teorija in praksa, Ljubljana 19/1982/7-8, s. 901-914.

VODOPIVEC, K. idr.: Kriminologija, I. dio. Zagreb, Narodne novine 1966, 172 s.

VODOPIVEC, K.: O društvenim prilikama, koje pogoduju socijalno patologiju dece i omladine. V: Socijalna patologija dece i omladine. Zlatibor 1971. Beograd, Institut za kriminološka i kriminalistička istraživanja 1971, s. 1-61.

VODOPIVEC, K.: Sodobne sociološke teorije o socialno patoloških pojavih. Revija za kriminalistiko in kriminologijo, Ljubljana 23/1972/3, s. 140-150.

VODOPIVEC, K.: O razdalji do stvarnosti. Revija za kriminalistiko in kriminologijo, Ljubljana 25/1974/4, s. 314-323.

VODOPIVEC, K.: Taylor-Walton-Young: The new criminology. Revija za kriminalistiko in kriminologijo, Ljubljana 26/1975/2, s. 141.

VODOPIVEC, K.: "Nova" kriminologija in kazenska zakonodaja. Revija za kriminalistiko in kriminologijo, Ljubljana 28/1977/2, s. 85-93.

VODOPIVEC, K.: Kriminologija in socialna patologija. Zbornik znanstvenih razprav Pravne fakultete v Ljubljani, Ljubljana 39/1979, s. 1-14.

VODOPIVEC, K.: Napadi zoper družbeno in zasebno premoženje. V: Alternativne možnosti razvoja nekaterih deviantnih pojavov do leta 2000, II. del. Nosilec K. Vodopivec. Ljubljana, Inštitut za kriminologijo 1981, s. 18-23.

VODOPIVEC, K. idr.: Eksperiment u Logatcu. Beograd, Savez društava defektologa Jugoslavije 1974, 260 s.

VONČINA, M.: Vpliv institucionalnega okolja na definiranje in strukturiranje mladoletniških prestopniških skupin. Referat na 7. kongresu psihologov SFRJ, Zagreb 1981. Zagreb, Društvo psihologov SR Hrvatske 1981.

WALL, J.S. idr.: Juvenile delinquency prevention: A compendium of 36 program models. Washington, U.S. Department of Justice, Law Enforcement Assistance Administration 1981, 157 s.

WHYTE, W.F.: Street corner society. Chicago, University of Chicago 1961, 364 s.

WILFERT, O.: Skupina in okolje. Referat na posvetovanju A.I.E.J.I., Dunaj 1962. Tipkopis.

YABLONSKY, L.: The delinquent gang as a near-group. V: Juvenile delinquency. Edited by R. Giallombardo. New York, Wiley and Sons 1966, s. 249-258.

YINGER, J.M.: Contraculture and subculture. American Sociological Review, Albany 25/1960/5, s. 625-635.

Priloga 1: Vprašalnik samoprijave odklonskih vedenj (k str. 186)

V ZADNJIH DVANAJSTIH MESECIH SEM:

	kolikokrat:
1. se vozil z avtobusom, ne da bi plačal karto	0 1 2 ali več
2. na ulici, v lokalu ali kje drugje delal tak hrup, da so se drugi pritoževali	0 1 2 ali več
3. neznancu vzel denarnico ali kako drugo njegovo lastnino	0 1 2 ali več
4. se kdaj zlagal	0 1 2 ali več
5. poskusil mamilo (razen tobaka in alkohola)	0 1 2 ali več
6. vzel v trgovini kako stvar, ne da bi jo plačal	
a) vredno pod 2000 starih din	0 1 2 ali več
b) vredno nad 2000 starih din	0 1 2 ali več
7. pobegnil s kraja prometne nesreče, v kateri sem bil udeležen	0 1 2 ali več
8. iz parkiranega tujega avtomobila vzel kako stvar	0 1 2 ali več
9. grozil mlajšim, da jih bom pretepel, če ne bodo izpolnili moje zahteve	0 1 2 ali več
10. "šprical" pouk	0 1 2 ali več
11. vzel brez lastnikovega dovoljenja vozilo in se z njim vozil	
a) kolo	0 1 2 ali več
b) motor	0 1 2 ali več
c) avto	0 1 2 ali več
12. kupoval ali prodajal ukredene stvari	0 1 2 ali več
13. pobegnil od doma (za en dan, eno noč ali dalj časa)	0 1 2 ali več
14. doma nisem ubogal	0 1 2 ali več
15. na silo poskušal imeti ali imel spolni odnos z dekletom, čeprav ona tega ni hotela in se je branila	0 1 2 ali več
16. klical neznane ljudi po telefonu in jih "zafrkaval"	0 1 2 ali več
17. koga razjezil	0 1 2 ali več
18. s skupino prijateljev ponoči ujel dekle in jo ustrehoval	0 1 2 ali več
19. nasilno odprl klet, garažo, stanovanje ali kak drug tuj prostor	0 1 2 ali več
20. doma vzel denar brez vednosti staršev	0 1 2 ali več

21. namenoma razbil ulično svetilko ali okno, prevrnil betonsko posodo za rože ali kaj podobnega — 0 1 2 ali večkrat

22. razmontiral in vzel ali poškodoval kak del iz tujega

a) kolesa — 0 1 2 ali večkrat
b) motorja — 0 1 2 ali večkrat
c) avta — 0 1 2 ali večkrat

23. že kdaj preklinjal — 0 1 2 ali večkrat

24. sodeloval v pretepu, kjer smo uporabljali nože, boksarje, verige ali podobne pripomočke — 0 1 2 ali večkrat

25. poskusil priti v kino ali na tekmo, ne da bi plačal vstopnico — 0 1 2 ali večkrat

26. vzel sošolcu ali znancu kako njegovo stvar in jo obdržal (na primer iz garderobe, torbe) — 0 1 2 ali večkrat

27. storil še kakšno podobno dejanje. Napiši kakšno .....

Priloga 2: Sociometrični vprašalnik za ugotavljanje skupinske strukture (k str. 264)

KDO JE TO?

....

....

....

Na listu je opisanih več dejanj ali značilnosti posameznega člana družbe. K vsakemu od napisanih dejanj pripišite na črto ime tistega člana družbe, ki za njega opisano dejanje najbolj velja.

1. Ga vsi poslušajo, ko kaj pripoveduje _____
2. Stoji včasih bolj ob strani _____
3. Se na njega lahko zaneseš _____
4. Ukazuje ostalim _____
5. Določi, kaj bi delali _____

6. Daje dobre predloge _____
7. Se z njim radi pogovarjajo _____
8. Ga prijatelji včasih nočejo vzeti s seboj _____
9. Ga ostali posnemajo _____
10. Zna vse zabavati _____

11. Je tak kot ostali _____
12. Najbolje opravi kako delo _____
13. Vedno vsakemu nasprotuje _____
14. Išče pomoč starejših prijateljev in odraslih _____
15. Najmanj govori _____

16. Se velikokrat s kom skrega _____
17. Mu ostali povedo, kaj naj dela _____
18. Ga včasih dalj časa ni v družbo _____
19. Ima dobre ideje _____
20. Imajo ga radi _____

21. Se včasih znese nad nekom iz skupine _____
22. Se mu ostali posmehujejo _____
23. Ga večkrat kdo vpraša za nasvet _____
24. Ima povsod glavno besedo _____
25. Pripoveduje največ vicev _____

26. So ostali na njega pogosto jezni _____
27. Ščiti družbo pred drugimi ljudmi _____
28. Pove svoje mnenje le, če še kdo drug podobno misli _____
29. Pripoveduje drugim, kaj se pri nas dogaja _____
30. Je dober vodja _____

31. Dela tako, kot kdo drug v skupini _____
32. Največkrat razsodi, če se dva spreta _____
33. Najbolj pomaga ostalim, če rabijo pomoč _____
34. Ga drugi ne marajo poslušati, ko kaj pripoveduje _____
35. Ostali naredijo tako, kot on reče _____

36. Drugi cenijo njegovo znanje _____
37. Obdrži skupino v dobri volji, tudi če so težave _____
38. Pove kaj edino takrat, ko ostali potrebujejo njegovo mnenje _____
39. Zna dobro predlagati, kaj bi delali _____
40. Sledi ostalim _____

41. Ne mara delati tistega, kot drugi _____
42. Prevzame vodstvo v nevarnosti _____
43. Daje predloge samo, če so drugi tudi za isto stvar _____
44. Če je treba nekaj dobro narediti, mora biti on zraven _____
45. Ga le redko kdo kaj vpraša _____
46. Naredi drugače kot ostali _____